M. V. ZIMELEVA · V. J. SEREBROVSKI · Z. J. ŠKUNDIN

TOIMETANUD
PROF. S. N. BRATUS

TSIVIILÕIGUS

ÕPPERAAMAT
JURIIDILISTELE
KOOLIDELE

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS" TALLINN 1946

TSIVIILÕIGUS

A-16153

M. V. Zimeleva, V. I. Serebrovski,
Z. I. Škundin

TSIVIILÕIGUS

Õpperaamat juriidilistele koolidele

Toimetanud
prof. S. N. Bratus

RK
„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS"
TALLINN 1946

NSVL Kohtuministeeriumi Õppeasutiste Valitsuse poolt
lubatud tarvitada õpperaamatuna juriidilistes koolides

EESTI ÕIGUSKESKUSE
RAAMATUKOGU
Inv. nr. 2590 täiendus

Professor Ilmar Rebase
raamatukogu

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

ESIMENE JAGU.

ÜLDOSA.

1. peatükk.

NÕUKOGUDE TSIVIILÕIGUSE DEFINITSIOON.

§ 1. Nõukogude tsiviilõiguse aine; selle süsteem. § 2. Nõukogude tsiviilõiguse iseloomustus.

§ 1. Nõukogude tsiviilõiguse aine; selle süsteem.

1. **Nõukogude tsiviilõiguse aine.** Asudes tsiviilõiguse tundmaõppimisele tuleb kindlaks määrata, millist küsimuste ala see puudutab, teisiti öeldes, kindlaks määrata, mis on selle aineks.

Tsiviilõigus on nõukogude õiguse eri haru, mis reguleerib inimeste vaheliste suhete erilist ala. Engels tähendas oma teoses „Ludvig Feuerbach", et tsiviilõiguse osa „seisneb sisuliselt selles, et ta sanktsioneerib antud oludes olemasolevad normaalsed majanduslikud vahekorrad üksikute inimeste vahel".[1] Tsiviilõigus reguleerib esmajärjekorras omandialalisi suhteid, mis on määratud ühiskondlike tootmissuhete ühe või teise olukorraga, mis vastab küsimusele, kelle valduses on tootmisvahendid. Ta reguleerib tootmisvahendite kuuluvuse kõrval ka omandi suhted kõigi teiste materiaalsete hüvede alal ja lepinguist, pärimisest, kahjutasumisest jne. tekkivad suhted tootmisvahendite ja teiste materiaalsete hüvede ülemineku ja kasutamise alal.

Põhiliselt on seega tsiviilõiguse aineks varalised suhted.

Kuid niivõrd kui varalised suhted on suhted inimeste vahel, põimuvad need sageli katkestamatult läbi isiklike, mittevaraliste suhetega. Näiteks piisab osutada sellele, et alimentaarsed suhted vanemate ja

[1] Маркс, Избранные произведения, I k., lk. 420.

laste ja varalised vahekorrad abikaasade vahel on sugulus- ja abieluliste, s. o. isiklike vahekordade järelduseks ja neid ei või vaadelda lahus viimaseist. Eriti tihedalt on varalised ja isiklikud suhted läbi põimitud perekonnaõiguses. Selle tõttu reguleerib tsiviilõigus varaliste suhete kõrval ka mõningaid isiklikke vahekordi. Teisiti öeldes, tsiviilõiguse aineks on varalised suhted kui ka perekondlikud ja varalistega seotud isiklikud vahekorrad.

Seega võib nõukogude tsiviilõigust defineerida kui normide kogu, mis reguleerivad sotsialistliku ühiskonna varalisi, perekondlikke ja varalistega seotud isiklikke vahekordi.

2. **Nõukogude tsiviilõiguse süsteem.** Teoorias ja seadusandluses on kombeks esitada tsiviilõiguse norme teatud järgsuses, asetades neid ühte või teise süsteemi. Nõukogude tsiviilõiguse süsteemi aluseks võetakse tavaliselt Tsiviilkoodeksi süsteem.

Esimene osa, mida nimetatakse üldosaks, tegeleb küsimusega isikuist kui õigussuhete osalistest, õigusobjektidena esinevatest asjadest, faktidest, mille tõttu tekivad, muutuvad ja lõpevad õigused, ja aegumisest, mis kustutab võimaluse sunniviisil teostada õigusi. Lühidalt öeldes sisaldab Üldosa tsiviilõiguslike suhete üksikute elementide definitsioone ja nende õigussuhete tekkimise ja lõppemise tingimusi.

Teises osas — asjaõiguses — on esitatud omandiõigus ja hoonestusõigus. Edasi järgneb võlaõigus, mis reguleerib plaanipärastest aktidest, lepinguist, lubamatuist tegudest (s. o. kahju tekitamisest) ja teistest alustest tekkinud kohustusi.

Tsiviilkoodeksi neljandaks ja viimaseks osaks on pärimisõigus, mis selgitab vara ülemineku küsimust kodaniku surma korral. Kuid nõukogude tsiviilõiguse teoorias eelnevad sellele jaole kaks jagu, mis on pühendatud eriliste seadusandlike aktidega reguleeritud suhetele. Need on esiteks —jagu, milles on esitatud õigus vaimse loomingu toodetele, s. o. autori- ja leiutisõigus, ja teiseks — perekonnaõigus, mis on reguleeritud erilise perekonnakoodeksiga — Abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeksiga. Kuna vara ülemineku aluseks pärimise korras on perekondlikud suhted, tuleb pärimisõigust käsitavat jagu vaadelda pärast jagu perekonna õiguse kohta.

3. **Tsiviilõiguse piiritlemine naaberaladest.** Defineerides tsiviilõigust selle aine kohaselt, meie tegime ülal kindlaks, et tsiviilõigus reguleerib peamiselt varalisi suhteid. Kuid tsiviilõigus ei reguleeri varaliste suhete kogu ala. On olemas, näiteks, suhted, mis on seoses varaga, kuid mida reguleeritakse teistes õigusalades.

Varalised suhted, millest riigiorganid riigivõimu esindajatena osa võtavad ja oma tahet teistele nende suhete osalistele ette kirjutavad,

ei kuulu tsiviilõigusesse, vaid administratiiv- või finantsõigusesse. Nii reguleerib finantsõigus suhteid maksude, laenude, riigiasutiste vahenditega varustamise jne. alal. Administratiivõigus reguleerib vahekordi riiklike ettevõtete põhifondide ümberjaotamise, põllumajandussaaduste kohuslike riiklike andamite jne. alal. Kuid varalised suhted, milles riigiorganid on võrdses seisundis teiste osalistega ega või neile käsukorras oma tahet ette kirjutada, kuuluvad tsiviilõigusesse.

Töösuhted moodustavad erilise suhete grupi. Neid reguleerib tööõigus, mis on nõukogude õiguse eriala. Samuti moodustavad varaliste suhete erigrupi suhted, mis tekivad maakasutamisest, kuna maa on NSV Liidus riigi ainuomandiks ja sel alal ei ole lubatud mingisuguseid tsiviilõiguslikke tehinguid. Maa kasutamiseleandmine toimub administratiivsete aktidega. Seepärast on maaõiguses varaliste suhete enamikul administratiivõiguse iseloom. Mitmesuguste õiguslike elementide olemasolu tõttu maaõiguses eraldatakse see iseseisvaks õiguse alaks. Eraldi tsiviilõigusest toimub ka kolhoosiõiguse tundmaõppimine, mis hõlmab varalisi vahekordi kolhoosis eneses ja kolhoosi vahekordi riigivõimu organitega.

§ 2. Nõukogude tsiviilõiguse iseloomustus.

1. **Nõukogude tsiviilõiguse sotsialistlik loomus.** Nõukogude tsiviilõiguse sotsialistlik loomus on määratud ühiskondlike suhete sotsialistliku iseloomuga NSV Liidus ja sellega, et tootmisvahendite ühiskondlik omand on meil tootmissuhete aluseks.

Tootmisvahendite ühiskondlik omand eristab nõukogude tsiviilõigust kõikide ekspluateerivate ajalooliste formatsioonide õigusest, millele on iseloomustav tootmisvahendite eraomand. Viimase valitsemisel omastavad eraisikud tootmisvahendeid ja ekspluateerivad võõrast tööd — orjade, teoorjade ja palgatööliste tööd.

Nõukogude tsiviilõiguses peegelduvad sotsialismi põhimõtted, mis on väljendust leidnud NSVL konstitutsioonis. Sotsialistlik tsiviilõigus on rajatud tootmisabinõude ja -vahendite ühiskondlikule omandile, teise inimese ekspluateerimise hävitamisele, plaanile, kodanike üheõiguslikkusele ja reale teistele eeldustele, mis on omased ainuüksi sotsialistlikule korrale.

Juba nõukogude riigi tekkimise hetkest on sotsialistlik iseloom omane nõukogude tsiviilõigusele. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestel päevadel tühistati maa eraomand. Nõukogude võimu esimesed dekreedid lõid aluse sotsialistliku riigiomandi fondi ja plaanimajanduse organisatsiooni tekkimiseks.

2. **Nõukogude tsiviilõiguse revolutsiooniline osa.** Nõukogude tsiviilõiguse aktiivne osa väljendub selles, et nõukogude tsiviilõigus, tekkinud sotsialismi ühiskondlikest vahekordadest ja neist määratuna, mõjustab omakorda neid. Nõukogude tsiviilõigus soodustab sotsialistlike ühiskondlike vahekordade arengut ja kindlustamist ja mõjustab olemasolevate vahekordade ümberkorraldamist järjekindlas sotsialistlikus vaimus. Näitena piisab osutada NSVL KTK ja RKN määrusele 20. maist 1932. a. kolhoosi kaubanduse kohta, millega on keelatud erakaubandus (LSKK 1932. a. nr. 38, art. 233).

Isamaasõja ajal saksa fašismi vastu on tsiviilõigus kaasa aidanud vaenlase purustamise ühisele asjale, tagades isamaakaitsjate varaliste huvide silmaspidamist ja avaldades mõju sotsialistliku omandi kaitse ja lepingulise distsipliini tugevdamisele.

Määratu suured ja vastutusrikkad ülesanded tekivad nõukogude tsiviilõigusele pärast fašistliku Saksamaa purustamist. Juriidilised küsimused, mis on seoses fašistide vastutusega nende poolt kordasaadetud kuritegude eest, purustatud maakondade taastamisega, tööstuse üleminekuga rahuaegsele tööle, Nõukogude Liidu koostööga eesrindlike demokraatlike riikidega pärast sõda, ja rida teisi küsimusi nõuavad valgustamist sotsialistliku tsiviilõiguse poolt.

2. peatükk.

NÕUKOGUDE TSIVIILÕIGUSE ALLIKAD.

§ 1. Nõukogude tsiviilõiguse allikad. § 2. Tsiviilseaduste rakendamine ja tõlgendamine. § 3. Tsiviilseaduste kehtivus.

§ 1. Nõukogude tsiviilõiguse allikad.

Tsiviilõiguse allikateks on esmajoones nõukogude riigi seadused ja seadusel põhjenevad (s. o. seadusele allutatud) normatiivsed aktid, mis on antud riigiorganite poolt.

1. **Seadused ja seadusel põhjenevad aktid.** Põhiseadus — NSVL konstitutsioon — on nõukogude tsiviilõiguse põhimõtteliste sätete allikas. Stalinliku konstitutsiooni I ja X peatükk sisaldavad artikleid, mis formuleerivad norme sotsialistliku omandi kui nõukogude korra aluse kohta, isikliku omandi kohta, kodanike õiguste ja kohustuste kohta, ja rida teisi artikleid, millel on suurim tähtsus sotsialistlikule tsiviilõigusele.

Süstematiseeritud seadusandlik materjal nõukogude tsiviilõiguse alal on antud liiduvabariikide tsiviilkoodeksites. 31. oktoobril 1922. a.

vastuvõetud Vene NFSV tsiviilkoodeks kehtib 1. jaanuarist 1923. a. Selle alusel on tsiviilkoodeksid antud teistes liiduvabariikides. Iga liiduvabariigi tsiviilkoodeks (lühendatult — TsK) kujutab enesest ühtset seadusandlikku akti, mis esitab tsiviilõiguslikke norme järgmiste osade järgi: üldosa, asjaõigus, võlaõigus ja pärimisõigus. Seadusandlus perekonnaõiguse alal on ühendatud perekonnakoodeksis — Abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeksis — (lühendatult — APEK).

S e a d u s e d j a m ä ä r u s e d. Rahvamajanduse taastamise ajajärgul, uue majanduspoliitika algul antud tsiviilkoodeksid ei hõlma kaugeltki kõiki nõukogude tsiviilõigusega reguleeritud suhteid. Tsiviilõiguse alal leidub suuremal arvul seadusi, seadlusi ja määrusi, mis ei ole inkorporeeritud (sisse võetud) TsK teksti. Üksikute aktidega on reguleeritud nõukogude riiklike ettevõtete struktuur ja tegevus, mõningad lepingud, autori- ja leiutusõigus jne. Näitena piisab nimetada Määrust riiklike tööstustrustide kohta 29. juunist 1927. a. (LSKK 1927. a. nr. 39, art. 392), NSVL RKN poolt 10. veebruaril 1935. a. kinnitatud NSVL raudteede põhimäärust (LSKK 1935. a. nr. 9, art. 73), NSVL KTK ja RKN määrust elamufondi säilitamise ja elamumajanduse parandamise kohta linnades (LSKK 1937. a. nr. 69, art. 314), Määrust leiutiste kohta 5. märtsist 1941. a. (LMKK 1941. a. nr. 9, art. 150) ja NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlust 8. juulist 1944. a. Lasterikaste emade abistamise kohta.

Ametkondlikkudel materjalidel, nagu mitmesuguste rahvakomissariaatide käskkirjadel ja juhenditel on suur tähtsus tsiviilõiguse alal. Antud kehtivate seaduste ja määruste alusel ja täitmiseks, sisaldavad need olulisi sätteid rea küsimuste kohta, nii näiteks perekonnanime muutmise, elamu omandiõiguse, alimentide, krediidi arvutluse suhete jms. küsimuste kohta.

2. **Tavad.** Tava kui nõukogude tsiviilõiguse allikas etendab käesoleval ajal piiratud osa. Seda kasutatakse vaid harukordadel ja ainult niivõrd, kui see ei ole vastuolus nõukogude seadustega ja sotsialistliku õiguse üldpõhimõtetega. Nii näiteks meresadamate tavade kohaselt määratakse mõningad merelaevade lossimise reeglid. Kooskõlas kohalike tavadega võib toimuda koduse majapidamise ühtede või teiste esemete jaotus kolhoosi- või üksiktalundi pere vara jagamise korral.

3. **Sotsialistliku ühiselu reeglid.** NSVL konstitutsiooni § 130 kohustab kodanikke austama sotsialistliku ühiselu reegleid. Ehkki need reeglid ei ole õiguse allikaks, on neil siiski suur tähtsus tsiviilõiguse normide rakendamisel kohtu poolt ja on tsiviilõiguste ja -kohustuste õige teostamise mõõdupuuks. Nii näiteks lahendatakse

kooskõlas sotsialistliku ühiselu reeglitega küsimus üürniku käitumise hinnangu kohta, kes teeb võimatuks ühise elunemise korteris ja seega annab aluse enda väljatõstmiseks.

4. **Kohtupraktika.** Teataval määral võib kohtupraktikat arvata tsiviilõiguse allikaks. NSVL Ülemkohtu pleenum annab Kohtukorralduse seaduse § 75 alusel juhendeid kohtupraktiliste küsimuste kohta lahenduste alusel, mis vastu võetud NSVL Ülemkohtu poolt läbivaadatud kohtuasjus. Ehkki need NSVL Ülemkohtu direktiivid on määratud kohtuorganeile, on neil siiski oma autoriteetsuse tõttu üldine tähtsus ja etendavad määratu suurt osa nõukogude tsiviilõiguse arengus.

Arbitraaži praktika sotsialistlike organisatsioonide vahelistes varalistes vaidlustes kujuneb neist materjalidest, mis NSVL Min. Nõukogu juures asuv Riiklik Arbitraaž välja annab oma õiguse teostamiseks vabariiklike, oblasti ja ametkondliku arbitraaži instrueerimise alal. Riikliku Arbitraaži tähtsaimad juhendid ja ringkirjad kinnitab NSVL Min. Nõukogu. Need on tsiviilõiguse allikaks riiklike ettevõtete vahelistes lepingulistes küsimustes, eriti hankelepingu alal.

§ 2. Tsiviilseaduste rakendamine ja tõlgendamine.

1. **Tõlgendamise mõiste.** Tõlgendamine on vajalikuks eelduseks seadustes ja teistes õigusallikates leiduvate üldsätete rakendamisel konkreetseile juhtudele.

Et rakendada seadust, on vaja kindlaks teha, kas temas väljendatud norm näeb ette antud suhteid, selleks aga on vaja endale täpselt selgeks teha antud normi sisu. Õigusnormi tõlgendamine on selle mõtte ja sisu selgitamine.

Tõlgendamisega võivad tegelda kõik need, kes antud normi rakendamisega kokku puutuvad: nii riigiasutised kui kohtud, kui ka kodanikud, kuid tõlgendamise autoriteetsus ja tähendus muutub sõltuvalt tõlgendaja subjektist.

Tõlgendamise subjektide järgi on esimesel kohal üldkohustusliku jõuga tõlgendamine, mida annavad NSVL Ülemnõukogu Presiidium ja liiduvabariikide ülemnõukogude presiidiumid ja kes tõlgendavad kehtivaid seadusi.

Suurima tähtsusega on kohtulik tõlgendamine, s. o. seaduste tõlgendamine, mis toimub kohtuorganite poolt kohtuasjade otsustamise korras.

Doktrinaalseks tõlgendamiseks nimetatakse tõlgendamist, mis on antud teaduslikes teostes, õpperaamatutes, kommentaarides jms.

2. **Tõlgendamise võtted.** Tõlgendamise võtted seisnevad neis arut-

lustes, mis aitavad selgitada õigusnormi mõtet ja sisu. Esmajoones on vaja kindlaks teha seaduse või mõne muu akti täppis tekst, kontrollida, kas ei leidu sellele mõningaid lisandeid või muudatusi või kas see pole hoopis tühistatud. Edasi tuleb ühe või teise normi õigeks mõistmiseks seda vaadelda mitte isoleeritult, vaid arvesse võtta selle koht õiguse süsteemis („süstemaatiline" tõlgendamine) ja selle aja tingimused, millal vaadeldav normatiivne akt oli antud („ajalooline" tõlgendamine).

Praktikas tuleb sageli kokku puutuda seaduste kitsendava ja laiendava tõlgendamisega (õigem — kohaldamisega). Kitsendav tõlgendamine seisneb selles, et antud normi kehtivuse alla ei viida kõiki neid juhtusid, mis selle sõna-sõnalisesse sisusse mahuvad. Nii räägitakse APEK-i § 49 sellest, et lapsed on kohustatud andma ülalpidamist oma puudustkannatavaile töövõimetuile vanemaile. Kuid täiesti selge on, et alaealised lapsed ei või ülal pidada oma vanemaid ja et antud paragrahvis sõna „lapsed" tuleb tõlgendada kitsendavalt, mõistes selle all ainult täisealisi lapsi.

Laiendav tõlgendamine seisneb selles, et rakendatakse normi ka neile juhtudele, mis pole selle sõna-sõnalises tähenduses ette nähtud. Nii APEK-i samas § 49 tõlgendatakse sõnad „puudustkannatavad töövõimetud" vanemad laiendavalt ja vanemaile mõistetakse alimendid isegi mingisuguse tähtsusetu vara või pensioni olemasolul ja töövõime osalisel säilimisel. TsK laiendav tõlgendamine on meil lubatud ainult siis, kui seda nõuab riigi või töötajate huvide kaitsmine (TsK kehtestamise seadus § 4).

Tühikuid seadusandluses, s. o. normide puudumist, mis näevad ette ühtesid või teisi elus tekkivaid vahekordi, peab kohus, kellel pole õigust keelduda asja läbivaatamisest kohase seaduse puudumise motiividel, täiendama. TsPK § 4 on tähendatud, et seaduse või korralduse puudusel mõne asja otsustamiseks kohus otsustab selle, silmas pidades nõukogude seadusandluse üldisi aluseid ja Töölis-Talupoegade Valitsuse üldist poliitikat.

Mõne seaduses mitte ettenähtud vahekorra kohta temaga sarnaseid suhteid reguleeriva normi rakendamist nimetatakse seaduse analoogiaks. Seaduses mitte tähendatud, kuid seadusandluse üldpõhimõtetest tuletatud eeskirjade rakendamist nimetatakse õiguse analoogiaks.

3. **Imperatiivsed ja dispositiivsed normid.** Tsiviilõiguse normide tõlgendamisel ja rakendamisel tuleb silmas pidada, et nendest mitte kõik ei ole võrdsel määral kohustuslikud. Seadus sisaldab mõnikord üht või teist eeskirja ainult seks juhuks, kus vahekorra osalised mõningas küsimuses ei väljenda oma tahet. Seesuguseid norme nime-

tatakse dispositiivseteks (täiendavateks). Teised eeskirjad — imperatiivsed — määravad korra, mis on kohustuslik vahekorra osalistele. Imperatiivne on, näiteks, TsK § 270 eeskiri selle kohta, et volitaja volituslepingu kohaselt võib igal ajal volikirja tühistada, volinik aga — sellest loobuda; kokkulepe sellest õigusest loobumise kohta on kehtetu. Dispositiivse normi näiteks võib olla TsK § 159, milles öeldud, et kapitaalremondi teostamine lasub kasutusandjal, kui see seaduses või lepingus ei ole teisiti ette nähtud. Selletõttu ei ole kehtetu kasutusleping, mis kapitaalremondi paneb kasutaja, mitte aga kasutusandja peale.

§ 3. Tsiviilseaduste kehtivus.

1. **Tsiviilseaduste kehtivus ajas.** Tsiviilseadused, nagu ka kõik teised seadused, kehtestuvad, s. o. algavad neis ettenähtud vahekordi korraldama vaid nende väljaandmise hetkest või kehtimapaneku ajast (kui kõne all on koodeksid või üksikud määrused). Reeglipäraselt pole neil tagasiulatuvat jõudu, s. o. neid ei rakendata vahekordade läbivaatamisel, mis tekkinud nende väljaandmiseni. Tagasiulatuv jõud on lubatud vaid erandjuhtudel, mis on seaduses eriti tähendatud. Nii TsK kehtestamise seaduse § 4 on ette nähtud, et TsK sätteid võib rakendada õigussuhetel, mis on tekkinud ajavahemikul Oktoobrirevolutsiooni ja TsK kehtimapaneku vahel, kui seadused, mis kehtisid nende tekkimise hetkel, neid õigussuhteid küllalt täielikult ei reguleerinud.

2. **Tsiviilseaduste kehtivus ruumis.** Liidu seadused ja teised aktid, mis tsiviilõigusesse kuuluvad, kehtivad NSVL konstitutsiooni § 19 toodud üldeeskirja jõul kogu Nõukogude Liidu territooriumil. Vabariiklikke tsiviilseadusi, ja eriti tsiviilkoodekseid, rakendatakse vastavate vabariikide territooriumil. Nende lahkuminekul üleliidulisest seadusandlusest kehtib kooskõlas NSVL konstitutsiooni § 20 üleliiduline seadus.

Erilised raskused võivad tekkida juhtudel, kui mõne vabariigi kohtul tuleb läbi vaadata vaidlusi õigussuhete puhul, mis tekkinud teises vabariigis ja mis kummaski vabariigis on eriliselt reguleeritud. See küsimus normide kokkupõrgete kohta (normide „kollisiooni" kohta) on üksikasjaliselt reguleeritud NSVL Ülemkohtu 32. pleenumi määrusega 10. veebruarist 1931. a., mille tähtsamad sätted on järgmised.

Tehingute ja aktide kehtivus (nende vormi kui ka osaliste teovõime suhtes) määratakse nende teostamise koha seaduse alusel. Vaidlused asjaõiguste kohta lahendatakse asja asukoha seaduste alusel, võlalised ja perekondlik-varalised vaidlused — nende läbivaata-

mise koha seaduste alusel. Nii näiteks kui Ukrainas elunevad abikaasad sõitsid Moskvasse ja lahutusid, siis abielus soetatud vara jagamisel tuleb kohtul ära määrata igale abikaasale kuuluv osa, olgugi et Ukrainas mõlemal abikaasal on õigus poolelę ühisvarast. Ühe poole avaldusel peab kohus rakendama kohustuse täitmise koha, võlgniku või usaldaja asukoha või delikti toimepaneku koha seadust või koha seadust, kus pooled teostasid kestvaimalt abielulisi suhteid. (32. pleenumi määruse tekst esitatakse harilikult materjalides TsK paragrahvide kohta — kehtestamise seaduse § 9 juurde ja NSVL Ülemkohtu kogudes.)

Ruumalal, kus seadus kehtib, rakendatakse seda kõikide isikute kohta. NSVL territooriumil kehtivad nõukogude seadused mitte ainult NSVL kodanike, vaid ka välismaalaste kohta.

3. peatükk.

TSIVIILÕIGUSLIK SUHE.

§ 1. Tsiviilõigusliku suhte mõiste. § 2. Juriidilised faktid. § 3. Tsiviilõigusliku suhte elemendid. § 4. Tsiviilõiguste klassifikatsioon. § 5. Tsiviilõiguste kaitsemise meetodid.

§ 1. Tsiviilõigusliku suhte mõiste.

Sotsialistlik tsiviilõigus, reguleerides ühiskondlikke varalisi ja perekondlikke vahekordi, annab neile vahekordadele eriliste inimeste vaheliste seoste — tsiviilõiguslike suhete — iseloomu.

Oma elus ja tegevuses võtavad inimesed alatasa osa mitmesugustest tsiviilõiguslikest suhetest, sageli ilma et nad arvestaksid oma tegude juriidilist iseloomu. Nii tekivad iga asja ostmisel ostja ja müüja vahel küllalt keerukad, Tsiviilkoodeksis ettenähtud õigussuhted, mis tulenevad müügilepingust. Selle lepingu alusel langeb ostjale kohustus maksta teatud rahasumma, müüjale aga — kohustus üle anda asi ostja omandiks või, omaduste defektide või mitteküllaldase koguse korral — kohustus asendada seda täisväärtuslikuga või saadud maks tagasi anda jne.

Kui keegi tõukab tindipoti ümber naabri rõivastele, siis tekib esimesel kohustus tasuda tehtud kahju, teisel aga — õigus selle tasumist nõuda viitega TsK § 403. Sõit raudteel või isegi trammis, raha vastuvõtmine haigestunud sõbra palvel — kõiki neid igapäevase elu nähteid saadab tsiviilõiguslike suhete tekkimine.

Sotsialistlike ettevõtete kogu tegevus on samuti läbistatud tsiviil-

õiguslikest suhetest. Sisseseade hankimine, toodangu müük, panga arvutlused — kõik see loob õigussuhteid, s. o. omab teatud juriidilisi tagajärgi.

§ 2. Juriidilised faktid.

1. **Juriidilise fakti mõiste.** Tsiviilõiguslikud normid iseenesest ei loo tsiviilõiguslikke suhteid. Iga konkreetne tsiviilõiguslik suhe tekib vaid teatud asjaolude olemasolu puhul. Selle sisu muutumist või selle lõppemist määravad samuti teatavad asjaolud. Seesuguseid asjaolusid, mille saabumine tekitab, muudab või lõpetab tsiviilõiguslikke suhteid, nimetatakse juriidilisteks faktideks. Juriidilisteks faktideks on näiteks inimese sünd, lepingu sõlmimine, võõra vara rikkumine jne.

Paragrahvide olemasolu Tsiviilkoodeksis, mis korraldavad müügi, varakasutuse, pärimise jne. juures tekkivaid õiguslikke suhteid, iseenesest ei loo konkreetseid õiguslikke suhteid antud kodanike või mõningate organisatsioonide vahel. On vaja, et mõni kodanik astuks ärisse ja teostaks ostu, s. o. astuks äriga müügilepingusse, selleks, et tema ja äri vahel tekiks suhted, mis ette nähtud TsK paragrahvides müügi kohta.

2. **Juriidilised sündmused.** Mõningad juriidilised faktid teostuvad nende faktide tagajärjel tekkivate õiguslike suhete osalisteks olevate inimeste algatuse ja kavatsuse peale vaatamata. Seesuguseid juriidilisi fakte nimetatakse juriidilisteks sündmusteks. Surma fakt, teatava tähtaja möödumine — kõik see kuulub juriidiliste sündmuste kategooria hulka.

3. **Juriidilised teod.** Juriidilisteks faktideks võivad olla ka inimeste teod, mis enesega kaasa toovad juriidiliste tagajärgede saabumist, s. o. ühe või teise õigusliku suhte tekkimist. Juriidiliseks teoks on näiteks lepingu sõlmimine, lahutus, tahtlik kahjutekitamine. Kuid õiguslik kord ei omista kaugeltki kõigile inimese tegudele juriidilise teo tähendust; suurem osa meie tegudest on õiguse seisukohalt ükskõiksed (irrelevantsed): need ei loo ega muuda õiguslikke suhteid. Kui inimene vestleb oma sõbraga, loeb raamatut, kaalutleb artiklit, siis tavalistel tingimustel tema tegevus asetseb väljaspool õiguse ala.

Teod, millega seadus seob juriidilisi tagajärgi, võivad omada kõige mitmekesisemat sisu ja võivad sisaldada teatava aktiivsuse väljendust — tegudes või sõnades kui ka teost hoidumises — tegevusetuses, vaikimises.

4. **Lubatud ja lubamatud teod** (õiguspärased ja õigusvastased teod). Enamikul juhtudel õigused ja kohustused tekivad, muutuvad või lõpevad õiguskorra poolt lubatud tegude tagajärjel. Tegu on

lubatud, kui see pole seadusega keelatud. Lubatud juriidiliste tegude näiteks, mis korda saadetakse kavatsusega välja kutsuda teatud juriidilisi tagajärgi, on tehingud (vt. 7. peatükk).

Peale tehingute on olemas mitmesuguseid tegusid, mis korda saadetakse kavatsuseta vahetult luua õigusi ja kohustusi, kuid on õigussuhete tekkimise või lõppemise põhjuseks. Selliste tegude näideteks võivad olla abiellumine, kirjandusliku teose kirjutamine jms.

Mõned teod loovad õigussuhteid ainult seepärast, et need on õiguskorra poolt keelatud, s. o. oma lubamatuse tõttu. Nii on TsK § 403 öeldud, et igaüks on kohustatud tasuma kahju, mille ta on tekitanud teisele isikule või varale. Kahjutasumise kohustus tekib kahjustaja tahtest hoolimata — selle tõttu, et kahjutekitamine on õigusrike (delikt), s. o. lubamatu tegu, mis enesega kaasa toob kahjustaja tsiviilvastutuse (vt. 30. peatükk).

5. **Tsiviilkäive.** Teatava aja või ruumi piirides sõlmitud varaliste tehingute kogu, tervikuna vaadeldud, tähendatakse terminiga „tsiviilkäive" või lihtsalt „käive". Nii öeldakse, et Moskva tsiviilkäibes on tehinguil kodanikele eraomandi õiguse alusel kuuluvate elamutega märksa vähem erikaal kui väikeste asulate käibes. Edasi öeldakse, et vahetusleping ei ole lubatud ühiskonnastatud käibes (s. o. sotsialistlike organisatsioonide vahelises käibes), et juriidilised isikud võtavad tsiviilkäibest osa oma organite kaudu jne.

§ 3. Tsiviilõigusliku suhte elemendid.

1. **Tsiviilõigusliku suhte elemendid.** Õigussuhetest rääkides, neid analüüsides meie eristame ja õpime üksikult tundma neid moodustavaid elemente. Igal õigussuhtel on oma osalised, keda nimetatakse õigussuhte subjektideks. Subjektidena võtavad õigussuhetest osa nii kodanikud kui ka igasugused asutised ja organisatsioonid (juriidilised isikud).

Õigussuhte osaliste vahel tekib teatud seos, neil tekivad teatud õigused ja kohustused, mis moodustavad õigussuhte sisu.

Seda, millele antud õigussuhtes on juhitud õigused ja kohustused, nimetatakse selle objektiks. Õigusobjektide hulka kuuluvad eeskätt asjad (vt. 6. peatükk).

Seega eristatakse õigussuhtes järgmisi elemente: subjektid (osalised), sisu (õigused ja kohustused) ja objektid (esemed, mille puhul on sätitud õigused ja kohustused).

Õigussubjektide ja õigusobjektide küsimuse üksikasjalisele vaatlusele on pühendatud õpperaamatu kolm järgmist peatükki. Käesolevas peatükis meie peatume sellel, mis moodustab õigussuhte sisu — õigustel ja kohustustel.

2. **Termini „õigus" erinevad tähendused.** Terminil „õigus" on kaks tähendust. Kui meie näiteks räägime: „Nõukogude õigus ei luba inimese ekspluateerimist inimese poolt", siis me peame õigust silmas nõukogude riigi poolt ettekirjutatud ja sundkorras kaitstud normide (käitumisreeglite) koguna. Selles tähenduses tarvitatud „õigust" nimetatakse „õiguseks objektiivses mõttes" ehk „objektiivseks õiguseks". Selles mõttes meie räägime ka tsiviilõigusest ja kriminaalõigusest, kui mingi õigusalasse kuuluvate normide kogust.

Teises tähenduses tarvitame sõna „õigus", kui räägime mingist isikule kuuluvast õigusest (näiteks kui meie väidame, et kolhoosnik Petrovil on õigus tulude jagamisel osasaamiseks tööpäevade järgi või et asja riisuja rikub asja omaniku õigust). Neil juhtudel on juttu õigusest subjektiivses mõttes või, teisiti, subjektiivsest õigusest. Kui meie räägime õigusest kui õigussuhte elemendist, peame meie silmas subjektiivset õigust.

3. **Õigus ja kohustus õigussuhtes.** Subjektiivsed õigused annavad oma kandjale, s. o. neid omavale isikule, võimaluse tegutseda seadusega lubatud piires oma soovi ja heaksarvamise järgi. Teiste sõnadega, subjektiivne õigus loob subjekti jaoks suhete ala, kus tal on võimalus teostada oma tahet ja rahuldada oma huve. Näiteks lubab isiklik omandiõigus kodanikul kasutada asja oma tarvete rahuldamiseks või käsutada seda oma heaksarvamise järgi, kuivõrd tema teod ei riku nõukogude riigi seadusi ja sotsialistliku ühiskonna elulaadi.

Subjektiivseid õigusi kaitstakse riigi poolt (vt. allpool, § 5). Nii on NSVL konstitutsioonis sõnaselgelt kirjutatud, et seadus kaitseb kodanike isiklikku omandiõigust ja kodanike isikliku omandi pärimisõigust.

Sotsialistliku õiguskorra omapära seisneb selles, et NSV Liidus on subjektiivsed õigused garanteeritud. See tähendab, et nende tunnustamise ja kohtuliku kaitse kõrval lõi nõukogude riik nende õiguste teostatavust tagavad materiaalsed eeldused (selle kohta vt. üksikasjalisemalt 4. peatükis).

Sotsialistlik tsiviilõigus tagab ja kaitseb nõukogude tsiviilkäibe osaliste mitmekujulisi ja täisväärtuslikke õigusi. Kuid samal ajal on ta aktiivseks relvaks võitluses sotsialistliku korra kindlustamise eest, võitluses vaenulike klassimõjustuste vastu. TsK § 1 ütleb: „Tsiviilõigused on kaitstud seadusega, välja arvatud juhud, mil neid teostatakse nende sotsiaalmajandusliku eesmärgi vastaselt". Sotsialistliku riigi seadused kaitsevad ainult neid isiklikke huve, mis ei ole vastuolus ühiskondlike huvidega, vaid, vastupidi, nendega harmooniliselt ühinevad.

Nõukogude seadused, teostades töötajate kommunistliku kasvatuse ja inimeste teadvuses kapitalismi jäänuste ületamise ülesannet, keelduvad kaitsemast neid huve, milles väljenduvad eraomanikulised harjumused, rahaahnus jms., ja võitleb nendega eriliste vahendite abil. Selliste vahendite kujukaks näiteks on NSVL RKN, ÜK(b)P KK ja ÜAÜKN määrus 28. detsembrist 1938. a. „Abinõudest töödistsipliini korraldamiseks, riikliku kindlustamise praktika parandamiseks ja kuritarvituste vastu võitlemiseks sel alal" (LMKK 1939. a. nr. 1, art. 1), mis on suunatud töökoha vahetajate, logelejate, töölt puudujate ja rahaahnete vastu, kes nõukogude seadusi ja töö eeskirju kurjasti tarvitavad, neid kasutades oma kasuhimulistes huvides, ja NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 26. juunist 1940. a. „Üleminekust kaheksatunnilisele tööpäevale, seitsmepäevalisele töönädalale ja keelust töölistele ja teenistujaile omavoliliselt lahkuda ettevõtetest ja asutistest" („NSVL Ülemnõukogu Teataja", 1940. a., nr. 20). Sama eesmärki taotleb ÜK(b)P ja NSVL RKN määrus 27. maist 1939. a. „Kaitsevahenditest kolhooside ühiskondlike maade mahasahkerdamise vastu" (LMKK 1939. a. nr. 34, art. 235).

Suur Isamaasõda fašistlike anastajate vastu lõi erilised tingimused kodanikele neile kuuluvate õiguste teostamisel. Seltsimees Stalin oma raadiokõnes 3. juulil 1941. a. tähendas: „Peame viibimata kogu oma töö ümber korraldama sõjaaja nõuete kohaselt, allutades kõik rinde huvidele ja vaenlase purustamise organiseerimise ülesandele."[1] Sõjaaegne seadusandlus reguleerib tsiviilsuhteid seltsimees Stalini poolt näidatud suunas, tagades esmajoones riigikaitse huve.

Õigussuhte sisu, nagu öeldud ülemal, moodustavad õiguste kõrval kohustused. Kohustuse olemus seisneb selles, et õiguskorra käskude tõttu sunnitakse isikut, kellel ta lasub, vastavate tegude teostamiseks või vastavatest tegudest hoidumiseks.

Seega tähendab iga kohustus teda kandva isiku tahte teatud kitsendamist, selle sidumist õigustatud isiku, s. o. vastava õiguse kandja huvides. Näiteks sätib TsK § 188, et müüja on kohustatud müüdud vara vastavalt lepingule ostjale üle andma. Meie Tsiviilkoodeksi selle normi alusel on teiselt asja ostnud isikul õigus nõuda, et see teine isik korda saadaks kõik asja üleandmiseks vajalikud teod; üleandmisega seotud tegude sooritamisega täidab müüja temal lasuva kohustuse.

Teatud tegudest hoidumise kohustuse näiteks on TsK § 96 ettenähtud pandipidaja (s. o. asja pandiks saanud isiku) kohustus, mis-

[1] Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn, 1944, lk. 11.

tõttu pandipidajal pole õigust panditud vara kasutada: ta ei või kanda temale panditud palitut, kasutada temale panditud kella jne.

Kohustusi, mis nõuavad oma kandjalt teatud tegude kordasaatmist, nimetatakse positiivseiks kohustusiks, teisi, mis nõuavad teatud tegudest hoidumist — negatiivseiks.

Ühtse õigussuhte elementidena on subjektiivsed õigused ja kohustused omavahel seotud. Kellelegi kuuluv subjektiivne õigus eeldab paratamatult, et kellelgi oleks sellele õigusele vastav kohustus, ja vastupidi, iga kohustus eeldab, et on olemas isik, kellel on õigus nõuda selle täitmist. Nii näiteks on omanikul õigus kasutada temale kuuluvat asja, kõik teised kodanikud aga on kohustatud teda selles mitte takistama. Võlgnik on kohustatud vastava teo sooritamiseks ja usaldaja on õigustatud võlgnikult nõudma selle teo sooritamist.

§ 4. Tsiviilõiguste klassifikatsioon.

1. **Absoluutsed ja relatiivsed õigused.** Subjektiivsed tsiviilõigused jagatakse absoluutseiks ja relatiivseiks õigusiks — vastavalt sellele, kellel lasub neile õigustele vastav kohustus. On õigusi, mille olemasolu paneb kõigile teistele tsiviilkäibe osalistele kohustuse hoiduda nende õiguste teostamist segavaist tegudest. Nende õiguste suhtes on kohustatud subjektideks kõik kolmandad isikud. Selliseid õigusi nimetatakse absoluutseiks õigusiks. Teiste sõnadega, absoluutsed õigused on niisugused õigused, mida võidakse rikkuda iga isiku poolt ja selle tõttu on kaitstud iga isiku vastu. Niisuguste õiguste hulka kuuluvad omandiõigus, autoriõigus, rida õigusi, mis on seotud kodaniku isikuga (õigus nimele, õigus aule) ja mõned teised.

Absoluutseile õigustele vastandatakse relatiivsed õigused, milles kohustatuks on ainult üks kindel isik (või mitu kindlat isikut). Niisugused õigused mõjuvad ainult kohustatud isiku või kohustatud isikute suhtes ja need on rikutavad ainult nende poolt. Relatiivsed õigused on näiteks kõik õigused, mis rajanevad lepingutel. Nende õiguste teostamist võib nõuda ainult isikult, kes lepingu järgi võttis endale nendele õigustele vastavad kohustused, nii näiteks asja üleandmise, teatud töö sooritamise jne. kohustuse.

2. **Asja- ja võlaõigused.** Asjaõigusteks nimetatakse niisuguseid õigusi asjade puhul, kus nende õiguste kandjal on võimalus teostada neid vahetult, vajamata teiste inimeste positiivseid tegusid. Tähtsaimaks asjaõiguseks on omandiõigus. Võlaõigus, nimetatud ka nõudeõiguseks, annab selle kandjale õiguse nõuda teiselt, kohustatud isikult teatud tegude toimepanemist (näiteks ostetud asja üleandmist, kahjude tasumist jne.).

Asjaõigused on absoluutsed õigused, võlaõigused aga — relatiivsed õigused.

3. **Varalised ja isiklikud õigused.** Varalisteks õigusteks nimetatakse õigusi, mis tekkinud varaliste vahekordade puhul, s. o. õigused, mis omavad teatud majanduslikku sisu. Varalistele õigustele vastandatakse mittevaralised õigused, mida sageli nimetatakse isiklikeks õigusteks. Mittevaraliste õiguste hulka kuuluvad esmajoones õigused isiklikele hüvedele, s. o. hüvedele, mis lahutamatus seoses inimese isikuga, nii näiteks: kehapuutumatus, au ja väärikus jne. Õigused isiklikele hüvedele moodustavad eriliigi isiklikest õigustest ja kuuluvad kõikidele kodanikele. Peale selle on teisi isiklikke õigusi, mis on samuti seoses inimese isikuga, kuid ei kuulu kõikidele inimestele, vaid omandatakse osavõtuga teatud vahekordadest. Nii näiteks autorite ja leiutajate isiklikud õigused ja isiklikud õigused, mis tekkinud perekondlikest vahekordadest (lapsekasvatamisõigus). Isikliku õiguse rikkumine loob aluse kohtulikule hagile selle rikke kõrvaldamiseks. Isik, kelle au on riivatud mõne ebaõige informatsiooni tõttu tema kohta, võib kohtu teel nõuda, et teda solvanud isik avalikult ümber lükkaks selle informatsiooni. Kirjavahetuse saladuse rikkumine kirja loata avaldamise teel kolmanda isiku poolt loob aluse kohtu teel väljaande ilmumise takistamise või juba ilmunud tiraaži kõrvaldamise nõudele.

Isiklikud õigused on absoluutsed õigused.

§ 5. Tsiviilõiguste kaitsmise meetodid.

1. **Tsiviilõiguste kaitsmise tingimused.** Tsiviilõiguslikud suhted on nõukogude õiguskorra kaitse all. See tähendab, et tsiviilõigusi võib sunniviisil teostada, s. o. vaatamata nende isikute tahtele, kelle peal lasuvad õigustele vastavad kohustused. Siiski ei võta nõukogude riik tsiviilõigusi mehaaniliselt oma kaitse alla, mitte igal juhul, vaid ainult siis, kui neid teostatakse vastavalt nende sotsiaalmajanduslikule eesmärgile (TsK § 1) ja sotsialistliku ühiselu reeglitele. Selle tõttu on meil lubamata õiguse kuritarvitamine, s. o. oma õiguse kasutamine mingi eesmärgiga, mis on vastuolus nõukogude riigi huvidega või sotsialistliku ühiskonna vaadetega, või aga üksnes eesmärgiga tekitada kahju teisele isikule. Nõukogude kohus ei kaitse mõne suure kirjaniku pärijaid, kui nad toetudes oma omandiõigusele tahavad tema käsikirju ära põletada ja keegi neid takistab seda tegemast. Samuti ei saa kaitset omanik, kes looma piinab või öösel grammofoni üles keerab ja selle läbi naabreid äratab. Õiguse kasutamist ainsa eesmärgiga tekitada kahju teisele isikule nimetatakse „šikaaniks".

2. **Tsiviilõiguste hagi-kaitse.** Tsiviilhagi on tsiviilõiguste kaitsmise

põhimeetod. Iga õigusekandja võib pöörduda kohtu poole hagiavaldusega tema õiguse tunnustamise või rikutud õiguse kaitse kohta. Viimasel juhul teeb kohus, kui hagi on põhjendatud, otsuse, millega kohustab kostjat toime panema teatud tegusid (asja üle andma või tagasi andma, tööd ümber tegema jms.) või tasuma kahjusid (s. o. maksma rahalist rahuldust). Kui kostja kõrvale põikleb selle teostamisest, milleks ta oli mõistetud, siis täidetakse kohtuotsus sundsissenõudmise korras kohtutäituri kaudu, kes kostjalt ära võtab vastavad asjad või rahasummad.

Sotsialistlike organisatsioonide suhtes pööratakse sundsissenõudmine nende rahasummadele krediitasutistes nende arvete arestimise kaudu.

Kui kostjal puudub sularaha rahalise nõude tasumiseks, siis toimub niinimetatud sissenõude pööramine varale: täitur müüb ära kostja vara.

Kirjeldatud tsiviilõiguste kaitseviis on piiratud hagiaegumise tähtajaga (vt. 8. peatükk).

4. peatükk.

ÕIGUSSUBJEKTID. ÜLDALUSED. FÜÜSILISED ISIKUD (KODANIKUD).

§ 1. Üldalused. § 2. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime. § 3. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime sisu. § 4. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime algus ja lõpp. § 5. Füüsiliste isikute (kodanike) teovõime. § 6. Eestkoste ja hooldus. § 7. Nimi. § 8. Elukoht. § 9. Perekonnaseisuaktid.

§ 1. Üldalused.

1. **Kaks õigussubjektide liiki.** Õigused ja kohustused on alati seotud nende õiguste või kohustuste kandjatega. Kui meie räägime mingist subjektiivsest õigusest, peame meie paratamatult silmas, et see kellelegi kuulub. Täpselt samuti on võimatu enesele ka kohustusi ette kujutada teisiti kui kellelgi lasuvatena.

Juriidilises keeles nimetatakse õiguste ja kohustuste kandjaid „õigussubjektideks" või „isikuiks". On olemas kaks isikute kategooriat. Õigussubjektina esimeses järjekorras esinevad inimesed. Iga üksik inimene on õigussubjekt. Kuid õiguskord tunneb ka teist subjektide kategooriat. Need on inimeste koondised, igasugused organisatsioo-

nid, ettevõtted, ühingud jne., mis esinevad samuti õiguste ja kohustuste kandjaina.

Selleks, et eristada kaht tähendatud õigussubjektide kategooriat (s. o. inimesi ja organisatsioone), räägivad juristid füüsilistest ja juriidilistest isikutest. Füüsiline isik on inimene, keda on vaadeldud õigussubjektina, s. o. õiguslike suhete osalisena. Juriidilisteks isikuteks nimetatakse teisi õigussubjekte peale inimeste — asutisi, organisatsioone, ettevõtteid jne.

2. **Õigusvõime ja teovõime.** Õigussubjekte iseloomustavaiks õiguslikeks põhiomadusteks on õigusvõime ja teovõime.

Tsiviilõigusvõime määratakse TsK § 4 poolt võimena omada tsiviilõigusi ja -kohustusi. Teiste sõnadega — õigusvõime on võime olla õigussubjektiks. Üksikute tsiviilõiguste omamise eelduseks on õigusvõime, millele ei või vaadata kui subjektiivsele õigusele. Teovõime on TsK § 7 kohaselt võime oma tegudega omandada tsiviilõigusi ja endale võtta tsiviilkohustusi. Teovõime on võime toime panna juriidilisi tegusid. Õigusvõime ja teovõime iseloom on füüsilistel ja juriidilistel isikutel erinev.

§ 2. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime.

1. **Nõukogude kodanike õigusvõime võrdsus.** Stalinlik konstitutsioon kuulutab, et NSV Liidu kodanike üheõiguslus on, sõltumatu nende rahvusest ja rassist, kõigil majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel vankumatuks seaduseks (§ 123). Sotsialistlikus tsiviilõiguses on inimese, kodaniku mõiste lahutamatult seotud täieliku ja tagatud õigusvõime mõistega. Iga kodanik esineb täieõigusliku õigussubjektina. Võrdõigusetus ja seda enam õigusetus on võõras nõukogude korra demokraatlikule vaimule. „Tsiviilõigusvõime ulatust ei mõjusta mingil viisil sugu, rass, rahvus, usutunnistus ega päritolu" — ütleb TsK § 4.

Nõukogude kodanike õigusvõime aluseks on sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisriistade ja -vahendite sotsialistlik omand, mis on kindlustatud sotsialismi võidu tagajärjel NSV Liidus. Seltsimees Molotov oma ettekandes ÜK(b)P XVIII kongressil, rääkides teise viisaastaku edust sotsialistliku ühiskonna ja riigi ülesehitamisel, ütles: „... On täidetud teise viisaastaku ajalooline põhiülesanne — on täielikult likvideeritud kõik ekspluateerivad klassid, igaveseks on hävitatud põhjused, mis tekitavad inimese ekspluateerimise inimese poolt ja ühiskonna jaotuse ekspluateerijaiks ja ekspluateeritavaiks. Kõik see on kõigepealt — tootmisvahendite eraomandi hävitamise

tagajärg. See on selle tagajärg, et meie maal pääses võidule riiklik ja kooperatiiv-kolhoosne sotsialistlik omand."[1]

Tootmisvahendeid valdavate kapitalistide poolt töötajate orjastamise võimaluse hävitamine tagab meil, nõukogude riigis, kodaniku õigusvõime tõelise võrdsuse.

2. **Kodanike õiguste teostamise tagamine.** Meie sotsialistlikus õiguskorras on kodanike õigusvõime iseloomustavaimaks jooneks selle reaalsus, selle tõelisus. Nõukogude riigi põhiseadus — stalinlik konstitutsioon — mitte ainult ei määra kindlaks X peatükis kodanike õigused, vaid kindlustab ka nende teostamise tingimused. „Uue Konstitutsiooni projekti iseärasus seisneb selles," — tähendas seltsimees Stalin, — „et see ei piirdu kodanike formaalsete õiguste fikseerimisega, vaid kannab raskuse keskpunkti nende õiguste garanteerimise küsimusele, nende õiguste teostamise abinõude küsimusele."[2]

Vastavalt sellele sisaldavad NSVL konstitutsiooni „Kodanike põhiõiguste ja -kohuste" peatükis kodanike õigusi kindlustavad paragrahvid täpseid viiteid nende õiguste tagatiste kohta. Nii tagatakse õigus tööle rahvamajanduse sotsialistliku organisatsiooniga, kriiside ja töötaoleku puudumisega, õigus puhkusele — tööpäeva normeerimisega, iga-aastaste tööpuhkustega, sanatooriumide ja puhkekodude olemasoluga, õigus haridusele — selle tasutuse, stipendiumidega jne.

3. **Kodanike kohustused.** NSV Liidu kodanike õigusvõime teiseks erisuseks on see, et NSVL konstitutsioon, fikseerides kodanike õiguste teostatavust tagavad tingimused, paneb samal ajal kodanikele terve rea kohustusi. Iga NSV Liidu kodanik on kohustatud NSVL konstitutsioonist kinni pidama, seadusi täitma, töödistsipliini pidama, ausalt suhtuma ühiskondlikesse kohustesse ja austama sotsialistliku ühiselu reegleid (§ 130). Iga NSV Liidu kodanik on kohustatud hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandit (§ 131). Isamaa kaitsmine on NSV Liidu iga kodaniku püha kohus (§ 133).

§ 3. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime sisu.

1. **Tsiviilõigusvõime sisu.** NSV Liidu kodanike õigusvõime sisu on kõige laiemal kujul määratud ja fikseeritud stalinliku konstitutsiooni I ja X peatükis. Tsiviilõigusvõimest kui võimest omada tsiviilõigusi ja tsiviilkohustusi räägivad Vene NFSV TsK § 5 ja teiste liiduvaba-

---

[1] «Третий пятилетний план развития народного хозяйства СССР», Госполитиздат, 1939, lk. 5.

[2] Stalin, NSV Liidu Konstitutsiooni projektist, aruanne Erakorralisel VIII Üleliidulisel Nõukogude Kongressil 25. novembril 1936. a.

riikide tsiviilkoodeksite vastavad paragrahvid. Vastavalt neile paragrahvidele on igal kodanikul õigus vabalt liikuda ja asuda vabariigi maa-alal, valida seadusega mittekeelatud tegevusala, omandada vara, teostada igasuguseid tehinguid.

TsK § 5 lõpp, mis kõneleb õigusest organiseerida tööstus- ja kaubandusettevõtteid, vastas nep'i tingimustele. „Sellal Nõukogude võim lubas veel kapitalismi arengut sotsialismi arengu kõrval. Sellal Nõukogude võim mõtles kahe süsteemi — kapitalistliku ja sotsialistliku — võistluse käigus organiseerida ja kindlustada sotsialismi võitu kapitalismi üle majanduses."[1]

Nüüd, kus sotsialistlik süsteem on rahvamajanduse kõigil aladel võitnud ja kus kapitalistlikud elemendid on täielikult likvideeritud, ei leia Vene NFSV TsK § 5 lõpposa kohaldamist. See säte peegeldub NSVL KTK ja RKN 20. mai 1932. a. määrusest kolhoosikaubanduse kohta. Selles määruses on öeldud: „Mitte lubada kaupluste ja poodide avamist erakaupmeeste poolt ja igal viisil välja juurida ülesostjaid ja spekulante, kes püüavad rikastuda tööliste ja talupoegade arvel" (LSKK 1932. a. nr. 38, art. 233). Meie kriminaalseadusandlus karistab valitsemiskorra-vastase süüteona eraisikute poolt kasusaamise sihiga toimepandud põllumajandussaaduste ja masstarbimise esemete kokkuostu ja edasimüüki (KrK § 107).

Nõukogude kodaniku tsiviilõigusvõimega on ühendamatud nii spekulatsioon kui ka inimese ekspluateerimine inimese poolt. Nõukogude seadus avades kodanikele kõige laiemad võimalused ühiskondlik-kasulikuks tegevuseks, ei luba samal ajal sotsialistlikus ühiskonnas parasiitide ja ekspluateerijate tekkimist.

Kodanike õigusvõime määratakse seadusega ja seda ei või muuta ega piirata üksiku isiku tahtega. TsK § 10 sätib, et toimingud, mis kalduvad õigusvõime kitsendamisele, on kehtetud. Seepärast ei või kedagi kohustada (näiteks testamendis) lenduriks või artistiks olema, kuna igal kodanikul on õigus valida endale niisugust tegevusala või elukutset, mis seadusega pole keelatud.

2. **Õigusvõime kitsendamise juhud.** Õigusvõime kitsendamist lubatakse meie õiguses üksnes erandjuhtudel, kui antud isik osutub väärituks kasutama kodanikele antud õigusi. TsK § 6 tähendab, et õiguste äravõtmine ja õiguste kitsendamine võib toimuda vaid seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Õiguste kitsendamine toimub kohtu kaudu kriminaal-karistamise korras ja seda nimetatakse õiguste kaotuseks. Kriminaalkoodeksi § 31 näeb ette poliitiliste ja mõningate tsiviilõiguste: valimisõiguse, valitavas või riigiametis ole-

[1] ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, 1943, lk. 274.

mise õiguse, aunimetuse kandmise õiguse, vanemlike õiguste ja pensioniõiguse kaotamise.

Tuleb tähendada, et õiguste kaotus on meie seaduse järgi alati ajutine: KrK § 32 järgi ei või seda määrata rohkem kui viieks aastaks. Peale selle näeb Kriminaalseadus ette vaba liikumise ja asumise õiguse ajutise kitsendamise (KrK § 35) ja teataval tegevus- või tööndusalal tegutsemise ajutise keelamise (KrK § 38).

Kodanlik-demokraatlikel maadel on formaalselt kõik kodanikud tunnustatud teovõimelisteks ja võrdõiguslikeks. Tõsi küll, see tunnustamine nõrgeneb selle tõttu, et varatutel klassidel puudub tegelik võimalus teostada enamikku nende suhtes tunnustatud õigustest. „Kuid Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides on olemas elementaarsed demokraatlikud vabadused, on olemas tööliste ja teenijate ametiühingud, on olemas töölisparteid, on olemas parlament..." [1]

Fašistlikud maad on aga avalikult ja küüniliselt loobunud tunnustamast isiku inimõigusi. „Tõeliselt on hitlerlased sotsialismi verivaenlased, kurjemad reaktsionäärid ja mustasajalased, kes on töölisklassilt ja Euroopa rahvastelt ära võtnud elementaarsed demokraatlikud vabadused." [2]

Lähtudes ebateaduslikust inimvihkavast õpetusest kõrgematest ja alamatest rassidest, on Saksamaa sisse toonud ebavõrdsuse rahvusliku kuuluvuse tunnuste järgi. Fašistlikud bandiidid vaatasid nende poolt vallutatud Euroopa maade ja ajutiselt okupeeritud maa-alade elanikkonnale kui õigusteta orjadele, võttes neilt nende vara, ajades neid sunnitööle ja pannes toime massilisi tapmisi.

§ 4. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime algus ja lõpp.

1. **Õigusvõime algus ja lõpp.** Õigusvõime on meie õiguse järgi inimese olemasolust lahutamatu. See käib inimesega kaasas selle sünnist surmani, sõltumatult sellest, missuguses ulatuses võib inimene teostada iseseisvalt talle kuuluvaid õigusi. Juba vastsündinud lapsele kuulub mitmesuguseid õigusi: õigus vanemate poolt saadavale ülalpidamisele, õigus elamispinnale, õigus arstiabile jne. Kõige absurdsemate sonimisideede võimu all olev vaimuhaige on ikkagi õigussubjekt: tal on õigus ravile, õigus pensionile, õigus alimentidele,

---

[1] Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, RK „Poliitiline Kirjandus", Leningrad, 1944, lk. 33.

[2] Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, RK „Poliitiline Kirjandus", Leningrad, 1944, lk. 33.

temale hoitakse alal talle kuuluv vara. Vaimuhaige õiguste kaitseks seatakse tema üle eestkoste.

Sündimine inimese iseseisva füüsilise olemasolu algusena on samuti alguseks tema olemasolule õigussubjektina. Inimese sünnifakti juriidilise tähtsuse tõttu kuulub viimane perekonnaseisuaktide büroos (PerB) registreerimisele. Selle eeskirja täitmata jätmist karistatakse trahviga, kuigi see, muidugi, ei avalda mõju sündinud, kuid registreerimata jäetud lapse õigusvõimele; registreerimise puudumine ainult raskendab hiljem tema õiguste teostamiseks vajalike dokumentide saamist. Sünni sissekandmine on reguleeritud APEK § 118—123.

Kuigi inimese olemasolu õigussubjektina algab alles tema sünnihetkest, arvestab seadus mõningail juhtudel siiski ka tulevase õigussubjekti — eostatud, kuid veel sündimata lapse — huvisid. Nii lubatakse vastavalt meie pärimisõigusele pärimisele lapsed, kes on eostatud pärandaja eluajal, kuid on sündinud pärast tema surma, s. o. pärast pärandi avanemist (TsK § 418 märkus).

Õigusvõime lõpeb inimese — õigussubjekti — surmaga. Õigused ja kohustused, mille kandjaks oli surnu, osalt lõpevad (isiklikud ja perekondlikud), osalt lähevad üle pärijaile (varaliste õiguste enamik). Surm on fakt, millega on seotud terve rida õiguslikke tagajärgi. Seepärast tuleb surma nagu sündimistki registreerida perekonnaseisuaktide büroos vastavalt APEK § 124—129.

2. **Isiku surnuks tunnustamine teadmata äraoleku tagajärjel.** Peale normaalses korras kindlakstehtud surmajuhtumite tunneb meie seadusandlus isiku surnukstunnustamise instituuti ta teadmata äraolemise tagajärjel.

TsK § 12 kohaselt võib teadmata äraolijaks tunnustada isikut, kellest aasta jooksul tema alatisse elukohta pole saabunud mingeid teateid. Selline tunnustus toob kaasa eestkoste seadmise teadmata äraolija varale (APEK § 69), volituslepingu lõppemise, kui ta oli selle järgi volitajaks, ja ühes sellega tema poolt väljaantud volikirjade kehtivuse lõppemise (TsK § 260). Teadmata äraolija perekonnal on toitja kaotuse tõttu pensioniõigus. Pärast seda, kui teadmata äraolija kohta viimaste teadete saamise päevast arvates kolm aastat on möödunud, võib teda surnuks tunnustada. See tähtaeg lüheneb kuue kuuni eriliste katastroofiliste olukordade esinemisel, mis annavad aluse eeldada isiku hukkumist neis olukordades.

Isiku surnuks tunnustamisel on samad juriidilised tagajärjed kui surmal.

Vene NFSV-s toimub isiku surnuks või teadmata äraolijaks tunnustamine normaalsete tähtaegade möödumisel notariaalorgani poolt

selle kohta tunnistuse väljaandmisega Notariaalmäärustiku § 57—60 ettenähtud korras (VSKK 1930. a. nr. 38, art. 476).[1] Isiku eeldatava hukkumise korral õnnetusjuhtumis võib notariaalorgan tunnistuse isiku surnuks tunnustamise kohta välja anda ainult siis, kui on dokumentaalsed tõendid fakti kohta, mis oletatavalt tõi kaasa isiku hukkumise. Selliste dokumentide puudumisel toimub isiku surnuks tunnustamine kohtu poolt (NSVL Kohtu RK ringkiri 23. veebruarist 1943. a.). Kohus määrab kindlaks nende asjaolude olemasolu, millele on rajatud eeldus surma kohta, mitte aga surma enese fakti.[2]

Eriliselt on asetatud sõjaväelaste surnuks tunnustamise küsimus Riigikaitse RK organite informatsioonide ja teadete põhjal sõjaväelase teadmata kadumise kohta. Isamaasõja tingimuste tõttu ei või nendele teadetele vaadata kui sõjaväelase oletatava hukkumise tõestusele. Seepärast peab sõjaväelase surnuks tunnustamine teate alusel tema teadmata kadumise kohta toimuma lühendatud, kuuekuulise tähtaja möödumisel kohtu, mitte aga notariaalkontori poolt (NSVL Kohtu RK ringkiri 23. veebruarist 1943. a.)

Kohtu määrus isiku surnuks tunnustamise kohta kantakse perekonnaseisuaktide registreerimise raamatusse (APEK § 130).

Juhul, kui surnuks tunnustatud isik osutub elusolevaks ja tuleb tagasi (isegi pärast kauakestnud teadmata äraolemist), tühistab notariaalkontor või, vastavalt, kohus tunnistuse või kohtumääruse tema surnuks tunnustamise kohta (TsK § 12). Olenemata ilmumistähtajast on tal õigus kohtu korras hageda temale kuuluvat vara vastavatelt asutistelt ja isikuilt. Kuid kolmandailt isikuilt, kes on saanud seda vara neilt, kes seda valdasid kokkuleppel surnuks tunnustatud isikuga või tema pärijatelt, võib seda vara tagasi nõuda ainult sel korral, kui need kolmandad isikud teadsid või pidid teadma, et antud vara kuulub surnuks tunnustatud isikule (TsK § 60-a).

Üksikute liiduvabariikide seadusandlus sisaldab isiku surnuks tunnustamise küsimuses kaunis suuri lahkuminekuid Vene NFSV seadusandlusest. Mõnes vabariigis (näiteks Gruusia NSV, Uzbeki NSV) on isiku teadmata äraolijaks kuulutamine kohustuslikuks esimeseks staadiumiks, ja tema surnuks tunnustamine võib järgneda ainult teatud tähtajal pärast seda kuulutust. Surnuks tunnustatud isiku tagasituleku korral ei kuulu tema vara tagasiandmisele, kui

---

[1] Eesti NSV Riiginotariaadi määrustikus § 79—84, vt. ENSV Teataja 1940, 71, 978. (Toimetaja.)

[2] Vene NFSV Ülemkohtu Tsiviilkassatsiooni Kolleegiumi määrus 17. jaanuarist 1937. a., «Советская юстиция», 1937, nr. 7, lk. 53.

tagasitulnu puudus mittevabandavatel põhjustel (Gruusia NSV, Uzbeki NSV) või mitte vääramatu võimu tõttu (Ukraina NSV).

§ 5. Füüsiliste isikute (kodanike) teovõime.

1. **Teovõime definitsioon.** Nagu juba ülemal tähendatud, on teovõime isikute võime oma tegudega omandada tsiviilõigust ja luua endale tsiviilkohustusi (TsK § 7). Teovõimet võib määrata ka võimena toime panna juriidilisi tegusid, s. o. tegusid, millega seadus seob teatud õiguslikud tagajärjed.

Erinevalt õigusvõimest ei ole mitte kõigil kodanikel teovõimet. Teovõime omamise tingimuseks on võime tegutseda arukalt, ettevõetavate tegudega seotud tagajärgi arvestavalt. On päris loomulik, et vastsündinud laps, kuigi ta on täiesti õigusvõimeline, ei või oma tegudega omandada mingeid õigusi või kohustusi. Võime teadlikeks tegudeks saabub alles aastatega. Seepärast ütleb Tsiviilkoodeks, et teovõime tekib täies ulatuses täisealiseks saamisega (§ 7).

Täisealisus algab kaheksateistkümne-aastaseks saamisega. Selle vanuse kättejõudmisega muutub isik mitte ainult tsiviilõiguskäibe täieõiguslikuks osaliseks, vaid omandab ka poliitilised õigused ja kohustused. NSVL konstitutsiooni § 135 kohaselt on 18-aastaseks saanud kodanikel õigus osa võtta saadikute valimistest ja olla valitav.

Tsiviilõigusliku täisealisuse kõrval tunneb nõukogude tsiviilõigus abieluealisuse mõistet. Abieluealisus on vanus, mille saavutamist nõutakse abielu registreerimiseks. See saabub Vene NFSV-s ja Valge-Vene NSV-s meestele kui ka naistele 18. eluaastaga. Teised liiduvabariigid, määrates meeste abieluealisuse saabumise 18. eluaastale, alandasid selle naisele 16. eluaastale.

2. **Alaealiste osaline teovõime.** Kuigi täielik teovõime omistatakse, nagu ülemal tähendatud, ainult 18-aastaseks saanud isikuile, võivad ka 14-aastaseks saanud alaealised oma tegudega omandada õigusi ja kohustusi vanemate või hooldajate nõusolekul (TsK § 9 ja APEK § 90). Neil juhtudel teostavad toiminguid alaealised, kuid vanemate ja hooldajate nõusolekul. Notariaaltoiminguile kirjutavad alla mitte ainult alaealised ise, vaid ka nende vanemad või hooldajad (1940. a. Notariaaljuhendi § 9).

Alaealised võivad osa võtta tööõiguslikkudest suhetest. Nõukogude õigus lubab alaealistel asuda tööle 16. eluaastal, tööinspektori loal — 14. eluaastal, kolhoosi või tööndusliku kooperatsiooni liikmeks astuda 14. eluaastal. Tööstuskoolidesse võetakse mobilisatsiooni ja värbamise korras alaealisi 14. eluaastast alates, kes õppetöö ajal täidavad tootmisülesandeid.

Isamaasõja ajal kutsuti põllumajanduslikest töödest osa võtma alaealised 12. eluaastast. Alaealistele 12.—16. aastani, kolhoosnikkude perekonnaliikmetele, oli sätitud 50-tööpäevane kohustuslik miinimum; nende poolt tehtud tööpäevad kantakse kolhooside poolt neile väljaantud tööraamatutesse (NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus 13. aprillist 1942. a. „Kolhoosnike kohustuslike tööpäevade miinimumi suurendamise kohta" — LMKK 1942. a. nr. 4, art. 61). Kolhoositöödele võib kutsuda mobilisatsiooni korras 6.—10. klassi õpilasi tasumisega tööpäevades.

Alaealistel, kes saavad isiklikku töötasu, on õigus seda iseseisvalt käsutada (TsK § 9).

14-aastaseks saanud alaealised vastutavad oma tegudega tekitatud kahjude eest (TsK § 9), kuigi nende vastutuse kõrval esineb nende vanemate ja hooldajate solidaarne vastutus (vt. 30. peatükk § 7).

Nii võib rääkida 14-aastaseks saanud, ülemaltähendatud juhtudel ka 12-aastaseks saanud alaealiste osalisest teovõimest.

Sõja tingimustes, kus väga suurel arvul alaealisi töötab iseseisva töötasuga riigikaitse vajadusteks tööpinkide juures ja kolhoosides, on alaealiste teovõime tegelikult märksa laienenud.

3. **Vaimuhaigete ja nõrgamõistuseliste teovõime kitsendamine.** Võime teadlikeks tegudeks, oma tegude juriidiliste tagajärgede arvestamiseks võib puududa ka päris täisealisel inimesel, kui ta kannatab vaimuhaiguse all või on nõrgamõistuseline. Vaimuhaiget või nõrgamõistuselist võidakse seepärast teovõimetuks tunnustada.

Kuid mitte igasugune psüühiline haigestumine ja mitte iga vaimsete võimete nõrgenemine ei tee inimest võimetuks arukaks käitumiseks ja tsiviilkäibest osavõtmiseks. Üksnes psüühilise häire fakt ei tee isikut veel teovõimetuks. TsK § 8 märgib, et täisealisi isikuid võidakse vastava asutise poolt tunnustada teovõimetuiks, kui nad vaimuhaiguse või vaimunõrkuse tõttu ei suuda arukalt korraldada oma asju. Vaimuhaiged ja nõrgamõistuselised tunnistatakse teovõimetuks alles pärast nende vaimsete võimete uurimist eriti sätitud korras. See kord seisneb vaimuhaige või nõrgamõistuselise uurimises erikomisjoni poolt eestkosteorganite poolt nimetatud psühhiaatrite osavõtul ja uurimise kohta akti koostamises (APEK 4. peatükk — „Vaimuhaigete ja nõrgamõistuseliste läbivaatus", § 103—110). Psüühilise haigestumise tõttu teovõimetuks tunnustatud isikute üle seatakse eestkoste.

Eriti tuleb pillajate teovõimetuse küsimust ära märkida, mida lahendatakse Nõukogude Liidu eri vabariikides lahkuminevalt. Ukraina NSV TsK § 8, rääkides vaimuhaigusest, viitab ka sellele, et

teovõimetuiks võib kuulutada täisealisi isikuid, kui nad ülemäärase pillamisega laostavad nende valitsemisel olevat vara; pillajatele määratakse hooldajad. Sarnast eeskirja sisaldab ka Valge-Vene NSV tsiviilkoodeks. Vene NFSV tsiviilkoodeks ei tunne pillamise mõistet.

§ 6. Eestkoste ja hooldus.

1. **Teovõimetute osavõtt tsiviilkäibest.** Ülemal on juba selgitatud erinevust õigusvõime ja teovõime vahel ja tähendatud, et õiguste ja kohustuste kandjaina esinevad isegi teovõimetud isikud. Tekib küsimus: kuidas nad teostavad oma õigusi, mil viisil võtavad nad osa tsiviilkäibest?

See küsimus lahendatakse eestkoste või hoolduse seadmisega. Eestkoste olemus seisneb selles, et teovõimetu eest tegutseb tema eestkostja, luues eestkostetavale oma tegudega õigusi ja kohustusi. Hoolduse olemus seisneb selles, et hooldajad aitavad osalise teovõimega isikuid nende õiguste teostamisel ja nende kohustuste täitmisel ja samuti kaitsevad neid kuritarvituste vastu kolmandate isikute poolt. Hooldus seatakse sageli ka täiesti teovõimeliste isikute üle, kes füüsiliste puuete (näiteks pimeduse, kehaliste vigastuste) tõttu on takistatud oma õiguste kasutamisel ja seepärast ei saa neid iseseisvalt teostada ja kaitsta. Selliste isikute suhtes seisneb hooldaja osa selles, et toime panna igasuguseid füüsilisi tegusid, millega on seotud õiguste omandamine ja teostamine.

2. **Eestkoste ja hoolduse organisatsioon.** Eestkoste- ja hooldusorganeiks on kohalikud nõukogud, kes alaealiste suhtes eestkoste ja hoolduse funktsioonide teostamise panevad rahvaharidusosakondadele, vaimuhaigete ja nõrgamõistuseliste suhtes — tervishoiu-osakondadele ja eestkostetavate teiste liikide suhtes — sotsiaalkindlustusosakondadele (APEK § 72). Maal seatakse eestkoste ja hooldus külanõukogu poolt (APEK § 74 ja märkus selle juurde).

Kui eestkostetava vara ei asu tema elukohas, siis on võimalik kahe eestkostja määramine: ühe — isiku üle, teise — eestkostetava vara üle (Juhend vanemateta laste patroneerimise, eestkoste ja lapsendamise kohta § 29).

Eestkosteorganid tegutsevad 24. septembri 1928. a. Eestkoste- ja hooldusorganite määrustiku alusel (VSKK 1928. a. nr. 24, art. 789) ja Vene NFSV RKN poolt 3. aprillil 1943. a. kinnitatud Vene NFSV Hariduse RK, Vene NFSV Tervishoiu RK ja Vene NFSV Kohtu RK Juhendi vanemateta laste patroneerimise, eestkoste ja lapsendamise kohta (VMKK 1943. a. nr. 3, art. 24) alusel.

Vanemad teostavad eestkostjate ja hooldajate funktsioone seaduse

järgi ilma erilise määramiseta (APEK § 71). Vanemate puudumisel määravad eestkoste- ja hooldusorganid eestkostja või hooldaja esmajärjekorras eestkostetavale lähedaste isikute hulgast. Eestkostjaks või hooldajaks ei või määrata teovõimetuid isikuid, isikuid, kes on kaotanud valimisõiguse või vanemlikud õigused, kes on süüdi mõistetud häbistavate süütegude eest, ja isikuid, kelle huvid on vastuolus eestkostetava huvidega. Eestkostmisest võivad keelduda isikud, kes on saanud 60 aastat vanaks, isikud, kes haiguse, varalise seisundi või tegevusala tõttu ei ole suutelised täitma eestkostja kohuseid, emad, kes kasvatavad lapsi vanusega kuni 8 aastat, ja isikud, kes on juba eestkostjateks või hooldajateks.

3. **Eestkostjate õigused ja kohused.** Eestkoste ja hoolduse põhiülesandeks on eestkostetava isiku ja vara eest hoolitsemine (APEK § 68). Eestkoste eesmärgiks on eestkostetava huvide kaitsmine, ja eestkostja ei tohi saada mingeid kasusid temale usaldatud varast. Tal on ainult õigus nõuda eestkostetava elatuskulude ja tema vara valitsemise kulude tasumist. Iseenesest on eestkostja tegevus üldreeglina tasuta. Vaid tulutoova vara olemasolul võib eestkosteorgan määrata eestkostjale tasu mitte üle 10% varast saadavast tulust (APEK § 81).

Eestkostja on õigustatud teostama tehinguid oma eestkostetava nimel, kuid peab tehingute sõlmimisel, mis ebasoodsalt võivad mõjustada eestkostetava varalist seisundit, tegutsema eestkosteorganite nõusolekul. Nii on vajalik eestkosteorganite nõusolek lepingu sõlmimisel, mis nõuab notariaaltõestust, eestkostetavale kuuluvatest varalistest õigustest loobumisel, vara jagamisel jne. (ülaltähendatud juhendi § 43, APEK § 86). Eestkosteorganite eriloa esitamise kohuslikkust alaealisele kuuluva ehitise müügil kinnitab eriti NSVL Kohtu RK ringkiri nr. 83, 23. augustist 1942. a. Eestkostja ei või sõlmida tehinguid eestkostetava endaga ja tema nimel oma lähedaste isikutega võimaliku ohu tõttu, et ta eelistab oma lähedaste huvisid eestkostetava huvidele, viimase kahjuks (APEK § 88).

Alaealiste eestkostjad on kohustatud hoolitsema nende kasvatamise ja tervise eest ja elama üheskoos nendega (APEK § 79 ja Juhendi § 38). Vaimuhaigete eestkostjad peavad tarvitusele võtma abinõusid nende ravimiseks ja hoidmiseks tingimustes, mis nende seisund ette kirjutab (APEK § 79).

Hooldajad annavad nende hoole alla antud isikuile kaasabi nende õiguste ja kohustuste teostamisel ja kaitsevad neid kolmandate isikute kuritarvituste vastu (APEK § 70). Nad annavad oma nõusoleku tehinguiks, kui nende tehingute jaoks ei ole nõutav APEK § 86 alusel eestkoste- ja hooldusorganite heakskiitmine.

Hooldajad ja eestkostjad võivad nende hoole alla antud isikute õiguste kaitseks esineda kõigis asutistes, nende hulgas ka kohtus.

§ 7. Nimi.

Kodaniku nime all juriidilises mõttes mõistetakse tema ees- ja perekonnanime. Nimi individualiseerib inimest ühiskonna liikmena tsiviilõigusliku suhte osalisena, s. o. aitab eristada ja välja eraldada konkreetsete õiguste ja kohustuste antud kandjat kõigist teistest isikutest. Nimi kinnistatakse kodanikule perekonnaseisuaktide büroos sünni registreerimisel.

Nime muutmine võib toimuda vaid erikorras — Sisemin. oblasti- või kraidevalitsuste, või oblasteisse või kraidesse jagunemata liiduvabariikide Sisemin. Perekonnaseisuaktide Osakonna loal. Need Perekonnaseisuaktide Osakonnad registreerivad ees- või perekonnanime muutmist või keelduvad seda tegemast, kui see muutmine taotleb lubamata eesmärke (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 31. märtsist 1940. a., „NSVL Ülemnõukogu Teataja", 1940. a., nr. 11). Abiellumisel võib (kuid ei ole kohustatud) iga abielluja pool omaks võtta abikaasa perekonnanime.

Nime kandja võib takistada selle seadusvastast kasutamist kolmanda isiku poolt. Keegi ei või võõrast nime muuta, sest nime muutmine võib toimuda vaid selle kandja soovil. Nime õiguse rikkumise puhul võib pöörduda kohtu poole.

§ 8. Elukoht.

Kodaniku alalisel elukohal on tsiviilõiguses kindel tähendus. TsK § 11 määrab elukoha kohana, kus isik oma teenistuse, alalise tegevuse või oma vara asupaiga tõttu alatiselt või peamiselt asub. Alaealiste ja teiste teovõimetute elukohaks on nende seaduslikkude esindajate elukoht.

Seadus kasutab elukoha mõistet paljudel juhtudel. Tsiviilhagid esitatakse kostja elukoha järgi (TsPK § 25). Suurema osa kohustuste täitmine sooritatakse võlgniku elukohas, rahaliste kohustuste täitmine — usaldaja elukohas (TsK § 113). Abielud registreeritakse ühe abielluja elukohas (APEK § 131) jne.

§ 9. Perekonnaseisuaktid.

Perekonnaseisuaktid fikseerivad selliseid fakte, nagu sünd või lapsendamine, abiellumine või abielulahutus, surm, samuti ka nime muutmine.

Perekonnaseisu määravate faktide registreerimine (perekonnaseisuaktid) teostatakse eriliste riiklike organite — perekonnaseisuaktide büroode (PerB) — poolt APEK'i IV osas toodud Määrustiku ja NSVL Sise RK 1937. a. juhendi alusel. Huvitatud isikud võivad tehtud sissekannete õiguspärasuse vastu vaielda kohtu korras (APEK § 116), kui parandusi ei tehta perekonnaseisuaktide büroo organi poolt.

5. peatükk.

ÕIGUSSUBJEKTID. JURIIDILISED ISIKUD.

§ 1. Üldalused juriidiliste isikute kohta. § 2. Riik, kohalikud töörahva saadikute nõukogud ja riigiasutised. § 3. Riiklikud ettevõtted. § 4. Kooperatiiv-kolhoossed organisatsioonid. § 5. Firma, sotsialistlike majandusorganite tootmismärgid ja kaubamärgid. § 6. Ühiskondlikud organisatsioonid.

§ 1. Üldalused juriidiliste isikute kohta.

1. **Juriidilise isiku definitsioon.** Võime olla õiguste ja kohustuste kandjaks, võime osa võtta tsiviilkäibest iseseisvate õigussubjektidena on, nagu meie juba ülemal rääkisime, mitte ainult üksikuil kodanikel, vaid ka juriidilisil isikuil. TsK § 13 kohaselt „juriidilisteks isikuteks loetakse isikute koondisi, asutisi ja organisatsioone, kes seesugustena võivad omandada varalisi õigusi, võtta endale kohustusi, hageda ja kosta kohtus".

Nõukogude tsiviilõiguses on juriidilisteks isikuteks töörahva saadikute nõukogud, riiklikud asutised, riiklikud majandusorganisatsioonid (riiklikud ettevõtted), kooperatiivsed organisatsioonid (kolhoosid, artellid, kooperatiivsed liidud), ühiskondlikud organisatsioonid (ametiühingud, vabatahtlikud ja teised ühingud) jne.

Juriidilise isiku iseloomustavaiks tunnusteks on eraldatud vara, organisatsiooniline ühtsus ja iseseisev vastutus.

Kaugeltki mitte iga inimeste kollektiiv ja iga organisatsioon ei moodusta juriidilist isikut. Pere, kolhoosi brigaad, tehase tsehh, jalgpalli meeskond, instituudi fakulteet — kõik sellised kollektiivid ei ole juriidilised isikud. Juriidilise isiku õigustest võib rääkida vaid neil juhtudel, kui riigi poolt tunnustatud kollektiiv arendab tegevust, mis on suunatud teatud eesmärgile ja opereerib temale kuuluva, väljaeraldatud varaga. Edasi nõutakse sellise organisatsioonilise struktuuri olemasolu, mis lubaks kollektiivile esineda käibes omal

nimel (näiteks sõlmida lepinguid ühtse subjektina), teiste sõnadega, nõutakse organisatsioonilist ühtsust. Lõpuks on reeglipäraselt juriidilise isiku iseloomustavaks tunnuseks iseseisev materiaalne (varaline) vastutus tema tegevusest tekkivate kohustuste eest.

2. **Juriidilise isiku eriline õigusvõime.** On täitsa loomulik, et organisatsioonide ja kodanike vahel on erinevus õigusvõime ulatuses. Esimesed ei võta ega saa osa võtta paljudest neist elu-olulistest suhetest, millest tulenevad õigused ja kohustused, mille kandjaks on kodanik. Selle väite kinnitamiseks on küllalt viidata perekondlikele vahekordadele ja neist tulenevaile õigustele ja kohustustele.

Vahekordade ring, millest võtavad osa organisatsioonid või ettevõtted, määratakse selle eesmärgiga, milleks nad on loodud, selle tegevuse iseloomuga, mida nad peavad teostama. Sõltuvuses vahekordadest, millest juriidiline isik on kutsutud osa võtma, esineb ta vastavate õiguste või kohustuste kandjana. Juriidilise isiku õigusvõime määratakse seega eriti tema peale pandud ülesannetega (spetsiaalse õigusvõime printsiip).

Füüsiliste isikute suhtes lähtub nõukogude õigus, nagu meie juba rääkisime, õigusvõime võrdsuse põhimõttest. Kodanike õigusvõime sisu on seadusega sätitud ühesuguselt kõikide kohta. Lahkuminevalt sellest on organisatsioonide ja asutiste õigusvõime iga üksiku juriidilise isiku liigil või isegi igal juriidilisel isikul erinev. Ta pole määratud ette mingis üldises ulatuses kõigi juriidiliste isikute kohta, vaid määratakse iga konkreetse juriidilise isiku loomisel tema põhikirjas või põhimääruses, sõltuvalt tema tegevuse eesmärgist.

3. **Juriidilise isiku põhikiri.** Juriidilise isiku põhikiri või põhimäärus on dokument, milles fikseeritakse tema olemasolu kohta juriidilist tähendust omavad asjaolud. Põhikirjas määratakse juriidilise isiku tegevuse eesmärk ja tegevuse kord, sätitakse tema organisatsiooniline struktuur, tingimused liikmete vastuvõtmise kohta, kui see organisatsioon omab liikmeid, vara koosseis ja rida teisi momente. Põhikirja või põhimääruse olemasolu on juriidilise isiku teovõime kohustuslikuks tingimuseks. TsK § 14 sätib: „Juriidilisel isikul peab olema kinnitatud, vastavatel juhtudel aga selleks volitatud organi poolt registreeritud põhikiri või põhimäärus".

Enamasti kergendab juriidilise isiku organiseerimisel põhikirja koostamise ülesannet tüüpiliste või näidispõhikirjade olemasolu, mille tekst näeb ette kõik üldised momendid antud tüüpi juriidiliste isikute organisatsiooni ja tegevuse kohta. Neist näidispõhikirjadest on suurim tähtsus stalinliku põllumajandusliku artelli põhikirjal.

4. **Juriidilise isiku olemasolu algus.** Juriidilised isikud tekivad: a) käsutuskorras, b) loakorras või c) normatiiv-avaldamise korras.

Käsutuskord seisneb selles, et juriidiline isik luuakse selleks volitatud riigiorgani korraldusel. Selles korras tekivad riiklikud juriidilised isikud. Näiteks Vene NFSV Pedagoogiliste Teaduste Akadeemia avamiseks oli vajalik Vene NFSV RKN määrus.

Loakorra puhul tuleb juriidilise isiku organiseerijail nõutada juriidilise isiku põhikirja kinnitava riikliku organi luba. Nii on mingi ülevenemaalise vabatahtliku ühingu organiseerimiseks vaja, et põhikirja projekt ja avaldus põhikirja kinnitamise kohta oleks vähemalt 10 asutaja allkirjaga esitatud Vene NFSV Ülemnõukogu Presiidiumile, kes otsustab küsimuse antud ühingu organiseerimise otstarbekuse kohta, vaatab läbi asutajate koosseisu, kooskõlastab selle asutamise küsimuse teiste huvitatud ametkondadega ja alles selle järel kinnitab põhikirja.

Normatiiv-avaldamise korra puhul on juriidilise isiku loomiseks küllalt, kui selle organiseerijad täidavad need nõudmised, mis on ette nähtud normides antud liiki juriidilise isiku tekkimise kohta. Sellises korras tekivad kolhoosid.

Missuguses korras ka juriidiline isik ei ole registreeritud, tal tuleb juhul, kui ta tegeleb majanduslikul alal, läbida riiklik registratsioon. Juriidilise isiku õigused omistatakse talle ainult registreerimise hetkest. Registreerimine seisneb Rahandusmin. organite poolt juriidilise isiku riiklikku registrisse sissekandmise korras, mis on ette nähtud NSVL RKN poolt 1. mai 1940. a. Määrustikus riiklike, kooperatiivsete, ühiskondlike ja majanduslike organisatsioonide ja ettevõtete riikliku registreerimise kohta (LMKK 1940. a. nr. 15, art. 363). Registreerimise eesmärgiks on sotsialistlike majandusorganisatsioonide arvelevõtt ja kontroll nende tekkimise seaduspärasuse üle.

5. **Juriidilise isiku olemasolu lõppemine.** Juriidilised isikud lõpevad: a) kas asjade ja vara likvideerimisega, kui juriidilise isiku tegevus täielikult lõpeb, b) või asjade ja vara likvideerimiseta, s. o. reorganiseerimise korras.

Juriidilise isiku lõppemine on vabatahtlik, kui algatus lõppemiseks tuleb likvideeritavalt organisatsioonilt eneselt (näiteks spordiseltsi sulgemine), või aga sunduslik — mingi kompetentse organi otsuse alusel. TsK § 18 näeb ette juriidilise isiku lõpetamise võimaluse juhul, kui tema tegevus kaldub kõrvale põhikirjas ettenähtud ülesandeist või võtab riigi huvide vastase hoiaku iseloomu. On võimalik ka juriidilise isiku likvideerimine maksujõuetuse tõttu, s. o. kui tema võlad ületavad tema vara.

Reorganiseerimine võib seisneda kahe või mitme organisatsiooni ühendamises ühte või ühe organisatsiooni jagamises kaheks või mitmeks organisatsiooniks. Kõigil neil juhtudel esialgselt olelnud orga-

nisatsioonid lõpevad ja asenduvad uutega. Reorganiseerimiseks on ka liitumine; sel juhul lõpeb üks organisatsioon ja tema vara ja ülesanded antakse teisele, juba varem olelnud organisatsioonile. Reorganiseerimine toimub endiste organisatsioonide lõpetamiseta vaid juhul, kui uus organisatsioon eraldub juba varem olnust.

6. **Juriidilise isiku teovõime.** Vastavalt TsK § 16 võtavad juriidilised isikud osa tsiviilkäibest ja teostavad tehinguid oma organite või oma esindajate kaudu.

Juriidilise isiku organiks on: liikmete üldkoosolek, volinike kogu, komitee, administratsioon direktori, juhataja, valitseja või ülema isikus jne. Juriidilise isiku organ kas seaduse või põhikirja alusel teeb otsuseid juriidilise isiku nimel ja loob temale oma tegudega õigusi ja kohustusi.

Juriidilise isiku õiguste ja kohustuste tekitamiseks ja nende teostamiseks vajalikke tegusid sooritavad juriidilise isiku nimel ka tema esindajad, kes esinevad seejuures juriidilise isiku organi poolt väljaantud volituse alusel (esinduse kohta vt. 7. peatükk § 4). Juriidiline isik kannab vastutust oma organite ja esindajate tegude eest, mis on toime pandud põhikirja alusel ja volituste piires.

§ 2. Riik, kohalikud nõukogud, riigiasutised.

1. **Riik õigussubjektina.** Sotsialistlik nõukogude riik on määratu suurte rikkuste, sealhulgas tootmise põhivahendite peremees. Maa, maapõuevarad, veed, metsad, vabrikud ja tehased, transport, elamufond linnades ja rida teisi tähtsaimaid objekte moodustavad NSV Liidus riigi omandi. Nõukogude riigile kuuluvad tähtsaimad varalised õigused, mida tema teostab, vajamata formaalset organisatsiooni juriidilise isiku näol. NSV Liit on tähtsaimate ja mitmekesiseimate tsiviilõiguste subjekt, esmajoones riikliku omandiõiguse subjekt. Riik esineb õigussubjektina kaubanduslike esinduste kaudu toimuvais väliskaubanduslikes operatsioonides.

2. **Riigieelarvelised asutised.** Riigi eelarvel seisvad asutised (kaasa arvates rahvakomissariaadid) on tegelikult õigussubjektid, olgugi et juriidilisteks isikuteks nimetatakse seaduses ainult kohalikke riigivõimu organeid — töötajate saadikute nõukogusid (vt. näiteks Külanõukogude määrustikku 1. jaanuarist 1931. a. — VSKK 1931. a. nr. 11, art. 142 või Linnanõukogude organiseerimise põhimäärust 8. novembrist 1928. a. — LSKK 1928. a., nr. 10, art. 86). Kõrgemad õppeasutised, haiglad, muuseumid ja rida kultuurasutisi on tüüppõhikirjades leiduva viite alusel juriidilised isikud.

Riigiasutistele kuuluvad varalised õigused, mis on vajalikud nende peale pandud ülesannete täitmiseks. Asutiste, mille juhid on krediidi käsutajad, tsiviilkäibest osavõtmise kord on sätitud VKTK ja Vene NFSV RKN määrusega 27. septembrist 1926. a. Riigieelarvel seisvate asutiste majanduslike operatsioonide kohta (VSKK 1926. a. nr. 64, art. 499). Riigiasutiste vastu esitatud nõudluste rahuldamiseks ei või sissenõuet pöörata neile kuuluvale varale; sissenõue toimub Riigipanga kaudu ainult eelarvekrediitide arvel (TsPK § 286 ja 286[1]).

Riigieelarvelistel asutistel on õigus organiseerida isetasuvuslikke abiettevõtteid, kes ajavad antud riigiasutise tegevusega vahetult seoses olevaid majanduslikke operatsioone. VKTK ja Vene NFSV RKN määruse alusel 20. novembrist 1936. a. (VSKK 1937. a. nr. 1, art. 6) tegutsevad abiettevõtted kasutavad juriidilise isiku õigusi ja kuuluvad riikliku registreerimise alla. Nad on riigiasutised ja alluvad põhimiselt viimaste õiguslikule režiimile (vt. käesoleva peatüki § 3).

§ 3. Riiklikud ettevõtted.

1. **Riiklike ettevõtete isetasuvus.** Riiklikud ettevõtted (riiklikud majandusorganisatsioonid), kes sotsialistliku majanduse mitmesugustel aladel tegutsevad (tööstus-, kaubandus-, transport- ja muud ettevõtted), on iseseisvalt tsiviilkäibes esinevad juriidilised isikud (TsK § 19).

Põhiprintsiibiks, millele on rajatud majanduslike ettevõtete tegevus, on isetasuvuse printsiip. Seltsimees Stalin, rääkides majandustegelaste nõupidamisel 23. juunil 1931. a. rahvamajanduse akumulatsiooni tempo tugevdamisest, tähendas, et selleks on vajalik „ebaökonoomsuse kaotamine, tööstuse sisemiste ressursside mobiliseerimine, isetasuvuse juurutamine ja kindlustamine kõigis meie käitistes, süstemaatiline omahinna alandamine, tööstuse sisemise akumulatsiooni suurendamine eranditult kõigis tööstusharudes."[1]

Erilise tähtsuse omandas isetasuvus sõja tingimustes ja vajaduse tõttu mobiliseerida kõik tootmisvõimalused Punaarmee lahinguvõime tugevdamiseks, kui on nõutav täpne arvestus ja kaitsetööstuse ning sellega seoses olevate rahvamajandusharude kõigi materiaalsete ressursside täielik ärakasutamine.

Isetasuvus seisneb ettevõtte varalises ja operatiivses sõltumatuses, tema materiaalses huvis ja vastutuses plaanipärase ülesande täitmise eest (rubladega kontroll). Isetasuvuslikul ettevõttel on oma käibevahendid, iseseisev bilanss ja kannab iseseisvat varalist vastutust

[1] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 305.

oma kohustuste eest. Riiklikele ettevõtteile majandusliku initsiatiivi andmise kõrval on loodud nende täpne vastutus plaanipäraste riiklike ülesannete täitmise eest vastavalt lepinguile.

2. **Autonoomne ettevõte ja trust.** Sotsialistliku majanduse juhtimissüsteem on nii üles ehitatud, et põhimine osa on antud tootmisettevõttele (ÜK(b)P KK määrus 5. detsembrist 1929. a. „Tööstuse juhtimissüsteemi reorganiseerimise kohta"). Praegusel ajal on üksikud ettevõtted (tehased, vabrikud) tööstusharude enamikus autonoomsed ettevõtted, s. o. neil on juriidilise isiku õigused ja nad alluvad vahetult kas vastavale rahvakomissariaadile või antud rahvakomissariaadi peavalitsusele (tööstuse kahelüliline juhtimissüsteem). Siiski kehtis industrialiseerimise teostamise ja sotsialistliku tööstuse ülesehitamise ajajärgul täielikult kolmelüliline süsteem, kus tehaste või teiste tootmisüksuste grupp kuulub trusti koosseisu. Ka praegu veel reas harudes esinevas kolmelülilises süsteemis nimetatakse ainult trusti juriidiliseks isikuks. Siiski võtavad trusti kuuluvad ettevõtted, niinimetatud trustitud ettevõtted, õigussubjektidena osa tsiviilkäibest ja on faktiliselt juriidilised isikud.

3. **Riiklike ettevõtete tegevuse õiguslikud alused.** Trusti tegevust reguleerivad põhireeglid leiduvad Määrustikus riiklike tööstustrustide kohta 29. juunist 1927. a. (LSKK 1927. a. nr. 39, art. 392). See määrustik on ka praegusel ajal kehtiv. Rahvakomissariaatide ja peavalitsuste vahetus korralduses olevad autonoomsed ettevõtted tegutsevad kõigil nende põhikirjades mitte ettenähtud juhtudel Määrustiku alusel trustide kohta.

Riiklikud kaubandusettevõtted tegutsevad 18. augustil 1927. a. välja antud Määrustiku alusel kauplemise kohta (LSKK 1927. a. nr. 49, art. 502).

Riiklikel ettevõtteil on eraldatud vara ja nad esinevad tsiviilkäibes „iseseisvate ja fiskusega mitteseotud juriidiliste isikutena" (TsK § 19). Riiklike ettevõtete võlgade eest vastutab ainult nende oma vara. Ei fiskus ega need riigieelarvelised asutised, kelle korralduses need ettevõtted seisavad, ei kanna nende eest mingit varalist vastutust. Ettevõte omakorda ei vastuta teda juhtiva asutise või riigi võlgade eest.

Riiklike ettevõtete valitsemine toimub individuaaljuhtimise põhimõtte järgi. Riikliku ettevõtte organiks on direktor või juhataja. Teised ametiisikud võivad juriidiliste toimingute teostamisel ettevõtet esindada direktori või juhataja poolt väljaantavate volikirjade põhjal.

4. **Isetasuvuslikud peavalitsused.** Tööstuslike rahvakomissariaatide peavalitsused teostavad tootmisfunktsioonide kõrval ka müügi ja

varumise funktsioone. Nad tegutsevad isetasuvuse alustel, sõlmivad lepinguid ja neil on omad käibevahendid kooskõlas NSVL KTK ja RKN määrusega 15. juulist 1936. a. „Tööstuslike rahvakomissariaatide peavalitsuste isetasuvuslike õiguste kohta" (LSKK 1936. a. nr. 43, art. 361). Nad ei kuulu riiklikule registreerimisele.

5. **Filiaalid ja esindused.** Majandusliku tegevusega tegelevad juriidilised isikud võivad operatsioonide teostamiseks NSV Liidu mitmesugustes punktides avada filiaale ja esindusi. Filiaali õigustega tegutsevad kõiksugused osakonnad, kontorid, agentuurid jms. Esindused võivad koosneda üksikvolinikest.

Sõltuvalt organisatsiooni alluvusest avatakse filiaalid ja esindused kas NSV Liidu vastava rahvakomissariaadi käskkirja või liiduvabariigi rahvakomissaride nõukogu sanktsiooni põhjal. Filiaalid ja esindused kuuluvad riikliku registratsiooni alla. Neil on Riigipangas oma jooksvad ja arveldusarved ja neil on õigus sõlmida tehinguid (NSVL RKN määrus 9. jaanuarist 1935. a. „Filiaalide avamise ja registreerimise korra kohta" — LSKK 1935. a. nr. 64, art. 518).

§ 4. Kooperatiiv-kolhoossed organisatsioonid.

1. **Kooperatiivse organisatsiooni mõiste ja kooperatiivsete organisatsioonide liigid.** Sotsialistlikus tsiviilkäibes on tähtis koht kooperatiivseil organisatsioonidel, s. o. kodanike koondistel tootmisest ühiseks osavõtuks tootmisvahendite ühiskonnastamise alusel (kolhoosid, tööndusliku artellid jne.) või oma tarbimisvajaduste ühiseks rahuldamiseks (küla tarbijate kooperatiiv). NSVL konstitutsiooni § 126 tagab kodanikele õiguse ühinemiseks ühiskondlikesse, sealhulgas ka kooperatiivseisse organisatsioonidesse.

Kooperatiivsed ühendused on sotsialistlikku tüüpi organisatsioonid. Neile kuuluv vara moodustab sotsialistliku omandi (NSVL konstitutsiooni § 5).

Nõukogude kooperatsiooni areng teostus leninlikus kooperatsiooniplaanis märgitud suunas. Lenin tähendas, et põllumajanduse areng meie maal peab kulgema seda teed, et talupojad tõmmatakse kooperatsiooni kaudu sotsialistlikule ülesehitustööle; seda teed, et kollektivismi alged järk-järgult sisestatakse põllumajandusse, esialgu põllumajandussaaduste alal, hiljem aga tootmise alal („ÜK(b)P ajalugu", lk. 210).

Praegusel ajal on olemas järgmised kooperatsiooni liigid: põllumajanduslikud (kolhoosid), tööstuslikud, tarbijate, kalapüügi-, invaliidide ja elamuehituslikud kooperatsioonid.

2. **Kooperatiivsed organisatsioonid kui juriidilised isikud.** Koope-

ratiivsed organisatsioonid tunnustatakse meie õiguses juriidilisteks isikuiks, kellel on oma vara. NSVL konstitutsiooni § 5 kohaselt on kooperatiiv-kolhoosne omand üksikute kolhooside, üksikute kooperatiivsete ühenduste omand.

Kooperatiivne organisatsioon kui juriidiline isik võtab osa tsiviilkäibest ühtse õigussubjektina ja loob õigussuhteid teiste asutiste, organisatsioonide ja kodanikega. Kooperatiivse organisatsiooni organiteks on tema liikmete üldkoosolek ja tema juhatus. Iga kooperatiivne organisatsioon on tsiviilõiguste ja -kohustuste, esmajoones omandiõiguse kandja temale kuuluva vara suhtes. Iga kooperatiivse organisatsiooni tegevusala (ja ühes sellega ka tema erilise õigusvõime ulatus) määratakse tema põhikirjas kooskõlas tüüppõhikirjaga ja antud liiki kooperatsiooni määrustikuga. Kooperatiivsete organisatsioonide põhikirjad kuuluvad riiklikule registreerimisele.

3. **Kooperatiivsete organisatsioonide liikmete põhikirjapärased õigused ja kohustused.** Kooperatiivsed organisatsioonid kui kodanike (või kooperatiivsete allorganisatsioonide) ühendused rajatakse vabatahtliku liikmeksoleku põhimõttele. Kooperatiivsete allorganisatsioonide liikmeiks võetakse vastu kodanikud, kes on saanud 16-aastaseks (tarbijate kooperatsiooni liikmeskonda lubatakse 14. aastast alates).

Kooperatiivsetesse organisatsioonidesse liitunud kodanikud moodustavad kooperatiiv-seltse või -artelle, mis on nõukogude kooperatsiooni algrakkudeks. Algorganisatsioonid, arvatud välja põllumajanduslikud artellid ja elamu-ehitamise kooperatiiv-seltsid, ühinevad rajoonide, rajoonidevahelisteks, oblasti-, vabariiklikkudeks jne. liitudeks. Üksikutest lülidest loodud ahel tervikuna moodustab üksikute kooperatsiooniliikide süsteemi: tööndusliku, tarbijate, kalapüügi. Kooperatiivsete süsteemide (peale tööndusliku) eesotsas on kooperatiivsed keskused. Süsteemi iga lüli on juriidiline isik.

Kooperatiivse organisatsiooni liikmeksolek annab kodanikule rea isiklikke ja varalisi õigusi. Liikme isiklikeks õigusteks on võimalus osa võtta organisatsiooni asjade valitsemisest ja õigus organisatsioonist välja astuda. Varalised õigused seisnevad õiguses saada tulu, esmajoones õiguses varustumiseks töödeks vajalike materjalidega, õiguses liikmeksolemise lõppemisel osamaksu tagasisaamisele ja reas teistes põhikirjaga määratud õigustes. Ühes sellega lasub kooperatiivsete organisatsioonide liikmetel rida kohustusi — osa võtta organisatsiooni tööst, täita plaanipäraseid ülesandeid jne.

4. **Kolhoosid.** Meie maal sotsialismi ülesehitamise alal tähenduselt tähtsaimaks kooperatsiooni liigiks on põllumajanduslikud artel-

lid. Kolhoosnike-löökiaste II kongressil 1935. a. veebruaris vastuvõetud ja NSVL RKN ja ÜK(b)P KK poolt 17. veebruaril 1935. a. kinnitatud põllumajandusartelli näidispõhikiri on kolhoosi elu põhiseaduseks, mis reguleerib kolhooside ülesandeid, nende tegevuskorda ja sisesuhteid (LSKK 1935. a. nr. 11, art. 82). Kolhoosi õigussuhete tundmaõppimiseks on määratud iseseisev distsipliin — kolhoosiõigus. Seepärast ütleme siinkohal ainult mõne sõna kolhoosi kui juriidilise isiku kohta.

Põllumajanduslik artell on tootmise põhivahendite kollektiviseerimise pinnal tekkinud töötavate talupoegade vabatahtlik ühendus. Kolhoosnikel on õigus võtta osa kolhoosi asjade valitsemisest ja rida varalisi õigusi, millest tähtsam on õigus osa võtta kolhoosimajandi tulude jagamisest vastavalt iga kolhoosniku tööst osavõtule nende loomisel (s. o. tööpäevade järgi).

Kolhoos on juriidiline isik. Tema põhikiri kuulub kinnitamisele rajooni täitevkomitee poolt. Põllumajandusliku artelli organiteks on tema liikmete üldkoosolek ja tema juhatus. Iga kolhoosi asjaajamine on rajatud järjekindlalt kolhoosi sisemise demokraatia põhimõttele: kõik kolhoosielu tähtsamad küsimused otsustab tema üldkoosolek.

Kolhoos on omandiõiguse subjektiks temale kuuluva vara suhtes. Tema vara omavoliline käsutamine kohalike võimuorganite ja teiste organisatsioonide poolt on VKTK ja Vene NFSV RKN määrusega 10. novembrist 1932. a. keelatud (VSKK 1932. a. nr. 85, art. 373).

Põllumajanduslikul kooperatsioonil ei ole, nagu juba öeldud, mitmelülilist organisatsiooni: kolhoosid ei moodusta liitu. Kolhooside elu ja tegevuse plaanipärast juhtimist teostavad rajooni maaosakonnad ja masina-traktorijaamad.

5. **Tööndusliik-kooperatiivsed organisatsioonid.** Tööndusliku kooperatsiooni alglüliks on artell — tööndusliik või müügi-varumisselts, mis moodustatakse oma liikmete ühise tööga ettevõtete pidamiseks mingisuguse tööndusе alal või oma liikmeile kuuluvate tööndusliike (nende hulgas ka käsitööndusliike) majandite ühendamiseks nende töö toodete müügiks ja ümbertöötamiseks või tootmisriistade ühiseks kasutamiseks ja nende tööndustes neile kõige vajaliku ühiseks soetamiseks (11. mai 1927. a. Tööndusliku kooperatsiooni määrustiku § 1 — LSKK 1927. a. nr. 26, art. 280). Tööndusliik kooperatsioon etendab sotsialistlikus majanduses laiatarbeesemete tootmise ja toorainete täiendavate ressursside mobiliseerimise alal tähtsat osa.

Tööndusliikud artellid ja seltsid on juriidilised isikud. Neid ühendavad tööndusliikud liidud, mis omakorda on iseseisva varaga juriidilisteks isikuteks. Seetõttu võivad artellid ja nende liidud üksteisega sõlmida tsiviilõiguslikke tehinguid.

Artelli organiks on liikmete üldkoosolek ja tema poolt valitud juhatus. Liidu asju otsustab volinikekogu, kes esindab liitu kuuluvaid artelle, ja selle kogu poolt valitud juhatus.

NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määruse alusel 7. jaanuarist 1941. a. „Abinõudest kohalikust toorainest laiatarbekaupade ja toiduainete tootmise suurendamiseks" (LMKK 1941. a. nr. 3, art. 40) on tööndusliku kooperatsiooni juhtimine pandud oblasti (krai) täitevkomiteede ja liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide rahvakomissaride nõukogude peale. Sama määrusega on likvideeritud varemalt eksisteerinud tööndusliku kooperatsiooni üleliiduline keskus — Üleliiduline Tööndusliku Kooperatsiooni Nõukogu.

6. **Invaliidide kooperatsioon.** Invaliidide kooperatsioon tegutseb määrustiku alusel, mis on kinnitatud 25. veebruaril 1934. a. VKTK ja Vene NFSV RKN poolt (VSKK 1934. a. nr. 16, art. 101). Tema eesmärgiks on invaliidide töölesuunamine sotsiaalkindlustuse rahvakomissariaatide juhtimisel ja valve all. Ta alglülideks on tootmis-, kaubandus- ja tööartellid, põllumajanduslikud tööndusartellid, ühiskondliku toitlustamise artellid jms. Tema liikmeiks võivad olla invaliidid, pensionärid, sõjainvaliidide töövõimelised lesed ja töövõimelised isikud, kelle hoole all on invaliidid. Invaliidide artellid ühinevad liitudeks, liidud — vabariiklikeks keskusteks (invaliidide kooperatsiooni nõukogudeks).

7. **Kalapüügi-kolhoosid.** Kalapüügi-kolhoosi süsteem ühendab kalureid ühiseks kalastamiseks ja nende varustamiseks vajalike materjalidega. Alglülid — kalapüügi-kolhoosid (artellid) moodustavad liitusid, kes omakorda ühinevad NSVL Kalapüügi-kolhooside Keskuseks. Kalapüügi-kolhoosi süsteemi määrustik on kinnitatud NSVL KTK ja RKN poolt 27. mail 1936. a. (LSKK 1936. a. nr. 28, art. 263-b), ja Kalapüügi artelli näidispõhikiri — NSVL RKN poolt 16. veebruaril 1939. a. (LMKK 1939. a. nr. 16, art. 90).

8. **Elamu-ehitamise kooperatsioon.** Elamu-ehitamise kooperatsioon ühendab kodanikke elamute ehitamiseks ehituskooperatiivide omal kulul. Ülesehitatud elamud moodustavad kooperatiivi omandi ja lähevad kooperatiivi liikmete kasutusse. Elamu-ehitamise kooperatsiooni liidud on likvideeritud NSVL KTK ja RKN määrusega elamufondi alalhoidmise kohta 17. oktoobrist 1937. a. (LSKK 1937. a. nr. 69, art. 314). Ehituskooperatiivide näidispõhikiri on kinnitatud Vene NFSV RKN poolt 31. oktoobril 1939. a. (VMKK 1939. a. nr. 12, art. 43).

9. **Tarbimiskooperatsioon** teenindab nõukogude kaubandust maakohtades vastavalt ÜK(b)P KK ja NSVL RKN määrusele 29. septembrist 1935. a. (LSKK 1935. a. nr. 52, art. 427). Tarbimiskooperatsiooni

alglüliks on külatarbimiskooperatiiv. Külatarbimiskooperatiivi näidispõhikiri on kinnitatud ÜK(b)P KK ja NSVL RKN poolt 26. jaanuaril 1939. a. Külatarbimiskooperatiivi töö põhiküsimused vaadatakse läbi osanike üldkoosolekul või volinikekogu poolt.

§ 5. Firma ja sotsialistlike majandusorganisatsioonide tootmismärgid ja kaubamärgid.

1. **Firma.** Firma on riikliku või kooperatiivse ettevõtte nimetus, mis teda individualiseerib teiste ettevõtete hulgas (Määrustik firmade kohta 22. juunist 1927. a. — LSKK 1927. a. nr. 40, art. 395). Firmas peab olema tähendatud, missugune tegevusobjekt on ettevõttel ja sellel riigiorganil, mille juhtimisel ta on, või kooperatiivsel organisatsioonil, mille juurde ta kuulub. Firma peab samuti sisaldama vajalikke andmeid selleks, et antud ettevõtet eristada temaga samaliigilistest ettevõtetest. Firmasse ei ole lubatud paigutada märgiseid, mis võivad eksiarvamisele viia.

Tähendatud määrustiku § 8 kohaselt seisneb õigus firmale firmanimetuse ainukasutamise õiguses tehingutes, siltidel, reklaamis, kaupadel jms. See õigus firmale annab võimaluse kohtukorras nõuda, et teistel isikuil (ettevõtetel) keelataks samase või sarnase firma kasutamine ja et nad tasuksid sellise kasutamisega tekitatud kahjud (§ 11).

2. **Tootmismärgid.** Tootmismärgid peavad vastavalt NSVL KTK ja RKN määrusele 7. märtsist 1936. a. tootmismärkide ja kaubamärkide kohta tagama ettevõtete vastutust nende poolt väljalastud toodete kvaliteedi eest (LSKK 1936. a. nr. 13, art. 113). Tootmismärk on märk, mis on asetatud kaubale, selle pakendile või selle külge kinnitatud etiketile, ja mis sisaldab ettevõtte nimetuse, tema asukoha, samuti ka rahvakomissariaadi, keskvalitsuse või kooperatiivse keskuse nimetuse, mille süsteemi antud ettevõte kuulub, kauba sordi ja standardi numbri.

Tootmismärgi olemasolu väljalastud toodangul on kohustuslikuks seaduse nõudeks, mille mittetäitmine toob kaasa ettevõtte direktori kriminaal- või distsiplinaarvastutuse. Tootmismärgi asetamisest on erandina erimääruste alusel vabastatud mõned ettevõtted ja rida kaupu.

3. **Kaubamärgid.** Tootmismärkide kõrval võivad ettevõtted (kuid pole kohustatud) kasutada originaalselt vormistatud eristusmärke, jooniseid, monogramme jne. (niinimetatud kaubamärke). Üksikud suur-ettevõtted võivad vastava rahvakomissariaadi loal asendada tootmismärgi ainult ettevõtte nimetust või selle monogrammi (algus-

tähti) sisaldava ja kaubasordi ning standardi numbrit näitava märgiga. Kaubamärke kaitstakse kaubamärgi kasutamise ainuõiguse tunnistuse alusel.

Kaubamärgid registreeritakse NSVL RKN määruse alusel „Kaubamärkide registreerimise kohta" (LMKK 1940. a. nr. 5, art. 153) NSVL Kaubanduse RK poolt.

§ 6. Ühiskondlikud organisatsioonid.

Ühiskondlikud organisatsioonid on stalinliku konstitutsiooni § 126 ettenähtud kodanike ühendused, nagu ametiühingud, kooperatiivühendused (millest on juba räägitud selle peatüki § 4), noorsooorganisatsioonid, vabatahtlikud ühingud, spordi- ja riigikaitse organisatsioonid, kultuurilised, tehnilised ja teaduslikud ühingud jms.

Ühiskondlikud organisatsioonid on rajatud juriidiliste isikute üldalustele. Nende õigusvõime on määratud põhikirjaga ja tekib viimase kinnitamise hetkel. Ühiskondlikke organisatsioone juhivad valitud organid. Nad võivad vallata vara ja vastutavad sellega oma võlgade eest.

Ametiühingud on rajatud normidele, mis esitatud vabariiklikes töökoodeksites (vt. näiteks Vene NFSV Töökoodeks § 151—156). Ametiühingute kesk- ja oblastikomiteed on juriidilised isikud. Ametiühingute algrakukestel (vabriku, tehaste ja kohalikel komiteedel) ei ole juriidiliste isikute õigusi, kuid ametiühingute organite poolt kinnitatud põhikirjade alusel tegutsevad tööliste ja teenistujate klubid omandavad juriidilise isiku õigused põhikirja kinnitamise hetkest.

Ametiühingud kannavad varalist vastutust oma kohustuste eest, kuid ei vastuta kõrgemal ja alamal seisvate organisatsioonide võlgade eest, olgu siis, et nad ise on selle kohustuse endale võtnud. Ei ole lubatud sissenõudmist pöörata ametiühinguile kuuluvaile hooneile ja sisseseadeile kui ka mõnedele nende fondidest, nii näiteks kultuur-hariduslikule (NSVL KTK ja RKN määrus 23. jaanuarist 1929. a. Ametiühingute varalise vastutuse kohta — LSKK 1929. a. nr. 7, art. 63).

Vabatahtlikud ühingud tegutsevad kodanike ühiskondliku isetegevuse organitena nende kohta käiva määrustiku põhjal, mis kinnitatud VKTK ja Vene NFSV RKN poolt 10. juulil 1932. a. (VSKK 1932. a. nr. 74, art. 331). Vabatahtlikud ühingud ei tegele oma liikmete materiaalsete huvide kaitsmisega. Nende suhtes peetakse eriti rangelt silmas spetsiaalse õigusvõime põhimõtet: neil on otseselt keelatud operatsioonide teostamine, mis ei kuulu nende põhikirjapäraste ülesannete ringi.

6. peatükk.

ÕIGUSOBJEKTID.

1. **Tsiviilõiguse objekti mõiste.** Õigusobjektiks nimetatakse tsiviilõiguses seda, mille puhul sätitakse õigusi ja kohustusi. Õigusobjektide põhiliigina esinevad asjad, s. o. materiaalsed esemed. Marx ütles: „Iga tootmine on looduseseme omastamine indiviidi poolt vastava ühiskondliku vormi sees ja abil."[1]

Tsiviilkoodeks samastab asju ja õigusobjekte Üldosa III peatükis — „Õigusobjektid (varad)".

Asjade kõrval esinevad õigusobjektidena ka inimese isikust lahutamatud isiklikud hüved. Isiklikeks hüvedeks on inimese elu, tema tervis, nimi, au ja teised isiklikud õigusobjektid. Lõpuks arvatakse õigusobjektide hulka ka inimese vaimse loomingu viljad — tema kirjanduslikud, muusikalised, teaduslikud ja muud teosed ja leiutised (selle õigusobjektide liigi kohta vaata üksikasjalisemalt 34. ja 35. peatükis).

Asjade kui õigusobjektide ökonoomilistel (majanduslikel) ja füüsilistel omadustel on suur tähtsus tsiviilõiguses, määrates sageli ette nende juriidiliste suhete iseloomu, mis tekivad nende puhul. Seepärast kasutab tsiviilõigusteadus asjade erilist klassifikatsiooni, mille aluseks on võetud nende vastavad füüsilised ja ökonoomilised omadused.

2. **Tootmisvahendid ja tarbimisesemed.** Nõukogude tsiviilõiguses on väga suur tähtsus poliitilisest ökonoomiast võetud asjade jaotusel tootmisriistadeks ja -vahendeiks ja tarbimisesemeiks.

Ajaloole tuntud viiest põhimisest tootmissuhete tüübist vastab igaüks erinevalt küsimusele, kelle käsutuses asuvad tootmisvahendid, — kas kogu ühiskonna käsutuses või üksikute isikute, gruppide, klasside käsutuses, kes kasutavad neid teiste isikute, gruppide, klasside ekspluateerimiseks (vt. selle kohta „ÜK(b)P ajalugu", lk. 102 ja järgmised). „Sotsialistlikus korras, mis seni on teostatud ainult Nõukogude Liidus, on tootmissuhete aluseks tootmisvahendite ühiskondlik omandus."[2]

3. **Käibest eraldatud asjad.** Tsiviilkoodeks nimetab käibest eraldatud asjadeks neid asju, mis ei või olla tsiviilõiguse objektiks (TsK § 20), silmas pidades, et need ei või kuuluda eraisikute omandisse.

---

[1] Маркс, К критике политической экономии. Госполитиздат, 1938, lk. 138.

[2] „ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus". ENSV Riiklik Kirjastus, Moskva 1943, lk. 104.

TsK § 22 toob riiklike varade loetelu (vabrikud, tehased, sisseseaded, transpordi- ja sideseadmed, kommunaalseadeldised jne.), mida ei saa võõrandada eraisikute omandiks.

Tsiviilkoodeks tarvitab terminit „käibest eraldatud" veel teises mõttes asjade kohta, mille omamine on seatud erilistesse tingimustesse riikliku korra ja ühiskondliku ohutuse kaalutlustel. TsK § 23 loeb erakäibest eraldatud objektide hulka relvad, lõhkeained, sõjavarustise, tühistatud väärtpaberid, plaatina, raadiumi, heeliumi, kanged mürgid jne. Paljud neist esemeist ei ole siiski riigi ainuomandi objektid. Kodanikud võivad neid omandada ja vallata vastavate võimuorganite loal (TsK § 56). Seepärast ei ole nende suhtes termin „käibest eraldatud" täpne.

Arhiivmaterjalid ei või olla tehingu esemeks muidu, kui neid ei ole tunnustatud makulatuuriks (TsK § 23-a). Kuld, hõbe ja plaatina müntides, kangides ja toormaterjalina, välisvaluuta, välisvaluutas väljaantud tšekid ja vekslid, välismaised aktsiad ja obligatsioonid ja nendega sarnased väärtused võivad olla tehingute esemeiks ainult Riigipangaga (TsK § 24 ja NSVL KTK ja RKN määrus 7. jaanuarist 1937. a. — LSKK 1937. a. nr. 8, art. 25). Kõiki neid objekte oleks õigem nimetada asjadeks, mis on administratiivorganite kontrolli all.

Väljendus „käibest eraldatud asjad" omandas aja jooksul teise, laiema mõiste, kui see, mis talle antud Tsiviilkoodeksis. Mõistes tsiviilkäibe all tsiviilõiguslike tehingute kogumit, milles kodanikud ja juriidilised isikud on osalisteks, arvatakse, et käibest on eraldatud need asjad, mille suhtes ei või sõlmida tsiviilõiguslikke tehinguid mitte ainult kodanike vahel, vaid ka igasuguste teiste osaliste vahel. Selles mõttes on käibest eraldatud näiteks maa, riiklikud ettevõtted, hooned ja ehitised, kuna neid ei või riigiorganid omavahel raha eest müüa ja omandada, vaid neid antakse üle administratiiv-aktide põhjal (vt. 10. peatükk § 3). Riigitööstuse toodang ei ole käibest eraldatud, kuna see kuulub võõrandamisele hanke- ja müügilepingute alusel.

4. **Individuaalselt ja liigitunnustega määratud asjad.** Asjad erinevad kas igale neist üksikult omaste individuaalsete tunnuste või kogu kategooria, terve asjade liigi üldiste tunnuste järgi. Esimesel juhul nimetatakse neid individuaalselt määratud asjadeks ja teisel — liigitunnustega määratud asjadeks. Paljudes õigussuhetes pakuvad osalistele huvi ainult asjade liigiomadused, — iga antud asi on suuteline rahuldama seda tarvet, milleks on tekitatud antud õigussuhe, s. o. see on asendatav. Ostes tuletikke ei vali keegi toosi poeletilt. Andes laenuks rahasumma ei oota usaldaja (ja pole õigustatud

ootama), et temale antakse tagasi needsamad rahamärgid, mis ta andis võlgnikule. Õigussuhte objekti määratakse selliseil juhtudel asja liigi ja mõõdus, kaalus või arvus koguse tähendamisega (näiteks kakssada tonni latt-rauda, kakskümmend just sellist marki jalgratast, kümme muna jne.).

Individuaalselt määratud asjades huvitavad tarbijat omadused, mis on omased nimelt antud eraldatud asjale. Tellija, kes kostüümi puhastada on andnud, nõuab tagasi oma kostüümi, mitte aga ükskõik missugust kostüümi üldse; raamatukogust võetud raamatut ei või asendada tagasiandmisel teise raamatuga jne.

Vahetegemine individuaalselt määratud asjade ja liigitunnustega määratud asjade vahel ei ole tingitud niivõrd asja füüsilistest omadustest kui tema otstarbest antud tehingus. Sel vahetegemisel on oluline tähtsus reas tsiviilõiguslikes küsimustes. Asja hävimine, mille võlgnik mingisugusel õiguslikul alusel peab andma üle usaldajale, vabastab, loomulikult, võlgniku selle üleandmise kohustusest juhul, kui hävinud asi oli individuaalselt määratud, kuid võlgnik ei vabane liigitunnustega määratud asja hävimisel, kuna temal on võimalus asendada seda teisega.

Omandiõiguse ülemineku tingimused on erinevad iga tähendatud kategooria asjade jaoks (TsK § 66 — selle kohta vt. 9. peatükk § 2). Niisugust vahet tehakse ka paljudel muudel juhtudel (vt. TsK § 108, 120, 208 jt.).

5. **Jagatavad ja jagamatud asjad.** Asja nimetatakse jagatavaks juriidilises mõttes siis, kui sellest on võimalik saada jagamise teel, kahjustamata selle majanduslikku otstarvet, kaks või enam asja. Jagatavad on kriit, tükk riiet, kui sellest võib saada mitu lõiget jne. Jagamatuks nimetatakse asju, mille jagamine ei vasta nende majanduslikule otstarbele — masinat, rõivaid ega raamatut ei saa jagada osadesse, ilma et need lakkaksid olemast masin, rõivad või raamat. Sel asjade liigitusel on tähtsus varajaotamise küsimustes (vt. 9. peatükk § 3) ja kohustuste puhul, millest võtavad osa mitu usaldajat või mitu võlgnikku (14. peatükk § 6).

6. **Päraldis ja peaasi.** On olemas asju, mis pole kasutatavad iseseisvalt, vaid teise asja (peaasja) kasutamise juures. Selliseid teenivaid asju nimetatakse päraldisteks; neiks on näiteks esemekarbid, võtmed, raadiolambid raadioaparaatides jms. TsK § 25 kohaselt jagab päraldis peaasja saatust, kui see seaduses või lepingus pole teisiti määratud. See tähendab, et isik, kes on üürinud paadi sõitmiseks, võib kasutada ilma erilise kokkuleppeta ka aerusid, et seinakella ostmisel ei ole vaja eraldi maksta selle juurde kuuluva võtme eest jne. Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepingulistes suhetes

asetatakse küsimus päraldiste kohta komplektse toodangu andmise nõudmise kujul (vt. 16. peatükk § 10 p. 7).

7. **Vallas- ja kinnisasjad**. Asjade jaotamisel vallas- ja kinnisasjadeks ei ole nõukogude tsiviilõiguses praktilist tähtsust. Sel jaotusel on suur tähtsus ekspluateerimisühiskonnas, mille üheks alustoeks on maa eraomand. Kinnisasjadeks on maa ja kõik see, mis on temaga lahutamatult seotud (hooned ja ehitised). Selle tõttu, et maa on NSV Liidus kogu rahva vara ega või olla kellegi omand peale riigi, „on kaotatud varade jaotus vallas- ja kinnisvaradeks" (TsK § 21).

8. **Raha.** Rahal õigusobjektina on rida iseärasusi. Ta on seaduslik maksuvahend: tema üleandmisega võib kustutada iga rahasummas väljendatud kohustust. Raha on asendatavaim kõigist sugusasjadest. Rahasummade maksmisel on tähtsus ainult summa suurusel, mitte aga ühel või teisel rahamärkide teisendil. 100-rublalist võlga võib tasuda kahekümne viie-rublalise piletiga või kahe viiekümne-rublalisega jne.

9. **Väärtpaberid.** Väärtpaberid on mingit varalist õigust kindlaksmääravad ja tõestavad dokumendid, mille teostamist võib ainult dokumenti ette näidates nõuda. Väärtpaberi järgi kohustatud isik täidab temalt nõutavat ainult sel juhul, kui õigustatud isik temale paberi üle annab. Väärtpaberid on näiteks riigilaenu obligatsioonid ja tšekid. Obligatsiooni omanik, millele langes võit, ei või viimast kätte saada, kui tal obligatsiooni käes ei ole ja ta seda ära ei anna. Mingisugused teised tõendid võitnud obligatsiooni valdamise kohta ei anna temale õigust võidu kättesaamiseks. Vastupidi — dokument, mis sellele või teisele tehingule annab kirjaliku kuju, ei ole väärtpaber (vt. 7. peatükk § 1). Selleks, et võlgniku poolt kviitungiga tõestatud võlga kätte saada, pole kohustuslik kviitungit esitada, — selle asemel võib usaldaja vastukviitungi välja anda või kuidagi teisiti garanteerida, et võlgnikule ei esitataks võla tasumise nõuet teiskordselt. Võla kui niisuguse olemasolu tõendamine on võimalik teiste dokumentide ja tunnistajate ütluste abil.

10. **Vara.** Tsiviilõiguses kasutatakse terminit „vara" mitmesuguses tähenduses. Mõnikord nimetatakse varaks antud õigussubjektile kuuluvat varaliste õiguste ja kohustuste kogumit (aktiva ja passiva). Selles mõttes räägitakse vara üleminekust pärimise teel, reorganiseeritava ettevõtte vara üleandmisest, vara valitsemisest jms. Mõnikord mõistetakse vara all ainuüksi varaliste õiguste kogumit (aktiva). Nii räägitakse, et maksujõuetus saabub siis, kui isikul ei ole küllaldaselt vara oma võlgade katmiseks, et kolhoosi vara suurenes tunduvalt antud juhatuse puhul jne. Lõpuks tähendatakse varana ka omandiõiguse objekte, kui räägitakse, et vara on antud hoiule või

nõukogude õiguses on kaotatud varade jaotus vallas- ja kinnisvaradeks.

Termini „vara" tähenduste mitmekesisuse tõttu on vaja selle kasutamisel endale täpselt selgeks teha, missuguses tähenduses on seda tarvitatud seaduses, tehingus või kohtuotsuses.

7. peatükk.

TEHINGUD.

§ 1. Tehingute mõiste ja liigid. Tehingute vormid. § 2. Tehingute kehtivus ja kehtetus. Tehingu kehtetuks tunnustamise tagajärjed. § 3. Tingimuslikud ja tähtajalised tehingud. § 4. Esindus.

§ 1. Tehingute mõiste ja liigid. Tehingute vormid.

1. **Tehingu mõiste.** TsK § 26 määrab tehinguid kui tegusid, mis on suunatud tsiviilõiguste tekitamisele, muutmisele või lõpetamisele. Teo suunamine õiguse tekitamisele seisneb soovi või kavatsuse väljendamises luua, lõpetada või muuta õigussuhet. Iga tehing on tahte väljendamine, teisiti nimetades tahteavaldus. Siiski pole kaugeltki mitte iga tahteavaldus võimeline looma õigusi ja kohustusi, — tal on juriidiline tähendus vaid sel juhul, kui ta põhineb seadusel ja on väljendatud seaduses nõutud korras.

Tehingute rõhuv enamik on kahe või mitme isiku vastastikused tahteavaldused, mis on suunatud ühise õigusliku resultaadi loomisele. Selliseid tehinguid nimetatakse kahepoolseiks, vastastikuseiks tehinguiks ehk lepinguiks, osalisi aga — tehingu poolteks. Vastastikuses (kahepoolses) tehingus tekivad õigused ja kohustused poolte-vahelise kokkuleppe tagajärjel, millele seadus omistab võime püstitada, muuta ja lõpetada õigusi ja kohustusi. Ost-müük, varakasutus, tööettevõte — need on kõik näited vastastikuste tehingute kohta (lepingute kohta vt. lähemalt 15. peatükis).

Vastastikuste tehingute kõrval tunneb tsiviilõigus ühepoolseid toiminguid, mille puhul juriidilised tagajärjed kutsutakse välja ühe isiku (ainult ühe poole) tahteavaldusega.

Kõige sagedamini esinevaks ühepoolse toimingu näiteks on testament. Ühepoolseks toiminguks on samuti õigusest loobumine. Üldse on ühepoolsete toimingute arv vähene. Tsiviilkäive koosneb peamiselt vastastikuseist tehinguist.

2. **Tehingu vorm.** Tehingu vormiks nimetatakse sellest osavõtjate tahte väljendamise viisi. Kui tehingu osalised formuleerivad oma

tahteavalduse kõneluse korras, suuliselt, siis on meil tegemist suulise tehinguga; kui nad aga kirjutavad oma tahteavalduse paberile, vormistavad seda dokumendi kujul, siis nimetatakse tehingut kirjalikuks. Tsiviilõigus lubab mõlemat liiki tehinguid. TsK § 27 sätib, et tehinguid võib teostada suuliselt või kirjalikul kujul.

Selleks, et vormistada tehingut kirjalikult, ei piisa poolte tahtesisu väljendamisest paberil — on vaja ka poolte allkirju. Kirjaliku teksti olemasolu iseendast ei tee veel tehingut kirjalikuks, kui see pole kinnitatud osaliste omakäeliste allkirjadega. Kui tehingu osaline pole võimeline kirjutama allkirja oma käega, võib ta teha ülesandeks teisele isikule enese eest dokument alla kirjutada (TsK § 28). Sel juhul kuulub selle isiku allkiri tõestamisele põhjuse tähendamisega, miks tehingu osaline ise ei saa alla kirjutada (kirjaoskamatuse, pimeduse jne. pärast).

Tehingu vormi valik on sõltuv sageli osaliste suvast, kes enne tehingu sõlmimist otsustavad, kas nad teostavad selle suuliselt või kirjalikult. Siiski kirjutab paljudel juhtudel seadus ette kirjaliku vormi kohustuslikkuse. Nii tuleb teha kirjalikus vormis kõik lepingud väärtusega üle 500 rubla (TsK § 136), laenuleping väärtusega üle 50 rubla (TsK § 211), käendusleping, sõltumata summast (TsK § 238), kindlustusleping (TsK § 379) ja mõned teised.

Mõningate tehingute suhtes nõuab seadus mitte ainult nende teostamist kirjalikus vormis, vaid ka nende notariaalset tõestamist (TsK § 27 lõpp). Notariaalne tõestamine toimub riiklike notariaalorganite — notariaalkontorite poolt; mõningaid notariaalfunktsioone täidavad ka külanõukogud. Notariaalse tõestamise tähendus seisneb selles, et notariaalorgan mitte ainult ei tõenda poolte allkirjade ja tahte algupärasust, vaid kontrollib ka tehingu seaduspärasust. Tsiviilkoodeks teeb notariaalse tõestamise kohustuslikuks testamendile (§ 425), kinkelepingule summaga üle 1000 rubla (§ 138), ehitiste müügilepingule (§ 185) ja mõningatele teistele seaduses täpselt tähendatud tehinguile.

Poolte kokkuleppe kohaselt võib igale tehingule teha kirjaliku vormi kohustuslikuks (TsK § 130 märkus 2).

Seaduse nõuetest mittekinnipidamine tehingu vormi suhtes toob kaasa mitmesuguseid tagajärgi. Mõnedel juhtudel määrab Tsiviilkoodeks, et vormist mittekinnipidamine raskendab õiguste ja kohustuste tõendamist, mis tulenevad suuliselt sõlmitud tehingust, kui seadus nõuab antud liiki tehingute jaoks kirjalikku vormi. Nii sätib TsK § 136 märkus (mis nõuab kõikide lepingute sõlmimist kirjalikus vormis, kui summa on üle 500 rubla), et selle nõude täitmata jätmine võtab pooltelt õiguse vaidluse korral toetuda lepingu tõenduseks tun-

nistajate ütlustele, kuid ei võta neilt õigust esitada kirjalikke tõendeid. Samasugused tagajärjed on ka kirjalikust vormist mittekinnipidamisel, mis on nõutav käenduslepingu puhul. Laenulepingu suhtes on määratud, et neil juhtudel, kus see peab olema sõlmitud kirjalikus vormis, ei ole lubatud selle vastu vaielda rahatuse pärast (selle kohta vt. 26. peatükk), toetudes tunnistaja ütlustele, välja arvatud kriminaalkorras karistatavate tegude juhul (TsK § 217).

Teatud juhtudel määrab seadus, et tema poolt nõutud vormi puudumisel ei ole tehingul üldse jõudu, et see on kehtetu (vt. järgmine paragrahv). Nii näiteks on kehtetu kindlustusleping, millele pole antud kirjalikku vormi (TsK § 379). Notariaalsest vormist kinnipidamine on alati vajalik kehtetuse ähvardusel. Üldiselt aga sätib TsK § 29, et seadusega nõutava vormi mittetäitmine toob kaasa tehingu kehtetuse ainult juhul, kui selline vormi mittetäitmise tagajärg on seaduses otseselt ette nähtud.

§ 2. Tehingute kehtivus ja kehtetus. Tehingu kehtetuks tunnistamise tagajärjed.

1. **Tehingute kehtivuse tingimused.** Tehingu kehtivuseks nimetatakse selle võimet tekitada õigusi ja kohustusi. Selleks, et olla kehtiv, peab tehing rahuldama rida tingimusi. Esiteks on vaja, et selle sisu rajaneks seadusele või sotsialistliku ühiselu eeskirjadele. Edasi nõutakse, et isikud, kes sõlmivad tehingu, peavad olema teovõimelised. Poolte tahteavaldused peavad kajastama nende tõelist tahet. Viimaks, mõningail juhtudel nõutakse, et tahe oleks väljendatud teatud vormis.

2. **Tehingu kehtetuse mõiste.** Kehtetuks nimetatakse tehinguid, mis ei tekita neid õiguslikke tagajärgi, mida antud liiki tehingud tavaliselt esile kutsuvad. Tehingud, nagu juba ülalpool öeldud, loovad, muudavad ja lõpetavad õigusi ja kohustusi seetõttu, et objektiivne õigus (seadus) omistab tehinguosaliste tahteavaldusele võime kutsuda esile neid tagajärgi. Neil juhtudel, kui riik mõnesugustel põhjustel keeldub omistamast poolte tahteavaldustele juriidilisi tagajärgi, need tagajärjed ei teki ja tehing osutub kehtetuks.

Mõnedel juhtudel on tehing kehtetu seaduse otsese sellekohase sätte põhjal, et ta üldse ei saa tekitada õiguslikke tagajärgi. Selliseid tehinguid nimetatakse tühiseiks. Teistel juhtudel võivad tehingu kehtivuse küsimust algatada asjasthuvitatud isikud, kellele antakse õigus taotleda kohtu korras tehingu kehtetuks tunnustamist ja sellega ühes tema poolt tekitatud õiguslikkude tagajärgede tühistamist. Selliseid toiminguid nimetatakse vaieldavaiks.

3. **Seadusvastased tehingud.** Nõukogude riik ei luba, et tsiviilkäibe osalised tema poolt loodud keeldusid omavoliliselt rikuksid. Seepärast on kehtetud (tühised) tehingud, mis on teostatud seadusvastase eesmärgiga, seadusest möödahiilimiseks ja mille eesmärgiks on riigile ilmse kahju tekitamine (TsK § 30). Tehing, millega mõni kolhoos annab teisele kolhoosile rendile karjamaa, on tühine, sest NSVL KTK ja RKN määrus 4. juunist 1937. a. keelab rendile anda põllumajandusliku tähtsusega maid (LSKK 1937. a. nr. 37, art. 150). Tühised on kõik tehingud, mille sisuks on kriminaalkuriteod.

Selge ja otsese seaduse keelu rikkumise kõrval on võimalik ka sellest möödahiilimine. Seadusest möödahiilimine seisneb selles, et keelatud tehingu osalised valivad seadusega keelatud tagajärgede saavutamiseks mingi lubatud tehingu, mille abil nad katsuvad teostada oma eesmärke. Seaduse sätetest möödahiilimiseks seadusjärgsete pärijate ringi kohta (TsK § 418) on surija poolt teostatud vara kinkimisakt kõrvalise isiku kasuks. Seepärast tunnustatakse selline kinkimine tühiseks.

Võrdselt tehingutega, mis rikuvad otseselt või varjatud kujul nõukogude seadusi, on kehtetud ka need tehingud, mis käivad vastu riiklikele planeerimisaktidele, kui ka tehingud, mis ilmselt kahjustavad riigi majanduslikke huvisid.

4. **Tehingus väljendatud tahte väljenduse mittevastavus poolte kavatsustele.** Selleks, et seadusele mittevasturääkivad tehingud oleksid kehtivad, on vaja, et need rahuldaksid poolte tahtele vastavuse nõuet. Osalised sõlmivad tehingu selleks, et tekitada teatavaid õiguslikke tagajärgi, mis vastaksid nende soovidele ja huvidele. Teiste sõnadega, tehingu juriidilised tagajärjed saabuvad vastavuses poolte poolt tehingu sõlmimisel väljendatud tahtele.

Võib siiski juhtuda, et tehingu osaline mõtleb ühte, et tal on teatud kavatsus, kuid lepingu sõlmimisel tarvitab sõnu, mis on teise tähendusega, väljendades teist kavatsust. On isegi võimalik, et temal üldse ei olnud soovi oma sõnadega mingisuguseid juriidilisi tagajärgi esile kutsuda. Neil juhtudel on tegemist kas selle puudumisega, mida võiks nimetada osalise seesmiseks tahteks, või selle tahte ja tema välise avaldamise omavahelise lahkuminekuga või mittevastavusega.

Tekib küsimus, kas võib tehing, millel on seda liiki puudusi, tekitada juriidilisi tagajärgi, ja kui võib, siis milliseid. Tsiviilkoodeks annab sellele küsimusele täiesti kindlad vastused, olenevalt üksikuist põhjustest, millest on tingitud osaliste tahte mittevastavus selle tahte väljendusele.

Võime puudumine tehingu osalistel teadlikult suhtuda oma tegudesse ja aru saada oma tegude tagajärgedest, s. o. tahte puudu-

TARTU ÜLIKOOLI

mine juriidilises mõttes, on nähtud ette TsK § 31. See paragrahv tunnistab kehtetuks niisuguse isiku poolt teostatud tehingu, kellel teovõime täielikult puudub (s. o. alaealine, vaimuhaige) või kes ajutiselt on niisuguses seisundis, kus ta ei või aru saada oma tegude tähendusest (haige meelemärkuseta olekus, joobnu).

Edasi näeb TsK § 32 ette juhud, kui tehing ei vasta ühe osalise tahtele seepärast, et tema suhtes oli tarvitatud sundimist, või seepärast, et ta teostas tehingu, olles oma juriidiliste tegude tagajärgede suhtes oma ekslike kujutluste mõju all. Seadus võimaldab tehingu osalisele vaielda selle kehtivuse vastu, s. o. nõuda kohtu kaudu selle kehtetuks tunnustamist juhul, kui see oli sõlmitud pettuse, ähvarduse või vägivalla mõjul või eksimuse tõttu, millel on oluline tähtsus, samuti ka siis, kui ühe osalise esindaja kokkuleppel teise poolega pahatahtlikult rikkus esindatava huvisid.

Pettus on olemas, kui üks tehinguosaline tahtlikult viib teise osalise eksitusse sõlmitava tehingu asjaolude suhtes, näidates selle kasulikkust teisele poolele suuremana või kahjulikkust vähemana (näiteks tahtlikult varjates müüdava asja puudusi või kõrgendades maja hinda teatades, et tänavale, kus maja asub, on kavatsetud ehitada trammiliin).

Vägivald seisneb füüsilises sundimises, ähvardus — psüühilises sundimises (inimest hirmutatakse, sunnitakse tegutsema kartuse mõjul).

Eksitus, s. o. ekslik kujutlus tehingu mõnest elemendist, mõjub tehingu kehtivusele tingimusel, et see on olulise tähtsusega. Ekslikule kujutlusele omistatakse olulist tähtsust sel juhul, kui ilma selleta tehingut ei oleks sõlmitud. Näiteks kontserdi organiseerijad kutsuvad sinna esinema kellegi kodaniku, pidades teda ekslikult samanimeliseks kuulsaks lauljaks. Selgitanud eksituse, on nad õigustatud nõudma selle kodanikuga sõlmitud tehingu kehtetuks tunnistamist (s. o. loobuda tema kutsumisest).

Füüsilise ja psüühilise sundimise kõrval näeb Tsiviilkoodeks veel ette (§ 33) tehingusse astumist äärmise puuduse mõjul ilmselt kahjulikel tingimustel. Sellised tehingud (neid nimetatakse mõnikord orjastavaiks) on vaieldavad ja neid võib kas tunnustada kehtetuks alates sõlmimise hetkest, või aga kaotanuks kehtivuse tulevasele ajale.

Kehtetute tehingute hulka kuuluvad ka näilikud (teisiti — fiktiivsed) tehingud, mis teostatud poolte nõusolekul ainult näilikult, ilma kavatsuseta tekitada juriidilisi tagajärgi (TsK § 34). Näilike tehingute sõlmimisel soovivad pooled mõnikord luua tehingu näilikkust mingisugustel elulistel kaalutlustel (näiteks sõlmivad fiktiivselt

laenulepingu kolmanda isiku juuresolekul, et pärast omada näilikult sündsat ettekäänet temale raha laenuks mitte anda). Kuid sagedamini on näilike tehingute eesmärgiks vara fiktiivne üleandmine mõnele lähedasele isikule selleks, et kõrvale põigelda sissenõudmisest täitelehe järgi või mingi kohustuse teostamisest. Sel juhul tuleb neid vaadelda kui tehinguid, mis sõlmitud seadusest möödahiilimise eesmärgiga ühes vastavate tagajärgedega (vt. käesoleva paragrahvi p. 5).

Näilikest tehinguist tuleb eristada teeseldud tehinguid, mille osalised kavatsevad teatud juriidilisi tagajärgi välja kutsuda, kuid mitte neid, mis antud liiki tehinguga saavutatakse, vaid teisi, normaalselt mõne teise tehinguga tekitatavaid, mille tarvitusele võtmist pooled peavad millegipärast ebasoovitavaks. Sel juhul sõlmitav tehing on teeseldud, kuna poolte tahteavaldus teadvalt ei vasta nende kavatsustele, vaid varjab ainult nende tõelist kokkulepet. Seda liiki tehingute suhtes kohaldatakse norme, mis käivad varjatava tehingu kohta, s. o. selle kohta, mida pooled silmas pidasid (TsK § 35). Enamikul juhtudel varjavad teeseldud tehingud mingit keelatud tehingut, s. o. need sõlmitakse seadusest möödahiilimiseks. Sellise teeseldud tehingu näiteks, mis sõlmitud seadusest möödahiilimiseks, võib olla mõne vana majakese ostmine ülemäära suure hinna eest, mis varjab seadusega keelatud maatüki müüki.

5. **Tehingute kehtetuks tunnustamise tagajärjed.** Kehtetuks tunnustatud tehing ei tekita neid õiguslikke tagajärgi, millele ta oli suunatud. Kuid niivõrd, kui kehtetu tehingu alusel oli täitmine aset leidnud ja poolte vahel on tekkinud teatud vahekorrad, kerkib küsimus tekkinud vahekordade reguleerimise kohta.

Selle küsimuse lahendab seadus erinevalt, olenevalt neist põhjustest, mille alusel tehing on kehtetuks tunnustatud. Mõnel juhul on lubatud poolte asetamine endisesse seisundisse kõige selle tagastamisega, mis nad teineteisele andsid (niinimetatud restitutsioon). Restitutsioon on ühepoolne — kui tagastamist võib ainult üks pool nõuda. Mõnikord ei ole pooltel üldse restitutsiooni õigust — karistusena katse eest sõlmida antud, kehtetuks osutunud tehingut.

Kui tehing, eriti vastastikune (leping), on kehtetu põhjustel, mis TsK § 30 ette nähtud, s. o. kui seadusvastane või sihitud riigile ilmse kahju tekitamisele, siis ei ole ühelgi poolel õigust nõuda teiselt poolelt lepingu järgi täidetu tagastamist. Alusetu rikastumine, mis oli seadusvastase või riigile ilmse kahju tekitamise sihiga sõlmitud tehingu täitmise tagajärjeks, nõutakse sisse riigi tuludesse (TsK § 147).

Selgitame öeldut näitega. Oletame, et kahe kolhoosi vahel oli sõlmitud leping, mille alusel üks kolhoos annab teisele rendile heinamaatüki. Nagu ülalpool tähendatud, on niisugune leping seadusvas-

tane ja kehtetu NSVL KTK ja RKN 4. juuni 1937. a. määruse (LSKK 1937. a. nr. 37, art. 150) ja TsK § 30 põhjal. Järelikult ei tekita see neid õiguslikke tagajärgi, mis olid silmas peetud lepingu sõlmimisel. Heinamaatüki rendile andnud kolhoosil ei ole õigust rendimaksu saamiseks. Kolhoosil-rentnikul ei ole õigust kasutada maatükki. Kui sellele vaatamata on toimunud niisuguse lepingu järgi täitmine, s. o. kui üks kolhoos on saanud rendimaksu ja teine on niitnud heina, siis ei ole pooltel õigust teineteiselt täidetut tagasi nõuda. Ja kui kolhoosil-rentnikul ei ole õigust nõuda kolhoosilt-rendileandjalt rendimaksu tagastamist, siis ka kolhoosil-rendileandjal ei ole õigust saadud rahale. See on tema poolt mitteseaduslikult saadud, on tema alusetuks rikastumiseks, mis TsK § 147 põhjal tuleb sisse nõuda riigi tuludesse. Samuti on asjaolu ka niidetud heinaga. See hein (või selle väärtus), mis kolhoos-rentnik mitteseaduslikult on saanud, on tema alusetu rikastumine ja kuulub sissenõudmisele riigi tuludesse.

Sel viisil on TsK § 147 teravaks relvaks võitluses ebaseaduslikkude lepingute ja tehingute sõlmimise vastu, katsete vastu rikkuda riiklikke plaane, tekitada riigile kahju.

Riikliku arbitraaži organid kohaldavad TsK § 147 ka juhtudel, kui kaks sotsialistlikku organisatsiooni sõlmivad omavahel mitteseaduslikke lepinguid.

NSVL Ülemkohtu pleenum oma 16. juuli 1939. a. määruses tähendas, et TsK § 147 tuleb kohaldada majandusorganite vaheliste ebaseaduslike lepingute suhtes, ja tunnistas kehtetuks kõik kohtuorganite määrused ja seletused, mis käivad vastu sellele seisukohale, eriti Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi 1927. a. määruse, milles on seletatud, et TsK § 147 ettenähtud tagajärjed ei kuulu kohaldamisele juhtudel, kui ebaseaduslik leping on sõlmitud kahe riigiorgani või riigiorgani ja kooperatiivorganisatsiooni vahel.

Mitteseadusliku või ilmselt riigile kahjutekitamisele suunatud lepingu sõlmimises on süüdi mõlemad pooled. Seepärast kohaldatakse tsiviilõiguslikku sanktsiooni, täidetu tagasinõudmise õiguse kaotamise ja alusetu rikastumise riigi tuludesse sissenõudmise näol mõlema poole suhtes. Neil juhtudel aga, kui leping osutub kehtetuks ühe poole süü tõttu, kohaldatakse seda sanktsiooni ainult süüdlase poole suhtes. Teine pool, kes ei kanna vastutust põhjuste eest, mis tehingu kehtetuse välja kutsusid, on õigustatud nõudma lepinglaselt lepingu alusel täidetu tagasiandmist.

Vastavalt sellele, kui leping on tunnustatud kehtetuks seetõttu, et see on sõlmitud pettuse, vägivalla või ähvarduse mõjul või ühe poole esindaja pahatahtliku kokkuleppe tagajärjel vastaspoolega,

samuti ka siis, kui see oli sihitud äärmise puuduse ärakasutamisele, võib kannatanud pool nõuda tema poolt kõige lepingu järgi täidetu tagasiandmist. Teisel poolel seda õigust ei ole. Kui selle eeskirja kohaldamise tagajärjel kannatanud pool, saanud kõik tagasi, mis täitis lepingu järgi, osutub alusetult rikastunuks seepärast, et teisel poolel pole õigust nõuda täidetut tagasi, siis nõutakse alusetult rikastumine kannatanud poolelt sisse riigi tuludesse (TsK § 149).

Lepingu järgi, mis on tunnustatud kehtetuks seepärast, et see on sõlmitud teovõimetu isiku poolt, on kumbki pool kohustatud tagasi andma kõik, mis selle järgi saadud. Teovõimeline lepinglane on kohustatud tasuma teovõimetule kahju, mis on tekkinud viimase varale lepingu tagajärjel (TsK § 148).

Lepingu kehtetuks tunnustamine seaduses nõutava vormi rikkumise tagajärjel või ühe poole eksimuse pärast toob kaasa kummalegi poolele kohustuse anda tagasi teisele poolele kõik, mis lepingu järgi on saadud.

Lepingu kehtetuks tunnustamine ühe poole eksituse tagajärjel toob kaasa ka mõned täiendavad tagajärjed. Pool, kes on vastutav asjaolu eest, mis kutsus välja eksituse, on kohustatud tasuma teisele poolele lauskahju, mis tekitatud selle varale. Pool, kelle raske hooletus tekitas eksituse, on kohustatud tasuma teisele poolele kahju nagu lepingu mittetäitmise korral.

Eeldatakse, et vastutus eksituse eest lasub eksijal poolel. Ühe poole rasket hooletust peab tõendama teine pool (TsK § 151).

§ 3. Tingimuslikud ja tähtajalised tehingud.

1. **Tingimuslikud tehingud.** On olemas tehinguid, mille puhul juriidiliste tagajärgede tekkimine, muutumine ja lõppemine seatakse sõltuvusse mingi asjaolu, mida nimetatakse tingimuseks, saabumisest või mittesaabumisest tulevikus. Niisuguseid tehinguid nimetatakse tingimuslikeks.

Tehing loetakse tingimuslikuks, kui asjaolu, mille saabumisest (või mittesaabumisest) on sõltuvad õigused ja kohustused, vastab järgmistele nõuetele: see peab käima tuleviku kohta ja selle saabumise või mittesaabumise võimalus peab olema tehingu osalistele tehingu sõlmimise momendil teadmata. Asjaolul ei või olla tingimuse tähendust, kui see on juba saabunud või kui see tingimata peab saabuma või kui see üldse ei või saabuda, nii näiteks klauslid: „kui talv saabub", „kui Moskvas vulkaan hakkab purskama". Sellised klauslid ei sisalda ebamäärasuse elementi, mis on omane tingimuslikele tehinguile.

Tingimust, mille saabumiseni tehingu tagajärgede tekkimine edasi lükkub, nimetatakse edasilükkavaks või teisiti suspensiivseks. Kui keegi lubab pojale kinkida jalgratta tingimusel, kui poeg sooritab kõik eksamid „väga hea'ga", siis on see tehing sõlmitud edasilükkava tingimusega — selle tagajärgede tekkimine on edasi lükatud eksamite sooritamiseni.

On olemas ka tingimusi, mil on teissugune efekt: nende saabumine lõpetab tehingust juba tekkinud õigussuhted. Selliseid tingimusi nimetatakse äramuutvaiks või, teisiti, resolutiivseiks. Toa üürile andmine kolmeks kuuks, kui vend komandeeringust tagasi ei saabu, on tehing, mis on sõlmitud äramuutva tingimusega, sest selle kehtivus katkeb venna saabumisega.

Tingimisi kohustatu ei tohi oma tegudega tekitada olukorda, mis halvendaks või tühistaks tingimusest oleneva õiguse (TsK § 42). Ükski tingimusliku tehingu osaline ei tohi pahausklikult kaasa aidata või takistada tingimuste saabumist oma huvides (TsK § 43).

2. **Tähtajalised tehingud.** Tingimuslikest tehinguist tuleb eristada tähtajalisi tehinguid, s. o. niisuguseid, mille kehtivus kas algab või lõpeb kindlal tähtpäeval või teatud tähtaja möödumisel. Tähtaega võib kindlaks määrata ka mõne sündmuse saabumise momendiga, mis tingimata saabub, ehkki selle tähtpäev pole tehingu sõlmimise momendiks veel selgunud (navigatsiooni avamine, õppeaasta algus jms.). Tähtajalistel tehinguil ei ole sellist ebakindluse iseloomu, mis on alati omane tingimuslikele tehinguile. Tähtajaliste tehingutega loodud õigused ja kohustused ei sõltu sündmusest, mille saabumine on teadmatu, vaid aja möödumisest, mis esineb muutmatu faktorina.

§ 4. Esindus.

1. **Esinduse definitsioon.** Juriidilised tehingud reeglipäraselt tekitavad, muudavad ja lõpetavad õigusi ja kohustusi just nende isikute suhtes, kes võtavad osa nende sõlmimisest. Kuid osavõtt tehingu sõlmimisest võib teostuda mitte ainult isiklikult, vaid ka esindaja kaudu. Esindus on selline vahekord, kus üks isik omandab õigusi ja kohustusi tehingute tagajärjel, mida teine isik sõlmib tema nimel, tegutsedes temale antud volituste, s. o. loa piires korda saata täpselt tähendatud juriidilisi tegusid. Isikut, kes sõlmib tehingu teise nimel, nimetatakse „esindajaks"; isikut, kes omandab õigusi ja kohustusi esindaja kaudu, nimetatakse „esindatavaks".

Esindaja kaudu ei saa teostada kõiki juriidilisi tegusid — mõningate puhul nõuab seadus huvitatud isiku isiklikku osavõttu. Esindus on lubatud kõigil neil juhtudel, kus juriidiliste toimingute isiklik

teostamine ei ole tingitud seadusest või nende toimingute iseloomust. Esindaja osavõtt pole lubatud näiteks testamendi koostamisel, sest see peab alati olema kirjutatud alla isiklikult pärandaja poolt (TsK § 425), abielu registreerimisel, selliste isiklike kohustuste täitmisel, nagu loengute pidamine, lavalised esinemised jne.

2. **Esindaja volitused.** Esindaja kaudu sõlmitud tehingu juriidilised tagajärjed tekivad ainult sel juhul, kui esindaja on volitatud teostama tehinguid esindatava nimel. Esindaja teod tekivad esindatavale õigusi ja kohustusi ainult juhul, kui esindatav tegi esindajale ülesandeks teostada neid tegusid ja andis temale välja vastava volikirja või kui esindaja täidab oma funktsioone seaduse sätete või juriidilise isiku põhikirja alusel.

Esindaja volitused võivad haarata kas üldse esindatava kõikide asjade ajamist või käia teatud liiki tehingute teostamise kohta või isegi olla antud ainult mingiks üksikuks erijuhuks.

Esindaja esineb esindatava nimel ja peab selle teatavaks tegema isikuile, kellega tema asju ajab. Enamasti märgitakse esindatava nimi sõlmitava tehingu tekstis, kuid mõnikord osutub eriline esindatava nime mainimine liigseks, sest esinduse olemasolu selgub tehingu sõlmimise olustikust. Selle näiteks on piletite müümine teatri kassapidaja poolt teatri kassas.

3. **Otsene esindus.** Nõukogude tsiviilõigus tunnustab esinduseks ainult sellise vahekorra, mille põhjal esindaja poolt sõlmitud tehing vahetult tekitab õigusi ja kohustusi esindatavale, olles teostatud tema nimel. See on otsene esindus.

Esindaja kaudu teostatava tehingu lõpptulemust võib sageli saavutada ka teisel, kaudsel teel. Isik, kes tegutseb teise isiku huvides, oleks võinud näiteks sõlmida tehingu oma nimel (olgugi esindatava arvel), omandada teatud õigused endale ja siis alles — erilise tehingu põhjal — anda need õigused üle teisele isikule. Sellist teed, mida nimetatakse mõnikord kaudseks esinduseks, ei loeta meie juures esinduseks. Nõukogude tsiviilõiguse eeskirjad esinduse kohta näevad ette ainult otsese esinduse.

4. **Esinduse liigid.** Eristatakse esindust seaduse, põhikirja ja volikirja alusel.

Seaduslikeks esindajaiks on töövõimetute isikute esindajad (alaealiste vanemad ja eestkostjad, vaimuhaigete eestkostjad). Seaduslike esindajate volitused on seadusega sätitud. Eestkostjate õigused teostada tehinguid esindatava nimel on sätitud APEK § 86.

Juriidilised isikud, oma loomuse kohaselt, ei või üldse teostada juriidilisi tegusid teisiti kui oma organite kaudu. Sellest kõneleb TsK § 16, määrates kindlaks juriidiliste isikute osavõtu korra tsiviil-

käibest. Isikud, kes ilma volikirjata võivad teostada tehinguid juriidiliste isikute nimel, on tähendatud juriidilise isiku põhimäärustes või põhikirjas, kus määratakse kindlaks ka nende volitused. Niisugustel juhtudel on tegemist esindusega põhikirja või põhimääruse alusel. Kuid tuleb arvestada selle esinduse omapärasust: organi teod on juriidilise isiku enese teod, sest et organ ei ole juriidilise isiku suhtes eriliseks õigussubjektiks. Esinduse puhul aga on olemas kaks õigussubjekti: esindaja ja esindatav.

Esinduse kõrval seaduse või põhikirja alusel on olemas esindus volikirja alusel, kui esindaja tegutseb volikirja põhjal, mis on antud välja esindaja poolt, volitades esindajat tegutsema esindatava nimel (volikirja kohta üksikasjaliselt kõneldakse 23. peatükis).

8. peatükk.

HAGI AEGUMINE.

§ 1. Hagi aegumise mõiste. § 2. Hagi aegumise arvutamine. § 3. Hagi aegumise mõju.

§ 1. Hagi aegumise mõiste.

1. **Hagi aegumise mõiste ja tähendus.** Tsiviilõiguses etendab aeg üldse suurt osa. Enamik juriidilisi suhteid on piiratud teatud ajaga. Mõnikord on õiguste ja kohustuste olemasolu tähtaeg seaduses otseselt tähendatud. Näiteks TsK § 268 alusel säilitab volikiri, kui selles ei ole tähtaega tähendatud, jõu ühe aasta jooksul, arvates selle väljaandmise päevast. Tehinguis, mis tekitavad kestvaid õigussuhteid, määravad pooled enamasti ise õiguste ja kohustuste olemasolu tähtaja.

Täitsa erilist osa õigussuhete olemasolus etendab selle aja kulgemine, mida nimetatakse hagi aegumiseks. Hagi aegumise tähendust määrab TsK § 44 järgmiselt: „Hagi esitamise õigus kustub seaduses ettenähtud tähtaja möödumisel (aegumine)". Seega on hagi aegumine tähtaeg, mille möödumine toob kaasa hagiõiguse kustumise, teisiti — võimaluse lõppemise õiguse teostamiseks sunniviisil.

Hagi aegumise instituut on vajalik real põhjustel — niihästi seepärast, et kohtul on raske pärast väga pika ajavahemiku möödumist vaieldavat õigust kindlaks teha, kui ka seepärast, et kauakestnud faktiliste suhete murdmine võiks olla seotud kahjulike tagajärgedega, tuues ebastabiilsust majanduslikku ellu.

2. **Õigus hagile.** Hagi aegumise mõju seisneb selles, et ta kustutab

hagiõiguse. Õiguseks hagile materiaalses mõttes nimetatakse õigus-pädevust teostada teatud tsiviilõigust sundkorras, s. o. vastu kohustatud poole tahet. Õiguse sundkorras teostamise normaalseks viisiks on rahulduse saamine kohtu abil. Esineb, muide, ka juhtumeid, kui isik võib oma õigust teostada sunniviisil kohtu poole pöördumata (näiteks võla kättesaamise õigust võidakse rahuldada tasaarvestuse teel — vt. 14. peatüki § 9 p. 2).

Seadusega antud võimalus sunniviisil ennistada rikutud õigust moodustab õiguse hagile materiaalses mõttes. Õigust hagile selles mõttes ei tohi segada õigusega kohtulikule kaitsele. Ka viimast õigust nimetatakse mõnikord õiguseks hagile, kuid ainult protsessuaalses mõttes. Vahetegemine hagiõiguse vahel materiaalses ja protsessuaalses mõttes on väga suure tähtsusega. Hagi aegumise möödumine kustutab hagiõiguse ainult materiaalses, kuid mitte protsessuaalses mõttes. Kohus on kohustatud vastu võtma arutamiseks tsiviilasja ka neil juhtudel, kui hagi aegumise tähtaeg on möödunud, ja ainult siis, kui ta on kindlaks teinud viimase asjaolu kohtuliku arutluse korras, võib ta keelduda hageja rahuldamisest.

Mõnedel seaduses täpselt ettenähtud juhtudel ei saa hagiõigust üldse kustutada aegumise teel: teiste sõnadega, mõne õiguse suhtes ei saa üldse kohaldada hagi aegumist. Selliste õiguste näidetena võivad olla riigi õigus välja nõuda temale kuuluv vara ja sisse nõuda riigimakse ja teisi kohustuslikke makseid, samuti ka vanemate õigus saada last tagasi kõrvalistelt õigustamatuilt isikuilt.

§ 2. Hagi aegumise arvutamine.

1. **Hagi aegumise tähtajad.** Tähtaeg, mille möödumisel hagiõigus loetakse kustunuks, on määratud TsK § 44 erinevalt mitmesuguste õigussuhete kohta, olenevalt õigussuhetest osavõtvatest subjektidest.

Riigiettevõtete ja -asutiste, kolhooside, kooperatiiv- ja ühiskondlike organisatsioonide vaheliste vaidluste korral on määratud hagi aegumise tähtajaks poolteist aastat. Riiklike, kooperatiiv- ja ühiskondlike organisatsioonide vaidluste korral kodanikega ja vaidluste korral kodanike vahel on hagi aegumise tähtajaks kolm aastat. Sellest üldreeglist on lubatud kõrvalekaldumised tähtaegade lühendamise suunas vaidluste korral mõnede tehingute puhul. Kuuekuuline aegumine on määratud vaidluste korral mittekohase omadusega kaupade hankimise puhul, trahvide, viivitustrahvide ja leppetrahvide puhul, raudtee-, vee- ja õhuveost tulenevate nõuete puhul, klientuuri nõuete puhul sideasjanduse organite vastu, ja mõne teise vaidluse korral. Üheaastane tähtaeg on määratud segaveost tulenevate nõuete puhul.

Mõnede õigussuhete jaoks on olemas erilised, spetsiaalsed aegumis-tähtajad, mis neid õigussuhteid reguleerivais seaduse paragrahvides on tavaliselt talendatud. Näiteks kahjutasunõuete suhtes, mis esitatakse riigiorganite vastu TsK § 404 järgi, on hagi aegumise tähtaeg kaks aastat.

Aegumistähtaegu ei või muuta poolte kokkuleppel, teisiti — reeglid nende kohta on imperatiivsed.

Aegumistähtaja jooks algab sellest hetkest, mil tekkis õigus hagi esitamiseks (TsK § 45). See tähendab, et hagi aegumise tähtaega tuleb arvata alates hagiõiguse tekkimise hetkest. Mõnel juhul langeb hagiõiguse tekkimine ühte vastutava isiku poolt mingi teo läbi toimepandud õiguse rikkumisega (asja vargus, kahju tekitamine). Teistel juhtudel tekib hagiõigus hetkest, mil õigustatud isik võib nõuda kohustatud subjektilt temal lasuvate kohustuste täitmist, s. o. teatud tegude kordasaatmist. See hetk määratakse kas tehinguga sätitud tähtaja või tingimuse saabumisega või aga langeb see ühte õiguse enese tekkimisega (näiteks kohustuste korral täitmisega usaldaja nõudmisel). Juhul, kui üks kolhoos võttis 1. oktoobril 1943. a. teiselt kolhoosilt auto pooleks aastaks kasutamiseks, siis algab hagi aegumise kulgemine 1. aprillist 1944. a.; kui aga auto oli võetud niikauaks, kui kolhoos-omanik seda ise vajab (s. o. kuni tagasinõudmiseni), siis algab aegumise kulgemine 1. oktoobrist 1943. aastast.

Hagi aegumise tähtaegade arvutamine toimub protsessuaaltähtaegade arvutamise reeglite alusel (TsPK § 54—59).

2. **Aegumise peatumine.** Hagi aegumise tähtaeg, s. o. hagiõiguse kustumise tähtaeg arvutatakse kolme või poolteise aasta (vastavalt TsK § 44 sätetele) või mõne teise erilise aegumistähtaja lisandamisega aegumise kulgemise alguse daatumile. Kuid sellist arvutlust rikub mõnede asjaolude saabumine, mis kutsuvad esile aegumise peatumise või katkemise.

Aegumise peatumine mõne seaduses märgitud asjaolu tõttu tähendab, et aegumise möödumise hetk lükatakse edasi tähtaja võrra, mis vastav selle asjaolu olemasolu tähtajale. Teisiti öeldes, aega, mille vältel oleleb see asjaolu, ei arvestata aegumistähtaega. TsK § 48 loeb asjaolude hulka, millel on selline mõju: 1) võimatust esitada hagi takistuste tõttu, mil on vääramatu võimu iseloom, kui need saabusid aegumistähtaja viimase kuue kuu jooksul; 2) moratooriumi, s. o. valitsuse korraldust maksete peatamise kohta eriasjaolude tõttu; 3) Punaarmee koosseisu sõjaseisukorda viimist. Punaarmee sõjaseisukorda viimine peatab aegumise jooksu mitte ainult kohustuste kohta, milles sõjaväelane on usaldajaks, vaid ka nende kohta, kus ta on võlgnikuks (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a. TsK

§ 48 p. 3 kohaldamise kohta). Peale tähendatud põhjuste peatub, vastavalt TsK § 48, pärandi vastuvõtmise tähtaja jooks pärijate võimatuse korral ilmuda sõjaolude tõttu (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 15. septembrist 1942. a.).

Aegumise tähtaja peatumist tinginud asjaolude lõppemise päevast jätkub aegumise jooks. On ülejäänud tähtaeg kuuest kuust lühem, siis pikendatakse seda kuue kuuni (TsK § 48 märkus). Kohtul on õigus pikendada aegumistähtaegu, mis tema poolt on tunnustatud mõõdalastuks vabandatavail põhjusil (TsK § 49).

3. **Aegumise katkemine.** Aegumise peatumisest tuleb eristada aegumise katkemist, mis võtab varem möödunud aegumistähtajalt tähenduse ja selle arvutamine algab uuesti.

Aegumine katkeb hagi esitamisega. Vaidlustes, millest võtavad osa kodanikud, katkeb aegumine ka niisuguste tegude kordasaatmisega kohustatud poole poolt, mis tõendavad võla tunnustamist. Selliseiks tegudeks on näiteks tähtaja pikendamise palve, järelepärimised, mis täpsustavad tellimist jne. Vaidlustes riiklike ettevõtete, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide vahel võla tunnustamine aegumist ei katkesta (TsK § 50). See reegel on tingitud võitlusest finantsdistsipliini eest ja võitlusest kommertskrediteerimise vastu. Eritähtaegade suhtes pole aegumise katkemist üldse lubatud.

§ 3. Hagi aegumise mõju.

Aegumine kustutab õiguse hagile, s. o. võimaluse saada rahuldust sundkorras, kuid ei kustuta seda õigust, mille alusel hagi esitatakse. See õigus oleleb edasi, ehk küll nõrgendatud kujul, sest see pole enam teostatav ilma kohustatud isiku tahteta. Rahulduse saamise võimalus siiski jääb, sest kohustatud isik võib vabatahtlikult täita temal lasuva kohustuse.

Näiteks kodanik, kes andnud raha tuttavale laenuks teatud aja peale, kaotab kolme aasta möödumisel pärast seda tähtaega õiguse nõuda kohtu kaudu selle summa tagasiandmist, kuid ei kaota õigust selle saamiseks. Võib juhtuda, et see tuttav omal soovil maksab selle tagasi viis aastat pärast kokkulepitud tähtaega. Selle summa saamine ei ole alusetu rikastumine (vt. 31. peatükk § 1). TsK § 47 määrab, et juhul, kui võlgnik täidab kohustuse pärast aegumist, ei ole ta õigustatud makstut tagasi nõudma, kuigi ta tasumise momendil ei teadnud aegumise lõppemisest.

Koos õigusega hagile, mis põhineb peanõudel, kustuvad ka hagid, mis puudutavad kõrvalnõudeid (TsK § 46). Kõrvalnõudeiks loetakse neid, mis tehingusse on võetud täiendavalt ja mis ei saa olelda ise-

seisvalt, kui peanõue puudub. Näiteks on leppetrahvi nõue kõrvalnõue, sest kokkulepet leppetrahvi kohta ei sõlmita iseseisvalt, vaid mingi lepingu täitmise kindlustamiseks (hange, tööettevõte jne.).

Asjade arutamisel peab kohus omal algatusel pöörama tähelepanu sellele, kas ei ole lastud hageja poolt mööda hagi aegumise tähtaeg. Hagiõiguse kustumise korral kohus keeldub hagejat rahuldamast isegi sel juhul, kui kostja ei toetu aegumise lõppemisele.

TEINE JAGU.

ASJAÕIGUS.

9. peatükk.

Omandiõiguse üldine iseloomustus NSV Liidus.

§ 1. Üldalused. § 2. Omandiõiguse omandamine ja kaotamine. § 3. Kaasomand. § 4. Omandiõiguse kaitse.

§ 1. Üldalused.

1. **Omandi instituudi tähtsus.** Omandiõiguse tähendus ja tähtsus määratakse sellega, et see teeb oma kandja materiaalsete hüvede peremeheks, tootmisvahendite ja tarbimisesemete peremeheks.

Marx osutas, et „... mingist toodangust, järelikult ka mingist ühiskonnast ei saa juttu olla seal, kus ei ole olemas mingit omandi vormi ...“ [1]

Seltsimees Stalin oma teoses „Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist“, tuvastades viis ajaloos tuntud tootmissuhete põhitüüpi iseloomustab iga tüüpi sellele aluseks oleva omandi vormiga. [2]

Omandi tüüp asetab oma jäljendi mitte ainult tootmissuhteile, vaid ka kõigile viimaseist tulenevaile juriidilistele suhetele. Iga riigi tsiviilõiguse süsteem on tervikuna ehitatud vastavalt sellele, kuidas selles süsteemis on lahendatud omandi põhiküsimus — kes on tootmisriistade ja -vahendite omanikuks.

Nõukogude riigi põhiseadus — stalinlik konstitutsioon — annab esimeses peatükis sotsialistliku omandi süsteemi ehituse.

Konstitutsiooni § 4 määrab: „NSV Liidu majandusliku aluse moodustavad sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisriistade ning

---

[1] Маркс, К критике политической экономии, Политиздат, 1938, lk. 138.

[2] Stalin, Leninismi küsimusi. Tõlgitud 11. trüki järgi, RK „Poliitiline Kirjandus“. Tallinn. 1945, lk. 489—493.

-vahendite sotsialistlik omand, mis on kindlustunud kapitalistliku majandussüsteemi likvideerimise, tootmisriistade ja -vahendite eraomandi kaotamise ja inimese teise inimese poolt ekspluateerimise hävitamise tulemusena."

Sotsialistlikul omandil on NSV Liidus kas riikliku omandi vorm (kogu rahva vara), või kooperatiivse-kolhoosse omandi vorm (üksikute kolhooside omand, kooperatiivsete ühenduste omand). Sellest räägib Konstitutsiooni § 5.

Tootmise põhivahendid on NSV Liidus sotsialistlikuks omandiks ega või kuuluda üksikisikuile. Teiste sõnadega, meil ei ole eraomandit. Omandi sotsialistlik süsteem tingib kogu meie tsiviilõiguse sotsialistliku iseloomu, erinedes põhimõtteliselt kodanlikust tsiviilõigusest, mis kaitseb kapitalistide omandit tootmisvahendeile.

Sotsialistliku omandi kõrval on NSV Liidus tunnustatud ja kaitstud kodanike omand, mis siiski ei tohi ega saa olla ekspluateerimisvahendiks. NSVL konstitutsiooni § 10 näeb ette kodanike isikliku omandi õiguse oma töötuludele ja säästudele, elamule ja kodusele abimajapidamisele, koduse majapidamise ja tarvituse esemeile, isikliku tarbimise ja mugavusesemeile. „...Kodanike isikliku omandi tunnustamine nende töötuludele ja varale ei käi mitte sugugi vastu meie maal valitsevaile sotsialistliku majandusvormi ja sotsialistliku omandi aluseile, vaid osutub antud tingimustes täiesti tarvilikuks lisandiks," — ütles sm. Molotov ettekandes VIII Üleliidulisel Erakorralisel Nõukogude Kongressil.[1]

Isiklik omand tekib ja kasvab kodanike töö tagajärjena, nende töö rakendamise tagajärjel tootmisriistadele ja -vahenditele, mis moodustavad sotsialistliku omandi. Meil on isiklik omandiõigus sotsialistliku omandi ülevõimu järelduseks ja tihedalt viimasega seotud.

Eri seisundis on kodukäsitööliste ja üksiktalupoegade omand tööriistade suhtes, mida nad kasutavad väikeses eramajapidamises, millest räägib stalinliku konstitutsiooni § 9. Et takistada selle kasvamist eraomandiks, on nõukogude riik andnud rea erilisi seadusi (vt. 12. peatükk § 3).

2. **Omandiõiguse sisu.** Tsiviilkoodeks defineerib omandiõiguse sisu vara valdus-, kasutus- ja käsutusõigusena seaduses ettenähtud ulatuses (TsK § 58). Omaniku õigus vallata asja tähendab faktilist võimalust vahetult asja valitseda ja materiaalselt mõjutada. Isik loetakse asja valdajaks, kui ta hoiab seda enda juures või oma alalistes viibimiskohtades. Isik, kes kaotanud asja, loetakse ka selle

[1] Молотов, Статьи и речи, 1935—1936, Конституция социализма, Партиздат., 1937, lk. 247.

valduse kaotanuks. Asja kasutamine seisneb sellega seotud kasude saamises ja selle abil kasutaja tootmis- või tarbimisvajaduste rahuldamises. Õigus asja käsutada seisneb võimaluses määrata asja juriidilist saatust, s. o. kanda üle omandiõigust selle kohta, kindlaks määrata selle kohta pandiõigust, kasutusõigust jne.

Omaniku õiguspädevus, mis seisneb seadusega kindlustatud võimaluses vallata, kasutada ja käsutada asja, ei ole omandiõiguse lahutamatuks elemendiks. Omanik võib loovutada mõne neist õigustest teisele isikule, lakkamata olemast omanik, s. o. kaotamata omandiõigust tervikuna. Kui keegi annab oma asja üürile (rendile), siis ta loovutab oma lepinglasele nii asja valduse kui ka kasutamise, kuid jääb edasi asja omanikuks.

TsK § 58 rõhutab, et omaniku õigused on piiratud seaduses ettenähtud ulatuses. See tähendab, et omanik peab kasutama temale kuuluvaid õigusi nii, et ta ei rikuks seaduse sätteid, nõukogude valitsuse või mitmesuguste valitsemisorganite määrusi ega sotsialistliku ühiselu reegleid, millest lugupidamise vajadust kodaniku poolt deklareerib NSVL konstitutsiooni § 130. Näiteks omandiõigus väikestele tootmisriistadele, mida tarvitatakse kodukäsitööliste ja üksiktalupoegade väikeses eramajapidamises, ei anna õigust neid tööriistu kasutada palgatöö tarvitamisega.

Omandiõiguse konkreetne sisu nõukogude tsiviilõiguses sõltub suurel määral sellest, kes osutub selle õiguse kandjaks — riik, kooperatiivsed või ühiskondlikud organisatsioonid või üksikud kodanikud. Seepärast leiab omandiõiguse sisu lähemat käsitlust järgmistes peatükkides vastavalt igale selle üksikule liigile.

3. **Omandiõigus on absoluutne õigus.** Igale subjektiivsele õigusele vastab teatud kohustus. Õiguspädeva isiku olemasolu eeldab kohustatud isiku või isikute olemasolu (vt. 3. peatükk § 3). Tekib küsimus, missugune kohustus vastab omandiõigusele ja kellel see lasub? Esimesel pilgul võib paista, et omand kui võimalus valitseda teatud asja üle seisneb inimese ja asja vahelises suhtes. Tõeliselt lahendatakse küsimus teisiti, sest kõik õiguslikud suhted on ühiskondlikud suhted. Omand — see on teatud suhe inimeste vahel asjade puhul.

Õiguspädeva subjekti — omaniku — kõrval esinevad omandiõiguslikes suhetes ka kohustatud subjektid. Seadus, kaitstes omandiõigust, paneb seega kodanikele kohustuse mitte takistada selle õiguse kandjale kuuluvate õiguste teostamist. Selle kohustuse rikkumiseks on näiteks iga ebaseaduslik katse takistada omanikku asja vallata või kasutada.

Seega vastavad omandiõigusele, samuti nagu ka teistele subjek-

tiivseile tsiviilõigustele teiste isikute teatavad kohustused. Tuleb siiski tähendada, et sel juhul on kohustustel kaks erisust. Esimene erisus seisneb selles, et kohustuste kandjaina esinevad kõik teised tsiviilkäibe osalised, kuid mitte keegi üksikisik, nagu see on näiteks lepinguist tekkinud vahekordade puhul. Teiste sõnadega, omaniku õigust saab rikkuda iga kolmas isik, samal ajal kui näiteks müüja õigust asja hinna kättesaamisele saab rikkuda ainult ostja. Kohustuste teiseks erisuseks, mis seadus omaniku huvides paneb kõigi kolmandate isikute peale, on see, et nende sisu seisneb alati tegudest hoidumises, s. o. sel on negatiivne iseloom. Võõrast asja ei tohi võtta, võõrast asja ei tohi kasutada, kui selleks ei ole mingit eriõiguspädevust jne.

Omandiõigus on niiviisi absoluutne õigus.

Selle kõrval on omandiõigus ka asjaõigus, sest et omanik teostab oma õigusi, ilma et ta vajaks teiste isikute vahendust.

§ 2. Omandiõiguse omandamine ja kaotamine.

1. **Omandiõiguse omandamise viisid.** Omandiõigust omandatakse kõige sagedamini õigusjärgluse korras — eelmiselt omanikult (omandi üleminek). Kui üks isik annab talle kuuluva asja üle teise isiku omandisse, räägitakse omandi ülekandmisest või selle üleandmisest. Üleandmist nimetatakse omandiõiguse omandamise tuletatud viisiks, sest sel juhul esineb uue omaniku õigus tuletatuna endise omaniku õigusest, — siin on tegemist õigusjärglusega. Samuti on omandiõiguse omandamise tuletatud viisiks asja saamine pärimise teel (vt. 35. peatükk).

Omandiõigus võib mõnikord tekkida ka ilma mingi järgluseta (omandiõiguse omandamise algmised viisid). Nii omandab asja omanik omandiõiguse asja viljadele.

2. **Omandiõiguse üleminek.** Tsiviilkoodeks reguleerib omandiõiguse ülekandmist § 66 ja 67. Paragrahv 66 sätib, et omandiõigus asjale läheb üle võõrandaja (s. o. asja endise omaniku) ja omandaja vahel sõlmitud lepingu alusel. Omandiõiguse ülekandmiseks on iseenesest küllaldane üksnes omandi üleminekust osavõtvate poolte vaheline kokkulepe sel juhul, kui on tegemist individuaalselt määratud asjaga, mille kohta on kerge kokku leppida sellele osutades või seda kirjeldades. Kui aga on tegemist liigitunnustega määratud asjadega, siis on omandiõiguse ülekandmise teostamiseks tarvis eraldada (individualiseerida) need asjad, mille omand üle kantakse, muudest nendega sarnastest asjadest. Selline eraldamine teostatakse üleandmisega, millest kõneleb üksikasjaliselt TsK § 67.

Üleandmine seisneb omandajale asjade kätteandmises. Teiste sõnadega, üleandmine on asja valduse ülekandmine. Asja füüsilise kätteandmise kõrval tunnistab § 67 samuti üleandmiseks müüdud asja kohta käsutusdokumendi (s. o. dokumendi, mille omamine annab omandiõiguse sellel märgitud asjale) kätteandmist või asja andmist omandaja käsutusel ärasaatmiseks.

3. **Omandiõiguse kaotamine.** Omandiõigus lõpeb esmajoones asja hukkumisega, s. o. selle füüsilise hävimisega. Omandiõigust võib lõpetada omaniku ühepoolse loobumisega omandiõigusest; sellisel juhul muutub omandi objekt peremehetuks varaks ja läheb üle riigi omandiks (vt. 10. peatükk § 2). Iga omandiõiguse üleminek järgluse korras tähendab samuti antud asja suhtes endise omaniku omandiõiguse kaotust.

Peale omandiõiguse vabatahtliku loovutuse võib see lõppeda rekvireerimise või konfiskeerimise korras, mille tõttu mingi omandi objekt (või mitu objekti) läheb riigile üle sundkorras. Rekvireerimine on omanikelt vara sunniviisiline tasuline võõrandamine või ajutine äravõtmine riiklikeks eesmärkideks, mis on rakendatav vaid erilistel juhtudel. Selliseks toiminguks oli autotranspordi ja vooritranspordi äravõtmine Punaarmee vajadusteks NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 30. juuni 1941. a. seadluse põhjal, mille alusel kodanike ja kolhooside poolt ära antud autode ja vooritranspordi eest tasuti tööstuse 1940. a. väljalaske-hindade kohaselt. Konfiskeerimine on ainult karistusena lubatav vara tasuta äravõtmine seadusega täpselt sätitud juhtudel (rekvireerimisest ja konfiskeerimisest räägivad TsK § 69 ja 70 ja NSVL RKN määrus 17. aprillist 1943. a. „Natsionaliseeritud ja konfiskeeritud vara, vaibevara ja peremeheta vara arvestamise ja kasutamise korra määrustiku kinnitamise kohta" — LMKK 1943. a. nr. 6, art. 98).

4. **Leid.** Omandiõiguse tekkimisest ja kaotamisest rääkides on vajalik eriti peatuda õigussuhteil, mis tekivad omaniku poolt asja kaotamise ja selle leidmise puhul teise isiku poolt. Leid põhjustab vahel riigi omandiõiguse tekkimise leitud asjale ja asja kaotanud omaniku õiguste lõppemise. Normid leiu kohta on sätitud TsK § 68-a — 68-e.

Eeskirjad leiu kohta on, lühidalt, järgmised: asja leidnud isik on kohustatud seda hoiule andma miilitsaorganeisse või kohalikku nõukogusse. Kui asi on leitud asutisest, ettevõttest, teatrist, koolist, raudtee- või trammivagunist või mõnest muust ühiskondlikust ruumist, siis tuleb see anda administratsioonile. Asja leidjal pole mingisugustel tingimustel õigust asja omastada, kuid ta võib saada omanikult tasu 20% asja väärtusest. Leidjale tasu ei maksta, kui asi kuu-

lub riigile või on leitud ühiskondlikust ruumist. Leitud asja omanik võib pöörduda selle kättesaamiseks tähtaja jooksul, mis määratakse kindlaks krai ja oblasti täitevkomiteede või autonoomsete vabariikide rahvakomissaride nõukogude poolt. Need tähtajad ei või olla lühemad kui kolm ja pikemad kui kuus kuud, asja hoiuleandmise päevast arvates. Juhul, kui omanik ei nõua asja tagasi ettenähtud tähtaja jooksul, kaotab ta omandiõiguse sellele ja asi läheb üle riigi omandiks. Asja tagasisaamisel peab omanik tasuma selle hoiukulud.

§ 3. Kaasomand.

1. **Kaasomandi mõiste ja liigid.** Omandiõigus mingile objektile võib kuuluda mitmele subjektile, teisiti — sama asi võib kuuluda kahele (või enam) omanikule. TsK § 61—65 reguleerivad kaasomandit, kus omandiõigus kuulub mitmele isikule mõttelistes osades. Kaasomandi puhul ei või aset leida ühise asja füüsiline jagamine osadesse. Omandiõigus ise jagatakse mõttelistesse osadesse, — osa on iga kaasomaniku osavõtu määraks kasudes ja kuludes, mis seotud ühise asjaga. Õigust ühise asja osale võib võõrandada kõrvalisele isikule, see õigus läheb üle ka pärimise teel. Üldiselt on omandiõiguse jagamise tõttu mõttelistesse osadesse kaasomandi üksikuil osanikel mõningane sõltumatus üksteisest ja nende huvid võivad olla vastukäivad. Kaasomand mõttelistes osades tekib mitmesugustel alustel: pärimise tõttu, asja ühise ostu või ühise loomise tõttu jne.

Kaasomandi kõrval mõttelistes osades tunneb nõukogude õigus ka teist liiki omandit, mis kuulub mitmele isikule. See on niinimetatud ühisomand, mis tekib abielu puhul või kolhoosi (või talundi) perre kuuluvuse tõttu. Nende ühenduste osaliste õigus neile ühiselt kuuluvale varale ei väljendu mingisugustes kindlaksmääratud osades ja seda ei või üle anda kõrvalistele isikutele. Osad tuvastatakse ainult abielu lõppemisel või perest väljaastumisel, s. o. osastamise hetkel. TsK reeglid, mis reguleerivad kaasomandi õiguse teostamist, ei ole rakendatavad ühisomandi kohta.

2. **Omanike õigused ja kohustused.** Mõttelistes osades kaasomandi põhimiste omandiõiguste teostamine, s. o. ühise asja valdamine, kasutamine ja käsutamine teostub üldisel kokkuleppel. Kui üldist kokkulepet ei saavutata, otsustatakse küsimus häälteenamusega (TsK § 62). Kuid kahtlemata ei või enamiku otsus suunatud olla sellele, et vähemikku üldse ilma jätta võimalusest ühist asja vallata või kasutada. Ühise asja võõrandamise suhtes nõuab praktika kõigi omanike (ja mitte ainult enamiku) osavõttu tehingust.

Kulud, mis on seoses ühise asjaga, jagatakse kaasomanike vahel

proportsionaalselt nende osadele kaasomandis (TsK § 63). Igal kaasomanikul, kes tasus mingisuguseid makse ühisvara pealt või tegi kulutusi selle alalhoidmiseks, on õigus nõuda teistelt nende kulutuste tasumist vastavalt nende osadele. Kasud ja tulud kaasomandist jagatakse samuti vastavalt osadele.

Igal omanikul on õigus oma osa võõrandada. Seejuures hoonestusõiguse osa sisaldava müügi puhul tuleb lepingu tekstis tähendada mõtteline, mitte aga reaalne osa (NSVL Kohtu RK ringkiri nr. 83 — 26. augustist 1942. a.). Teistele omanikele kuulub ostueesõigus (TsK § 64). Osa müüja peab enne tehingu sõlmimist võõra omandajaga teatama teistele omanikele eelseisvast müügist ja neile osa loovutama, kui nad on nõus tingimustega, mis müüjale esitas võõras ostja.

Notariaalkontoreile on kohuseks tehtud hoonestusõigust sisaldava osa müügil nõuda müüjalt tõendeid selle kohta, et eelseisvast osa müügist ja müügi hinnast on teatatud kõigile teistele kaasomanikele, peale nende, kelle asukoht on teadmata (Notariaadi juhend 17. septembrist 1939. a. § 22 — NSVL Kohtu RK ringkiri nr. 83 — 26. augustist 1942. a.). Juhul, kui kaasomanik osa võõrandamisel seda korda rikub, võib teine kaasomanik kohtu teel nõuda temale ostja õiguste ülekandmist, tasudes võõrale ostjale oma arvel selle poolt makstud summa (Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi seletus 18. juulist 1927. a.; vt. materjale TsK § 64 kohta).

Peale oma osa võõrandamise võib iga kaasomanik lõpetada oma osavõtu kaasomandist eraldamise korras (TsK § 65), millal tema saab täielikuks omandiks mingisuguse reaalse (füüsilise) osa ühisvarast või sellele vastava rahasumma.

3. **Jagamine.** Õigust kaasomandile tervikuna võib lõpetada jagamisega, mille tõttu igale osanikule tekib omandiõigus kõigile neile objektidele, mis tema on saanud ühisvara jagamise tagajärjel. Jagamine võib toimuda pooltevahelisel vabatahtlikul kokkuleppel või kohtuotsuse põhjal.

Kaasomandi tarbimisiseloomu tõttu loetakse nõukogude õiguses kõige soovitavamaks jagamist natuuras, s. o. füüsilise jagamise teel mitme iseseisva objekti loomist, mis siis jaotatakse kaasomandi osanike vahel proportsionaalselt nende osadele. Jagamine natuuras on võimalik vaid juhul, kui ühine asi on jagatav, s. o. kui seda võib osadesse jaotada kahjustamata selle majanduslikku otstarvet, või kui jagamisele tuleb üksikute asjade kogum. Ühise asja mittejagatavuse korral on lubatud selle üleandmine ühele endistest omanikest, välja mõistes teistele rahalise kompensatsiooni (rahulduse) või siis toimub selle müük kõrvalistele isikuile saadud summa jaotamisega.

Erilised vahekorrad tekivad niinimetatud ühise maja jaotamisel. Kuna maja ei saa füüsiliselt osadesse jaotada, siis maja jagamine natuuras seisneb tema kaasomandiks jätmises, selle kasutamise reguleerimisega. Neil juhtudel kohus ainult jaotab üksikud toad omanike vahel, ilma et viimased muutuksid iseseisvaiks omanikeks. Selline jagamine on võimalik ka maja kaasvaldajate kokkuleppe kohaselt. Notariaadi juhend 17. novembrist 1939. a. (§ 33) kirjutab notaritele ette tõestada kaasvaldajate lepingut maja kasutamise korra kohta, tähendades konkreetsed osad, mida igaüks neist peab kasutama. Kuid tuleb meeles pidada, et selline jaotamine ei ole jaotus selle sõna tõelises mõttes, ja et kaasomandi lõpetamiseks maja suhtes on paratamatult vajalik selle müük või üleandmine ühele omanikest, andes teistele rahalist kompensatsiooni.

§ 4. Omandiõiguse kaitse.

1. **Omandiõiguse kaitse meetodid.** Omandiõigust kaitstakse tema võimaliku rikkumise vastu nii kriminaalõigusega kui ka tsiviilõigusega. Seaduse erilise kaitse all seisab sotsialistlik omand.

Seltsimees Stalin, rääkides ÜK(b)P XVIII Kongressil meie sotsialistliku riigi arengu kahest peafaasist, tähendas, et teises faasis „mahasurumise funktsiooni asemele tekkis riigil sotsialistliku omandi kaitsmise funktsioon rahva vara varastajate ja kõrvaldajate vastu".[1]

2. **Vindikatsioon.** Tsiviilõigusel on omandi kaitsmiseks oma erilised kriminaaljälitamisest sõltumatud vahendid. Tsiviilõiguslik kaitse taotleb kas omaniku poolt õigusvastaselt kaotatud asja tagasisaamise või asja kasutamist takistavate tegurite kõrvaldamise eesmärki. Omaniku tsiviilhagi temale asja tagastamise kohta nimetatakse vindikatsiooniliseks hagiks ja sellises korras asja tagasinõudmist ennast — vindikatsiooniks. Asja kasutamist takistavate tegurite kõrvaldamine võib olla tagatud hagi korras, mida nimetatakse negatoorseks.

Vindikatsiooni printsiip on väljendatud TsK § 59 järgmisel viisil: „Omanik on õigustatud hagema oma vara võõrast seadusvastasest valdusest...". Seadusvastaseks loetakse valdust, millel pole mingisugust seaduslikku alust (näiteks pole rajatud lepingule omanikuga). Seaduslikult valdajalt aga ei saa omanik oma asja ära võtta vindikatsiooni korras, sest tema vastu on seaduslikul valdajal vaided, mis on rajatud neile faktidele, mille alusel ta sai asja oma valdusse.

[1] Stalin, Leninismi küsimusi. RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn, 1945, lk. 532.

Oletame, et keegi kodanik annab teisele kodanikule oma pianiino üürile, tähtajaga üheks aastaks ja kahe kuu möödumisel tahab seda tagasi nõuda vindikatsiooni korras. Pianiino üürija võib sel puhul vastu vaielda, et ta valdab pianiinot seaduslikult varakasutuslepingu alusel ja et ta pole kohustatud tema poolt kasutamisele võetud asja enne kasutuslepingu kehtivuse lõppu tagasi andma.

3. **Heauskliku omandaja kaitse.** Omaniku õigus vinditseerida oma asja ebaseaduslikult valdajalt on kitsendatud neil juhtudel, kui viimane esineb heauskliku omandajana.

Heausklikuks omandajaks (valdajaks) tunnistatakse isik, kes ei tea oma valduse seadusvastasusest. Tavaliselt on tegu heauskliku valdamisega neil juhtudel, kui isik ei omandanud asja omanikult vahetult. Seepärast tarvitab meie Tsiviilkoodeks ühes ja samas mõttes termineid: „heausklik valdaja" (§ 59) ja „heausklik omanik" (§ 60). Omanik loetakse heausklikuks, kui tema ei teadnud ega pidanud teadma, et isikul, kellelt ta asja omandas, polnud õigust asja võõrandada, s. o. isik ei olnud tema omanikuks või selle esindajaks (TsK § 60 märkus 1).

Heausklik omandaja on kaitstud omaniku vindikatsioonilise hagi vastu oma heausklikkuse fakti enesega. Tsiviilõigus kaitseb antud juhul heauskliku omandaja huvisid asja omaniku huvide kahjuks. Seda tehakse käibe huvides — selleks, et omandajat mitte ülemääraselt koormata iga tehingu puhul selle isiku õigustuste põhjaliku kontrollimisega, kes asja võõrandab.

Heauskliku omandaja kaitsel omaniku hagi vastu on siiski küllalt kitsad piirid. Sisse toodud otstarbekuse kaalutlustel, ei laiendata seda juhtudele, kus vaidlusalune asi oli omaniku poolt kaotatud vastu tema tahtmist. Omanikul on õigus välja nõuda vara isegi heausklikult omandajalt sel juhul, kui see oli omaniku poolt kaotatud või temalt varastatud (TsK § 60). Niiviisi võib heausklik omandaja tagasi lükata omaniku hagi asja väljaandmise kohta ainult sel juhul, kui asi oli omandatud kolmandalt isikult, kellele omanik selle üle andis mingi erilise kokkuleppe põhjal (isiklikuks kasutamiseks, remondiks, kuhugi kättetoimetamiseks jne.).

Laiemat kaitset antakse heausklikule omandajale ainult rahamärkide ja esitaja-väärtpaberite suhtes, eriti riigilaenude obligatsioonide suhtes. Neid ei või välja nõuda heausklikult omandajalt isegi sel juhul, kui need on omanikult riisutud, tema poolt kaotatud või kui need kuulusid riigile.

Riigi omandi eriti range kaitseprintsiip tingib igasuguste kitsendamiste puudumise selle vinditseerimisel (vt. 10. peatükk § 1).

Sõjaajal tekkisid kohtulikud vaidlused sovhooside ja kolhooside

kariloomade kohta, kes evakueerimise ajal olid võõrandatud nende ajajate poolt. NSVL Ülemkohtu pleenum määrusega 22. aprillist 1942. a. seletas, et sovhoosidele ja kolhoosidele kuuluvate kariloomade müümisele selleks mitte volitatud isikute poolt tuleb vaadata kui kariloomade riisumisele, ja sellist karilooma omandajat ei või tunnustada heausklikuks omandajaks; hagid nende vastu kuuluvad rahuldamisele TsK § 59 ja 60 alusel, kui ainult karilooma müümine ei olnud välja kutsutud hädavajadusest.[1]

4. **Tulude tasumine omanikule vindikatsioonilise nõudmise alusel.** Omanikul, kes kaotas asja kasutamise ega võinud saada sellega seotud kasusid (tulusid), on õigus nende tulude erilisele tasumisele, mis temale ka vindikatsioonilise hagi alusel välja mõistetatakse üheaegselt asja tagasiandmisega. Selle tasu suurus määratakse erinevalt, olenevalt sellest, kas valdaja on heausklik või pahausklik. Pahausklik valdaja (s. o. isik, kes oli täiesti teadlik sellest, et asi on võõras) tasub tulud asja valdamise kogu aja eest. Heausklik valdaja aga on kohustatud tulusid tasuma ainult sellest hetkest peale, millal ta sai teada valduse õigusvastasusest. Omakorda on omanik kohustatud vinditseeritud asja tagasisaamisel teostama arvelduse selle isikuga, kellelt asi välja nõutakse, ja temale tasuma kõik kulud, mis olid vajalikud asja säilitamiseks kohases seisundis. Valdajal on õigus nõuda vajalike kulutuste tasumist sellest hetkest, kui ta peab omanikule tulusid tasuma.

10. peatükk.

RIIKLIK SOTSIALISTLIK OMAND.

§ 1. Riikliku sotsialistliku omandi iseloomustus. § 2. Riikliku omandi tekkimise alused. § 3. Riikliku omandi objektid. § 4 Riiklike majandusorganisatsioonide valitsemisel olev vara.

§ 1. Riikliku sotsialistliku omandi iseloomustus.

1. **Riikliku omandiõiguse tähendus.** Nõukogude riik on kõigi tähtsamate tootmisvahendite — maa, suurtehaste, transpordi jne. — peremeheks. Need kuuluvad kogu rahvale tervikus tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi kujul. Stalinlik konstitutsioon nimetab riigiomandit kogu rahva varaks (§ 5 ja 6).

Riiklik omand moodustab selle materiaalse baasi, millele ehitatakse nõukogude riigi rahuaegne majanduslik-organiseeriv ja kul-

[1] Vt. selle kohta ajakirjas „Соц. законность", 1942, nr. 9.

tuur-kasvatuslik töö. Selle abil teostatakse ka riigi sõjalise kaitse funktsiooni. Suure Isamaasõja tingimustes andis see hiigelsuuri ressursse võidu organiseerimiseks vaenlase üle. Selle tähendusega riigi elus on seletatav riikliku omandi tähtsaim osa sotsialistliku tsiviilõiguse instituutide hulgas. Nõukogude tsiviilseadused loovad real juhtudel riiklikule omandile soodsaima seisundi kui teistele omandiliikidele.

Oma ulatuselt on riiklik omand tunduvalt laiem kõigist teistest omandiliikidest; riikliku omandi objektide hulgas leidub selliseid (näiteks maa), mille valdamiseks pole õigustatud keegi peale riigi. Riigiomandi fondi täiendamise allikad on rikkalikumad ja mitmekesisemad kui omandi kahe teise liigi tekkimise allikad.

Juhul, kui on vaidlus riiklikku omandit moodustavate asjade kohta, nõukogude tsiviilõigus ei sea ega või seada heauskliku omandaja huvisid kõrgemaks omaniku — riigi huvidest. Nagu juba eelmises peatükis oli öeldud, võivad riiklikud asutised ja ettevõtted välja nõuda igalt omandajalt neile kuuluvat ükskõik millisel viisil seadusvastaselt võõrandatud vara. Hagid riikliku omandi tagastamise asjus ei allu hagi aegumise mõjule (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 29. juunist 1925. a.; vt. materjale TsK § 44 kohta).

2. **Riikliku omandi ühtsus.** Riiklikul omandil on üks peremees — nõukogude riik. Riik on iga riikliku tehase ja iga šahti sisseseade ja toodangu omanik, riikliku kaubandusvõrgu kõigi kaupade omanik. Vastavalt sellele räägitakse riikliku omandi ühtsest fondist.

Samal ajal on, arvestades seda, et sotsialistliku majanduse valitsemine on meil ehitatud demokraatliku tsentralismi ja majandusliku isetasuvuse (majandusliku isetasuvuse kohta vt. 5. peatükk § 3) alusele, riiklikele organeile antud väga laiad volitused neile usaldatud vara valitsemise alal.

Riikliku omandi fondi valitsemise organisatsioon on ehitatud järgmistele alustele. Kogu fond jagatakse liidulise tähtsusega, vabariikliku tähtsusega ja kohaliku tähtsusega varadeks ja on vastavate riigivõimu organite korralduses, kes kas ise kasutavad oma tegevuses nende korralduses olevaid objekte või, jättes enese kätte üldise juhtimise, annavad neid valitsemiseks riigiasutistele või riigiettevõtetele.

3. **Riikliku omandiõiguse sisu.** Nõukogude riigil on riikliku vara suhtes üldse kõik omandiõigusega seotud õigustused: ta valdab seda vara, kasutab ja käsutab seda. Kuid kõigil neil õigustustel on eriline tähendus ja eriline mõte, kui on tegemist riikliku omandiga. Riiklik omand on see alus, millele riik ehitab plaanipärase sotsialistliku majanduse, kindlustab NSV Liidu sõltumatust ja kaitsevõimet, suurendab rahva jõukust ja tagab nõukogude kodanike elutaseme

tõusu. Seepärast on riikliku omandiõiguse sisu määratud ja tingitud riikliku omandi ühtse fondi plaanipärase valitsemise funktsioonidega kooskõlas sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimisega kommunistlikule ühiskonnale järk-järgulise ülemineku ja väliste vaenlaste vastu kaitse ülesannetega.

Riigi õigustus vallata riikliku omandi objekte tähendab, et need objektid, välja arvatud tema poolt kolhoosidele, kooperatiivsetele organisatsioonidele ja kodanikele kasutamiseks (ja ühes sellega ka valdamiseks) antud, on riiklike organite käes, kes teostavad vahetult nende üle või nende abil kõiki plaanis või juhtivate riigiorganite juhistes ettenähtud tegusid.

Riikliku vara kasutamine annab nõukogude riigile võimaluse teostada oma organite kaudu sotsialistlikku taasloomist ja akumulatsiooni ja kõiki neid mitmekülgseid funktsioone, mis kuuluvad nõukogude riigi tegevusringi riigi valitsemise, kultuurilise ülesehitamise, tervishoiu jne. alal.

Riikliku omandi käsutamine seisneb riigi poolt teostatavas riigivara üksikute osade ümberjaotamises neid valitsevate riigiorganite vahel, mõningate objektide (esmajärjekorras — maa) üleandmises tsiviilkäibe teistele osalistele kasutamiseks, ja, viimaks, käibest mitteeraldatud objektide (toodangu, tarbimisesemete) võõrandamises (müümises) riigiorganite kaudu.

§ 2. Riikliku omandi tekkimise alused.

Riikliku omandi fond tekkis nõukogude võimu olemasolu esimesil päevil. Kohe pärast Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni, 26. oktoobril (8. novembril) 1917. a. võttis II Nõukogude Kongress vastu maadekreedi, mis kaotas mõisnike maaomandi ja seadis maa kogu rahva riiklikuks omandiks.

1917. a. lõpust kuni 1918. a. keskpaigani „... natsionaliseeriti pangad, raudteed, väliskaubandus, kaubalaevastik ja kõik suurtööstuse harud: kivisöe-, metallurgia-, nafta-, keemia-, masinaehituse-, tekstiil-, suhkru- jne. tööstused“.[1]

Oli teostatud „eksproprieerijate ekspropriieerimine“, mille lõpetas eraomandiõiguse tühistamine kinnisvarade suhtes linnades (augustis 1918. a.). Kõik need korraldusvõtted teostati natsionaliseerimise (vara üleminek riigile) või munitsipaliseerimise (üleminek kohalikele nõukogudele) korras.

---

[1] ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus. ENSV Riiklik Kirjastus, Moskva, 1943, lk. 173.

Mõisnikelt ja kapitalistidelt äravõetud maad ja ettevõtted olid selleks aluseks, millel nõukogude valitsus, kasutades sotsialistliku plaanimajanduse piiramatuid võimalusi, lõi need määratud rikkused, mida valdab nüüd nõukogude rahvas.

Võitluse aastatel maa sotsialistliku industrialiseerimise eest, põllumajanduse kollektiviseerimise eest, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise eest oli ja jääb riikliku omandi kasvamise põhiallikaks sotsialistlik tootmine stalinlike viisaastakute plaanide alusel.

Seltsimees Molotov oma ettekandes ÜK(b)P XVIII Kongressil tähendas, et „teise viisaastaku kestel uuendus põhjalikult tööstuse ja põllumajanduse tootmistehniline aparaat. 1937. a. on saadud uutelt, esimese ja teise viisaastaku kestel ehitatud või täielikult rekonstrueeritud ettevõtteilt üle 80% kogu tööstuse toodangust".[1]

Riikliku omandi fondi laiendatud sotsialistliku taastootmise kõrval omandab riik mitmesuguseid objekte väljaspool sotsialistlikku riigimajandust olevaist allikaist. Nende objektide omandamine võib toimuda näiteks maksude ja maksete sissenõudmise korras, põllumajandussaaduste natuuras varumise korras, kuid samuti juriidiliste tehingute alusel tsiviilõiguse alal. Neist tuleb esmajärjekorras nimetada müügilepingut. Riik võib asju saada omandiks ka kinkimise või pärimise alusel.

Tsiviilõigus tunneb veel rida erilisi riikliku omandi tekkimise aluseid, kus vara, mille suhtes endine omanik õiguse kaotas, läheb üle riigile. Riigi omandiks on peremehetu vara, millel pole omanikku või mille omanik on teadmata (TsK § 68). Peremehetud ehitised antakse linna nõukogu või rajooni täitevkomitee määrusega üle munitsipaalfondi. Peremehetust varast tuleb eristada ebamajanduslikult peetavat vara, mille omanik on teada, kuid kes äraoleku või muudel põhjustel ei võta tarvitusele abinõusid varanduse alalhoiuks. Hooneid võib kohus kommunaalosakondade hagide alusel ebamajanduslikult peetuks tunnustada. Sellised hooned antakse kohtuotsuse põhjal üle munitsipaalfondi (Vene NFSV Kommunaal RK ja Vene NFSV Kohtu RK ringkiri nr. 128/207 — 1935. a. — vt. materjale TsK § 68 kohta). Riiklikuks omandiks lähevad tagasinõudmata leiuasjad (TsK § 68-g). Peitevarad, s. o. maasse või muul viisil peidetud väärtesemed ja raha, mille omanik on teadmata, kuuluvad üleandmisele riigile. Riik omandab vaibevara (TsK § 433; vt. 35. peatükk § 8).

Riigi tuludesse nõutakse sisse alusetu rikastumine, mis saadud

---

[1] Молотов, Третий пятилетний план развития народного хозяйства СССР, Госполитиздат, 1939, lk. 7.

seadusvastastest või riigi ilmsele kahjustamisele sihitud tegudest (TsK § 147 ja 402; vt. 31. peatükk).

Riigiomandi tekkimise viisiks on ka rekvireerimine ja konfiskeerimine, millest on juba öeldud eelnevas peatükis.

Vara, mis läheb riigile nagu peremehetu, konfiskeeritud jne., kasutatakse mõnel juhul vahetult riigiorganite poolt, teistel juhtudel aga võib seda üle anda kolhoosidele ja teistele organisatsioonidele (NSVL RKN määrus 17. aprillist 1943. a. „Natsionaliseeritud ja konfiskeeritud vara, vaibevara ja peremehetu vara arvestamise ja kasutamise korra määrustiku kinnitamise kohta" — LMKK 1943. a. nr. 6, art. 98).

§ 3. Riikliku omandi objektid.

1. **Riikliku omandi objektid.** NSVL konstitutsiooni § 6 on tähendatud, et riigi omandiks on maa, maapõuevarad, veed, metsad, tehased, vabrikud, šahtid, kaevandused, raudtee-, vee- ja õhutransport, pangad, sidevahendid, riigi poolt organiseeritud suured põllumajanduslikud ettevõtted (sovhoosid, masina-traktorijaamad jms.), samuti ka kommunaalettevõtted ja elamute põhifond linnades ja tööstuskohtades.

Riigi omandi objektide ring pole millegagi piiratud: selle õiguse objektiks võivad olla igasugused asjad. Riiklikus omandis on suurimad tootmisvahendid, kuid võivad olla ka igasugused väikesed majapidamis- ja tarbimisesemed.

Riikliku omandi objektide hulgas on eriline koht neil objektidel, mille omanikuks ei või olla keegi muu peale riigi.

Tsiviilkoodeks, sättides § 53, millised esemed võivad olla ainult riigi omandiks, nimetab maad, maapõuevarasid, metsi, vesi, üldtarvituslikke raudteid ja nende veerevat koosseisu. See loetelu, nagu nähtub kõrvutamisel ülaltoodud NSVL konstitutsiooni § 6 antud loeteluga, pole täielik.

Maal, maapõuevaradel, metsadel ja vetel on eriline seisukord riikliku omandi objektide hulgas. Need ei või olla kunagi ega ühelgi tingimusel mitte ainult füüsiliste isikute, vaid ka kooperatiivsete või ühiskondlike organisatsioonide omandiks.

Riiklikele ettevõtteile ekspluateerimise vajadusteks määratud maid, metsi, maapõuevarasid ja vesi ei võeta ettevõtte bilanssi ja kantakse läbi niinimetatud „väljaspoolbilansilistes" lausendites, naturaalseis avaldistes, s. o. pinnamõõtudes („niipalju ha"), mitte aga rahalises avaldises.

2. **Maa.** Nõukogude seadusandlus tõstab eriti esile maa kolm kategooriat: maad põllumajanduslikuks otstarbeks, maad eriliseks

otstarbeks (kasutatavad riigikaitse, transpordi, tööstuse jne. vajadusteks) ja linnamaad. Kõigi nende kategooriate maade kasutamise kord on sätitud NSVL KTK määruses 15. detsembrist 1928. a. „Maakasutamise ja maakorralduse üldalused" (LSKK 1928. a. nr. 69, art. 642). Kolhooside õigused maa kasutamisele on eriti sätitud stalinliku konstitutsiooni § 8: „Kolhooside käes olev maa kinnistatakse neile tasuta ja tähtajata kasutamiseks, see on igaveseks."

Maakasutamise aluseks NSV Liidus on pandud põhimõte, mis tähendatud Maakasutamise ja maakorralduse üldaluste § 1. See põhimõte ütleb, et maa natsionaliseerimine on NSV Liidu maakorralduse aluseks ja igasugused tehingud, mis otseselt või varjatud kujul rikuvad maa natsionaliseerimise alust (maa müümine, pantimine, kinkimine, pärandamine, omavoliline seadusvastane maade vahetamine jms.), on kehtetud ning toovad endaga kaasa kriminaalvastutuse nende tehingute osalistele. Maa natsionaliseerimise põhimõtte rikkumisena esinevad ka iga liiki maakasutamise õiguse üleandmise katsed.

Nõukogude võim, teostades kulakluse kui klassi likvideerimist lausa-kollektiviseerimise alusel, kaotas 1930. a. seadused maarentimise kohta (üksikasjalisemalt selle kohta vt. „ÜK(b)P ajalugu" lk. 244). NSVL KTK ja RKN määrus 4. juunist 1937. a. (LSKK 1937. a. nr. 37, art. 150) keelas üldse põllumajanduslikuks otstarbeks määratud maa rendileandmise, sättides, et neid maid võib anda ainult tasuta kasutamiseks. Kolhoosse maakasutamise põhimõtete suhtes on põhiliseks aktiks ÜK(b)P KK ja NSV Liidu RKN määrus 27. maist 1939. a. „Kaitsevahendite kohta kolhooside ühiskondlike maade mahasahkerdamise vastu" (LMKK 1939. a. nr. 34, art. 235).

Viljasaakide suurenemise tagamiseks ja põllumajanduslike saaduste üldise kogumise suurendamiseks sõjaajaks on oblastite ja kraide täitevkomiteedele, vabariikide rahvakomissaride nõukogudele ja NSVL Sovhooside RK-le antud õigus anda üle üksikutele kolhoosidele harimiseks ja külimiseks naaberkolhooside ja -sovhooside põllumaad, viimaste nõusolekul (NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus 18. märtsist 1943. a., mis välja kuulutatud ajalehes „Pravda" 19. märtsist 1943. a.).

Linnamaade režiim on sätitud Määrustikus maakorralduse kohta linnades (kinnitatud VKTK ja Vene NFSV RKN poolt 13. aprillil 1925. a. — VSKK 1925. a. nr. 27, art. 188 järgnevate lisadega). Kõik linnamaad on linnanõukogude vahetus korralduses ja kuuluvad kohustuslikult maade registreerimisele. Registreerimine seisneb iga maatüki kohta andmete märkimises registrisse, ära tähendades, kelle kasutamisel see on. Iga kasutaja muutumine märgitakse registrisse.

Hoonestatud ja ehitusteks määratud linna krundid nimetatakse seliteeb-maadeks. Hoonestatud seliteeb-krundid on hoonete valdajate kasutamisel. Kruntide andmine ehituseks asutistele, ettevõtetele ja organisatsioonidele tähtajata kasutamisõiguse alusel toimub linnade kommunaalosakondades (VKTK ja Vene NFSV RKN määrus 1. augustist 1932. a. — VSKK 1932. a. nr. 66, art. 295). Kodanikud saavad ehituskrunte kasutamiseks hoonestuslepingu alusel (vt. allpool 13. peatükk).

Tehingud iseendast linna maatükkide üleandmise kohta ühelt kasutajalt teisele pole lubatud. Kasutamisõiguse loovutamine maatüki kohta võib toimuda ainult õiguse üleandmise korral maatükil asetseva hoone kohta, millest kommunaalosakond kohustuslikult osa võtab.

Eriotstarbelised maad on vastavate rahvakomissariaatide (Kaitse RK, Teede RK jt.) korralduses ja neid kasutatakse kas rahvakomissariaatide eneste poolt ehitusteks, hoonestamiseks või majanduslikeks vajadusteks, või aga antakse need lepingulistel alustel teistele ametkondadele nimetatud rahvakomissariaatide teenindamiseks.

Maa andmise ja kasutamise korra üksikasjaline vaatlemine on eridistsipliini — maaõiguse — aineks.

3. **Maapõuevarad.** Maapõuevarade käsutamise ja kasutamise kord reguleeritakse NSVL KTK ja RKN poolt 9. novembril 1927. a. kinnitatud NSV Liidu Mäe-määrustikuga (LSKK 1927. a. nr. 68, art. 688). NSVL konstitutsioon näeb ette (§ 14 p. q) maapõuevarade, metsade ja vete kasutamise põhialuste väljaandmist.

1927. a. Mäe-määrustiku kohaselt on mäetööstusega, s. o. kasulike maapõuevarade lademete töötlemisega õigustatud tegelema kõik NSV Liidu kodanikud ja juriidilised isikud.

Üldlevinud kasulike maapõuevarade, mis maapinnale väljuvad, nagu savi, liiva tootmisega võivad tegelda vastavate maatükkide kasutajad või — kokkuleppel nendega — teised isikud. Kui maapõuevarasid tuleb sügavalt maa seest välja tuua šahtide, kaevanduste jne. abil, siis on nõutav eriline akt, mida nimetatakse mäe-kättejaotamiseks. Maapõuevarade otsijate tööndus on eriliselt reguleeritud seaduses kulla ja plaatina tööstuse kohta 8. maist 1929. a. (LSKK nr. 33, art. 292).

4. **Veed.** NSV Liidu vete kasutamine on olenevalt selle eesmärkidest reguleeritud mitmesuguste normatiivsete aktidega: Sisevete transpordi määrustikuga (LSKK 1930. a. nr. 55, art. 582), Ajutiste eeskirjadega veekasutamise ja niisutussüsteemide ja nende seadiste kaitse kohta Kazahhi ANSV piires (VSKK 1929. a. nr. 55, art. 538), NSVL RKN määrusega kalastamise reguleerimise kohta (LSKK 1935. a. nr. 50, art. 420) jne.

Eeskirjad veekasutamise kohta loovad neis rajoonides, kus veemuretsemise loomulikud allikad osutuvad mitteküllaldaseks kohalike vajaduste rahuldamiseks, rea erilisi õigusi ja kohustusi veetagavarade kaitse ja kasutamise kohta.

5. **Metsad.** Liidu metsamassiivid on jagatud kolmeks vööndiks (kolme kategooriasse): metsatööstusliku tähtsusega, metsakultuurilise tähtsusega ja kohaliku tähtsusega. Nende massiivide kaitse ja valitsemine on tehtud ülesandeks vastavalt Metsaministeeriumile ja NSVL Min. Nõuk. juures asuvale Metsakaitse Peavalitsusele. Metsade ekspluateerimine toimub nende ametkondade majanduslike organisatsioonide ja rea ministeeriumide poolt.

Rajooni- ja külaorganisatsioonide, kolhooside ja elanikkonna puidutarvete rahuldamine toimub rajooni maaorganite korralduses olevate kohaliku tähtsusega metsade arvel (VKTK ja Vene NFSV RKN poolt 20. aprillil 1934. a. kinnitatud Määrustik kohaliku tähtsusega metsade kohta — VSKK 1934. a. nr. 22, art. 129). Metsa kasutamine toimub puidu valmistamise teel tarbijate eneste poolt Määrustikus kohaliku tähtsusega metsade kohta sätitud eeskirju silmas pidades. Elanikkonna poolt valmistatud puit läheb üle valmistaja omandiks. Elanikkonnale antud puitu tuleb kasutada otstarbekohaselt (s. o. tarbimislikeks vajadusteks). Selle edasimüümine on lubatud ainult külanõukogu eriloal.

Kohaliku tähtsusega metsade suhtes on ette nähtud „kõrvalkasutamised" — neis metsades toimub seente, marjade ja seemnete korjamine, heinaniitmine jne. Kõrvalkasutamised jagatakse tarbijate vahel, kes metsa-organite loal saavad õiguse kõrvalkasutamiseks, mille kohaselt kõik mahaniidetud hein, korjatud marjad jne. lähevad nende omandiks (NSVL KTK ja RKN määrus 7. detsembrist 1937. a. „NSVL KTK ja RKN 4. juuni 1937. a. põllumajandusliku tähtsusega maade rendileandmise keelu määruse laiendamisest metsamaade kasustamise kõrvalliikidele" — LSKK 1937. a. nr. 76, art. 373).

§ 4. Riiklike majandusorganisatsioonide valitsemisel olev vara.

1. **Riiklike ettevõtete varaline iseseisvus.** Riiklike majandusorganisatsioonide valitsemisel oleva vara õiguslikku seisundit iseloomustab rida erilisusi. Need erilisused on tingitud sellest, et neile eraldatud varale omandiõigust omamata (see õigus kuulub riigile tervikuna) on riiklikud ettevõtted nende varade valitsemise suhtes iseseisvad. Riiklike ettevõtete varaline iseseisvus avaldub selles, et need ettevõtted, saanud riigilt teatud eraldatud vahendid, esinevad käibes iseseisvate ja fiskusega mitteseotud juriidiliste isikutena.

Riigiettevõtete võlgade eest vastutavad ainult nemad ise, kuid mitte teised riigivalitsemise organid (ei fiskus ega rahvakomissariaadid ning kohalikud nõukogud). Ja vastupidi: riiklike ettevõtete varale ei saa pöörata sissenõudmist fiskuse või teiste riigiorganite võlgade puhul. Riiklik ettevõte vastutab ainult oma võlgade eest.

2. **Riiklike ettevõtete varalised fondid.** Riikliku ettevõtte vara jagatakse kapitaalehituseks antud vahenditeks ja ekspluatatsiooniliseks tegevuseks määratud vahenditeks. Kapitaalehituse-vahendid on väga rangelt eraldatud ja neid ei saa tarvitada ühekski teiseks otstarbeks. Seepärast juhul, kui räägitakse riikliku ettevõtte varast, siis mõeldakse harilikult ekspluatatsiooniliseks tegevuseks kasutatavat vara. — See vara omakorda jaguneb põhifondideks, mis kestvalt teenindavad tootmisprotsesse, ja käibefondideks (vahenditeks), mida kulutatakse ja luuakse tootmisprotsessi käigus. Põhi- ja käibevahendid koos moodustavad ettevõtte põhikapitali.

3. **Põhivahendid.** Ettevõtte põhivahendeiks on esemed, mis ei hävi ühes tootmisaktis, kui neid kasutatakse mitte alla ühe aasta ja seejuures nende väärtus ei ole allpool teatud limiiti, mille määravad ametkonnad ulatuses kuni 200 rublani. (Määrustik raamatupidamise aruannete ja bilansside kohta 29. juulist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 42, art. 359). Ettevõtte põhivahendite hulka kuuluvad hooned, ehitised, sisseseaded, transpordi vahendid, käibetu taara, elav ja elutu inventar jne.

Põhivahendid on käibest eraldatud. Neid ei või võõrandada kodanike omandiks. Neile ei või pöörata sissenõudmist riikliku ettevõtte võlgade puhul. Hoonete, ehitiste ja ettevõtete suhtes on antud eriline juhis, mille kohaselt riiklikud organid ei või neid raha eest üksteisele müüa ja üksteiselt omandada (NSVL KTK ja RKN määrus 29. aprillist 1935. a. — LSKK 1935. a. nr. 28, art. 221).

Riiklike ettevõtete, hoonete ja ehitiste üleandmine toimub NSVL RKN määruste põhjal, kui vähemalt üks üleandmisest osavõtjaist pooltest on liiduorgan, ja vastavate vabariikide rahvakomissaride nõukogu määruse põhjal, kui üleandmise osalised on vabariiklikud või kohalikud organid. Kui üleandmise mõlemad osalised alluvad samale ametkonnale või kohalikule nõukogule, siis piisab üleandmiseks nende instantside korraldusest.

Hoonete ja ehitiste üleandmine, mille väärtus on kuni 1 miljoni rublani, toimub lihtsustatud korras; sel juhul piisab mõlema liidulise rahvakomissariaadi või liidulise ja liiduvabariikliku rahvakomissariaadi korraldusest. Objektid alla 100 tuhande rubla väärtuses antakse üle vabariiklike rahvakomissariaatide või NSV Liidu rahvakomissariaadi ja täitevkomitee ühisel korraldusel.

Üleandmine toimub tasuta, üleantava vara väärtuse mahakirjutamisega üleandja organisatsiooni bilansist saaja organisatsiooni bilansile (NSVL RKN määrus 15. veebruarist 1936. a. „Riiklike ettevõtete, hoonete ja ehitiste üleandmise korra kohta" — LSKK 1936. a. nr. 1, art. 93). Üleandmise vormistamine ja finantsarveldused on sätitud NSVL Rahanduse RK, NSVL Kohtu RK ja NSVL RKN juures asuva Riikliku Arbitraaži juhendiga 26. maist 1940. a., täiendusega 28. aprillist 1941. a. (vt. materjale TsK § 22 kohta).

Riiklike ettevõtete, hoonete ja ehitiste üleandmine kooperatiivsetele ja ühiskondlikele organisatsioonidele toimub NSV Liidu Min. Nõuk. või liiduvabariigi ministrite nõukogu määrusega (või ministeeriumi määrusega — vara suhtes, mille väärtus ei ületa 1 miljonit või 100 tuhat rubla), kuid tasu eest inventaarse hinnangu kohaselt tähtajal ja korras, mis sätitud NSVL RKN määruses 5. maist 1940. a. „Arvelduste korra kohta riiklike organite ja kooperatiivsete (ühiskondlike) organisatsioonide vahel ettevõtete, hoonete ja ehitiste üleandmisel (LMKK 1940. a. nr. 15, art. 364).

Tähendatud üleandmise kord käib ettevõtete kohta tervikuna kui ka nende üksikute osade kohta, kaasa arvatud nende ettevõtete kohta kindlaksmääratud olemasolev sisseseade.

4. **Käibefondid.** Käibefondid on need operatiivvahendid, mille kasutamisega ettevõte teostab isetasuvuslikku tegevust. Oma käibevahendid peavad tagama kõikide tootmiskulude (välja arvatud kapitaalmahutused) katmist ja plaanipärase kasu saamist. Käibevahendid on ettevõtte vabas käsutuses: teisiti ta ei võiks arendada iseseisvat majandustegevust. Käibevahendite vaba kasutamine tähendab seda, et ettevõte käsutab neid tasuliste tsiviilõiguslike tehingute alusel, mis sõlmitakse vastavalt plaanidirektiividele.

Käibevahendite ümberjaotamine riiklike ettevõtete vahel kõrgemalseisvate organite poolt, s. o. nende tasuta äravõtmine ühelt ja üleandmine teisele, on ainult erandlikult lubatud, kui need vahendid osutuvad ülearusteks, s. o. ettevõtte plaanipärase tegevuse tagamiseks tarbetuiks. Käibevahendid määratakse kindlaks ettevõtte aastaplaani kinnitamisel ja neid võib muuta aasta jooksul ainult tööstuse finantsplaani muutmise puhul (Töö ja Riigikaitse Nõukogu määrus 23. juunist 1931. a. käibevahendite kohta — LSKK 1931. a. nr. 46, art. 316).

Tööstuslikel rahvakomissariaatidel on õigus ülearuseid käibevahendeid ümber jaotada aasta jooksul peavalitsuste, majandusorganite ja ettevõtete vahel (NSVL KTK ja RKN määrus 15. juulist 1936. a. peavalitsuste isemajandamise õiguste kohta — LSKK 1936. a. nr. 43, art. 361). Ümberjaotamisele kuuluvad ka ülearused, kasutamata materjalid ja demonteeritav sisseseade, mille müümine, vahetamine ja

äraandmine väljapoole on NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 10. veebruarist 1941. a. keelatud („NSVL Ülemnõukogu Teataja" 1941. a., nr. 8). Isamaasõja algusel oli majanduslikele rahvakomissariaatidele antud õigus ümber jaotada sisseseadeid ja lubada ettevõtete direktoritele ja ehituste juhatajatele välja anda oma ressurssidest materjale teistele ettevõtetele, mis osutusid vajalikeks nende ülesannete täitmisel.

Riiklikud ettevõtted vastutavad nendel lasuvate kohustuste eest oma käibevahendite ulatuses. Juhul, kui mõni ettevõte ei täida oma kohustusi, võib tema käibevahenditele pöörata sundsissenõudmist. Kuid ettevõttelt sissenõudmise teostamisel peab temale jätma need vahendid, mis tagavad tema jooksvat tegevust — toorained ja kütteained lähemaks kolmeks kuuks (Määrustik maksude sissenõudmise kohta 17. septembrist 1932. a. — LSKK 1932. a. nr. 69, art. 410), samuti ka rahasummad töötasude väljamaksmiseks möödunud aja eest ja 15 päevaks ette (TsPK § 287).

5. **Erifondid.** Põhikapitali kõrval, mille moodustavad põhi- ja käibefondid, on riiklikel ettevõtteil mõned erifondid ja erikapitalid, mis moodustatakse erilistest allikatest ja millel on eri otstarve. Erifondide hulka kuuluvad amortisatsiooni-fond, mis moodustatakse amortiseerimise mahaarvamiste sellest osast, mis jäetakse ettevõtte direktori korraldusse. Seda kasutatakse kapitaalremondiks (NSVL RKN määrus 8. jaanuarist 1938. a. „Amortisatsiooniliste mahaarvamiste kasutamise kohta" — LMKK 1938. a. nr. 1, art. 1). NSVL KTK ja RKN määrusega 19. aprillist 1936. a. loodi ettevõtte direktori fond, mis moodustatakse tuludest mahaarvamistest ja kulutatakse elamute ehitamiseks, kultuur-elu-olustikuliseks teenindamiseks ja individuaalseks premeerimiseks (LSKK 1936. a. nr. 20, art. 169). Isamaasõja kestuseks on katkestatud mahaarvamised direktori fondi ja fondi kulutamine.

11. peatükk.

SOTSIALISTLIK KOOPERATIIVNE-KOLHOOSNE OMAND.

§ 1. Üldalused. § 2. Kooperatiivse-kolhoosse omandi tekkimise alused. § 3. Kooperatiivse-kolhoosse omandi iseloomustus. § 4. Kooperatiivsed fondid; sissenõuete pööramine kooperatiivsete organisatsioonide varale.

§ 1. Üldalused.

Vastavalt stalinliku konstitutsiooni § 5 on NSV Liidus kooperatiivne-kolhoosne omand üheks sotsialistliku omandi vormiks.

Kooperatiivne-kolhoosne omand on üksikute kolhooside ja üksikute kooperatiivsete organisatsioonide omand. Seega erineb see riiklikust sotsialistlikust omandist, mis on kogu rahva oma ja kuulub ühele peremehele — nõukogude riigile. Seetõttu, et kooperatiivse-kolhoosse omandi subjektideks on sotsialistlikud organisatsioonid ja et kooperatiivne ja kolhoosne tootmine toimub tootmisvahendite ühiskonnastamise alusel, esineb kooperatiivne-kolhoosne omand ühiskondliku, sotsialistliku omandi ühe vormina.

Seltsimees Stalin, rääkides agraarlaste-marksistide konverentsil 27. detsembril 1929. a. sellest, et kolhoosid majanduse tüübina on sotsialistliku majanduse üheks vormiks, esitas järgmise vääramatu argumendi: „Kas siis kolhoosis on ekspluateerijate klass ja ekspluateeritavate klass? Kas kolhoos ei ole põhiliste tootmisriistade kollektiviseerimine maapinnal, mis pealegi kuulub riigile?“[1]

Kooperatiivse-kolhoosse omandi kasutamine ja käsutamine toimub kolhoosi või kooperatiivse organisatsiooni plaani järgi, mis on koostatud vastavalt riikliku rahvamajanduse plaanile ja sotsialistliku majanduse huvidele.

§ 2. Kooperatiivse-kolhoosse omandi tekkimise alused.

1. **Ühiskonnastamine.** Kooperatiivse-kolhoosse omandi sotsialistlik loomus on tingitud sellest, et see tekib vabatahtliku ühiskonnastamise, s. o. kollektiivi astuvate kodanike senise omandi moodustanud vahendite ühiskondlikku omandisse üleandmise tagajärjel. Kolhoosi või muu kooperatiivse organisatsiooni liige teeb rahalise või naturaalse sissemakse. Sissemaksete (mida mõningail juhtudel nimetatakse osamaksudeks) summa moodustab selle algvara, millega kolhoos või kooperatiivne organisatsioon hakkab majandama kollektiivset majandit, kindlustades seda vahenditega teistest allikatest.

Kolhoosi astumisel kuuluvad ühiskonnastamisele põllumajandusliku tootmise põhivahendid. Vastavalt Põllumajandusliku artelli näidispõhikirja § 4 ühiskonnastatakse: kõik tööloomad, seemne tagavarad, loomasööt ühiskonnastatud karja toitmiseks vajalikul määral, majanduslikud ehitised, mis vajalikud artelli majandamiseks, ja kõik ettevõtted põllumajandussaaduste töötlemiseks.

Tööndusliku kooperatsioonis ühiskonnastatakse tootmisriistad, mida võib kasutada artelli tootmises. Käsitööriistad, mille abil töö-

[1] Stalin, Leninismi küsimusi. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1945, lk. 253.

tavad kodutööndajad, jäetakse tavaliselt artelli üksikute liikmete omandiks.

Tarbimiskooperatsioonis on liikmeile kuuluvate vahendite ühiskonnastamise põhiliigiks rahalised sissemaksed.

2. **Abistus riigi poolt.** Nõukogude riik, kasutades sotsialistliku ülesehitamise ühe põhivahendina nõukogude kooperatsiooni, osutas ja osutab edasi kooperatsioonile igakülgset organisatsioonilist ja materiaalset abi. See abi avaldub eriti ka mõningate varem riigile kuulunud objektide ja rahasummade (viimaseid — tagastamatute laenude andmise ja võlgnevuse annulleerimise kujul) üleandmises kooperatiivsete organisatsioonide omandiks.

Nõukogude kooperatsiooni organiseerimise ajajärgul anti talle üle tsaristliku Venemaa kodanlikust kooperatsioonist järelejäänud ja peale Oktoobrirevolutsiooni natsionaliseeritud vara.

Kooperatiivsetele organisatsioonidele võivad riiklikud organid tasu eest üle anda ettevõtteid, hooneid ja ehitisi NSVL RKN määrustega 15. veebruarist 1936. a. ja 5. maist 1940. a. ettenähtud korras (vt. ülalpool 10. peatükk § 4 p. 3).

VKTK ja Vene NFSV RKN määrustega on põllumajanduslikule kooperatsioonile 1927. a. ja 1929. a. tasuta antud omandiks neil rendil või faktilisel kasutamisel olevad hooned ja ehitised, tööstuslikud ja abiettevõtted ja ettevõtted põllumajanduse ja loomakasvatuse saaduste algseks töötlemiseks ja ümbertöötamiseks (vt. VSKK 1927. a. nr. 92, art. 605 ja VSKK 1929. a. nr. 77, art. 753).

Kolhooside majandusliku võimsuse kindlustamiseks andis riik kolhoosidele üle õiguse mõnede varaliikide saamiseks. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest võitlemise perioodil nõukogude võim „... lubas talupoegadel kulakluselt konfiskeerida kariloomad, masinad ja muu inventar kolhooside kasuks".[1]

NSVL KTK ja RKN määrusega 1. veebruarist 1930. a. „Abinõudest põllumajanduse sotsialistliku ümberkorralduse kindlustamiseks lausakollektiviseerimise rajoonides ja kulakluse vastu võitlemiseks" (LSKK 1930. a. nr. 9, art. 105) on kolhoosidele üle antud kulaklike majandite vara.

Riigiorganid võivad kolhoosidele üle anda ka vaibevara ja peremehetu vara (mis kolhoosi maa-alal asub). See järgneb VKTK ja Vene NFSV RKN määrusest 10. novembrist 1932. a. art. 3 p. v Kolhooside vara omavolilise käsutamise keelu kohta (VSKK 1932. a. nr. 85, art. 313 p. v). NSVL RKN määruses 17. aprillist 1943. a. natsionaliseeritud ja peremehetu vara arvelevõtmise ja kasutamise kohta on

[1] ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus. Tallinn, 1945, lk. 286.

sätitud, et kolhooside vastastikuse abistamise kassadele võib üle anda peremehetut vara, välja arvatud hooned, põllumajandussaadused, loomad, väärtused ja rahasummad (LMKK 1943. a. nr. 6, art. 98). Kolhoosi omandisse lähevad üle hulkuvad ja valveta kariloomad, mis temale ülalpidamiseks antud, kui need kariloomad ei ole omaniku poolt teatud tähtajal — 3 kuni 6 kuuni, sõltuvalt loomaliigist — tagasi nõutud (Vene NFSV RKN määrus 26. oktoobrist 1932. a. — VSKK 1932. a. nr. 83, art. 362).

3. **Kooperatiivse-kolhoosse omandi tekkimise muud alused.** Käesoleval ajal on kolhooside ja kooperatiivsete organisatsioonide omandi kasvamise põhiallikaks oma tootmine ja ehitamine. Kooperatiivne-kolhoosne omand tekib samuti tsiviilõiguslike tehingute korras, ühe või teise objekti ostmisega jne.

§ 3. Kooperatiivse-kolhoosse omandi iseloomustus.

1. **Kooperatiivse-kolhoosse omandi objektid.** Vastavalt NSVL konstitutsiooni § 7 moodustavad kolhooside ja kooperatiivsete organisatsioonide ühiskondliku sotsialistliku omandi: kolhooside ja kooperatiivsete organisatsioonide ühiskondlikud ettevõtted nende elusa ja eluta inventariga, kolhooside ja kooperatiivsete organisatsioonide poolt toodetud produktsioon, samuti ka ühiskondlikud ehitised. Kooperatiivse-kolhoosse omandi objektide ring hõlmab seega nii toodangu kui ka kolhoosimajanduses ja kooperatsioonimajanduses kasutatavad tootmisvahendid, välja arvatud need, mis võivad eranditult olla riigi omandiks (nii näiteks maa).

2. **Kooperatiivse-kolhoosse omandi subjektid.** Vaatlusel oleva omandiliigi subjektideks on vastavalt Konstitutsiooni § 5, nagu juba ülemal öeldud, üksikud kolhoosid ja kooperatiivsed ühendused.

Kooperatiivne-kolhoosne omand, erinevalt riiklikust sotsialistlikust omandist, mis kuulub ühtsele peremehele — nõukogude riigile, ei moodusta ühtset fondi. Ühiskondlik kooperatiivne-kolhoosne omand kujutab endast tsiviilkäibe paljude kollektiivsete osaliste omandit. Iga kolhoos, iga kooperatiivne organisatsioon on temale kuuluva vara täieõiguslik omanik. Nende volitus vallata, kasutada ja käsutada kolhoosset või kooperatiivset omandit on kitsendatud ainult nõukogude seadustega. Kolhoosid ja kooperatiivsed organisatsioonid teostavad neile kuuluvaid varalisi õigusi oma organite otsuste alusel kooskõlas kinnitatud plaanidega.

Nõukogude võim võitleb igasuguste katsete vastu, mis taotlevad kolhooside ja kooperatiivsete organisatsioonide omandi administree-

rimist. Nii andsid VKTK ja Vene NFSV RKN 10. mail 1935. a. ühise määruse „Kooperatiivsete organisatsioonide kõigilt liikidelt äravõetud vara tagasiandmise kohta", mis on suunatud kohalike organite seadusvastaste tegude vastu, mis avalduvad kooperatiivseilt organisatsioonidelt iga liiki vara sunniviisil äravõtmises (VSKK 1935. a. nr. 21, art. 210).

Samuti pole kõrgemalseisvail kooperatiivseil organisatsioonidel õigusi varale, mis moodustab antud kooperatiivse lüli omandi.

NSVL KTK ja RKN määruses 23. juulist 1932. a. „Tööndusliku kooperatsiooni töö ja organisatsiooniliste vormide ümberkorraldamise kohta" on fikseeritud, et tööndusliik artell käsutab oma käibevahendeid ja vara iseseisvalt (LSKK 1932. a. nr. 57, art. 340).

Kolhooside omandi suhtes on nende vara omavolilise käsutamise keeld ette nähtud NSVL KTK ja RKN määruses 25. juunist 1932. a. „Revolutsioonilisest seaduslikkusest" (LSKK 1932. a. nr. 50, art. 298) ja seda täiendavas VKTK ja Vene NFSV RKN määruses 10. novembrist 1932. a. „Kolhooside vara, nende toodangu ja rahasummade omavolilise käsutamise keelu kohta" (VSKK 1932. a. nr. 82, art. 373). See viimane määrus rõhutas, et kolhoosi vara käsutamine kuulub vastavalt kolhoosi põhikirjale ainult kolhoosnikele endile kolhoosi üldkoosoleku ja juhatuse näol.

3. **Kooperatiivse-kolhoosse omandi käsutamine.** Kooperatiivsed organisatsioonid ja kolhoosid käsutavad neile kuuluva vara omanikena seda vabalt, välja arvatud tsiviilkäibest kõrvaldatud tootmisvahendid. Seesugused objektid, nagu ehitised, ettevõtted, sisseseaded, võivad üle minna ainult ühelt kooperatiivselt organisatsioonilt teisele ja kooperatiivselt organisatsioonilt riigile. Muude objektide, eriti produktsiooni võõrandamine võib toimuda tehingute põhjal, mis on sõlmitud kooskõlas antud kooperatiivse organisatsiooni majanduse juhtimise plaaniga.

Loomakasvatuse arenemise huvides on kolhooside (samuti ka sovhooside) õigus teha korraldusi kariloomade kohta kitsendatud keeluga sõja ajal noorloomi tappa ja müüa (NSVL RKN ja ÜK(b)P Keskkomitee määrus 13. aprillist 1943. a. — „Pravda" 14. aprillist 1943. a.).

Et iga kooperatiivne organisatsioon ja iga kolhoos on neile kuuluva vara omandiõiguse iseseisvateks subjektideks, siis seisneb igasugune vara üleminek ühelt kooperatiivselt organisatsioonilt teisele omandiõiguse ülekandmises. Samuti esineb omandiõiguse ülekandmine ka vara üleminekul riigilt kooperatsioonile ja vastupidi.

Reeglipäraselt toimub omandi ülekandmine kõigil neil juhtudel tasuliselt — nimelt seetõttu, et sellest võtavad osa erinevad oma-

nikud. Erandid sellest reeglist on lubatud eriseaduste alusel. Nii toimub ettevõtete, ehitiste ja hoonete üleandmine kooperatiivorganisatsioonidelt riigiorganeile tasu eest. Kuid selle vara eest tasutakse ainult ses osas, mis on omandatud kooperatiivsete vahendite arvel (NSVL RKN määrus 5. maist 1940. a. — LMKK 1940. a. nr. 15, art. 364).

§ 4. Kooperatiivsed fondid. Sissenõuete pööramine kooperatiivsete organisatsioonide varale.

1. **Kooperatiivsete fondide mõiste.** Kooperatiivse-kolhoosse omandi küsimusega on seotud küsimus seda omandit moodustavate ühtede või teiste vahendite erilistest ülesannetest, teisiti öeldes — kooperatiivseist fondidest.

Kooperatiivsete organisatsioonide fondid on nende vahendid, mis on eraldatud teatud otstarveteks, kuid kuuluvad edasi kooperatiivsetele organisatsioonidele.

2. **Osakuline fond.** Kooperatiivsete organisatsioonide omand moodustatakse teatud osas nende organisatsioonide liikmete sissemaksudest. Osakulist fondi moodustavad liikmete osamaksud kuuluvad neile tagasiandmisele nende lahkumisel antud kooperatiivsest organisatsioonist või selle likvideerimisel. Kuid samal ajal ei tähenda liikmete õigus osamaksude tagasisaamisele, et kooperatiivse organisatsiooni omand oleks tema liikmete ühisvara. Iga kooperatiivne organisatsioon on oma liikmete varast täiesti lahutatud eri vara valdav iseseisev juriidiline isik. Üksikute liikmete usaldajad ei või pöörata sissenõudmist nende osamaksudele. Kooperatiivse organisatsiooni liikmel on temast lahkumisel ainult võlaõigus oma osakule vastava rahasumma saamiseks, kuid tal pole mingeid asjaõigusi kooperatiivse organisatsiooni varale. Osakut ei või üle anda.

3. **Jagatav fond ja jagamatud fondid.** Kooperatiivse organisatsiooni liikmete osamaksud moodustavad, nagu juba ülemal öeldud, osakulise fondi. Seda fondi nimetatakse jagatavaks selles mõttes, et seda moodustavad rahalised summad jagatakse liikmete vahel nende lahkumisel või kooperatiivse organisatsiooni tegevuse lõppemisel. Kõik teised kooperatiivsed fondid on jagamatud, s. o. ei kuulu väljaandmisele liikmetele. Kooperatiivse organisatsiooni likvideerimisel järelejäänud jagamatute fondide vahendeid tuleb kasutada põhikirjas ettenähtud eesmärkideks või üle anda kõrgemalseisvale kooperatiivsele organisatsioonile.

4. **Fondide moodustamine.** Küsimus selle kohta, millised vahendid ja summad ja millisel määral vastavasse fondi kantakse, sätitakse

valitsuse määrustega teatud kooperatsiooni liikide töö kohta või vastavate kooperatiivsete organisatsioonide põhikirjadega.

5. **Erifondid.** Igal kooperatsiooni liigil on oma fondide struktuur, s. o. fondid, mida ei leidu kooperatsiooni teistes liikides.

Nii näiteks kolhoosid loovad seemne ja loomasööda põhifondi aastatarviduse tagamiseks, samuti ka seemne ja loomasööda kindlustusfondid ikalduse ja söödapuuduse vastu tagamiseks. Peale selle on kolhoosidel ühiskondlikud erifondid invaliidide, raukade jne. abistamiseks. Tööndusliikes artellides on fondid premeerimiseks, amortiseerimiseks, liikmete elu-olu parandamiseks jne.

Peale fondide, mis kuuluvad üksikuile kooperatiivseile organisatsioonidele, on kooperatiivsetes süsteemides tsentraliseeritud fondid, mis moodustatakse antud süsteemi kõigi kooperatiivsete organisatsioonide kasumist mahaarvamistest. Need fondid hoitakse eripankades ja on määratud pikaajaliseks krediteerimiseks, kapitaalehituse finantseerimiseks ja käibevahendite täiendamiseks. Fondid on süsteemikeskuste käsutuses, mis aga ei või neid kulutada oma vajadusteks, vaid on kohustatud neid kasutama süsteemi huvides.

6. **Sissenõuete pööramine kooperatiivsete organisatsioonide varale.** Kooperatiivsed organisatsioonid vastutavad oma võlgade eest oma varaga, välja arvatud see osa, mis on usaldajate sissenõuete vastu kindlustatud.

Usaldajate sissenõudmiste vastu on kaitstud need kooperatiivsekolhoosse omandi objektid, mida mõnikord nimetatakse kooperatiivsete organisatsioonide ja kolhooside „põhilisteks tööndusfondideks": nende ühiskondlikud ettevõtted, seadeldised ja ehitised ja muud, samuti ka toorained ja kütteained, mis on vajalikud ettevõtetele töötamiseks kolme kuu jooksul. Need reeglid on sätitud Määrustikus maksude ja mittemaksuliste maksete sissenõudmiste kohta 17. septembrist 1932. a. (LSKK 1932. a. nr. 69, art. 410-b) ja neid kohaldatakse kooperatiivseilt-kolhoosseilt organisatsioonidelt võlastumuse sissenõudmise kõigi juhtude kohta. Sissenõuete vastu kaitstud vara hulka kuuluvad kolhoosides ka kapitaalehituste jagamatu fond, seemnevilja- ja kindlustusfondid, elus ja eluta inventar, koristamata viljasaak, osa toiduainete toodangust, seemnest ja loomasöödast — normides, mis tagavad jooksva vajaduste rahuldamise.

Kooperatiivsete organisatsioonide põhifondide kindlustus sissenõuete vastu on kehtiv ainult nende organisatsioonide olemasolu aja kestel. Nende likvideerimise korral aga (mida tegelikkuses väga harva ette tuleb) võib usaldajate rahuldamiseks kasutada kogu vara, ühes arvatud ka jagamatud fondid.

12. peatükk.

ISIKLIK OMAND.

§ 1. Kodanike isiklik omand. § 2. Kolhoosipere isiklik omand. § 3. Väike eramajand.

§ 1. Kodanike isiklik omand.

1. **Isikliku omandiõiguse tähendus sotsialistlikus tsiviilõiguses.** Kodanike isiklik omandiõigus on kindlustatud stalinliku konstitutsiooniga.

Marx tähendab „Kapitalis", et isikliku omandi õitseng on võimalik alles pärast proletaarse revolutsiooni võitu, mis „... uuesti loob individuaalse omandi, kuid kapitalistliku ajastu saavutuste alusel — vabade töötajate korporatsiooni ja nende ühiskondliku maavalduse alusel ja nende poolt produtseeritud tootmisvahenditega."[1]

NSVL konstitutsiooni § 10 sisaldab järgmise põhilause isikliku omandi kohta: „Seadus kaitseb kodanike isiklikku omandiõigust nende töötuludele ja säästudele, elamule ja kodusele abimajapidamisele, koduse majapidamise ja tarviduse esemeile, isikliku tarvituse ja mõnususe esemeile, samuti ka kodanike isikliku omandi pärimise õigust."

Kodanike isikliku omandi põhiallikaks on töö sotsialistlikus majanduses. Kodanike vara omandatakse ja täiendatakse nende poolt saadavate töötulude arvel. Töötasu või tööpäevade eest saadava tulu väljamaksmisel lähevad vastavad summad või produktid üle sotsialistlikust omandist isiklikku omandisse.

2. **Isikliku omandiõiguse subjektid.** Isikliku omandiõiguse kandjaiks on üksikud kodanikud (füüsilised isikud), samuti ka kolhoosipere. Kolhoosipere isiklik omandiõigus, mis eriti on ette nähtud stalinliku konstitutsiooni § 7, sisaldab mõningaid erilisusi, võrreldes üksikute kodanikkude isikliku omandiõigusega ja seda vaadeldakse käesoleva peatüki lõpus eraldi.

3. **Isikliku omandiõiguse objektid.** Kodanike vara ei pea ega või sotsialismi tingimustes olla inimese ekspluateerimise vahendiks teise inimese poolt. NSV Liidus on tootmisriistade ja -vahendite eraomand kaotatud (NSVL konstitutsiooni § 4).

Esemed, mis võivad olla isikliku omandiõiguse objektiks, on Konstitutsiooni § 7 ja 10 tähendatud. Erinevalt riiklikust omandiõigusest, mis võib laieneda igasugustele objektidele, on isiklik omandiõigus

[1] Маркс, Капитал, т. I, Партиздат, 1937, 24. peatükk, lk. 714.

lubatud ainult nende asjade suhtes, mis otseselt või kaudselt loetletud stalinliku konstitutsiooni § 7 ja 10.

4. **Isikliku omandiõiguse sisu.** Isikliku omandiõiguse suhtes kehtivad täielikult need üldsätted omandi kohta, mis on juba esitatud 9. peatükis. Siin jääb üle neid ainult osaliselt arendada ja konkretiseerida.

Isiklikku omandiõigust teostatakse asja valdamisega, kasutamisega ja käsutamisega. Isikliku omandiõiguse nagu ka iga teise subjektiivse õiguse teostamine sotsialistliku õiguskorra tingimustes ei tohi olla vastuolus sotsialismi põhimõtetega ja peab toimuma kooskõlas seaduse sätetega. Lubamatu on isikliku omandi arendamine sotsialistliku omandi huvide kahjuks.

Teostades isiklikku omandiõigust vastavalt sotsialistliku ühiselu seadustele ja reeglitele, on omanik täiesti vaba kasutama oma õigusi oma heaksarvamise järgi. Kolmandate isikute vahelesegamist omaniku õiguspädevuse teostamisse lubatakse ainult seaduse mõningate eriliste sätete alusel. Administratiivvõimu organid võivad omanikule ette kirjutada asja teatud viisil kasutamist või käsutamist ainult seaduse või seadusest alamalseisvate normatiivsete aktide sätete teostamiseks. Asja äravõtmine omanikult on lubatud ainult seadusega täpselt sätitud juhtudel.

5. **Isiklik omandiõigus elamule.** Isiklik omandiõigus elamule reguleeritakse, peale üldnormide isikliku omandi kohta, rea erimäärustega ja seepärast tuleb sellest rääkida eraldi, kuigi isiklik omand elamule oma juriidiliselt loomuselt millegagi ei erine isiklikust omandist üldse.

Küsimus kodaniku omandist elamule kujunes erinevalt sotsialistliku ülesehitamise üksikutes ajajärkudes, kuid selle lahendamine läks muutmatult selle omandi tarbimisliku iseloomu tunnustamise ja selle kaudu mittetöise tulu saamise mittelubamise suunas.

Eraomand ehitistele linnades tühistati VKTK dekreediga 20. augustist 1918. a. linna ehitiste munitsipaliseerimise kohta. 1921. a. toimus osaline demunitsipaliseerimine niisuguste ehitiste suhtes, mis olid tähtsuseta elamispinnaga ja riiklikeks või kommunaalseiks vajadusteks kõlbmatud. TsK § 54 nimetab käibest mitteeraldatud esemete („eraomandi esemete" TsK terminoloogia järgi) hulgas ka munitsipaliseerimata ehitisi. Käesoleval ajal põhineb isiklik omandiõigus elamule stalinliku konstitutsiooni § 10.

Kodanike omandis olevad elamud kuuluvad registreerimisele kohalikes elamu-kommunaalosakondades. Registreerimise kord on sätitud Vene NFSV Sise RK ja Kohtu RK ringkirjas nr. 404/183 — 12.—19. oktoobrist 1926. a. „Eravalduslikele (munitsipaliseerimata ja demunitsi-

paliseeritud) ehitistele õiguste andmise korra kohta" („Sise RK Bülletään", 1926. a., nr. 27; „Rahanduse ja Majanduse Seadusandluse Bülletään", 1926. a., nr. 46) ja Kommunaal RK ja Kohtu RK juhendis nr. 95 — 19. juulist 1937. a. („Rah. ja Majand. Seadusandlus", 1937. a., nr. 32). Maja registreerimisel peab valdaja esitama dokumendi, mis tõestab tema õigusi majale. Niisuguseks dokumendiks võib olla notariaalne leping, mille alusel toimus omandi üleandmine, notariaalne tunnistus maja saamise kohta pärimise teel, väljavõte aktist maja demunitsipaliseerimise kohta. Neil juhtudel, kui valdaja käsutuses pole dokumente, mis tõestaksid tema omandiõigust majale, võib ta pöörduda rahvakohtu poole hagiga, et seda tema õigust tunnistataks. Ärakiri seadusjõusse astunud kohtuotsusest antud isiku omandiõiguse elamule tunnistamise kohta on seaduslikuks aluseks elamu registreerimisel elamu-kommunaalosakonnas.

Isiklik omandiõigus elamule peab taotlema tarbimislikke eesmärke, s. o. seda tuleb kasutada omaniku enda või tema perekonnaliikmete elamutarbe rahuldamiseks. Seepärast piirab seadus ühe isiku käes olla võivate majade arvu. TsK § 182 (müügilepingut puudutav) sätib, et munitsipaliseerimatud ja demunitsipaliseeritud elamute müügi- ja eelmüügileping on lubatud ainult sel tingimusel, et ostja, tema abikaasa ja alaealiste laste käes ei oleks enam kui üks valdusese (Ukraina NSV TsK järgi — mitte üle kolme) ja et ostja, tema abikaasa ja alaealiste laste nimel ei toimuks mitte enam kui ühe valduseseme võõrandamine kolme aasta jooksul (Ukraina NSV-s — ühe aasta jooksul). Kodanikele kuuluvais majades elamispinna üürile andmisel ei või need kodanikud võtta üüriraha rohkem kui 20% üle üüriraha üldnormi (NSVL KTK ja RKN määrus 17. oktoobrist 1937. a. — LSKK 1937. a. nr. 69, art. 314).

Kui elamu hävib tema omaniku äraoleku tõttu, kes ei võta abinõusid tarvitusele maja valitsemiseks, siis võib sellist maja kui ebamajanduslikult peetud kommunaalosakonna hagi põhjal üle kanda munitsipaalfondi (Vene NFSV Kommunaal RK ja Vene NFSV Kohtu RK ringkiri 1935. a. nr. 128/227 — vt. materjale TsK § 68 kohta).

§ 2. Kolhoosipere isiklik omand.

Stalinlik konstitutsioon sätib § 7 teises lõikes, et igal kolhoosiperel on, peale ühiskondlikust kolhoosimajapidamisest saadava põhitulu, isiklikuks kasutamiseks väike aiamaatükk ja isiklikus omandis abimajand aiamaatükil, elamu, tootvad kariloomad, kodulinnud ja väike põllumajanduslik inventar Põllumajandusliku artelli põhikirjas määratud ulatuses.

ÜK(b)P XVIII kongressi resolutsioonis NSV Liidu rahvamajanduse arengu kolmanda viisaastaku plaani kohta, mis on vastu võetud seltsimees Molotovi ettekande puhul küsimuses kolhooside ülesehitamise ülesannete kohta, on tähendatud: „... tuleb tugevdada võitlust Põllumajandusliku artelli põhikirja rikkumiste vastu, mitte lubada üksikuil kolhoosnikel aiamaapidamise, aiamaatükkide ja karja seadusvastast laiendamist, mis rikub kolhoosi huvisid, takistab kolhoosidistsipliini kõvendamist".[1]

ÜK(b)P KK ja NSVL RKN määruses 27. maist 1939. a. „Kaitsevahendeist kolhooside ühiskondlike maade mahasahkerdamise vastu" (LMKK 1939. a. nr. 34, art. 235) on kategooriliselt rõhutatud, et kolhoosnike isikliku majapidamise suurekspuhumine on seadusvastane ja lubamatu, ja sätitud rida abinõusid kolhooside ühiskondliku majapidamise kindlustamise ja eraomanikulise ning rahaahne elemendi, kes kasutavad kolhoosi spekulatsiooni ja isikliku kasusaamise eesmärgil, otsustava ohjeldamise kohta.

Kolhoosipere esineb sotsialistliku ühiskonna tsiviilkäibes isikliku omandiõiguse ühtse kandjana, kuigi ta pole juriidiline isik. Harilikult defineeritakse kolhoosiperet juriidiliselt kui kodanike perekondlikku töötavat ühendust, kes ühiselt juhivad abimajandit kolhoosi suurtootmise baasil. Kolhoosipere juriidiline seisund vormistatakse pere registreerimise teel külanõukogus (kooskõlas Juhendiga esmase arvestamise pidamise kohta külanõukogudes — LSKK 1935. a. nr. 64, art. 517). Kolhoosipere esindajaks loetakse majaperemeest.

Kolhoosipere omandiõiguse objektideks on abimajandi pidamiseks vajalikud esemed, selle majandi saadused, maatükil olevad ehitised, kodune sisseseade ja nõud, samuti ka mitmesugused üldtarvituseks määratud asjad. Selle kõrval on igal kolhoosipere liikmel omandiõigus isiklikkudele tarbimise ja kasutamise asjadele ja oma töö tulule. Kolhoosipere vara hulka ei kuulu tema liikmete isiklik vara.

Pere isikliku omandi käsutamine toimub pere kõigi liikmete nõusolekul.

Kolhoosipere omandit ei või samastada TsK § 61—65 sätitud kaasomandiga. See on pere liikmete ühine omand (vt. 9. peatükk § 3). Kolhoosipere iga üksiku liikme õigused pere varale ei kujuta enesest täpselt määratud osi kaasomandis. Perekondlik-varaliste jaotuste puhul, mis toimuvad enamasti perest lahkuva liikme eraldamise vormis, määrab eraldatava liikme osa rahvakohus (mõnikord ka küla ühiskondlik kohus). Jaotamine ja eraldamine on sätitud Maakoodeksi § 73—84 ja NSVL Ülemkohtu pleenumi määrusega 29. juulist

[1] Резолюции XVIII с'езда ВКП(б), Госполитиздат, 1939, lk. 39.

1943. a., mis eriti ette näeb juhtusid, kus pere liige on Punaarmees või Sõjamerelaevastikus. Neil juhtudel TsPK § 113 põhjal peatatakse vaidlused pere jaotamise kohta, kuid lubatakse osastamisi, kusjuures sõjaväelase naine, kes osastub ühes lastega, võib nõuda mehe osa vaid tema volikirja alusel. Kohtud juhinduvad osastumiste puhul ühelt poolt tööga ja vahenditega osavõtte määrast pere majapidamisest ja teiselt poolt vajadusest kindlustada pere majapidamise jätkamise võimalust ülejäänud liikmeile.

Kolhoosipere vara vastutab tervikuna kohustuste eest, mis lasuvad kolhoosiperel endal, esmajoones kohustuste eest riigi vastu ja maksude tasumise eest. Sissenõudmise pööramine kolhoosipere isiklikule omandile tema üksikute liikmete võlgade eest on lubatud ainult nende isikliku vara mittepiisamisel ja nende eeldatavate osade ulatuses.

Kolhoosipere ühe või mitme liikme surm ei mõjusta kolhoosipere isikliku omandi saatust, sest õigus kolhoosipere varast osavõtule ei lähe üle pärimise teel (vt. 35. peatükk § 14).

§ 3. Väike eramajand.

Nõukogude ühiskond koosneb töölistest, teenistujaist ja talupoegadest, kes tegelevad sotsialistlikus, riiklikus või kolhoosses-kooperatiivses majanduses. Öeldu ei eranda siiski meil väikese eramajandi tähtsuseta jääkide olemasolu. Stalinliku konstitutsiooni § 9 ütleb: „Sotsialistliku majandussüsteemi kõrval, mis on NSV Liidus valitsevaks majandusvormiks, lubab seadus üksiktalupoegadele ja käsitöölistele väikest, isiklikule tööle rajatud ja võõra töö ekspluateerimiseta eramajapidamist."

Nõukogude seadused, lubades käsitöölistel (kodutööndajail) ja üksiktalupoegadel tegelda, loovad selle kodanike kategooria tegevusele tingimused, mis takistavad neid spekulatiivselt kasu saada ja keelavad neil kasutada palgatööd.

Peale palgatööd kasutava tööndusе, samuti ka erakaubanduse ja kaubandusliku vahetalituse üldise ärakeelamise on keelatud ka ülesostetud teravilja, villa, puuvilla, tubaka ja mõne teise tooraine liigi töötlemine ja valmisriiete, pesu, toiduainete ja mõne muu kauba turul kauplemiseks tootmine. (NSVL Rahanduse RK eeskirjad väikeste kodutööndusте ja käsitööstuste registreerimise kohta, mis kinnitatud NSVL RKN poolt 26. märtsil 1936. a. — vt. materjale TsK § 54 kohta).

Väike eramajand kuulub kõrgendatud maksustamisele (NSVL KTK ja RKN määrus 17. detsembrist 1935. a. „Mittekoopereerunud kodutööndajate ja käsitööliste tulumaksuga maksustamise korra

muutmise kohta" — LSKK 1936. a. nr. 1, art. 4; seadus 21. augustist 1938. a. üksikmajandeile kuuluvate hobuste riigimaksuga maksustamise kohta ja seadus 31. augustist 1939. a. põllumajandusmaksu kohta).

ÜK(b)P KK ja NSVL RKN määrus 27. maist 1929. a. „Kaitsevahenditest kolhooside ühiskondliku maa mahasahkerdamise vastu" piiras 1 ha normiga üksiktalupoja talu kasutamisel olevad põllumaad, tema aiamaatüki aga — normiga 0,2 ha (LMKK 1939. a. nr. 34, art. 235). Vastavalt NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrusele 8. juulist 1939. a. „Abinõudest ühiskondliku loomakasvatuse arendamiseks kolhoosides" (LMKK 1939. a. nr. 42, art. 316) on riigile liha kohustusliku müügi normid üksiktalupidamistel kaks korda suuremad kui kolhoositaludel.

Kodanikud, kel on väike eramajand, võivad omada isikliku omandina väikesi tootmisriistu tingimusel, et nende kasutamiseks ei rakendata võõrast tööd. Neid objekte võib võõrandada ja pärimise teel edasi anda samuti kui muud vara ja need on üldiselt reguleeritud isikliku omandiobjektide õigusliku režiimi kohaselt.

13. peatükk.

HOONESTUSÕIGUS.

Hoonestuse instituut seisneb järgmises. Isikule hoonestajana antakse kasutamiseks linna nõukogu kommunaalosakonnaga või maaorganiga või kohaliku nõukoguga sõlmitud lepingu alusel maatükk elamu ehitamiseks ja pärast ehitamise lõpetamist valdab tema maja „hoonestusõiguse alusel" hoonestuslepingu tähtaja möödumiseni.

Hoonestusõigus on üksikasjaliselt sätitud TsK § 71—84. Lepingud hoonestusõiguse kohta kommunaalosakondadega tuleb sõlmida notariaalkorras (TsK § 72). Hoonestuslepingute kehtivus ei või ületada 65 aastat kivi- ja raudbetoonehitiste puhul, 60 aastat — segaehitiste puhul ja 50 aastat — puuehitiste puhul (Ukraina NSV TsK sätib viimaste suhtes 55-aastase tähtaja).

Oli aeg, kus praktiseeriti lühiajaliste hoonestuslepingute sõlmimist 10—15 aastaks. Vene NFSV Kohtu RK käskkirjaga 10. märtsist 1941. a. on kommunaalmajanduse organitele ette pandud võtta tarvitusele abinõud nende lepingute pikendamiseks äärmise tähtajani notariaalselt tõestatud pealdiste teel (vt. materjale TsK § 71 kohta).

Hoonestusõigus annab hoonestajale rea õigusi hoonestamiseks antud maatüki suhtes. Tal on õigus kasutada maatükki ehitise

püstitamiseks ja ära kasutada maatükil leiduvaid ehitusmaterjale, õigus kasutada maatükil olevat vett ja teha endale kaevu.

Maatüki kasutamisõigus ei ulatu ainult ehitise alla määratud platsile, vaid ka ehitist majanduslikult teenindavale maatükile.

Hoonestaja õigus ehitatud hoonele seisneb selles, et tal on õigus seda ehitist vallata ja kasutada hoonestuslepingu kehtivuse tähtaja piires.

Hoonestusõigus on asjaõigus absoluutse iseloomuga; seda võib võõrandada ja koormata pandiga.

Erinevalt omandiõigusest on hoonestusõigus tähtajalise iseloomuga.

Eriti väljendub hoonestusõiguse tähtajaline iseloom õiguspädevuses püstitatud hoone käsutamisel. Hoonestaja võib võõrandada ainult hoonestusõigust; sellise võõrandamise tõttu ei muutu omandaja maja omanikuks, vaid saab ainult needsamad õigustused, mis olid hoonestajal endal. Üldse on hoonestaja õigustatud tema poolt püstitatud ehitise suhtes teostama ainult selliseid käsutamisakte, mis ei takista maja üleandmist hoonestuslepingu tähtaja möödumisel kommunaalosakonnale. Hoonestaja ei või näiteks maja hävitada või seda äravedamiseks maha müüa. Tema volitusi kõigis neis suhetes ei või ühevääristada omanikule kuuluvate volitustega asja kasutamisel.

Lepingud hoonestusõiguse võõrandamise ja pantimise kohta tuleb sõlmida notariaalkorras ja registreerida kommunaalosakonnas. Kui ehitus on teostatud vähem kui 30%, siis on vaja kommunaalosakonna eelnõusolekut. Hoonestusõiguse võõrandamine on lubatud ka osadena (TsK § 79).

Hoonestusleping ei anna hoonestajale mitte ainult teatud õigusi, vaid paneb tema peale ka teatud kohustused Esmajoones tuleb tähendada, et ehitise püstitamine ei ole ainult hoonestaja õigus, vaid ka tema kohustus. Lepingus nähakse ette üht aastat mitte ületav tähtaeg ehitamisele asumiseks, mille täitmine hoonestajale on kohustuslik (§ 73). Hoonestaja peab täitma ehituslikke norme, sanitaar- ja tulekaitse-eeskirju, samuti ka ehitist kindlustama tule vastu (§ 74 ja 75). Hoonestaja on kohustatud lepingu tähtaja möödumisel üle andma kõik ehitised kommunaalosakonnale täies korras nende tegeliku väärtuse alusel (§ 83).

Hoonestusleping on kodanike poolt teostatava elamute ehituse vormistamise põhimiseks viisiks ja leiab laialt rakendamist. Viimaseil aastail näeb rida seadusandlikke akte ette töötajate elamute individuaalehitamist tarbimisvajaduste rahuldamiseks (17. oktoobri 1937. a. Elamuteseaduse § 7, NSVL KTK ja RKN määrus 21. juunist 1936. a. Moskva, Leningradi ja Kiievi linnas lammutamisele ja kapi-

taalsele ümberehitamisele määratud elamuist väljatõstmise korra kohta — LSKK 1936. a. nr. 40, art. 343, NSVL RKN juures asuva Majandusnõukogu määrus Ettevõtete tööliste ja teenistujate elamute individuaalehitamise krediteerimise korra kohta 26. aprillist 1939. a. LMKK 1939. a. nr. 28, art. 188).

Seoses sõjaga evakueeritud elanikkonna vajaduste kindlustamiseks elamutega on kohalike nõukogude peale pandud kohustus kõigiti abistada individuaalset ehitamist ja on loodud soodsad tingimused selle krediteerimiseks.

NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus 21. augustist 1943. a. „Edasilükkamatutest abinõudest majanduse taastamiseks saksa okupatsioonist vabastatud rajoonides" („Pravda" 22. augustist 1943. a.), milles on ette nähtud rea abinõude hulgas kolhoosnike, tööliste ja teenistujate elamute taastamiseks ja ehitamiseks ehituslaenude väljaandmine isegi maakohtades, näitab seda tähtsust, mis on individuaalehitamisel peale sõda.

Hoonestuslepingu kohaldamise ala piirdub individuaalelamute ehitustega. VKTK ja Vene NFSV RKN määrus 1. augustist 1932. a. (VSKK 1932. a. nr. 66, art. 295) sätib, et riiklikele ja kooperatiivseile organisatsioonidele antakse maatükid elamute ehitamiseks ainult tähtajata kasutamisõiguse, kuid mitte hoonestusõiguse alusel (TsK § 71 märkus 3).

Ehituste teostamine on reguleeritud peale TsK rea eeskirjadega elamute ehituse planeerimise kohta, mille rikkumine võib kaasa tuua isegi maja lammutamise (vt. Vene NFSV RKN määrus 22. maist 1940. a. „Abinõudest võitlemiseks omavolilise ehitamise vastu" — VMKK 1940. a. nr. 11, art. 48).

KOLMAS JAGU.

VÕLAÕIGUS.

14. peatükk.

ÕPETUS KOHUSTUSEST.

§ 1. Kohustuse mõiste. § 2. Kohustuse sisu. § 3. Kohustus kui suhteline õiguslik vahekord. § 4. Sanktsioonid kohustuses. § 5. Kohustuse tekkimise alused. § 6. Pooled kohustuses. Osa- ja solidaarsed kohustused. § 7. Isikute vahetumine kohustuses. Nõude loovutamine. Võla ülekandmine. § 8. Kohustuste täitmine. § 9. Kohustuste lõppemine. § 10. Sõja mõju kohustustele.

§ 1. Kohustuse mõiste.

1. Kohustuseks nimetatakse tsiviilõiguslikku suhet, mille tõttu ühel isikul (usaldajal) on õigus nõuda teiselt isikult (võlgnikult) teatava teo toimepanekut, eriti asjade üleandmist või raha maksmist või teatavast teost hoidumist (TsK § 107).

Kohustuses eristatakse järgmisi elemente:

a) Isikud, kelle vahel on rajatud tsiviilõiguslik suhe. Igast kohustusest võtab tingimata osa kaks poolt: üks pool, kes on õigustatud nõudma teatud teo toimepanekut (või teost hoidumist) — usaldaja, ja teine pool, kes on kohustatud seda tegu toime panema (või sellest hoiduma) — võlgnik. Kohustuses nimetatakse mõnikord usaldajat aktiivseks subjektiks ja võlgnikku — passiivseks subjektiks.

b) Kohustusliku õigussuhte sisu, s. o. ühe poole nõudeõigus ja sellele vastav teise poole kohustus.

c) Kohustuse ese, s. o. ese, mille suhtes on seatud ühe poole nõudeõigus kohustuse järgi ja teise poole kohustus.

Just selles mõttes räägib kohustuse esemest TsK § 108 (liigitunnustega piiritletud kohustuse esemest), § 116 (kohustuse eseme jagamatusest), § 119 ja teised.

Kohustuse ese avaldab olulist mõju poolte õigussuhetele kohustuses (vt. käesoleva peatüki § 2 p. 2).

2. **Kohustuse tähendus ja kohustuse eesmärk.** Kohustuslikud vahekorrad tekivad nõukogude ühiskonnas sotsialistliku majandussüsteemi ja tootmisriistade ja -vahendite sotsialistliku omandi alusel. Neid reguleerivad ja suunavad seadused, mis on antud tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi poolt. See määrab meie võlaõiguse põhimõttelise vastandlikkuse kapitalistlike maade võlaõigusega, mis on rajatud kapitalistlikule majandussüsteemile, kapitalistlikule eraomandile, kapitalistliku riigi poolt antud seadustele.

Meil tekivad kohustuslikud suhted kodanike mitmesuguste materiaalsete, kultuuriliste ja teiste huvide ning vajaduste täielikuks ja vabaks rahuldamiseks, rahvamajandusliku plaani täitmiseks, mis samuti on suunatud töötajate materiaalse ja kultuurilise taseme kõikumatule tõusule, NSV Liidu võimsuse kindlustamisele ja ta kaitsevõime tugevdamisele.

Tootmisriistade ja -vahendite eraomandi puudumine kõrvaldab meie juures võimaluse kasutada kohustuslikke suhteid inimese ekspluateerimiseks inimese poolt, kodanike inimvabaduse kitsendamiseks ja mahasurumiseks. Kohustuslikud õigussuhted väljendavad meil ühiskondlike ja isiklike huvide ühinemise põhimõtet ja isetasuvuse põhimõtet rahvamajandusliku plaani täitmisel.

§ 2. Kohustuse sisu.

1. **Kohustuse sisu.** Kohustuse sisuks on nõue kohustatud isiku teatud käitumise kohta, s. o. nõue toime panna mõnd tegu või hoiduda teatud teo toimepanekust.

Kohustatud isiku käitumine, mis on kohustuse sisuks, ei pea rikkuma seadust ja sotsialistliku ühiselu eeskirju. Neis piires võib kohustus ette näha iga tegu või teost hoidumist.

2. **Kohustuste liigitus nende sisu järgi.** Kõige sagedamalt esinevad ja omavad suurimat tähtsust kohustused, mille sisuks on teatud teo toimepanemine, s. o. positiivse sisuga kohustused. Tegu, mis moodustab kohustuse sisu, võib seisneda raha maksmises, asjade usaldaja omandisse (näiteks müügilepingu alusel) või usaldajale kasutada andmises (näiteks vara kasutuslepingu alusel).

See võib seisneda samuti teatud tööde teostamises (tööettevõtteleping); juriidilise iseloomuga teenete osutamises (näiteks esindamine kohtus); tekitatud kahjude tasumises; alimentide andmises; alusetu saadu tagastamises.

Kohustuse sisuks võib olla ka tehing võlgniku poolt teise poole suhtes. Selline on näiteks kohustuse sisu, mis tuleneb ehitise eelmüügilepingust (TsK § 182-a). Selle lepingu alusel on võlgnik kohustatud tulevikus usaldajaga sõlmima ehitise müügilepingu.

Tegu, mille võlgnik peab sooritama kohustuse alusel, võib olla ühekordne (näiteks laenu alusel võla maksmine) või mitmekordne (näiteks kauba üleandmine hankelepingu alusel). See võib olla samuti kestev kogu kokkulepitud tähtaja jooksul (näiteks kindlaksmääratud tähtajaks ruumi andmine üürilepingu alusel).

Kohustuse sisu võib samuti seisneda teost hoidumises (negatiivse sisuga kohustused) või positiivsete tegude ja teatud tegudest hoidumise ühendamises. Näiteks kohustub autor autorilepingu järgi käsikirja kirjastusele üle andma ja samaaegselt teatud tähtaja kestel seda teisele kirjastusele mitte üle andma.

Ei ole kohustuslik, et võlgniku teod või tema hoidumine tegudest peaksid olema rahaliselt hinnatavad. Need võivad olla usaldajale ka mittevaraliseks huviks.

Eristatakse kohustusi, mille sisuks on individuaalselt äratähendatud asjade üleandmine, kohustustest, mille sisuks on liigitunnuste järgi piiritletud asjade üleandmine. Kui kohustus seisneb individuaalselt äratähendatud asja üleandmises usaldaja omandisse või kasutusse, siis on tal õigus nõuda kohtu teel asja äravõtmist võlgnikult ja temale, usaldajale üleandmist. Varakasutamislepingu suhtes säilib see õigus ka vara omandiõiguse ülemineku korral kasutusandjalt teisele isikule.

Kohustuse individuaalselt äratähendatud eseme hävimine asjaoludel, mida võlgnik ei suutnud ära hoida, vabastab teda kohustusest. Samasugustel asjaoludel kohustuse esemete hävimine, mis on piiritletud liigitunnuste järgi, ei vabasta iseenesest võlgnikku kohustuse täitmisest.

3. **Rahalised kohustused.** Sugus-kohustuste tähtsaimaks liigiks on rahalised kohustused, s. o. kohustused, mille esemeks on teatud rahasumma maksmine. Rahaliste kohustuste suhtes on seadusega sätitud erireeglid. NSV Liidus tuleb rahalise kohustuse summa väljendada nõukogude valuutas. Erandid lubatakse ainult kohustuste suhtes, mis tekivad väliskaubanduslikest tehinguist. Kui võlalt seaduse või pooltevahelise lepingu alusel tuleb arvestada intresse ja nende ulatus ei ole näidatud, siis arvestatakse neid võlasummalt 6% aastas (TsK § 110). Need intressid on seaduslikud kodanike vahelistes suhetes. Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes kohaldatakse NSVL Min. Nõukogu poolt kinnitatud intressimäärasid.

4. **Alternatiivsed kohustused.** Tsiviilkäibes esineb kohustusi, mil-

les kas usaldajale või võlgnikule on antud mitmest kohustuse esemest ühe valikuõigus. Seda liiki kohustusi nimetatakse alternatiivseiks. Küsimus selle kohta, millisele kohustuspoolele valikuõigus kuulub, lahendatakse lepinguga või seadusega. Kui lepingus või seaduses ei ole tähendatud, kellele on antud alternatiivse kohustuse puhul mitmest esemest ühe valimise õigus, siis kuulub see õigus võlgnikule.

Esitame mõned näited alternatiivsete kohustuste kohta. Kodanik A-l on kaks jalgratast: meesterahva- ja naisterahva-jalgratas. Ühe neist ta müüb kodanik B-le, kusjuures ta müügitehingu sõlmimisel tingib enesele õiguse üle anda kodanik B-le kas meesterahva- või naisterahva-jalgratta. TsK § 159 alusel lasub kapitaalremondi teostamise kohus kasutusandjal, kui seaduse või lepinguga teisiti ei ole ette nähtud. Kasutusandja poolt selle kohuse täitmatajätmise korral on kasutajal õigus kas kasutusandja kulul teostada kapitaalremonti või loobuda lepingust (TsK § 159). Ühe sotsialistliku organisatsiooni poolt teisele sotsialistlikule organisatsioonile lepingu tingimustele mittevastavate omadustega toodangu hankimisel on ostja õigustatud, kui lepingus teisiti ei ole ette nähtud, kas loobuma kauba vastuvõtmisest või nõudma kauba asendamist teise täisväärtusliku kaubaga või nõudma vastavat hinnaalandust arve summalt või nõudma defektide parandamist hankija vahenditega ja arvel või parandama defektid oma vahenditega, kandes kulutused hankija arvele.

5. **Fakultatiivsed kohustused.** Väga lähedased alternatiivseile kohustusile on niinimetatud fakultatiivsed kohustused. Fakultatiivse kohustuse olemus seisneb selles, et kohustuse ese on täpselt määratud, kuid võlgnikule on antud õigus asendada seda täpselt määratud kohustuse eset teise esemega. Kui näiteks ülaltoodud näites jalgratta müümise kohta kodanik A — jalgrataste omanik — müüb kodanik B-le meesterahva-jalgratta, kuid tingib endale õiguse asendada müüdud meesterahva-jalgratta naisterahva-jalgrattaga, siis on kodanik A kohustus fakultatiivne kohustus.

Praktikas avaldub erinevus alternatiivse ja fakultatiivse kohustuse vahel ainult kohustuse eseme hävimise korral. Kui hävis üks alternatiivse kohustuse esemetest, siis kohustus ei lõpe, sest alles on teised kohustuse esemed. Kui aga hävis fakultatiivse kohustuse ese, siis kohustus lõpeb, sest fakultatiivsel kohustusel on ainult üks ese.

§ 3. Kohustus kui suhteline õiguslik vahekord.

Kohustuse iseloomustavaks jooneks on see, et sellest tuleneval usaldaja nõudeõigusel on jõudu ainult ühe kindlaksmääratud isiku

— võlgniku — suhtes või mitmete, kuid samuti täiesti kindlaksmääratud isikute, s. o. mitme võlgniku suhtes. Kohustatud isik või isikud — kohustuse võlgnik — määratakse kindlaks kohustuse tekkimise hetkel. See käib samal määral nii nende kohustuste kohta, mille sisuks on teatud tegude sooritamine, kui ka nende kohustuste kohta, mille sisuks on teatud teost hoidumine. Selle eristava joone — kohustatud isikute kindluse ja nende arvu piiratuse — tõttu kuulub nõudeõigus kohustuse järgi suhteliste õiguste hulka ja erineb absoluutseist õigustest, mida iseloomustab just isikute piiramata ring, kellele on adresseeritud absoluutseist õigustest tulenevad nõuded (suhteliste ja absoluutsete õiguste kohta vt. 14. peatükk).

See määratavuse joon iseloomustab ka teisi kohustuse elemente: kohustuse sisu ja selle eset.

Tuleb tähendada, et üksikuil juhtudel ühineb võlaõigus absoluutsete õigustega. Nii kaitstakse kasutaja õigust tema valduse iga rikkuja, sealhulgas ka omaniku vastu (TsK § 170).

§ 4. Sanktsioonid kohustuses.

Kohustuse rikkumine toob kaasa vastutuse saabumise. Kohustuse täitmatajätmise korral astuvad jõusse seadusega sätitud sanktsioonid. Sanktsioonide olemus seisneb selles, et kohustuse mittetäitmine võlgniku poolt annab teisele poolele (usaldajale) õiguse teostada oma nõuet sundkorras — üldreeglina vastava palvega kohtu või arbitraaži poole pöördumise teel. Kohus või arbitraaž kinnitab juhul, kui usaldaja nõudmine on põhjendatud, võlgniku kohustuse ja tagab vastavate vahenditega otsuse sundtäitmise. Usaldaja nõudmise teostamine sunniviisil seisneb kas selles, et usaldaja saab rahuldamist natuuras või rahalise korvuse saamises. Rahuldamine natuuras võib väljenduda raha sissenõudmises sunniviisil, asja võlgnikult äravõtmises ja selle üleandmises usaldajale juhul, kui rikutud kohustus seisnes individuaalselt äratähendatud asja kasutusse andmises (TsK § 120) või teatud tegude sooritamises võlgniku arvel (TsK § 226) jne. Rahaline tasu, mis on reaalse täitmise surrogaadiks, seisneb kahjude sissenõudmises, trahvi sissenõudmises või mõlema sissenõudmises üheskoos.

Hagiline kaitse on niisugustel kohustustel, mille sisuks on teatavate tegude sooritamine, kui ka niisugustel kohustustel, mille sisuks on tegudest hoidumine (viimasel korral esitatakse niinimetatud keelamishagid).

§ 5. Kohustuse tekkimise alused.

1. **Kohustuste tekkimise aluste liigid.** Neid fakte, mille saabumisega seadus seob kohustuse tekkimise, nimetatakse kohustuse tekkimise aluseks.

Kohustused tekivad mitmesugustest alustest. Mõningad neist on tähendatud TsK § 106, mille kohaselt „kohustused tekivad lepingutest ja teistest seaduses ettenähtud alustest, sealhulgas alusetu rikastumise ja teisele kahju tekitamise tagajärjel". Nagu nähtub § 106 tekstist, on selles toodud kohustuste tekkimise aluste loetelu näitlik, mitte aga purgiv.

Kohustuslikke suhteid tekitavad mitte ainult leping, kahju tekitamine või alusetu rikastumine, vaid ka teised seaduses tähendatud alused.

Oma tekkimise aluste järgi eristatakse eriti kohustusi:

a) vahetult riikliku plaanimise aktidest (administratiiv-aktidest) tulenevad;

b) lepinguist tekkivad;

c) ühekülgseist toiminguist tekkivad;

d) aluseta rikastumisest tekkivad;

e) teisele kahju tekitamisest tulenevad;

f) volituseta võõraste asjade ajamisest tekkivad;

g) perekondlik-abielulistest suhetest tekkivad.

2. **Kohustused, mis tekivad riikliku plaanimise aktidest.** Nõukogude seadus on võimsaks relvaks sotsialismi ülesehitamise töös. Riiklik rahvamajanduslik plaan määrab ja suunab meie maa majanduslikku elu. Riiklike plaaniülesannete täitmine on kohustuslik kõigile, kellele need ülesandeks tehtud. Nende ülesannete alusel luuakse majanduslikud seosed ja vastastikused varalised suhted sotsialistlike organisatsioonide vahel, mõnikord aga ka sotsialistlike organisatsioonide ja kodanike vahel. Seetõttu on riiklikud plaanimisaktid nõukogude tsiviilõiguses rea kohustuste aluseks.

Real juhtudel tekivad riiklikest plaanimisaktidest kohustused, mis vahetult on suunatud: a) vara tasuta või tasulisele üleandmisele, b) teatud tööde teostamisele ja c) elatise maksmisele.

Teistel juhtudel tekib riiklikest plaanimisaktidest kohustus sõlmida tehingut, mis suunatud vara üleandmisele või teatud töö teostamisele.

Kohustuste hulka vara üleandmise alal, mis vahetult tulenevad administratiivaktist, kuuluvad näiteks kohustused ühe sotsialistliku organisatsiooni poolt teisele ettevõtete, ehitiste ja seadeldiste üleandmise kohta (vt. NSVL KTK ja RKN määrus 29. aprillist

1935. a. — LSKK 1935. a. nr. 28, art. 221, NSVL RKN määrus 15. veebruarist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 11, art. 93 ja NSVL RKN määrus 5. maist 1940. a. — LMKK 1940. a. nr. 15, art. 364).

Vahetult plaani ülesandest, mis seatud korras juhitud täitjateni, tekivad ka kohustused põllumajandusliku toodangu mõningate liikide andmise alal sovhooside poolt selle toodangu põhimistele riiklikele varujaile (vt. näiteks NSVL Varumise RK poolt 5. aprillil 1939. a. kinnitatud Määrustikku liha andmise kohta sovhooside poolt, mis on trükitud kogus „Arbitraaž nõukogude majanduses", M., 1941. a. väljaanne, lk. 233).

Sellesse kohustuste rühma kuuluvad näiteks raudteevedude riiklikest plaanidest (peale- ja mahalaadimise plaanid) tulenevad kohustused.

Raudteevedude riiklik plaan määrab majanduslikud seosed raudteede ja kaubasaatjate vahel ja loob nende vahel kohustuslikud õigussuhted. Raudteed on kohustatud andma pealelaadimiseks plaanis tähendatud hulga vaguneid ja kaubasaatjad on kohustatud need vagunid laadima. Plaanipäraselt vagunite mitteandmise või vastavalt antud vagunite plaanipäraselt mittelaadimise korral (peale distsiplinaar- ja kriminaalvastutuse) maksab süüdlane teisele poolele trahvi (NSVL Raudteede seadustiku § 62 ja Määrustik raudteede ja klientuuri vastutuse kohta riikliku peale- ja mahalaadimise plaani mitteõigeaegse täitmise eest — LSKK 1934. a. nr. 16, art. 117).

Teistel juhtudel tekib riiklikest plaanimisaktidest kohustus tehingut sooritada. Nende hulka kuuluvad eriti rahvamajanduse materjalidega varumise, kapitaalehituse ja rea teiste alade plaanimise aktid.

Riiklikust ülesandest tekkivate kohustuste lepingulise vormistamise põhimõte oli sätitud juba dekreediga trustide kohta — niinimetatud trustide produktsiooni „ettekorraldamine" (vt. 29. juuni 1927. a. Riiklike tööstuslike trustide määrustiku § 39 — LSKK 1927. a. nr. 39, art. 392). See põhimõte leidis hiljem korduvalt kinnitamist meie seadusandluse poolt.

NSVL KTK ja RKN määruse alusel 18. veebruarist 1931. a. on majandusorganid kohustatud vormistama oma tellimised ja hanked kirjalike lepingute sõlmimise teel (LSKK 1931. a. nr. 10, art. 109). Samasugune juhis leidub ka NSVL RKN määruses 20. märtsist 1931. a.: „Riiklikud, majanduslikud ja kooperatiivsed organid ja ettevõtted loovad plaanimisülesannete piirides oma vastastikused suhted kaupade hankimise, tööde teostamise ja teenete osutamise kohta lepingute sõlmimise ja tellimiste andmise teel..." (LSKK 1931. a. nr. 18, art. 166).

Ülaltähendatud juhtudel tekkiv kohustuslik suhe paneb tehingu sõlmimise kohustuse mõlemale poolele, s. o. varustaja ja ostja, hankija ja tellija peale. Lepingu sõlmimise nõue on kaitstud hagiga eellepingulise arbitraaži korras. On vaja ka juurde lisada, et reast riiklikest plaanimisaktidest tulenev kohustus sõlmida lepingut on ühes sellega ka kohustus kohe, veel enne lepingu sõlmimist asuda tegevusele, mis vajalik tulevikus tingimata sõlmitava lepingu täitmiseks.

3. **Lepinguist tekkivad kohustused.** Lepinguist tekkivad kohustused on kohustuste sagedaim ja levinuim liik. Reeglipäraselt määrab leping kohustuslikud õigussuhted ainult lepingu poolte vahel. Mõnikord loob siiski kahe poole vahel sõlmitud leping kohustuslikud suhted lepingupoolte ja kolmandate isikute vahel. See leiab aset niinimetatud kolmandate isikute kasuks lepingute sõlmimisel (vt. 15. peatükk § 1).

Tuleb samuti tähendada, et mõnikord loob sotsialistlike organisatsioonide vahel sõlmitud leping kohustuslikke suhteid samuti rea teiste lepingupoolte suhtes alamalseisvate (nende süsteemi kuuluvate) organisatsioonide vahel. See esineb pealepingute sõlmimisel majanduslike süsteemide keskse ja vahelmiste lülide vahel. Pealepingu tõttu tuleb alamalseisvatel organisatsioonidel vastavail tähtaegadel ja vastavail tingimustel sõlmida lokaalsed lepingud. Ühe majandusliku süsteemi alamalseisva organisatsiooni pealepingust tulenev õigus nõuda teise süsteemi alamalseisvalt organisatsioonilt lokaalse lepingu sõlmimist on kaitstud hagiga eellepingulise arbitraaži korras (vt. pea- ja lokaallepingute kohta 15. peatükk § 6).

(Lepinguliste kohustuste üksikasjaline analüüs ja iseloomustus on antud peatükkides lepingute üldõpetuse ja lepingute üksikute liikide kohta.)

4. **Ühekülgseist toiminguist tulenevad kohustused.** Kohustuse allikaks võib olla ka ühepoolne tahteavaldus. Nende kohustuste rakendamise ala on tunduvalt kitsam kui lepinguliste kohustuste rakendamise ala. Ühepoolne toiming võib kohustuse tekkimise aluseks olla ainult seaduses otseselt ettenähtud juhtudel.

Kohustuste tekkimist endaga kaasatoovate ühepoolsete toimingute näitena võib osutada legaadile (pärandus-annak — TsK § 423), tšekile (Tšekimäärustiku § 1 — LSKK 1929. a. nr. 73, art. 697). Rida kohustusi tekib majandusorganite vahelistes suhetes ühepoolsetest tahteavaldustest, mis rajatud vastavaile plaanimisülesandeile ja administratiivseile aktidele. Nii määravad kinnitatud plaanile rajatud ühepoolse tahteavaldusega NSVL Väliskaubanduse RK üleliidulised eksportühendused kohustuslikke suhteid endi ja eksporditavaid kaupu

hankivate organisatsioonide vahel (NSVL RKN poolt 3. oktoobril 1940. a. kinnitatud Tingimused kaupade hankimise kohta ekspordiks, p. 4 — LMKK 1940. a. nr. 27, art. 636).

Alusetu rikastumisest, teisele kahju tekitamisest ja volituseta võõraste asjade ajamisest tekkinud kohustuste kohta vt. 31. ja 32. peatükk.

§ 6. Pooled kohustuses. Osa- ja solidaarsed kohustused.

Tavaliselt on ühes kohustuslikus õigussuhtes usaldajaks üks isik ja võlgnikuks samuti üks isik. Siiski on võimalikud juhud, millal ühest ja samast kohustusest võtab osa mitu isikut kas usaldaja poolel, s. o. kohustuse aktiivsete subjektidena, või võlgniku poolel, s. o. selle passiivsete subjektidena. Selliseid kohustusi meie kohtame näiteks mitme isiku poolt neile kaasomandi õiguse alusel kuuluva vara müümisel, mitme isiku poolt laenu andmisel, mitme isiku poolt käendamisel, mitme isiku poolt teisele isikule kahju tekitamisel jms. Loendatud juhtudel võtavad kõik üheskoos vastavasse lepingusse astunud või üheskoos teisele kahju tekitanud isikud tekkinud kohustuslikest õigussuhetest osa võlgnikena või — vastavalt — usaldajaina.

Kui kohustuses esinevad võlgnikena mitu isikut, siis võib nende vastutus kohustuste täitmise eest olla kas osaline või solidaarne (ühisvastutus).

Osaline vastutus kohustuse järgi seisneb selles, et igaüks mitmest võlgnikust vastutab ainult enese eest ega kanna vastutust teiste võlgnike eest. Seejuures vastutab igaüks võlgnikest võrdses osas, kui pole seadusega või lepinguga määratud teisiti (TsK § 116).

Mitme võlgniku solidaarne vastutus seisneb selles, et usaldaja on õigustatud nõudma kohustuse täitmist täielt või osaliselt niihästi kõigilt võlgnikelt ühiselt kui ka igaühelt neist eraldi. Kui ühelt solidaarselt võlgnikult sissenõudmine jääb tagajärjetuks, võib usaldaja nõuda kõike mittesaadut teistelt võlgnikelt (TsK § 115).

Pärast seda, kui usaldaja solidaarse kohustuse järgi nõudis võla sisse ühelt võlgnikest, tõuseb küsimus vastavaist arvestustest solidaarsete võlgnike vahel. Kui pole teisiti määratud nendevahelise kokkuleppega või sätitud seadusega, teostatakse need arvestused järgmisel viisil. Solidaarse kohustuse täitnud võlgnikul on võrdses osas tagasinõudmise õigus (regressiõigus) teiste võlgnike vastu. Ühe kaasvõlgniku poolt tasumata jäänud osa langeb võrdsetes osades kõigi teiste kanda (TsK § 115). Seega kannavad solidaarsed võlgnikud, kes oma osa ei ole täitnud, osalist vastutust selle solidaarse võlgniku ees, kes täitis kohustuse.

Kui usaldajaina esineb mitu isikut, siis võib nende nõudeõigus olla samuti osaline või solidaarne (ühine nõudeõigus). Osalise nõudeõiguse puhul on igaühel mitmest usaldajast õigus nõuda võlgnikult täitmist võrdses osas. Solidaarse nõudeõiguse puhul on igaühel mitmest usaldajast õigus nõuda võlgnikult täitmist täies ulatuses, vajamata selleks teiste solidaarsete usaldajate volitust. Kui võlgnik ühe solidaarse usaldaja suhtes oma kohustuse täidab, kustuvad teiste solidaarsete usaldajate nõuded.

Üldreeglina kannavad ühes ja samas kohustuses esinevad mitu võlgnikku või mitu usaldajat osalist vastutust või neil on osaline nõudeõigus. Solidaarne vastutus või solidaarne nõudeõigus tekib ainult siis, kui see on ette nähtud lepinguga või sätitud seadusega. Seadus näeb ette rea juhtusid, millal ühest ja samast kohustusest osa võtavad mitu võlgnikku või mitu usaldajat on solidaarselt vastutavad või solidaarselt õigustatud. See leiab aset, kui kohustusese on jagamatu (TsK § 116), kui mitu isikut üheskoos tekitavad kahju kolmandale isikule (TsK § 408), kui mitu isikut üheskoos ja ühel ajal kolmanda isiku poolt usaldajale võlamaksmise kohta käenduse annavad (TsK § 240).

§ 7. Isikute vahetumine kohustuses. Nõude loovutamine. Võla ülekandmine.

1. **Isikute vahetumine kohustuses.** Esialgselt kohustusesse astunud isikud võivad hiljem vahetuda teiste isikutega. Isikute vahetumine kohustuses võib toimuda nii usaldaja poolel kui ka võlgniku poolel. Kokkulepet selles, et usaldaja oma õigused kohustuse võlgniku suhtes kolmandale isikule üle annab, nimetatakse nõude loovutamiseks või, teisiti, tsessiooniks. Oma nõudeõiguse kolmandale isikule loovutanud usaldajat nimetatakse tsedendiks. Nõudeõiguse omandanud kolmandat isikut nimetatakse tsessionaariks.

Kokkulepet kohustuse võlgniku asendamise kohta teise isikuga nimetatakse võla ülekandmiseks.

Seadus sätib erikorra ja eritingimused kohustuse usaldaja asendamiseks teise isikuga (s. o. nõude loovutamiseks) ja kohustuse võlgniku asendamiseks teise isikuga (s. o. võla ülekandmiseks).

2. **Nõude loovutamine.** Usaldaja võib oma nõude loovutada teisele isikule, kui see ei ole vastuolus usaldaja ja võlgniku vahelise kokkuleppega või seadusega (TsK § 124). Lubamatu on usaldaja isikuga seotud nõude (näiteks alimentidenõude, töötasunõude jms.) loovutamine. Nõude loovutamine sotsialistlike organisatsioonide vahelistes kohus-

tuslikes suhetes on lubatud siis, kui see ei ole vastuolus plaaniga. Neil juhtudel, kui nõude loovutamine on lubatud, ei nõuta võlgniku nõusolekut usaldajale kuuluva nõudeõiguse üleandmiseks kolmandale isikule. Mõistagi tuleb võlgnikule teatada toimunud nõude loovutamisest: selle teate saamiseni võib ta kohustuse täitmist teostada endisele usaldajale ja sel korral ei ole uuel usaldajal õigust nõuda kohustuse teiskordset täitmist.

Nõude omandaja (tsessionaar) asub esialgse usaldaja (tsedendi) kohale. Seetõttu lähevad temale üle kohustuse täitmist tagavad õigused: pant, käendus, leppetrahv (TsK § 125). Selsamal kaalutlusel on võlgnikul õigus esitada nõude omandaja (tsessionaari) vastu kõiki neid vaideid, mida tema oleks võinud esitada esialgse usaldaja vastu.

Tsedent vastutab kohustuse kehtivuse eest, s. o. kohustuse tõeliku olemasolu eest, kuid ei vastuta tema teostatavuse eest, s. o. selle eest, et võlgnik täidab kohustuse (TsK § 202).

3. **Võla ülekandmine.** Teissuguste reeglitega on sätitud võla ülekandmine, kohustuse võlgniku asendamine kolmanda isikuga. Astudes kohustusse arvestab usaldaja alati oma võlgniku teostamisvõimet. Seepärast ei lubata võlgniku asendamist kolmanda isikuga ilma usaldaja nõusolekuta (TsK § 126). Seetõttu nõutakse võla ülekandmiseks kokkulepet nii endise võlgniku ja teda asendava uue võlgniku vahel, kui ka usaldaja nõusolekut selliseks asendamiseks. Tsessiooni juures, nagu ülal on tähendatud, lähevad uuele omandajale üle kõik täitmist tagavad õigused. Võla ülekandmisega aga, vastupidi, kaotavad kehtivuse kolmanda isiku poolt kohustuse tagamiseks antud käendus ja pant. Need säilitavad jõu ainult sel korral, kui pantija või käendaja nõustuvad vastutama uue võlgniku eest (TsK § 127).

Kahepoolseis kohustustes, s. o. kohustustes, kus iga pool on ühteaegu võlgnikuks kui ka usaldajaks, võib õiguste ülekandmine toimuda ainult teise poole nõusolekul.

4. **Tsessiooni ja võla ülekandmise teostamise vorm.** Kirjalikus vormis sõlmitud lepingust tuleneva nõude loovutamine ja võla ülekandmine peavad samuti toimuma kirjalikus vormis. Teistel juhtudel peavad nõude loovutamine ja võla ülekandmine teostuma lepingute jaoks üldiselt ettenähtud vormis (TsK § 128).

§ 8. Kohustuste täitmine.

1. **Kohustuse natuuras täpse täitmise põhimõte.** Sotsialistlikus ühiskonnas luuakse kohustused kodanike materiaalsete — elu-

olustikuliste, kultuuriliste ja teiste vajaduste rahuldamiseks kui ka riikliku rahvamajandusplaani täitmiseks (vt. käesoleva peatüki § 1). Seepärast on loomulik, et meie seadusandlus, kohtu- ja arbitraažipraktika lähtub sellest, et kohustus tuleb täita natuuras, täpses kooskõlas seaduste sätetega ja poolte kokkuleppega, nõutaval viisil, vastaval ajal ja vastavas kohas.

Ühiskondlik kohustus ja sotsialistliku ühiselu reeglid nõuavad kohustuse võlgnikult vajalikke jõupingutusi, hoolikust ja ettenägelikkust enesele võetud kohustuste täitmisel. Kui võlgnikuks on sotsialistlik organisatsioon, on ta kohustatud oma kohustuse täitmisel kasutama kõiki sotsialistlikus majandussüsteemis leiduvaid täitmisvõimalusi.

Rea kõige tähtsamate kohustuste suhtes sätib meie seadusandlus kriminaal- ja distsiplinaarvastutuse või rahalise trahvi nende rikkumise eest. Kui näiteks majandusorgan lepingu järgi kohustusi ei täida või mittekohaselt täidab, võetakse süüdlased ametiisikud vastutusele nagu ametialaste kuritegude eest (NSVL KTK ja RKN määrus 18. veebruarist 1931. a. — LSKK 1931. a. nr. 10, art. 109). Kriminaalvastutus on sätitud ka alimentide maksmisest kuritahtliku kõrvalehoidumise eest (KrK § 158).

Kohustuste rikkumise eest kahjude ja rahaliste sanktsioonide (leppetrahv, trahv jne.) sissenõudmisel pole meil omaette huvi ja neid rakendatakse sihiga mõjutada kohustuse täitmist natuuras või kohustuse täitmata jätmisega tekitatud kahju heastamist.

Sotsialistlikus riigis on olemas kõik eeldused ja tingimused kohustuste natuuras täpselt täitmiseks. Need eeldused ja tingimused seisnevad sotsialistlikus majandussüsteemis, meie plaanide reaalsuses ja nende täitmise ületamise võimaluses, ühiskondlike ja isiklike huvide kooskõlastamises, töötaoleku puudumises, meie kodumaa kõigi kodanike täies kindluses homse päeva suhtes.

Kapitalistlikus ühiskonnas on kohustussuhete aluseks kasusaamise püüdlus. Kui ja kuivõrd see on saavutatav võlgnikult kahjude ja teiste rahaliste täitmissurrogaatide sissenõudmisega, aga mitte kohustuse täitmisega natuuras, kaob usaldajal huvi kohustuse natuuras täitmise vastu. Kodanlik õigus tunneb mõningaid kohustusi, mis teadlikult ei olegi mõeldud natuuras täitmiseks. Niisugused on näiteks börsi vahekasumi tehingud, mille puhul teatud kaupade müüja ei hangi ostjale kaupa natuuras, vaid maksab temale kas vahe kauba kokkulepitud hinna ja selle hinna vahel, mis on börsil tehingu täitmise päeval (kui hind tõuseb) või saab selle vahe ostjalt (kui hind langeb).

2. **Kohustuse täitmise iseloom.** Kohustus kuulub täitmisele vas-

tavalt selle sisule. Võlgnik on kohustatud täitma just selle, mis on kohustuse esemeks ja nimelt k õ i k, mis on kohustuse esemeks. Võlgnikul pole õigust asendada kohustuse eset usaldaja nõusolekuta. Näiteks pole hankijal õigust ostjale üle anda kaupa teises valimikus, kui see lepingus ette nähtud.

Tööettevõtjal pole õigust õmmelda tellijale teist moodi või teisest materjalist ülikonda kui tellitud. Teatril, kes vaatajale müüs pileti ooperile „Carmen", pole õigust seda asendada teise ooperiga. Võlgnik peab täitma kõik, mis moodustab kohustuse eseme. Seepärast on usaldajal õigus keelduda osalise täitmise vastuvõtmisest, kui seadus või leping ei määra teisiti (TsK § 109). Seoses sellega on vaja märkida, et võlgniku poolt osa-kohustuse järgi (vt. käesoleva peatüki § 6) oma osa täitmine ei ole osaline täitmine, sest osavõlgnik täidab sel korral oma kohustuse täielikult.

Kohustuse peab täitma võlgnik. Siiski, kui usaldajal on ükskõik, kes täidab kohustuse, ja kui võlgnik ei vaidle täitmise vastu teise isiku poolt, võib kohustuse täita mitte ainult võlgnik, vaid ka teine isik. Kui kohustus seisneb rahamaksmises laenu või korteriüüri tasuna jne., siis võib võlgniku eest seda täita ka teine isik. Kui aga kohustuse järgi näiteks arhitekt Ivanov peab projekti koostama, siis on usaldajal õigus mitte nõustuda, et selle projekti koostab arhitekt Petrov. Neil juhtudel, kui võlgnikuks on sotsialistlik organisatsioon, nõutakse tema kohustuse täitmise lubatavuseks teise organisatsiooni poolt, et see ei oleks vastuolus plaaniga.

Kohustus tuleb täita vastavale isikule, s. o. usaldajale või tema esindajale. Teisele isikule teostatud täitmine ei kustuta kohustust, see kustub ainult sel korral, kui usaldaja hiljem kinnitab võlgniku sellise teo. Kui usaldajat ei ole täitmise kohas või kui ta põikleb kõrvale rahalise kohustuse täitmise vastuvõtust, siis on võlgnikul õigus deponeerida täitmisele kuuluv ese notariaalkontorisse, millest viimane teatab usaldajale teatelehega või kuulutusega (TsK § 114).

Kui usaldaja kohustuse tekkimisel või hiljem ise näitab võlgnikule kolmanda isiku, kellele tuleb teostada täitmine, siis sellele kolmandale isikule teostatud täitmine kustutab kohustuse. See esineb sageli näiteks sotsialistlike organisatsioonide vahelistes hankelepingutes, kui ostja teeb hankijale ülesandeks osa hangitavast kaubast saata teisele organisatsioonile, eeltellimiste andmisel kauplustes, kui tellija palub tellitud kauba kätte toimetada oma tuttavale jne. Arusaadavalt ei pea kohustuse täitmine võlgniku poolt kolmandale isikule, mitte aga vahetult usaldajale, halvendama võlgniku seisundit.

3. **Täitmise aeg.** Kohustus tuleb täita vastaval ajal, s. o. seadusega või lepinguga määratud tähtajal. Kui täitmise tähtaega pole

tähendatud või kui see on määratud nõude esitamise momendiga, siis on usaldajal õigus nõuda (ja võlgnik on kohustatud teostama) viibimata täitmist. Siiski antakse sel puhul võlgnikule seitsmepäevane soodustustähtaeg, kuivõrd seadus ei määra teisiti (TsK § 111). Enne tähtaja saabumist pole usaldajal õigust nõuda kohustuse täitmist. Kuid võlgnikul, kui see ei ole vastuolus lepingu mõttega, on õigus kohustust täita ka enne tähtaega.

Kohustuse täitmise tähtaja möödalaskmist nimetatakse viivituseks. Viivitus võib esineda nii usaldaja kui ka võlgniku poolel. Seadus näeb ette, mis juhtudel tuleb arvata, et on tekkinud võlgniku viivitus või usaldaja viivitus. Võlgnik tunnistatakse viivituses olevaks, kui ta ei täida kohustust määratud tähtajal. Viivituseks võlgniku poolt ei loeta hilinemist kohustuse täitmises, mis on tekkinud põhjustel, mille eest võlgnik ei vastuta, eriti usaldaja viivituse tagajärjel (TsK § 121 märkus). Usaldaja tunnistatakse viivituses olevaks, kui ta seadusliku aluseta keeldub täitmist vastu võtmast või ei võta ette neid temal lasuvaid toimetusi, enne milliste teostamist võlgnik ei saa täita oma kohustust (TsK § 122 märkus). Kui näiteks hankija kohustus kaupa üle andma proovi järgi, mille peab esitama ostja ja kui ostja ei esita seda proovi kokkulepitud tähtajaks, siis tekib ostja viivitus.

Viivitusel, olles kohustuse rikkumine, on kahjulikud tagajärjed viivituses olevale poolele, ta suurendab selle poole vastutust ja laiendab tema kohustusi.

Viivituses oleva võlgniku vastutuse suurenemine ja tema kohustuste laienemine seisneb järgmises:

a) Viivituses olev võlgnik on kohustatud tasuma usaldajale viivitusega tekitatud kahjud.
b) Ta kannab vastutust pärast viivitust juhuslikult tekkinud täitmise võimatuse eest (näiteks müüdud asja juhusliku hävimise korral).
c) Kui võlgniku viivituse tagajärjel kaotas usaldaja kohustuse täitmise vastu huvi, võib viimane loobuda täitmise vastuvõtmisest ja nõuda sisse kahjud nagu kohustuse mittetäitmise korral. Kui näiteks suvila valdaja üürnikule kokkulepitud ajaks tuba ei anna, on üürnikul õigus toast loobuda ja sisse nõuda suvila valdajalt kahjud.

Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes normitakse usaldaja õigus loobuda viivitatud täitmise vastuvõtmisest real juhtudel erireeglitega. Nii näiteks müügilepingu (hankelepingu) järgi sotsialistlike organisatsioonide vahel on ostjal õigus keelduda viivitusega saadetud kauba vastuvõtmisest ainult sel korral, kui ta teatas

sellest müüjale enne kauba väljasaatmist. Viivitusega, kuid enne ostja keeldumise kättesaamist väljasaadetud kauba on ostja kohustatud vastu võtma ja selle eest tasuma.

d) Rahalise kohustuse järgi maksmise viivitamisel on võlgnik kohustatud tasuma kogu viivituse aja eest seaduslikke intresse (s. o. 6% aastas), kuigi kohustus ei näinud ette intresside maksmist või nägi ette madalamat intressimäära. Kui aga lepinguga oli ette nähtud enam kui 6% aastas, siis maksab viivituses olev võlgnik kogu viivituse aja eest intresse selle, kõrgema määra järgi (TsK § 121). Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes tasub rahalise kohustuse järgi maksmisega viivitanud võlgnik usaldajale iga viivituse päeva eest 0,05% viivitatud maksusummast (NSVL RKN määrus 14. septembrist 1937. a. — LSKK 1937. a. nr. 60, art. 260).

Viivituses olevale u s a l d a j a l e tekivad järgmised tagajärjed:

a) Ta peab tasuma võlgnikule viivitusega tekitatud kahjud.
b) Võlgnik vabaneb vastutusest täitmise võimatuse eest, mis on tekkinud pärast usaldaja viivitust, välja arvatud pahatahtluse ja jämeda ettevaatamatuse juhud.
c) Intressilise rahalise võla puhul ei ole võlgnik kohustatud tasuma intresse usaldaja viivitusaja eest.

4. **Täitmise koht.** Kohustus tuleb täita vastaval kohal. Reeglipäraselt tähendatakse vastav täitmise koht lepingus, mõnikord sätitakse see seaduses ja ametkondade juhendites. Nii näiteks on NSVL RKN poolt kinnitatud Eksportkauba ostmise tingimustes (LMKK 1941. a. nr. 27, art. 636) täpselt määratud kauba eksportühendusele üleandmise koht.

Kui lepingus või seaduses ei ole tähendatud täitmise kohta, siis rakendatakse TsK § 113 eeskirju, mis näevad ette järgmist:

a) Üldreeglina tuleb täitmine teostada kohas, kus võlgnik asus kohustuse tekkimise hetkel.
b) Rahalise kohustuse järgi aga, vastupidi, teostatakse täitmine usaldaja elukohas, mis tal oli kohustuse tekkimise hetkel. Kui aga kohustuse täitmise hetkeks usaldaja oli oma elukohta muutnud ja sellest võlgnikule teatanud, siis on viimane kohustatud täitmist teostama usaldaja uues elukohas. Sellega seotud võlgniku kulud (näiteks raha saatmise kulud) langevad usaldaja arvele.
c) Kohustuste järgi, mille esemeks on õiguste üleandmine ehitisele või maatükile, tuleb täitmist teostada hoone või maatüki asukohas.
d) Tehingute järgi, mis kuuluvad võlgniku ettevõtte tegevuse hulka, tuleb kohustused täita ettevõtte asukohas.

§ 9. Kohustuste lõppemine.

1. **Täitmine.** Kohustused lõpevad nende täitmisega (TsK § 129 p. a). Kohustuse nõutava täitmisega saavutatakse see otstarve, milleks kohustuslikud õigussuhted olid loodud. Seepärast on kohustuse täitmine tema lõppemise kõige loomulikum ja normaalsem viis. Kuid real juhtudel võivad pooled kaotada huvi varemseatud eesmärgi vastu, mis on saavutatav teisel viisil, kui kohustuses ette on nähtud, jne. Seepärast võib esineda ka teisi kohustuse täitmise viise. Tähtsamad neist (kuid mitte kõik) on loetletud TsK § 129.

2. **Tasaarvestus.** Kohustus võib lõppeda samaliigilise vastunõude tasaarvestusega, mille tähtpäev on saabunud (TsK § 129 p. b). Kahe poole kohustused on *vastastikused*, kui neist ühe võlgnik on teise usaldaja ja vastupidi. Kohustused on *samaliigilised*, kui neil on üks ja sama sisu (näiteks raha tasumine, ühe ja sama kauba muretsemine). Kui pooltel on samaliigilised vastastikused nõuded ja nende tähtpäev saabus, siis lõpevad kohustused kas vahe tasumisega või ilma igasuguse tasumiseta, kui samaliigilised vastastikused nõuded on võrdsed. Tasaarvestatavate kohustuste täitmise tähtajad ei vaja ühtelangemist. On ainult vaja, et tasaarvestusele esitatud kohustuste täitmise tähtajad tasaarvestuse hetkeks oleksid saabunud.

Tsiviilkoodeks ei nimeta tasaarvestuse lubatavuse tingimuste hulgas poolte vastastikust kokkulepet. Järelikult võib tasaarvestus toimuda mitte ainult poolte kokkuleppel (lepinguline tasaarvestus), vaid ka ühepoolse tahteavaldusega, s. o. ühe poole avaldusel. Kohustusi alimentide maksmise kohta ei või kustutada tasaarvestusega. Sotsialistlikud organisatsioonid on kohustatud oma arveldusi teostama Riigipanga kaudu. Seepärast toimub ka nende rahaliste kohustuste tasaarvestus Riigipanga osavõtul.

3. **Usaldaja ja võlgniku ühtumine ühes isikus.** Kui kohustuse usaldaja ja võlgnik hiljem, pärast antud kohustuse tekkimist ühtuvad ühes isikus, siis lõpevad nende vahel olnud kohustused (TsK § 129 p. v). Meie praktikas esineb selliseid juhtusid sagedamini kahe sotsialistliku organisatsiooni ühendamisel (fusioon), mille vahel enne nende ühendamist olid olemas kohustuslikud suhted. Mõnikord esinevad sellised juhud ka kodanike vahelistes suhetes (näiteks kui võlgnik osutub usaldaja pärijaks või usaldaja osutub võlgniku pärijaks).

4. **Poolte kokkulepe.** Kohustused lõpevad ka poolte kokkuleppega (TsK § 129 p. g). Kohustuse lõppemisele suunatud kokkulepe võib näha ette täitmise asendamise, s. o. võlgniku poolt teise teo soorita-

mise, kui see kohustuses on ette nähtud. Poolte kokkuleppel võib usaldaja loobuda oma nõudest (võla kinkimine). Pooled võivad teostada leppetoimingu kohtulikus korras või väljaspool kohut. Lõppeks võivad pooled kokkuleppel asendada ühe kohustuse teisega (novatsioon).

Novatsiooni korral lõpeb vana kohustus ja selle asemele tekib uus kohustus. Novatsiooniks on oluline see, et pooled loovad uue kohustuse nimelt vana kohustuse lõpetamise eesmärgiga.

Kui kohustuslikust õigussuhtest võtavad osa sotsialistlikud organisatsioonid, siis võib kohustuse lõppemine poolte kokkuleppel toimuda ainult neil kordadel, kus see ei ole vastuolus plaaniga. Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes on „võla kinkimine" lubamatu, eriti ei ole lubatud vastastikune loobumine leppetrahvi sissenõudmisest kohustuse rikkumise eest (majandusorganite niinimetatud „vastastikune amnestia" kohustuste rikkumise korral).

5. **Täitmise võimatus.** Kohustused lõpevad *täitmise võimatusega*, mille eest võlgnik vastavalt TsK § 118 ei kanna vastutust (TsK § 129 p. d). Kui võlgnik kannab vastutust tekkinud täitmise võimatuse eest, siis kohustus ei lõpe, kuivõrd usaldajal neil juhtudel on õigus võlgnikult sisse nõuda mittetäitmisega tekitatud kahjusid jne. (Küsimus täitmise võimatusest nõukogude õiguses on selgitatud 15. peatükis „Üldine õpetus lepingutest".)

6. **Administratiivaktid.** Kohustused lõpevad samuti *vastavate riigivõimu organite korraldustega*. See kohustuse lõppemise alus esineb kõige sagedamini riiklike organisatsioonide vahelistes suhetes.

7. **Võlgniku surm ja usaldaja surm.** Mõningad kohustused on lähedalt ja katkestamatult seotud võlgniku ja usaldaja isikuga. Seepärast lõpevad niisugused kohustused, peale ülaltähendatud aluste, ka võlgniku surmaga või usaldaja surmaga. Nii näiteks lõpevad kohustused elatusraha maksmiseks (alimentaarsed kohustused) selle isiku surmaga, kellel oli õigus alimentide saamiseks; volitusleping lõpeb volitaja surmaga või voliniku surmaga (TsK § 260).

§ 10. Sõja mõju kohustustele.

Nõukogude rahva Suure Isamaasõja tingimustes saksa fašistlike röövvallutajate vastu tekkis rida küsimusi, mis on seotud sõja mõjuga kohustustele, kohustuste täitmisele, eriti enne sõda tekkinud kohustuste saatusele.

Võidu organiseerimine saksa fašistlike röövvallutajate üle nõudis ülimat jõupingutust, sotsialistliku riigi kõigi ressursside kiiret ja iga-

külgset mobilisatsiooni. Võidu saavutamiseks vaenlase üle oli vajalik kõigi jõudude ja vahendite maksimaalne mobilisatsioon, oli vajalik suurima tähelepanu ja hoolsuse avaldamine iga nõukogude tsiviilkäibe osalise poolt enesele võetud kohustuste täitmiseks.

NSV Liidu Valitsuse poolt ei olnud üldist normi antud enne sõda tekkinud kohustuste lõppemise või nende täitmise edasilükkamise kohta. Polnud ka üldist normi antud, mis oleks vähendanud vastutust sõjaolude tõttu kohustuste täitmata jätmise eest.

Selle kõrval andis NSV Liidu Valitsus korduvalt vastavat liiki määrusi ja korraldusi, eriti rahaliste kohustuste täitmise edasilükkamise kohta (niinimetatud erimoratooriumid). Samuti olid Valitsuse määruste ja korraldustega mõned võlgnikud vabastatud vastutusest kohustuste täitmata jätmise eest, kui ja kuivõrd selline mittetäitmine oli tingitud sõjaoludest. Nii näiteks vabastas Valitsus raudteid klientuurile kaupade hinna tasumisest, mis ei saabunud sihtkohta, kui need olid transportimiseks võetud raudteejaamade poolt, mis olid hiljemalt ajutiselt vaenlase poolt okupeeritud. (NSVL RKN määrus 5. augustist 1943. a.). Mõningad enne sõda tekkinud kohustused olid Valitsuse määrustega lõpetatud (näiteks kohustused ajutiselt katkestatud ehituste kohta).

Niiviisi meie sõjaaegne seadusandlus lähtub kohustuste täitmise küsimuses sellest, et sõda iseenesest ei ole asjaolu, mis lõpetab enne sõda tekkinud kohustusi ja teeb nende täitmise võimatuks.

Raskused tooraine, kütteaine, elektrienergia hankimisel, tööjõu puudus, transpordi raskused ei vabasta võlgnikku sõjaoludes samuti nagu ka rahuajal lepingu täitmisest ja vastutusest mittetäitmise eest.

Sõja tingimuste olemasolu, mis teatavate kohustuste liikide täitmise teeb võimatuks või dikteerib vajaduse selliste kohustuste täitmise edasilükkamiseks, võib kindlaks määrata ainult NSV Liidu Valitsus või vastavatel kordadel teised riigiorganid.

Üksikuil konkreetseil juhtudel tuleb antud küsimust lahendada TsK üldreeglite kohaselt (§ 117—119). Vaidluse korral läheb selline küsimus kohtu või arbitraaži otsustamisele. Nii kohtu kui ka arbitraaži praktika lähtub selliste vaidluste korral sellest, et sõja tingimustes, kus kohustuste, eriti aga sotsialistlike organisatsioonide vaheliste kohustuste reaalsel täitmisel on suur tähtsus võidu kiirendamiseks vaenlase üle, on paratamatult tarvilik eriti range suhtumine võlgnikusse, kes kohustuse on täitmata jätnud, ja tema poolt esitatud täitmise võimatuse motiivide konkreetne ja karm hinnang.

Sõda tõi kahtlemata kaasa rea raskusi majanduslike organisatsioonide töös. Kuid samal ajal nõuab sõda eriti täpset ja pingelist tööd nende raskuste ületamiseks. Meie majandus töötab sõjatingi-

mustes endastmõistetavalt plaani alusel. Sellest plaanist peavad tulenema ka majandusorganite kohustused. Seepärast toovad kõik sõjaajast tingitud p l a a n i muudatused kaasa ka vastavaid muudatusi kohustustes.

Plaani kohaselt lahendatakse ka küsimusi vastavast plaanipärasest ülesandest tuleneva kohustuse täitmise reaalsuse kohta. Kui plaanipärane ülesanne on muudetud või tühistatud, siis ei kuulu ka kohustus täitmata jäänud osas edaspidisele täitmisele. Sel juhul nõutakse korratult võlgnikult leppetrahv või kahjud.

15. p e a t ü k k.

ÜLDINE ÕPETUS LEPINGUIST.

§ 1. Lepingu mõiste ja lepingute liigid. § 2. Nõukogude lepinguõiguse põhiprintsiibid. § 3. Lepingu sisu. § 4. Lepingu vorm. § 5. Lepingu sõlmimine. § 6. Lepingulised vahekorrad sotsialistlike organisatsioonide vahel. § 7. Lepinguliste kohustuste tagamise viisid. § 8. Lepingu täitmine ja lepinguliste kohustuste rikkumise tagajärjed. § 9. Lepingu mittetäitmise eest vastutusest vabastamise tingimused. § 10. Lepingu lõpetamine ja muutmine.

§ 1. Lepingu mõiste ja lepingute liigid.

1. **Lepingu definitsioon ja selle tähendus nõukogude tsiviilõiguses.** L e p i n g o n k a h e v õ i m i t m e i s i k u k o k k u l e p e t s i v i i l õ i g u s l i k e v a h e k o r d a d e t e k i t a m i s e k s, m u u t m i s e k s v õ i l õ p e t a m i s e k s. Seega on leping juriidiliselt vaatepunktilt vastastikune (kahepoolne) tehing (vt. TsK § 26). Lepingut teistest juriidilistest tehingutest eraldavaks oluliseks tunnuseks on lepingu poolte kokkuleppe, nende kooskõlastatud tahte olemasolu, mis on suunatud teatud õigusliku tagajärje saavutamisele.

Tsiviilõiguslike vahekordade tekkimise, muutmise ja lõpetamise lepingulisel meetodil on väga laialdane levik. Kodanike, samuti kodanike ja sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes kaupade müügi, vara kasutamisele andmise, tööde teostamise, teenete osutamise jne. alal lubab poolte kokkuleppele rajatud leping suurimal määral arvestada kodanike nõudeid ja vajadusi nende väljendamise ja individuaalsete erinevuste kogu mitmekesisuses.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste suhete alal saavutatakse lepingute sõlmimise teel rahvamajanduse tsentraliseeritud, plaanipärase juhtimise põhimõtte ühendamine plaani täitvate organisat-

sioonide majandusliku isetasuvuse, initsiatiivi ja iseseisvuse põhimõttega.

Plaan ei ole arvude ja ülesannete loetlus. „Tegelikult on tootmisplaan — õpetab seltsimees Stalin — miljonite inimeste elav ja praktiline tegevus. Meie tootmisplaani reaalsus — see on töörahva miljonid, kes loovad uut elu. Meie programmi reaalsus — see on elavad inimesed, meie teiega, meie töötahe, meie valmisolek töötada uut moodi, meie kindel tahe täita plaani."[1]

Järelikult jätab plaan laia ala igakülgse initsiatiivi avaldamiseks selle täitmisel. Eriti eeldab plaan ka laia initsiatiivi lepingute sõlmimisel, kuid muidugi ainult selliste lepingute sõlmimisel, mis on rajatud plaanile ja suunatud plaani täitmisele, kuid mitte selle rikkumisele. Tootmis- ja vahetusprotsessis majanduslikult omavahel seotud sotsialistlikud organisatsioonid lepivad lepingute sõlmimise teel kokku plaanipäraste ülesannete täitmise parimais viisides ja meetodeis, nende täpsustamises ja detailimises, vastavalt oma konkreetseile nõudeile ja vajadustele, ning nende ülesannete täitmise majandusliku isetasuvuse tagatistes.

Seepärast ongi leping parim vorm plaani ühendamiseks majandusliku isetegevuse põhimõtetega. Seepärast kohustabki kehtiv seadusandlus riiklikke, majanduslikke ja kooperatiivorganeid ja ettevõtteid plaaniülesannete piirides looma vastastikused suhted kaupade hankimiseks, tööde teostamiseks ja teenete osutamiseks lepingute sõlmimise ja tellimiste andmise teel.

Rahvamajandusliku plaani teostamise tagamine nõuab lepingute täpset ja õigeaegset täitmist. Lepingulise distsipliini rikkumine tähendab tegelikult ebamajanduslikkust, sotsialistliku ülesehitamise tempo nurjaajamist.

Majanduslike organite poolt lepingu alusel endile võetud kohustuste mittetäitmise või mittekohase täitmise eest võetakse ametiisikud vastutusele kui ametialaste kuritegude eest (NSVL KTK ja RKN määrus 18. veebruarist 1931. a. — LSKK 1931. a. nr. 10, art. 109).

Niiviisi on leping sotsialistlike organisatsioonide vahel — kahe või mitme sotsialistliku organisatsiooni kokkulepe nende tsiviilõiguslike vahekordade tekitamiseks, muutmiseks või lõpetamiseks plaani parimaks täitmiseks.

2. **Lepingute liigid.** Kahepoolsed lepingud. Nõukogude tsiviilkäibes rakendatakse lepingute mitmesuguseid liike. Eristamist

---

[1] Stalin, Leninismi küsimusi, tõlgitud 11. trüki järgi. RK „Poliitiline Kirjandus" Tallinn, 1945, lk. 308.

lepingute üksikute liikide vahel võib teostada mitmesuguste tunnuste järgi: sõlmimise vormi, lepingu plaaniga ettemääratavuse astme, lepinguliste kohustuste vastastikkuse tunnuse, isikliku täitmise kohustuslikkuse tunnuse jne. järgi. Siin nimetame üksnes kahepoolseid ja ühepoolseid lepinguid ja lepinguid kolmandate isikute kasuks.

Igas lepingus on kaks poolt. Kuid mõningate lepingute järgi on ühel poolel ainult õigused ega ole kohustusi, kuna teiste lepingute järgi on mõlemal poolel õigused ja kohustused.

Lepinguid, mille alusel igal poolel tekivad nii õigused kui ka kohustused, nimetatakse kahepoolseiks lepinguiks. Sellised on näiteks müügi-, vahetus-, töövõtte- jt. lepingud. Müügilepingu järgi on müüja kohustatud müüdud vara ostja omandisse üle andma ja on õigustatud nõudma kokkulepitud hinna tasumist. Ostja omakorda on õigustatud nõudma ostetud vara üleandmist temale ja on kohustatud tasuma kokkulepitud hinna.

Lepinguid, mille järgi ainult ühel poolel on nõudeõigus, kuna teisel poolel on ainult kohustus, nimetatakse ühepoolseiks lepinguiks.

Ühepoolne leping on näiteks laenuleping. Laenulepingu järgi on usaldajal õigus nõuda võlgnikult võlasumma tagasiandmist ja võlgnik on kohustatud tasuma selle summa intressidega või intressideta. Ühepoolsete ja kahepoolsete lepingute eristamisega on seotud olulised erisused nende täitmismenetluses.

Kahepoolse lepingu järgi rajanevad poolte vahekorrad vastastikkuse põhimõttele. Seepärast on iga pool õigustatud oma kohustust mitte täitma, kuni teine pool ei täida vastavat vastukohustust, kui mitte seadusest, lepingust või õigusvahekorra loomusest ei järeldu, et ühe poole kohustus tuleb täita enne teise poole kohustust (TsK § 139). Kui täitmine kahepoolse lepingu järgi muutus ühele poolele võimatuks, siis sõltuvad sellest tekkivad tagajärjed sellest, kes vastutab täitmise võimatuse tekitanud asjaolude eest.

Ühe poole võimatus täita kahepoolset lepingut toob enesega kaasa seaduses või lepingus teistsuguste sätete puudumisel järgmised tagajärjed:

a) Kui täitmise võimatuse tekitanud asjaolud ei sõltu lepingupooltest, siis poolel, kellel puudub võimalus oma kohustust täita, ei ole õigust nõuda kohustuse täitmist teiselt poolelt. Kumbki pool on õigustatud nõudma temale kogu täidetu tagasiandmist ilma vastavat vasturahuldust saamata (TsK § 144).

Kui näiteks pooltest olenemata põhjustel põles ära kasutamisele antud maja, siis pole kasutajal õigust kasutusandjalt nõuda teise

maja rendile andmist. Kui kasutaja tasus rendimaksu avansina, on kasutusandja kohustatud kasutajale rendimaksu tagasi andma.

b) Kui täitmise võimatuse tekitanud olud olenevad poolest, kellel tekkis täitmise võimatus, siis on teine pool õigustatud loobuma lepingust ja nõudma kahjude tasumist (TsK § 145).

c) Kui täitmise võimatuse tekitanud olud olenevad teisest poolest, siis pool, kellel tekkis täitmise võimatus, on õigustatud nõudma vasturahuldust selle tasaarvestusega, mis ta kokku hoidis kohustusest vabanemise tagajärjel (TsK § 146).

3. **Lepingud kolmandate isikute kasuks.** Tavaliselt omandavad lepingu järgi õigusi ja kohustusi need pooled, kes lepingu sõlmivad. Kuid tsiviilkäibes esineb ka selliseid lepinguid, mille järgi omandab nõudeõiguse kolmas isik, kes ei võta lepingust osa ei vahetult, ei oma esindaja kaudu. Sellist lepingut nimetatakse lepinguks kolmanda isiku kasuks.

Kolmas isik, kelle kasuks on leping sõlmitud, saab selle lepingu järgi iseseisva nõudeõiguse. Kui kolmas isik avaldas võlgnikule soovi oma õigust kasutada, siis ei saa temalt enam seda õigust ära võtta. Kui aga kolmas isik loobus tema kasuks väljatingitud õiguse kasutamisest, siis võib seda õigust kasutada seda tinginud pool, kui-võrd see ei ole vastuolus lepingu mõttega (TsK § 140).

Kolmandate isikute kasuks sõlmitud lepingu näitena võib osutada elukindlustuslepingule kolmanda isiku kasuks.

§ 2. Nõukogude lepinguõiguse põhiprintsiibid.

NSV Liidus ei ole isiku huvide vastandamist kogu ühiskonna huvidega, sotsialistliku riigi huvidega. Samuti pole meil üksiku majandusliku organisatsiooni huvide vastandamist kogu rahvamajanduse huvidega. Iga üksiku kodaniku, üksiku sotsialistliku organisatsiooni seaduslik huvi, mille saavutamisele on suunatud sõlmitavad lepingud, ei või ega pea vastuolus olema ühiskondlike, riiklike huvidega.

Meie lepingulise plaani põhiprintsiibiks on lepingu poolte vabaduse ja võrdsuse printsiip ühiskondlike ja isiklike huvide ühendamise alusel.

NSV Liidu majanduselu määrab ja suunab riiklik rahvamajanduslik plaan (NSV Liidu konstitutsiooni § 11). Lepinguid määrab ja juhib meie tsiviilkäibes vahetult või lõpptulemusena samuti rahvamajanduslik plaan. Sotsialistliku riigi plaanipärase mõjutuse aste, lepingute ettemääratavus plaaniga on muidugi erinev lepinguis, mis sõlmitakse sotsialistlike organisatsioonide vahel, kodanike ja sotsialistlike organisatsioonide vahel ja kodanike vahel. Erinevused ses

mõttes on olemas ka sotsialistlike organisatsioonide kui ka nende ja kodanike vahel sõlmitavate lepingute üksikute liikide vahel.

Ühtedel juhtudel tulenevad sõlmitavad lepingud vahetult mõlemale lepingu poolele kohuslikest plaanipärastest ülesannetest. Teistel juhtudel otsustavad pooled iseseisvalt, milliseid lepinguid on neil vaja sõlmida plaanipäraste ülesannete täitmiseks. Kolmandail juhtudel mõjub sotsialistlik riik sõlmitavaile lepinguile hindade reguleerimise, toodangu väljalaskmise ulatuse, selle omaduse, sortimendi, realiseerimiskorra jne. määramise teel.

Lõpuks, real juhtudel mõjutab riik lepinguosaliste tahet ja ühes sellega ka lepingu sisu ainult kaudselt — majandusliku reguleerimise meetoditega; selline on näiteks kolhoosi turgudel kujunevate hindade reguleerimine vastavate toitluskaupade kontingentide suurendamise teel, mis kuuluvad realiseerimisele riiklikú ja kooperatiivse avaliku kaubandusvõrgu kaudu, detsentraliseeritud varumise laiendamise teel jne.

Real juhtudel nii lepingute sõlmimisel kodanike ja sotsialistlike organisatsioonide vahel kui ka lepingute sõlmimisel sotsialistlike organisatsioonide vahel on kodanike isiklike huvide ja samaaegselt sotsialistliku riigi huvide tõeliseks tagamiseks, ühiskondlike ja isiklike huvide õigeks ühendamiseks tähtsamate lepingute sisu ette määratud tüüp- ehk näidislepingute avaldamise, hindade kindlaksmääramise jne. kaudu. Selliselt näiteks määrab riik ette ära elamute üürilepingu, samuti ka teiste lepingute, mille eesmärgiks on töötajate materiaal-olustikuliste ja kultuuriliste vajaduste rahuldamine, kontraktatsiooni lepingute, masina-traktorijaamade lepingute kolhoosidega, sotsialistlike organisatsioonide vaheliste hanke- ja tööettevõttelepingute tähtsaimad tingimused.

Sotsialistliku riigi reguleeriva mõjutuse üheks avalduseks lepingulistele vahekordadele on samuti rea lepingute sõlmimise organiseeritud kord (vt. käesoleva peatüki § 5).

§ 3. Lepingu sisu.

Leping koosneb reast tingimustest. Lepingus eristatakse olulisi, tavalisi ja juhuslikke tingimusi.

Olulisteks tingimusteks on need tingimused, milleta lepingut ei loeta sõlmituks. Sellisteks olulisteks tingimusteks tunnustab Tsiviilkoodeks: a) lepingu eseme, b) hinna, c) tähtaja.

Olulisteks tunnustatakse ka kõik need tingimused, mille suhtes ühe poole eelneva avalduse kohaselt peab saavutatama kokkulepe (TsK § 130).

Tavalisteks tingimusteks on tingimused, mille paigutamine lepingusse pole kohuslik, kuivõrd need on endastmõistetavad. Kui vastava lepinguliigi tavaliste tingimuste kohta pole antud konkreetses lepingus erilisi sätteid, siis kohaldatakse üldsätitud korda. Nii näiteks teostab üüritud ruumi jooksvat remonti üürnik üldreeglina omal kulul (TsK § 161). See on kasutuslepingu t a v a l i n e tingimus. Kui pooled lepingus pole teisiti kokku leppinud, siis nendevahelistes suhetes kohaldataksegi seda üldkorda. Kui aga pool peab vajalikuks üldkorrast taganeda, siis peab tema seda lepingu tingimuseks tegema.

J u h u s l i k e k s t i n g i m u s t e k s nimetatakse selliseid kõrvalisi, teisejärgulisi tingimusi, millel pole otsustavat tähtsust lepingule ja mida ei eeldata antud tüüpi lepinguis. Need tingimused on pooltele kohuslikud ainult sel korral, kui need on lepingus otseselt ette nähtud, sellesse paigutatud. Selline on näiteks tingimus kauba ärasaatmise kohta müüja poolt mitte harilikus antud kaubaliigi kohta tarvitusel olevas pakendis, vaid kõrgema kvaliteediga pakendis.

Erilisi nõudeid esitab meie seadusandlus sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute sõlmimise kohta. Nende lepingute alusel luuakse tavaliselt poolte vahel kestvad ja oma majanduslikult sisult keerukad vastastikused vahekorrad. Seepärast on vajalik, et leping määraks üksikasjaliselt need vastastikused vahekorrad, annaks nende kohta selge ülevaate.

Sellest lähtudes nõuab meie seadusandlus terve rea TsK § 130 mitte ettenähtud tingimuste kohuslikku paigutamist sotsialistlike organisatsioonide vahelistesse lepinguisse. Nende kohuslike tingimuste loetelu on sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute eriliikide kohta erisugune. Nii näiteks on hankelepingute puhul kohuslikud tingimused hulga, kvaliteedi ja vastavail juhtudel sortimendi ja komplektsuse, täitmise osatähtaegade, hinna ja täitmise tagatiste kohta (NSVL RKN määrus 19. detsembrist 1933. a. § 7—19 — LSKK 1933. a. nr. 73, art. 445). Teised kohuslikud tingimused on sätitud ehituste alal tööettevõttelepingute, kontraktatsiooni lepingute, masina-traktorijaamade ja kolhooside vaheliste lepingute jne. kohta.

§ 4. Lepingu vorm.

Seadusega on sätitud järgmised lepingu vormid: a) suuline ja b) kirjalik. Kirjalikud lepingud omakorda jagunevad: a) lihtsaiks ja b) notariaalselt tõestatuiks (vt. 7. peatükk § 1).

Lepingu notariaalne vorm on kohuslik ainult neil juhtudel, kui see on seadusega otseselt ette kirjutatud.

Üksikute lepingute kohta on sätitud samuti nende kohuslik registreerimine. Ehitiste müügileping ja hoonestusõiguse leping peavad olema mitte ainult notariaalselt tõestatud, vaid ka järgnevalt vastavas kommunaalosakonnas registreeritud (TsK § 185). Elamispinna vahetusleping kuulub registreerimisele elamutevalitsuses.

Seadusega ettekirjutatud lepingu vormil on mitmesugune tähendus. Mõnikord on selle vormi täitmine lepingu kehtivakstunnistamise paratamatuks tingimuseks.

Seadusega nõutava vormi mittetäitmine teeb neil juhtudel lepingu kehtetuks. Teiste sõnadega, neil juhtudel on lepingu vorm nagu seaduse poolt ettekirjutatud selle oluline tingimus. Tehingu vormil on selline tähendus ainult siis, kui see on seaduses otseselt öeldud. Nii näiteks teeb seaduse poolt ettekirjutatud kirjalikust vormist mittekinnipidamine kindlustuslepingu kehtetuks (TsK § 379). Kehtetuse ähvardusel peab ehitiste müügileping sõlmitama notariaalses vormis järgneva registreerimisega kommunaalosakonnas (TsK § 185). Kehtetuse ähvardusel on kohuslik kinkelepingu notariaalne tõestamine summaga üle tuhande rubla (TsK § 138). Sellise tähenduse võib lepingu vormile anda ka poolte kokkulepe (TsK § 130 märkus 2).

Teistel juhtudel on seaduse poolt nõutava lepinguvormi täitmisel lepingu olemasolu ja selle tingimuste sisu kohta nõutava tõendi tähendus. Seaduse poolt nõutava vormi mittetäitmine ei tee neil juhtudel lepingut kehtetuks. See üldreegel on esitatud TsK § 136 märkuses. Lepingu kirjaliku vormi mittetäitmine ei tee lepingut kehtetuks, kuid võtab pooltelt õiguse toetuda vaidluse korral tunnistajate ütlustele. Kuid neil on õigus esitada kirjalikke tõendeid (kirjavahetust, arveid, väljavõtteid raamatupidamisraamatuist jms.).

§ 5. Lepingute sõlmimine.

1. **Lepingute sõlmimise staadiumid.** Leping loetakse sõlmituks, kui pooled on avaldanud teineteisele nõusolekut kõigi lepingu oluliste tingimuste kohta, vastavail juhtudel seadusega nõutavas vormis (TsK § 130).

Järelikult langeb lepingu sõlmimise hetk kokku selle oluliste tingimuste kohta pooltevahelise kokkuleppe saavutamise hetkega. Kui aga näiteks seadusega on sätitud lepingu kohuslik notariaalne vormistamine, loetakse see sõlmituks selle notariaalse tõestamise ajast.

Lepingu sõlmimise protsessis eristatakse kaht põhistaadiumi: oferti ja aktsepti.

O f e r t on ühe isiku poolt teisele tehtud ettepanek leping sõlmida. Lepingu sõlmimise ettepanekul on juriidiline tähendus ainult sel korral, kui selles on tähendatud kõik tulevase lepingu olulised tingimused. Lepingu olulisi tingimusi mittesisaldavat lepingu sõlmimise ettepanekut ei loeta oferdiks ja see ei tekita mingisuguseid õiguslikke tagajärgi. Peale selle peab ettepanek olema adresseeritud kindlale isikule. Määramata isikute ringile tehtud ettepanekut (näiteks kuulutamist ajalehes) ei loeta oferdiks.

Ettepanek lepingu sõlmimiseks seob ettepanija selles mõttes, et kui tehtud ettepanekule saabub jaatav vastus, siis lepingu sõlmimise ettepaneku teinud isik (oferent) ei või keelduda selle sõlmimisest.

Eristatakse kohalolijale isikule tehtud lepingu sõlmimise ettepanekut ja eemalolijale isikule tehtud lepingu sõlmimise ettepanekut. Kohalolijale isikule tehtud lepingu sõlmimise ettepanek, vastamiseks tähtaega tähendamata, seob oferenti (ettepaneku tegijat) ainult sel korral, kui kontrahent otsekohe teatas ettepaneku vastuvõtmisest. Telefoni teel tehtud ettepanek loetakse ettepanekuks kohalolijale (TsK § 131). Eemalolijale tehtud lepingu sõlmimise ettepanek, vastuse andmiseks tähtaega määramata, seob ettepaneku tegijat kuni tähtaja möödumiseni, mis on normaalselt vajalik vastuse saamiseks (TsK § 132). Kui vastamiseks on antud kindel tähtaeg, siis on ettepaneku teinud isik sellega seotud ainult kuni selle tähtaja möödumiseni (TsK § 133).

A k t s e p t on kontrahendi nõusoleku kinnitamine lepingu sõlmimiseks oferdis esitatud tingimustel. Kui aktsept saabub oferdis tähendatud tähtajal või tähtajal, mis on normaalselt vajalik vastuse saamiseks, siis tunnistatakse leping sõlmituks.

Kui hilinemisega saadud vastusest ettepaneku vastuvõtmise kohta on näha, et vastus oli ära saadetud õigeaegselt, siis loetakse see hilinenuks ainult sel juhul, kui vastuse saaja sellest teisele poolele viivitamata teatab (TsK § 133).

Kui lepingu sõlmimise ettepanek eemalolijale näeb ette ühe tingimusena ettepandava lepingu kohest täitmist täielikult või osaliselt, siis loetakse leping sõlmituks, kui ettepaneku saaja asus selle täitmisele (näiteks saatis osa kaupa ära).

Üldreeglina loetakse eemalolija isikuga sõlmitud leping sõlmituks hetkest, mil ettepaneku teinud isik on saanud vastuse (TsK § 134). Kui isikult, kellele on tehtud ettepanek, saabub avaldus selle ettepaneku vastuvõtmise kohta, kuid teistel tingimustel, kui oli ette pandud, siis selline avaldus loetakse ettepaneku tagasilükkamiseks ja samaaegselt uueks lepingu sõlmimise ettepanekuks (TsK § 135).

Kui teatud lepinguliikide kohta on sätitud kohuslik vorm, siis nõutakse nende sõlmimiseks veel üht staadiumi: saavutatud kokkuleppe vormistamist.

2. **Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute sõlmimine.** Erireeglid on sätitud sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute sõlmimise kohta. Need lepingud sõlmitakse organiseeritud korras, mis põhiliselt seisneb selles, et NSVL Min. Nõukogu sätib igal aastal oma määrustega kõigi pikaajaliste lepingute sõlmimise äärmised tähtajad eelseisvaks aastaks. Need tähtajad võivad olla erinevad lepingute eriliikide kohta. NSVL Min. Nõukogu annab samuti juhendeid eelseisvaks aastaks lepingute sõlmimisega seotud põhiküsimuste kohta (lepingute sisu, nende sõlmimise meetodite, lepinguliste seoste vormi jne. kohta). NSVL Min. Nõukogu juhendite täitmiseks annavad liiduvabariikide ministrite nõukogud, ministeeriumid ja täitevkomiteed arendavaid juhatusi neile alluvaile organisatsioonidele ja rakendavad rea abinõusid, mis taotlevad lepingute plaanipärase ja organiseeritud sõlmimise tagamist valitsuse poolt määratud tähtajaks.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute sõlmimise teiseks iseärasuseks on niinimetatud eellepingulise arbitraaži instituut. Lepingud majanduslike organite vahel sõlmitakse plaani alusel ja selle täitmiseks. Seepärast pole majanduslikud organid õigustatud jätma sõlmimata lepingut, mis tuleneb vahetult neist plaanipäraseist ülesandeist. Neil kordadel, kui majanduslik organ hoidub kõrvale temale kohuslike lepingute sõlmimisest, samuti kui majanduslikud organid vahetute läbirääkimiste teel ei suuda kõrvaldada lepingu sõlmimisel nende vahel tekkinud lahkarvamusi, on nad kohustatud need lahkarvamused andma riikliku või ametkondliku arbitraaži lahendada.

§ 6. Lepingulised vahekorrad sotsialistlike organisatsioonide vahel.

1. **Lepinguliste vahekordade organiseerimine.** Lepingu kõige ratsionaalsemaks ja täielikumaks kasutamiseks võitlusvahendina plaani ja isetasuvuse eest nõutakse majanduslike organite vaheliste lepinguliste seoste õiget organiseerimist. Nende seoste organiseerimist reguleerib kehtiv seadusandlus põhiliselt kolmes suunas:

a) määratakse lepinguliste seoste suund (s. o. otsustatakse küsimus selle kohta, milliste sotsialistlike organisatsioonide vahel tuleb lepingud sõlmida);

b) määratakse lepinguliste seoste kestus (lepingute kehtivuse tähtaeg);

c) reguleeritakse sõlmitavate lepingute sisu.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepinguliste seoste loo-

mise organisatsiooniliseks põhiprintsiibiks on printsiip, millel alusel lepingulised vahekorrad luuakse vahetult lepingut täitvate majanduslike organisatsioonide vahel, näiteks tööettevõttelepingu suhtes — vahetult ehitava organisatsiooni (tööettevõtja) ja organisatsiooni vahel, kelle jaoks tööd täidetakse (tellija); hankelepingu suhtes — selle majandusliku organi, kes kaupa toodab või saadab, ja selle vahel, kes seda saab ja selle eest tasub.

Kõrvalekaldumisi sellest printsiibist lubatakse ainult tõsiste — organisatsiooniliste ja majanduslike — põhjuste olemasolul.

Neil juhtudel lubatakse erandkorras niinimetatud tsentraliseeritud lepingute sõlmimist, s. o. lepingute sõlmimist kõrgemalseisvate organisatsioonide, aga mitte neile alluvate ettevõtete vahel, kes vahetult täidavad lepingust tulenevaid kohustusi.

Lepinguliste seoste kestuse (sõlmitavate lepingute kehtivuse tähtaja) suhtes lähtub meie seadusandlus põhiliselt lepingu kehtivuse aastasest tähtajast. Lepingu kehtivuse aastase tähtaja korral hõlmatakse plaanist jooksvaks aastaks tulenevad poolte vahelised vastastikused majanduslikud vahekorrad purgivalt üksnes lepinguga. Lepingu kehtivuse aastane tähtaeg on kohuslik eriti hankelepingute kohta kõigi kaupade jaoks, mille tarbijate vahel jagamise aastaplaanid kinnitatakse NSVL Valitsuse poolt (NSVL RKN määruse 15. jaanuarist 1936. a. § 2 — LSKK 1936. a. nr. 3, art. 27).

Mõningail juhtudel sõlmitakse lepingud ka pikemaiks tähtaegadeks. Nii näiteks sõlmitakse kapitaalehituse tööettevõtte korral, mille lõpetamise tähtaeg ületab kalendriaasta piirid, üldleping kogu ehituse kohta tervikuna ühes järgnevate aastalepingutega tööde ulatuse kohta, mis on plaanis ette nähtud antud aasta kohta. Pikaajalised lepingud sõlmitakse samuti laevade ja sisseseadete tellimisel, mille valmistamise tähtaeg ületab ühe aasta, detsentraliseeritud varumise lepingute, rendilepingute sõlmimisel jne.

Selle kõrval lubatakse lühiajaliste lepingute (näiteks hooajaliste, kvartaalilepingute), samuti ka kauba ühekordseks väljaandmiseks ühekordsete tehingute sõlmimist.

Kauba väljaandmine ühekordse tehingu järgi võib langeda kokku selle sõlmimise hetkega, kuid võib sellest olla teatud ajavahemikuga ka lahutatud.

2. **Lepingute sisu reguleerimine.** Sõlmitud lepingute sisu reguleeritakse lepingukohustuste ulatuse, nende täitmise tähtaja, hinna jne. mõttes nende plaaniülesannetega, mille alusel ja täitmiseks sõlmitakse lepingud sotsialistlike organisatsioonide vahel. Peale selle reguleeritakse ka lepingu teised tingimused, tavaliselt neil juhtudel, kui on vajalik sõlmida suurem hulk põhiliselt samasisulisi

lepinguid (näiteks kaupade hankelepingud, kontraktatsioonilepingud, masina-traktorijaamade ja kolhooside vahelised lepingud jne.). Seda reguleerimist teostatakse peamiselt tüüp- ehk näidislepingute avaldamisega. Sotsialistlike majanduslike organisatsioonide poolt sõlmitavate kaupade müügilepingud (hankelepingud) reguleeritakse samuti kaubahankimise põhi- või üldtingimuste sättimise või üldlepingute sõlmimise teel.

Mõned tüüp- ja näidislepingud kinnitatakse NSVL Min. Nõukogu poolt. Nii näiteks on tööettevõtte tüüplepingud (üld- ja aasta-) kinnitatud NSVL RKN määrusega 26. veebr. 1938. a. (LMKK 1938. a. nr. 9, art. 58). NSVL RKN määrusega 13. jaanuarist 1939. a. on kinnitatud masina-traktorijaama tüüpleping kolhoosidega.

Mõningail juhtudel kinnitatakse tüüp- ja näidislepingud NSVL Min. Nõukogu ülesandel ministeeriumide poolt (näiteks mõned kontraktatsioonilepingud, elektrienergia hankeleping). Real juhtudel töötatakse välja ja kinnitatakse tüüplepingud hankijate ja tarbijate keskorganisatsioonide vahelisel kokkuleppel. Kinnitatud tüüp- ja näidislepingud on nende alusel konkreetseid lepinguid sõlmivaile pooltele kohuslikud.

3. **Hankimise põhitingimused.** Kaupade hankimise põhi- ehk üldtingimused töötatakse tavaliselt välja ja kinnitatakse organisatsioonide — hankijate ja tarbijate — ministeeriumide (keskuste) vahelisel kokkuleppel. Hanke põhitingimused on normatiivne akt, ministeeriumide ühine juhend, millega määratakse kõigile alamalseisvaile majanduslikele kesk- ja allorganisatsioonidele hankelepingute sõlmimise ja nende täitmise kohuslikud eeskirjad. Mõningad lepingutingimused peavad olema kohuslikult ette nähtud hanke põhitingimustes, nii näiteks lepinguliste sanktsioonide kohaldamise tingimused, maksenõuete aktseptist keeldumise alused (NSVL RKN määrus 29. novembrist 1938. a. — LMKK 1938. a. nr. 53, art. 302). Hanke põhitingimused ei ole lepinguks hankija keskuse ja tarbija keskuse vahel. Vastupidi, need eeldavad nende alusel hankelepingute sõlmimist majanduslike kesk- ja allorganisatsioonide vahel. Üksikuil juhtudel kinnitab tähtsamate kaupade hankimise põhi- (üld-) tingimused NSVL Valitsus (näiteks NSVL RKN juures asuva Majandusnõukogu poolt 28. novembril 1938. a. kinnitatud „Metallitoodangu hanke üldtingimused").

4. **Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepinguliste vahekordade struktuur.** Sõlmimisele kuuluvate lepingute tingimuste määramise üheks meetodiks on üldlepingute sõlmimine.

Üldleping — see on kahe majandusliku süsteemi keskuste (tsentraalsete või kesksete organisatsioonide) vahel sõlmitav leping

alluvate majanduslike organisatsioonide vaheliste hankelepingute sõlmimise organiseerimiseks ja nende lepingute tähtsamate tingimuste määramiseks. Samal ajal määrab üldleping vahekorrad seda sõlminud poolte vahel. Hankelepinguid, mida sõlmivad majanduslike süsteemide kesk- ja allorganisatsioonid, neile eelnenud vastavate majanduslike süsteemide keskuste vahelises üldlepingus ettenähtud korras ja tingimustel, nimetatakse lokaalseiks lepinguiks.

Hankelepinguid, mille sõlmimisele ei eelne üldlepingu sõlmimine lepingupoolte keskuste vahel, nimetatakse otseseiks lepinguiks.

Käesoleval ajal on lepinguliste seoste põhivormiks kaupade hankimise alal otsesed lepingud, mis sõlmitakse hankijate ja tarbijate keskuste vahel kokkulepitud hanke põhi- või üldtingimuste alusel.

Tuleb tähendada, et hankelepinguid, nii üld-, lokaalseid kui ka otseseid, võidakse sõlmida niinimetatud osalises vormis (osalepingud). Lepingu osalise vormi olemus seisneb selles, et selles ostjaina (mõnikord ka hankijaina) ei esine üks, vaid mitu organisatsiooni (osalist). Osalepinguis määratakse täpselt iga sellest osavõtva organisatsiooni kohustused ja sellega suurendatakse nende huvi ja vastutust selle täitmise eest. Iga osaline kannab oma osavõtu osa piirides iseseisvat vastutust lepingukohustuste täitmise eest.

Reeglipäraselt esineb ostjana osalepingus rida antud süsteemi organisatsioone, eesotsas oma kõrgemalseisva organisatsiooniga. Tarbimiskooperatsiooni suhtes on osalepingute sõlmimise võimalus ette nähtud NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määruses 29. septembrist 1935. a. „Tarbimiskooperatsiooni töö kohta külas" (LSKK 1935. a. nr. 52, art. 427).

Tarbimiskooperatsiooni vabariiklikel, krai- ja oblasti liitudel ja riiklikel kaubanduslikel organisatsioonidel on keelatud osalepingute sõlmimine kaupade hankimiseks oma süsteemi alamalseisvate organisatsioonide nimel viimaste vahetu osavõtuta kõigi tingimuste väljatöötamisest (NSVL RKN määrus 29. novembrist 1938. a. — LMKK 1938. a. nr. 53, art. 302).

Samuti on keelatud alamalseisvate organisatsioonide kohuslikus korras kaasatõmbamine lepinguist osaliseks osavõtmiseks.

§ 7. Lepinguliste kohustuste tagamise viisid.

1. **Lepinguliste kohustuste tagamise vormid.** Et mõjutada lepinglasi lepinguliste kohustuste täpsele ja reaalsele täitmisele, rakendatakse nende tagamise teatud vorme (täitmise tagatised).

Lepinguist tekkinud kohustusi tagatakse: a) pandiga, b) käendusega, c) käsirahaga ja d) leppetrahviga.

Pandist, käendusest, käsirahast ja leppetrahvist tekkinud õigussuhteil on täiendav (aktsessoorne) iseloom nende kohustuste suhtes, mille tagamiseks need määratakse. See tähendab esiteks, et nad võivad tekkida ainult kehtiva nõude korral, mille tagamiseks nad seatakse (vt. TsK § 88 ja 237). See tähendab teiseks, et nad järgivad peakohustuse saatust, mille tagamiseks nad on seatud. Põhikohustusest tuleneva nõudeõiguse üleminek esialgselt usaldajalt teisele isikule toob enesega tagavaist õigussuhteist tulenevate õiguste ja kohustuste ülemineku uuele usaldajale. Põhikohustuse lõppemine toob enesega kaasa samuti seda tagavate kohustuste lõppemise.

2. **Pant.** Pandi alusel on usaldajal õigus juhul, kui võlgnik pandiga tagatud nõuet ei rahulda, saada rahuldust panditud vara väärtusest eelistatult teistele usaldajatele (TsK § 85).

Seega iseloomustavad pandiõigust järgmised tunnused:

a) See seatakse kohustuse usaldaja nõudeõiguse tagamiseks, s. o. sel on täiendav (aktsessoorne) iseloom.

b) Pandiõigus on õigus võõrale varale.

c) Pandiõigus võimaldab eelistatud rahuldamist panditud vara väärtusest, selle hävimise korral aga — kindlustustasust.

d) Pandiõigus realiseeritakse, kui võlgnik pandiga tagatud nõuet ei täida.

Pandi esemeks võib olla iga käibest eraldamata vara. Eriti võivad pandi esemeks olla ehitised ja hoonestusõigus.

Isikut, kellele kuulub pandiõigus, põhikohustuse usaldajat — nimetatakse pandipidajaks. Isikut, kes andis oma vara põhikohustuse tagamiseks, nimetatakse pantijaks. Pantijaks võib olla nii põhikohustuse võlgnik kui ka kolmas isik. Pantija peab olema panditud vara omanik.

Pantijale jääb omandiõigus panditud varale. Pandipidajal tekib iseseisev õigus temale panditud vara suhtes. See õigus kuulub asjaõiguste hulka ja sel on absoluutne iseloom. Seda kaitstakse iga kolmanda isiku vastu, mitte ainult võlgniku suhtes. Iga kolmas isik on kohustatud hoiduma pandipidaja õigusi rikkuvaist tegudest. Pandipidajal on õigus välja nõuda temale üleantud pandieset igalt valdajalt, sealhulgas ka panditud vara omanikult. Kui panditud vara oli jäetud võlgniku kätte, siis on pandipidajal õigus seda nõuda igalt pahausklikult omandajalt, riiklik organ aga — igalt omandajalt.

Pandiõigus tekib lepingu või seaduse erisätte alusel (vt. näiteks TsK § 275-r). Pandileping peab olema sõlmitud kirjalikus vormis.

Pandilepingu kirjaliku vormi mittetäitmine toob kaasa TsK § 136 märkuses ettenähtud tagajärjed. Ehitiste ja hoonestusõiguse pantimine peab selle kehtetuse ähvardusel olema notariaalselt tõestatud. Pandipidajale antakse sel juhul pandiakt (TsK § 90).

Pandi vormistamine pangalaenude tagamiseks teostatakse vastavalt panga poolt antud eeskirjadele (vt. selle kohta 27. peatükk). Pandileping ja pandiakt kui ka panti pangalaenude tagamiseks vormistavad dokumendid peavad sisaldama vastavad andmed võlgniku, usaldaja, panditud vara ja pandiga tagatud nõude olemuse kohta. Nende andmete miinimum on ette nähtud TsK § 91.

Väga oluline tähendus pandiõiguse kohta on panditud vara asukoha ja hoidmise küsimusel. TsK § 92 alusel antakse panditud vara, välja arvatud ehitised ja hoonestusõigus, üle pandipidajale. Poolte kokkuleppel võib selle jätta võlgniku juurde luku taha ja usaldaja pitseri alla. Individuaalselt äratähendatud asjad võivad jääda võlgniku kätte, varustatuna pantimist tõendavate märkidega. Pangale panditud kauba hoidmise küsimust võidakse reguleerida panga eeskirjadega, mis näevad ette panditud kauba laenusaaja kätte vastutavale hoiule jätmise hoiukviitungi vastu.

Individuaalselt äratähendatud asjade suhtes tekib pandiõigus pandilepingu sõlmimise hetkest. Liigitunnustega äratähendatud asjade suhtes tekib see aga nende asjade pandipidajale üleandmise või nende pitserdamise hetkest või — kauba pantimisel pangale — hoiukviitungi väljaandmise hetkest.

Pandipidaja põhiõiguseks, nagu ülal tähendatud, on õigus saada oma nõude eelistatud rahuldust panditud vara väärtusest. Selle all mõistetakse panditud vara realiseerimist juhul, kui võlgnik rikub pandiga tagatud põhikohustust. Panditud vara ei lähe pandipidaja omandisse üle. Pandipidaja õigus oma nõude eelistatud rahuldamisele panditud vara väärtusest ulatub nii võla kapitaalsummale kui ka intressidele, leppetrahvile ja põhikohustuse mittetäitmisega tekitatud kahjudele. Kui panditud vara realiseerimisest saadud summa ületab pandipidajale maksta tuleva summa, siis antakse jääk pantijale. Kui panditud vara realiseerimisest saadud summa ei kata pandipidaja nõuet, siis on temal, kuivõrd seadusega või määrusega ei ole sätitud teisiti, õigus saada puuduvat osa võlgniku muust varast. Selle muu vara suhtes pole pandipidajal eelistatud rahuldamisõigust.

TsK § 100 peab silmas panditud vara realiseerimist avalikul enampakkumisel. Panga operatsioonide suhtes tagatakse tema kui pandipidaja õigus saada oma eelistatud nõude rahuldamist panditud vara väärtusest panga erieeskirjade korras. Panditud kaupade sundrealiseerimine panga poolt toimub ainult erandina, Riigipanga Juha-

tuse esimehe loal ja seejuures mitte avalikul enampakkumisel, vaid panditud kauba müümisega vastavalt kinnitatud plaanile.

Pandipidaja eelisõigus panditud vara väärtusest oma nõude rahuldamiseks on teatud määral kitsendatud seadusega sätitud nõudluste rahuldamise järjekorraga. Mõningad võlgnevuse liigid (näiteks võlgnevus töölistele ja teenistujatele töötasu, sotsiaalkindlustamise, alimentide jne. alusel) kuuluvad, kui võlgniku muu vara pole küllaldane selle võlgnevuse katmiseks, tasumisele panditud vara väärtusest enne pandipidaja nõude rahuldamist. Nõudluste rahuldamise järjekorda sätivad NSVL KTK ja RKN määrus 6. veebruarist 1929. a. (LSKK 1929. a. nr. 11, art. 98, nr. 41, art. 365, nr. 55, art. 514; 1932. a. nr. 24, art. 148, nr. 56, art. 337), TsK § 101 ja TsPK § 266.

Pandipidajal on õigus temale kuuluvat pandiõigust üle anda koos pandiga tagatud nõude loovutamisega. Pandiõiguse üleandmisest tuleb võlgnikule ja pantijale teatada.

P a n t i j a l on panditud vara omanikuna õigus seda kasutada, kuivõrd see pole üle antud pandipidajale. Pantijal on õigus nõuda pandipidajalt, kellele panditud vara on üle antud, et ta hoiaks alal seda vara ja annaks tagasi pärast pandiga tagatud nõude lõppemist.

Kui olid panditud ehitised või hoonestusõigus, on pantija pärast pandi lõppemist õigustatud nõudma vastavat märget tehingu põhieksemplarile, mida hoitakse notariaalkontoris. Pant lõpeb pandiga tagatud nõude lõppemisega ja panditud vara realiseerimisega.

Tsiviilkoodeks näeb ette ka kaks pantimise eriliiki: käibeloleva kauba pantimine ja ümbertöötatava kauba pantimine (TsK § 105-a — 105-r). Käibeloleva kauba pantimisel jääb panditud kaup pantija kätte, kellel on õigus asendada üht panditud eset teisega samast sortimendist, tingimusel, et alatiselt oleks olemas nende kaupade jääk mitte vähemas summas, kui on pandilepingus ette nähtud.

Ümbertöötatava kauba pantimisel on pantija õigustatud panditud tooraine ja poolfabrikaadid ümber töötama nii omas ettevõttes kui ka teistes ettevõtteis. Panditud tooraine ja poolfabrikaatide ümbertöötamise resultaadina saadud toodang loetakse samuti pantija poolt pandituks. Olenevalt lepingu tingimustest see kas antakse üle pandipidajale üldiste pandi kohta sätitud eeskirjade korras või jäetakse hoiule pantija juurde.

Pandiõigus tekib mõlemal tähendatud korral lepingu kirjalikus vormis sõlmimise hetkel.

Käibelolevat ja ümbertöötatavat kaupa võivad pandiks võtta ainult krediitasutised ja teised organisatsioonid, kellele see on lubatud seadusega. Tegelikult teostab neid tehinguid ainult pank.

3. **Käendus.** Käenduslepinguga kohustub käendaja vastutama

kolmanda isiku usaldaja ees selle eest, et kolmas isik oma kohustuse täidab täies ulatuses või osaliselt (TsK § 236).

Käenduslepingut iseloomustavad järgmised tunnused. Käendajaks on lepingupoolte suhtes alati kolmas isik (või kolmandad isikud). Mitu samaaegselt ja üheskoos käenduse andnud isikut vastutavad usaldaja ees solidaarvõlgnikena. Käendaja võib endale võtta vastutuse kas võlgniku kohustuse täies ulatuses täitmise või ainult selle kohustuse osa täitmise eest. Kui käenduslepingus pole erilist klauslit käendaja vastutuse piiramise kohta, siis vastutab ta samas ulatuses kui peavõlgnik.

Käendus on täiendav lisakohustus sellega tagatava peakohustuse suhtes; seepärast järgib käendus peakohustuse saatust. Kui on kehtetu põhikohustus, siis on kehtetu ka käendus (TsK § 237). Kui peakohustus kaotab oma jõu, siis kaotab jõu ka käendus. Peavõlgnik ja käendaja vastutavad usaldaja ees solidaarvõlgnikena, kui käenduslepingus ei ole see teisiti sätitud. Usaldajale põhivõlgniku kohustuse täitnud käendaja astub selle usaldaja kohale ja omandab kõik need õigused, mis sel olid põhivõlgniku suhtes.

Käenduslepingust tulenevate kohustuste kohta on seatud lühendatud aegumine. Käendus lõpeb, kui usaldaja kolme kuu jooksul, arvates peakohustuse tähtaja saabumisest, ei esitanud hagi käendaja vastu. Kui peakohustuse täitmise tähtaega ei ole tähendatud, siis teistsuguse kokkuleppe puudumisel lõpeb käendaja vastutus, kui on möödunud üks aasta, arvates käenduslepingu sõlmimise päevast.

Käendusleping tuleb sõlmida kirjalikus vormis. Kirjaliku vormi mittetäitmine toob kaasa TsK § 136 märkuses ettenähtud tagajärjed.

4. **Käsiraha.** Käsiraha on rahasumma või muu varaline väärtus, mille üks lepinglane on lepingu järgi tasumisele kuuluvate maksete arvel andnud teisele poolele lepingu tõenduseks ja selle täitmise tagamiseks (TsK § 143). Käsiraha antakse lepingu sõlmimisel. Käsirahal on järgmine ülesanne:

a) Käsiraha antakse lepingu sõlmimisel tasumisele kuuluvate maksete arvel. Järelikult on käsiraha ettemakseks, teiste sõnadega, sel on avansi iseloom.
b) Käsiraha antakse sõlmitava lepingu tõendamiseks. Järelikult on see lepingu sõlmimise fakti tõendiks.
c) Käsiraha täidab tagamisfunktsiooni: see antakse lepingu täitmise tagamiseks.

Käsiraha tagamisülesanne on järgmine. Kui lepingut ei täideta käsiraha andnud poole süü läbi, kaotab ta selle. Lepingu mittetäitmisel käsiraha saanud poole süü läbi peab ta selle tagasi andma kahekordses ulatuses. Peale selle on lepingu mittetäitmises süüdlane

pool kohustatud tasuma teisele poolele kahjud käsiraha mahaarvamisega, kui lepingus pole määratud teisiti. Lepingus võib sisalduda tingimus, mille järgi üks pool või mõlemad pooled on õigustatud taganema lepingu täitmisest teisele poolele vastava rahasumma tasumisega. See rahasumma kannab nimetust loovis. Käsiraha loetakse looviseks ainult sel korral, kui pooled on selle kohta otseselt kokku leppinud.

Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes ei rakendata käsiraha lepinguliste kohustuste tagamise vormina. Käsiraha, nagu ülal märgitud, tähendab ühe poole poolt teisele poolele avansi andmist, sellal kui ühiskonnastatud käibes kaubanduslikku krediteerimist ei lubata. Mõistagi pole ka loovis sotsialistlike organisatsioonide vahekordades rakendatav.

Käsiraha ei tule ära vahetada avansiga.

Käsiraha nagu avansski on ettemakseks lepingu järgi. Selles on nende sarnasus, siiski erinevad nad oluliselt teineteisest ses mõttes, et avanss ei ole lepinguliste kohustuste tagamisvormiks. Lepingu mittetäitmise korral tuleb avanss tagasi anda seda andnud poolele, olenemata kohustuse mittetäitmise põhjustest.

5. **Leppetrahv.** Leppetrahv on varem kokkulepitud rahasumma (või muu varaline väärtus), mida üks pool kohustub tema poolt lepingu täitmata jätmise või ebakorrapärase täitmise korral maksma teisele poolele (TsK § 141). Erinevalt käsirahast ei anna üks pool leppetrahvi teisele poolele lepingu sõlmimisel, vaid see ainult määratakse lepingus.

Leppetrahv ja selle ulatus määratakse tavaliselt poolte kokkuleppel (niinimetatud lepinguline leppetrahv). Enamikus sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepinguis on tingimused leppetrahvi kohta kohuslikuks lepingutingimuseks (NSVL RKN määrus 19. detsembrist 1933. a. § 19 — LSKK 1933. a. nr. 73, art. 445). Mõnikord on leppetrahv lepingu täitmatajätmise või ebakorrapärase täitmise puhuks määratud seadusega (niinimetatud seaduslik ehk legaalne leppetrahv). Selline leppetrahv on määratud näiteks korteri üüriraha viivituse, aktsepteeritud maksunõuete tasumise viivituse eest majanduslike organisatsioonide poolt ja mõningail teistel juhtudel.

Kokkulepe leppetrahvi kohta sõlmitakse kirjalikult, sõltumata selle summast, isegi sel korral, kui leping, mille tagamiseks on leppetrahv seatud, on sõlmitud suuliselt.

Tingimus leppetrahvi kohta paigutatakse tavaliselt kirjalikult sõlmitud lepingusse. Tingimus leppetrahvi kohta võib olla vormistatud erilise poolte vahel täiendavalt sõlmitud kokkuleppega.

Leppetrahvil võib olla mitmesugune tähendus. Mõnikord omista-

takse leppetrahvile võimalike kahjude ettemääratud ulatuse tähendus, mida üks lepingu pool teisele poolele lepingu täitmata jätmise korral võib tekitada. On loomulik, et sel korral on kannatanud poolel õigus nõuda lepingulisi kohustusi rikkunud poolelt kas leppetrahvi või tegelikult kantud kahjusid. Sellist leppetrahvi nimetatakse hindamis- ehk alternatiivseks leppetrahviks. Just sellise leppetrahvi liik on ette nähtud TsK § 141.

Teistel juhtudel omistatakse leppetrahvile trahvi tähendus, mis nõutakse sisse korratult lepingu poolelt, olenemata kahjudest ja lisaks kahjudele, mis on tekitatud lepingu täitmata jätmisega või ebakorrapärase täitmisega. Sellist leppetrahvi nimetatakse karistuslikuks ehk kumulatiivseks leppetrahviks.

Meie lepingu- ja arbitraažipraktikas nõutakse lepinguliste kohustuste rikkumise korral leppetrahv sisse, olenemata sellest, kas lepingu rikkumisest kannatanud poolel esines kahjusid või ei esinenud. Leppetrahvi sissenõudmine ei kõrvalda kahjude sissenõudmise võimalust, kui need ületavad sissenõutud leppetrahvi. Sel korral mõistetakse kindlalt väljakujunenud arbitraažipraktika järgi kahjud välja selles osas, mis ei ole kaetud sissenõutud leppetrahviga. Leppetrahvi maksmine ei vabasta seda tasunud poolt lepingu täitmisest (NSVL RKN määrus 19. oktoobrist 1933. a. — LSKK nr. 73, art. 445). Kui maksmisele kuuluv leppetrahv on ülemääraselt suur usaldaja tõeliste kahjudega võrreldes, on kohus või arbitraaž õigustatud võlgniku palvel leppetrahvi vähendama (TsK § 142).

Lepingulises praktikas on välja kujunenud ja rakendatakse kolme leppetrahvi ulatuse määramise vormi ehk viisi. Lepingu üksikute kohustuste täitmata jätmise või ebakorrapärase täitmise juhuks määratakse tavaliselt leppetrahv kindlas, varem fikseeritud ulatuses. Seda leppetrahvi nimetatakse lepingulis-majanduslikus praktikas tavaliselt trahviks. Nii näiteks määratakse trahv saatekirjade mitteõigeaegse esitamise või mitteesitamise eest. Muide nimetatakse mõnikord trahviks ka leppetrahvi üksikute kohustuste täitmata jätmise eest, mis on määratud kordses suhtes täitmata jäetud kohustuse väärtusega (näiteks trahv taara mitteõigeaegse tagasisaatmise eest).

Kohustuse täitmise viivitamise juhuks määratakse leppetrahvi ulatus reeglipäraselt protsentides viivitatud kohustuse väärtusest (näiteks tähtajaks ärasaatmata kauba väärtusest) ja nõutakse sisse iga viivituse päeva eest lepingus määratud päevade jooksul. Pärast nende viivituspäevade möödumist lõpetatakse leppetrahvi arvestamine. Seda leppetrahvi nimetatakse lepingulis-majanduslikus praktikas tavaliselt viiviseks. Tavaliselt nähakse lepinguis ka ette, et kohustuste täitmise pikemaaegse viivituse korral nõutakse võlgnikult

sisse peale viivise ühekordne maks, mis on samuti kindlaks määratud protsentides täitmatajäetud kohustuse väärtusest. Seda kohustuse mittetäitmise korral ühekordselt makstavat summat nimetatakse lepingulis-majanduslikus praktikas leppetrahviks kitsamas mõttes ehk lihtsalt leppetrahviks. Nagu nähtub öeldust, ühendatakse leppetrahv kitsamas mõttes reeglipäraselt viivisega.

Peale viivise, mida arvutatakse teatud viivituspäevade arvu kestel, määratakse mõnikord katkestamatult jooksev viivis. Selline katkestamatult jooksev viivis (0,05% päeva kohta), mis nõutakse viivituse esimesest päevast kuni viivitatud kohustuse täitmise päevani, on määratud näiteks majanduslikelt organeilt nende poolt aktsepteeritud maksenõuete tähtajal tasumata jätmise korral (NSVL RKN määrus 5. augustist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 44, art. 380 ja LSKK 1937. a. nr. 60, art. 260).

§ 8. Lepingu täitmine. Lepinguliste kohustuste rikkumise tagajärjed.

1. **Lepingute reaalse täitmise põhimõte.** Eelmises peatükis (§ 8) oli tähendatud, et meie seadusandlus, kohtu- ja arbitraažipraktika lähtub kõigi kohustuste täpse ja korraliku natuuras täitmise vajadusest. Sealsamas olid toodud põhjused, miks sotsialistlik õigus selliselt suhtub kohustuste täitmise küsimusse, ja e e l d u s e d, mis meil on loodud nende reaalseks ja täpseks täitmiseks. See kohustuste reaalse täitmise põhimõte ilmneb täiel määral ja erilise selgusega ka lepinguist tekkinud kohustuste puhul.

Leping sõlmitakse kahe või mitme isiku kokkuleppel. Lepingupooled võtavad endile enesekohustamise korras vastavad kohustused vastastikusel nõusolekul. Lepingut sõlmides on pooltel võimalus vajalikul määral täpsustada oma kohustusi, määrata endile nende täitmiseks sobiv kord ja viis. Just seepärast ongi lepingu reaalse täitmise põhimõte meie lepinguõiguses üldreegliks ja eesmärgiks. Sotsialistlike organisatsioonide lepingute suhtes leidis see orientatsioon oma avalduse eriti tuntud sättes selle kohta, et viivise, leppetrahvi, trahvi maksmine ja kahjude tasumine ei vabasta neid tasunud poolt lepingu täitmisest (NSVL RKN määrus 19. detsembrist 1933. a. § 19 — LSKK 1933. a. nr. 73, art. 445).

Lepingud sotsialistlike organisatsioonide vahel sõlmitakse plaani alusel ja nende eesmärgiks on tagada selle täitmist. Seepärast, kui meie räägime sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute tugevusest ja nende reaalse täitmise kohustuslikkusest, peame meie silmas, et nende aluseks olev plaanipärane ülesanne jääb jõusse. Neil juhtudel aga, kui see plaanipärane ülesanne on tühistatud või oma

jõu kaotanud, ei kuulu leping täitmata osas edasisele täitmisele. Neil kordadel nõutakse sisse ainult leppetrahv ja kahjud lepingu rikkumisest.

Nii näiteks orderid fondeeritud kaupade ja sisseseadete hankimise kohta püsivad jõus kuni aasta lõpuni, mille kestel need on välja antud. Seepärast kuulub antud kvartaali jooksul mittetäidetud order (ja seega ka selle alusel sõlmitud leping) täitmisele järgmises kvartaalis, olenemata leppetrahvi ja viivitusest tekkinud kahjude tasumisest. Lepingu täitmise reaalsus tagatakse sel korral planeerimise kindlaksmääratud süsteemiga (NSVL RKN juures asuva Majandusnõukogu määrus 2. detsembrist 1938. a. § 5 — LMKK 1938. a. nr. 56, art. 316). Aasta möödumisel aga kaotab order jõu ja seetõttu langeb ära küsimus lepingu edasisest reaalsest täitmisest.

2. **Lepinguliste kohustuste rikkumise tagajärjed.** Meie seadusandluses on rida eeskirju, mis korraldavad kohustuste, eriti lepinguliste kohustuste täpset ja reaalset täitmist. Mõningaid neist eeskirjadest, mis on üldised kohustuste kõigile liikidele, on käsiteldud eelmises peatükis (§ 8). Teisi lepingute üksikute liikide täitmist korraldavaid ja tagavaid eeskirju esitatakse alamal vastavate lepingute käsitlemisel (vt. näiteks peatükki tööettevõttelepingu kohta).

Sedasama lepinguliste kohustuste reaalse täitmise tagamise ja nende täitmisele mõjutamise eesmärki taotlevad ka seadusega sätitud lepingute rikkumise tagajärjed. Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute suhtes on sätitud *kriminaalvastutus* nende täitmata jätmise eest. NSVL KTK ja RKN määruse 18. veebruarist 1931. a. alusel „majanduslike organite poolt lepingute alusel riikliku tööonduse, transpordi, põllumajanduse kollektiviseeritud sektori, samuti ka rahvamajanduse kollektiviseeritud sektori teiste harude jaoks enesele võetud tellimiste ja hangete kohustuste täitmata jätmise või ebakorrapärase täitmise korral võetakse tehaste direktorid ja teised ametiisikud, kes on vastutavad antud tellimise või hanke täitmise eest, vastutusele kui ametialase kuriteo eest" (LSKK 1931. a. nr. 10, art. 109). Kriminaalvastutus on ette nähtud ka kontraktatsioonilepingute, millele on antud seadusjõud, rikkumise eest (KrK § 131; NSVL KTK ja RKN määrus 21. septembrist 1935. a. — LSKK 1935. a. nr. 51, art. 422) ja mõnede teiste lepingute rikkumise eest.

Lepinguliste kohustuste rikkumise üheks tagajärjeks on ka *täitmisele sundimine*.

Lepinguliste kohustuste rikkumine toob kaasa ka mittetäitmises süüdlase poole *materiaalse vastutuse*. Vastutus seisneb kahjude tasumises.

Lepingu täitmata jätmisega tekitatud *kahjude tasumist*

on usaldaja õigustatud nõudma kõigil juhtudel, välja arvatud juhud, kui seaduses või lepingus on teisiti ette nähtud. Kuigi lepingus puudub viide usaldaja õiguse kohta nõuda kahjude tasumist, ei võta see temalt õigust nende sissenõudmiseks. TsK § 117 alusel „kahju all mõistetakse niihästi varale tekitatud lauskahju kui ka saamata jäänud kasu, mis oli võimalik harilikus käibekorras." Vara lauskahju on usaldaja vara reaalne vähenemine, mis on tekitatud võlgniku poolt kohustuse täitmata jätmise tagajärjel. Näiteks oli tehas — söe ostja — sunnitud müüja poolt temale söe mittehankimise tagajärjel asendama söe palju kallimate küttepuudega. Vahe saamatajäänud söe ja sellega samaväärtuslikkude küttepuude koguse hinna vahel moodustab lauskahju, ostja-tehase reaalse kahju.

Saamata jäänud kasu on see kasu, mis usaldaja oleks võinud saada, kui võlgnik oleks oma kohustused täitnud täielikult ja tähtajaks, kuid mida usaldaja faktiliselt ei saanud. Näiteks saab õmblemisvabrik iga tema poolt õmmeldud palitu müügist plaani kohaselt 2 rubla kasu. Selle tagajärjel, et riide hankija oma kohustusi rikkus, ei õmmelnud ega müünud vabrik 1000 palitut ega saanud ka 2000 rubla kasu, mida ta oleks võinud saada, kui riide hankija lepingulised kohustused oleks täpselt täitnud.

Esitatud näitest nähtub, et sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes on saamata jäänud kasu oma olemuselt enamasti *saamata jäänud plaanipärane kasu*. Kohtupraktika mõistab saamata jäänud kasu kahjuna ettevaatlikult välja ja tõlgendab seda väga kitsendavalt, viidates arvatavate kasude ennustamise lubamatusele. Samuti hoidub ka arbitraažipraktika mittesaadud plaanipärase kasu väljamõistmisest kahjudena.

Eristatakse ka otseseid kahjusid, mis vahetult tulenevad lepingu rikkumisest, kaudsetest, mis on ainult vahelülide kaudu seotud lepingu rikkumisega. Kohtu- ja arbitraažipraktika tunnustab üldreeglina ainult otseseid kahjusid.

Teatav tähendus on ka kahjude jaotamisel moratoorseteks, mis on tekitatud täitmise viivitusega, ja kompensatoorseteks, mis on tekitatud kohustuse täitmata jätmisega. Kompensatoorsete kahjude sissenõudmine kõrvaldab lepingu reaalse täitmise nõude. Moratoorsete kahjude sissenõudmise korral võib samal ajal nõuda ka lepingu täitmist natuuras.

Nagu ülemal tähendatud, lepingute järgi, milles ühe poolena võtavad osa kodanikud, nõutakse sisse vastavalt TsK § 141 kas kahjud või leppetrahv. Teiste sõnadega, leppetrahvi sissenõudmine vabastab tähendatud lepingute järgi kahjude tasumisest. Nii kahjude kui ka leppetrahvi samaaegset sissenõudmist selliste lepingute alusel luba-

takse ainult seaduses või lepingus ettenähtud juhtudel. Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute alusel võidakse kahjusid sisse nõuda ka sel korral, kui lepingu alusel varem oli sisse nõutud leppetrahv, siiski ainult sissenõutud leppetrahvi määra ületavas ulatuses. Mõningais sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepinguis on ette nähtud, et varaline vastutus piirdub leppetrahvi tasumisega. Nii piirdub tüüpilise elektrienergia hankelepingu järgi hankija materiaalne vastutus mittehangitud energia kordse väärtusega (kahe- või kaheksakordse — olenevalt mittehankimise põhjustest).

Kohtu- ja arbitraažipraktika juhindub kahjutasuhagide läbivaatamisel eriti järgmistest sätetest:

a) Hageja peab tõendama otsest põhjuslikku seost temale tekitatud kahjude ja kostja poolt tehtud lepingu rikkumise vahel. Teisiti öeldes, hageja on kohustatud tõendama, et kahjud on lepingu rikkumise otsene tagajärg.

b) Tasumisele kuuluvad üksnes antud oludes tõeliselt vältimatud kahjud. See tähendab eriti, et majandusorganeilt väljamõistetud kahjusid ei tohi arvestada materjali, kütteaine, poolfabrikaatide plaanipäraselt määratud kulutusnormide, määratud lisakulude, kinnitatud hindade jne. ületamisega. Nii ei tohi toodud näites söe mittehankimisega tekitatud kahjude kohta tehas-tarbija kahjude ulatuse arvestamisel lähtuda küttepuude kulutusnormidest või küttepuude hindadest, mis ületavad sätituid.

c) Tasutakse ainult tegelikult kantud kahjud (faktilised kahjud), mitte aga eeldatavad või tulevikus võimalikud.

d) Kantud kahjude arveldus peab olema põhjendatud raamatupidamise (või teiste aruandlike) andmetega, mitte aga plaanipäraste oletuste või normidega.

§ 9. Lepingu mittetäitmise eest vastutusest vabastamise tingimused.

Põhimõtteliseks aluseks võlgniku peale vastutuse panemisel täitmata jäetud kohustuse eest on võlgniku süü. Võlgnik vastutab kohustuse mittetäitmise eest, mille on põhjustanud tema pahatahtlus või ettevaatamatus. Võlgniku süüd eeldatakse. Vastutusest vabanemiseks peab võlgnik tõendama, et täitmine osutus võimatuks olude tõttu, mille eest ta ei kanna vastutust. Need sätted on esitatud reas Tsiviilkoodeksi paragrahvides. Nii näiteks vabaneb võlgnik TsK § 118 alusel vastutusest mittetäitmise eest, kui ta tõendab, et täitmise võimatus on tingitud asjaoludest, mida ta ei saanud ära hoida või mis olid tekkinud usaldaja pahatahtluse või ettevaatamatuse tõttu. Kahe-

poolsete lepingute kohta sätib TsK § 144, et kui lepingu täitmine muutus ühele poolele võimatuks asjaolude tagajärjel, mille eest kumbki pool ei vastuta, siis pole ta õigustatud nõudma vastaspoolelt lepingu järgi rahuldust.

Seega vabaneb võlgnik lepingulisest vastutusest, kui täitmise võimatuse põhjustas: a) usaldaja süü või hooletus, b) võlgnikust mitteolenevad põhjused, mis asuvad väljaspool tema tahet ja võimalusi. Usaldaja süüst kui võlgniku vastutusest vabanemise alusest räägitakse TsK § 118, 122, 146 ja teistes paragrahvides.

Täitmise võimatus, mis tekkis pärast võlgniku viivitust, ei vabasta teda vastutusest juhuslikult tekkinud täitmise võimatuse eest (TsK § 121). Hinnates küsimust, millal täitmise võimatuks muutumine vabastab võlgnikku vastutusest, lähtub meie kohtu- ja arbitraažipraktika igal üksikul juhul täitmise konkreetsete võimaluste väljaselgitamise põhimõttest, heites kõrvale elu kõigile olukordadele kohandatavad abstraktsed valemid ja keskmised mõõdupuud. Seega vastandlikult kodanlikule õigusele, mis kohustuste rikkumise eest vastutamise küsimuse rajab abstraktse süü põhimõttele, juhindub meie õigus konkreetse süü ja konkreetse vastutuse põhimõttest. Vastutusest vabastamise varem ettenähtud tingimuste eitamisel põhineb ka keeld paigutada sotsialistlike organisatsioonide vahelistesse lepinguisse seda liiki tingimusi (NSVL RKN määrus 19. detsembrist 1933. a. § 20 — LSKK 1933. a. nr. 73, art. 445).

§ 10. Lepingu lõpetamine ja muutmine.

Lepingu ühepoolset lõpetamist või muutmist ei lubata. See säte järeldub lepingu kui kahe või mitme isiku tsiviilõiguslike vahekordade tekitamise, muutmise või lõpetamise kokkuleppe olemusest enesest. Poolte kokkuleppele rajatud õigussuhet ei või muuta üks lepingupool. Selle sätte rikkumine tähendab lepingu rikkumist ja toob kaasa sellega seotud tagajärjed.

Kohtu korras lepingu lõpetamine usaldaja nõudel on lubatud ainult seaduses otse ettenähtud juhtudel — kohustuse süüliselt täitmata jätmise korral võlgniku poolt (TsK § 159 ja 171 p. b).

Lepingu kehtivust lõpetada või selle tingimusi muuta võidakse poolte kokkuleppel. Neil juhtudel siiski, kui leping on sõlmitud pooltele kohustuslike plaanipäraste ülesannete täitmiseks, ei või nad seda lõpetada või muuta omal heaksarvamisel, kui ja kuivõrd ei ole tühistatud või muudetud selle aluseks olev plaanipärane ülesanne.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute lõpetamist ja muutmist lubatakse:

a) ametkonna või ühiskondliku organisatsiooni keskuse juhi korraldusel, kui leping on sõlmitud temale alluvate organite vahel;
b) NSVL RKN määruse järgi, kui leping on sõlmitud eri ametkondade organite vahel, kusjuures vähemalt üks pooltest on liidulise alluvusega organ;
c) liiduvabariikide seadusandlusega sätitud korras, kui mõlemad pooled on vabariikliku või kohaliku alluvusega organid.

Ülaltähendatud korras lepingu lõpetamisest või muutmisest peab pool, kes sellest teada sai, otsekohe teisele poolele teatama.

Sotsialistlike organisatsioonide vahelised lepingud, mis pole sõlmitud kooskõlas mõlemale poolele kohuslike plaanipäraste ülesannetega ja kõrgemalseisvate organite juhatustega, või mis satuvad nendega vastuollu lepingu kehtivuse ajal, tuleb kooskõlastada nende plaanipäraste ülesannetega ja juhatustega poolte kokkuleppel või kohtu või arbitraaži otsuse järgi.

Kui aga on võimatu kooskõlastada lepingut mõlemale poolele kohuslike plaanide ja korraldustega, siis tuleb leping lõpetada poolte kokkuleppel või kohtu või arbitraaži otsusega.

16. peatükk.

MÜÜK.

§ 1. Müügilepingu mõiste. § 2. Müügilepingu liigid. § 3. Müügilepingu ese. § 4. Omandiõiguse ülemineku hetk. Lepingu eseme hävimise oht. § 5. Poolte õigused ja kohustused. § 6. Müüja vastutus müüdud vara puuete eest. § 7. Ehitiste müük. § 8. Jaemüük. § 9. Jaemüük järelmaksuga. § 10. Hankeleping sotsialistlike organisatsioonide vahel.

§ 1. Müügilepingu mõiste.

Tsiviilkoodeks defineerib müügilepingut kui lepingut, kus üks pool (müüja) kohustub üle andma vara teisele poolele (ostjale) omandiks, ostja aga kohustub selle vara vastu võtma ja maksma kokkulepitud hinna (TsK § 180).

Selle kõrval sõlmitakse meie käibes suuremal arvul müügitehinguid, mis pole seotud omandiõiguse üleminekuga müüjalt ostjale, kuid toovad kaasa ainult müüdud vara valitsemisõiguse ülemineku müüjalt ostjale.

Sellised on müügitehingud riiklike organisatsioonide vahel. Teatavasti ei ole riiklikud organid ja ettevõtted neile eraldatud vara

omanikud. Nad ainult valitsevad seda vara riigi poolt nende peale pandud ülesannete täitmiseks. Teostades neile väljaeraldatud vara valitsemist on riiklikud organid seaduses ettenähtud juhtudel õigustatud võõrandama tasuliselt, raha eest seda vara, üle andma seda vara teistele riiklikele organitele valitsemiseks. Meie seadusandlus ja praktika vaatavad neid tehinguid kui müügitehinguid ja kohaldavad nende suhtes müügilepingu kohta sätitud reegleid.

Müügilepingu olulisteks tunnusteks on: a) müüja kohustus, et ta lepingus tähendatud vara omandiõiguse (lepinguis riiklike organite vahel aga — valitsemisõiguse) ostjale üle kannab, ja b) ostja kohustus, et ta selle vara vastu võtab ja selle eest kokkulepitud hinna maksab.

Need tunnused eristavad müügilepingut teistest vara kohta käivaist lepinguist.

Nii läheb kasutus- ja pruuklaenulepingute järgi vara samuti ühelt isikult teisele üle: esimesel juhul tasu eest, teisel juhul — tasuta. Kuid kasutus- ja pruuklaenulepingu juures läheb vara ühelt isikult teisele üle ajutiseks kasutamiseks, mitte aga omandiks.

Vahetuslepingu alusel läheb vara ühelt isikult teisele üle omandiks, kuid siin on tegemist mitte kokkulepitud hinna tasumisega, vaid ainult ühe vara teisega vahetamisega.

Müügilepingu alusel tekivad igal poolel teatud õigused ja neile vastavad kohustused, s. o. iga pool on samal ajal võlgnikuks ja usaldajaks. Seetõttu kuulub müügileping niinimetatud kahepoolsete lepingute hulka.

§ 2. Müügilepingu liigid.

Müügileping on levinuim leping meie tsiviilkäibes: nii igapäevases elus kui ka sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes. Müügilepingute sõlmimisega vormistatakse suhted kodanikele isiklike tarbimisesemete muretsemiseks kui ka sotsialistliku majanduse tootmisvarustamiseks.

Müügilepingus võivad mõlemaks pooleks, s. o. nii müüjaks kui ka ostjaks olla kodanikud, kes tegutsevad neile isikliku omandiõiguse alusel kuuluva vara vaba käsutamise korras. Vaba võõrandamisõigus ulatub ka isikliku tootmise esemeile, kuivõrd see tootmine toimub palgalise töö ekspluateerimiseta. See käib kolhoosnike ja töötavate üksiktalupoegade poolt oma põllumajandusliku tootmise saaduste ja mittekoopereerunud kodutööndajate ja käsitööliste poolt oma isikliku töö toodete müügi kohta.

NSVL KTK ja RKN määrus 20. maist 1932. a. „Kolhooside, kolhoosnike ja töötavate üksiktalupoegade kauplemise teostamise korra

ja põllumajanduslike saadustega kauplemise maksu vähendamise kohta" (LSKK 1932. a. nr. 39, art. 233) tagas kolhoosikauplemisele laialdase arendamise (vt. ka NSVL RKN määrust 2. augustist 1935. a. — LSKK 1935. a. nr. 41, art. 353). Vastavalt kodutööndusе ja käsitööstuse registreerimise eeskirjadele, mis on antud NSVL Rahanduse RK poolt ja kinnitatud NSVL RKN määrusega nr. 533 — 26. märtsist 1936. a., võivad kodutööndaja kui ka tema perekonnaliikmed kohaliku rahandusosakonna registreerimistõendi alusel müüa oma tooteid selle rajooni või linna piirides, kus kodutööndaja alatiselt elab, naaberrajoonides, oblasti keskuses ja antud oblasti turgudel. Neissamades eeskirjades on antud ka keelatud tööndusте loetelu.

Müügileping sõlmitakse ka kodanike ja sotsialistlike organisatsioonide vahel. Oma isikliku omandi vaba käsutamise korras tegutsedes esinevad kodanikud selliseis lepinguis ostjaina (riiklikes ja kooperatiivseis kaubanduslikes ettevõtteis) või müüjaina (detsentraliseeritud varumistel kolhoosikaubanduse korras, müümisel kokkuostupunktidele jne.).

Lõppeks sõlmitakse müügilepinguid ka sotsialistlike organisatsioonide vahel. Sotsialistlikud organisatsioonid sõlmivad müügilepingud kooskõlas oma plaanidega, põhikirjaliste ülesannetega ja kinnitatud eelarvetega (eelarvelised organisatsioonid).

Seega on meie tsiviilkäibes sõlmitavad müügilepingud väga mitmesugused. Nad erinevad üksteisest lepingut sõlmivate lepinglaste, lepingu majandusliku sisu, sõlmimise eesmärkide ja eelduste poolest. Sellest on tingitud mõningate erinormide andmine, mis ei käi kõigi müügilepingute, vaid ainult nende lepingute teatud eriliikide kohta, eriti ehitiste müügi, jaemüügi, järelmaksuga jaemüügi lepingute kohta.

Eriliste normide olemasolu müügilepingute üksikute eriliikide kohta ei riiva müügilepingu kui meie tsiviilõiguse ühtse instituudi õigusliku reguleerimise ühtsust.

Müügilepingu põhilised õiguslikud tunnused, poolte põhilised õigused ja kohustused on ühtsed kõigi tema eriliikide kohta.

Samal ajal tuleb märkida, et müügilepingu ühe eriliigi ja nimelt sotsialistlike organisatsioonide vaheliste hanke (müügi) kohta käivate erinormide kogum ja mõningad neile lepinguile omased juriidilised tunnused annavad aluse hankelepingu eraldamiseks müügilepingu eriliigina (vt. käesoleva peatüki § 10).

§ 3. Müügilepingu ese.

Müügilepingu esemeks on vara. Vara mõistesse kuuluvad samuti ka õigused (vt. TsK § 87). Seepärast võivad müügilepingu esemeks

olla mitte ainult asjad, vaid ka õigused: võlanõuded, hoonestusõigus jne. Sellest räägib otseselt TsK § 202, mis sätib, et võlanõude või mõne muu õiguse müüja vastutab, kuivõrd leping ei määra teisiti, ainult nõude tõelikkuse või õiguse tõeliku olemasolu, kuid mitte selle faktilise realiseerimise eest. Teiste sõnadega, nõude müüki teostatakse tsessiooni korras.

Siiski ei või mitte iga vara olla müügi esemeks, vaid ainult niisugune vara, mida ei ole eraldatud tsiviilkäibest (TsK § 181). Täiesti eraldatud tsiviilkäibest on asjad, mis on riigi ainuomandiks (vt. 6. ja 10. peatükk).

TsK § 23 ja 24 loeteldud asjade müük võib toimuda ainult eriseadustega sätitud korras (põhjalikumalt selle kohta vt. 6. peatükis).

§ 4. Omandiõiguse ülemineku hetk. Lepingu eseme hävimise oht.

Müügilepingu määravaks tunnuseks on müüdud vara omandiõiguse ülekandmine müüjalt ostjale või riiklike ettevõtete vahelistes suhetes — valitsemisõiguse ülekandmine. Seepärast on pooltevahelistes suhetes lepingu järgi omandiõiguse (või vastavalt — valitsemisõiguse) ülemineku hetkel oluline tähendus.

Müügilepingu suhtes lahendatakse see küsimus täielikus kooskõlas TsK § 66 ja 67 üldnormidega. Omandiõigus tekib ostjal: individuaalselt äratähendatud asjade suhtes — lepingu sõlmimise hetkest, liigitunnustega äratähendatud asjade suhtes aga — nende üleandmise hetkest. (Üleandmise mõiste kohta vt. 10. peatüki § 2.) Need normid on kohusliku iseloomuga ja neid ei saa muuta poolte kokkuleppega.

Kui individuaalselt äratähendatud asi on müüja poolt müüdud mitmele isikule, siis otsustatakse selle omandiõiguse küsimus vanemuse alusel, s. o. omandiõigus sellisele asjale tekib ostjal, kellega leping on sõlmitud varem. Ostjate vanemuse määramise võimatuse korral saab omanikuks see ostja, kellele on müüdud asi juba üle antud. Kui aga müüdud asi pole veel ühelegi ostjale üle antud, siis peetakse omanikuks seda, kes esimesena esitas hagi müüja vastu müüdud asja temale üleandmiseks (TsK § 191).

Vastavalt ülalöeldule peab individuaalselt määratud vara müüja olema lepingu sõlmimise hetkel selle omanikuks. Liigitunnustega äratähendatud vara müüja peab olema selle omanikuks ainult selle vara üleandmise hetkel. Kui vara ei müünud omanik, siis omandab ostja omandiõiguse sellele varale ainult neil juhtudel, kui tõeline omanik pole õigustatud oma vara välja nõudma (need juhud on ette nähtud TsK § 59 ja 60).

Samaaegselt müüdud vara omandiõiguse üleminekuga müüjalt ostjale läheb üle viimasele ka müüdud vara juhusliku hävimise või

riknemise oht. See reegel on dispositiivne, s. o. see on muudetav poolte kokkuleppel. Kui müüja viivitas asjade üleandmisega ostjale või, vastupidi, ostja viivitas nende vastuvõtuga, siis kannab juhusliku hävimise ohtu viivitanud pool (TsK § 186).

§ 5. Poolte õigused ja kohustused.

1. **Müüja kohustused.** Müüja põhikohustuseks on müüdud vara ostjale üleandmine. Kui omandiõigus läheb ostjale üle enne vara üleandmist, on müüja kohustatud kuni üleandmise hetkeni säilitama vara, mitte lubama selle halvenemist. Müüja põhikohustusest kanda ostjale üle omandiõigus müüdud asjale tuleneb müüja erikohustus, mis seisneb järgmises. Kui enne müüki tekkinud põhjusel esitatakse ostja vastu kolmanda isiku poolt müüdud vara äravõtmise hagi, siis on müüja kohustatud protsessi astuma ja ära hoidma müüdud vara väljamõistmise ostjalt. Kui, vaatamata müüja osavõtule, vara ikkagi ostjalt välja mõistetakse, vastutab müüja ostja ees ostja poolt sellega seoses kantud kogu kahju eest (TsK § 192 ja 193). Seda müüja kohustust ja seda tema vastutust nimetatakse müüdud vara tagamuskohustuseks ja vastutuseks eviktsiooni eest (s. o. selle väljamõistmise, äravõtmise eest).

Kui müüja teadis kolmanda isiku õiguse olemasolu müüdud varale, kuid varjas pahatahtlikult seda ostja eest, siis pole müüja õigustatud isegi kokkuleppel ostjaga kõrvaldama või kitsendama oma vastutust eviktsiooni eest. Sellist liiki kokkulepped tunnistatakse kehtetuks (TsK § 203). Vastutusest eviktsiooni eest võidakse müüjat vabastada ainult sel korral, kui teda ei tõmmatud ostja poolt protsessi, kuid kui ta tõendas, et tema protsessi tõmbamine oleks ära hoidnud müüdud vara ostjalt väljamõistmise (TsK § 194).

2. **Ostja kohustused.** Ostja on kohustatud müüdud vara vastu võtma ja kokkulepitud hinda maksma. Kui ostja, rikkudes lepingut, ei võta ostetud vara vastu või ei tasu selle eest kokkulepitud hinda, siis võib müüja nõuda kohtu korras lepingu täitmist ja ostja korratusest tekkinud kahju tasumist. Müüja võib omalt poolt samuti loobuda lepingu täitmisest ja nõuda kahju tasumist, mis ostja on talle tekitanud lepingu rikkumisega (TsK § 190).

3. **Poolte kohustuste täitmise järjekordsus.** Müügileping on kahepoolne leping. Seepärast tekib küsimus: millal see või teine pool on kohustatud täitma temal lasuvaid kohustusi. Müügilepingu poolte kohustuste täitmise järjekordsus määratakse tavaliselt lepingus või see järeldub lepingu mõttest. Kui lepinguga pole sätitud teisiti, on pooled kohustatud üheaegselt täitma oma kohustused, s. o. müüdud vara üle andma ja selle eest kokkulepitud hinda tasuma.

Sotsialistlike organisatsioonide vahelise müügilepingu poolte kohustuste täitmise järjekordsus on ette kindlaks määratud arvelduste vastavate vormidega ja kaubandusliku krediteerimise keeluga. Ostjal pole õigust tasuda tema poolt ostetud vara hinda avansina, s. o. enne vara saamist, välja arvatud seaduses otseselt ettenähtud juhud. Teisest küljest pole ka müüjal õigust krediteerida ostjat sel teel, et ta üleantud kauba eest ostja poolt tasuda tulevaid makseid pikendab.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste müügilepingute järgsete arvelduste vormid ja viisid, ostjale üleantud kauba eest arvete ja maksunõuete tasumise tähtajad on sätitud rea NSVL RKN määrustega ja nende arendamiseks antud Riigipanga eeskirjadega.

§ 6. Müüja vastutus müüdud vara puuete eest.

Müüja vastutab ostja ees müüdud varas kokkulepitud omaduste puudumise eest ja puuete eest, mis vähendavad selle hinda või sobivust tavaliseks või lepinguga ettenähtud tarvitamiseks.

Kui kaup oli müüdud näidise järgi, siis vastutab müüja, kui kättetoimetatud kaubas puuduvad näidisel esinevad omadused. Kokkulepe, mis kitsendab müüja vastutust vara puuete eest, on kehtetu, kui müüja, vara puuetest teades, neid ostja eest pahatahtlikult varjas. Ostja on kohustatud viibimata üle vaatama vastuvõetud vara ja avastatud puuetest teatama müüjale. Kui vara oli ostja poolt vastu võetud piiravate tingimusteta, siis pole tal õigust toetuda puuetele, välja arvatud sellised puuded, mida müüja pahatahtlikult varjas või mida ei võidud näha asjade vastuvõtmise tavalise viisi juures (varjatud puuded). Sellist liiki puuetele võib ostja toetuda, kui ta neist teatas müüjale viibimata pärast nende avastamist.

Nõuet puuete alusel võib ostja poolt müüja vastu esitada ühe aasta jooksul ehitise suhtes ja kuue kuu jooksul muu vara suhtes. Lepinguga võidakse määrata puuete alusel nõude esitamiseks ka pikemaid tähtaegu. Pettuse puhul müüja poolt võib ostja avastatud puuete alusel esitada oma nõuded kolme aasta jooksul, kui lepingus ei ole seatud pikemat tähtaega.

Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes rakendatakse kirjeldatud Tsiviilkoodeksi norme üksnes niivõrd, kuivõrd need pole vastuolus erimääruste ja -reeglitega, mis määravad tingimused ja korra, mis alusel müüja müüdud vara eest vastutab, ja tähtajad hagide esitamiseks, mis tulenevad mittekohase kvaliteediga kaupade hankest.

Jaemüügi kohta riiklikes ja kooperatiivseis kauplustes on ostja

huvides seatud müüdud kauba kvaliteedi kohta täiendavad tagatised (vt. käesoleva peatüki § 8).

§ 7. Ehitiste müük.

Tsiviilkoodeksiga on sätitud erireeglid kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvate elamute müügilepingu kohta. Vene NFSV TsK § 182 alusel võib elamu olla eelmüügi- ja müügilepingute esemeks ainult sel tingimusel, kui: 1) nende lepingute tagajärjel ostja, tema abikaasa ja alaealiste laste käes ei osutu kahte või enam valduseset ja 2) ostja, tema abikaasa ja alaealiste laste nimel ei toimu mitte enam kui ühe valduseseme müük kolme aasta jooksul.

Ukraina NSV tsiviilkoodeksi järgi nõutakse elamute müügilepingute puhul, et nende lepingute tagajärjel ostja, tema abikaasa ja alaealiste laste käes ei osutuks kolme või enam valduseset ja et ostja, tema abikaasa ja alaealiste laste nimel ei toimuks aasta jooksul enam kui üks müük.

Erilised reeglid on sätitud samuti elamute müügilepingu vormistamise kohta. Need lepingud peavad kehtetuse ähvardusel olema notariaalselt tõestatud järgneva registreerimisega kommunaalosakonnas.

Elamute müügilepingute sõlmimise kirjeldatud kord on sätitud majade kutselise kokkuostmise ja müümisega võitlemiseks.

Ehitiste müügileping sõlmitakse sageli poolte poolt varem teostatud eellepingu täitmiseks. Eelmüügilepinguks või eelmüügikirjaks nimetatakse eellepingut ehitise müügilepingu sõlmimise kohta tulevikus. Eelmüügikiri peab olema notariaalselt tõestatud. Hiljemalt kuue kuu jooksul, arvates eelmüügi notariaalsest tõestamisest, peab ehitise müügitehing olema notariaalselt tõestatud või üks pool peab olema esitanud teise poole vastu hagi selle lepingu sõlmimiseks. Vastasel korral kaotab eelmüügikiri jõu. Kohtul on õigus kas tunnustada müügileping sõlmituks või lõpetada eelmüügikiri ühes vastavate kahjude sissenõudmisega kannatanud poole kasuks (TsK § 182-a ja 183-b).

§ 8. Jaemüük.

Jaemüük, s. o. riiklike ja kooperatiivsete jaekauba-ettevõtete poolt kodanikele teostatav müük, etendab suurt osa kodanike igapäevaste tarvete rahuldamises.

Nõukogude kaubanduse kui kapitalistideta kaubanduse, spekulantideta kaubanduse õige organiseerimine ja igakülgne arendamine on

aktuaalne poliitiline ülesanne. Seltsimees Stalin õpetab: „... nõukogude kaubandus on meie oma, bolševistlik üritus ja kaubandustöölised, sealhulgas ka leti taga olevad müüjad, kui nad ainult ausalt töötavad, — on meie idee, revolutsioonilise, bolševistliku idee teostajad." [1]

Seadusandlus nõukogude jaemüügi arendamise kohta tagab selle õiget organiseerimist, kaitseb maksimaalselt kodanike huve ja võitleb kõigi ja igasuguste kuritarvitustega ja bürokraatlike moonutamistega elanikkonna varustamises laiatarbekaupadega. Rahuaja tingimustes oli sätitud kohustus igale jaekauba-ettevõttele omada kaupade teatud minimaalset sortimenti.

Jaekaupluste poolt müüdud kaup peab kvaliteedilt vastama kinnitatud standardidele. Praakkauba müümine on keelatud. Kaubanduslik ettevõte on kohustatud ostjaile selgitama kauba omadusi ja selle tarvitamise viisi ja hoiatama selle võimalike defektide ja iseärasuste puhul. Kaubanduslik ettevõte on kohustatud kaupa müüma täiskaalus ja -mõõdus, täitma sätitud sanitaar-hügieenilisi eeskirju jne. Jaekauplustes müüakse kaupu kindlate hindadega, mida kauplus on kohustatud ostjaile teatama hinnakirjade väljapanemisega, kaupade varustamisega hinnasedelitega jne. Kaubanduslik ettevõte on kohustatud teatama vahetule tarbijale kõikidest hinnaalandustest, mis ta saab oma hankijailt kaupade alanenud kvaliteedi eest.

Kaubanduslik ettevõte on kohustatud müüma kaupa nõudmiste saabumise järjekorras, mitte lubama mõnede ostjate liigi eesõigustamist, ostjaile kaupade kindlustamist jne.

Samuti on sätitud jaekaubandusliku ettevõtte eriline vastutus nende poolt müüdava kauba nõutava kvaliteedi eest. Rea kaupade (näiteks jalanõude, kalosside) kohta on sätitud kasutamise garanteerimise tähtajad, mille kestel kauplus on kohustatud ostja nõudel kas teostama avastatud puuete parandamist või tagasi maksma raha või asendama tagasitoodud kauba teisega, heakvaliteedilisega. Jaemüügilepingu spetsiifiliseks iseärasuseks on ostja õigus kauplusele teatud tähtaja kestel ostetud kaupa tagastada, kuigi see on täielikult heakvaliteediline, ja nõuda kas makstud raha tagastamist või tagastatud kauba asendamist teise kaubaga. Mõistagi on see õigus antud ostjaile ainult teatud kaupade (valmisriiete, pesu, karusnahkade, mööbli, vaipade, peakatete jne.) suhtes ja piiratud teatud tähtajaga.

Suure Isamaasõja tingimustes oli meie maa sunnitud üle minema rea toiduainete ja laiatarbekaupade jaotamisele kaardisüsteemi alu-

[1] Stalin, Leninismi küsimusi. Tõlgitud 11. trüki järgi. RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn, 1945, lk. 408.

sel. Osa kaubandusvõrgust muudeti kinniseks, s. o. seati sisse teatud tarbijate kontingentide kinnistamine teatud kaubandusettevõtete juurde (näiteks tööliste varustamise organisatsioonide kaubandusvõrk). Laiatarbetoodete ja -kaupade müük toimub ainult sätitud normide piirides.

§ 9. Jaemüük järelmaksuga.

Järelmaksuga jaemüügi-lepingu õiguslikud iseärasused on järgmised: järelmaksuga jaemüügi esemeks võivad olla ainult täpselt määratud varaliigid — koduse majapidamise, käsitöö, kutselised esemed ja mõningad teised esemed, mis on määratud ostjale kestvaks tarvitamiseks. Omandiõigus järelmaksuga jaemüügi kaudu omandatavaile asjadele läheb ostjale üle lepingu sõlmimisel. Ostjal on siiski keelatud seda vara edasi müüa, pantida või teisel viisil kolmandale isikule edasi anda enne selle eest täielikku tasumist.

Samuti keelatakse niisugune vara kasutamine, mis viib selle riknemisele või hävimisele. Kuni ostja temale müüdud vara hinna täielikult tasub, kuulub müüjale pandiõigus sellele varale tema poolt saamata maksete summas. Kui ostja kolme järjekordset maksu ei tasu, on müüjal õigus nõuda need maksed sisse ühes intressidega või nõuda müügi tagasitäitmist (s. o. sõlmitud lepingu tühistamist ja vara tagasiandmist), ja samuti rendimaksu vara kasutamise eest, alates päevast, mil vara ostjale üle anti, kuni müüjale tagasiandmise päevani.

Neil juhtudel, kui ostja tasus juba üle 60% järelmaksuga müüdud vara väärtusest, pole müüjal õigust müügi tagasitäitmiseks. Ta võib ainult nõuda maksmata summa tasumist korraga. Selline õigus nõuda kogu maksmata summa korragatasumist on müüjal ka vara hävimise või olulise riknemise korral. Järelmaksuga jaemüügi-leping tuleb kohuslikult sõlmida kirjalikult. Järelmaksuga jaemüük on reguleeritud VKTK ja Vene NFSV RKN määrusega 10. oktoobrist 1923. a. (VSKK 1923. a. nr. 79, art. 770). Käesoleval ajal leiab järelmaksuga jaemüügi-leping äärmiselt piiratud tarvitamist.

§ 10. Hankeleping sotsialistlike organisatsioonide vahel.

1. **Hanke mõiste.** Käibes sotsialistlike organisatsioonide vahel vormistatakse kaupade müük enamasti hankelepingu sõlmimisega.

Sotsialistlike organisatsioonide vahelist hankelepingut eristavad juriidilised tunnused, mis lubavad seda eraldada müügilepingu eriliigina, on järgmised:

a) hankeleping eeldab alati kestvaid vahekordi poolte vahel,

teatud ajavahemikku lepingu sõlmimise hetke ja selle täitmise hetke vahel. Tegelikult võib see vahemik aset leida üksikuil juhtudel ka iga müügilepingu sõlmimisel. Kuid ainult hankelepingu kohta on sellel tunnusel oluline tähendus.

Ajavahemiku esinemise tõttu hankelepingu sõlmimise ja selle täitmise vahel ei tarvitse müüja hankelepingu sõlmimise hetkel olla tema poolt müüdavate kaupade omanikuks. See tegur tingib poolte vastastikuste kohustuste perioodilise täpsustamise vajaduse (hangitava toodangu koguse, selle sortimendi jne. täpsustamise). Seoses sellega tekib rida õiguslikke küsimusi, mis on omased hankelepingule ega teki müügilepingu puhul.

b) Hankelepingu esemeks on alati liigitunnustega äratähendatud asjad, kuna müügilepingu esemeks võivad olla ka individuaalselt äratähendatud asjad.

c) Hankeleping näeb ette kauba järkjärgulise üleandmise osadena ja vastavalt sellele selle järkjärgulise tasumise. Seetõttu osutub poolte kohustuste täitmise järjekordsuse küsimus hankelepingus teistsuguseks kui muude müügilepingute puhul.

Tähtsamat liiki kaupade müügilepingud sõlmitakse sotsialistlike organisatsioonide vahel tavaliselt aastaks, harvemini kvartaaliks või hooajaks. Nende lepingute ese määratakse üldreeglina liigitunnustega. Nende täitmine toimub kogu aasta jooksul. Seega vastab sotsialistlike organisatsioonide vaheliste müügilepingute rõhuv enamik täielikult kõigile ülaltoodud hankelepingu tunnustele.

Peale hankelepingute sõlmitakse sotsialistlike organisatsioonide vahel ka niinimetatud kaupade müügi ühekordseid tehinguid, mis näevad ette kauba ühekordse müügi.

2. **Hankelepingu plaanipärased eeldused.** Nagu kõik sotsialistlike organisatsioonide vahelised lepingud, kannab ka hankeleping plaanipärast iseloomu. Hankelepingu aluseks olevateks põhilisteks plaanipärasteks eeldusteks on materiaalsed bilansid ja varustamisplaanid, samuti ka kasutamisplaanid.

Materiaalsed bilansid ja varustamisplaanid kinnitab NSVL Min. Nõukogu, kes määrab samuti nende materjalide sisseseade täpse nimekirja, mille kohta bilansid ja varustamisplaanid koostatakse (NSVL RKN määrus 2. detsembrist 1938. a. — LMKK 1938. a. nr. 56, art. 316). Neid materjale ja sisseseadet nimetatakse fondeeritud toodanguks. Varustamisplaanides näitab NSVL Min. Nõukogu, milline fondeeritud toodangu kogus tuleb anda ministeeriumidele ja teistele keskorganisatsioonidele — tarbijaile. Neid ministeeriume ja organisatsioone nimetatakse põhilisteks fondipidajaiks. Nende nimekirja kinnitab samuti NSVL Min. Nõukogu.

Põhilised fondipidajad jagavad omakorda neile eraldatud toodangu koguse nende süsteemi kuuluvate organisatsioonide ja ettevõtete (fondipidajate) vahel. NSVL RKN või põhiliste fondipidajate poolt tarbijale eraldatud fondeeritud toodangu vastavat kogu nimetatakse fondiks. Fondi eraldamine vastavale organisatsioonile tähendab sellele organisatsioonile õiguse andmist saada kätte eraldatud materjale ja sisseseadet ja ühes sellega nõuda ettenähtud tähtaja jooksul hankelepingu sõlmimist hankijaga nende materjalide ja sisseseade kohta.

Laiatarbekaupade hankelepingute sõlmimist vastava tööstus- ja toitluskaupade kindla nomenklatuuri järgi teostatakse NSVL Min. Nõukogu poolt kinnitatud aasta ja kvartaali kasutamisplaanide alusel. Kasutamisplaanides määrab NSVL Min. Nõukogu turustamisfondi ühes selle jagamisega linnale ja maale, eriotstarbeiks jne. ja mitteturustamisfondi ühes selle vastava alljaotusega.

Fondeeritud toodangu hulka mittekuuluvad ja kasutamisplaanidest väljajäävad kaubad realiseeritakse ostjate ja hankijate vaheliste lepingute alusel. Rea nende kaupade müügi planeerivad rahvakomissariaadid — hankijad, liidu- ja autonoomsete vabariikide rahvakomissaride nõukogud, kraide ja oblastite täitevkomiteed.

3. **Hankelepingu kohuslikud tingimused.** Sotsialistlike organisatsioonide vahelised hankelepingud reguleerivad hankija ja ostja vahelisi suhteid pikema ajavahemiku kestel (aasta, kvartaali, hooaja kestel). Seepärast on loomulik, et nad peavad vajaliku üksikasjalisusega lahendama pooltevaheliste suhete operatiiv-majanduslikke põhiküsimusi. Seepärast on kehtiv seadusandlus andnud ulatusliku loetelu tingimuste kohta, mis tuleb paigutada sotsialistlike organisatsioonide vahelistesse hankelepinguisse. Need tingimused on järgmised:

1) lepingu ese ühes hangitavate kaupade koguse täpse määramisega;

2) täitmise tähtajad — kvartaalsed ja iga kvartaali piirides (niinimetatud täitmise osalised tähtajad);

3) hind;

4) kaupade kvaliteet ja vastavail juhtudel nende sortiment ja komplektsus;

5) arvelduste kord;

6) täitmise tagatised.

Hankelepinguis esineb peale loeteldute sageli mõningaid täiendavaid tingimusi; kaupade üleandmise-vastuvõtmise koha ja korra, taara jne. kohta.

4. **Pooled hankelepingus.** Sotsialistlike organisatsioonide vahe-

lises hankelepingus määrab pooled tavaliselt ette lepingu aluseks olev plaanipärane ülesanne. Küsimus selle kohta, missuguste organisatsioonide vahel nimelt tuleb sõlmida hankeleping, lahendatakse kas Valitsuse määrustega või vastavate rahvakomissariaatide käskkirjadega kinnitatud plaanide realiseerimise korra kohta või majanduslike süsteemide keskuste poolt hanke põhitingimuste määramisega (vt. 15. peatükk § 6) või üldlepingute sõlmimisega. Hankelepingute sõlmimisel mitteplaneeritud kaupade ja real juhtudel ka hankelepingute sõlmimisel planeeritud kaupade kohta on lepinglasehankija või ostja valik jäetud poolte äranägemisele (NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus 29. septembrist 1935. a. „Tarbimiskooperatsiooni töö kohta külas" — LSKK 1935. a. nr. 52, art. 427).

Mõningate kaupade (mustad ja värvilised metallid, vanametall, karusnahad, puuvill jt.) hankimine ja ostmine (varumine) võib toimuda ainult kindlaksmääratud majanduslike riigiorganite poolt.

5. **Hangitavate kaupade kogus hankelepingus.** Hangitavate planeeritavate kaupade kogus määratakse kindlaks täpses kooskõlas kinnitatud plaaniga. Hangitavate mitteplaneeritavate kaupade kogus määratakse poolte kokkuleppega. Hankelepinguis peab hangitavate kaupade kogus olema väljendatud rahas ja natuuras kaupade iga liigi või sordi kohta — kaalus, pikkuses meetrites jne. (NSVL RKN määrus 19. detsembrist 1933. a. § 7.) Erandeid lubatakse ainult komplitseeritud sortimendiga kaupade hankimisel, mille kogus võib lepingus olla määratud ainult rahas. Kui lepingu kehtivuse tähtaja vältel toimub kinnitatud hindade muutumine, siis ei mõjuta see natuuras määratud hangitud kaupade kogust.

Kaupade koguslik üleandmise-vastuvõtmise kord määratakse üldreeglina sõlmitavais lepinguis. See kord on erinev käibe puhul samas linnas ja käibe puhul teise linnaga. See oleneb ka sellest, kas lepingu järgi antakse kaup üle taaras ehk pakendis või taarata. Samas linnas toimuvas käibes võtab ostja kauba koguse järgi vastu hankija laos, teise linnaga toimuvas käibes — ostja laos. Kauba vastuvõtmisele ostja laos teise linnaga toimuvas käibes eelneb tavaliselt saadud kauba koguse kontrollimine raudteejaamas või sadamas ühes niinimetatud kommertsaktide koostamisega vastavatel juhtudel (vt. 25. peatükk § 2).

Hankija poolt kauba üleandmise kohta ettenähtud lepingu tähtajaks oma lepingukohustuste täitmata jätmise korral (alalaadung) on hankija kohustatud tähtajaks üleandmata jäänud kauba koguse üle andma järgmises kvartaalis, kui ostja ei keeldu üleandmisega viivitatud kauba vastuvõtmisest. See reegel tuleneb NSVL RKN 19. detsembri 1933. a. määruse sättest selle kohta, et viivise, leppetrahvi,

trahvi ja kahjude tasumine ei vabasta neid tasunud poolt lepingu täitmisest (§ 19).

Fondeeritud toodangu suhtes on ülalnimetatud NSVL RKN määrusega 2. detsembrist 1938. a. samuti ette nähtud, et antud kvartaali jooksul hankimata materjalid ja sisseseade kuulub hankimisele järgmises kvartaalis.

Väljakujunenud arbitraažipraktika järgi arvestatakse kaup, mis kuulub hankija poolt üleandmisele jooksval üleandmisperioodil, kui lepinguga ei ole ette nähtud teist korda, esmajoones antud üleandmisperioodi kohustuste arvele ja alles pärast nende kohustuste täitmist arvestatakse eelmiste üleandmisperioodide puudujääkide katteks (alalaadungi täiendamiseks).

6. **Täitmise tähtajad.** Hanke tähtajad — aastased ja kvartaalsed, nagu ka hanke kogus määratakse vastavate plaani ülesannetega. Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes hankelepinguis peavad olema määratud niinimetatud täitmise osalised tähtajad kvartaali piirides. Täitmise osaline tähtaeg on tähtaeg, mille jooksul pooled on kohustatud täitma hankelepingust tuleneva kohustuse täpselt määratud osa. Täitmise osalised tähtajad on, olenevalt kaupade liigist ja pooltevaheliste vahekordade iseloomust, kuulised, poolekuulised, dekaadilised jne. Täitmise osalised tähtajad määratakse lepinguis poolte kokkuleppel täitmise täpsete kalendritähtaegade või täpsete kalendridaatumite märkimisega.

Kui pooled kokkulepitud täitmistähtaegu rikuvad, tekib täitmise viivitus hankija poolel või ostja poolel. Kui viivitas hankija, siis on ostjal õigus keelduda selle kaubapartii vastuvõtmisest, mille üleandmisega on viivitatud. Sellest keeldumisest peab ostja siiski hankijale teatama. Ostja on kohustatud vastu võtma ja tasuma kauba eest, mis on hankija poolt saadetud, kuigi viivitusega, kuid enne, kui ta saab ostjalt teate üleandmisega viivitatud kaubapartii vastuvõtust keeldumise kohta. Ostja keeldumine viivitusega üleantud kauba vastuvõtmisest võib olla ette määratud lepingus.

Täitmise viivitus ostja poolt võib seisneda kas üleantud toodangu eest tasumise viivitamises või vajalike spetsifikatsioonide ja saatekirjade mitteõigeaegses esitamises või toodangu mitteõigeaegses äravedamises hankija laost, kui lepingu järgi toodang veetakse ära ostja vahenditega, või kättetoimetatud kauba vastuvõtmisest keeldumises küllaldase põhjuseta. Ostja viivituse tagajärjed määratakse reeglipäraselt sõlmitud lepinguis või hanke põhitingimustes. Viivitus üleantud toodangu eest tasumises toob enesega viivise juurdearvamise NSVL RKN määrusega 5. augustist 1936. a. määratud ulatuses: 0,05% viivitatud summalt iga viivituspäeva eest kuni arvelduse teos-

tamiseni (LSKK 1936. a. nr. 44, art. 380 ja LSKK 1937. a. nr. 60, art. 260).

Lepingu rikkumiseks hankija poolt on ka kaupade üleandmine enne tähtaega. Hanke ennetähtaegse täitmise tagajärjed reguleeritakse tavaliselt lepinguga. Lepingu ennetähtaegne täitmine hankija poolt toob enesega kaasa kõige sagedamini kauba eest tasumise alles selle üleandmise lepinguliste tähtaegade saabumise hetkel ja kuni üleandmise lepingulise tähtpäeva saabumise hetkeni ennetähtaegselt üleantud kauba hoiu eest ostja poolt tehtud kulutuste hankija arvele kandmise. Kauba ennetähtaegne üleandmine ostja nõusolekul ei ole lepingu rikkumine.

7. **Kvaliteet, komplektsus, sortiment, eeltellimised.** Hangitavate kaupade kvaliteet määratakse üleliiduliste standardidega, standardide puudumise korral aga poolte vahel kokkulepitud tehniliste tingimustega, konditsioonidega jms. või poolte poolt väljavalitud proovidega.

Riiklikeks üleliidulisteks standardideks (lühendatult — Gost) nimetatakse NSVL Min. Nõukogu või Üleliidulise Standardide Komitee poolt kinnitatud kvaliteedi näitajad, millele antud kaubad peavad vastama. Riiklikud üleliidulised standardid toodangu tähtsamate liikide kohta (erilise kinnitatud nimekirja järgi) kinnitatakse NSVL Min. Nõukogu poolt, üksikute toodanguliikide kohta aga Üleliidulise Standardide Komitee poolt. Üleliiduliste standardide tarvitamine on kohuslik rahvamajanduse kõigis harudes (NSVL RKN määrused 23. augustist 1940. a. standardimise ala korraldamise kohta — LMKK 1940. a. nr. 22, art. 545, ja 3. oktoobrist 1940. a. — LMKK 1940. a. nr. 27, art. 639).

Kui hangitava toodangu kvaliteet määratakse lepingu järgi standardiga ja standardi lepingu juurde ei lisata, siis on pooled kohustatud lepingus ära märkima standardi numbri ja selle avaldamise daatumi. Hankimisele kuuluva toodangu kvaliteeti määravad tehnilised tingimused lisandatakse lepingule mõlema poole allkirjadega. Toodangu hankimise korral proovide järgi tuleb pitserdatud või plommitud proovid säilitada mõlema poole juures.

Seadus nõuab hankelepingus samuti sätet toodangu üleandmise kohta märgistatud kujul, s. o. tootmismärgiga varustatult (selle märgi kohta vt. 5. peatüki § 5).

Hangitud kaupade kvaliteedi kontrollimise kord, aeg ja tähtajad kui ka hankija vastutus antud kaubas kokkulepitud omaduste puudumise eest määratakse sõlmitavais hankelepinguis vastavalt NSVL RKN poolt 29. augustil 1939. a. kinnitatud NSVL RKN juures asuva Riikliku Arbitraaži juhendile „Nõudluste esitamise korrast ja

tähtaegadest mittekohase kvaliteediga kaupade hankimise kohta ühtede riiklike, majanduslike, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide poolt teistele" (LMKK 1939. a. nr. 51, art. 428).

Selle juhendi põhieeskirjad on järgmised:

1) Ostja on kohustatud kauba vastu võtma ja üle vaatama kindlaksmääratud tähtajal. Avastatud puuded tuleb kohuslikult akteerida (kirjalikus dokumendis fikseerida) erinevatel kindlaksmääratud tähtaegadel — sõltuvalt kauba liigist ja pakendi iseloomust.
2) Üleantud kaubas puudeid avastanud ostjal on õigus enese valikul: a) anda kaup hankijale tagasi selle hilisema asendamisega või asendamiseta, b) nõuda müügihinna alandamist (odavdamist), c) nõuda, et müüja avastatud defektid parandaks, d) parandada need defektid müüja arvel.
Kaubandusliku organisatsiooni poolt teostatud kaubahinna odavdamine tuleb kohuslikult viia vahetu tarbijani.
3) Halvakvaliteedilise toodangu hankija on kohustatud ostjale trahvi maksma. See trahv määratakse protsentides praagitud kauba väärtusest. Mittevastava kvaliteediga kauba odavdamisel määratakse trahv protsentides odavdamise summast. Trustide juhatajad, ettevõtete direktorid ja isikud administratiiv-tehnilisest personaalist, kes on süüdi halvakvaliteedilise toodangu väljalaskmises, võetakse kriminaalvastutusele (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 10. juulist 1940. a. „Vastutuse kohta halvakvaliteedilise toodangu väljalaskmise eest").

Masinate ja sisseseadete hankimise korral peab lepingus olema kokku lepitud üleandmise komplektsuse kohta. Masinate või sisseseadete üleandmise komplektsus tähendab hankija kohustust anda üle masin või sisseseade selle üksikute osade või üksikute ühikute sellises ühenduses, mis tagab võimalust hangitu normaalseks kasutamiseks. Kui hangitava sisseseade valmistamisest võtavad osa organisatsioonid, kes ei ole lepingus poolteks, siis ei võta see hankijalt kohustust masinat või sisseseadet lepingu järgi üle anda komplektses kujus. Hankija poolt üleandmise komplektsuse põhimõtte rikkumise korral on ostja õigustatud mittekomplektse toodangu eest tasumata jätma. Peale selle tasub hankija sel korral ostjale trahvi protsentides hankimata osade väärtusest, masina või sisseseade kasutamise võimatuse korral aga — kindlaksmääratud osa kogu masina, kogu sisseseade väärtusest. Esitatud eeskirju komplektsuse kohta kohaldatakse ka juhtudel, kui sisseseade valmistatakse individuaaljooniste järgi tellija ja valmistaja vahelise lepingu kohaselt.

Hankelepinguis on vastavail juhtudel samuti kohuslik tingimus hangitavate kaupade sortimendi kohta. Sortimendi all mõistetakse

lepingus määratavat kaupade liikide, sortide, mõõtude ja moodude vahekorda. Hankijate poolt ostjatele sundsortimendi pealesurumine on keelatud. Lepingus kokkulepitud sortimendi rikkumise eest maksab hankija ostjale trahvi.

Mõningate laiatarbekaupade suhtes on loodud niinimetatud eeltellimiste süsteem, mis seisneb selles, et kauplevad organisatsioonid esitavad õigeaegselt tööstusele oma nõuded sortimendi kohta. Eeltellimised on hankijatele kohuslikud ja esinevad lepingu lahutamata osana. Eeltellimised seatakse tööstusettevõtete tootmisprogrammide aluseks. Eeltellimiste andmise korra määravad kindlaks NSVL Min. Nõukogu määrused ja nende arendamiseks antud NSVL Kaubanduse Ministeeriumi käskkirjad.

Laiatarbekaupade grupiline sortiment ja selle jaotamine vabariikide, kraide ja oblastite järgi määratakse tootja ministeeriumi poolt kokkuleppel NSVL Kaubanduse Ministeeriumi ja Tarbijate Kooperatiivide Keskliiduga. Arendatud sortiment määratakse kindlaks lepingu sõlmimisel kohtadel.

8. **Hind hankelepingus. „Franko" mõiste ja selle tähtsus.** Hankelepingus peab hind täpselt vastama valitsuse otsustele ning juhendeile ja eriti vastavas korras kinnitatud hinnakirjadele. Kinnitatud hindade puudumisel määratakse need lepingus poolte kokkuleppel. Hinnad peavad hankelepingus olema kindlad. Tingimuslike või ebakindlate hindade määramist ei lubata. Samuti ei lubata otseseis ja lokaalseis lepinguis viidata kinnitatud hindadele, neid hindu endid ära tähendamata. Kui hindade loendamine osutub lepingus ebaotstarbekohaseks, siis tehakse viide hinnakirjale selle kinnitamise daatumi kohusliku tähendamisega. Orienteerumishindu või arveldust aruandelise omahinna alusel lubatakse rakendada ainult niisuguse toodangu kohta, mida NSV Liidus esmakordselt kohastatakse ja valmistatakse esimeste katsetellimistena. Kuid ka sel juhul tähendatakse hankelepingus tähtaeg, mille jooksul tuleb kindel hind ära määrata.

Üheks hinna koostuselemendiks on transpordikulud. Transpordikulud jaotab hankija ja ostja vahel hindu kinnitav organ. Hindade kinnitamisel määratud transpordikulude jaotamine märgitakse kinnitatud hinnakirjades tähendusega, et hind arvestatakse „franko" mingil kohal. Nii näiteks on olemas hindu, mis määratakse „franko lähtejaam", „franko sihtjaam", „franko hankija ladu" jms. Hind „franko mingil kohal" tähendab, et kõik transpordikulud kuni selle kohani langevad müüjale. Seega määrab mõiste „franko" sotsialistlike organisatsioonide vahelises hankelepingus kindlaks transpordikulude jaotamise hankija ja ostja vahel.

9. **Arvelduse tingimused hankelepingu järgi.** Üheks hankelepingu

kohuslikest tingimustest on tingimus arvelduse vormi ja korra kohta. Arvelduse vorm ja kord määratakse poolte kokkuleppel (kehtivate arveldusvormide kohta vt. 27. peatükk).

17. peatükk.

VAHETUSLEPING.

Vahetuslepingu järgi toimub poolte vahel ühe vara ümbervahetamine teise vastu. Kumbagi vahetusest osavõtjat poolt loetakse selle vara müüjaks, mis ta vahetuseks annab, ja selle vara ostjaks, mis ta saab (TsK § 206). Seetõttu kohaldatakse vahetuslepingule vastavaid müügilepingu kohta kehtivaid norme. Erinevus vahetuslepingu ja müügilepingu vahel seisneb selles, et vahetuslepingu alusel omandatava vara ekvivalendiks pole raha, vaid muu vara.

Kodanike vahelistes suhetes võib vahetuslepingu esemeks olla igasugune vara, mis tsiviilkäibest ei ole eraldatud. Kui vahetuslepingu esemeks on elamud, siis kohaldatakse vastavalt ülaltoodud elamute müügi kitsendusi.

Teisiti on lugu vahetuslepingu rakendamisega sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes. NSVL RKN määrusega 18. oktoobrist 1931. a. majanduslike organite vahelise otsese kaubavahetuse ebanormaalsete faktide likvideerimise kohta (LSKK 1931. a. nr. 63, art. 414) on kategooriliselt keelatud sotsialistlike organisatsioonide vahel kaubavahetuslike operatsioonide teostamine seepärast, et kauba vahetamine nende organisatsioonide vahel põhjustab kindlaksmääratud varustamisplaanide rikkumise, meie valuuta nõrgendamise ja isetasuvuse põhimõtete rikkumise. Kaubavahetusoperatsioonide keeld laieneb samuti ka sotsialistlike organisatsioonide ja kodanike vahelistele vahekordadele.

18. peatükk.

KINKIMINE.

Kinkimiseks nimetatakse lepingut, mille järgi üks pool (kinkija) kohustub teisele poolele (kingisaajale) tasuta üle andma omandiks mingi võõrandatava varalise hüve (vt. TsK § 138). Kinkimine on leping, s. o. kahe poole kokkulepe tsiviilõiguslike vahekordade tekitamiseks, muutmiseks või lõpetamiseks. Kinkija ühekülgsest tahteavaldusest ei piisa kinkimise olemasolevaks tunnustamiseks: selleks

on vaja kingisaaja nõusolekut kingi vastuvõtmiseks. Kingi vastuvõtust loobunud kingisaajal ei teki nõudeõigust kinkija vastu. Kinkimine on tasuta leping, sest kinkija ei saa üleantud vara eest kingisaajalt mingit ekvivalenti.

Siiski on tasutuse tunnus omane mitte ainult kinkimisele, vaid ka mõningatele teistele lepingutele (näiteks pruuklaenule, tasuta hoiule, tasuta laenule, ülesande tasuta täitmisele jne.). Iseloomustavaks on kinkimise suhtes see, et see tähendab samal ajal nii kingisaaja vara suurenemist kui ka kinkija vara vähenemist. Tasutus eristab kinkelepingut müügi- ja vahetuslepingust, mis on alati tasulised. Kinkimine kinkija surma korraks on oma olemuselt testament (vt. 35. peatükk) ja seda tuleb käsitada pärimisõiguse normide järgi.

Kinkimise esemeks on vara, s. o. nii asjad kui ka teised võõrandatavad nõudeõigused (vt. TsK § 87). Ehitised võivad kinkimise esemeks olla ainult nende tingimuste täitmisega, mis on sätitud ehitiste müügi kohta. Kingi väärtus ei ole piiratud.

Liiduvabariikide tsiviilkoodeksites on kinkelepingule pühendatud ainult üks paragrahv (Vene NFSV TsK § 138). Seepärast pole neis otsest vastust mõningaile küsimustele, mis tekivad seoses kinkelepinguga. Eriti pole liiduvabariikide tsiviilkoodeksites lahendatud küsimus kinkija poolt kingisaajale mõningate kohustuste pealepaneku lubatavusest.

Ehkki tingimuse olemasolu kinkelepingus rikub kinkimise tasutuse põhimõtet, siiski vastavalt meie võlaõiguse üldnormidele pole alust tunnistada kehtetuks kinketehingud, mis on sõlmitud sellise tingimusega. Selle väite tõenduseks võib viidata Ukraina NSV notariaaljuhendile (Ukraina NSV SKK 1938. a. nr. 20, art. 183), mis näeb ette kinkelepingu notariaalse tõestamise võimaluse sel korral, kui kingisaaja peale on pandud kohustus anda kinkijale või kolmandale isikule eluaegselt ülalpidamist. Enesele võetud kohustuste rikkumine kingisaaja poolt annab kinkijale õiguse nõuda kinkimise tühistamist või kohustuse täitmist, mille tingimusel kinkimine oli sõlmitud. Kinkijale ei või kinkelepingu tasuta iseloomu tõttu peale panna vastutust puuete eest kingitud varas või selle väljamõistmise eest kingisaajalt.

Kinkelepingut rakendatakse meil kodanike vahelistes suhetes. Samuti lubatakse kodanikele neile kuuluva vara kinkimist riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate ühingute kasuks. Riikliku või ühiskondliku organisatsiooni kasuks teostatud kinkimist nimetatakse mõnikord annetiseks.

Riiklike organisatsioonide vahel ei või kinkimine aset leida. Mõnede organisatsioonide premeerimist nende kõrgemalseisvate orga-

nite poolt ei tule lugeda kinkimiseks ja seda ei reguleerita Tsiviilkoodeksi normidega. Kõik riiklike organisatsioonide poolt kodanikele osutatud mitmesugused materiaalse abistuse ja samuti mitmesugused töötajate premeerimise vormid (rahalised preemiad, autasud, hinnalised kingitused jms.) ei ole kinkimised ja neid reglamenteeritakse mitte Tsiviilkoodeksi normidega, vaid erireeglitega.

Seega võivad kinkijaiks olla ainult kodanikud. Kinkijana saab esineda ainult teovõimeline kodanik. Kingisaajaiks võivad olla ka teovõimetud isikud (näiteks lapsed). Sel korral antakse nõusolek kingi vastuvõtmiseks kingisaaja seaduslike esindajate poolt.

Seaduse alusel peab kinkeleping summas üle tuhande rubla olema kehtetuse ähvardusel notariaalselt tõestatud (TsK § 138).

19. peatükk.

VARAKASUTUS.

§ 1. Varakasutuslepingu mõiste. § 2. Poolte õigused ja kohustused kasutuslepingu järgi. § 3. Kasutaja poolt tehtud parenduste saatus. § 4. Kasutuslepingu tähtaeg. § 5 Kasutuslepingu vorm. § 6. Kasutuslepingu rakendamine.

§ 1. Varakasutuslepingu mõiste.

Varakasutuslepingu järgi üks pool (kasutusandja) kohustub teatava tasu eest andma teisele poolele (kasutajale) teatava vara ajutiseks kasutamiseks (TsK § 152). Varakasutust nimetatakse ka rendiks ja kasutajat — rentnikuks. Mõnikord tarvitatakse varakasutuse vahekordade tähendamiseks ka terminit „väljaüürimine" (näiteks muusikariistade väljaüürimine).

Varakasutuslepingu olulised õiguslikud tunnused seisnevad järgmises. Varakasutuslepingu järgi ei saa kasutaja (rentnik) vara omandiks, vaid ainult ajutiseks kasutamiseks. Kasutusele antud vara omanikuks jääb kasutusandja, s. o. see isik, kellele see vara kuulus enne kasutuslepingu sõlmimist.

Sellega on seotud ka varakasutuslepingu teine iseloomustav joon. Et kasutusele antud vara kuulub kasutuslepingu tähtaja möödumisel omanikule-kasutusandjale tagasiandmisele, siis peab see vara olema individualiseeritud. Seepärast võivad kasutuslepingu esemeks olla ainult individuaalselt äratähendatud asjad (näiteks maja teatud tänaval, teatud numbriga, mingi firma pianiino, vastava aasta

seeriast, teatud numbriga jne.). Asjade kohta, mis on ära tähendatud ainult liigitunnustega, ei sõlmita varakasutuslepingut.

Samuti tuleb tähendada, et varakasutuslepingu esemeks võivad olla ainult asjad, mis säilitavad nende kestvamal kasutamisel oma kasulikud omadused: ehitised, ettevõtted, muusikariistad, mööbel jne. Varakasutuslepingu tähendatud tunnused eristavad selle selgelt müügi- ja laenulepingust. Müük taotleb vara üleandmist ostja omandiks. Müügilepingu esemeks võivad olla nii individuaalselt äratähendatud esemed kui ka sugusasjad. Laenulepingu alusel antakse laenusaaja omandiks raha või teisi asju, mis on ära tähendatud liigitunnustega.

Varakasutusleping kuulub tasuliste lepingute hulka. Tingimus kasutamiseks antud vara t a s u kohta on varakasutuslepingu oluliseks ja iseloomustavaks tunnuseks. See tasulisuse tunnus eristab varakasutuslepingut pruuklaenulepingust, mis samuti näeb ette individuaalselt äratähendatud asjade kasutamiseks andmise, kuid selle eest tasu võtmata.

Varakasutusleping loob kasutajale mitte ainult kohusliku nõudeõiguse, vaid ka valduse asjaõiguse, mis on kaitstud seadusega kasutaja valduse i g a rikkuja, sealhulgas ka omaniku vastu (TsK § 170). Kasutusele antud vara omandiõiguse ülemineku korral kasutusandjalt teisele isikule säilitab kasutusleping jõu ka uue omaniku suhtes.

§ 2. Poolte õigused ja kohustused kasutuslepingu järgi.

1. **Kasutusandja kohustused.** Kasutusandja on kohustatud kasutusele antud vara kokkulepitud tähtajaks kasutajale üle andma. Vara tuleb rentnikule üle anda kokkulepitud tähtajal ja seisundis, mis vastab lepingule ja üleantava vara otstarbele. Kui lepingus pole erilisi sätteid seisundi kohta, milles kasutusele antav vara peab olema, siis peab vara olema kohane tavaliseks või lepingus kokkulepitud tarvitamiseks. Nii näiteks kasutaja, kes suveks üürinud suvila, pole lepingus teiste sätete puudumisel õigustatud nõudma kasutusandjalt ahjude ehitamist sellesse suvilasse. Kasutusandja ei vastuta puuete eest üleantavas varas, mis kasutajale olid (või oleksid pidanud olema) teada lepingu sõlmimisel.

Kasutusandja poolt tema kohustuste rikkumine annab kasutajale õiguse kohtu kaudu nõuda kasutusandjalt vara äravõtmist ja selle vara kasutajale üleandmist. Kui kasutaja ei soovi kasutada seda oma õigust, võib ta omakorda taganeda lepingust ja mittetäitmisega tekitatud kahjud kasutusandjalt sisse nõuda.

Andes vara rentniku kasutusse on kasutusandja vara omanikuna

kohustatud hoidma seda seisundis, mis on kohane selle tarvitamiseks. Seepärast pannakse üldreeglina kapitaalremondi teostamine kasutusandjale, kui mitte seadusega või lepinguga pole määratud teisiti.

Kasutusandja poolt selle kohustuse rikkumine annab kasutajale õiguse teostada kapitaalremonti ja tasaarvestada selle väärtus renditasu arvel või loobuda lepingust ja nõuda täitmata jätmisega tekitatud kahju tasumist. Samuti on kasutajal õigus nõuda renditasu vastavat alandamist, kui kapitaalremondi mitteteostamise tagajärjel kasutusele antud vara kasutamisvõimalus oluliselt vähenes.

2. **Kasutaja kohustused.** Kasutaja kohustused on järgmised:

a) Kasutaja on kohustatud kasutama vara selle otstarbele või lepingule vastavalt, kui lepingus on selle kohta erisätted. Kasutaja poolt selle kohustuse rikkumine on sõlmitud lepingu seadusjärgse lõpetamise aluseks kasutusandja nõudel. Kasutusele antud vara kasutamine kasutaja poolt võib seista ka selle vara allkasutusse (allrendile) andmises, s. o. lepingu sõlmimises kasutaja ja kolmanda isiku vahel kasutamisõiguse üleandmiseks kogu kasutusele võetud vara või selle osa suhtes. Siiski võib kasutusandja kasutuslepingus tingimuseks teha kasutaja poolt vara allkasutusse andmise lubamatuse.

Riigivara suhtes on sätitud teistsugune kord: seda võidakse allkasutusse anda ainult kasutusandja kirjalikul loal.

Allkasutuslepingu sõlmimisel on kasutusandja ees vastutavaks isikuks kasutaja, kuid mitte allkasutaja (allrentnik).

Allkasutusest tuleb eristada kasutuse edasiandmist, s. o. kasutaja poolt kõigi õiguste ja kohustuste kolmandale isikule edasiandmist sõlmitud kasutuslepingu alusel ja järelikult kasutaja asendamist teise isikuga. Kasutuse edasiandmist lubatakse vastavalt võla ülekandmise kohta käiva TsK § 126 ainult kasutusandja nõusolekul.

b) Kasutaja on kohustatud kasutusele võetud vara alal hoidma ja kaitsma ja mitte lubama selle halvenemist. Seetõttu pannakse jooksva remondi teostamine, mille otstarbeks on mitte lubada vara halvenemist ja riknemist, kasutajale, kui seadusega või lepinguga pole teisiti sätitud. Kasutaja poolt selle tema kohustuse rikkumine on samuti lepingu lõpetamise aluseks kasutusandja nõudel. Kasutaja või tema koduste, või tööliste ja teenistujate poolt tekitatud või lubatud kasutusele võetud vara halvendamise korral peab kasutaja kasutusandjale tasuma sellest tekkinud kahjud.

c) Kasutaja on kohustatud kasutusandjale tasuma lepingus kokkulepitud tasu — kasutustasu. Kasutustasu suurus, kuivõrd on tegemist riigivara kasutuseleandmisega, määratakse reeglipäraselt vastavate reguleerivate organite poolt. Reguleerivad organid määravad kasutustasu suuruse eluruumide kasutuse eest majades, mis

kuuluvad kodanikele isikliku omandiõiguse alusel. Kui kasutustasu suurus pole määratud reguleerivate organite poolt, siis määratakse see poolte kokkuleppel. Tasu kasutusandjale väljendatakse tavaliselt tähtajaliste rahaliste maksete kujul. Kasutustasu võib väljenduda ka teistes, eriti TsK § 165 ettenähtud vormides. Tuleb siiski tähendada, et sellised (TsK § 165 ettenähtud) kasutustasu vormid, nagu kasutaja poolt teatud teenuste täitmine kasutusandja suhtes ja kasutustasu maksmine natuuras, ei leia tegelikult rakendamist. Peale kasutustasu peab kasutaja, kui seaduse või lepinguga pole teisiti sätitud, kandma kõik kasutusele võetud varaga seotud avalikud maksud ja koormatised.

Kasutustasu maksmise tähtpäevad, kui need pole määratud seadusega (nagu näiteks korteriüüri maksmise tähtpäevad — TsK § 166), määratakse poolte kokkuleppel.

Kasutaja poolt temal lasuva kasutustasu maksmise kohustuse rikkumine on kasutusandja nõudel kasutuslepingu lõpetamise ja samuti leppetrahvi sissenõudmise aluseks, kui leppetrahv on ette nähtud lepinguga või sätitud seadusega.

d) Kasutaja on kohustatud kasutuslepingu tähtaja lõppemisel kasutusandjale korralikus seisundis tagasi andma kogu temalt saadud vara.

Kasutaja poolt selle kohustuse rikkumise korral on kasutusandjal õigus nõuda oma vara sund- (kohtu-) korras, eriti on tal õigus kasutusele antud ruumist kasutajat kohtu teel välja tõsta.

§ 3. Kasutaja poolt tehtud parenduste saatus.

Kui kasutaja varakasutamisel teostab vara paremaks muutmist, siis lahendatakse nende parenduste saatuse küsimus ja kasutaja poolt tehtud kulutuste tasumise küsimus kasutusandja poolt olenevalt sellest, kas vara parendamine toimus kasutusandja nõusolekul või tema nõusolekuta. Esimesel juhul tasub kasutusandja kasutaja kulutused kasutusandja vara väärtuse tõelise suurenemise piirides (TsK § 178, Tüüplepingu kohalike nõukogude elamute, suurusega mitte üle 50 ruutmeetri, rendileandmise kohta § 4 — LSKK 1937. a. nr. 74, art. 361). Teisel juhul pole kasutusandja kohustatud tasuma kasutajale parenduste väärtust. Neid parendusi võib kasutaja ära võtta, kui nende äravõtmine on võimalik vara kahjustamata. Vastasel korral lähevad parendused tasuta üle kasutusandjale.

Parendused, mis teostatud riiklikus ettevõttes või hoones kasutusandja nõusolekuta, lähevad tasuta üle riigile isegi siis, kui nende äravõtmine võiks vara kahjustamata aset leida. Siiski see eeskiri

ei laiene juhtudele, kus kooperatiivsed organisatsioonid, eriti tööndusliku kooperatiivsed organisatsioonid kasutavad riiklikke ettevõtteid. Sel korral tasutakse rentnikule parenduste väärtus (TsK § 179 märkus 1).

§ 4. Kasutuslepingu tähtaeg.

Varakasutusleping võib olla sõlmitud kas tähtajaliselt või tähtajatult. Kasutuslepingus võib üldse puududa säte tähtaja kohta, kui kauaks see on sõlmitud, ja siis loetakse see sõlmituks määramata ajaks. Seaduses on ette nähtud maksimaalne tähtaeg, kui kauaks võib sõlmida varakasutuslepinguid ja nimelt — 12 aastat (TsK § 154).

Mõningate varakasutuslepingute kohta on sätitud nende kehtimise teised maksimaalsed tähtajad. Näiteks: riiklike ja kooperatiivsete organisatsioonide poolt riiklike ettevõtete ja ehitiste kohta — 24 aastat, eluruumide kasutuslepingute kohta — 5 aastat, kodanike poolt riiklike elamute kasutuslepingute kohta — 10 aastat (TsK § 154 märkus; NSVL KTK ja RKN määrus 17. oktoobrist 1937. a. — LSKK 1937. a. nr. 69, art. 314).

Kui kasutusleping on sõlmitud tähtajaks, mis ületab seaduses ettenähtud maksimaalse tähtaja, siis on see kehtiv ainult selle maksimaalse tähtaja kestel. Määramata tähtajaks või tähtaja märkimiseta sõlmitud kasutuslepinguid võidakse kummagi poole nõudel igal ajal lõpetada teisele poolele kolmekuise etteütlemisega ettevõtete ja ruumide kasutuse puhul kaubandus-tööstuslikeks ettevõtteiks ja ühekuise etteütlemisega muu vara kasutuse puhul.

Kui pärast lepingu kehtimistähtaja möödumist kasutaja tegelikult jätkab kasutusele võetud vara kasutamist kasutusandja vaikival nõusolekul, siis loetakse leping pikendatuks määramata ajaks.

Varakasutuse mõningate juhtude suhtes on seadusega kasutajale antud eesõigus lepingu uuendamiseks uueks tähtajaks, kui ta lepingu kehtivuse kestel täpselt täitis oma kohustused ja hoolikalt suhtus varasse (näiteks eluruumi kasutaja — vt. 20. peatükk; sotsialistlik organisatsioon — riikliku ettevõtte ja ehitise kasutaja — TsK § 154). Eesõigust sõlmitud lepingu uuendamise kohta võib ette näha ka lepingus eneses.

§ 5. Kasutuslepingu vorm.

Varakasutuslepingut kuni üheaastase tähtajaga võidakse sõlmida igasuguses vormis — kirjalikult või suuliselt. Kauemaks kui aastaks

sõlmitud kasutuslepingu, samuti ka sotsialistlike organisatsioonide vahel sõlmitud varakasutuslepingu kohta, vaatamata lepingu kehtivuse tähtajale, on kirjalik vorm kohuslik. Seaduse selle nõude täitmata jätmine ei tee lepingut kehtetuks, kuid võtab pooltelt õiguse lepingu või selle üksikute tingimuste tõendamiseks toetuda tunnistajate ütlustele. Nad võivad siiski oma väidete kinnitamiseks esitada kohtule kirjalikke tõendeid. Riikliku või kommunaalse ettevõtte kasutuseleandmise lepingule tuleb, lepingu kehtetuse ähvardusel, lisandada üleantava vara üksikasjaline nimestik.

§ 6. Kasutuslepingu rakendamine.

Varakasutusleping leiab meie tsiviilkäibes väga laialdast rakendamist. Varakasutuslepingu rakendamise tähtsaim ala on riiklikuks omandiks olevates majades kodanikele eluruumide kasutamiseks andmine (eluruumide üürimine). Varakasutuslepingu eriliigiks olev eluruumide üürileping on eriti reglamenteeritud meie seadusandluse poolt (vt. järgmine peatükk).

Varakasutuslepingu alusel antakse kodanikele kasutamiseks ka riigi vara teisi liike (näiteks muusikariistade kasutusele andmine, „väljaüürimine", eriliste riiklike väljaüürimisorganisatsioonide poolt jne.).

Varakasutuslepinguid, eriti eluruumide üürilepinguid sõlmitakse samuti kodanike vahel. Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes vahekordades on laialdaselt levinud mitteeluruumide (kontori- ja laoruumide) kasutuslepingud. Kasutuslepingu alusele on rajatud suhted kinoprodutseerimisorganisatsioonide ja kinoteatrite vahel (kinofilmide väljaüürimine). Sovhoosidele, masina-traktorijaamadele ja kolhoosidele üüritakse välja helifilmiaparaate (NSVL RKN juures asuva Majandusnõukogu määrus 23. novembrist 1938. a.).

Ühe riikliku organi poolt teisele tootmisettevõtete ja tootmisriistade kasutuseleandmist rakendatakse märksa harvem.

Täielikult on keelatud põllumajandusliku otstarbega maade rentimine (NSVL KTK ja RKN määrus 4. juunist 1937. a. — LSKK 1937. a. nr. 37, art. 150; Põllumajandusliku artelli näidispõhikiri § 2). Lubatakse vaid transpordi kasutusse antud maade (NSVL KTK ja RKN määrus 7. veebruarist 1933. a. — LSKK 1937. a. nr. 12, art. 66 ja 1934. a. nr. 35, art. 276) ja mittepõllumajandusliku otstarbega linnamaade rentimist.

20. peatükk.

ELURUUMIDE ÜÜRILEPING.

§ 1. Eluruumide üürilepingu mõiste. § 2. Elamufond. § 3. Õigus elamispinnale. § 4. Elamispinna norm. Õigus lisapinnale. Elamispinna ülejäägid. § 5. Pooled eluruumide üürilepingus. Lepingu vorm ja tähtaeg. § 6. Üürniku (üürilevõtja) eriõigused eluruumide üürilepingu järgi. § 7. Korteri üüriraha. § 8. Eluruumide allüür. § 9. Eluruumide üürilepingu lõpetamine. Üürniku väljatõstmine. § 10. Sõjaväelaste õigused eluruumidele. Evakueeritute õigused eluruumidele.

§ 1. Eluruumide üürilepingu mõiste.

Eluruumide üürilepingu alusel annab üks pool (üürileandja) teatava tasu eest teisele poolele (üürnikule) eluruumi ajutiseks kasutamiseks. Eluruumide üürileping on varakasutuslepingu eriliik. Tsiviilkoodeksi normid, mis reguleerivad varakasutuslepingut, on rakendatavad ka eluruumide üürilepingu kohta, kuivõrd neid pole asendatud teiste normidega, mis seadusega on sätitud eriti eluruumide üürilepingu kohta.

Eluruumide üüri küsimused puudutavad lähedalt ja vahetult miljonite töötajate elulisi huve. Klassiühiskonnas eluruumi vajadus „... tabas küllalt võrdselt kõigi aegade kõiki rõhutud klasse“ [1]. Siiski tundis kõige valusamini seda töölisklass kapitalismi tingimustes. Käsitööstuselt ja väiketootmiselt suurtööstusele üleminek teravdas ja tugevdas järsult töötajate eluruumi vajadust.

„... Mida laialdasem on tootmisvahendite tsentralisatsioon, seda suurem on tööliste vastav kuhjumine ühele ja samale pinnale, ja järelikult, mida kiirem on kapitalistlik akumulatsioon, seda viletsam on tööliste eluruumide seisund. Rikkusega kaasaskäiv linnade „täiustamise“ protsess... halvasti ehitatud linnaosade lammutamise, pankade, universaalmagasinide jne. paleede ehitamise, tänavate rajamisega äriliseks suhtlemiseks ja luksustõldade jaoks, tänavraudteede ehitamisega jne. surub kiiresti kehvikuid üha halvemaisse ja halvemaisse, aina täiskiilutumaisse urgastesse“.[2] Neid urkaid, milles kapitalismi tingimustes elavad kehvikud, nimetas Marx „viletsuse kaevandusteks“ ja tähendas, et neid „viletsuse kaevandusi“ ekspluateeri-

[1] Энгельс, Соч., XV k., lk. 5.
[2] Маркс, Капитал, I k., XXIII peatükk, lk. 617 jj., 1937. a. väljaanne.

takse kodanluse poolt suurema kasuga ja vähemate kuludega kui hõbedakaevandusi, sest „eluruumide kallidus on vastuproportsionaalne nende kvaliteedile".

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestel päevadel likvideeris nõukogude võim ka selle töötajate rõhumisvormi ja selle tööliskiassi lisa-ekspluateerimisvahendi. Ta eksproprieeris täielikult kõik kapitalistlike majaomanike majad (VKTK määrus 20. augustist 1918. a. „Kinnisvarade eraomandi õiguse kaotamise kohta linnades" — (VSKK 1918. a. nr. 62, art. 674), muutis need rahva varaks, andes nad üle linnanõukogudele, ja teostas tööliste massilise ümberpaigutamise linnaäärest ja keldritest hästikorraldatud majadesse linnatsentrumis. Ka edaspidi taotles kogu nõukogude eluruumide-seadusandlus töötava elanikkonna eluruumide tingimuste parandamist. Pikk seadusandlikkude aktide rida eluruumide küsimuse kohta kehastas seda orientatsiooni õiguslikes normes, mis on kohastatud meie maal sotsialistliku ülesehitamise erisugustele etappidele. Tähtsaimaks eluruumide üüri käesoleval ajal reguleerivaks seadusandlikuks aktiks on NSVL KTK ja RKN määrus 17. oktoobrist 1937. a. „Elamufondi alalhoidmisest ja elamumajanduse parandamisest linnades" (LSKK 1937. a. nr. 69, art. 314).

Eluruumide seadusandluse poolt on ette nähtud ja lahendatud rida eluruumide üürimise õiguslikke küsimusi, mis kas üldse ei teki varakasutamise puhul või millel on eluruumide üürimise suhtes eriline tähtsus ja teravus (elamispinna jagamine, elamispinna normid, õiguse alalhoidmine elamispinnale, elamispinna vahetamine, rendimaksu küsimused jne.). See asjaolu tingiski nimelt eluruumide üürilepingu eraldamise varakasutuslepingu omaette eriliigiks, mis erineb varakasutuslepingust rea iseärasuste poolest. Neid iseärasusi on selgitatud alamal.

§ 2. Elamufond.

Elamute põhifond linnades ja tööstuskohtades on riigi omand (NSVL konstitutsiooni § 6). Suurem osa riiklikust elamufondist on kohalike nõukogude korralduses ja valitsemisel ja on määratud kogu vastava linna või tööstuskoha elanikkonna eluruumide vajaduste rahuldamiseks. Riikliku elamufondi muu osa on riiklike asutiste ja ettevõtete korralduses ja valitsemisel ja on määratud vastavate asutiste ja ettevõtete tööliste ja teenistujate eluruumide vajaduste rahuldamiseks.

Sellel riikliku elamufondi jaotamisel kahte kategooriasse on suur õiguslik tähendus. Vastavalt sellele, kas elamu on kohaliku nõukogu valitsemisel või riikliku ettevõtte või asutise valitsemisel, lahenda-

takse erinevalt küsimused üürnikule elamispinna andmise, elamispinna vahetamise, eluruumi üürilepingu lõpetamise kohta ja mõned teised olulised küsimused eluruumi üürimise kohta.

Osa linnamaju ja eeslinna suvilaid moodustab kooperatiivse omandi ja kuulub elamuehituskooperatiividele. See elamufond on määratud vastavate kooperatiivide liikmete eluruumivajaduste rahuldamiseks. Samuti on maju, mis kuuluvad teistele ühiskondlikele organisatsioonidele: tööstus- või tarbimiskooperatiivile, ametiühinguile jne. Nende majade ülesanne ja nende kasutamise kord on sama kui riiklikele organisatsioonidele ja ettevõtteile kuuluvail majadel. Lõpuks kuulub osa maju, peamiselt väikesed, üksikuile kodanikele isikliku omandiõiguse või hoonestusõiguse alusel (hoonestusõiguse kohta vt. 13. peatükk).

§ 3. Õigus elamispinnale.

Seaduse alusel antakse vabad eluruumid kohalike nõukogude majades kodanikele kasutamiseks ainult kohaliku nõukogu kommunaalosakonna elamutevalitsuse korraldustega (orderitega). Vabad eluruumid riiklike asutiste ning ettevõtete ja ühiskondlike organisatsioonide majades ja samuti majades, mis on nende poolt renditud, antakse nende tööliste kasutusse nende asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide administratsiooni korraldusega (ülaltähendatud NSVL KTK ja RKN määruse 17. oktoobrist 1937. a. § 23). Niiviisi antakse elamispind kodanikele, kel on õigus teatud elamispinnale antud majas; selle õiguse tõestuseks on order või elamutevalitsuse või vastava asutise, ettevõtte või organisatsiooni administratsiooni korraldus.

Vaba elamispinna jaotamise kord, samuti ka elamispinnale orderi (korralduse) väljaandmise või orderi väljaandmisest keeldumise kord reguleeritakse ainult administratiivkorras. Kuid kui orderi väljaandmisega mõnele isikule on riivatud teise isiku huvid, kellel oli juba õigus orderil tähendatud elamispinnale, siis neid rikutud huvisid kaitstakse kohtuliku hagiga väljaantud orderi kehtetuks tunnistamise kohta. Nii näiteks kui order on välja antud elamispinnale, mis ajutiselt on vaba, kuid kinnistatud teisele isikule, siis see isik võib esitada kohtule hagi orderi väljaandnud organisatsiooni ja orderis tähendatud kodaniku vastu orderi kehtetuks tunnustamise kohta. Isik, kellel on order või korraldus teatud elamispinna saamiseks teatud majas (s. o. kellel on õigus sellele elamispinnale), võib omakorda kohtu korras nõuda temale selle pinna üleandmist ja temaga eluruumi üürilepingu sõlmimist.

Elamispinna üürileandmine majades, mis kuuluvad üksikuile kodanikele isikliku omandiõiguse või hoonestusõiguse alusel või on

nende poolt renditud kohalikelt nõukogudelt, toimub poolte kokkuleppel. Elamuehituskooperatiivide majades ja suvilais antakse elamispind nende kooperatiivide liikmeile kooperatiivi põhikirja alusel.

§ 4. Elamispinna norm. Õigus lisapinnale. Elamispinna ülejäägid.

1. **Eluruumi sanitaarne norm.** Kodanike eluruumivajaduste rahuldamine toimub plaani korras ja sätitud eluruumi sanitaarnormide alusel.

Eluruumi sanitaarnorm, millest lähtuvad vastavad organid elamispinna jaotamisel ja mille järgi tuleb käia elamispinnale õiguse määramisel, on Vene NFSV-s 8,25 ruutmeetrit isiku kohta. Kohalikud nõukogud on õigustatud kõrgendama seda normi. Selle normi ajutist alandamist üksikuis linnades lubatakse ainult NSV Liidu valitsuse määruste alusel.

2. **Eluruumi lisapind.** Mõningate kodanike kategooriatele on antud õigus lisapinnale, peale eluruumi sanitaarnormi. Nende kodanike kategooriatesse kuuluvad:

a) isikud, kes nende poolt täidetava töö vastutava iseloomu tõttu vajavad lisapinda (kindralid, admiralid ja mõned teised ohvitseride koosseisu kuuluvate sõjaväelaste kategooriad, kirjanikud, kunstnikud, heliloojad, teaduslikud töötajad, vastutavad töötajad erinimekirjade järgi jne.);

b) isikud, kes vajavad üksikut tuba oma haiguse tõttu (haiguste erilise loendi järgi, mis kinnitatud Tervishoiuministeeriumi ja Kommunaalministeeriumi poolt);

c) isikud, kellel on erilised teened sotsialistliku kodumaa ees (Nõukogude Liidu kangelased, ordenikandjad jne.).

Lisapind antakse eraldi toana. Kui eraldi tuba pole võimalik anda, siis loetakse eluruumi lisapinnaks vastava isiku poolt peale eluruumi sanitaarnormi kasutatavat elamispinda — 10 ruutmeetri ulatuses, kuid töötajate mõningaile kategooriaile (kirjanikud, kunstnikud jt.) — 20 ruutmeetri ulatuses.

Eluruumi lisapinna andmise küsimus otsustatakse administratiivkorras. Vaidlused üürnikul olemasoleva eluruumide lisapinna kasutamise kohta lahendab kohus.

3. **Elamispinna ülejääk.** Kui üürniku poolt kasutatav elamispinna suurus ületab määratud eluruumi normi, millele on vastavail juhtudel juurde arvatud eluruumi lisapind, siis loetakse tekkinud vahe elamispinna ülejäägiks. Küsimus elamispinna ülejäägi kohta lahendatakse selle iseloomust ja suurusest olenevalt.

Elamispinna ülejääk eraldatud toa kujul võidakse üürnikult ära võtta kohaliku nõukogude elamutevalitsuse või vastavalt riikliku või

ühiskondliku organisatsiooni administratsiooni nõudel ja majutada nende korralduse alusel. Eraldatud toaks loetakse tuba, mis pole seotud temast läbikäimisega teistesse tubadesse või üldkasutuskohtadesse või pääsemisega temasse teiste tubade kaudu.

Kohalikud nõukogud saavad tähendatud elamispinna ülejäägi kasutamisõiguse siiski ainult sel korral, kui üürnik kolme kuu jooksul pärast vastavat hoiatust elamutevalitsuselt ei majuta tema juures tekkinud ülejäägile elanikke omal äranägemisel (NSVL KTK ja RKN 17. oktoobri 1937. a. määruse § 27).

Kohtupraktika vaatleb eluruumi üürniku õigust majutada tema juures tekkinud elamispinna ülejäägile elanikke õigusena valida enesele naabrit, kuid mitte õigusena anda tuba kolmandale isikule allüürile. Seepärast on eluruumi üürniku poolt KTK ja RKN 17. oktoobri 1937. a. määruse § 27 alusel majutatud isik iseseisev üürnik ja mitte allüürnik ning asub ainult ajutiselt põhiüürniku elamispinnal.

Vastavalt sellele on elamutevalitsus kohustatud elamispinna ülejäägile elanike majutamise vormistama majutatud elanikule orderi väljaandmisega. Üürniku lepingus, kes kasutab oma õigust majutada tema juures tekkinud elamispinna ülejäägile elanikke, tuleb teha vastavad muudatused (NSVL Ülemkohtu pleenumi 12. detsembri 1940. a. määruse p. 3).

Tähendatud korras sundmajutamisele ei allu elamispinna ülejääk, kuigi ka eraldatud toa näol, kui see toob enesega kaasa ühte üürnikule jäänud tuppa erinevast soost isikute (peale abikaasade ja alla 10-aastaste laste) paigutamise paratamatuse või abikaasade paigutamise eritubadesse. Samuti ei lubata toa seesmise ülejäägi väljaeraldamist ja sundmajutamist, eriti vaheseinte ehitamisega, elanike ümbermajutamisega väiksema suurusega ruumidesse jne. Elamispinna toa seesmine ülejääk ja samuti elamispinna ülejääk eraldatud toana, mis ei kuulu sundmajutamisele, tasutakse kõrgendatud määral (vt. käesoleva peatüki § 7).

§ 5. Pooled eluruumide üürilepingus. Lepingu vorm ja tähtaeg.

1. **Eluruumide üürilepingu vormistamine.** Seaduse alusel vormistatakse elamispinna kasutamisõigus kõigis majades kirjaliku lepinguga. Erandi moodustavad ehituskooperatiivide majad ja suvilad, milles, nagu ülemal tähendatud, antakse pind nende kooperatiivide liikmetele mitte üürilepingu, vaid kooperatiivi põhikirja alusel, kooperatiivi majades tema liikmete elamispinna saamise õiguse teostamise korras. Eluruumide üürimise kirjalike lepingutega ei vormistata samuti eluruumide kasutamiseks andmist, mis on määratud isiku-

tele, kes teostavad teatud tööd ja nimelt selle töö teostamise ajaks (ruumid vahile, kojamehele jms.).

Eluruumi üürileping sõlmitakse kas üksiku korteri või ühe või mitme toa kohta korteris. Toa osa kohta lepingut ei sõlmita; seepärast, kui ühes toas elab kaks või rohkem üürnikku, sõlmitakse nendega ühine leping antud toa kohta.

2. **Eluruumide üürilepingu pooled.** Üürileandjaks on eluruumide üürilepingu järgi: a) riigile või ühiskondlikele organisatsioonidele kuuluvate majade valitsused (majavalitsused), b) kodanikud — kohalikele nõukogudele kuuluvate majade rentnikud, c) kodanikud, kellele kuuluvad majad isikliku omandiõiguse või hoonestusõiguse alusel. Üürnikuks (üürilevõtjaks) on kodanik või kodanikud, kellele on antud eluruumide kasutamisõigus.

Üürnikuks ei ole mitte ainult see isik, kes lepingu alla kirjutas, vaid tema perekonna olemasolul ka kõik teised perekonnaliikmed. Seepärast lepingu allakirjutanud isiku surm või lahkumine majast ei lõpeta lepingu kehtivust: teised perekonnaliikmed jätkavad elamispinna kasutamist endistel tingimustel iseseisvate üürnikena. See reegel ei laiene eluruumidele ametkondade ja ettevõtete majades, mis antud kodanikele töölepingu alusel.

3. **Eluruumide üürilepingu tähtaeg.** Vene NFSV kohalike nõukogude majades olevate eluruumide kohta sõlmitakse üürileping näidislepingu alusel, mis on kinnitatud Vene NFSV Kommunaal RK poolt 3. veebruaril 1938. a. Eluruumide üürileping sõlmitakse viieks aastaks, kui kohalik nõukogu pole seadnud teist tähtaega viie aasta piirides, kui kauaks tuleb eluruumide üürilepinguid sõlmida antud linnas või töölisasulas.

Eluruumide üürilepingute sõlmimise kord Vene NFSV kohalike nõukogude korralduses seisvates majades olevate eluruumide kohta on sätitud Vene NFSV Kommunaal RK ja Vene NFSV Kohtu RK juhendiga nr. 84, 25. veebruarist 1938. a. („Kommunaal RK Bülletään", 1938. a. nr. 4 ja 25).

§ 6. Üürniku (üürilevõtja) eriõigused eluruumide üürilepingu järgi.

1. **Üürniku eesõigus lepingu uuendamiseks.** Üürnikul, kes on oma lepingujärgsed kohustused täitnud korralikult, hoolikalt ja ausameelselt suhtunud tema kasutusse antud eluruumi, on eesõigus lepingu uuendamiseks selle kehtivustähtaja lõppemisel. Seda üürniku õigust kaitstakse kohtu korras.

2. **Elamispinna alalhoidmine ajutiselt äraolevale üürnikule.** Eluruumi üürnik (üürilevõtja), kes on ajutiselt oma perekonnaga ära sõitnud, säilitab temale antud elamispinna kuue kuu kestel. Seda

tähtaega võidakse pikendada igal üksikul juhul kohaliku nõukogu elamutevalitsuse või vastavalt riikliku või ühiskondliku organisatsiooni juhataja poolt. Selle tähtaja jooksul ei või lõpetada eluruumi üürilepingu kehtivust üürniku ja tema perekonna ajutise äraoleku põhjusel.

Üürniku ja tema perekonna töölesõitmise korral Koola poolsaarele, Kaug-Idasse ja Arktisesse jäetakse temale elamispind alles kuni kaheks aastaks. Välismaale lähetatud isikutele võidakse elamispinda alal hoida kogu nende välismaal viibimise ajaks. Neil juhtudel toimub niinimetatud eluruumide broneerimine elamuorganite tõendite alusel (NSVL KTK ja RKN määrus 17. oktoobrist 1939. a. § 33).

Kui üürnik on kutsutud tegelikku sõjaväeteenistusse, siis pärast teenistuse esimese kolme kuu möödumist võidakse tema poolt vallatud elamispinda kasutada kohaliku nõukogu poolt sellele ajutise elaniku paigutamisega. Seejuures võib eluruumi üürnik kuue kuu jooksul demobiliseerimise päevast arvates nõuda ajutise elaniku väljatõstmist, kes peab vabastama pinna 14 päeva jooksul (LSKK 1930. a. nr. 23, art. 253).

Küsimus ajutiselt äraolijale elamispinna säilitamise kohta tekib ainult sel korral, kui üürnik sõidab ära ühes perekonnaga, s. o. vabastab tema poolt üüritud ruumi. Kui aga üürniku ajutisel ärasõidul tema poolt kasutatud elamispinnale jäävad tema perekonnaliikmed, siis säilitab eluruumi üürileping täielikult jõu, olenemata üürniku ajutise äraoleku kestusest.

3. **Üürniku perekonnaliikmete majutamise õigus.** Eluruumi üürnikul on õigus kasutada eluruumi nii enese jaoks isiklikult kui ka oma perekonnaliikmete ja ülalpeetavate jaoks. Üürniku perekonnaliikmeil on õigus sellele pinnale. Üürniku surma korral võivad tema perekonnaliikmed jätkata ruumi kasutamist ettenähtud normide kohaselt. Sel korral kuulub neile, vastavalt NSVL KTK ja RKN 17. oktoobri 1937. a. määruse § 26 p. a, eesõigus eluruumi üürilepingu sõlmimiseks nende poolt kasutatavale ruumile. Seda korda rakendatakse ka üürniku lahkumisel tema poolt kasutatavast ruumist, välja arvatud need juhud, kui üürnikule on riikliku või ühiskondliku organisatsiooni majas eluruum antud seoses tööga.

4. **Elamispinna vahetamise õigus.** Eluruumi üürnikul on tema poolt kasutatava pinna vahetamise õigus teiste üürnikega eluruumi üürilepingu-järgsete õiguste ja kohustuste vastastikuse üleandmisega. Sellise vahetuse teostamiseks on kohuslik kohaliku nõukogu elamutevalitsuse või vastavalt riikliku asutise, ettevõtte või ühiskondliku organisatsiooni luba. Ruumide vahetamist võib teostada kas ühe majavalduse või ühe linna, samuti ka eri linnade piirides.

Kohaliku nõukogu elamutevalitsus võib keelduda üürnikule tema poolt rendilepingu alusel kasutatava eluruumi vahetamise loa andmisest vaid teatud juhtudel: kui vahetus kannab spekulatiivset iseloomu, kui vahetamise tagajärjel osutub vahetatav eluruum ülemajutatuks, kui vahetajal on üüriraha võlgu (kuni võla kustutamiseni), kui vahetuskorras ehituskooperatiivi majja soovijail isikuil pole õigust olla selle liikmeiks või kui nad keelduvad sellest.

Riiklike asutiste ja ettevõtete ja ühiskondlike organisatsioonide administratsioonid on samuti õigustatud keelduma loa andmisest eluruumi vahetamiseks, kui üürnik, kes selle ruumi on saanud seoses töölepinguga, soovib seda ruumi vahetada isikuga, kes ei ole tööl antud asutises, ettevõttes või organisatsioonis.

Üürileandja põhjendamata keeldumise peale lepingu alusel kasutatava eluruumi vahetamise loa andmisest võidakse edasi kaevata kohtu korras. Elamispinna vahetamise kord on reguleeritud Vene NFSV Kohtu RK ja Vene NFSV Kommunaal RK juhendiga nr. 816/94, 3. novembrist 1939. a.

§ 7. Korteri üüriraha.

Üüriraha eluruumide eest ei või lepingus olla ette nähtud kõrgem normidest, mis on määratud kohalike täitevkomiteede poolt korteriüüri seaduse alusel, ja see makstakse iga möödunud kuu eest mitte hiljem kui iga järgneva kuu kümnendal päeval (TsK § 166).

Korteri üüriraha normid on sätitud NSVL KTK ja RKN määrusega 4. juunist 1926. a. (LSKK 1926. a. nr. 44, art. 312), NSVL RKN määrusega 4. jaanuarist 1928. a. (LSKK 1928. a. nr. 6, art. 49) ja Vene NFSV kohta — VKTK ja Vene NFSV RKN määrusega 14. maist 1928. a. (VSKK 1928. a. nr. 63, art. 402). Korteri üüriraha taksid määratakse tähendatud määruste alusel kohalike nõukogude poolt ja sõltuvad üürniku töötasu suurusest ja eluruumi headusest. Üürniku töötasu suuruse kindlakstegemisel korteri üüriraha taksi määramisel võetakse arvesse: tööliste ja teenistujate kohta regulaarse töötasu kõik liigid (põhimine töötasu, kohakaasluse tasu tööaja piires, protsendilised juurdearvestused jne.); koopereerunud kodutööndajate kohta — artellilt saadava tasu kõik liigid, vabakutseliste isikute kohta — kõik maksustatavad tululiigid.

Korteri üüriraha suuruse määramisel arvestatakse ainult niinimetatud kasulikku elamispinda (koridorideta, köögita jms.). Kasuliku elamispinna eest tasutakse ettenähtud normide suuruses (9 ruutmeetrit inimese kohta) ja samuti lisapinna eest harilikus ulatuses. Pinna ülejäägi eest 4,5 ruutmeetri suuruses perekonna kohta tasutakse samuti harilikul määral, kuid 4,5 ruutmeetrit ületava elamis-

pinna ülejäägi eest tasutakse kolmekordses ulatuses. Üürnike mõningate kategooriate kohta on ette nähtud korteri üüriraha hinnaalandus (personaalpensionärid, ordenikandjad, sõjaväelased jt.).

Üksikuile kodanikele isikliku omandiõiguse ja hoonestusõiguse alusel kuuluvates majades ja nende poolt kohalikelt nõukogudelt renditud majades on üürileandja õigustatud võtma peale korteri üüriraha kinnitatud määrade lisatasu mitte üle 20%.

Pärast 1924. aastat ehitatud riikliku elamufondi majades võib korteri üüriraha suurendada, kuid mitte üle 25%, kui üüriraha ei tasu nende majade ülalpidamise kulusid. Vaidlusi korteri üüriraha suuruse kohta võib lahendada kohtu korras.

§ 8. Eluruumide allüür.

Üldreeglina pole eluruumi üürnik õigustatud seda allüürile andma. Erandid on lubatud vaid järgmistel juhtudel. Ajutiselt äraolev üürnik võib majutada oma elamispinnale elanikke oma äraoleku ajaks. Allüüri tähtaeg määratakse sel korral poolte kokkuleppel, kuid selle tähtaja piirides, mille kestel elamispind hoitakse alles ajutiselt äraolijale. Sama õigus kuulub broneeritud korteriga isikuile (vt. käesolev peatükk § 6). Üürnik, kellel on elamispinna ülejääke, võib neid anda allüürile tähtajani, mis ei ületa põhiüürilepingu tähtaega.

Allüürilepingu järgi majutatud isikuid loetakse ajutisteks elanikeks. Neil pole iseseisvat õigust elamispinnale. Seepärast toob eluruumide üürilepingu lõpetamine ja põhiüürniku väljatõstmine kaasa samuti ajutiste elanike väljatõstmise. Korteri üüriraha ei maksa ajutised elanikud majavalitsusele, vaid põhiüürnikule. Põhiüürnikul pole õigust võtta allüürnikult korteri üüriraha ulatuses, mis ületab selle summa, mis üürnik maksab majavalitsusele.

§ 9. Eluruumi üürilepingu lõpetamine. Üürniku väljatõstmine.

Eluruumi üürilepingut võidakse enne tähtaega lõpetada ainult sõlmitud lepingu põhikohustuste tõsisel rikkumisel üürileandja või üürniku poolt. Eluruumi üürilepingu lõpetamine ja üürniku väljatõstmine kasutatavast ruumist toimub kas kohtu või administratiivkorras.

1. **Administratiivkorras eluruumide üürilepingu lõpetamine.** Administratiivkorras eluruumi üürilepingu lõpetamist ja üürniku tema poolt kasutatavast ruumist väljatõstmist lubatakse ainult seaduses otseselt ettenähtud juhtudel. Tähtsamad nendest on järgmised:

a) Elamispinda vastu andmata tõstetakse administratiivkorras välja üürnik, kellele on seoses tema tööga antud korter riikliku ettevõtte või selle ettevõtte poolt üüritud majas, kui antud üürnik töölt vallandatakse ükskõik millistel põhjustel, välja arvatud vallandamine invaliidsuse või kehavigastuse korral. See reegel ei laiene Punaarmeesse või Sõjamerelaevastikku kutsutud tööliste perekondade kohta.

b) Elamispinda vastu andmata tõstetakse administratiivkorras välja üürnik, kellele on seoses tema tööga antud korter riikliku asutise või ühiskondliku organisatsiooni või nende poolt renditud majas, kui antud üürnik on vallandatud omal soovil või töödistsipliini rikkumise või kuriteo toimepanemise pärast.

Riiklike ettevõtete ja asutiste ja ühiskondlike organisatsioonide töölised ja teenistujad, kes lahkuvad töölt omal soovil või on vallandatud töödistsipliini rikkumise ja samuti kuriteo toimepaneku pärast, kuuluvad väljatõstmisele administratiivkorras kümne päeva jooksul elamispinda vastu andmata (NSVL KTK ja RKN määrus 17. oktoobrist 1937. a. § 31 p. a ja b, samuti ka NSVL RKN, ÜK(b)P KK ja ÜAÜKN määrus 28. detsembrist 1938. a. „Abinõudest töödistsipliini korraldamiseks, riikliku sotsiaalkindlustuse praktika parandamiseks ja kuritarvituste vastu võitlemiseks sel alal" § 12 — LMKK 1939. a. nr. 1, art. 1).

c) NSVL RKN määruse alusel 1. juulist 1943. a. tõstetakse välja administratiivkorras elamispinda vastu andmata isikud, kes omavoliliselt asusid elamispinnale. Selliste isikute väljatõstmine toimub huvitatud isikute või organisatsioonide avalduse ja prokuröri sanktsiooni põhjal miilitsa poolt seitsme päeva jooksul. Seejuures võetakse isikud, kes on süüdi omavolilises elamispinnale asumises, samuti ka ametiisikud, kes majutamisele kaasa aitasid, kriminaalvastutusele.

Peale ülaltähendatud tähtsamate juhtude rakendatakse üürnikkude väljatõstmise administratiivkorda:

a) Riigikaitse Rahvakomissariaadi organitele kuuluvatest majadest isikute väljatõstmisel, kes ei seisa Punaarmee ridades (NSVL KTK ja RKN määrus 17. oktoobrist 1937. a. § 31 p. g ja NSVL KTK ja RKN määrus 17. augustist 1931. a. — LSKK 1931. a. nr. 53, art. 342);

b) transpordiorganitele kuuluvatest ruumidest transpordi suhtes võõraste isikute väljatõstmisel (NSVL KTK ja RKN määrus 17. oktoobrist 1937. a. § 31 p. g ja NSVL KTK ja RKN määrus 13. veebruarist 1931. a. — LSKK 1931. a. nr. 10, art. 110);

c) Moskva, Leningradi ja Kiievi linnas lammutamisele ja kapitaalsele ümberehitamisele määratud elamutest väljatõstmisel (NSVL

KTK ja RKN määrus 17. oktoobrist 1937. a. § 31 p. v ja NSVL KTK ja RKN määrus 21. juulist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 40, art. 343);

d) üürnike väljatõstmisel, kellele oli antud välismaale, samuti Koola poolsaarele, Kaug-Itta ja Arktisesse lähetatud isikule broneeritud eluruum (NSVL RKN määrus 10. märtsist 1939. a. — LMKK 1939. a. nr. 18, art. 117);

e) võõrastemajades ööpäevade kaupa väljaüüritavatest ruumidest väljatõstmisel, üliõpilaste ühiselamust isikute väljatõstmisel, kes on õppekursuse lõpetanud või teistel põhjustel õppeasutisest välja astunud, ja mõningatest teistest ruumidest väljatõstmisel, millel on kindel otstarve ja on kasutatavad vaid ajutiseks lühiajaliseks majutamiseks (VKTK ja Vene NFSV RKN määrus 14. juunist 1936. a. § 5 p. a, b, g ja d, ja Vene NFSV RKN määrus 24. juunist 1938. a.).

Tähendatud juhtudel toimub väljatõstmine administratiivkorras pinda vastu andmata.

2. **Kohtu korras eluruumide lepingute lõpetamine ja üürniku väljatõstmine.** Kõigil teistel juhtudel, mil seaduse järgi võidakse ennetähtaegselt lõpetada eluruumide üürilepingut, rakendatakse ainult selle kohtu korras lõpetamist. Kohtu korras võidakse eluruumi üürilepingut lõpetada kas üürnikule teist ruumi vastu andmata või väljatõstmist teostava organi kohustamisega anda väljatõstetavale teine, elamiskõlblik ruum.

Väljatõstetavale teist ruumi vastu andmata võidakse kohtu korras eluruumi üürilepingut lõpetada ainult järgmistel juhtudel:

a) kui üürnik või tema perekonnaliikmed süstemaatiliselt lõhuvad või rikuvad eluruumi või üldkasutuskohti; b) kui üürnik või tema perekonnaliikmed oma käitumisega teevad teistele elanikele võimatuks kooselu samas korteris või toas; c) kui üürnik kolme kuu jooksul, arvates maksu tähtpäevast, ei tasu korteri üüriraha. Seega rakendatakse kohtu korras väljatõstmist teist pinda vastu andmata ainult üürniku poolt põhimiste lepinguliste kohustuste kõige jämedamate rikkumiste korral.

Kohus peab väljatõstmishagide arutamisel hoolikalt kontrollima nii selliste rikkumiste kui ka neid tekitavate põhjuste olemasolu. Kui näiteks üüriraha mittetasumine kolme kuu jooksul leidis aset vabandavatel põhjustel (üürniku raske kauakestev haigus, kohtulik vaidlus majavalitsusega üüriraha suuruse pärast jms.), siis ei tule endastmõistetavalt väljatõstmist teostada.

Kõigil teistel juhtudel, mil üldse lubatakse eluruumi üürilepingu lõpetamist kohtu korras, võidakse üürnikku välja tõsta ainult välja-

tõstmist teostava organi kohustamisega anda väljatõstetavale teine, elamiskõlblik ruum.

§ 10. Sõjaväelaste õigused eluruumidele. Evakueeritute õigused eluruumidele.

1. **Sõjaväelaste õigused eluruumidele Isamaasõja vältel.** Seoses Suure Isamaasõjaga saksa fašistlikkude anastajate vastu on Punaarmee ridadesse kutsutud kodanike, samuti ka nende perekonnaliikmete õiguste ja huvide tagamise küsimus omandanud erilise aktuaalsuse.

Kõigile isikuile, kes on Punaarmee või Sõjamerelaevastiku ridades, hoitakse sõjaajaks nende elamispind alal. Sõjaväelase elamispinnale majutatud ajutised elanikud on kohustatud sõjaväelase tagasitulekul selle viibimata vabastama. Vastasel korral kuuluvad nad administratiivkorras väljatõstmisele (NSVL RKN määrus 5. augustist 1941. a. — LMKK 1941. a. nr. 17, art. 342).

NSVL Ülemkohtu pleenumi määruse alusel 23. juunist 1941. a. tuleb menetlus peatada kõigis Punaarmee ja Sõjamerelaevastiku ridadesse kutsutud ja mobiliseeritud isikute, samuti ka nende perekonnaliikmete korterist väljatõstmishagide asjus. Samuti on peatatud otsuste täitmine tähendatud isikute eluruumidest väljatõstmise kohta.

2. **Evakueeritute õigused eluruumidele.** Idarajoonidesse evakueeritud ettevõtetele järgnenud töölistele ja teenistujaile on antud elamispind uues alalises elukohas. Seepärast ja NSVL RKN määruse alusel 16. veebruarist 1942. a. „Itta evakueeritud tööliste ja teenistujate poolt varem kasutatud kohalike nõukogude ja ettevõtete pinna vabastamise kohta" lähevad ettevõtete ja kohalike nõukogude majades asuvad korterid, milles elasid evakueeritud ettevõtete töölised ja teenistujad enne nende asumist uude elukohta, kohalike nõukogude täitevkomiteede korraldusse ja antakse esmajoones riigikaitse ettevõtete töölistele ja teenistujaile, kes on jäänud antud linna (töölisasulasse).

Teiste ajutiselt oma alalisest elukohast nii organiseeritud (koos evakueeritud asutistega, organisatsioonidega jt.) kui ka individuaalkorras evakueeritud kodanike elamispinna suhtes kohaldatakse järgmisi sätteid:

a) Evakuatsiooni tähtaja määramine ei ole sõltuv evakueeritu tahtest. Seepärast ei laiene evakueeritud kodanike kohta seadusega sätitud äärmine, kuuekuuline tähtaeg, mille vältel hoitakse alal äraolija üürniku ja tema perekonna elamispind. Niiviisi ei ole evakuee-

ritud üürniku ja tema perekonnaliikmete alalises elukohas mitteelamine iseenesest temaga sõlmitud eluruumide üürilepingu lõpetamise põhjuseks.

b) Üürnikud, kes ajutiselt on lahkunud oma alalisest elukohast, kuid soovivad oma elamispinda alal hoida, on kohustatud selle eest tasuma seatud maksunormide kohaselt. Ka need kodanikud, kes on evakueeritud oma alalisest elukohast, ei ole vabastatud kohuslikust korteri üürimaksu tasumisest. Seepärast võib evakueeritud üürniku üle kolme kuu kestnud korteri üürimaksu viivitus — vastavalt 17. oktoobri 1937. a. Elamute seaduse § 30 — olla eluruumi üürilepingu lõpetamise aluseks.

Moskvast individuaalkorras evakueeritud perekondade liikmed, kelle elamispinna põhiüürnik on ühes ettevõttega evakueeritud itta, kaotavad õiguse varem kasutatud elamispinnale Moskvas ja neile tagatakse elamispind evakueeritud töölise või teenistuja uues, alalises elukohas.

Vaidlused evakuatsiooni korras oma alalisest elukohast lahkunud kodanike eluruumidest väljatõstmise kohta lahendatakse üldreeglina kohtu korras. Erandina sellest sättest ei võeta kohtu läbivaatamisele ja lahendatakse administratiivkorras ühes ettevõttega lahkunud tööliste ja teenistujate elamispinna kasutamise küsimused.

21. peatükk.

PRUUKLAEN (TASUTA VARA KASUTAMISELE ANDMISE LEPING).

§ 1. Pruuklaenulepingu mõiste. § 2. Pooltevaheliste vahekordade reguleerimine pruuklaenulepingu järgi.

§ 1. Pruuklaenulepingu mõiste.

Pruuklaenulepingu järgi annab üks pool (pruuklaenuandja) tasuta teisele poolele (pruuklaenusaajale) individuaalselt määratud asja ajutiseks kasutamiseks tagasiandmise tingimusega.

Pruuklaenulepingut nimetatakse ka tasuta vara kasutamisele andmise lepinguks. Terminit „pruuklaen" tarvitatakse ka pangalt saadud laenu tagamiseks, kuid rangelt juriidilises mõttes on panga pruuklaenud muutlaenu- (laenu-) lepingud ja neil ei ole midagi ühist vara kasutamisele andmise lepinguga.

Pruuklaenulepingu esemeks on individuaalselt äratähendatud asjad ja seejuures sellised asjad, mis ei kaota oma kasulikke omadusi

nende kestvamal kasutamisel, nagu näiteks muusikariistad, mööbel ja muud koduse majapidamise esemed, raamatud, pildid jne. (äratarvitamatud asjad).

Pruuklaenulepingu järgi ei anta asja pruuklaenusaaja omandiks, vaid ainult ajutiseks kasutamiseks.

Pruuklaenuleping on tasuta leping. Pruuklaenuandja ei saa mingit tasu pruuklaenusaajalt.

Need tunnused eristavad pruuklaenulepingut sellega sarnanevaist laenu- ja varakasutuslepinguist. Laenulepingu esemeks on raha või liigitunnustega äratähendatud asjad. Pruuklaenulepingu esemeks on individuaalselt äratähendatud asjad. Laenulepingu alusel annab laenuandja raha või asjad laenusaajale üle omandiks. Pruuklaenulepingu järgi antakse asjad üle ainult ajutiseks kasutamiseks. Laenusaaja annab laenuandjale tagasi teised asjad samas kvaliteedis ja samas koguses, kui tema sai laenuandjalt. Pruuklaenusaaja annab pruuklaenuandjale tagasi samad asjad, mis ta sai kasutamiseks.

Varakasutusleping, samuti nagu pruuklaenuleping, näeb ette individuaalselt äratähendatud asjade ajutiseks kasutamiseks andmise. Eristamist nende kahte liiki lepingute vahel teostatakse ainult tasulisuse ja tasutuse tunnuste alusel. Tasulisus (kasutustasu võtmine) moodustab varakasutuslepingu olulise tunnuse, kuuludes varakasutuslepingu definitsiooni, mis on antud TsK § 152. Pruuklaenulepingule on niisama iseloomustavaks selle tasutus.

§ 2. Pooltevaheliste vahekordade reguleerimine pruuklaenulepingu järgi.

Meie tsiviilkäibes on pruuklaenulepingul võrdlemisi laialdane levik, peamiselt kodanike vahelistes suhetes. Seda lepingut esineb ka sotsialistlike organisatsioonide, eriti kolhooside vahelistes suhetes (ühe kolhoosi poolt teisele inventari, autode jne. tasuta kasutamiseks andmine). Pruuklaenulepingu alla kuuluvad samuti riiklike ja ühiskondlike raamatukogude ja nende abonentide vahelised suhted.

Liiduvabariikide tsiviilkoodekseis ei ole pruuklaenulepingut kui lepingu eriliiki reglamenteeritud. Seepärast tuleb pruuklaenuandja ja pruuklaenusaaja vaheliste suhete reguleerimisel ja nende vahel tekkinud vaidluste lahendamisel käia Tsiviilkoodeksi, eriti võlaõiguse üldsätete järgi. Real juhtudel on pruuklaenulepingu suhtes samuti kohaldatavad Tsiviilkoodeksi normid varakasutuslepingu kohta.

Nii näiteks, kui pruuklaenuleping on sõlmitud määramatuks ajaks, siis TsK § 111 alusel on pruuklaenuandja õigustatud igal

hetkel nõudma pruuklaenusaajalt temale antud asja tagasi, kuid pruuklaenusaajal on seitsmepäevane soodustustähtaeg asja tagasiandmiseks. Pruuklaenuks antud asja omanikuks jääb pruuklaenuandja. Seepärast kannab selle asja juhusliku hävimise või riknemise riisikot, vastavalt TsK § 66, 186 ja 233, pruuklaenuandja ja mitte pruuklaenusaaja, kui aga asja juhuslik hävimine või riknemine tekkis pärast pruuklaenusaaja viivitust asja tagasiandmisel pruuklaenuandjale, siis kannab, vastavalt TsK § 121, riisikot viivituses olev pool.

Kooskõlas TsK § 136 üldnormidega tuleb lahendada ka küsimus pruuklaenulepingu vormi kohta.

Pruuklaenusaaja poolt tekkida lastud vara halvenemise või väärtusetuks muutumise korral on ta vastutus analoogiline TsK § 176 sätitud kasutaja vastutusega.

22. peatükk.

TÖÖETTEVÕTTELEPING.

§ 1. Tööettevõttelepingu mõiste. § 2. Tööettevõttelepingu erinevus naaberlepinguist. § 3. Poolte õigused ja kohustused tööettevõttelepingu järgi. § 4. Tööettevõttelepingu eseme ja materjalide hävimise riisiko. § 5. Tööettevõttelepingu lõpetamise juhud ja tingimused. § 6. Tööettevõttelepingu rakendamine kodanike tarbimisvajaduste teenindamiseks. § 7. Tööettevõtteleping kapitaalehituse alal.

§ 1. Tööettevõttelepingu mõiste.

1. **Tööettevõttelepingu definitsioon.** Tööettevõttelepinguga kohustub üks pool (tööettevõtja) omal riisikol teostama teise poole (tellija) ülesandel teatava töö, viimane aga kohustub maksma tasu tellitu täitmise eest (TsK § 220).

Tööettevõtteleping näeb ette teatud töö tööettevõtja poolt omal riisikol täitmise. See tähendab esiteks, et tööettevõtja organiseerib ja täidab temale tehtud ülesande iseseisvalt. See tähendab teiseks, et tööettevõtja kannab vastutust oma töö resultaadi ja selle teostamisega seotud igasuguse juhuslikkuse eest (juhuse riisiko).

Vastavalt sellele on tööettevõttelepingu esemeks tööettevõtja töö resultaat, tema tegevuse resultaat, aga mitte töö ise. Tööettevõtteleping loetakse tööettevõtja poolt täidetuks

ainult siis, kui tellijale antakse üle lepingus kokkulepitud tööettevõtja töö resultaat.

Tööettevõtjana võivad esineda mitte ainult füüsilised, vaid ka juriidilised isikud. Sel korral, kui tööettevõtjaks on füüsiline isik, on ta kohustatud isikliku tööga tellitut teostama.

2. **Tööettevõttelepingu eseme** võib moodustada igasuguse füüsilise või vaimse töö resultaat (näiteks asjade loomine, nendele teise kuju andmine, asjade ümberpaigutamine). Seega võidakse tööettevõttelepingut sõlmida hoonete ja ehitiste püstitamiseks ja remontimiseks, teede tegemiseks, sisseseadete monteerimiseks, iga liiki otsimiste ja uurimiste teostamiseks, projektide koostamiseks koduse majapidamise esemete valmistamiseks ja parandamiseks, jalanõude ja riiete remontimiseks, puhastamiseks ja väljaveoks, uppunud laevade ülestõstmiseks jne.

Tööettevõttelepingule on iseloomustav tööettevõtja kohustus teostada töö, valmistada asju jms.

Seetõttu on tööettevõttelepingu esemel alati individuaalne iseloom, alati erineb see millegagi esemeist, mida võidakse omandada valmiskujul. Vastupidisel korral ei oleks tellijal huvi tellida spetsiaalselt selle eseme valmistamist, ta võiks selle omandada valmiskujul.

3. **Tööettevõttelepingu rakendamise ala** on meie tsiviilkäibes väga laialdane. Tööettevõttelepingutega reguleeritakse vahekorrad kodanike vahel ühelt poolt ja vastavate riiklike ja kooperatiivsete ettevõtete ja organisatsioonide vahel teiselt poolt kodanike elu-olustikulise teenindamise ja tarbimisvajaduste rahuldamise alal (näiteks korteri ja toa remontimise, riiete ja jalanõude õmblemise, koduse majapidamise esemete valmistamise ja remontimise, pesu pesemise jne. alal). Tööettevõtte suhted võivad aset leida ka kodanike vahel kodutööndajate ja üksikisikute poolt teatud tööde täitmisel. Tööettevõttelepinguid rakendatakse laialdaselt samuti sotsialistlike organisatsioonide vahelistes vahekordades, esmajoones kapitaalehituste teostamiseks (projekteerimine, ehitamine, montaaž).

4. **Tööettevõttelepingu üksikud liigid.** Tööettevõtteleping hõlmab seega vahekordi, mis on iseloomult, keerukuselt, majanduslikult sisult ja nendest osavõtvate isikute (subjektide) poolest väga erinevad — stalinliku ajastu hiigelehitiste püstitamisest kuni kodanike igapäevaste elu-olu vajaduste rahuldamiseni. See kutsub loomulikult esile vajaduse reguleerida õiguslikult teatud, tihti olulisi erinevusi tööettevõttelepingu mõningates liikides. Tööettevõttelepingu eriliigiks on tööettevõtteleping kapitaalehituse alal, mida reguleeritakse peale

Tsiviilkoodeksi normide samuti rohkearvuliste erinormidega, mis määravad nende lepingute tingimused ja sõlmimise korra ja vahekorrad poolte vahel. Erinormid tööettevõttelepingu kohta kapitaalehituse alal harilikult asendavad mõnes küsimuses TsK vastavaid norme, kuid real juhtudel täiendavad neid norme (vt. selle kohta alamal).

5. **Niinimetatud tellimisleping.** Meie lepingu praktikas ja olustikus nimetatakse mõningaid tööettevõttelepinguid tellimislepinguiks. Juriidilises mõttes on need nimetused mõlemad samatähenduselised. Tsiviilkoodeks, samuti ka kohtu- ja arbitraažipraktika ei seo nende nimetuste erinevusega mingisuguseid õiguslikke erinevusi (näiteks materjali andmise tunnuse, valmistatud asjade iseloomu jne. poolest). Tavaliselt sõltub selle või teise nimetuse tarvitamine tööettevõtja poolt täidetava tellija ülesande ulatusest ja keerukusest. Lepingud väikese ja mittekeerulise töö teostamiseks (näiteks riiete, jalanõude õmblemine) nimetatakse tellimiseks. Lepinguid suurema ja keerulise töö täitmiseks nimetatakse tööettevõttelepinguiks.

§ 2. Tööettevõttelepingu erinevus naaberlepinguist.

1. **Tööettevõttelepingu erinevus töölepingust.** Ülaltoodud tööettevõttelepingu definitsioonist nähtub, et sel on mõningaid sarnasusi mõningate teiste lepingutega, eelkõige töölepinguga ja müügi- (hanke-) lepinguga. Tööettevõtteleping näeb ette tööettevõtja poolt teatud töö teostamise. Töölepingu alusel teostatakse samuti teatud töö. See olukord lähendab nimetatud lepinguid. Siiski on nende vahel ka rida olulisi erinevusi. Tööleping loob töösuhteid töötajate ja palkaja vahel. Palkaja seab töö täitmise teatud korra ja tehnika, millele töötaja on kohustatud alluma. Palkaja on õigustatud nõudma töötajalt vastavat käitumist, mis tuleneb töödistsipliini alustest, sisekorra eeskirjadest jms. Tööettevõtja jääb aga oma tegevuses tööettevõtte ülesande täitmisel iseseisvaks. Tööettevõtja organiseerib oma tööd ja teostab selle omal riisikol.

Töölepingu järgi on töötaja kohustatud hoolikalt täitma kokkulepitud töö. Selle töö eest tasutakse kulutatud töö koguse ja kvaliteedi järgi. Tööettevõttelepingu alusel on tööettevõtja kohustatud tellijale üle andma oma, lepingus ettenähtud töö resultaadi. Tööettevõtja selle töö resultaadi järgi määratakse ka selle eest tasu (tööettevõtte hind).

2. **Tööettevõttelepingu erinevus müügilepingust.** Teatud töö teostamise tunnus lähendab tööettevõttelepingut töölepingule. Tööettevõttelepingu teine iseloomustav tunnus — töö resultaadi üleandmine

tellijale — lähendab tööettevõttelepingut müügilepingule. Neil juhtudel, kui tööettevõtja töö resultaadina luuakse asju, lähevad need üle tellija omandiks. Kuid ka müügi esemeks on samuti tavaliselt asjad, mis antakse üle ostja omandisse.

Need sarnasuse jooned on eriti märgatavad tööettevõtte võrdlemisel hankega, see on asjade müügiga, mis tuleb veel valmistada või omandada müüja poolt. Kuid samal ajal erinevad tööettevõte ja hange omavahel oluliselt. Tööettevõttelepingus määratakse poolte põhiõigused ja -kohustused tööettevõtja kohustusega valmistada asi, teostada lepingus kokkulepitud töö. Asja valmistamise protsessil, s. o. tööettevõtja tootmistegevusel on seega iseseisev tähendus, mis selgitab suhteid poolte vahel. Hankelepingu kohta pole sel momendil tähtsust. Küsimus selle kohta, millisel viisil, millises korras valmistatakse asjad, ei huvita ostjat ja seda ei nähta ette hankelepingus. Hankija kohustus seisneb ainult asja üleandmises ostja omandisse.

Tööettevõtte ja hanke erinevus avaldub ka nende kummagi lepingu esemeks olevate asjade iseloomus. Hankelepingu ese määratakse liigitunnustega (vt. 16. peatükk). Tööettevõttelepingu ese on alati individuaalne, erinev teistest selletaolistest esemetest. Omal ajal on Vene NFSV Kohtu RK seletanud, et lepingu tööettevõtteks või hankeks liigitamise küsimuse vaieldavuse puhul tuleb see küsimus lahendada lepingu eset moodustavate asjade individuaalsest või liigiiseloomust lähtudes.[1]

Asja valmistamismaterjali kuuluvusel tööettevõtjale või tellijale pole meie Tsiviilkoodeksi järgi tähendust lepingu juriidilisele kvalifikatsioonile, antud lepingu liigitamisele tööettevõtteks või hankeks.

§ 3. Poolte õigused ja kohustused tööettevõttelepingu järgi.

1. **Poolte põhikohustuste sisu.** Tööettevõtja põhikohustus on tööettevõttelepinguga kokkulepitud ülesande täitmine ja tööettevõtte eseme tellijale üleandmine. Tellija põhikohustus on tööettevõtte eseme vastuvõtmine ja tööettevõtjale kokkulepitud tasu maksmine. Rida küsimusi, mis tekib tööettevõttelepingu järgi poolte vahel nende poolt oma põhikohustuste täitmise käigus, on lahendatud Tsiviilkoodeksis. Seejuures on mõningail TsK sätteil tööettevõttelepingu poolte õiguste ja kohustuste suhtes kohuslik jõud ja need pole muudetavad poolte kokkuleppel. Teised on aga sätitud selleks puhuks, kui pooled lepingus pole kokku leppinud teise korra kohta.

2. **Tööettevõttelepingu täitmiseks vajalikud materiaalsed ressursid.** Tööettevõtja täidab temale usaldatud ülesande „omal kulul", s. o.

[1] „Еженедельник советской юстиции", 1924, nr. 19—20.

omast materjalist, oma seadmete ja tööriistadega, värbab iseseisvalt selleks vajalikud töölised ja teenistujad, varustab neid kõige vajalikuga jne. TsK ei kõrvalda siiski ka teist võimalust ja nimelt, et tööettevõttelepingu täitmiseks vajalikud materjalid, seadmed, tööriistad või muud materiaalsed ressursid antakse — täielikult või osaliselt — tellija poolt, mitte tööettevõtja poolt.

Tellija poolt tööettevõtjale materiaalsete ressursside andmine ei muuda pooltevaheliste tööettevõttesuhete loomust. See säte on väljendatud TsK § 221, mille alusel „teistsuguse kokkuleppe puudumisel on tööettevõtja kohustatud töö teostama omal kulul". Kui tööettevõtja teostab töö omast materjalist, siis kannab ta endastmõistetavalt vastutust selle materjali hea kvaliteedi eest. Kui aga tööettevõtjale antakse materjalid tellija poolt, siis on tööettevõtja kohustatud kontrollima nende kvaliteeti ja nende halva kvaliteedi puhul teatama sellest tellijale. Vastasel korral tööettevõtja kannab tellija materjalide halvast kvaliteedist tekkinud kahjud. Tellija materjali jäägi peab tööettevõtja temale tagasi andma.

3. **Täitmise tähtajad tööettevõttelepingus.** Tööettevõttelepingus tuleb tähendada tööettevõtja ja tellija poolt oma kohustuste täitmise tähtajad. Tööettevõtja kohustuste täitmise tähtaeg võib olla seatud ainult töö lõpetamise ja tööettevõttelepingu eseme üleandmise hetke määramisega (lõpptähtaeg). Siiski määratakse enamvähem kestvamais pooltevahelistes vahekordades tavaliselt samuti tööettevõtja töö algtähtaeg ja töö osaliselt valmimise tähtajad (vahepealsed tähtajad).

Nii näiteks määratakse tööettevõtja poolt ülikonna õmblemiseks lepingu sõlmimisel tavaliselt nii asja valmimise lõpptähtaeg kui ka selle prooviks valmimise tähtaeg. Tööettevõttelepinguis kapitaalehituse alal märgitakse tööettevõtja kohustuste täitmise lõpptähtaja kõrval samuti alg- ja vahepealsed tähtajad. Tööettevõtja poolt töö algtähtajas viivitamine või töö aeglane teostamine annab tellijale õiguse, mitte oodates lepingu tähtaja möödumist, nõuda selle lõpetamist ja kahjude tasumist. Selleks on vajalik, et tööettevõtja viivitus oleks teinud ilmselt võimatuks töö lõpetamise kokkulepitud lõpptähtajaks.

Tellija kohustuste täitmise tähtaeg määratakse tööettevõtjale maksta tuleva tasu maksmise tähtajana. Tellija poolt tasu maksmise tähtaeg saabub pärast teostatud töö lõppresultaadi üleandmist tööettevõtja poolt. Võimalik on ka makstava tasu maksmine osades. Osalise maksmise tähtajad vastavad tööettevõtte eseme vastava osa üleandmisele-vastuvõtmisele. See säte on väljendatud TsK § 230, millele vastavalt „peale terve tellitud töö üleandmist peab tellija

maksma tööettevõtjale kokkulepitud tasu, kui lepingu järgi ei ole kokku lepitud tasu maksmine osade kaupa, vastavalt tellitud töö järk-järgulisele üleandmisele".

4. **Tööettevõtja vastutus kvaliteedi eest.** Tööettevõtja on kohustatud tegema töö ja selle resultaadi üle andma kooskõlas lepinguga ja seda lepinguga ettemääratud otstarbeks või tavaliseks otstarbeks kõlbmatuks tegevate puueteta. Tellija on õigustatud kontrollima tööettevõtja töö kvaliteeti selle täitmise ajal. Kui sealjuures silmanähtavalt kindlaks tehakse, et töö teostatakse ebakohasel viisil, on tellija õigustatud määrama tööettevõtjale vajaliku („oludekohase") tähtaja ilmsikstulnud puuete kõrvaldamiseks.

Tööettevõtja poolt selle nõude mittetäitmisel antakse tellijale õigus kas lõpetada leping või anda töö parandamine või jätkamine kolmandale isikule tööettevõtja arvel. Kui tööettevõtte eseme kvaliteedilised puuded (tema kõlbmatus kokkulepitud otstarbeks, kokkulepitud omaduste puudumine) tehakse tellija poolt kindlaks juba pärast tööettevõttelepingu täitmist, annab seadus tellijale õiguse nõuda omal äranägemisel: 1) kas puuete tasuta kõrvaldamist või 2) tööettevõtte tellimishinna vastavat alandamist või 3) lepingu lõpetamist ja kantud kahju tasumist.

Neist nõuetest ühe valikuõigus on antud tellijale. Tagades töö nõutavat kvaliteeti ja tellija õigusi selle kohta, kaitseb seadus ka tööettevõtja huve. Tellija võib nõuda töö parandamist üksnes sel korral, kui see pole seotud ülemääraste kulutustega tööettevõtjale. Tellija võib nõuda lepingu lõpetamist ja kahjude tasumist ainult töö oluliste puuete korral. Tööettevõtja vabastatakse üldse vastutusest puuete eest, kui need tekkisid tellija materjalide halvakvaliteetsuse või teiste tööettevõtjast olenemata olukordade tagajärjel ja kui tööettevõtja sellest õigeaegselt tellijale teatas.

Tööettevõtte eseme puuetest peab tellija tööettevõtjale teatama viivitamata pärast töö vastuvõtmist. Vastasel korral kaotab ta õiguse viidata neile puudeile. Selliseist puudeist, mida polnud võimalik näha või välja selgitada vastuvõtmisel või mis olid pahatahtlikult varjatud tööettevõtja poolt, on tellija kohustatud teatama viivitamata pärast nende avastamist selliste puuete alusel nõudeõiguse kaotamise ähvardusel (TsK § 227, 228, 229).

Nõuet tööettevõtte eseme mittekohase omaduse alusel võib tellija esitada kuue kuu jooksul, kui aga tööettevõtte esemeks on ehitised või seadeldised — kolme aasta jooksul. Kolme aasta jooksul võidakse esitada nõudeid tööettevõtte iga eseme puuete alusel pettuse korral tööettevõtja poolt. Tähendatud tähtaegu võidakse lepinguga pikendada.

§ 4. Tööettevõttelepingu eseme ja materjalide hävimise riisiko.

Tööettevõttelepingu täitmise resultaadiks on kõige sagedamini kas uute asjade loomine või nende ümbertegemine, parandamine jne. Need asjad on nende üleandmiseni tellijale tööettevõtja valduses. Seepärast on tööettevõttelepingu pooltele olulise tähtsusega küsimus tööettevõttelepingu eseme säilitamise ja selle hävimise riisiko kohta. Et tööettevõtja organiseerib ja täidab temale antud ülesande iseseisvalt, siis kannab tööettevõtte eseme juhusliku hävimise, selle vigastamise ja riknemise, samuti ka täitmise võimatuse riisikot tööettevõtja.

Tööettevõtja riisiko seisneb selles, et ta neil juhtudel pole õigustatud nõudma tellijalt tasu teostatud töö eest. Teisiti lahendatakse küsimus tööettevõtte eseme juhusliku hävimise riisiko kohta, kui see hävimine toimus pärast tellija viivitust tööettevõtte eseme vastuvõtmises. Sel korral läheb riisiko viivituse hetkest arvates tellijale. Tellija riisiko seisneb selles, et ta on tööettevõtjale kohustatud maksma tasu, endastmõistetavalt säästu sissearvestamisega, mille on tööettevõtja saanud tema vabanemise tõttu kohustuste täitmisest tööettevõtte eseme hävimise põhjusel.

Samuti kohustab seadus tööettevõtjat tarvitusele võtma kõik vahendid temale tellija poolt antud materiaalsete ressursside säilitamiseks. Küsimus nende materiaalsete ressursside juhusliku hävimise riisiko kohta lahendatakse vastavalt Tsiviilkoodeksi üldnormidele; seda riisikot kannab materjalide omanik. Kui aga hävimine tekkis ühe lepingupoole pahatahtluse või hooletuse tõttu, siis vastutab ta ka kahjude eest.

§ 5. Tööettevõttelepingu lõpetamise juhud ja tingimused.

Peale kõigi lepingute lõpetamise üldiste aluste võidakse tööettevõttelepingut lõpetada tellija poolt järgmistel juhtudel:

1. Tööettevõtja mittekorralikkuse põhjusel: a) töö aeglasel teostamisel ja b) tehtavate või tehtud tööde mittekohase kvaliteedi puhul.

2. Sõltumata tööettevõtja mittekorralikkusest: a) kui muutunud väliste tingimuste tagajärjel osutub vajalikuks ülemääraselt suurendada tellija poolt kinnitatud tööde ligikaudset väärtust (ligikaudset eelarvet), on tellija õigustatud nõudma lepingu lõpetamist nii töö ajal kui ka pärast selle lõpetamist. Seejuures on tellija endastmõistetavalt kohustatud tööettevõtjale tasuma kõik sellele tekitatud väljaminekud ja kulud (lauskahju varas); kui aga tööettevõtja ei hoia-

tanud õigeaegselt tellijat eelarve suurendamise vajadusest, siis on ta kohustatud täitma töö, nõudmata tellijalt eelarvet ületavat täiendavat tasu; b) vabandavate põhjuste korral on tellija õigustatud igal ajal kuni töö lõpetamiseni loobuma lepingust, makstes tehtud tööosa eest ja tasudes tööettevõtjale kahjud.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste tööettevõttelepingute kohta pole rakendatavad TsK § 231 ja 234 esitatud normid kui vastuolulised sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute lõpetamiseks ettenähtud korraga (vt. 15. peatükk § 10) ja samuti tööettevõttelepingus kapitaalehituse alal hinna määramise reeglitega.

§ 6. Tööettevõttelepingu rakendamine kodanike tarbimisvajaduste teenindamiseks.

Tööettevõttelepingut rakendatakse sageli kodanike tarbimisvajaduste teenindamiseks (niinimetatud elu-olustikuline tööettevõttelepingu). Selle lepingu esemeks on asjade valmistamine, nende parandamine või neile teise kuju andmine: riiete, pesu ja jalatsite õmblemine, koduse majapidamise esemete parandamine, kangaste värvimine ja puhastamine, pesupesemine jne. Tellijaks on niinimetatud elu-olustikulise tööettevõttelepingu järgi reeglipäraselt kodanik, tööettevõtjaks — kooperatiivsed või riiklikud organisatsioonid ja ettevõtted: õmblus- ja parandustöökojad, pesumajad, värvimisvabrikud jms.

Organisatsioonide ja ettevõtete tegevust, kes on niinimetatud elu-olustikulises tööettevõttelepingus tööettevõtjateks, reguleeritakse nõukogude kaubanduse reeglite korras kodanike tarbimisvajaduste parimaks ja täielikumaks teenindamiseks. Selles korras määratakse nimelt nende organisatsioonide ja ettevõtete võrk, nende töötamise aeg ja kord, nende poolt tehtavate tööde hinnad, nende täitmise normaalne tähtaeg jne. Tingimused, mille alusel tööettevõtjad niinimetatud elu-olustikulise tööettevõttelepingu järgi võtavad töö tellijalt vastu, määratakse tavaliselt eeskirjadega, mis on välja töötatud tööstuse kooperatsiooni liitude, trustide ja mõnikord Kaubandusmin. kohalike organite poolt.

Osa neist eeskirjadest, mis määravad tööettevõtja ja tellija vahelisi vastastikuseid vahekordi, tuleb vaadelda kui varemini väljatöötatud tööettevõttelepingu tingimusi, mis on kohuslikud tööettevõtjale, sest need tulevad tema kõrgemalseisvalt organisatsioonilt või tema tegevust reguleerivalt organisatsioonilt. Tellijale on need aga kohuslikud, kui ja kuivõrd ta nõustus nendel tingimustel tööd andma ja lepingut sõlmima.

Elu-olustikuline tööettevõtteleping vormistatakse tavaliselt tööettevõtja poolt tellijale kviitungi andmisega. Selles tähendatakse tööettevõttelepingu ese, tähtaeg ja hind ning tellija perekonnanimi. Kviitungis tähendatakse ka ülaltoodud, varemini väljatöötatud lepingu tingimused. Tellija kinnitab tavaliselt oma allkirjaga nõustumist nende tingimustega. Kviitungis trükitud elu-olustikulise tööettevõttelepingu tingimuste ülalesitatud käsitlusest järeldub, et need tingimused võivad vaid täiendada ja täpsustada Tsiviilkoodeksi kohuslikke eeskirju tööettevõttelepingu kohta, kuid ei või olla nendega vastuolus. Eriti ei või need kitsendada tellija õigusi ja tööettevõtja vastutust, mis on sätitud Tsiviilkoodeksiga. Kui see leiab aset, siis tuleb kviitungil trükitud tingimused vastavas osas kehtetuks tunnustada. Võimalikud vaidlused tööettevõtja ja tellija vahel lahendatakse rahvakohtu poolt üldkorras.

§ 7. Tööettevõtteleping kapitaalehituse alal.

1. **Tööettevõtteleping ehituse alal kui tööettevõttelepingu eriliik.** Kui niinimetatud elu-olustikuline tööettevõtteleping on üheks tüüpiliseks Tsiviilkoodeksiga reguleeritud tööettevõttelepingu rakendamise juhuks, siis tuleb tööettevõtteleping kapitaalehituse alal paratamatult tunnistada tööettevõttelepingu eriliigiks. Tööettevõttelepingut kapitaalehituse alal reguleeritakse mitte ainult Tsiviilkoodeksi normidega, vaid esmajoones üldeeskirjadega sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute kohta ja rohkearvuliste eriseadustega ehitustööettevõttelepingute ja ehituse kohta üldse.

Nagu ülemal tähendatud, muudavad need ehituslepingute eeskirjad mõningates küsimustes vastavaid Tsiviilkoodeksi norme, kuid real juhtudel täiendavad neid. Alamal esitatakse tähtsamad eeskirjad ehitus-tööettevõttelepingu kohta (uue ehituse ja samuti rekonstrueerimise ja kapitaalremondi kohta).

2. **Ehitus-tööettevõttelepingu plaanipärased eeldused — tiitelnimekirjad, projektid ja eelarved.** Nagu kõik plaanipärased lepingud sotsialistlike organisatsioonide vahel, peavad ka ehitus-tööettevõttelepingud olema ette nähtud plaanis ja sellele vastama. Sõlmitavas tööettevõttelepingus ettenähtud ehituse vastavus kinnitatud plaanile leiab oma väljenduse antud ehituse (lepingu eseme) tiitelnimekirja võtmises. Seepärast sätib nimelt NSVL RKN poolt kinnitatud „Eeskirjade tööettevõttelepingute kohta ehituse alal" (kolmas lisa NSVL RKN määrusele 26. veebruarist 1938. a. „Projekti- ja eelarveasjanduse parandamisest ja ehitusala finantseerimise korralda-

misest" — LMKK 1938. a. nr. 9, art. 58) esimene paragrahv, et „tööettevõttelepingud sõlmitakse ehituste kohta, mis on võetud kinnitatud tiitelnimekirjadesse".

Tiitelnimekiri on ehitamisele kuuluvate objektide nimeline loetelu ehituse asukoha, projektikohase võimsuse, eelarvelise väärtuse, ehituse alguse ja lõpetamise aja ja planeeritava aasta kohta kapitali mahutamise märkimisega. Kõik ehitused, mille väärtus ületab teatud suuruse, mis on sätitud iga haru kohta — niinimetatud ülelimiidilised ehitused — teostatakse NSVL Min. Nõuk. poolt kinnitatud tiitelnimekirjade järgi, olenemata sellest, kas antud ehitus on liidulise, vabariikliku või kohaliku tähtsusega ettevõtteks.

Alalimiidiliste ehituste tiitelnimekirjade kinnitamise kord sätitakse ametkondade poolt liidulise alluvusega ehituste kohta, liiduvabariikide ministrite nõukogude poolt — vabariikliku ja kohaliku alluvusega ehituste kohta (tiitelnimekirjade ja nende kinnitamise korra kohta vt. NSVL RKN määrus 23. oktoobrist 1934. a. — LSKK 1934. a. nr. 54, art. 414).

Ehituse sissevõtmise kõrval tiitelnimekirja on ehitus-tööettevõttelepingu sõlmimise hädavajalikuks tingimuseks samuti antud ehituse tehniline projekt ja eelarve. Seadusega on keelatud ehitus- ja monteerimistööde teostamine ehitustel, millel pole vastavas korras kinnitatud tehnilisi projekte ja nende juurde kuuluvaid eelarveid (NSVL RKN määrus 3. septembrist 1934. a. „Projektita ja eelarveta ehituste lõpetamise kohta" — LSKK 1934. a. nr. 45, art. 354).

„Tehniline projekt on iga ehituse põhidokumendiks, milles lahendatakse tehnilised põhiküsimused, määratakse projekteeritava ettevõtte tehnilis-ökonoomilised näitajad ja selle väärtus" (NSVL RKN poolt kinnitatud juhendi tööstusliku ehituse alal projektide ja eelarvete koostamise kohta § 12, 1. lisa ülaltähendatud NSVL RKN määrusele 26. veebruarist 1938. a. — LMKK 1938. a. nr. 9, art. 58). Tehnilise projekti lahutamatuks koosseisuosaks on eelarve.

Eelarve põhjendab ja määrab ehitus-tööettevõttelepingu hinna. „Ainsaks dokumendiks ehituse hinna määramisel on tehnilise projekti juurde kuuluv eelarve, mis on arvestatud ehitatava ettevõtte tehnilise projekti koostamise aasta hindade ja normide alusel" (NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus 11. veebruarist 1936. a. „Ehitusasjanduse parandamise ja ehituse odavdamise kohta" IV jagu § 5 — LSKK 1936. a. nr. 9, art. 70). Tehniline projekt (ja selle juurde kuuluv eelarve) on ehitatava ettevõtte projekti koostamise tähtsaimaks staadiumiks. Tehnilisele projektile eelneb projektülesanne. Tehnilise projekti alusel koostatakse tööjoonised (projektide ja eelarvete koostamise, projekteerimise staadiumide, projektimaterjalide sisu ja koos-

seisu kohta vt. ülalnimetatud NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus 11. veebruarist 1936. a., NSVL RKN määrus 26. veebruarist 1938. a., NSVL RKN määrus 3. septembrist 1934. a., samuti ka NSVL RKN määrus 23. maist 1936. a. „Projektide ja eelarvete koostamise korra kohta kapitaalehituse alal" — LSKK 1936. a. nr. 27, art. 258). Sõja-aja tingimustes oli ehitus-tööettevõttelepingute sõlmimine lubatud ka tehnilise projekti ja eelarve puudumisel — niinimetatud eelarveliste-finantsarvelduste põhjal.

Lepingud kapitaalehituse alal, mis on sõlmitud objektide kohta, mis pole võetud tiitelnimekirjadesse või mille kohta puuduvad tehnilised projektid ja eelarved, tunnustatakse kehtetuiks. Selliste ebaseaduslike lepingute sõlmimises süüdlased ametiisikud võetakse vastutusele kui ametialaste kuritegude eest.

3. **Väljaspool kapitaaltööde plaane teostatava ehituse seadusega lubatud juhud.** Mõningail juhtudel on nõukogu asutistele, majanduslikele, kooperatiivsetele ja ühiskondlikele organisatsioonidele lubatud teha teatud kulutusi ehituseks väljaspool nende kohta määratud kapitaaltööde plaane. Need kulutused teostatakse vahendite arvel, mis on ette nähtud vastavate organisatsioonide finantsplaanides või direktorifondi arvel (sõjaajaks on mahaarvamised direktorifondi ja kulutused sellest katkestatud). Eriotstarbeline ülesanne ja vastavail juhtudel ka nende väljaspool kapitaaltööde plaani teostatavate kulutuste ülemmäär on määratud seadusega (NSVL RKN määrus 19. septembrist 1935. a. — LSKK 1935. a. nr. 49, art. 417 ja nr. 60, art. 487).

Ehitus-tööettevõttelepingute sõlmimiseks ehituse kohta, olgugi et see teostatakse väljaspool kapitaaltööde plaane, on projektide ja eelarvete olemasolu kohuslik.

4. **Lepinguliste seoste süsteem ehitus-tööettevõttelepingu järgi.** Kui ehitus, mille kohta sõlmitakse leping, ületab ühe aasta piirid, siis sõlmitakse tellija ja tööettevõtja vahel niinimetatud *üldleping* ehituse kogu tähtaja ja kogu tööde mahu kohta. Üldlepingus nähakse ette ehituse põhiobjektide alg- ja lõpptähtajad ja kõigi tööettevõtjale ülesandeks tehtud tööde väärtus tehnilise projekti juurde kuuluva eelarve hindades. Peale selle sõlmitakse igaks ehitusaastaks *aastalepingud* antud aasta tööde mahu kohta eelarvehindade alusel, arvestades tellija ministeeriumi poolt kindlaksmääratud ehitusväärtuse alandust antud ehituse kohta antud aastaks. Aastalepinguis täpsustatakse samuti üksikute objektide alg- ja lõpptähtajad.

Ehituste kohta alla aastat ei sõlmita üldlepingut. Kõigi ehitustööde, nii üldehitus- kui ka eritööde kohta sõlmitakse antud ehituse

puhul üks leping ühe tööettevõtjaga. See tööettevõtja, keda nimetatakse üldtööettevõtjaks, annab mõningate enesele võetud tööde teostamise teistele organisatsioonidele, kes on spetsialiseerunud sellist liiki töödele. Organisatsioone, kes teostavad ehitustöid lepingu alusel üldtööettevõtjaga, nimetatakse alltööettevõtjateks. Üldtööettevõtja kannab vastutust tellija ees nii tema enese kui ka alltööettevõtjate poolt tehtavate tööde eest.

Sisseseade monteerimistöid võib tellija anda samuti kas üldtööettevõtjale (viimase nõusolekul) või sisseseade hankijale või spetsiaalseile montaažiorganisatsioonidele.

Ehitus-tööettevõttelepingud sõlmitakse NSVL RKN poolt kinnitatud „Eeskirjade tööettevõttelepingute kohta ehituse alal" ja NSVL RKN poolt kinnitatud üld- ja aasta-tüüplepingute alusel. Üld- ja aastalepinguile lisandatakse ülalnimetatud „Eeskirjades" loendatud dokumendid ja materjalid, mis moodustavad nende lahutamata osa (näiteks üldlepingule: tehniline projekt ühes eelarvega ja seletuskirjadega, ehituse organiseerimise üldsätted ja muud).

5. **Kapitaalehituse finantseerimine ja arveldused ehitus-tööettevõttelepingu järgi.** Kapitaalehituse finantseerimine ei toimu tellija organisatsiooni käibevahendite arvel, vaid kapitaalehituseks määratud spetsiaalsete assigneerimiste arvel; need assigneerimised toimuvad kas tasuta või pikaajalise laenu korras, mis kuulub tagasimaksmisele. Nende assigneerimiste suurus määratakse kinnitatud tiitelnimekirjadega ja nende faktiline väljaandmine toimub aastaste, kvartaalsete ja igakuuliste ehituse finantseerimise limiitide alusel.

Nende assigneerimiste allikaks on: a) riiklik eelarve, b) amortisatsiooni mahaarvamised ja c) ettevõtte kasumid, mis on plaani järgi selleks otstarbeks määratud.

Kõik ehituse finantseerimiseks määratud vahendid koondatakse ühte neljast kapitaalehituste finantseerimiseks määratud pankadest (eripankadest): Tööstuspanka, Põllumajanduspanka, Kommunaalkeskpanka ja Kaubanduspanka. Igaüks neist teenindab rahvamajanduse vastava ala kapitaalehitust. Ühes neist pankadest avatakse antud tellija kontokorrentarve (kontokorrentarve kohta vt. 27. peatükk § 4), millesse kantakse kõik vastavad assigneerimised. Selle kontokorrentarve kaudu käivad kõik tellija ehitusjärgsed arveldused tööettevõtjatega, sisseseade hankijatega jne. Seadus paneb eripankade peale mitte ainult kapitaalehituse kõigi arveldusoperatsioonide läbiviimise, vaid ka kontrolli teostamise selleks otstarbeks antud vahendite õige kulutamise kohta.

Arveldused tellija ja tööettevõtja vahel teostatakse järgmisel viisil. Erandina üldreeglist, mis keelab ühe sotsialistliku organisatsiooni

poolt teise krediteerimise, on ehitus-tööettevõttelepingu järgi tellija õigustatud tööettevõtjale andma avanssi kuni 15% suuruses töö aastalepingulisest väärtusest. Avansi suurus ja selle kustutamise kord määratakse lepinguga.

Tööde eest, mis tööettevõtja poolt tehtud kuu esimese ja teise dekaadi kestel, tasutakse tellija poolt eelmaksete korras vahepealsete arvete alusel vastuvõtuakte koostamata. Kuu möödumisel koostatakse vastuvõtuakt, mille alusel tasutakse arve töö eest, mis on tehtud kogu kuu kestel. Selle arve tasumisel peetakse kinni eelmaksed, mis on tehtud vahepealsete arvete alusel. Lõpparveldus tellija ja tööettevõtja vahel tehakse iga lõpuleviidud objekti kohta.

6. **Vastuvõtmine ja üleandmine ehitus-tööettevõttelepingu järgi.** Tööde vastuvõtmine ja tööettevõtja poolt üleandmine toimub esiteks, üksikute ehitatavate objektide järgi ja teiseks, kogu ehituse järgi tervikuna. Üksikute lõpuleviidud objektide ja ehituse tervikuna tellijale üleandmine, kaasa arvatud ka värvatud alltööettevõtjate poolt tehtud tööde ja valmisobjektide üleandmine, toimub üldettevõtja poolt. Üldettevõtja võtab omakorda need tööd ja valmisobjektid enne seda vastu alltööettevõtjailt.

Poolte poolt koostatakse akt tööde vastuvõtmisel tööde vastavuse kohta sõlmitud lepingule, tehnilisele projektile ja tööjoonistele ühes tehtud tööde kvaliteedi hindamisega. Tellija pole õigustatud kõrvale põiklema lõpuleviidud tööde vastuvõtmisest, kui see ehitus on teostatud kooskõlas tehnilise projektiga ja tööjoonistega. Samal ajal pole tellija õigustatud vastu võtma ja tööettevõtja üle andma lõpuleviimata ehitusobjekti või lepinguga ja tehnilise projektiga mittekooskõlas teostatud objekti.

7. **Sanktsioonid ehitus-tööettevõttelepingu järgi.** Ehitus-tööettevõttelepingu poolte poolt oma kohustuste rikkumise tagajärjed on kindlaks määratud ülaltähendatud „Eeskirjadega tööettevõttelepingute kohta ehituse alal", mis on kinnitatud NSVL RKN poolt. Tööde tegemise tähtaegade rikkumisel maksab tööettevõtja tellijale iga viivitatud päeva eest viivist 0,05% suuruses, kuid viivituse puhul üle 30 päeva — peale viivise ka leppetrahvi 2% suuruses tegemata tööde väärtusest.

Tellija poolt tööettevõtjale maksete tasumise viivituse puhul tasub tellija tööettevõtjale viivituse aja eest viivist ülaltähendatud määral. „Eeskirjades" on samuti ette nähtud sanktsioonid tellija poolt teiste, lepingu alusel enesele võetud kohustuste rikkumise korraks (lõpuleviidud objekti vastuvõtmise alustamisega viivitamine üle 10 päeva, arvates objekti üleandmiseks esitamise päevast, viivitus ehituse jaoks maatüki üleandmisel, materjalide üleandmisel jne.).

23. peatükk.

VOLITUSLEPING, VOLIKIRI JA KOMISJONILEPING.

§ 1. Volitusleping. § 2. Volikiri. § 3. Komisjonileping.

§ 1. Volitusleping.

1. **Volituslepingu definitsioon ja selle põhijooned.** Volituslepinguga kohustub üks pool (volinik) teostama teise poole (volitaja) arvel ja nimel viimase poolt temale ülesandeks tehtud toimetusi (TsK § 251).

Volituslepingu põhimised õiguslikud tunnused on järgmised:

a) Volituslepingu järgi teostab volinik temale ülesandeks tehtud toimetusi volitaja nimel ja arvel. Seetõttu tekivad voliniku poolt teostatud toimetuste õiguslikud resultaadid vahetult volitaja isikus, kes omandab kõik õigused ja kannab kõik kohustused, mis tulenevad voliniku poolt sõlmitud juriidilistest tehingutest. Seega on volinik oma volitaja esindajaks ja volitusleping — üks vabatahtliku esinduse juhtusid.

b) Eeldatakse volituslepingu tasutust. Volitaja on kohustatud volinikule maksma tasu ainult sel korral, kui see on ette nähtud lepingus või seaduslikus korras kinnitatud taksides (TsK § 251). Vastasel korral on volitaja kohustatud volinikule tasuma ainult ülesande täitmiseks vajalikud kulutused.

c) Volitusleping kannab rangelt isiklikku iseloomu. See on rajatud isiklikule usaldusele voliniku vastu ja voliniku võimete hindamisele volitaja poolt. Teiselt poolt eeldab volitusleping voliniku soovi olla oma volitaja esindajaks. Selle soovita ei oleks volitaja enese huvides sundida volinikku täitma kohustusi volituslepingu järgi. Selle volituslepingu erisuse tõttu võidakse seda, erinevalt teistest lepingutest, ühekülgselt lõpetada igal ajal nii volitaja kui ka voliniku poolt. Kokkulepped õigusest loobumise kohta volitust igal ajal tühistada või vastavalt keelduda selle täitmisest on kehtetud (TsK § 257). Endastmõistetavalt ei tohi volituse tühistamine või selle täitmisest keeldumine tuua kahjulikke tagajärgi teisele lepingupoolele, seepärast on lepingu enne ülesande täitmist lõpetanud volitaja kohustatud volinikule tasuma tema poolt tehtud kulutused ja maksma tasu vastavalt tema poolt tehtud tööle. Omakorda volinik, kes keeldus enesele võetud ülesande täitmisest sellistes tingimustes, mil volitajal polnud võimalust teda asendada või teisiti asjaajamist tagada, kannab vastutust volitajale tekitatud kahjude eest.

Volituslepingu isikliku iseloomu tõttu lõpeb see ka volitaja või voliniku surmaga ja volitaja või voliniku teovõime kaotamisega. Kui volitajaks või volinikuks on juriidiline isik, siis lõpeb volitusleping juriidilise isiku lõppemisega.

Volituslepingu isiklikust iseloomust tuleneb samuti voliniku kohustus *täita isiklikult* temale ülesandeks tehtud toimetused. Ta on õigustatud nende täitmist teisele isikule edasi andma üksnes sel korral, kui ta on selleks edasiandmiseks volitatud volitaja poolt või on volitaja huvide kaitsmiseks selleks olude tõttu sunnitud. Tehtud edasivolitusest peab volinik viivitamata teatama volitajale, kes on õigustatud voliniku poolt valitud asendajat tagandama (TsK § 254 ja 255).

Volituslepingut võib sõlmida nii suuliselt kui ka kirjalikult.

2. **Volituslepingu sisu.** Tsiviilkoodeks defineerib volituslepingu sisu kokkulepitud toimetuste teostamisena voliniku poolt volitaja nimel ja arvel. Volinik on oma volitaja *esindajaks*, ta esineb vahekordades kolmandate isikutega volitaja nimel. Seetõttu tuleb tunnustada, et volituslepingu esemeks on juriidiliste tehingute, s. o. toimetuste sooritamine, mis taotlevad tsiviilõiguslike vahekordade tekkimist, muutmist või lõpetamist. Selliste voliniku poolt teostatud toimetuste näiteks võivad olla kohtuasjade ajamine, lepingute sõlmimine, kaupade ja dokumentide saamine ja tagastamine, laadungite väljaostmine jms. Faktilise iseloomuga teenused, mis ei too kaasa volitaja ja kolmanda isiku vaheliste õigussuhete tekitamist või muutmist (näiteks raamatukogu kordaseadmine), ei allu volituslepingu kohta käivate normide tunnustele.

3. **Poolte õigused ja kohustused volituslepingu järgi.** Poolteks võivad volituslepingu järgi olla nii kodanikud kui ka juriidilised isikud.

Volinikena esinevad juriidilised isikud võivad endile võtta ainult selliste toimetuste täitmise, mis ei ületa nende tegevusala piire, mis on kindlaks määratud vastavate põhikirjadega või määrustikega, näiteks raudtee kaupade saatmisel lunamaksuga.

Volinik on kohustatud temale antud ülesande täitma täpses kooskõlas volitaja juhatustega. Volinik võib kõrvale kalduda nendest juhatustest ainult sel korral, kui ülesande teostamise olude tõttu see on volitaja huvides vajalik ja ta ei saa volitajalt eelnevalt nõutada vastavaid juhatusi (TsK § 252).

Voliniku poolt volitaja juhatuste rikkumise korral on ta kohustatud tasuma temale tekitatud kahju. Volinik peab ülesande täitmise kestel teatama volitajale tema nõudel küsitud andmeid ja pärast ülesande täitmist esitama aruande ühes kõigi tõendavate dokumen-

tidega. Kõik volinikule tehtud ülesande alusel tema poolt saadu on ta kohustatud õigeaegselt volitajale üle andma.

Volitaja on kohustatud volituslepingu alusel voliniku poolt kõik seaduslikult täidetu vastu võtma. Volitaja on kohustatud tasuma voliniku poolt volituse täitmiseks tehtud kulutused ja vajaduse korral andma avanssi nende kulutuste katmiseks. Kui volinikule tuleb tasu maksta, on volitaja kohustatud selle tasu maksma kokkulepitud suuruses pärast ülesande täitmist (TsK § 256).

4. **Volituseta esindus.** Praktikas esineb mõnikord ühe isiku poolt teise isiku eest juriidiliste toimetuste teostamist volituseta viimase poolt (niinimetatud volituseta esindus). See on näiteks juht, kui kodanik oma tuttava äraoleku ajal tasub tema eest korteri üüriraha. Kuigi säärastel juhtudel volitusleping puudub, võidakse faktilise esindaja ja esindatava vahel tekkivaid võlalisi suhteid mõnikord käsitada volituslepingu eeskirjade alusel (näiteks volituseta tegutsenud isiku toimetuste hilisema heakskiitmise korral esindatu poolt).

§ 2. Volikiri.

1. **Volikirja definitsioon ja selle põhijooned.** Volikiri on kirjalik dokument, millega volitaja volitab oma volinikku (esindajat) juriidiliste toimetuste teostamiseks volitaja nimel ja mis määrab voliniku volituste mahu (TsK § 264). Volinik tegutseb oma volitaja nimel ja arvel. Kõik voliniku poolt teostatud toimingute õiguslikud tagajärjed tekivad volitaja isikus, kuid ainult sel korral, kui volinik tegutses temale antud volituste piirides. Seepärast on kolmandad isikud huvitatud sellest, et täpselt teada voliniku volituste mahtu. Selguse puudumine selles küsimuses võib tekitada mitmesuguseid arusaamatusi ja raskusi kolmandate isikute, volitaja ja voliniku vahelistes vahekordades.

Volikirja, mis kirjalikul kujul määrab, mida nimelt on volinik õigustatud tegema volitaja nimel, eesmärgiks on ära hoida selliseid arusaamatusi ja raskusi. Voliniku volituste maht ja sisu määratakse volitaja äranägemisel, tema ühepoolse tahteavaldusega.

Volikirja vastuvõtmine isiku poolt, kellele see on välja antud, ei loo viimasele kohustust täita selles ettenähtud toimetusi. Volikiri ei ole seega volitaja ja voliniku vaheliseks lepinguks. Volikiri on ühepoolne toiming. See antakse välja seoses varem püstitatud lepinguliste vahekordadega volitaja ja voliniku vahel. Tavaliselt on need vahekorrad töö- või volituslepingu järgi. Nii annab ettevõte volikirja oma juriskonsuldile, kaubanduslikule direktorile, kassapidajale, eks-

pediitorile jne. nende ja ettevõtte vahel sõlmitud töölepingu alusel ja kooskõlas sellega. Kodanik annab volikirja advokaatide kolleegiumi liikmele nende vahel sõlmitud volituslepingu alusel.

Just nende lepingutega, aga mitte volikirjaga, määratakse volitaja ja voliniku vastastikused õigused ja kohustused (voliniku tasu suurus, toimetused, mida ta peab teostama jne.). Näiteks juriskonsuldi teenistuskohustused ei piirdu kaugeltki kohtus või arbitraažis esinemisega, kuigi juriskonsuldile antud volikirjas räägitakse tavaliselt tema selliseist toimetustest. Teiselt poolt pole juriskonsult alati kohustatud täitma neid toimetusi, mis on loendatud tema volikirjas. Volikiri pole seega ette nähtud mitte vahekordade kindlaksmääramiseks volitaja ja voliniku vahel, vaid esitamiseks kolmandaile isikuile, kellega volinik teostab juriidilisi tehinguid.

Volitajaks ja volinikuks võivad olla nii kodanikud kui ka juriidiline isik. Volikirjade kohta kohtus asjade ajamiseks sätib seadus täpselt, kes võib olla volinikuks ja kellel ei ole lubatud esineda kohtus volinikuna. Poolte esindajaiks võivad kohtus olla ainult advokaadid, ametiühingute esindajad oma liikmete asjades, kollektiivide juhtijad ja alalised kaastöölised oma kollektiivi asjades ja isikud, kellel on kohtu poolt lubatud olla esindajaks antud asjas. Volinikena ei või kohtus esineda kohtuliikmed, prokurörid jne. Volikiri kohtuliku esindamise kohta, mis on välja antud isikule, kellel pole õigust esineda kohtus volinikuna, on kehtetu (Vene NFSV TsPK § 12—20).

Volikiri võib olla välja antud tähtajaga mitte üle kolme aasta. Kui volikirja kehtivuse tähtaega pole ära märgitud, siis säilitab ta jõu aasta jooksul, selle väljaandmise päevast arvates. Kui volikiri on antud pikemaks ajaks kui kolm aastat, siis kehtib see üksnes kolm aastat.

Volinik võib oma volitusi teisele isikule edasi volitada ainult sel korral, kui talle see õigus on antud volikirja alusel. Volinik ei või edasi volitada rohkem õigusi, kui tal enesel on. Edasivolitus võib olla antud ainult tähtajaks, mis ei ületa põhivolikirja tähtaja piire. Edasivolituse andmise kohta tuleb teha märge algvolikirjale.

Volikiri on volitaja poolt igal ajal tühistatav. Samal määral käib see ka edasivolituse kohta. Edasivolituse tühistamise õigus kuulub nii volitajale kui ka edasivolituse andnud esialgsele volinikule. Omakorda võib volinik edasivolituse järgi igal ajal loobuda temale edasivolitusega antud volitustest.

Volikiri lõpeb volitaja või voliniku surmaga ja samuti nende teovõime kaotamisega. Volitaja surmaga (juriidilise isiku lõppemisega) või tema poolt teovõime kaotamisel lõpevad nii algvolikiri kui ka selle alusel väljaantud edasivolitus.

Seega kehtivad volikirja lõppemise suhtes samad eeskirjad, mis volituslepingugi kehtivuse lõppemise suhtes. Mõlemal korral on vastavate normide aluseks üks ja sama kaalutlus: vahekordade isiklik iseloom poolte vahel ja isiklik usaldus nende vahekordade vajaliku eeldusena.

2. **Volikirja vorm.** Volikirja kohta on kirjalik vorm kohuslik. Volikiri antakse tavaliselt voliniku kätte, kuid see võib olla ka vahetult teatavaks tehtud sellele kolmandale isikule või neile kolmandaile isikuile, kellega volinik peab sõlmima juriidilisi tehinguid.

Volikirjas tähendatakse volitaja perekonnanimi, nimi ja elukoht ning vastavail juhtudel tema ametikoht, samuti voliniku täpne nimetus ja temale antud volituste ulatus. Nende volituste ulatuse alusel eristatakse niinimetatud *üldvolikirja*, s. o. volikirja volitaja kõigi asjade ajamiseks, ja *erivolikirja*, s. o. volikirja teatud toimetuste või teatud toimetuse teostamiseks (näiteks teatud kohtuasja ajamiseks, teatud lepingu allakirjutamiseks, rea kindlaksmääratud tehingute sõlmimiseks).

Volikirja mõningate liikide kohta on sätitud nende kehtetuse ähvardusel notariaalse tõestamise kohustus. Kehtetuse ähvardusel peab olema notariaalselt tõestatud volikiri vara valitsemiseks. Notariaalne tõestamine on kohuslik samuti neil juhtudel, kui toimetus peab olema teostatud valitsusorgani või ametiisiku suhtes, kui mitte erieeskirjadega pole lubatud neil juhtudel volikirja teine vorm. Nii näiteks võib volikiri igasuguse, sealhulgas ka rahalise korrespondentsi saamiseks olla tõestatud samuti külanõukogude, asutiste ja ettevõtete poolt, kelle teenistuses seisab korrespondentsi saaja. Kohuslik pole volikirja notariaalne tõestamine operatsioonide teostamiseks kodanike poolt Riigipangas ja riigi hoiukassades. Volikiri riikliku asutise või ettevõtte nimel antakse vastutava juhi allkirjaga ja varustatakse asutise või ettevõtte pitseriga. Volitused kohtus asja ajamiseks võivad olla antud suuliselt kohtus protokolli kandmisega.

On sätitud erieeskirjad volikirjade kohta kauba-materiaalsete väärtuste saamiseks ametiisikute poolt. Neile volikirjadele peavad alla kirjutama ettevõtte (asutise) juht ja pea- (vanem-) raamatupidaja. Neis tuleb tähendada nende kehtivuse tähtaeg, saadavate kauba-materiaalsete väärtuste nimetus ja kogus, samuti ka hankija. Need volikirjad kuuluvad eriarvestusele neid välja andnud ettevõttes (asutises).

Sõjaajal võib Punaarmee ja Sõjamerelaevastiku ridades seisvate isikute iga liiki volikirjasid tõestada peale notariaalorganite ka üksikute väeosade (polkude, eskadrillide, üksikute pataljonide, divisjonide, I, II, III järgu laevade jt.) juhtkond, haiglates ravimisel viibi-

vate sõjaväelaste volikirjasid aga — haiglate ülemad (NSVL RKN määrus nr. 1536, 15. septembrist 1942. a. — LMKK 1942. a. nr. 3, art. 133).

§ 3. Komisjonileping.

1. **Komisjonilepingu definitsioon ja põhijooned.** Komisjonilepinguga kohustub üks isik (komisjonär) teise isiku (komitendi) ülesandel tasu eest teostama ühe või mitu tehingut omal nimel, kuid komitendi arvel (TsK § 275-a).

Komisjonilepingu esemeks võivad olla igasugused seadusega mitte keelatud tehingud: ost-müük, lastide edasitoimetamine ja kindlustamine, maksete vastuvõtmine ja õiendamine jne.

Komisjonilepingul, nagu see nähtub ülaltoodud definitsioonist, on väga palju sarnaseid jooni volituslepinguga. Komisjonär nagu volinikki volituslepingu järgi teostab tehinguid teise isiku — komitendi — arvel. Komisjonilepingu sellest tunnusest tuleneb rida tähtsaid norme, mis reguleerivad vahekordi komisjonäri ja komitendi vahel. Komisjonär ei vastuta komitendi ees kolmandate isikute poolt tehingute täitmise eest, mis on sõlmitud komisjonäri poolt komitendi arvel. Komisjonär on kohustatud aga kolmandate isikute poolt nende tehingute rikkumise korral viivitamata sellest teatama komitendile ja samuti koguma ja tagama vastavaid tõendeid. Ainult erilise kokkuleppe korras komitendiga võib komisjonär võtta enesele käenduse („delkredere") kolmandate isikute poolt tehingute täitmise eest, mis ta sõlmib kolmandate isikutega komitendi arvel. Selle käenduse eest saab komisjonär erilist tasu.

Et komisjonär üldreeglina ei vastuta tema poolt kolmandate isikutega sõlmitud tehingute täitmise eest, siis on ta kohustatud neid kolmandaid isikuid oma komitendile nimetama. Kui ta seda ei tee, siis arvatakse teda otsekui temale komitendi poolt ülesandeks tehtud tehingusse astunuks ja seepärast kannab ta vastutust tehingu täitmise eest ning peale selle ta ei saa komisjonitasu.

Erinormid antud küsimuse kohta on sätitud komisjonäridele — riiklikele ja kooperatiivsetele organisatsioonidele — ja komisjonilepingute kohta kaupade ekspordi ja impordi alal (vt. selle kohta TsK § 275-d märkus 1. ja 2.).

Kaubad, mis on komisjonäri käsutuses temale komitendi poolt ülesandeks tehtud tehingute täitmise korras, s. o. ostetud komitendile või saadetud viimase poolt müügiks, loetakse komitendi omandiks.

Nagu volinik volituslepingu järgi, peab ka komisjonär oma kohustusi täites, s. o. temale ülesandeks tehtud tehinguid sõlmides, käima

oma komitendi otseste juhatuste järgi. Ta on õigustatud taganema nendest juhatustest samadel juhtudel, kui see õigus on antud ka volinikule. Kui komisjonär taganeb oma komitendi juhatustest, siis langevad kõik sellest tekkivad mittekasulikud tagajärjed komisjonäri arvele.

Näiteks komisjonäri poolt komitendi vara müümise korral madalama hinnaga, kui on määratud viimase poolt, peab komisjonär komitendile tasuma komitendi poolt määratud ja komisjonäri poolt tegelikult saadud hinna vahe. Sellest kohustusest vabaneb komisjonär ainult sel korral, kui ta tõendab, et vara müük madalama hinnaga hoidis ära komitendi veel suuremad kahjud. Kui aga komisjonär sõlmib lepingu kolmanda isikuga kasulikumail tingimustel, kui see on tähendatud komitendi poolt, siis langeb kogu kasu viimasele, kuivõrd komisjonär tegutseb komitendi arvel.

Samuti nagu volinik volituslepingu alusel peab ka komisjonär komitendile üle andma kõik sõlmitud tehingute tagajärjel saadu, esitama aruande nende täitmise kohta ja samuti viivitamata teatama komitendile tehingute sõlmimisest ja nende täitmisest. Samuti on sarnane volituslepingu järgi volitaja ja komisjonilepingu järgi komitendi seisund. Sarnaselt volitajaga on komitent kohustatud enesele võtma kõik komisjonäri poolt sõlmitud tehingute resultaadid: vabastama komisjonäri enesele võetud kohustustest (vastu võtma temale komisjonäri poolt ostetud kauba või ümberpöördult — kohale toimetama komisjonäri poolt müüdud kauba). Komitent on kohustatud tasuma kõik komisjonäri kulutused ülesande täitmisel ja maksma komisjonärile kokkulepitud tasu.

Nimetatud sarnasusjoonte kõrval on komisjonilepingul rida olulisi õiguslikke erinevusi volituslepingust. Need erinevused, mis teevad vajalikuks reglamenteerida komisjonilepingut lepingu eriliigina, on põhimiselt järgmised: samal ajal kui volituslepingu järgi volinik esineb mitte ainult oma volitaja arvel, vaid ka tema nimel, esineb komisjonär alati omal nimel. Seepärast omandab komisjonäri tehingute alusel kolmandate isikutega õigused ja muutub kohustatuks nimelt komisjonär, aga mitte komitent.

See säte säilitab jõu ka neil juhtudel, kui komisjonär kolmanda isikuga sõlmitud lepingus nimetab komitendi nime, kelle ülesandel ta tegutseb, või kui komitent vahetult täidab komisjonäri poolt kolmanda isikuga sõlmitud lepingu (TsK § 275-v).

Sellest komisjonilepingu eristavast omapärast tuleneb rida seaduse konkreetseid norme komisjonilepingu kohta. Et komisjonäri tehingute järgi kolmandate isikutega omandab õigused ja muutub kohustatuks vahetult komisjonär, siis on komitent kohustatud komisjonäri vabastama kõigist tema poolt kolmandate isikute ees enesele

võetud kohustustest. Et tagada komitendi poolt selle tema kohustuse täitmist komisjonärile, on viimasele seadusega antud pandiõigus komitendi kaupadele ja muule varale, mis asub komisjonäri käsutuses. Samuti on komisjonär õigustatud kinni pidama oma rahalisi nõudeid komitendi vastu summadest, mis laekuvad komisjonärile komitendi arvel. Siiski võidakse seda kinnipidamise õigust realiseerida ainult nõuete rahuldamise järjekorra piires, mis on sätitud TsK § 101 ja TsPK § 266 (vt. TsK § 275-a ja 275-e).

Et komisjonär tema poolt sõlmitud tehingute alusel võtab õigused ja kohustused vahetult enesele üle, on kolmandaile isikuile komisjonäri volituste maht ja temale komitendi poolt antud komisjoniülesande sisu ükskõikne. Seega erinevad ka selles küsimuses komisjonilepinguga kindlaksmääratavad vahekorrad oluliselt volituslepinguga kindlaksmääratavaist vahekordadest. Volituslepingu suhtes ei ole tingimus voliniku tasu kohta oluline tunnus: volinikule tasu maksmist ei eeldata. Volitaja on kohustatud tasu maksma ainult sel korral, kui see on ette nähtud lepinguga või kinnitatud taksidega.

Komisjonilepingu suhtes vastupidi on komisjonäri teenete tasulisus oluliseks õiguslikuks tunnuseks. Viide komisjonilepingu tasulisusele on selle lepingu definitsiooni, mis on antud TsK § 275-a, sisse võetud, seepärast ei vabasta kokkuleppe puudumine komisjonäri ja komitendi vahel komisjonitasu suuruse kohta ja isegi, veel enam, lepingus tasutingimuse enese puudumine komitenti kohustusest maksta komisjonärile tasu temale tehtud ülesande täitmise eest. Komisjonitasu suurus võib olla määratud nii protsendilises vahekorras komisjonäri poolt sõlmitud tehingute summaga kui ka mingis teises seadusega mitte keelatud vormis.

Komisjonitasu ei lubata määrata vahe või vahe osa kujul hinna vahel, mis on määratud komitendi poolt, ja kasulikuma hinna vahel, mille alusel komisjonär sõlmib tehingu. Erand selles suhtes on lubatud komisjonilepingute kohta kaupade ekspordi või impordi alal.

Kui poolte vahel puudub kokkulepe komisjonitasu suuruse kohta, otsustatakse see küsimus kohtu poolt.

2. **Komisjonilepingu rakendamise ala.** Meie plaanimajanduse tingimustes pole enamikul juhtudel vajadust komisjonäri osavõtu järgi sotsialistlike organisatsioonide vahelistest vahekordadest. Seepärast on sotsialistlike organisatsioonide vahelisel komisjonilepingul küllalt kitsas rakendamisala. Nii näiteks rajanevad komisjoni põhimõtetel vahekorrad varuvate organisatsioonide ja tarbimiskooperatsiooni organisatsioonide vahel põllumajanduslike saaduste detsentraliseeritud varumise teostamise alal, meie importivate organisatsioonide ja — importtoodangu tarbijate — majandusorganite vahel (vt. selle kohta

NSVL RKN juures asuva end. Majandusnõukogu määrust nr. 68 11. jaanuarist 1940. a., ja samuti mõningatel teistel juhtudel, mis on otseselt ette nähtud seadusega või vastava rahvakomissariaadi või peavalitsuse juhatustega.

Kodanike vahelistes vahekordades rakendatakse komisjonilepingut samuti võrdlemisi harva — elu-olustikuliste teenete osutamise korras. Üksikute kodanike tegelemine komisjonioperatsioonidega kutseliselt ei või aset leida, sest see tähendaks tegelemist mittetöötava elukutsega — kaubandusliku vahetalitusega, vahetalitusega transpordi- ja krediidioperatsioonide sõlmimisel jne.

Kodanike ja sotsialistlike organisatsioonide vahelistes vahekordades rakendatakse komisjonilepinguid riiklike komisjonimagasinide tegevuses. Poolte — riikliku komisjonimagasini — komisjonäri ja kodaniku — komitendi — vahekorrad reguleeritakse peamiselt Tsiviilkoodeksi normidega komisjonilepingu kohta, mis on osaliselt mõningate eeskirjadega täiendatud ja täpsustatud, mis on antud komisjonimagasinide teenete poole pöörduvate kodanike huvides.

Riiklikud komisjonimagasinid võtavad komisjoni põhimõtetel kodanikelt müügiks vastu laiatarbe- ja koduse majapidamise esemeid. Asjade komisjonile võtmisel määratakse hind, mille alusel asi tuleb müüa, NSVL RKN määrusega 13. oktoobrist 1936. a. (LSKK 1936. a. nr. 65, art. 435) ettenähtud korras. Selle määrusega on ka sätitud komisjonile antud asjade müügi eest magasinide komisjonitasu suuruse maksimaalne määr (15% asja müügihinnast, kuid antikvaarsete asjade suhtes 30%).

Komisjonile võetud asjade normaalne müügi tähtaeg on kaks kuud. Kui kahe kuu jooksul asja ei müüda, siis kokkuleppel komitendiga alandatakse müügihinda. Komitent on õigustatud igal ajal tagasi võtma komisjonile antud asja. Müüdud asjast saadud raha on magasin kohustatud oma komitendile välja maksma kolme päeva jooksul pärast müüki.

24. peatükk.

HOIULEPING.

§ 1. Hoiulepingu mõiste. § 2. Poolte õigused ja kohustused.

§ 1. Hoiulepingu mõiste.

1. **Hoiulepingu definitsioon.** Hoiulepingu alusel kohustub üks pool (hoiulevõtja) hoidma asja, mis talle on antud teise poole (hoiuleandja, hoiustaja) poolt, ja selle asja viimasele tagasi andma hoiutähtaja möödumisel.

Hoiulepingu põhiotstarbeks on seega asja hoidmine, s. o. selle säilitamine muutmatul kujul, kuivõrd see on võimalik asja enese omaduste tõttu. Kohustus hoida lepinguesemeks olevat asja esineb ka paljudes teistes lepingutes. Nii peab müüja hoidma vara kuni selle üleandmise hetkeni (TsK § 187), tööettevõtja on kohustatud tarvitusele võtma kõik abinõud temale usaldatud vara täielikuks säilitamiseks (TsK § 222) jne. Kuid neil juhtudel hoiukohustus täiendab teisi kohustusi, mis taotlevad iga üksiku lepinguliigi puhul hoidmisest erineva põhieesmärgi teostamist. Hoidmine kui toimingu põhieesmärk esineb ainult hoiulepingus, tõstes ta sellega esile omaette lepinguliigina.

2. **Hoiulepingu rakendamise ala.** Hoiuleping leiab meie sotsialistlikus tsiviilkäibes võrdlemisi piiratud rakendust. Sotsialistlikud majanduslikud organisatsioonid hoiavad nende poolt toodetava produktsiooni ja nendele kuuluva tooraine, materjalid ja kaubad oma ladudes, kasutamata hoiuoperatsioone (asja hoidmine omaniku poolt ei ole hoid). Kõik elevaatorid (teraviljalaod) on näiteks Teravilja Varumise Ühenduse korralduses, millesse tuleb kokku riigile üleantav ja müüdav teravili. Üldkasutuslikud kaubalaod, s. o. ettevõtted, mis võtavad hoiule kaupu igalt isikult, kes on tegutsenud meil rahvamajanduse taastamise eest võitlemise perioodil, on käesoleval ajal likvideeritud. Laod, mis tegelevad võõra toodangu hoidmisega, jäid alles ainult nendes harudes, kus hoidmine nõuab tehniliste tingimuste tõttu erilist sisseseadet. Sellisteks ladudeks on esmajoones külmutuslaod.

Hoiuleping leiab peamist rakendamist kodanike elu-olustikuliste vajaduste rahuldamises. Rida ettevõtteid tegeleb isikliku tarbimise ja koduse majapidamise asjade hoiuga. Selliste ettevõtete hulka kuuluvad kommunaalsed pandimajad, mille üheks põhikirjaliseks ülesandeks on asjade hoiule võtmine. Soojade riiete hoiuga tegeleb Karusnahkade Kaubastu. Võõrastemajad, puhkekodud ja sanatooriumid võtavad hoiule neis elunevate kodanike asju. Raudteejaamades on olemas käsipakkide hoiuruumid. „Garderoobid" ja „riidenagid" asutistes hoiavad külastajate riideid. Eraldi tuleb mainida operatsioone riigi hoiukassades, mis võtavad hoiule riigilaenude obligatsioone.

Peale ülaltoodud juhtude, mil hoidmine on organisatsiooni-hoiulevõtja alatiseks plaanipäraseks tegevuseks, esineb hoiuleping väga sageli episoodilise tehinguna, mis on üksiknähtus mõlema poole praktikas. Töötajad annavad sageli oma lähedastele või tuttavatele mingi asja hoiule. Mingi õnnetuse (tulikahju, avarii, jms.) korral võidakse vara anda, olenemata sellest, kellele see kuulub, hoiule

esimesele vastutulevale isikule (niinimetatud hädavajalik hoid). Eeskirjad järelevalveta ja hulkuva karja kohta (Vene NFSV RKN määrus 26. oktoobrist 1932. a. — VSKK 1932. a. nr. 83, art. 362) määravad, et selline kari antakse lähemale kolhoosile või sovhoosile ajutiseks ülalpidamiseks. Selline ajutine ülalpidamine kujutab olemuselt karja hoidmist kuni tema valdaja avastumiseni ja seejuures moodustavad tekkinud vahekorrad samuti hoiulepingul põhinevate vahekordade eriliigi.

Hoiulepingu osatähtsus suurenes märksa Isamaasõja tingimustes. Osa nõukogude territooriumi ajutise okupatsiooni ajal andsid kolhoosid, kes oma karju vaenlase eest ära ajasid, need ajutiseks ülalpidamiseks tagala kolhoosidele, ja võtsid need pärast oma külade vabastamist fašistlikest anastajaist tagasi. Tööstuse evakuatsiooni ja ümberpaigutamise tingimustes võttis vara hoiuleandmine suure ulatuse ja tekitas palju kohtulikke vaidlusi.

3. **Hoiulepingu kohta käivad seadusandlikud aktid.** Tsiviilkoodeks ei näe hoidu ette tema poolt reguleeritud lepingute hulgas. Sellest ei järeldu siiski, et hoiuga loodavad suhted on nõukogude tsiviilõigusele tundmata. Vene NFSV Kohtu RK seletas juba 1924. a., et hoolimata TsK-s vooriveo-, hoiu- ja pruuklaenulepingute reglamentatsiooni puudumisest on need lepingud tsiviilkäibes olemas ja pole mingit vajadust rakendada nende kohta tööettevõtte või teiste sääraste lepingute norme (Vene NFSV Kohtu RK seadusandlike esitiste osakonna seletus 25. novembrist 1924. a., „Еженедельник советской юстиции", 1925. a. nr. 12, lk. 310).

On olemas rida määrustikke, mis normivad hoiu üksikuid liike. Nii näiteks on külmutusmajade operatsioonid toodete hoiu alal ette nähtud Toiduainete RK poolt antud Määrustikus külmutusladude kohta. Hoid kommunaalseis pandimajades toimub Vene NFSV RKN poolt 15. detsembril 1939. a. kinnitatud Kommunaalpandimaja tüüppõhikirja alusel (Finants-majanduslike seaduste kogu 1940. a. nr. 5—6). Eeskirjad käsipakkide ja -pagasi hoiuruumide operatsioonide kohta on fikseeritud Teede RK Tariifi käsiraamatus, mis on väljavõttena trükitud reisirongide iga-aastases ametlikus sõiduplaanis.

Nende spetsiaalsete eeskirjade kõrval tuleb poolte kohustuste kindlaksmääramiseks hoiu puhul kasutada TsK-s sisalduvaid norme hoiu kohta, mis on kohaldatavad vahekordadele, mis tekivad müügist (§ 187), tööettevõttest (§ 222) ja komisjonilepingust (§ 275-i ja 275-k). Tuleb viidata samuti normidele selle küsimuse kohta, mis sisalduvad NSVL RKN määruses 17. augustist 1931. a. „Tasumata kaupade vastutusliku hoiu kohta müüjate poolt" (LSKK 1931. a.

nr. 53, art. 343), ühes muudatustega (LSKK 1936. a. nr. 31, art. 278). Vastutus kaupade säilitamise eest raudteevedude puhul on ette nähtud NSVL Raudteede määrustikus (LSKK 1935. a. nr. 9, art. 73).

4. **Pooled hoiulepingus.** Ülemal hoiulepingu rakendusala kohta öeldust selgub, et poolteks on selles kodanikud (füüsilised isikud) ja organisatsioonid (juriidilised isikud).

Erinevalt üldistest nõuetest poolte teovõime olemasolu kohta võib hoidu lugeda tekkinuks isegi hoiuleandjate teovõime puudumisel, kui asjaolud on sellised, et hoid sõlmitakse üksnes tema huvides. Kui asi on võetud hoiule lapselt või vaimuhaigelt, siis ei saa hiljem eitada sellest faktist tulenevaid kohustusi, viidates teise poole teovõimetusele.

5. **Hoiuobjektid.** Hoiuobjektideks on asjad, mida võib oma füüsiliselt loomuselt paigutada hoiulevõtja korralduses olevasse ruumi või maa-alale. Seepärast pole hoiuleping võimalik ehitise või teiste maast mittelahutatavate seadmete ja esemete suhtes. Selliste objektide valve toimub töölepingu alusel (vahtide jne. poolt).

Hoiuesemeks ei või olla esemed, mille hoidmine on kriminaalseadusega keelatud.

Hoiuleping sõlmitakse individuaalselt määratud asjade suhtes: hoiu lõppemisel tuleb hoiuleandjale tagasi anda nimelt sama asi või sama asjade partii, mis on tema poolt antud. Eriliigi moodustab liigitunnustega määratud pudenevate asjade või vedelike hoid (näiteks teravilja hoid elevaatorites, spetsiaalsetes hoiukohtades, kuhu paigutatakse samast sordist asjad, mis kuuluvad eri valdajaile). Seejuures tekkiva segunemise (ilmetustumise) tagajärjel antakse hoiuleandjale tema poolt antud objektide tagasisaamisel välja objekte samast liigist ning sordist, aga mitte individuaalselt neid, mis ta andis. Sellist hoidu nimetatakse ilmetustumisega hoiuks. Seda rakendati meil perioodil, mil teraviljaelevaatoritel oli kaubaladude iseloom, kuid käesoleval ajal seda meie praktikas enam ei esine.

§ 2. Poolte õigused ja kohustused.

1. **Hoiulepingu sõlmimine.** Poolte õigused ja kohustused hoiulepingu nagu iga teisegi lepingu puhul tekivad hetkest, mil hoiuleping loetakse sõlmituks. Erinevalt teiste lepinguте enamikust ei ole selleks hetkeks aga poolte vahel kokkuleppe saavutamine, vaid hoiuobjektiks oleva asja üleandmise hetk. Põhikohustus, mis tekib hoiulepingu tagajärjel ja seisneb asja hoidmises, võib teostuda alles pärast seda, kui asi satub hoiulevõtja vahetusse käsutusse. Pole võimalik asja hoiu eest vastutavaks teha isikut, kellele pole antud füü-

silist võimalust seda valvata. Seetõttu loetakse hoiulepingut reaalseks lepinguks, s. o. selliseks, mille sõlmimiseks nõutakse peale poolte kokkuleppe ka asja üleandmist.

2. **Hoiulevõtja kohustused.** Hoiulevõtja põhikohustuseks, nagu juba ülemal on öeldud, on hoiuobjekti hoidmine. Tema teised kohustused on seotud selle põhikohustusega ja on allutatud sellele.

Asja hoidmiseks on hoiulevõtja kohustatud andma ruumi ja võtma tarvitusele vastavaid abinõusid selleks, et tagada selle hilisema „tervelt ja säilinult" tagasiandmise võimalus. Asjade hoidmise abinõude iseloom määratakse hoiu iga liigi ja mõnikord ka iga üksikjuhtumi konkreetsete tingimustega. Minimaalne hool on asja riisumise võimaluse kõrvaldamine. Teistel juhtudel kuulub asja alalhoiu abinõude hulka kahjulike väliste mõjutuste kõrvaldamine — selle reostamise võimaluse, kahjurite (hiirte, koide jms.) poolt rikkumise vältimine ja mõnikord ka kahjulike protsesside takistamine, mis arenevad hoitavate asjade sees.

Hoolikuse määr, mida peab avaldama hoiulevõtja (teiste sõnadega, tema kohustusel lasuvate toimetuste ring asja hoiu alal) tehakse kindlaks mitte ainult hoiu liigiga, vaid ka sellega, kas hoiulevõtja tegeleb asja hoiuga alatise tegevusena või on hoid temale juhuslikuks operatsiooniks.

Esimesel juhul peab tema tarvitusele võtma hoiu spetsiaalseid abinõusid, mida professionaalselt praktiseeritakse sellist liiki operatsioonide puhul. Teisel juhul peab ta rakendama üksnes neid abinõusid, mida ta rakendab oma asjade suhtes, mis asetsevad samas ruumis, kus on ka hoiuobjekt.

Hoiulevõtja ei tohi üldreeglina kasutada tema poolt hoitavaid asju, sest enamikul juhtudel tekitab kasutamine asja kulumist. Erandit lubatakse vaid elu-olustikulise hoiu mõningail juhtudel, mil kasutamine võib toimuda erilise kahjuta asja säilivusele; seejuures on hoiuleandja nõusolek vajalik. Peale selle võivad kolhoosid ja sovhoosid järelevalveta ja hulkuva karja hoidmisel ekspluateerida teda oma majapidamistes.

Hoiulevõtja teiseks kohustuseks on asja tagasiandmine hoiuleandjale, kusjuures tagasiandmisega lõpeb hoiulepingu kehtivus. Hoiuleandjal on õigus nõuda asja tagasi igal hetkel, olenemata sellest tähtajast, kui kauaks on hoiuleping sõlmitud. Tähtaeg tähendab hoiulepingus piiri, millega lõpeb asja hoidmise kohustus, kuid see ei seo hoiuleandjat asja tagasisaamises. Asja tagasiandmine toimub selles ruumis, kus seda hoiti — hoiulevõtjal ei lasu kohustust toimetada asi tagasi hoiuleandjale. Tagasiantav asi peab olema „terve ja säilinud", arvestades siiski loomulikku kahanemist, mis

määratakse kindlaks vastavalt NSVL RKN määrusele 4. oktoobrist 1935. a. (LSKK 1935. a. nr. 54, art. 444) väljakuulutatavate normide alusel.

Hoiulevõtja kannab hoiuleandja ees vastutust asja mittetagasiandmise või tema tagasiandmise korral halvenenud seisundis hoiukohustuste rikkumise tagajärjel. Real hoiu juhtudel on hoiulevõtja vastutus kõrgendatud: selle ulatus on suurem tavalisest lepingulisest vastutusest. Neil juhtudel eeldatakse hoiulevõtja hooletust ka siis, kui on võimalik kõnelda asja juhuslikust hävimisest või riknemisest. Professionaalse hoiu puhul spetsiaalselt sisseseatud ruumides vastutavad vastavad ettevõtted tavaliselt ka juhuse eest, s. o. vastutavad kuni vääramata jõuni. Kaupade raudteede transportekspeditsioonikontorite ladudes hoidmiste tingimustes on näiteks öeldud, et nad ei kanna vastutust kaotsimineku, vähenemise või riknemise eest loodusjõulise iseloomuga sündmuste puhul. Analoogiline norm leidub Määrustikus külmutushoonete kohta. Järjekindel on selle sätte laiendamine kõigi ettevõtete kohta, mille tegevusse kuulub võõraste asjade hoiulevõtmine.

Asutised, ettevõtted ja organisatsioonid, kes oma tegevuse tõttu võtavad kodanikelt asju hoiule (teatrid, võõrastemajad, saunad jne.), tasuvad neile hoiuleantud asjade kaotsimineku korral tekkinud kahju riikliku kaubanduse kõrgendatud (kommerts-) hindade alusel, arvesse võttes kulumist (NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrus 15. aprillist 1943. a.).

Elu-olustikulise ja üldse ühekordse hoiu puhul, mil asi tavaliselt paigutatakse koos hoiulevõtja varaga ja jagab selle vara riisikot, vastutab hoiulevõtja asja säilimise eest ainult süü (pahatahtluse või ettevaatamatuse) olemasolul.

3. **Hoiuleandja kohustused.** Hoid võib olla tasuline ja tasuta. Hoiutasu ei moodusta hoiulepingu kohuslikku tingimust. Sellest hoolimata on kohasem alustada hoiuleandja kohustuste käsitlemist hoiutasu kohustusest, s. o. lähtuda tasulisest hoiust.

Hoiutasu määratakse ühekordse hoiu puhul poolte kokkuleppega. Ettevõtetel, millel hoidmine on alatiseks tegevuseks, on tavaliselt tariifid, mis kinnitatakse kõrgemalseisvate instantside poolt, arvestades kasutajate huvisid.

Peale tasu hoiuteenete eest on hoiuleandja kohustatud hoiulevõtjale tasuma kõik vajalikud kulutused, mis on vahetult tekkinud asja hoiust. Kulutuste tasumine on kohuslik ka tasuta hoiu korral. Tasulise hoiu puhul arvestatakse kulutused tavaliselt hoiutasusse.

Hoiuleandja iseseisvaks kohustuseks on asja tagasivõtmine pärast hoiutähtaja möödumist. Hoiuleandja on kohustatud hoiulevõtja

vabastama edasisest hoolitsusest asja eest. Hoiu pikendamine on võimalik ainult hoiulevõtja nõusolekul. Hoiu korral kuni nõudmiseni, s. o. kui lepingus pole sätteid selle kehtivuse tähtaja kohta, on hoiulevõtjale antud õigus teatada hoiuleandjale oma soovist lõpetada hoid ja määrata hoiuleandjale tähtaeg asja vastuvõtmiseks.

Hoiuleandja poolt pärast hoiutähtaja möödumist asja tagasivõtmise kohustuse rikkumine, s. o. viivitus hoiuleandja poolt, toob kaasa hoiulevõtja vastutuse vähenemise, vastavalt üldistele sätetele usaldaja viivituse kohta (TsK § 122). Edasi, pärast hoiuleandja viivituse algusest teatud tähtaja möödumist on hoiulevõtja õigustatud vabastama end asjast selle müümisega vastavas, varemini kindlaksmääratud korras. Hoiuobjekti likvideerimisest saadud summa tuleb üle anda hoiuleandjale.

Lõpuks kuulub hoiuleandja kohustuste hulka lepingu sõlmimisel hoiulevõtja informeerimine kõigist asja omadustest ja defektidest, mis võivad hoiulevõtjale varalist kahju põhjustada.

25. peatükk.

VEDU.

§ 1. Veokohustuse mõiste. Veo liigid. § 2. Kaupade vedu raudteel. § 3. Kaupade vedu merel. § 4. Kaupade vedu siseveeteedel. § 5. Kaupade vedu õhus. § 6. Reisijate ja pagasivedu.

§ 1. Veokohustuse mõiste. Veo liigid.

1. **Veokohustuse mõiste.** Veo puhul võtab vedaja enesele kohustuse tasu eest toimetada kaup, reisija või pagas kindlaksmääratud kohta.

Veokohustusest võtavad tingimata osa kaks isikut: 1) vedaja ja 2) reisija või kaubasaatja. Kaubaveost võtab tavaliselt osa veel kolmas isik — kaubasaaja.

Kuna NSV Liidus raudtee-, vee- ja õhutransport on riiklik omand, on peamisteks vedajaiks riiklikud transpordiettevõtted. Nende hulka kuuluvad raudteed, mere- ja jõelaevandus, õhutranspordi-ettevõtted ja teised. Peale selle on vedajaiks kooperatiivsed transpordiartellid ja kolhoosid, samuti ka väikeste vedudega tegelevad üksikkodanikud.

Kaubasaatjaks on isik, kelle nimel antakse kaup vedamiseks. Pole vajalik, et kaubasaatja oleks kauba omanik.

Kaubasaajaks on isik, kellele vedaja peab kauba välja andma selle kättetoimetamise kohas. Kaubasaajaks võib olla kauba-

saatja ise, kuid enamikul juhtudel on kaubasaajaks teine isik, kellele nendevaheliste vahekordade tõttu peab kaubasaatja kauba kätte toimetama (ostja, tellija jne.). Kaubasaaja ei võta osa veokohustuse sättimisest, kuid tal on vedaja suhtes siiski teatud õigusi ja ta kannab kindlaksmääratud kohustusi (õigus kahjutasule kauba kaotsiminekul või vigastusel, kohustus välja vedada kättetoimetatud kaup jne.).

Vedaja põhikohustuseks on vedamine, s. o. temale kuuluvate transpordivahendite abil kauba, reisijate või pagasi kohaletoimetamine kindlaksmääratud kohta.

Vahekorrad veo alal lähenevad oma juriidilise loomuse tõttu tööettevõtte puhul tekkivaile vahekordadele. Vedaja nagu tööettevõtjagi, kohustub omal riisikol teostama tasu eest teise poole ülesandel teatava töö (võrdle TsK § 220). See töö seisneb reisija, pagasi või kauba toimetamises ühest kohast teise. Kuid peale tähendatud õiguslike tunnuste on veovahekordadele omane ka rida teisi, mis põhjustab vajadust veovahekordade eriliseks õiguslikuks reguleerimiseks.

Mis puutub kaubasaatja või reisija poolt vedajale makstavasse tasusse, siis sotsialistliku transpordi teenuste eest tasumine toimub üldreeglina tariifi korras. See tähendab, et veotasu ja teised veo täitmisega seotud maksud määratakse kindlaks mitte poolte kokkuleppega, vaid riigi enese poolt. Vastavate transpordiala ministeeriumide poolt väljatöötatud tariifid kinnitatakse NSVL Min. Nõukogu poolt.

2. **Veo liigid.** Olenevalt liiklemisteedest ja transpordivahendite liigist eristatakse mitu veo liiki: raudteetransport, meretransport, transport siseveeteedel, õhutransport, autoveotransport.

Vedu, mida teostatakse transpordi ühe liigi ühe transpordidokumendi alusel (näiteks raudteetransport), kuigi erinevate transpordiettevõtete (näiteks erinevate raudteede) poolt, nimetatakse *otseühendusveoks*.

Kui aga vedu toimub ühel raudteel, siis nimetatakse seda vedu kohalikuks veoks.

Vedu, millest võtavad osa kaks või mitu transpordiliiki, nimetatakse *segaveoks* (raudtee-veetransport, raudtee-vee-õhutransport ja teised), kui see toimub *ühise transpordidokumendi* (saatekirja) alusel — vt. LMKK 1944. a. nr. 5, art. 96 avaldatud eeskirju.

Nõukogude seadusandlus ei reguleeri kõiki veoliike mingi ühtse seadusandliku aktiga. Veo üksikud liigid reguleeritakse eriliste seadustega, välja arvatud autoveotransport. Viimasest veoliigist tulene-

vad poolte õigussuhted reguleeritakse peamiselt mitmesuguste transpordiettevõtete ja -organisatsioonide tüüpveolepingutega.

Nõukogude transpordiõiguse normide sisu avastamiseks on NSVL Ülemkohtu pleenumi juhenditel oluline tähtsus. Nende hulgas tuleb eriti osutada NSVL Ülemkohtu pleenumi määrusele 29. jaanuarist 1942. a. „Protsessuaalsete rikete kohta asjus, mis kohtute läbivaatamisele kuuluvad NSVL Raudteede määrustiku ja Siseveeteede-transpordimäärustiku alusel" (NSVL Ülemkohtu pleenumi määruste kogu 23. juunist 1941. a. kuni 1. märtsini 1942. a.).

3. **Vedude planeerimine.** Vedude iseloomustavaks jooneks NSV Liidus on vedude plaanipärasus.

Sotsialistliku transpordi tegevus on ühtse rahvamajandusplaani lahutamatut osa kujutava reisijate- ja kaupadeveo riikliku plaani täitmine.

Vedude planeerimine on sotsialistliku transpordi kõigi liikide aluseks.

§ 2. Kaupade vedu raudteel.

1. **Kaupade raudteeveo planeerimine.** Kaupade vedu raudteel on reguleeritud Raudteede määrustikuga 10. veebruarist 1935. a. (LSKK 1935. a. nr. 9, art. 73 ühes hilisemate muudatustega), samuti ka eriliste veo- ja tariifieeskirjadega.

Raudtee ja kaubasaatja vahelised kohustused kaupade veo alusel raudteel tekivad riiklikust veoplaanist. Raudtee on kohustatud vedama ja kaubasaatja — kaupa veoks üle andma niivõrd, kui see järeldub veoplaanist. Seejuures Raudteede määrustik ei nõua lepingu sõlmimist raudtee ja kaubasaatja vahel.

Vastavalt Raudteede määrustiku § 1 „on raudteede põhikohustuseks kaupade- ja reisijateveo riikliku plaani täitmine". Kaubad võetakse raudteede poolt veoks plaani järgi (§ 9).

Veetavad kaubad jagatakse, olenevalt nende iseloomust, kahte kategooriasse. Esimesse kategooriasse kuuluvad üleriikliku tähtsusega kaubad (süsi, nafta jne.), mis planeeritakse Teedeministeeriumi poolt tsentraliseeritud korras. Nende kaupade nomenklatuur kinnitatakse NSVL Min. Nõuk. poolt. Teise kategooriasse kuuluvad kohaliku tähtsusega kaubad, mis planeeritakse raudteede ülemate poolt.

Veoplaanid jagatakse aastasteks, kvartaalseteks ja kuisteks. Vahetu tähtsus on raudteevedude kohta vedude kuuplaanidel. Vastavalt Raudtee määrustiku § 12 antakse vedude kuuplaani alusel igale üksikule saatjale vedude kuuplaaniline norm.

Veo ja pealelaadimise kuunormid on plaaniülesandeks, mis kuu-

luvad tingimatule täitmisele nii raudtee kui ka kaubasaatja poolt. Raudtee peab ette andma plaaniga määratud vagunite hulga ja kaubasaatja peab kasutama temale plaaniga antud vagunite hulka pealelaadimiseks.

Lähte- ja sihtjaamad, samuti ka esimese ja teise kategooria kaupade saajad määratakse vahetult saatjate poolt.

Suurima kooskõla eesmärgil raudteejaamade ja saatjate töös pealelaadimise plaani täitmise alal on kaubasaatja kohustatud jaamaülemale esitama avalduse pealelaadimise kohta. Sellised avaldused tuleb esitada kolm päeva enne iga viispäeviku saabumist. Avalduses tähendatakse kalendriline plaan pealelaadimise päevade kohta viispäeviku jooksul (Raudteede määrustik § 19).

2. **Vastutus veoplaani rikkumise eest.** Vedude kuuplaani mittetäitmise eest kannavad vastutust nii raudtee kui ka saatja. Raudtee maksab trahvi vedude plaani järgi vagunite mitteetteandmise ja tema süü tõttu vähemlaadimise eest.

Saatja maksab trahvi raudtee poolt etteantud vagunite mittelaadimise, etteantud vagunite vähemlaadimise või pealelaadimisest keeldumise eest. Trahvi maksmisest võidakse raudteed ja saatjat vabastada ainult seaduses täpselt loendatud juhtudel. Sellisteks trahvi maksmisest vabastavaiks juhtudeks on: loodusjõulised sündmused (tulikahjud, ummistused, uputused), raudtee administratsiooni keeld teatud suundades kaupade pealelaadimise kohta ja mõned teised Raudtee määrustiku § 63 ja 64 ettenähtud juhud.

Isikud, kes on vahetult süüdi vedude plaani mittetäitmises, võetakse vastavatel juhtudel distsiplinaar- või kriminaalvastutusele (Raudtee määrustik § 62—64).

Kaupu võetakse väikesaadetistena veoks vastu eriliste ööpäevaste normide piirides, mis on määratud raudtee ülema poolt teise kategooria kaupade plaanis (Raudtee määrustik § 14).

Raudteetranspordi veoplaani täitmise arvestuse põhidokumendiks on niinimetatud arvestuskaart.

3. **Kaupade raudteeveo vormistamine.** Vastavalt Raudtee määrustiku § 29 loetakse kaup veoks vastuvõetuks hetkest, kui ta on vastu võetud lähtejaama poolt ühes saatekirjaga ja saatja poolt on tasutud kõik maksud, mis kuuluvad tasumisele kauba saatmisel.

Kauba vedamiseks vastuvõtmise aeg tõestatakse jaama templi pealelöömisega saatekirjale.

4. **Saatekiri.** Saatekirjaks nimetatakse erilist dokumenti, mis koostatakse raudtee poolt kauba veoks vastuvõtmisel. Kauba veoks esitamine saatekirjata ei tekita raudteele kohustust kauba veoks.

Saatekiri koostatakse ja kirjutatakse alla saatja poolt. Kui kaupu

saadetakse asutiste, ettevõtete või organisatsioonide poolt, märgitakse saatekirjale peale vastava asutise, ettevõtte või organisatsiooni nimetuse ja pitseri või templi kaubasaatja agendi perekonnanimi (Raudtee määrustik § 30).

Saatekiri on saatedokumendiks. Ta läheb koos kaubaga ja antakse välja kaubasaajale koos kaubaga (Raudtee määrustik § 44).

Saatekiri koostatakse kindla kaubasaaja nimele (nimeline saatekiri). Order- ja ettenäitaja-saatekirju ei lubata.

Kõige olulisemateks andmeteks, mida saatja peab saatekirjas tähendama, on:

1) lähte- ja sihtjaama tähendamine;
2) saatja ja saaja nimetus ja aadress;
3) kauba kirjeldus;
4) kohtade arvu tähendamine;
5) pakendi liik;
6) kauba kaal;
7) märkmed tariifide, maksude jt. kohta.

Saatja kannab tsiviil- ja kriminaalvastutust tema poolt saatekirja kantud andmete tõelisuse eest. Raudteele kuulub nende andmete tõelisuse kontrollimise õigus (Raudtee määrustik § 30).

Saatekiri on raudteeveolepingust tekkivate poolte õiguste ja kohustuste tõendamise põhivahendiks.

Kaubasaatja palvel võidakse temale välja anda kviitung kauba vedamiseks vastuvõtmise kohta. Kviitung on raudtee tähik, mis kinnitab raudtee poolt kauba veoks vastuvõtmist. Mingeid õigusi kauba käsutamiseks kviitung ei anna.

5. **Kauba üleandmise ja vastuvõtmise kord.** Kaup antakse raudteele üle kaaluga või tükikaupa, olenevalt kauba liigist. Kaubad, mis laaditakse peale raudteejaamade ladudest ja teedelt, kaalutakse raudtee poolt tema vastutusel. Kaubad, mis saadetakse juurdeveoteedelt, mitte-üldkasutuslikest ladudest ja pealelaadimispunktidest, kaalutakse saatja või raudtee poolt kokkuleppel saatjaga. Raudteel on õigus kontrollida saatja poolt näidatud kauba kaalu (Raudtee määrustik § 32).

Kauba kaal kantakse saatekirja selle poole poolt, kes määrab kindlaks kauba kaalu.

Kaubad, mis vajavad taarat veol kaotsimineku ja riknemiste eest hoidmiseks, tuleb esitada veoks korraliku taaraga, mis tagab kauba täielikku säilimist. Vastasel korral peab raudtee keelduma kauba vastuvõtust. Kauba veoks andmisel taaras, millel on selliseid puudeid, mis ei tekita kauba teel riknemise või kaotsimineku kartust, võib raudtee kauba veoks võtta ainult taara puuete saatekirjale ja

kviitungile märkimisega. Märge taara puudulikkuse kohta tuleb teha saatekirjale kohuslikult ja alla kirjutada saatja poolt (Raudtee määrustik § 31).

6. **Kauba veosuuna valik.** Veoks vastuvõetud kauba kohustub raudtee vedama lühimas suunas. Selle suuna valik ei sõltu kaubasaatjast.

Raskuste tekkimisel kaupade lühimas suunas saatmisel ja samuti transpordivahendite kõige otstarbekamaks kasutamiseks võidakse Teedeministeeriumi poolt määrata ringsuunad (Raudtee määrustik § 28).

7. **Kauba kohaletoimetamine kindlaksmääratud tähtajaks.** Kaup tuleb raudtee poolt kohale toimetada veo suhtes kindlaksmääratud tähtajaks.

Viivituse eest kaupade kohaletoimetamises maksab raudtee trahvi. Kui kauba kohaletoimetamine on viibinud üle 30 öö-päeva, on kaubasaaja õigustatud lugema kaupa kaotsiläinuks ja nõudma raudteelt tasu kauba kaotsimineku eest. Kiiresti riknevate kaupade kohta on Teede Rahvakomissariaadi poolt määratud lühemad tähtajad.

Kauba ootamise tähtaega võidakse pikendada kuni 90 öö-päevani liiklemise katkemise korral kauba saatmise teel või teiste asjaolude puhul, mis vabastavad raudtee vastutusest õigeaegse kohaletoimetamise eest.

Kaubasaaja kaotab õiguse trahvi või kahjutasu saada kauba kohaletoimetamise viibimise tagajärjel, kui ta ei vii kaupa ära raudtee poolt määratud tähtaja jooksul (Raudtee määrustik § 72).

8. **Sihtjaama muutmine.** Vedude planeerimissüsteemis pole kaubasaatja õigustatud omal äranägemisel muutma sihtjaama. Muutmisi lubatakse ainult erandjuhtudel teedeülema loal, kusjuures muutmist nõudnud organisatsioonilt võetakse 300-rublaline trahv iga vaguni pealt (Raudtee määrustik § 37).

9. **Kauba väljaandmine ja selle vastuvõtmine saaja poolt.** Kohalejõudnud kaupadest on sihtjaam kohustatud kaubasaajale teatama. Seda tehakse kaubakassa juurde teadaande väljapanemisega või erilise teadetenimekirja koostamisega. Kui saatekirjas on tähendatud saaja aadress või saaja teatas raudteele oma aadressi, peab sihtjaam saatma teatise saajale kauba päralejõudmise päeval või igal juhul mitte hiljem kui järgmise päeva kella 12 (Raudtee määrustik § 41).

Koos kaubaga antakse saajale välja saatekiri. Kui arveldused veo eest teostatakse tsentraliseeritud korras, siis antakse saajale tema palvel saatekirja asemel saatekirja ärakiri (Raudtee määrustik § 44).

Saaja võib nõuda, et sihtjaamas kontrollitaks kauba kaalu ja

kauba seisundit. Raudtee on kohustatud kontrollima kauba kaalu, mis on kohale jõudnud mittekorralikus vagunis või rikutud plommidega vagunis (Raudtee määrustik § 45). Kauba iga avastatud puudujäägi, kaotsimineku või riknemise juht vormistatakse kommertsaktiga. Kommertsakti koostavad ühiselt raudtee esindaja ja kaubasaaja. Kommertsakti ärakiri antakse kaubasaajale.

Sihtjaama saabunud kaup hoitakse alal viis öö-päeva pärast selle mahalaadimist raudtee vahenditega või pärast vaguni etteandmist saaja vahenditega mahalaadimiseks. Pärast selle tähtaja möödumist kuulub kaup likvideerimisele (Raudtee määrustik § 46). Väljavõtmata kaupade hindamise ja likvideerimise kord on määratud NSVL RKN määrusega 5. jaanuarist 1944. a. (LMKK 1944. a. nr. 1, art. 23).

Kauba likvideerimisest saadud summadest peab raudtee kinni temal saadaolevad maksud ja annab ülejäänud summa välja kaubasaatjale või -saajale, tingimusel, et saaja esitab teatise kauba hinna tasumise kohta (Raudtee määrustik § 47).

Saaja peab kohaletoimetatud kauba ära viima. 24 tundi hoitakse kohalejõudnud kaup sihtjaamas tasuta. Seda tähtaega arvestatakse lähimast kesköösт pärast kauba mahalaadimist. Kauba hoidmise eest üle selle tähtaja nõutakse erilist maksu. Kaupade iseloomust olenevalt võidakse kauba kohusliku äraviimise tähtaega lühendada (näiteks kiiresti riknevate kaupade puhul) ja pikendada (näiteks majakraami kohta). Kaup, mis pole kindlaksmääratud hoiutähtaegade jooksul ära viidud, kuulub likvideerimisele.

Kohalesaabunud kaupade ülemäärase kuhjumise korral on jaamaülemal õigus saabunud kaubad üldkasutusladudesse hoiule üle anda saatja või saaja arvel.

10. **Raudtee vastutus tema poolt veetava kauba säilimise eest.** Raudteel lasub vastutus tema poolt veoks võetud kauba säilimise eest. Selle vastutuse erisus seisneb selles, et raudtee vastutab kauba kaotsimineku ja riknemise eest mitte ainult süü, vaid isegi sel korral, kui need tekkisid juhuslike asjaolude tõttu. Sellest vastutusest võib raudtee end vabastada ainult tõestades, et kauba kaotsiminek või riknemine tekkis asjaoludest, mis on täpselt loendatud Raudtee määrustikus. Raudteele pandud vastutust ei või kõrvaldada või muuta poolte kokkuleppega (Raudtee määrustik § 60).

Vastavalt Raudtee määrustiku § 68 vabastatakse raudtee vastutusest, kui veoks võetud kauba kaotsiminek või riknemine tekkis:

1) loodusjõulise iseloomuga sündmuste tagajärjel;

2) veetava kauba eriliste loomulike omaduste tagajärjel, tekitades selle katkimineku, roostetumise, sisemise riknemise ja sellesarnaseid tagajärgi;

3) saatja või saaja süü või ettevaatamatuse tõttu;

4) seepärast, et kaup veeti lahtises veerevas koosseisus tingimusel, et seda kaupa võib nii vedada, kui kaotsiminek või riknemine tekkisid põhjustel, mis on seotud selle veoviisiga.

Kohustus tõestada mingi ülalloendatud asjaolu esinemist lasub raudteel.

Peale tähendatud juhtude vabastatakse raudtee vastutusest, kui kauba kaotsiminek või riknemine tekkis:

1) põhjustel, mis on seotud kauba peale- või mahalaadimisega, kui peale- või mahalaadimine toimus saatja või saaja vahenditega;

2) seetõttu, et saatja poolt määratud kauba kaasasõitja ei võtnud tarvitusele vajalikke vahendeid kauba säilitamiseks;

3) taara puudulikkuse tagajärjel, kui kaup selles taaras oli võetud veoks saatja nõudel sellekohase märkmega saatekirjal;

4) kauba kaalu loomuliku kahanemise tõttu veol, kindlaksmääratud normide piirides.

Et end neljal viimasel juhul vabastada vastutusest, võib raudtee piirduda lihtsa viitega mingile sellisele asjaolule; tõestamiskohustus lasub neil juhtudel hagejal, kes peab tõestama, et kauba kaotsiminek või riknemine pole seotud nende asjaoludega.

Raudtee määrustikuga on ette nähtud veel üks juht, mille puhul võib raudtee vastutusest vabaneda, ja nimelt: kauba puuduliku kaalu korral võib raudtee vabaneda vastutusest, kui ta tõestab, et kaalu puudulikkus ei tekkinud tema poolt kauba kaotamise või rikkumise resultaadina. Kui aga kaup oli peale laaditud saatja vahenditega ja jõudis pärale korralikus vagunis tervete plommidega, siis peab raudtee klient tõestama, et kaalu puudulikkus tekkis raudtee poolt kauba kaotamise või rikkumise resultaadina.

Sõjaaja tingimustes tekib sageli küsimus raudtee vabastamise kohta vastutusest seoses sõjaoludega. Sel korral tuleb rakendada kohtu praktikaga sätitud üldreegleid, mille kohaselt sõda iseenesest ei või olla kostja vastutusest vabastamise põhjuseks. On vaja igal konkreetsel juhul tõestada, et kohustuste mittetäitmine oli vahetult esile kutsutud sõjaoludest. Oma määruses 29. jaanuarist 1942. a. tähendab NSVL Ülemkohtu pleenum, et juhul, kui kostja viitab sõja tõttu tekkinud asjaoludele kui teda vastutusest vabastavatele tingimustele ja kui selliste asjaolude olemasolu on kinnitust leidnud, tuleb kohtul arvesse võtta kostja avaldus ja asja otsustada, arvestades kehtivate seaduste kohaselt neid olusid.

Samas määruses tähendab NSVL Ülemkohtu pleenum, et juhul, kui asja materjalidest nähtub, et kauba kaotsiminek või riknemine

on tingitud saatjast olenevaist asjaoludest (näiteks juhul, kui kaubasaatja on üheaegselt ka hagejale kauba hankijaks), peab kohus saatja kaaskostjana kaasa tõmbama.

Sõjaajaks on samuti sätitud, et raudteed on klientuurile sihtkohta saabumata jäänud kaupade, mis hiljem vaenlase poolt okupeeritud raudteejaamades olid veoks vastu võetud, väärtuse tasumisest vabastatud, kui tehakse kindlaks, et kaup oma liiklusteel ei jõudnud rindelähisele või muudele raudteedele.

11. **Raudtee poolt kahju tasumine, mis tekitatud kauba kaotsimineku või riknemisega.** Kaotsiläinud kauba eest tasutakse raudtee poolt selle tegeliku väärtuse alusel (Raudtee määrustik § 69 p. a). Raudtee määrustiku § 70 näeb ette täpse väärtuse määramise korra kaupade mitmesuguste liikide kohta (LMKK 1938. a. nr. 1, art. 4). Eriti tehakse ühiskonnastatud käibe kaupade väärtus reeglipäraselt kindlaks aktseptitud maksunõuetega. Kauba väärtusele lisandatakse veel käibemaks (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 29. aprillist 1939. a. — NSVL Ülemkohtu pleenumi kehtivate määruste ja Ülemkohtu direktiivkirjade kogu, 1941. a.).

12. **Raudteeveost tulenevate nõudluste ja hagide esitamise kord.** Saatjal või saajal, kellel seoses raudteeveo täitmisega tekivad mõningad rahalised nõuded raudtee vastu, pole õigust pöörduda vahetult kohtusse, vaid nad peavad oma nõudluse esitama sihtraudteele (Raudtee määrustik § 95).

Nõudluse esitamiseks on seatud kuuekuine tähtaeg. Nõudlusi, mis tekivad raudtee-vee- ja raudtee-vee-õhu-segavedudest, võib esitada laevandusele või sihtraudtee valitsusele ühe aasta jooksul (Raudtee määrustik § 96).

Esitatud nõudluse peab raudtee läbi vaatama ja selle rahuldamisest või tagasilükkamisest esitajale teatama järgmistel tähtaegadel nõudluse esitamise päevast arvates: a) kahe kuu jooksul nõudluste korral, mis on tekkinud kohalikest vedudest, b) kolme kuu jooksul igasuguste nõudluste alusel, mis on tekkinud otseühenduse vedudest, c) kuue kuu jooksul igasuguste nõudluste alusel, mis on tekkinud otsese raudtee-vee-segaühenduse vedudest, d) 45 päeva jooksul nõudluste alusel rohkem võetud veomaksude korral (Raudtee määrustik § 97).

Hagi võidakse raudtee vastu esitada ainult raudtee täieliku või osalise keeldumise korral rahuldada nõudlust või ülaltähendatud tähtaegadeks raudtee poolt vastuse mittesaamise puhul (Raudtee määrustik § 99). Tähtaeg hagi esitamiseks on kaks kuud raudteelt nõudluse tagasilükkamise kohta vastuse saamise päevast või raud-

teele vastamiseks sätitud tähtaja möödumise päevast (Raudtee määrustik § 96).

Nõudlused rohkem võetud veomaksu tagasisaamiseks ei kuulu üldse kohtulikule arutamisele ja need otsustatakse raudtee poolt (Raudtee määrustik § 99).

Ülaltähendatud NSVL Ülemkohtu pleenumi määruses 29. jaanuarist 1942. a. on üksikasjaliselt tähendatud, milliseid dokumente nõutakse hagejalt hagi esitamisel (trahvi sissenõudmise kohta kaubaveo puhul, kauba täieliku või osalise kaotsimineku korral ja muud).

§ 3. Kaupade vedu merel.

1. **Kaupade mereveoleping ja selle liigid.** Kaupade vedu merel reguleeritakse NSV Liidu merekaubanduse koodeksiga 14. juunist 1929. a. (LSKK 1939. a. nr. 41, art. 366 ühes hilisemate muudatustega) ja samuti Veetranspordi RK, Väliskaubanduse RK ja teiste rahvakomissariaatide korralduste ja eeskirjadega. Mereõiguse allikaks vedude suhtes merel on samuti rahvusvahelised lepingud, konventsioonid ja kokkulepped, mis on sõlmitud NSV Liidu poolt välisriikidega, selles osas, mis käivad kaubandusliku meresõidu kohta.

Erinevalt kaupade veost raudteel vormistatakse kaupade vedu merel lepingute sõlmimisega. Sotsialistlike organisatsioonide vahelised mereveolepingud sõlmitakse kinnitatud veoplaanide alusel.

Vedude kuuplaanide mittetäitmise eest vastutavad laevandus ja kaubasaatja vastastikku teineteise ees (trahvimaksmise näol).

NSV Liidu merekaubanduse koodeksi § 73 kohaselt võib mereveolepingut sõlmida kahel viisil:

1) tingimusega anda veoks kogu laev, selle osa või teatavad laevaruumid ja
2) ilma selle tingimuseta.

2. **Tšarter.** Esimesel juhul on tegemist laevaüürilepinguga, teisiti nimetatud — t š a r t e r i g a. Tšarterid sõlmitakse tavaliselt massilise kaubaveo puhul, kui võimalus avaneb täita kaupadega kogu laev või selle teatud osa (näiteks teatud laevaruum). Tšartereid tarvitatakse neil juhtudel, kui antud laev ei tööta regulaarliinidel, vaid on prahitud spetsiaalreisile. Veol tšarteri alusel on teatud sarnasus varakasutuslepinguga, kuna sõlmitud lepingu alusel antakse ruum kasutamiseks. Siiski on oluliseks erinevuseks see asjaolu, et tšarteri põhimiseks sisuks on mitte ainult ruumi kasutamine, vaid ka kauba vedu sihtsadamasse ja selle äraandmine kaubasaajale.

Tšarterile kirjutavad alla mõlemad pooled: vedaja ja kaubasaatja. Selles märgitakse poolte nimetus, laeva nimi, prahi suurus,

lasti nimetus, pealelaadimise koht, samuti ka sihtkoht või laeva suund.

3. **Konossement.** Teisel juhul sõlmitakse mereveoleping lisandamata tingimust lepingusse kaubasaatjale kogu laeva või selle osa andmise kohta. Sel juhul antakse veoks võetud kauba kohta eridokument — konossement. Ainuüksi konossementide alusel (ilma tšarterit koostamata) toimuvad veod tavaliselt regulaarsetel reisidel ja pealegi neil juhtudel, kus kaupu saadetakse tükiviisi (kuid mitte massiliselt) ja koguses, mis ei ole küllaldane kogu laeva või selle osa täislaadimiseks.

Konossement etendab järgmist osa: 1) ta tõestab mereveolepingu sõlmimist, 2) on konossemendis tähendatud kauba vastuvõtmise tõendiks vedaja poolt, 3) väljendades vedaja kohustust saajale kaup kätte anda on seega kauba käsutusdokumendiks, s. o. selliseks dokumendiks, mille käsutamine (võõrandamine, pantimine) tähendab ka kauba enda käsutamist.

Konossemendi väljaandmine on vedajale kohuslik.

Konossemendid võivad olla: a) nimelised, b) orderlikud (saatja või saaja käsul välja antud) ja c) ettenäitajale.

Konossemendi väljaandmine võib aset leida ka neil juhtudel, kui mereveoleping on sõlmitud tšarteri näol. Tšarter määrab mereveolepingu alusel pooltevahelised kohustused; kuid kauba käsutamiseks teel on vaja erilist kaubakäsutusdokumenti. Selleks dokumendiks on, nagu ülemal tähendatud, konossement.

Samuti on võimalik mereveolepingut sõlmida laeva prahtimiseks teatud ajaks ja mitte ainult reisiks. Sellist lepingut nimetatakse ajatšarteriks. NSV Liidu merekaubanduse koodeksi § 120 alusel laeva ajutise prahtimislepingu (aja-tšarteri) järgi üks pool (prahtimisandja) kohustub tasu eest temale kuuluvat laeva andma teisele poolele (prahtijale) teatud tähtajaks kaupade või reisijate veoks või muuks otstarbeks.

4. **Merevedaja vastutus kauba säilimise eest.** Vedaja vastutab kauba kaotsimineku ja riknemise eest, samuti ka seisaku eest kauba kättetoimetamisel tähtajaks. Tema vabaneb vastutusest, kui kaotsiminek, riknemine või seisak leidsid aset asjaolude tõttu, mida ei võidud heausulise vedaja hoolega kõrvaldada. Nende asjaolude hulka kuuluvad eriti vääramatu jõu mõju, mereohud ja -juhused, kauba omadused ja muud (NSVL merekaubanduse koodeks § 116).

5. **Üld- ja eriavarii.** Mereveoga seoses olevad ohud võivad tekitada laevale või kaubale kahju. Merereisi ajal laevale või kaubale tekkinud kahjusid nimetatakse avariiks. Eristatakse üld- ja eriavariid.

NSVL merekaubanduse koodeks mõistab üldavarii all kahjusid, mis on kantud meelega ja mõistlikult tehtud erakordsete kulutuste ja ohverdamiste tõttu eesmärgiga päästa laev, praht või laeval veetav kaup nende ühisest ohust (§ 142). Üldavarii näiteks võib olla juht, kus kapten annab tormi ajal laeva olukorra kergendamiseks korralduse osa kaupa üle parda heita. Sel korral oleks ebaõiglane panna väljaheidetud kauba valdaja poolt kantud kahju ainuüksi tema peale. Seepärast jaotatakse see kahju ühte ja sellessesamasse ohtu sattunud vara valdajate vahel, s. o. laevavaldaja, prahivaldaja ja sel laeval veetud kaupade kõigi valdajate vahel.

Muud juhuslikud laevale või kaubale tekitatud kahjud moodustavad eriavarii. Eriavarii kahjud ei kuulu jaotamisele laeva ja kaupade valdajate vahel; neid kannab see, kes kahju saanud, s. o. laeva või antud kauba valdaja (näiteks laeval tulikahju ajal ärapõlenud kauba valdaja).

Mereveolepingust tekkinud nõuete kohta rakendatakse nõudluste korda. Selle kohaselt peab hageja enne hagi avaldamist riikliku merelaevanduse vastu esitama vastavale laevandusele oma nõudluse; ainult selle nõudluse tagasilükkamise või seatud tähtajaks laevanduselt vastuse mittesaamise korral võib hageja pöörduda hagiga alluvuse kohaselt kohtu või arbitraaži poole. Eksport-importvedudest tulenevate vaidluste enamik kuulub läbivaatamisele Üleliidulise Kaubanduskoja juures asuva Merearbitraaži Komisjoni poolt.

§ 4. Kaupade vedu siseveeteedel.

Vedu siseveeteedel reguleeritakse Sisevete transpordi määrustikuga 24. oktoobrist 1930. a. (LSKK 1930. a. nr. 55, art. 582 ühes hilisemate muudatustega) ja samuti end. Veetranspordi RK ja Jõelaevastiku RK poolt kinnitatud eeskirjade, käskkirjade ja juhenditega.

Jõevedude plaani täitmine teostub lepingute sõlmimise teel.

Massiliste kaupade veolepingud sõlmitakse tavaliselt pikemaks tähtajaks, aastaks, poolaastaks, navigatsiooni ajaks. Üksiksaadetiste puhul piisab veolepingu vormistamiseks kaubasaatja poolt saatekirja esitamisest ja vedaja (laevanduse) poolt veoks võetud kauba vastuvõtmise kohta kviitungi väljaandmisest. Kuid ka neil juhtudel, kui veolepingud on sõlmitud pikemaks ajaks, on vaja, et kaubasaatja annaks vedajale kauba üle ühes saatekirjaga ja et vedaja annaks temale välja kviitungi. On lubatud ainult nimelised kviitungid.

Vedaja kannab vastutust viivituse eest kauba kättetoimetamises, samuti ka selle kaotsimineku ja riknemise korral.

Huvitatud isik peab enne hagiavaldusega kohtu poole pööramist, nagu kaupade veo puhul raudteel, avaldama oma nõudluse laevandusele. Niiviisi rakendatakse kaubaveolepinguist siseveeteedel tekkivate asjade arutamisel vaidluste läbivaatamist nõudluse korras.

§ 5. Kaupade vedu õhus.

Õhuvedu on reguleeritud NSV Liidu õhukoodeksiga 7. augustist 1935. a. (LSKK 1935. a. nr. 43, art. 359 ühes hilisemate muudatustega) ja samuti Tsiviilõhulaevastiku Peavalitsuse poolt kinnitatud eeskirjadega.

Kaupade vedu õhuteedel vormistatakse lepingute sõlmimise teel. Kauba õhuveoleping tõestatakse õhutranspordi ettevõtte poolt erilise veodokumendi — k a u b a k v i i t u n g i — väljaandmisega. Kaubakviitungid antakse ainult kindlaksmääratud kaubasaaja nimele välja.

Õhutranspordi ettevõte kannab vastutust veetava kauba kaotsimineku ja riknemise eest. Õhutranspordi ettevõttel on suurem vastutus kui teistel transpordi-ettevõtetel. Ta kannab vastutust ka sel korral, kui kaup hävis loodusjõulise õnnetuse tõttu lennu ajal (vt. 30. peatükk § 6).

Kaupade õhuveolepingust tekkivate vaidluste kohta rakendatakse samuti kui teistest veoliikidest tekkivate vaidluste kohta nõudlusekorda (Õhukoodeks § 88—92).

§ 6. Reisijate ja pagasivedu.

Kõik transpordi liigid teostavad reisijate ja nende pagasi vedu lepingulises korras (Raudtee määrustik § 53—58, Merekaubanduse määrustik § 124—136, Sisevete transpordi määrustik § 85—105, Õhukoodeks § 68—77).

Reisija veoleping loetakse sõlmituks hetkest, mil reisija omandas sõidupileti.

Sõidupiletiga reisijal on õigus:

a) saada koht, vastavalt tema poolt omandatud sõidupiletile;
b) võtta enesega kaasa tasuta üht mitte üle 5-aastast last, kui laps ei kasuta eraldi kohta.

Reisija on kohustatud vedajale tasuma sõidu eest. Seda tasu määratakse tariifikorras. Sõidu eest tasumisest võib reisijat vabastada ainult erieeskirjade alusel.

Reisijal on õigus käsipakkide tasuta veoks erieeskirjadega kindlaksmääratud arvul.

Käsipakid jäävad reisija juurde, kes peab hoolitsema nende vigastamatuse ja säilimise eest.

Reisijal on samuti õigus pagasiveoks. Pagasit veetakse reeglipäraselt samas rongis, samal lennukil või laeval, millel sõidab reisija, vastavalt pagasi äraandmisel esitatud piletile. Pagasi vastuvõtmise tõenduseks antakse pagasikviitung. Pagasiveo eest võetakse erimaksu.

Vedaja on kohustatud reisijale andma piletil tähendatud koha ja tagama vajalikke mugavusi ja tema kultuurset teenindamist jaamas, sadamas ja teel.

Vedaja kannab reisija ees vastutust temale veol tekitatud kahju eest (reeglipäraselt TsK § 404 alusel). Pagasi kaotsimineku või riknemise korral vastutab vedaja samadel alustel nagu kaubaveo puhul.

26. peatükk.

LAEN.

§ 1. Laenulepingu definitsioon ja sisu. § 2. Pandimaja laen. § 3. Hoiukassade laenuoperatsioonid. Hoiused ja nende käsutamise kord.

§ 1. Laenulepingu definitsioon ja sisu.

Laenulepinguga annab üks pool (laenuandja) teisele poolele (laenusaajale) omandiks üle raha või liigitunnuste järgi piiritletud asju, laenusaaja aga kohustub laenuandjale tagasi andma saadud rahasumma või võrdse koguse sama liiki ja omadustega asju ühes intressidega või ilma intressideta (TsK § 208).

Rahaline laenusumma peab olema väljendatud rublades. Erandit sellest reeglist lubatakse Riigipanga poolt vastuvõetud hoiuste suhtes.

Tavaliselt on laenuesemeks raha. Palju harvemini kui rahalisi laene esineb praktikas niinimetatud naturaallaene, s. o. laene, mille esemeks pole raha, vaid liigitunnustega määratud asjad. Selliseid laene esineb näiteks elu-olustikulistes kolhoosivahelistes vastastikustes vahekordades, kus üks kolhoos sotsialistliku vastastikuse abistamise korras annab teisele kolhoosile laenuks seemet, loomasööta, ehitusmaterjale jne. Sellised naturaallaenud kuuluvad kustutamisele natuuras.

Laenuese antakse laenuandja poolt laenusaaja omandiks. Laenusaaja on õigustatud omal äranägemisel käsutama laenueset, kasutama teda, kulutama seda oma vajadusteks jne.

Seepärast on loomulik, et laenusaaja on kohustatud laenuandjale

tagasi andma mitte nimelt neid asju, mis ta laenuandjalt laenuks sai, vaid samaliigilisi asju samas kvaliteedis ja samas koguses.

See tunnus eristab laenulepingut varakasutus- ja pruuklaenulepingust, mille puhul lepingueset, individuaalselt määratud asja, ei anta üle omandiks, vaid ajutiseks kasutamiseks, ja mis kuulub tagasiandmisele pärast lepingu kehtivuse tähtaja möödumist (mitte samasugune asi, vaid sama asi).

Laenuleping on reaalne leping. See loetakse sõlmituks laenuandja poolt raha või teiste liigitunnustega määratud asjade laenusaajale üleandmise hetkest. Leping laenueseme üleandmise kohta tulevikus pole laenuleping. See on eelleping tulevikus laenulepingu sõlmimiseks (TsK § 218).

Laenuleping kuulub ühepoolsete lepingute hulka, sest et laenuandjal tekib ainult nõudeõigus, laenusaajal aga ainult kohustus laenuandjale tagasi anda saadud rahasumma või võrdses koguses sama liiki ja omadustega laenuks võetud asju ühes intressidega või ilma intressideta.

Laen võib olla tasuline, s. o. selles võib ette näha intresside tasumist, või tasuta. Laenu tasulisust ei eeldata. Seepärast võib laenuandja nõuda intresse ainult sel korral, kui see on lepingus ette nähtud. Kui laenulepingus on ette nähtud intresside tasumine, kuid nende määra pole tähendatud, siis arvestatakse sellise laenu intresse, vastavalt TsK § 110, 6% aastas võlasummalt. Krediitasutised võtavad intresse NSV Liidu Valitsuse määrustega sätitud määral (vastavalt NSVL RKN määrusele 14. juunist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 33, art. 303). Intresse arvestatakse ainult võla kapitaalsummalt. Intresside arvestamine intressidelt (liitprotsendid) on seadusega keelatud (TsK § 213). Erandit sellest reeglist lubatakse üksnes krediitasutiste poolt sõlmitud tehingute kohta.

Laen võib olla sõlmitud nii kindlaksmääratud tähtajaks kui ka tähtaega tähendamata. Kui laenulepingus pole tähtaega määratud, siis on laenusaaja kohustatud kustutama võla laenuandja nõudel. Sel korral antakse laenusaajale, vastavalt TsK § 111, seitsmepäevane soodustustähtaeg. Võlg laenu alusel, mis on sõlmitud kindlaks tähtajaks, tuleb kustutada lepingus määratud tähtajal. Intressideta laenu järgi võib võlga kustutada ka enne tähtaega (TsK § 215). Kui laenuleping näeb ette rohkem kui 6%, siis on laenusaaja õigustatud, laenuandjale 3 kuud ette öeldes või tasudes temale intressid ühe kuu eest ette, võlga kustutama enne tähtaega ja sellega vabanema enesele võetud kohustustest (TsK § 216).

Laenukohustuse kuju võib anda poolte kokkuleppel igasugusele ühe poole võlale teisele, näiteks võlale müüdud vara eest, võlgnevusele

rendimaksu alusel jne. (TsK § 209). Sel korral leiab aset endise kohustuse lõpetamine, mis on tekkinud müügi-, kasutuslepingust jne., ja selle asendamine uue laenukohustusega, s. o. novatsioon (vt. 14. peatükk).

Laenuleping summas üle 50 rubla peab olema sõlmitud kirjalikult (TsK § 20). Seadusega nõutava vormi mittetäitmine ei tee laenulepingut kehtetuks. Pooled kaotavad vaid õiguse toetuda vaidluse korral tunnistajate ütlustele, kuid ei kaota õigust esitada lepingut või selle üksikuid tingimusi tõendavaid kirjalikke tõendeid.

§ 2. Pandimaja laen.

Laenu rakendatakse meie käibes kodanikevahelistes suhetes (niinimetatud elu-olustikuline laen). Laenusid antakse Riigipanga ja teiste krediitasutiste poolt majanduslikele organisatsioonidele (niinimetatud pangalaenud — vt. nende kohta 7. peatükk § 3). Laenuleping on samuti krediitoperatsioonide aluseks, mis taotlevad kodanike teenindamist. Selliste operatsioonide hulka kuuluvad: pandimajade poolt kodanikele tarbimiskrediidi andmine, riiklike töö-hoiukassade laenuoperatsioonid, vastastikuste abistamiskassade poolt laenude andmine.

Pandimajad on krediitasutised, mis seisavad kommunaalorganite korralduses. Nende operatsioonide eest kannab subsidiaarset (täiendavat) vastutust vastav linnanõukogu. See tähendab, et pandimaja vahendite puudumise korral võib sissenõudmist pöörata linnanõukogu varale. Üheks pandimajade põhioperatsiooniks on laenude väljaandmine üksikuile kodanikele koduse majapidamise esemete pantimise vastu. Panditud esemed antakse üle pandimajale. Laenu järgi võlasumma tähtajaks mittetasumise korral kuuluvad panditud esemed müügile oksjonil või üleandmisele kauplevaile organisatsioonidele realiseerimiseks või müümisele pandimaja kauplustes.

Panditud asjade müügist saadud summa antakse ühes intressidega pantija võlga ületavas osas viimasele. Pandimaja poolt laenu väljaandmine ja selle tagamiseks asjade pandiksvõtmine vormistatakse pandimaja poolt pandi- (lombardi-) kviitungi väljaandmisega. See kviitung kirjutatakse pantija nimele ja peab olema esitatud viimase poolt panditud asjade tagasisaamisel.

§ 3. Hoiukassade laenuoperatsioonid. Hoiused ja nende käsutamise kord.

1. **Jooksvad arved ja hoiused.** Kodanike krediit-arvelduslik teenindamine toimub NSVL Rahandusministeeriumi süsteemi kuuluvate riiklike töö-hoiukassade poolt.

Hoiukassade põhioperatsioonideks on elanikkonnalt hoiuste vastuvõtmine ja riigilaenude vastu laenude väljaandmine. Esimesel juhul on laenutajaks hoiustaja ja hoiukassa laenusaajaks; teisel juhul on laenutajaks hoiukassa ja võlgnikuks laenusaaja.

Rahaline hoius on tehing, mille kohaselt hoiukassa (pank) võtab hoiustajalt (kliendilt) vastu rahasumma tähtajaks või tähtajata kohustusega tagastada see summa intressidega või intressideta.

Niiviisi on rahalised hoiused tähtaegsed ja tähtajatud.

Tähtaegne rahaline hoius on puhtal kujul laen ja seda reguleeritakse vastavalt Tsiviilkoodeksi eeskirjadele tähtaegselt sõlmitud laenulepingu kohta. Tähtajata hoius aga on omapärane leping, mis on väga lähedane tähtajata laenule, kuid siiski sellest erinev. Tähtajata hoiuselt on hoiukassa (pank) kohustatud andma hoiustaja nõudel raha välja v i i b i m a t a igal ajal. Laenusaajal aga hariliku tähtajata laenu kohaselt on seitsmepäevane soodustustähtaeg võla tasumiseks.

Rahalised hoiused hoiukassades on reguleeritud järgmiste eeskirjadega.

Jooksvad arved avatakse ainult kindla isiku nimele. Lihthoiust võidakse teha nii kindla isiku nimele kui ka hoiuraamatu ettenäitajale.

Hoius jooksval arvel on tähtajata; lihthoius võib olla nii tähtajaline kui ka tähtajata. Tähtajaliselt hoiuselt antakse hoiukassade poolt raha välja ainult kokkulepitud tähtaja saabumisel. Tähtajata hoiuselt annab hoiukassa hoiustaja nõudel raha välja viibimata igal ajal.

Nimelist hoiust võidakse teha samuti tingimusega, et see välja antakse alles pärast kindlaksmääratud sündmuse saabumist (näiteks pärast hoiustaja täisealisuse saabumist). Hoiukassasse raha mahutanud isik võib seda hoiustada mitte ainult oma, vaid ka teise isiku nimele (hoius teise nimel). Sel korral võib hoiust käsutada ainult see isik, kelle nimel on hoius avatud.

Jooksvailt arveilt ja hoiuseilt maksavad riiklikud töö-hoiukassad intresse: üksikkodanikele ja kolhoosidele — kolm protsenti aastas, riiklikele ja ühiskondlikele organisatsioonidele — üks protsent (NSVL RKN määrus 14. juunist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 33, art. 303).

Kodanike-hoiustajate huvides on nendele hoiukassades seatud rida soodustusi. Nii näiteks on hoiused hoiukassades ja tulud nendelt (intressid) vabad maksudega maksustamisest. Hoiuseid hoiukassades võib hoiustaja korralduse kohaselt tema surma korral üle anda igale isikule, sõltumata sellest, kas ta on tsiviilkoodeksi alusel hoiustaja

pärijaks või mitte. Neile hoiuseile ei või pöörata sissenõudmist kohtu täitelehe järgi tsiviilasjas, mis pole kriminaalasjaga seotud.

2. **Laene riigilaenude obligatsioonide pantimisel** antakse hoiukassade poolt kodanikele tähtajaga mitte üle kuue kuu 30% ulatuses pandiks antud obligatsioonide väärtusest. Obligatsioonide pandiks oleku ajaks lähevad need hoiukassa käsutusse. Selle aja jooksul ei võta laenusaaja osa laenu tiraažist. Pärast laenu kustumist võidakse temale välja anda teisi obligatsioone samas summas. Riigilaenude obligatsioonide pantimisel väljaantud laenudelt võtavad hoiukassad intresse ½ % kuus. Pärast laenutähtaja möödumist, s. o. viivitatud laenudelt võetakse 1% kuus (NSVL KTK ja RKN määrus 20. juulist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 38, art. 330).

27. peatükk.

KREDIIDI-ARVELDUSLIKUD ÕIGUSSUHTED.

§ 1. Krediidi-arvelduslike vahekordade süsteem. § 2. Riigipanga operatsioonid. § 3. Pangalaenud majandusorganeile. § 4. Kontokorrent-leping. § 5. Arveldus- ja jooksvad arved. § 6. Riigipanga osa majandusorganite vaheliste arvelduste organiseerimisel. § 7. Teiselinnalised arveldused. § 8. Samalinnalised arveldused.

§ 1. Krediidi-arvelduslike vahekordade süsteem.

Krediidi-arvelduslikud vahekorrad moodustavad õigussuhete laia ala meie tsiviilkäibes. Kodanikevahelised krediidi- ja arveldussuhted ei ole loomulikult eriliselt keerulised. Sotsialistlikus ühiskonnas pole inimesi, kes elukutseliselt tegelevad krediidi andmisega või kaubanduslike operatsioonide teostamisega, millest tulenevad vastastikune krediteerimine ja keerulised arveldused. Krediidisuhted ja -arveldused kodanike vahel tekivad tavaliselt elu-olustikulistest teenustest või elu-olustikulistest müügi-, varakasutus- jne. tehingutest.

Oma töösäästud hoiavad kodanikud riigilaenude obligatsioonides või riiklikes töö-hoiukassades. Ajutise rahavajaduse korral oma elu-olustikuliste või kultuursete vajaduste rahuldamiseks saavad kodanikud laene vastastikuse abistamise kassadest, hoiukassadest (riigilaenude obligatsioonide pantimisega), kommunaalseist pandimajadest (koduse majapidamise esemete pantimise vastu). Teatud juhtudel antakse kodanikele krediiti individuaal-elamu ehitamiseks. Kodanikud võivad hoiukassade kaudu teostada samuti arveldusi oma-

vahel ja sotsialistlike organisatsioonidega (kommunaalteenuste tasumine, raha saamine teostatud töö eest jne.). Sellel alusel tekivad krediidi-arveldus likud vahekorrad kodanike ja sotsialistlike organisatsioonide vahel.

Mitmesugused ja keerulised on krediidi-arveldus likud vahekorrad sotsialistlike organisatsioonide vahel, mis on rajatud rahvamajanduslikule plaanile. Majandusorganite krediteerimise süsteem ja nendevaheliste arveldussuhete süsteem on tihedalt seotud majandusorganite vaheliste lepinguliste seoste süsteemiga ja on püstitatud selliselt, et maksimaalsel määral tagada plaani täitmist, akumulatsiooni suurendamist, rublade-kontrolli ja finantsdistsipliini tugevdamist.

Rahvamajanduse kõigi harude ettevõtete ja organisatsioonide lühiajalise krediteerimise ühtseks keskuseks on NSV Liidu Riigipank. Ta on samuti ühtseks arveldusorganisatsiooniks kogu rahvamajandusele. Riigipanka koondatakse kõik sotsialistlike organisatsioonide ja ettevõtete vabad rahasummad. Riigipank krediteerib sotsialistlikke organisatsioone. Tema kaudu lähevad kõik nendevahelised arveldused. Majandusorganite krediteerimise ja nendevahelise arvelduste süsteem arenes ja muutus vastavalt sotsialistliku majanduse arenemisele, plaanialuse tugevdamisele ja süvenemisele selles.

Kuni 1930. aastani rakendati majandusorganite vahelistes vahekordades krediidiandmist ühe majandusorgani poolt teisele (niinimetatud kommertskrediteerimine). Krediidi reform on teostatud 1930. a. (NSVL KTK ja RKN määrus 30. jaanuarist 1930. a. „Krediidi reformist". LSKK 1930. a. nr. 8, art. 98). See reform seisnes kommertskrediteerimise ärakaotamises, s. o. majandusorganitele vastastikuse krediteerimise ärakeelamises ja kommertskrediteerimise asendamises otsese pangakrediteerimisega.

Otsese pangakrediidi andmise vormiks oli 1930. a. kontokorrentarve (kontokorrent-lepingu kohta vt. käesoleva peatüki § 4).

1930. a. krediidireform kuulutas välja arveldussuhete alal *sularahata arveldus*e põhimõtte Riigipanga kaudu. Sularahata arveldusi teostas usaldaja (hankija, tööettevõtja jne.) elukoha pank selle poolt väljaantud arvete tasumisega olenemata võlgniku (ostja, tellija jne.) nõusolekust ja arvestamata vahendite olemasolu võlgnikel arvete tasumiseks. Võlgniku asukoha pank, saanud usaldaja asukoha pangalt teadaande, kandis tasutud summa automaatselt võlgniku arvele.

Peatselt osutusid tarvilikuks tõsised parendused 1930. a. krediidireformi praktika läbiviimisel. Neid parendusi tõid rida NSVL Valitsuse poolt 1931. a. väljaantud määrusi (neist põhimised on allpool

tähendatud). Ja edaspidi toimus krediidi-arveldussuhete mehhanismi kohandamine sotsialistliku kaubakäibe kasvavate ja laienevate tarvidustega.

Krediidi-arveldusliku vahekorrad reguleeritakse vastavate Tsiviilkoodeksi normidega, eriti normidega laenulepingu, pandi jne. kohta, kuid peamiselt eriseaduste ja -määrustega ja samuti Riigipanga, Rahanduse RK jne. eeskirjadega ja juhenditega (NSVL KTK ja RKN määrusega 30. jaanuarist 1930. a. „Krediidi reformist" LSKK 1930. a. nr. 4, art. 98 ja selle seaduse arendamiseks antud NSVL RKN määrustega 14. jaanuarist ja 20. märtsist 1931. a. — LSKK 1931. a. nr. 4, art. 52 ja nr. 18, art. 166, Töö ja Riigikaitse Nõukogu määrusega 23. juulist 1931. a., NSVL RKN määrusega 4. juunist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 31, art. 278, nr. 46, art. 316, NSVL KTK ja RKN määrusega 23. juulist 1930. a. „Kontokorrent-lepingu kohta" — LSKK 1930. a. nr. 38, art. 409, NSVL KTK ja RKN määrusega 6. novembrist 1929. a. kinnitatud tšekimäärustikuga — LSKK 1929. a. nr. 73, art. 697 ja teised).

§ 2. Riigipanga operatsioonid.

Pangad on üheks juhtivaks-majanduslikuks võimuks. Seepärast oli pankade natsionaliseerimine nõukogude võimu üheks esimeseks toiminguks. Dekreediga 14. detsembrist 1917. a. on pangad natsionaliseeritud ja pangandus riiklikuks monopoliks kuulutatud.

Pangaoperatsioone teostatakse meil peamiselt NSVL Riigipanga poolt. Riigipangale on tema põhikirja alusel pandud eriti rahvamajanduse kõigi harude lühiajaline krediteerimine, arvelduste organiseerimine ja teostamine sotsialistlike organisatsioonide vahel ja pangameetoditega rublade-kontrolli teostamine tootmisplaanide täitmise käigu ja kaubakäibe ning akumulatsioonikäigu kohta sotsialistlikes ettevõtteis.

Riigipanga operatsioonid, mis tulenevad tema tähendatud ülesannetest, jagatakse aktiivseteks operatsioonideks, passiivseteks operatsioonideks ja operatsioonideks, mis on teostatavad Riigipanga poolt sotsialistliku majanduse arveldus-organisatsioonina. Riigipanga aktiivseteks operatsioonideks nimetatakse neid operatsioone, milles pank annab oma vahendid majandusorganitele ja on majandusorganite usaldajaks. Riigipanga passiivseteks operatsioonideks nimetatakse neid operatsioone, milles majandusorganid annavad oma vahendid Riigipangale ja pank on majandusorganite võlgnikuks.

Riigipank sotsialistlike organisatsioonide ainsa arvelduskeskusena esineb majandusorganite vastavate ülesannete täitjana.

Eesmärkide ühtsuse tõttu on Riigipanga poolt teostatavad mitmeliigilised operatsioonid lähedas omavahelises seoses.

§ 3. Pangalaenud majandusorganeile.

1. **Majandusorganeile antavate pangalaenude üldiseloomustus.** Meie majanduslikel organisatsioonidel on omad käibevahendid, mis on küllaldased tooraine, iga liiki materjalide, poolfabrikaatide, kütteaine, valmistoodete ja kaupade minimaalse tagavara kindlustamiseks, mis on vajalikud nende tootmis-, kaubandus- või ekspluatatsioonitegevuse täitmiseks (Töö ja Riigikaitse Nõukogu määrus 23. juulist 1931. a. „Riiklike ühenduste, trustide ja teiste majanduslike organisatsioonide käibevahendite kohta" — LSKK 1931. a. nr. 46, art. 316). Seepärast vajavad nad plaani täitmise normaalses käigus lühiajalist krediiti ainult hooajaliste ja teiste tootmiskäigust ja kaubakäibest tulenevate ajutiste vajaduste rahuldamiseks.

Seda krediiti antakse majandusorganitele üksnes Riigipanga poolt. Meie kehtiv seadusandlus krediidireformi ajast, mis on teostatud 1930. a. alguses, keelab majandusorganitele tööde teostamise või teenete osutamise võlgu, nende poolt üksteisele avansside ja käsirahade andmise (NSVL KTK ja RKN määrus 30. jaanuarist 1930. a. „Krediidi reformist" — LSKK 1930. a. nr. 8, art. 98). Erandeid sellest eeskirjast lubatakse ainult neil juhtudel, mis on otseselt eriseadustega ette nähtud (näiteks tellijate poolt tööndusko operatiividele avansi andmine).

Meil esinevat majandusorganite krediteerimise süsteemi nimetatakse otseseks pangakrediteerimise süsteemiks, mida iseloomustavad järgmised jooned. Ta kannab plaanipärast iseloomu ja teostatakse krediidiplaani alusel. Otsene pangakrediteerimine on reaalsete majandusprotsesside krediteerimine ja krediite antakse vastavalt tootmise ja kaubakäibe plaanide täitmise käigule. Pangakrediit on määratud majandusorganite ajutiste vajaduste katmiseks käibevahendites. Seda ei või anda majandusorganile tekkinud kahjude katmiseks. Riigipanga poolt majandusorganile antud laenud kuuluvad tasumisele kindlaksmääratud tähtajaks.

Seega on pangakrediteerimine tagasimakstav ja tähtajaline. Peale selle on tal otstarbeline iseloom. Pank määrab majandusorganile laenu kindla eesmärgi saavutamiseks, teatud materiaalse tagatise alusel. Otsese pangakrediteerimise need jooned nimelt teevadki ta võimsaks võitlusvahendiks tootmise ja kaubakäibe plaanide täitmise, omahinna alandamise ja majandusorganite sisemiste ressursside mobiliseerimise alal.

Majandusorganite krediteerimise konkreetsed vormid ja praktika on kohastatud rahvamajanduse mitmesuguste harude majandustegevuse iseärasustega.

2. **Pangalaenude vormistamine. Pangalaenude tagamine pandiga.** Panga poolt antavaid krediite nimetatakse pangalaenudeks. Need laenud antakse panga poolt majandusorganile erilise laenulepingu alusel, mis on laenulepingu üheks liigiks. Pangalaenuleping reguleeritakse nii Tsiviilkoodeksi üldnormidega kui ka erinormidega majandusorganite krediteerimise kohta ja samuti ka vastavate pangareeglitega. Pangalaenuleping sõlmitakse kirjalikult järgmisel viisil. Majandusorgan annab panka vajalikke andmeid sisaldava avalduse, annab kohustuse alluda panga krediitoperatsioonide eeskirjadele ja peale selle avaldust tõendavad dokumendid ja arveldused.

Saanud panga nõusoleku laenu andmiseks, annab majandusorgan temale niinimetatud tähtajalised kohustused saadud laenu ühes intressidega kindlaksmääratud tähtajal tasumise kohta. Panga poolt antavaid laene tagatakse tavaliselt kauba-materiaalsete väärtuste pandiga (pandi kohta vt. 15. peatükk § 7). See pant vormistatakse ülaltähendatud majandusorgani avaldusega laenu saamiseks, majandusorgani pandikohustusega ja teatisega pandiks antud kaupade olemasolu kohta. Tavaliselt jäävad panditud kauba-materiaalsed väärtused pantija hoiule tema poolt antud hoiukviitungi alusel.

3. **Pangalaenude tähtsamad liigid.**

a) Plaanipärased laenud kauba-materiaalsete väärtuste sesooniliseks kogumiseks. Need laenud on määratud majandusorganite ajutiste vajaduste rahuldamiseks käibevahendites toorainete, materjalide ja kaupade sesooniliste tagavarade loomiseks. Nii näiteks põllumajandusliku tooraine alal töötavais tööstuse mõningais harudes varutakse tooraine kogu tootmise sesooniks võrdlemisi lühikese lõikuse perioodi jooksul. Tooraine tagavarade varumisse mahutatud käibevahendid tulevad loomulikult ettevõttele tagasi ainult järk-järgult, sedamööda, kuis valmistoodangut valmistatakse ja realiseeritakse.

Teatud ajavahemiku jooksul vajab seepärast ettevõte pangalaenu. See laen kannab plaanipärast iseloomu, sest tarvidus tema järele tuleneb kinnitatud tootmisplaanist. Selliste laenude andmine tagab plaani täitmise, kuid kohustus anda need teatud tähtajaks tagasi sunnib ettevõtet tooraine kiiremale ümbertöötamisele ja valmistoodangu realiseerimisele. Antud krediidi tagatiseks on nendel juhtudel materiaalsete väärtuste valmistagavarad.

b) Plaanipärased laenud tootmise sesoonilis-

teks protsessideks. Need laenud on määratud majandusorganite ajutiste vajaduste katmiseks käibevahendites ja tehtud tootmiskulude katmiseks, mis majandusorgan saab tagasi alles pikema ajavahemiku järel. Nii näiteks kulutavad kalanduse ja põllumajanduse ettevõtted (kalandustrustid, sovhoosid) pikema ajavahemiku kestel ära käibevahendid, mis saadakse tagasi alles kalastushooajal või viljasaagi kogumise perioodil.

Neil juhtudel annab pank majandusorganeile krediiti teatiste alusel nende poolt tehtud kulutuste kohta.

c) Laenud teelolevate summade alusel. Majandusorganite vaheliste arvelduste puhul aktseptvormis (vt. selle kohta käesolev peatükk § 7) ei tasuta majandusorgani-hankija poolt majandusorganile-ostjale saadetud toodangu eest mitte ühel ajal kauba ärasaatmisega, vaid pärast teatud aja möödumist. Selleks ajaks langeb seega majandusorgani-hankija käibevahendite osa tema käibest välja ja hankija tunneb ajutist vajadust nende vahendite järele. Pank rahuldab selle vajaduse krediidi andmisega teelolevate summade peale.

d) Mitteplaanilisi laene antakse panga poolt nendel juhtudel, kui majandusorgan kannatab käibevahendite puudust selliste kõrvalekaldumiste tagajärjel plaani täitmisest, mis ei olene antud majandusorganist ega riku plaani täitmist tervikuna. Nii näiteks ettevõte valmistas toodangu. Kuid teine, temaga koopereerunud ettevõte ei toimetanud kätte mõningaid komplekteerivaid osi. Kuna toodangu mittekomplektset üleandmist ei lubata, ei või toodangut valmistanud ettevõte seda saata sihtkohta ja saada sellesse paigutatud käibevahendeid. Pank tuleb sellistel juhtudel appi mitteplaaniliste laenude andmisega.

e) Kaubakäibe krediteerimise eesmärgiks on kaasa mõjuda kaupade liiklemise kiirendamiseks, kaubanduslike organite finantside kindlustamiseks ja nende tegevuse rubladega-kontrolli tugevdamiseks. Kaubakäibe krediteerimine toimub vastavalt Valitsuse poolt määratud mitmesuguste kaupade plaanipärase käibimisvõime tähtaegadele. Selle abil saavutatakse kaupade käibe kiirendamine.

Kaubanduslikud organisatsioonid on kohustatud saadavate kaupade eest maksmisest osa võtma oma vahenditega. Saanud pangakrediiti, on kaubanduslikul organisatsioonil võimalus laiendada oma tegevust üle oma käibevahendite normatiivide. Kaubanduskäibe alusel krediidi andmine on tingitud kaubandusliku töö tasuvusest, kaubandusliku organisatsiooni poolt kaupade eest maksmisest oma vahenditega kohuslikust osavõtust ja tema korralikkusest pangale

oma kohustuste täitmises. Kaubakäibe alusel toimub panga poolt krediidi andmine hankijate maksunõuete tasumisega (NSVL RKN määrused 16. augustist 1938. a. — LSKK 1938. a. nr. 65, art. 326 ja 4. juunist 1936. a. — LSKK 1936. a. nr. 31, art. 278).

4. **Laenude sissenõudmine panga poolt nende maksutähtaegade saabumisel.** Riigipank võib temale põhikirja § 39 antud õiguse alusel tasaarvestuse korras arvata majandusorgani poolt laenujärgse võla tasumiseks kõiki viimasele panga poolt maksta tulevaid, eriti võlgniku arveldusarvel olevaid summasid (arveldusarve kohta vt. käesoleva peatüki § 5). Majandusorgani arveldusarvel vahendite puudumise või mittepiisavuse korral võib Riigipank Riigipanga Juhatuse esimehe igakordsel eriloal oma korraldusega teostada laenu tagamiseks panditud kaupade realiseerimist.

Riigipank on samuti õigustatud pöörama sissenõuet temale mittepanditud majandusorgani-võlgniku kauba materiaalsetele väärtustele. Pangale pantimata väärtusele pööratud sissenõude teostab pank kohtutäituri kaudu majandusorgani ülaltähendatud tähtajalisele kohustusele ettenähtud korras tehtud täitepealdise alusel. Panditud kaupade realiseerimist ja Riigipangale pantimata kaupadele sissenõude pööramist esineb meie plaanipärase majanduse tingimustes ainult väga harvadel juhtudel.

Olenemata laenude sissenõudmise esitatud viisidest on Riigipank õigustatud korratute majandusorganite suhtes, kes on laenude kustutamisel viivitanud või on rikkunud krediteerimise eeskirju või, eriti, on ära kasutanud laenuks saadud vahendeid nende eriotstarbelistele ülesannetele mittevastavalt, rakendama ka teisi krediidilise mõjustamise vahendeid: antud laenude ennetähtaegset sissenõudmist ja krediidi sulgemist.

§ 4. Kontokorrent-leping.

1. **Kontokorrent-lepingu definitsioon ja põhijooned.** Kontokorrent-lepingu alusel kohustuvad pooled kandma ühisele arvele (kontokorrent-arvele) oma vastastikused rahalised nõuded tingimusega, et arve lõpetamisel võlgnikuks osutunud pool on kohustatud teisele poolele tasuma tekkinud vahe (saldo). Kontokorrent-lepingus tähendatakse need vastastikused nõuded, mis kontokorrent-arvele kantakse.

Kontokorrent-leping on meie seadusandluses reguleeritud NSVL KTK ja RKN määrusega 23. juulist 1930. a. (LSKK 1930. a. nr. 38, art. 409).

Kontokorrent-lepingut, mis peab sõlmitama kirjalikult, on õigus-

tatud sõlmima: a) krediitasutised omavahel ja oma klientidega; b) majanduslikud organisatsioonid, kuid mitte muidu kui juhtudel, mis on ette nähtud eriseadustes või Riigipanga eriloal; c) kodanikud omavahel (tähendatud seaduse § 2). Kontokorrent-lepingut kodanike vahel faktiliselt ei rakendata.

Kontokorrendi eesmärk ja tema poolt osutatav hõlbustus seisnevad selles, et pooled iga üksiku nõude kohta kohese arvelduse tegemise asemel arveldavad perioodiliselt varem kindlaksmääratud tähtaegadel ja seejuures kokkulepitud perioodi vastastikuste nõuete kokkuvõtte vahe alusel. Seega toimub kontokorrendi puhul maksmise pikendamine, vastastikuste nõuete kokkuvõtete tasaarvestamine ja üksikute kontokorrent-arvele kantud kohustuste asendamine uue, saldost tekkiva kohustusega.

Kontokorrent-arve on ühtne, jagamatu tervik. Sellele ühtsele arvele kantud nõuete täitmine pikeneb lepinguga kindlaksmääratud tähtajani, mil toimub kontokorrent-arve lõpetamine ja vastastikuste nõuete vahe (saldo) arvestamine. Pooltel ei ole õigust käsutada kontokorrent-arvele kantud nõudeid (näiteks nende alusel esineda hagiavaldusega, neid võõrandada jne.). Samuti ei või kolmas isik pöörata sissenõudmist oma võlgniku üksikutele kontokorrent-arvele kantud nõuetele. Sissenõudmist võib pöörata ainult kontokorrent-arve saldole, mis sissenõudmise päevaks võlgniku kasuks kindlaks kujunes.

Kontokorrent-arvele enne aegumistähtaja möödumist kantud nõudeid tuleb saldo kindlaksmääramisel arvestada, kuigi momendiks, mil saldo teostatakse, oli see nõue juba aegumise tõttu kustunud. Kontokorrent-arve lõpetamine ja saldo väljaarvestamine toimub poolte kokkuleppega määratud teatud ajavahemikkude järele. Kui kontokorrent-arve lõpetamise tähtaega pole lepingus tähendatud, siis määratakse saldo iga kvartaali esimesel päeval.

Enne selle tähtaja saabumist ei teostata vastastikuste nõuete tasaarvestust. Nende tasaarvestus toimub ainult saldo väljaarvestamise momendil. Iga kontokorrent-arvet pidav pool on kohustatud saatma teisele poolele väljavõtte sellest arvest 20-päevase tähtaja jooksul, arvates päevast, mil tuleb arve lõpetada. Lepinguga võib olla sätitud ka teine kontokorrent-arvete väljavõtete saatmise kord ja tähtaeg.

Saldo, mis on teise poole poolt tunnustatud või mille vastu 15 päeva (või mingi teise, lepingus tähendatud aja) jooksul tema poolt pole vaieldud, kustutab üksikud kontokorrent-arvele kantud nõuded. Need üksikud nõuded muutuvad selle poole uueks iseseisvaks nõudeks, kelle kasuks tekib saldo. Kui aga saldo võrdub nulliga, siis

selle saldo tunnustamine lõpetab poolte endised kohustused ega tekita uut kohustust.

Kontokorrent-arve väljatoodud saldo kantakse kas uude arvesse esimese sissekandena sellesse või tasutakse poole poolt, kes osutub võlgnikuks saldo väljaarvestamisel.

Kuigi saldo tunnustamine lõpetab kõik kontokorrent-arvesse kantud vastastikused nõuded ja, tähendab, ka neid tagava pandi ja käenduse, siiski seaduse otsese viite alusel (§ 11 ja 12) pant ja käendus, mis tagavad üksikuid kontokorrent-arvesse kantud nõudeid, tagavad samuti ka saldojärgset nõuet selle tähtaja piires ja selles summas, mille kohta oli määratud pant ja käendus.

2. **Kontokorrent-lepingu rakendamise ala.** 1930. a. alguses teostatud krediidireformi (NSVL KTK ja RKN määrus 30. jaanuarist 1930. a. „Krediidi reformist") kehtivuse esimesel aastal oli kontokorrent-leping arveldussuhete põhivormiks panga ja majandusorganite vahel. Kontokorrent-arvest nähtusid nii majandusorgani omad rahalised vahendid kui ka krediidid, mis majandusorgan sai pangalt. Seepärast on loomulik, et kontokorrent-arve saldo võis olla nii panga kui ka majandusorgani kasuks.

Paranduste tegemisega krediidireformi kohta 1931. aastal kaotas kontokorrent-leping oma tähenduse arveldussuhete põhivormina panga ja majandusorganite vahel. Pärast majandusorganitele oma käibevahendite andmist (Töö ja Riigikaitse Nõukogu määrus 23. juulist 1931. a. — LSKK 1931. a. nr. 46, art. 316) hoitakse majandusorganite vabad rahasummad arveldusarvel. Sellelt arvelt teostavad majandusorganid makseid ja arvelduši. Arveldusarve saldo on alati majandusorgani kasuks, sest vabade rahasummade puudumisel majandusorgani arveldusarvel ei teosta Riigipank mingisuguseid väljamakseid majandusorgani ülesandel. Krediidid aga, mis pank annab majandusorganile, nähtuvad antud majandusorgani laenuarvest. Laenuarve saldo on alati panga kasuks.

Käesoleval ajal rakendatakse arvelduste kontokorrent-vormi, nagu eespool tähendatud, ainult vastastikuseid ülesandeid täitvate pankade vahel.

3. **Perioodilised arveldused saldo alusel.** Peale selle lubatakse Riigipanga igakordsel loal niinimetatud perioodilisi saldoarveldusi majandusorganite vahel, kellel on omavahel alatised majanduslikud suhted kaupade müügi ja teenuste osutamise alal.

Need perioodilised saldoarveldused teostatakse kirjalike lepingute alusel, mis on sõlmitud vastavalt Riigipanga määrustikule majandusorganite vaheliste perioodiliste saldoarvelduste kohta 21. veebruarist 1938. a. («Фин. и Хоз. бюллетень» 1938. a. nr. 10, lk. 14).

Arveldused kahe majandusliku organisatsiooni vahel, kes omavahel on seotud ülaltähendatud lepinguga, ei toimu üksikute nõuete alusel, vaid „vastastikuste arvelduste arvest vastunõuete alusel" tekkinud saldo põhjal. Need saldod arvestatakse välja vastavalt lepingule iga 5, 10 või 15 päeva järel. Vähem kui 1000-rublaline saldo kantakse vastastikuste arvelduste arvesse kui järgmise perioodi esimene sissekanne; kui aga saldo on 1000 rubla või enam, siis tasutakse see aktsepti kujul (maksenõude väljakirjutamise teel).

§ 5. Arveldus- ja jooksev arve.

1. **Arveldusarve.** Majandusorganid on kohustatud hoidma kõik oma rahalised vahendid, nii omad kui ka laenatud, arveldusarvel Riigipangas. Sellest arvest teostavad majandusorganid oma arveldused ja tasuvad kõik oma kohustused (vt. NSVL KTK ja RKN määrus 3. aprillist 1929. a. — LSKK 1929. a. nr. 25, art. 215 ja Töö ja Riigikaitse Nõukogu määrus 23. juulist 1931. a. — LSKK 1931. a. nr. 46, art. 316).

Igal majandusorganil on õigus omada ainult üht arveldusarvet. Erandid sellest reeglist on lubatud ainult seaduses ettenähtud juhtudel ja samuti Riigipanga eriloal.

Öeldu käib ainult majandusorganite vahendite ja arvelduste kohta nende ekspluatatsioonilise tegevuse alal. Vahendid kapitaalehituseks ja arveldused kapitaalehituse alal on koondatud eripankadesse (vt. 22. peatükk § 7). Arveldusarve avatakse panga poolt huvitatud majandusorgani avalduse alusel. Panga poolt selle avalduse täitmiseks vastuvõtmisega ja arveldusarve avamisega luuakse panga ja majandusorgani vahel küllalt keerulised võla vahekorrad.

Arveldusarvel hoitakse majandusorgani vahendeid, s. o. panga ja majandusorgani vahel tekivad laenuvahekorrad, milles laenuandjaks on majandusorgan ja laenusaajaks — Riigipank.

Majandusorganile arveldusarve avamisega võtab pank enesele majandusorgani ülesande teenindada viimast tema arvelduste teostamisel teiste majandusorganitega: vastavalt kehtivaile eeskirjadele sisse nõuda (inkasseerida) majandusorganile kuuluvad maksed, teostada väljamaksmisi arveldusarvelt jne.

Majandusorgani arveldusarvele kantakse kõik majandusorganile sissetulnud maksed ja sealt kirjutatakse maha kõik majandusorgani poolt teostatud maksed. Sellest nähtuvad vastastikused nõuded majandusorgani poolt panga vastu ja panga poolt majandusorgani vastu, kusjuures arveldust teostatakse mitte üksikute summade, vaid

nende saldode alusel. Niiviisi on arveldusarvelistel suhetel sarnasus suhetega kontokorrent-lepingu alusel.

Siiski on nende vahel ka oluliisi erinevusi, mis on järgmised. Kontokorrent-lepingu järgi võib vastastikuste nõuete saldo avalduda kas ühe või teise lepingupoole kasuks. Arveldusarve korral ei lubata majandusorgani võlgnevust pangale ja kui majandusorgani vahendid on tühjaks ammutatud, siis pole väljamaksmised sellelt arvelt lubatud.

Arveldusarve lõppkokkuvõtted teostatakse iga päev ja järelikult langeb ära kontokorrent-lepingule iseloomustav maksete pikendamise tunnus üksikute nõuete alusel. Väljamaksmised arveldusarvelt sularahas toimuvad arveldusarve valdaja tšekkide alusel. Ses osas reguleeritakse panga ja arveldusarve valdaja vahelised vahekorrad tšekilepingu normidega. Ülekandmine ühelt arveldusarvelt teisele toimub nii tšekkide väljakirjutamise teel kui ka arveldusarve valdaja maksekäsundite alusel.

Eeskirjal majandusorganite poolt vahendite arveldusarvel hoidmise kohta on suur rahvamajanduslik tähtsus. Selle süsteemi juures on Riigipangal võimalus koondada majandusorganite vabu vahendeid ja suunata neid selliste ettevõtete krediteerimiseks, kes tunnevad ajutist vajadust neis. Arveldusarvete alusel luuakse sularahata arveldused sotsialistlike organisatsioonide vahel. Lõpuks kergendab arveldusarvete süsteem panga kontrollfunktsioonide teostamist ja takistab vahendite kontrollimatut ja mitteplaanilist kulutamist. Seepärast nimelt avatakse üldreeglina igale majandusorganile ainult üks arveldusarve. Erandeid võib lubada ainult panga nõusolekul.

Majandusorgan on täiesti iseseisev oma arveldusarve käsutamisel. Igasugused väljamaksmised arveldusarvelt teostatakse ainult majandusorgani käsul või nõusolekul. Majandusorgani korralduse olemasolul pole pank õigustatud keelduma selle täitmisest. Erandid sellest reeglist on ette nähtud eriseadustega. Sellest, et arveldusarve seisab majandusorgani täielikus käsutuses, ei järeldu endastmõistetavalt majandusorgani kontrollimatus. Nii ei tohi pank lubada arveldusarvelt väljamaksmist, mis on määratud ühe majandusorgani poolt teise kaubanduslikuks krediteerimiseks (näiteks avanssside andmine, välja arvatud seaduses ettenähtud juhud), ekspluatatsiooni-vahendite kasutamiseks kapitaalehituse alal (jällegi välja arvatud juhud, mis on ette nähtud seaduses).

Arveldusarvest sularaha saamine on piiratud, vastavalt majandusorganite vahelise sularahata arvelduskorra põhimõttele, juhtudega ja eeskirjadega, mis sätitud seadusega ja Riigipanga eeskirjadega (NSVL RKN määrus 15. augustist 1939. a. Töötasu fondide kuluta-

mise kontrolli korra kohta — LMKK 1939. a. nr. 49, art. 395 ja 396).

Et arveldusarvesse koondatakse kõik majandusorgani vahendid, siis muutub see loomulikult majandusorgani — arve valdaja — vastu esitatud pretensioonide rahuldamise põhiallikaks. Majandusorgani võla sundsissenõudmine tema arveldusarvelt võib toimuda ainult kohtu täitelehtede, arbitraaži käskkirjade ja nendega võrrutatud dokumentide alusel (eriti aktseptitud maksunõuete alusel, mis pole tasutud tähtajaks ja on omandanud täitedokumendi jõu). Seejuures lubatakse sissenõude pööramist arveldusarvele ainult majandusorgani ekspluatatsioonilisest tegevusest tekkinud võlgnevuse korral.

2. **Jooksev arve** on eelarveliste ja samuti ametiühinguliste ja ühiskondlike vahendite pangas hoidmise otstarbeks. Jooksvad arved avatakse riiklikele asutistele, kes seisavad eelarve alusel, parteilistele, ametiühingulistele ja samuti kolhoosseile organisatsioonidele. Jooksvail arveil hoitakse kõigi asutiste ja ühiskondlike organisatsioonide erikapitalid ja -fondid. Kolhooside jooksvate arvete kohta on sätitud erireeglid. Eriti ei või täitedokumentide järgi kolhooside jooksvailt arveilt maha kirjutada üle 70% olemasolevaist vahendeist. Kolhoosi arvel kolhoosile esitatud maksunõuetes tähendatud summade mahakirjutamiseks on vaja tema otsest kinnitust.

Õigussuhted panga ja jooksva arve valdaja vahel rajanevad põhiliselt laenulepingule, mille järgi laenuandjaks on jooksva arve valdaja ja laenusaajaks — Riigipank. Seega kuuluvad jooksva arve, nagu ka arveldusarve operatsioonid Riigipanga passiivsete operatsioonide hulka. Arveldus- ja jooksvailt arveilt maksab pank nende valdajaile intresse NSVL RKN määruses 15. juunist 1936. a. ettenähtud ulatuses ja nimelt — 1,5% aastas, kuid hoiukassade ja kolhooside jooksvailt arveilt Riigipangas — 3,5% aastas (LSKK 1941. a. nr. 33, art. 303).

§ 6. Riigipanga osa majandusorganite vaheliste arvelduste organiseerimisel.

Riigipanga ülesanne majandusorganite vaheliste arvelduste organiseerimisel on täpselt ja lühidalt sätitud NSVL RKN määruses 20. märtsist 1931. a. (LSKK 1931. a. nr. 18, art. 166).

Riigipank on „arveldusorganisatsiooniks ühiskonnastatud majandusele, tootmise ja toodete jagamise arvelevõtmise üleriiklikuks aparaadiks". Riigipanga töö arvelduste organiseerimise alal on tihedalt ja lahutamatult seotud tema teiste operatsioonidega — endale kõigi vabade rahaliste vahendite koondamise ja meie rahvamajanduse krediteerimise teostamisega.

Arvelduste kord ja õiguslikud vormid panga ja majandusorganite vahel on lühidalt kirjeldatud eespool. Vaatleme nüüd arvelduslike vahekordade vorme majandusorganite vahel. Nende arvelduslike vahekordade vormid on sätitud NSV Liidu Valitsuse määrustega ja nende arendamiseks antud NSVL Riigipanga juhenditega. Võimalikest arveldusvormidest ühe või teise rakendamine nähakse ette majandusorganite vahel sõlmitavais lepinguis. Mõnel juhul on arvelduste vastava vormi valik ette määratud Valitsuse määrustes või rahvakomissariaatide käskkirjades. Kehtiva seadusandluse poolt on ette nähtud majandusorganite vaheliste arvelduste mitmesugused vormid teiselinnalises ja samalinnalises käibes.

§ 7. Teiselinnalised arveldused.

Teiselinnalises käibes rakendatakse järgmisi arveldusvorme: a) aktsepti, b) akreditiivi, c) eriarvet, d) transferti, e) lunamaksu.

1. **Aktsept** seisneb järgmises. Usaldaja (hankija, tööettevõtja jne.) annab välja (esitab) niinimetatud maksunõude maksjale (ostjale, tellijale) ja annab selle maksunõude teda teenindava panga osakonda inkassoks. Hankija poolt maksunõude üleandmine inkassoks tähendab hankija käsundit pangale vastu võtta saada olev summa ja kanda see hankija arvele. Maksunõue saadetakse hankija pangalt maksja pangale ja pärast maksja poolt selle maksunõude kinnitamist (pärast tema aktsepti) makstakse see maksja panga poolt summadest, mis on maksja arvel.

Seega teostatakse arvelduste aktseptvormi puhul maksmine võlgniku asukohas ja viimase nõusolekul. Maksunõue koostatakse hankija poolt vahetult pärast kauba ärasaatmist, tööde täitmist või teenuste osutamist. Maksunõue koostatakse kindlaksmääratud vormis ja peab kohuslikult sisaldama teatud andmeid, mis tõendavad maksunõude kaubalisust või tööde tegelikku täitmist või teenete tegelikku osutamist. Eriti tähendatakse maksunõudes transpordidokumendi number ja daatum, mille alusel kaup on saadetud, või töö täitmist või teenuste osutamist kindlaksmäärava dokumendi number ja daatum. Arve-faktuur lisandatakse maksunõudele.

Maksunõuet, mis on välja kirjutatud pärast kuu möödumist, arvates kauba ärasaatmise või tööde täitmise või teenuste osutamise päevast, ei võeta panga poolt inkassoks. Maksunõue peab olema kinnitatud (aktseptitud) maksja poolt kolme päeva jooksul, arvates selle saabumise päevast maksjat teenindava panga osakonda. Panga poolt maksjalt tähendatud kolmepäevase tähtaja jooksul esitatud maksunõude vastu vaide mittesaamise korral loetakse see aktseptituks.

Järelikult omistatakse maksja vaikimisele esitatud maksunõudega nõustumise tähendus (niinimetatud negatiivse aktsepti süsteem).

Mõningail juhtudel nõutakse kohuslikult siiski esitatud maksunõude otsest kinnitamist (aktsepti) ja maksunõude otsese kinnituse puudumisel loetakse see mitteaktseptituks (maksunõuete suhtes, mis on esitatud kolhooside, parteiliste ja ametiühinguliste organisatsioonide vastu ja mõningail teistel juhtudel).

Ostja on õigustatud keelduma maksunõude aktseptist ainult järgmistel juhtudel: a) kui maksunõue on esitatud mittetellitud kauba kohta, b) kui kauba eest, mille kohta on maksunõue välja kirjutatud, on juba tasutud, c) kui enne aktsepti tähtaega on tehtud kindlaks kauba halvakvaliteedilisus, d) teistel pooltevahelises lepingus ettenähtud juhtudel.

NSVL RKN määruse alusel 29. novembrist 1938. a. (LMKK 1938. a. nr. 53, art. 302) peavad kaupade hanke põhitingimustes olema täpselt ette nähtud kõik juhud, mil ostjal on õigus keelduda maksunõude aktseptimisest.

Mõningail juhtudel pole ostja õigustatud täielikult keelduma maksunõude aktseptimisest, vaid võib selle aktseptida osaliselt. Need juhud on järgmised: a) maksunõudes on tehtud aritmeetiline viga, b) maksunõudes on ületatud hinnad või hinnakõrgendused, mis on ette nähtud hinnakirjas, lepingus jms., c) hankija saatis kauba koguses, mis ületab plaani või lepinguga ettenähtu, d) hankija saatis samas saadetises koos tellitud kaubaga mittetellitud kaupa.

Arve osaline aktseptimine, samuti nagu ka täielik keeldumine aktseptimisest, võib järgneda ainult kolme päeva jooksul, panga poolt maksunõude saamise päevast arvates. Keeldumine aktseptimisest või osaline aktseptimine (teadaandes pangale täielikust või osalisest keeldumisest aktseptimisest tuleb esitada keeldumise motiivid), mis on väljendatud pärast seda tähtaega, loetakse kehtetuks. Vaidlust ostja täieliku või osalise maksunõude aktseptimisest keeldumise põhjendatuse kohta arutatakse arbitraaži või kohtu poolt ükskõik kumma poole hagi alusel.

Täielikult või osaliselt aktseptitud maksunõue tasutakse hiljemalt kümne päeva jooksul, arvates maksunõude saamisest ostjat teenindava panga poolt. Kaupade mõningate liikide suhtes (leivatooted, naftatooted ja teised) ning samuti arveldustes hangete järgi eelarvelistele ja ühiskondlikele organisatsioonidele ja arveldustes tööettevõtja ja tellija vahel kuuluvad maksunõuded tasumisele kolme päeva jooksul, arvates ülaltähendatud hetkest. Ostja poolt aktseptitud, kuid tema poolt tähtajaks mittetasutud maksunõue omandab pärast maksutähtpäeva saabumist täitedokumendi jõu. Aktseptitud maksu-

nõude tasumise viivituse puhul maksab ostja hankijale viivist 0,05% ulatuses viivitatud maksusummalt iga viivitatud päeva eest, kümnerublalises miinimumis. Viivis nõutakse panga poolt sisse üheaegselt maksunõude tasumisega.

Arvelduste aktseptivorm on majandusorganite vaheliste arvelduste peamiseks vormiks. Seda arveldusvormi ei rakendata, kui maksunõude summa on alla 1000 rubla, eriliste organisatsioonide kohta ja arvelduste suhtes eriliste kaubaliikide kohta — kui see on alla 250 rubla. Peale selle ei rakendata aktseptivormi, kui maksunõudel on nõudluse iseloom.

2. **Akreditiiv** seisneb selles, et kaupade ja tööde eest tasumine toimub ostja (tellija) ülesandel panga poolt hankija (tööettevõtja) asukohas, kusjuures pank sel korral kontrollib tasumise õigsust. Tasumine toimub selleks otstarbeks ostja poolt juba ette määratud summade arvel. Ostja teeb teda teenindava panga osakonnale vastava ülesande anda välja akreditiiv arvelduste teostamiseks teatava hankijaga, kusjuures ta märgib käsundisse tingimused, mille alusel tuleb teostada raha väljamaksmine akreditiivi järgi (niinimetatud akreditiivkäsund).

Käsundis peab k o h u s l i k u l t olema tähendatud: hankija nimetus, kaup, mille eest tuleb akreditiivkorras tasuda, akreditiivi summa, selle tähtaeg (mis ei või ületada 25 päeva) ja tasumise kord hankija arve-faktuuri vastu — ostja aktseptiga või aktseptita. Käsund võib sisaldada ka teisi ostja nõudeid, mille täitmine on kohuslik kauba eest akreditiivi järgi tasumisel (näiteks arve-faktuurile tsertifikaadi või kauba kvaliteedi akti jms. lisandamise kohustus).

Ostja akreditiivikäsundi alusel annab teda teenindav panga osakond välja akreditiivi, s. o. käsu hankijat teenindava panga osakonnale teostada viimase poolt ostja nimele väljakirjutatud arve-faktuuride tasumist, arvestades tingimusi, mis on tähendatud ostja akreditiivikäsundis. Kauba eest tasumine akreditiivi järgi arve-faktuuri aktseptimisega esineb tavaliselt neil juhtudel, kui kaubasaajal on hankija asukohas oma esindaja. Teistel juhtudel teostatakse tasumine akreditiivi järgi tavaliselt arve-faktuuri aktseptita.

Pank on enne akreditiivi järgi raha väljamaksmist kohustatud kontrollima, kas arve-faktuur on kirjutatud nimelt selle kauba kohta, mis on tähendatud saaja poolt, kas on kaup ära saadetud, kas on saaja poolt arve-faktuurile lisandatud nõutavad dokumendid jne. Akreditiiv antakse summas mitte alla 1000 rubla ja seejuures arvelduste kohta ainult ühe hankijaga. Akreditiivi rakendatakse märksa harvemini kui arvelduste aktseptivormi. Sageli viiakse arvelduste akreditiivivormile üle majandusorganid, kes on arvelduste aktseptivormi korral osutunud korratuiks maksjaiks.

3. **Eriarve.** Arveldustel eriarve korras on suur sarnasus arveldustega akreditiivkorras. Mõlemal juhul teostatakse tasumist hankija asukohas. Erinevused nende vahel seisnevad põhiliselt selles, et eriarvest võib maksmisi teostada ainult arve-faktuuride alusel, mis on hankija asukohas asuva ostja esindaja poolt aktseptitud. Eriarvega võib arveldusi teostada mitte ühe, vaid ka mitme hankijaga. Eriarvest võib ka ostja esindajale sularahas maksmisi teostada. Peale selle ei ole eriarve piiratud tähtajaga ja seda võib perioodiliselt täiendada vahenditega. Eriarvet rakendatakse ainult ostjate ja hankijate vahel, kes on omavahel seotud püsivate ja kauakestvate vahekordadega.

4. **Transfert.** Transferdiga teostatakse võlgniku käsundil usaldajale panga kaudu tema elukohas raha maksmine. Väljamaks transferdi järgi toimub transferdis tähendatud summa pangas saaja arvele kandmisega. Transferdi väljamaksmist sularahas lubatakse ainult erilistel juhtudel, mis on ette nähtud panga eeskirjades. Transferdi korral pank ei kontrolli majanduslikke suhteid ega transferdi kasutamist. Rahaliste transfertide teostamise kord sotsialistlike majanduslike organisatsioonide poolt on sätitud NSVL RKN määrusega 11. märtsist 1941. a. (LMKK 1941. a. nr. 9, art. 154).

5. **Lunamaksu** rakendatakse kaupade saatmisel vähestes kogustes ja väikeste summade eest. Lunamaksuga saadetud kaup antakse adressaadile välja transpordiorganisatsiooni poolt või postilt alles pärast seda, kui ta on lunamaksu summa tasunud. Ostjalt — kaubasaajalt saadud summa kantakse üle või saadetakse transpordiorganisatsiooni või posti poolt kaubasaatjale. Lunamaks kaupadelt, mis on antud veoks raudteele või laevandusele, vormistatakse selle kohta saatekirjale vastava märkuse tegemisega.

§ 8. Samalinnalised arveldused.

1. **Samalinnaliste arvelduste liigid.** Samalinnalised arveldused võivad toimuda: a) maksukäsunditega, b) arveldustšekkidega, c) maksunõuete inkasso korras panga kaudu, d) niinimetatud plaanipäraste maksetega. Samalinnalised arveldused alla 100 rubla teostatakse *ainult sularahas*, kusjuures Riigipanga kontorid, vastavalt kohalikele tingimustele, võivad seda limiiti (määra) tõsta 500 rublani. Sularahas *võidakse* arveldusi teostada summas kuni 1000 rublani. Samalinnaliste arvelduste lubatud vormidest ühe valik toimub poolte kokkuleppel.

2. **Maksukäsund.** Maksukäsund on ostja (maksja) korraldus pangale tema arvelt teatud summa mahakirjutamiseks ja selle han-

kija arveldusarvele kandmiseks. Kui maksukäsund sisaldab märkmeid ostja poolt kauba kättesaamise kohta (kaubasaamise daatum, hankija arve-faktuuri number ja daatum), siis võetakse see panga poolt täitmisele, olenemata selle maksmiseks küllaldaste vahendite olemasolust ostja arveldusarvel. Kui neid vahendeid pole küllaldaselt maksukäsundi tasumiseks, siis võetakse see järjekorda ja tasutakse samadel alustel kui viivitatud aktseptitud maksunõue.

Kui maksukäsundis pole märkmeid ostja poolt kaubasaamise kohta, siis võetakse see panga poolt täitmisele ainult maksja arvel küllaldaste vahendite olemasolul selle tasumiseks. Maksukäsundite mõlemat tähendatud liiki rakendatakse neil juhtudel, kui kauba väljaandmine hankija poolt teostatakse enne tasumist kauba eest. Kui aga hankija annab kauba välja alles pärast selle tasumist ostja poolt, siis rakendatakse maksukäsundeid, mis sisaldavad panga tõestust selle kohta, et maksukäsundis tähendatud summa on juba ümber arvatud hankija arvele.

3. **Arveldustšekk.** Tšekiks nimetatakse üldse tšekiandja (isiku, kes tšeki välja annab) kirjalikku ettepanekut maksjale (pangale, hoiukassale) maksta kindel rahasumma tšekipidajale. Tšekk peab sisaldama järgmised kohuslikud andmed (rekvisiidid): a) väljaandmise kuupäev, kuu ja aasta, b) väljaandmise koht, c) maksja nimetus, d) arve nimetus pangas või hoiukassas, millest peab toimuma maksmine, e) tingimusteta ettepanek maksta kindel rahasumma, f) dokumendi tšekiks nimetamine, mis on kirjutatud samas keeles kui tšeki tekst, g) tšekiandja allkiri (NSVL KTK ja RKN määrus 6. novembrist 1929. a. — LSKK 1929. a. nr. 73, art. 697).

Arveldustšekiks nimetatakse tšekki, millel leidub pealkiri „arveldus". Arveldustšeki järgi ei teostata maksmist sularahas. Märkuse „arveldus" hävitamine arveldustšekil on keelatud. Arveldustšekk tasutakse selles tähendatud summa teisele arveldusarvele kandmisega. Arveldustšekk esitatakse pangale hankija poolt. Pank ei võta tšekki maksmiseks vastu, kui selle esitamise hetkel pole saaja arveldusarvel tšeki tasumiseks küllaldasi vahendeid.

4. **Maksunõuete inkasso panga kaudu.** Maksunõuete inkasso toimub samalinnalistes arveldustes samadel alustel nagu ka linnadevahelistes arveldustes, järgmiste erinevustega, millel pole põhimõttelist tähendust. Panka inkassoks antud maksunõude aktseptimiseks antakse samalinnalistes arveldustes kaks tööpäeva. Kui selle aja jooksul ei saabu maksjalt keeldumist maksunõude aktseptimisest, siis tasutakse see nõue järgmise päeva hommikul.

5. **Plaanipärased maksed.** Need maksed seisnevad selles, et alalistes majandussuhetes õiendatakse hankija ja saaja arved mitte

pärast iga üksikut tehingut, mitte iga ärasaadetud kaubakoguse kohta, vaid varem kindlaksmääratud tähtaegadel, võrdsetes summades, määrades, mis tulenevad lepingujärgsete ostude ulatusest. Lõplikud arveldused teostatakse nendel juhtudel perioodiliselt — üks kord 5, 10, 15 päeva kohta — vastavalt kauba faktilisele väljasaatmisele. Arveldustel plaanipäraste maksetega esitab saaja pangale üksikud käsundid iga üksiku makse kohta. Kui sellised käsundid osutuvad tähtajal mittetasutuiks saajal vajalike vahendite puudumise põhjusel, siis tasutakse need järjekorras nii nagu täitedokumendi jõu omandanud hankija maksunõuded, kuid ilma viivist juurde arvamata.

28. peatükk.

KINDLUSTUS.

§ 1. Kindlustuse organisatsioon. § 2. Kindlustuse liigid. § 3. Kindlustuslepingu mõiste ja põhielemendid. § 4. Kindlustuslepingu sõlmimine. § 5. Varakindlustus. § 6. Isikukindlustus. § 7. Edasikaebamine NSVL Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse organite tegevuse peale. Hagi aegumine.

§ 1. Kindlustuse organisatsioon.

1. **Kindlustuse organisatsioon.** Kindlustus on üks võitlusvahendeid majanduslike tagajärgede vastu loodusõnnetuste puhul, mis ähvardavad sotsialistlikku ja isiklikku omandit. Ühtlasi on see kodanike eneste ja nende perekondade kindlustamise vahendiks surma või töövõime kaotamise korral. Tule vastu kindlustamisel kohustub kindlustusorganisatsioon tulikahju korral tasuma kahju ärapõlenud vara eest, elukindlustusel — maksma kindlustatud isiku poolt määratud isikuile teatud summa jne.

NSV Liidus on kindlustus riigi monopoliks. See tähendab, et kindlustust teostab NSV Liidus riik ise oma erilise organi kaudu. Selliseks organiks on NSV Liidus NSVL Riikliku Kindlustuse Peavalitsus, mis kuulub NSV Liidu Rahandusministeeriumi süsteemi. Otsene kindlustustöö on pandud rajoonide kindlustusinspektsioonidele ja kindlustusagentidele. Kuna Riikliku Kindlustuse Peavalitsusele kuulub kindlustusoperatsioonide teostamise ainuõigus, ei saa mingisugused teised organisatsioonid NSV Liidu territooriumil teostada selliseid operatsioone.

2. **Allikad.** Riiklikku kindlustust reguleeritakse NSV Liidus nii üleliidulise kui ka vabariikliku seadusandlusega.

Tähtsamate üleliiduliste normatiivsete aktide hulka kuuluvad: NSVL Ülemnõukogu poolt 4. aprillil 1940. a. vastuvõetud seadus määralise sundkindlustuse kohta („NSVL Ülemnõukogu Teataja", 1940. a. nr. 12; 1942. a. nr. 28), NSVL RKN määrus 4. juulist 1942. a. „Põllumajanduslike kultuuride, loomade ja transpordivahendite vabatahtliku kindlustamise kohta" (LMKK 1942. a. nr. 6, art. 102), NSVL RKN määrus 13. detsembrist 1942. a. „Vabatahtliku elukindlustamise kohta" (LMKK 1942. a. nr. 11, art. 189).

Põhimine vabariiklik seadusandlus kindlustuse kohta leidub liiduvabariikide tsiviilkoodekseis. Üksikud kindlustuse liigid reguleeritakse üksikasjaliselt NSVL Rahandusministeeriumi poolt antud eeskirjade ja juhenditega.

§ 2. Kindlustuse liigid.

1. **Sunduslik ja vabatahtlik kindlustus.** Ühel juhul tekib kindlustus otseselt seaduse jõul sundkorras. Selline kindlustuse liik on sundkindlustus.

Teisel juhul tekib kindlustus poolte kokkuleppel — kindlustuslepingu alusel. See kindlustuse liik on vabatahtlik kindlustus.

Käesolev peatükk käsitleb peamiselt vabatahtlikku kindlustust. Normid, mis puudutavad vabatahtlikku kindlustust, on toodud peamiselt Tsiviilkoodeksi XI peatükis, aga ka eeskirjades, mis on kinnitatud NSVL Rahandusministeeriumi poolt vabatahtliku kindlustuse üksikute liikide kohta.

Sundkindlustamise kohta, mis erineb rea omapäraste joontega, on siin võimalik teha ainult kõige üldisemaid märkusi.

Sundkindlustamise korral määrab kõik kindlustusvahekordade olulised osad kindlustusvõtja ja Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse vahel seadus. Seaduses (ja vastavais kindlustuseeskirjades) määratakse purgivalt, missugune varandus kuulub sundkindlustamisele, millisest tähtajast alates see varandus loetakse kindlustatuks, millal kindlustus lõpeb jne.; samuti määratakse, millised kodanike kategooriad alluvad kindlustusele ja milliseil tingimustel.

Peamiseks sundkindlustuse liigiks on määraline sundkindlustus maal ja linnas.

Selle kindlustuse liigi puhul määrab seadus Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse vastutuse varem kindlaksmääratud summa suuruses. See summa moodustabki vastutuse normi ehk kindlustustagamise normi.

Kindlustusvõtjale pannakse kindlaksmääratud sunduslik kindlus-

tusmaks — määrik; seepärast ka kindlustust ennast nimetatakse määraliseks kindlustuseks.

NSVL Ülemnõukogu seaduse alusel 4. aprillist 1940. a. (muudatustega 8. juunist 1942. a.) ulatub määraline sundkindlustus kolhoosi majandeile, kolhoosnikele, töölistele, teenistujaile ja teistele kodanikele nii linnades kui ka maal. Kolhoosides kindlustatakse: 1) ehitised, inventar, transpordivahendid, saadused, toorained ja materjalid; seda vara kindlustatakse tule, pikse, uputuse ja rea teiste loodusjõuliste õnnetuste vastu; 2) põllumajanduslike kultuuride külvid — rahe, tormi, vihmast mädandumise ja muu vastu; 3) põllumajanduslikud kariloomad — loomataudi vastu; 4) kalapüügi paadid — tormi, tulikahju jne. vastu. Veidi kitsamas ulatuses kindlustatakse üksikkodaniku vara määralise sundkindlustuse korras. Kodanike majandeis kuuluvad määralisele sundkindlustamisele ehitised, põllumajanduslikud kariloomad ja külvid („NSVL Ülemnõukogu Teataja", 1940. a., nr. 12; 1942. a., nr. 28).

Teiseks sundkindlustuse liigiks on riikliku elamufondi kindlustamine. See kindlustuse liik on nähtud ette NSVL RKN määruses 3. veebruarist 1938. a. (LMKK 1938. a. nr. 7, art. 46). Sundkorras kindlustatakse riiklik elamufond, samuti ka riiklike ettevõtete ja asutiste vara, mis on antud rendile või muudel alustel kasutamiseks üksikuile isikuile või eraorganisatsioonidele.

Sundkorras kindlustatakse samuti õnnetusjuhtude vastu pikamaa-reisijad raud-, vee-, auto- ja õhuteedel (NSVL RKN määrus 6. aprillist 1931. a. hilisemate muudatustega — LSKK 1931. a. nr. 23, art. 190; 1932. a. nr. 3, art. 15; 1935. a. nr. 10, art. 81; 1936. a. nr. 31, art. 279). Linnalähedastel liiklemisteedel reisijaid ei kindlustata. Kindlustusmaks võetakse sõidupileti müümisel. Ostnud sõidupileti, osutub reisija kindlustatuks alates rongilelaskmise hetkest kuni piletil märgitud sihtkohta saabumiseni.

2. **Varakindlustus ja isikukindlustus.** Peale liigituse tekkimise allikate alusel võib kõiki kindlustusoperatsioone veel jaotada liikideks kindlustusobjektide järgi.

Kui kindlustusobjektiks on mingisugune vara, siis on tegemist varakindlustusega; kui aga kindlustusobjektiks on inimese elu või tervis, siis kõneldakse isikukindlustusest.

Tähendatud kindlustuse liigid: sunduslik ja vabatahtlik, vara- ja isikukindlustus on kindlustuse põhiliigid. Need kindlustuse liigid võimaldavad omakorda rea edasisi alaliigitusi, olenevalt hädaohu iseloomust (näiteks kindlustus tule vastu, kindlustus õnnetusjuhtude vastu), ja samuti olenevalt sellest, mida kindlustatakse (näiteks majasisustise kindlustus, elukindlustus).

§ 3. Kindlustuslepingu mõiste ja põhielemendid.

1. **Kindlustuslepingu mõiste.** Vene NFSV TsK § 367 kohaselt kohustub kindlustuslepinguga üks pool (kindlustusvõtja) maksma kokkulepitud maksu (kindlustuspreemia), teine pool (kindlustusandja) aga kohustub varakindlustuse korral lepingus ettenähtud sündmuse (kindlustusjuhu) saabumisel tasuma kindlustusvõtjale või kolmandale isikule (soodustatule) nende poolt kantud kahju, lepingu järgi kokkulepitud summa piirides (kindlustussumma), isikukindlustuse korral aga maksma kindlustussumma.

Kindlustusleping on kahepoolne leping. Soovides saada teatava sündmuse saabumise korraks materiaalset kindlustamist kohustub kindlustusvõtja maksma teatavat kindlustusmaksu. Riiklik Kindlustuse Peavalitsus aga võtab endale sellise materiaalse kindlustamise kohustuse. Kindlustuses ettenähtud sündmuse saabumisel on Riiklik Kindlustuse Peavalitsus kohustatud välja maksma teatud rahasumma (kindlustustasu, kindlustuskorvuse).

Kindlustusleping erineb teistest lepingutest selle poolest, et kohustuse täitmine Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse poolt, mille kohaselt tema peab maksma kindlustuskorvuse (kindlustustasu), sõltub eranditult teatud kindlustuses ettenähtud sündmuse saabumise faktist, mis mingil määral ei olene Riiklikust Kindlustuse Peavalitsusest. Nii näiteks tule vastu kindlustuse puhul peab Riiklik Kindlustuse Peavalitsus kahju tasuma ainult sel juhul, kui leiab aset tulikahju, elukindlustuse puhul — kui kindlustatud isik sureb või elab teatud vanuseni.

Seega Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse poolt endale võetud kohustuse täitmine on alati otseses sõltuvuses teatud sündmuse saabumise või mittesaabumise faktist. Võib öelda, et Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse kohustusele on alati omane teatud määramatus. Kui seda määramatust pole kindlustuslepingu sõlmimisel, siis Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse vastutus langeb reeglipäraselt ära. Sellest kõneleb TsK § 384, märkides, et kindlustusleping on kehtetu, kui selle sõlmimise ajal vara enam ei ähvarda see hädaoht, mille eest see oli kindlustatud, ja samuti isikukindlustuse korral, kui isik, kelle eluga kindlustusjuht on seoses, pole enam elus või kui teda enam ei ähvarda lepingus ettenähtud oht.

Kindlustuslepingu definitsioonist nähtub, et ühel juhul — vara-

kindlustuse korral — on Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse kohustuseks ainult kahjude tasumine, mis on kantud kindlustusvõtja poolt ettenähtud kindlustussündmuse saabumisel, sealjuures piiriks, üle mille Riiklik Kindlustuse Peavalitsus ei vastuta, on lepingus kokkulepitud kindlustussumma.

Teisel juhul aga — isikukindlustuse korral — peab Riiklik Kindlustuse Peavalitsus maksma kindlustussumma, olenemata sellest, kas ettenähtud juhu saabumisel kahjud esinesid või mitte.

Tekib küsimus, kas on võimalik neil tingimustel rääkida kindlustuslepingu ühtsest mõistest või on meie ees kaks iseseisvat lepingut. Varem meie juba märkisime, et kindlustus NSV Liidus on sotsialistliku ja töötajate isikliku omandi kindlustamise vahendiks loodusjõuliste õnnetuste majanduslike tagajärgede vastu, samuti ka kodanike endi ja nende perekondade kindlustamise vahendiks surma või töövõime kaotamise puhuks. See kindlustuse eesmärk, mis on ühine nii vara- kui ka isikukindlustusele, ühendabki kõik kindlustuse liigid, vaatamata nende suurtele erinevustele, ühtlaseks õigusinstituudiks.

2. **Kindlustuse õigussuhte põhielemendid.** Kindlustuse õigussuhte põhielementide hulka kuuluvad: 1) kindlustuslepingu subjektid, 2) kindlustusriisiko, 3) kindlustusjuht, 4) kindlustuspreemia, 5) kindlustussumma, 6) kindlustustähtaeg.

Kindlustuslepingust võtavad tingimata osa kaks isikut: kindlustusandja ja kindlustusvõtja. Peale selle võivad (kuid mitte kohuslikult) võtta osa veel kaks isikut: soodustatu ja kindlustatud isik.

Kindlustusandja ja kindlustusvõtja võtavad tingimata osa nii vara- kui ka isikukindlustusest. Soodustatu võib võtta osa nii vara- kui ka isikukindlustusest. Kindlustatud isik saab võtta osa ainult isikukindlustusest.

K i n d l u s t u s a n d j a on pool, kes võtab endale materiaalse kindlustamise kohustuse kindlustuses ettenähtud kindlustusjuhu saabumise puhuks. Riikliku kindlustuse monopoli tõttu NSV Liidus on kindlustusandjaks Riikliku Kindlustuse Peavalitsus.

K i n d l u s t u s v õ t j a on teine pool, kes taotleb materiaalse kindlustamise eesmärki kindlustuses ettenähtud sündmuse puhuks.

S o o d u s t a t u k s nimetatakse isikut, kellele kindlustusandja peab maksma kindlustussumma. Soodustatuks võib olla niihästi kindlustusvõtja ise kui ka kolmas isik, kuid tavaliselt nimetatakse soodustatuks kolmas isik, kes saab kindlustussumma.

K i n d l u s t a t u d i s i k u k s on see isik, kelle elus võib toimuda sündmus, mis tekitab kindlustusandjale kohustuse maksta kindlustussumma.

Kui ettevõte kindlustas oma töölise ta surma juhuks, kusjuures kindlustussumma tuleb välja maksta tema naisele, siis on ettevõte kindlustusvõtja, ettevõtte tööline — kindlustatud isik, naine aga — soodustatu. On võimalik, et ühes isikus ühtivad nii kindlustusvõtja kui ka soodustatu ja kindlustatud isik. Näitena võiks tuua teenistujat, kes on end kindlustanud õnnetusjuhtude vastu. Olles kindlustusvõtjaks ja samal ajal kindlustatud isikuks, on ta ka soodustatuks, sest kindlustusjuhu saabumisel (töövõime kaotuse korral) saab ta ise kindlustussumma.

K i n d l u s t u s r i i s i k o all mõeldakse seda ohtu, mille saabumise tagajärgede pärast sõlmitakse kindlustus (kindlustus tule vastu, kindlustus surma korraks jne.).

K i n d l u s t u s j u h t on see sündmus, mille saabumise tagajärgede pärast sõlmitakse kindlustus, seejuures sündmus peab olema juba saabunud (tule vastu kindlustuse korral — juba toimunud tulikahju, elukindlustuse korral — kindlustatud isiku surm jne.). Selles ongi selle erinevus riisikost, mille all mõistetakse ohtu, mis alles võib veel saabuda (TsK § 367).

Kindlustusjuhu mõistel on eriti suur tähtsus. Ainult kindlustusjuhu saabumisel toimub Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse poolt endale võetud kohustuse täitmine — kindlustussumma maksmine.

K i n d l u s t u s p r e e m i a k s nimetatakse tasu, mida maksab kindlustusvõtja Riikliku Kindlustuse Peavalitsusele selle poolt enesele võetud riisiko eest. Termini „kindlustuspreemia" asemel tarvitatakse mõnikord terminit „kindlustusmaks" ehk „kindlustuspanus".

K i n d l u s t u s s u m m a k s nimetatakse Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse vastutuse ülimat summat. Varakindlustuse korral ei tohi kindlustussumma määr reeglipäraselt ületada vara tegelikku väärtust. Seepärast toimub kindlustuse sõlmimisel tavaliselt vara k i n d l u s t u s h i n d a m i n e.

Kindlustatud varale kindlustuses ettenähtud sündmuse läbi tekitatud lauskahju nimetatakse k i n d l u s t u s k a h j u k s .

Kindlustuskahju ei tohi ära vahetada kindlustuskorvusega, ja kindlustuskorvust — kindlustussummaga.

Kindlustuskorvuse (kindlustustasu) all mõistetakse seda summat, mille Riiklik Kindlustuse Peavalitsus tegelikult välja maksab kindlustusjuhu saabumisel. Isikukindlustuse korral ühtib reeglipäraselt kindlustustasu kindlustussummaga. Varakindlustuse korral kindlustustasu ei või ületada: 1) kindlustussumma suurust, 2) tegelikult kantud kahju suurust. Seepärast, kui majakraam väärtusega 10 000 rubla on kindlustatud 6000 rubla eest, põlenud ära aga 3000 rubla väärtuses, siis kindlustustasuks on 3000 rubla.

Kindlustustähtajaks nimetatakse tähtaega, milleks kindlustus sõlmitakse.

§ 4. Kindlustuslepingu sõlmimine.

Kindlustusleping peab kehtetuse ähvardusel olema sõlmitud kirjalikult (TsK § 379), kuid lepingu notariaalne tõestus pole nõutav (TsK § 137 p. g).

Oma ettepaneku kindlustuse sõlmimise kohta teeb kindlustusvõtja Riiklikule Kindlustuse Peavalitsusele kirjaliku avalduse esitamise teel Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse poolt määratud vormis. Mõningate kindlustuse liikide suhtes antakse kindlustusvõtjale võimalus teha ettepanekut kindlustuse sõlmimiseks suuliselt (majakraami kindlustamine).

Kindlustusleping loetakse sõlmituks kindlustusvõtja ettepaneku vastuvõtmisega Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse poolt. Selle ettepaneku vastuvõtmise tõendiks annab Riiklik Kindlustuse Peavalitsus kindlustusvõtjale erilise kindlustusdokumendi, mida nimetatakse poliisiks, või mõne muu sellele vastava kindlustusdokumendi: kindlustustunnistuse, kindlustuskviitungi. Nende juriidiline tähendus on võrdne.

§ 5. Varakindlustus.

1. **Kindlustushuvi.** TsK § 373 kohaselt peab kindlustusvõtja varakindlustuslepingu sõlmimisel täpselt ära näitama oma huvi iseloomu. Kindlustushuvi on see kahju, mis kindlustusvõtja vahetult kannatab antud vara suhtes ettenähtud kindlustusjuhu — tulikahju, üleujutuse jne. saabumisel. Kindlustushuvi tekib antud isiku õiguslikust vahekorrast teatud varaga.

Selline huvi on kõigepealt vara omanikul, kuid kindlustushuvi on ka teistel isikutel, kes on teatud juriidilistes vahekordades varaga (näiteks pandipidajal, komisjonäril, lastivedajal jne.). Vara kindlustamise võimaluse andmine isikuile, kel pole selle suhtes kindlustushuvi, muudaks varakindlustuse võimalikkude loodusjõulistest õnnetustest tingitud kahjude vastu kindlustamise viisist spekulatiivse iseloomuga operatsiooniks; seepärast püstitataksegi kindel reegel — „ilma huvita pole kindlustust".

Kui varakindlustuse korral kindlustussumma, mis lepingus näidatud, on kindlustushuvist kõrgem, siis tunnistatakse leping kehtivaks ainult kindlustushuvi ulatuses (TsK § 369).

Kui aga poolte poolt määratud kindlustussumma on madalam kui kindlustushuvi, siis loetakse vahe kindlustusvõtja enda riisikole jäetuks (TsK § 370), s. o. selle osa eest Riiklik Kindlustuse Peavalitsus vara hävimise korral ei vastuta.

2. **Kindlustusvõtja kohustused.** Kindlustusvõtja on kohustatud kindlustusandjale kokkulepitud tähtaegadel ja kokkulepitud kohas maksma kindlustuspreemiat. Kindlustusvõtja on kohustatud suhtuma kindlustatud varasse suurendatud tähelepanuga ja hoolega.

Kindlustusjuhu saabumisel peab kindlustusvõtja kindlustuseeskirjades määratud tähtajal sellest teatama kindlustusandjale, samuti võtma tarvitusele kõik vajalikud abinõud kindlustatud varanduse päästmiseks ja alalhoiuks.

Kindlustusvõtja on kohustatud tõendama kindlustusjuhu saabumise fakti ja kantud kahju suurust. Kindlustusvõtja peab samuti tõendama oma õigusi, näitama, et just tema on isik, kellele kuulub õigus kindlustustasule. Selleks ta peab esitama mitte ainult poliisi, kindlustustunnistuse või kindlustuskviitungi, vaid ka teised vastavate kindlustuseeskirjadega nõutavad dokumendid (vara nimekirja, akti kindlustatud vara hävimise kohta ja teised).

3. **Kindlustusandja kohustused.** Kindlustusandja on kohustatud maksma kindlustustasu kindlustusjuhu saabumisel.

Kui vara oli kindlustatud oma täies väärtuses ja hävis täielikult, siis makstakse kindlustussumma välja samuti täielikult. Kui aga vara oli kindlustatud ainult osaliselt, siis võib kindlustustasu maksmine toimuda mitmesugusel viisil.

Proportsionaalse vastutuse süsteemi juures määratakse kindlustustasu suurus vastavalt järgmisele valemile: kindlustustasu suhtub selliselt kahjusse, nagu kindlustussumma kindlustatud vara väärtusesse. See tähendab, et kui vara, mille väärtus on 5000 rubla, on kindlustatud 4000 rubla eest, hävinud aga 2500 rubla väärtuses, siis kindlustustasuks on 2000 rubla allpoolesitatud valemi kohaselt.

x (kindlustustasu) : 2500 rublaga (kahju) võrdub 4000 rubla (kindlustussumma) : 5000 rublaga (kindlustusväärtus), ehk

$$x = \frac{2500 \cdot 4000}{5000} = 2000 \text{ rubla}$$

See kindlustustasu suuruse määramise süsteem kindlustatud varanduse osalise hävimise korral on nähtud ette TsK § 370 (ja samuti NSVL Rahanduse RK poolt 9. veebruaril 1941. a. kinnitatud Eeskirjades transpordivahendite vabatahtliku kindlustuse kohta — „Фин.-хоз. зак.", 1941. a., nr. 4). Kuid kindlustuseeskirjadega, mis on

antud välja NSVL Rahanduse RK poolt üksikute kindlustusliikide kohta, on sätitud kindlustusvõtjaile soodsam kindlustustasu määramise viis — niinimetatud esimese riisiko süsteem.

Esimese riisiko süsteemi järgi tasutakse kahju terves summas (arusaadavalt kindlustussumma piirides), sealjuures kindlustussumma suhet kindlustusväärtusega arvesse ei võeta. Ülaltoodud näites kindlustustasu esimese riisiko süsteemi puhul oleks seega 2500 rubla, s. o. terve kahjusumma. Esimese riisiko süsteem on Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse poolt läbi viidud eriti majakraami kindlustamise korral (NSVL Rahanduse RK eeskirjad 9. oktoobrist 1940. a. — „Фин.-хоз. зак." 1940. a., nr. 23—24).

Riikliku Kindlustuse Peavalitsus vabaneb vastutusest, kui kindlustusjuht saabub kindlustusvõtja süü läbi (TsK § 393). NSVL RKN määruse alusel 8. juulist 1941. a. (LMKK 1941. a. nr. 16, art. 320) Riikliku Kindlustuse Peavalitsus ei kanna vastutust kindlustatud vara hävimise või rikke korral, mis oli sõjategevuse tagajärjeks.

4. **Regressiõigus.** TsK § 395 kohaselt lähevad Riikliku Kindlustuse Peavalitsusele, kes kindlustussumma välja maksis, selle summa ulatuses üle kõik taotlused ja õigused, mis kindlustusvõtjal on kolmandate isikute vastu nende kahjude eest tasu saamise kohta, mille katteks kindlustussumma on välja makstud. See tähendab, et kui näiteks kindlustatud vara põleb ära kaasüürniku raske ettevaatamatuse tõttu ja kindlustusvõtja saab Riikliku Kindlustuse Peavalitsuselt kindlustustasu ärapõlenud vara eest, siis Riikliku Kindlustuse Peavalitsusele läheb seaduse alusel kindlustusvõtjale kuuluv õigus nõuda kahju tasumist vara hävimises süüdlaselt. Riikliku Kindlustuse Peavalitsusele kuuluv õigus teostatakse regressi, s. o. tagasinõude korras.

5. **Varakindlustuse üksikud liigid.** Kõigepealt tuleb osutada põllumajanduslike kultuuride, kariloomade ja transpordivahendite vabatahtlikule kindlustusele. NSVL RKN määruse alusel 4. juulist 1942. a. (LMKK 1942. a. nr. 6, art. 102) kindlustatakse: 1) kolhoosis — põllumajanduslikud kultuurid ja kariloomad, karusloomad, mesilaspered, kodulinnud, põllumajanduslik toodang ja transpordivahendid, 2) kodanike majapidamistes — põllumajanduslikud kariloomad. Enamikule loendatud objektidest (põllumajanduslikud kultuurid, hobused, suured sarvloomad ja muud) on vabatahtlik kindlustus täiendavaks kindlustuse vormiks määralisele sundkindlustusele. Teatud osas on vara juba kindlustatud sundkorras. Vabatahtlikus korras teostub üksnes lisakindlustus — reeglipäraselt selle vahe ulatuses, mis on kindlate normidega tagatud kindlustuse ja vara tõeliku väärtuse vahel. Nii näiteks kindlustatakse suured sarvloomad selle vahe ula-

tuses, mis jääb nende riiklike jaemüügi lihahindades arvestatud väärtuse ja määralise sundkindlustusega tagatud normide vahele.

NSVL RKN määruse 3. veebruarist 1938. a. § 2 järgi (LMKK 1938. a. nr. 7, art. 46, samuti ka NSVL Rahanduse RK eeskirjad 8. oktoobrist 1938. a. — „Фин.-хоз. зак." 1938. a. nr. 31—32) kindlustatakse vabatahtlikus korras kohalikul eelarvel olevate asutiste ja nende korralduses seisvate ettevõtete ja organisatsioonide vara, samuti ka kooperatiivsete, ametiühinguliste ja ühiskondlike organisatsioonide vara.

Mis puutub nende asutiste varasse, mis on NSV Liidu ja liiduvabariikide eelarveil, samuti ka nende asutiste korraldusel olevate ettevõtete ja organisatsioonide varasse, siis ei kuulu see kindlustamisele ei vabatahtlikus ega sundkorras (NSVL RKN määrus 3. veebruarist 1938. a. § 4).

Vabatahtlikus korras kindlustatakse ka eksport- ja importkauba saadetised nende veo ja ladudes hoidmise ajal, laevad välismaa- ja rannasõidul ning neil veetavad laadungid ja NSV Liidu riiklike asutiste vara välismaal. Merelaevade ja neil veetavate laadungite kindlustamine reguleeritakse NSV Liidu merekaubanduse koodeksiga 14. juunist 1929. a. (LSKK 1929. a. nr. 41, art. 365 — 366), mis pühendab merekindlustuslepingule eri peatüki (§ 192—218). Merekindlustus on kõige vanem kindlustuse haru ja erineb rea oluliste iseärasustega, mis on välja kasvanud rahvusvahelise kaubanduse tingimustest.

Edasi tuleb osutada kodanikele kuuluva majakraami kindlustamisele. Tule ja teiste loodusjõuliste õnnetuste vastu vabatahtliku kindlustamise eeskirjade alusel (mis on kinnitatud NSVL Rahanduse RK poolt 9. okt. 1940. a. — „Фин.-хоз. зак." 1940. a. nr. 23—24) võib kindlustada igasugust majakraami, sisustist, rõivaid jne.

Selle kindlustuse liigi suhtes vastutab Riiklik Kindlustuse Peavalitsus kahjude eest, mis on tekkinud vara rikkumise tagajärjel mitte ainult tule läbi, vaid ka rea teiste loodusjõuliste õnnetuste (pikse, plahvatuse, üleujutuse, maavärisemise ja teiste) tagajärjel.

Üheks vabatahtliku varakindlustuse liigiks on ka transpordivahendite kindlustus. NSVL Rahanduse RK eeskirjade alusel 9. veebruarist 1941. a. („Ф.-х. з." 1941. a., nr. 4) kindlustatakse transpordivahendid (autod, autobused, trammid jne.), mis kuuluvad riiklikele asutistele ja ettevõtteile, mis ei ole NSVL ega liiduvabariikide eelarveil, samuti need, mis kuuluvad kooperatiivseile, ametiühingulistele ja ühiskondlikele organisatsioonidele ja kolhoosidele. Kindlustatud võivad olla ka transpordivahendid, mis kuuluvad kodanikele. Selle kindlustuse liigi puhul vastutab Riiklik Kindlustuse Peavalitsus kahjude eest, mis on tekkinud kindlustatud transpordivahendite

riknemisel ja hävimisel, nende kokkupõrkamistel teistliiki transpordivahenditega, mootoriplahvatusel jms.

§ 6. Isikukindlustus.

1. **Kindlustushuvi nõude mitterakendamine isikukindlustusel.** Isikukindlustuse korral makstakse kindlustussumma välja olenemata kahjude olemasolust; seepärast pole kindlustushuvi nõue isikukindlustuse suhtes rakendatav.

2. **Soodustatud isikukindlustuse lepinguis.** NSVL KTK ja RKN 16. jaanuari 1925. a. määruse § 1 alusel (LSKK 1925. a. nr. 4, art. 43; samuti TsK § 375) võivad isikukindlustuse korral olla soodustatuiks kas kindlaksmääratud füüsilised või juriidilised isikud või poliisi (kindlustustunnistuse) esitaja või kindlustusvõtja pärijad, ilma neid pärijaid konkreetselt märkimata.

Kui kindlustusvõtja ei ole üldse märkinud soodustatut, siis tunnistatakse soodustatuks riik. Erandina sellest reeglist on määratud, et kui kollektiivse isikukindlustuse juhul kindlustusvõtja ei ole märkinud soodustatut, siis kindlustatu surma korral loetakse soodustatuiks tema seadusjärgsed pärijad, aga mitte riik (TsK § 375 märkus 3).

Oma juriidilise loomuse kohaselt on soodustatu määramisega isikukindlustus leping kolmanda isiku kasuks (vt. 15. peatükk § 4).

Kogu lepingu tähtaja jooksul kuulub kindlustusvõtjale õigus asendada tema poolt nimetatud soodustatu teise isikuga.

Õigus, mille soodustatu omandas, on tema v a h e t u õigus. See tekib vahetult kindlustusvõtja ja Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse vahel sõlmitud lepingust, millest soodustatu ise osa ei võtnud. Soodustatu võis isegi mitte teada kindlustuslepingu sõlmimisest, saades sellest teada alles peale kindlustusvõtja surma. Samal ajal on soodustatu õigus tema i s e s e i s e v õigus, mis kunagi pole kuulunud kindlustusvõtja vara hulka. Siit — rida õiguslikke tagajärgi. Soodustatule pärast kindlustusvõtja surma väljaandmisele kuuluv kindlustustasu ei lähe surnud kindlustusvõtja päranditombu hulka (§ 375-a). Soodustatu määramisel ei rakendata TsK § 418, mis määrab kindlaks piiratud ringi pärijaid. Kindlustussummale, mis kuulub väljamaksmisele soodustatule, ei saa pöörata sissenõuet kindlustusvõtja või kindlustatud isiku võlgade pärast, kui viimane ei ole ise soodustatuks (TsK § 375-b).

3. **Kindlustusvõtja kohustused.** Kindlustusvõtja põhimiseks kohustuseks isikukindlustuse nagu ka varakindlustuse korral on kindlustuspreemia maksmine. Kindlustuslepingus ettenähtud sündmuste (õnnetusjuht, surm) saabumisel peab kindlustusvõtja, vastavail juh-

tudel aga soodustatu, tõendama selle sündmuse saabumise fakti, esitades dokumendid, mis on nõutavad NSVL Rahanduse RK poolt kinnitatud kindlustuse eeskirjade järgi.

4. **Kindlustusandja kohustused.** Kindlustusandja on kohustatud maksma kindlustussumma kindlustuses ettenähtud sündmuse (kindlustusjuhu) saabumisel.

Kehtivate eeskirjade kohaselt vabaneb Riiklik Kindlustuse Peavalitsus kindlustussumma väljamaksmisest: 1) kui kindlustusvõtja surm saabus kindlustussumma saamiseks määratud isiku (soodustatu) pahatahtluse tagajärjel, 2) kui kindlustusvõtja surm või töövõime kaotus tekkis tema poolt toime pandud kuriteo tõttu.

Ülaltähendatud NSVL RKN määruse järgi 8. juulist 1941. a. ei kanna Riiklik Kindlustuse Peavalitsus vastutust ka sel juhul, kui kindlustusvõtja surm või töövõime kaotus tekkis sõjategevuse tagajärjel.

5. **Isikukindlustuse liigid.** NSVL RKN 13. detsembri 1942. a. määruse „Vabatahtliku elukindlustamise kohta" (LMKK 1942. a. nr. 11, art. 189) järgi on käesoleval ajal isikukindlustuse põhimiseks vormiks individuaalkindlustus. Rakendatakse järgmisi individuaal-isikukindlustuse liike:

a) Segakindlustus surma, invaliidsuse ja teatava aja üleelamise korraks. NSVL Rahanduse RK eeskirjade kohaselt 22. detsembrist 1942. a. on see kindlustuse liik segakindlustus. Riiklik Kindlustuse Peavalitsus on kohustatud kindlustussumma välja maksma järgmistel juhtudel: 1) kindlustatud isiku surma korral; 2) õnnetusjuhust tekkinud kindlustatud isiku töövõime jääva kaotuse korral ja 3) kindlustatud isiku elamise korral tingimuseks seatud tähtaja lõpuni. Niiviisi võib selle kindlustuse liigi puhul kindlustusvõtja ise saada kindlustussumma tema õnnetusjuhust tekkinud invaliidsuse ja elamise korral kindlustuslepinguga tingimuseks seatud tähtajani. Kindlustusvõtja surma korral aga makstakse summa isikuile, kes on kindlustusvõtja poolt määratud soodustatuiks.

Õnnetusjuhu all mõistetakse järgmisi ootamatuid sündmusi, mis aset leidsid kindlustatu tahtest sõltumatult ja välja kutsusid tema surma või jääva (täieliku või osalise) töövõime kaotuse: plahvatus, põletis, jäätumine ja külmumine, elektrivoolu toime, pikselöök, rongi- või trammiõnnetus jne. Riiklik Kindlustuse Peavalitsus kannab vastutust surma ja üksnes üldise töövõime jääva kaotuse eest; kutselise töövõime kaotuse eest Riiklik Kindlustuse Peavalitsus ei vastuta. Õnnetusjuhu ja töövõime kaotuse vahel tuleb põhjusliku seose olemasolu kindlaks teha.

N ä i d e. 35-aastane kodanik on sõlminud segaelukindlustuse

tähtajaga 15 aastaks. Kui tema enne selle tähtaja möödumist (50-aastaseks saamist) sureb, makstakse kindlustussumma välja soodustatuile (näiteks naisele, lastele jne.). Kui tähendatud 15-aastase tähtaja vältel see kodanik õnnetusjuhu tagajärjel invaliidistub, saab tema ise kindlustussumma. Kindlustussumma makstakse temale endale välja ka sel juhul, kui ta elab 50-aastase vanuseni.

b) Segaelukindlustus pensioni täiendava väljamaksuga kindlustatu surma korral (NSVL Rahanduse RK eeskirjad 22. detsembrist 1942. a.). See kindlustuse liik on täienduseks eelmisele. Erikokkuleppe alusel kindlustusvõtjaga võtab Riiklik Kindlustuse Peavalitsus oma peale kohustuse maksta kindlustatu surma korral soodustatuile pensioni. Kindlustusvõtja surma korral pensioni saamise kindlustuse kokkuleppe kehtivuse kestel maksab Riiklik Kindlustuse Peavalitsus soodustatuile: a) poole segaelukindlustuslepinguga kindlaksmääratud kindlustussummast; b) pensioni 10% ulatuses kindlustussummast (pension makstakse iga aasta kuni pensioni saamise kindlustuse tähtaja lõpuni). Kindlustussumma teine pool makstakse välja pensioni saamise kindlustuse kehtivuse tähtaja lõppemisel.

Kui aga kindlustusvõtja sureb peale pensioni saamise kindlustuse kokkuleppe kehtivuse tähtaja lõppemist, siis maksab Riiklik Kindlustuse Peavalitsus soodustatule korraga välja kogu kindlustussumma, kuid ei maksa enam pensioni.

Näide. 25-aastane kodanik sõlmis segaelukindlustuse tähtajaga 20 aastaks (45-aastaseks saamiseni). Kindlustussumma oli kindlaks määratud 10 000 rubla peale. Kokkuleppe alusel kindlustusvõtjaga võttis Riiklik Kindlustuse Peavalitsus oma peale täiendava kohustuse: maksta kindlustusvõtja naisele pensioni, kui kindlustusvõtja sureb enne 40-aastaseks saamist (täiendava kokkuleppe tähtaeg — 15 aastat). Kui kindlustusvõtja sureb näiteks 35-aastasena, siis saab kindlustusvõtja naine poole kindlustussummast ja peale selle 5 aasta kestel igal aastal 1000 rubla (10% kindlustussummast). Pärast 5 aasta möödumist saab kindlustusvõtja naine veel 5000 rubla (kindlustussumma teise poole).

Kui aga kindlustatud kodanik sureb näiteks 42-aastasena, siis tema naisele pensioni ei maksta (täiendava kokkuleppe tähtaeg on möödunud), kuid ta saab täies ulatuses 10 000 rubla (kogu kindlustussumma). Kui kindlustusvõtja elab 45-aastaseks saamiseni, saab tema ise 10 000 rubla. Kui ta aga õnnetusjuhu tagajärjel invaliidistub, siis saab ta oma töövõime kaotuse protsendile vastavalt kindlustustasu (töövõime kaotamisel 50% ulatuses — 5000 rubla, 100% ulatuses — 10 000 rubla).

c) Lihtsustatud segakindlustus (NSVL Rahanduse RK

eeskirjad 23. detsembrist 1942. a.) sõlmitakse samuti surma, õnnetusjuhust tekkinud jääva invaliidsuse ja teatava aja üleelamise korraks. Erinevalt kahest eelmisest kindlustusliigist sõlmitakse seda kindlustusliiki arstliku järelevaatuseta, kusjuures kindlustussumma määr on piiratud (kindlustamisel 15 aastaks — mitte üle 1100 rubla ja kindlustamisel 20 aastaks — mitte üle 1200 rubla).

d) Teistest Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse poolt teostatavaist individuaalkindlustuse liikidest tuleb veel märkida individuaalkindlustust surma ja invaliidsuse korral (NSVL Rahanduse RK eeskirjad 22. detsembrist 1942. a.). Selle kindlustusliigi kohaselt võtab Riikliku Kindlustuse Peavalitsus enda peale vastutuse kindlustatud isiku surma puhuks olenemata selle põhjustest (välja arvatud p. 4 tähendatud juhud), samuti ka õnnetusjuhust tekkinud invaliidsuse puhuks.

e) Edasi võib osutada veel individuaalsele elukindlustusele õnnetusjuhtude vastu (NSVL Rahanduse RK eeskirjad 22. detsembrist 1942. a.). Selle kindlustusliigi kohaselt makstakse kindlustussumma välja kindlustatud isiku surma või jääva invaliidsuse korral, mis on tekkinud ainult õnnetusjuhtude läbi.

NSVL RKN 13. detsembri 1942. a. määruse järgi lõpetatakse uute lepingute sõlmimine vabatahtliku kollektiivse elukindlustuse alal. Kollektiivses kindlustuskorras kindlustatud isikuile on antud õigus oma kindlustust soodustatud tingimustel üle viia igale ülalloendatud individuaal-isikukindlustuse liigile.

§ 7. Edasikaebamine Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse organite tegevuse peale. Hagi aegumine.

Juhul, kui kindlustusvõtja või soodustatu ei nõustu Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse organite tegevusega, võib ta nende tegude peale kõigi vabatahtliku kindlustuse liikide alal oma äranägemisel edasi kaevata kohtusse või arbitraaži vastavalt alluvusele või administratiivkorras Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse kõrgemasse instantsi.

Kindlustussummade väljamaksmise nõuete esitamiseks Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse vastu on määratud üksikkodanike jaoks lühendatud hagide aegumine — kaks aastat, arvates kindlustusjuhu päevast (TsK § 396). Mis puutub ühiskonnastatud majandusorganisatsioonide poolt Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse vastu esitatavaisse hagidesse, siis üldreeglina tuleb rakendada poolteiseaastast aegumistähtaega (TsK § 44).

29. peatükk.

LIHTSELTS.

§ 1. Lihtseltsilepingu definitsioon ja sisu. § 2. Seltslaste õigused ja kohustused. § 3. Seltsilepingu sõlmimine ja lõpetamine.

§ 1. Lihtseltsilepingu definitsioon ja sisu.

TsK § 276 kohaselt kohustuvad seltsilepinguga kaks või mitu isikut üksteisele ühendama oma panused ja ühiselt tegutsema ühise majandusliku eesmärgi saavutamiseks.

Seltsileping on isikute ühendus. Seltsi iga osaline taotleb oma isiklikke huvisid. Kuid ühine eesmärk, mille jaoks antud isikud seltsiks ühinesid, annab nende huvidele teatud ühtsuse. Seepärast ei esine seltsi osalised omavahelistes vahekordades pooltena, nagu teistes lepingutes, vaid seltslastena.

1922. a. väljaantud Tsiviilkoodeks näeb ette seltside mitmesuguseid liike: lihtselts (§ 276—294), täisselts (§ 295—311), usaldusselts (§ 312—317), piirvastutusselts (§ 318—321) ja aktsia- või osaühing (§ 322—366). Kõikidest neist seltside liikidest omab käesoleval ajal teatud tähtsust ainult lihtselts.

Lihtseltsi osalisteks võivad olla nii kodanikud (näiteks suvila ühisel ehitamisel) kui ka riiklikud asutised ja ettevõtted.

Lihtselts ei ole eriline õigussubjekt, ei ole juriidiline isik. Lihtseltsilepingu alusel tekib ainult seesmine ühtsus, seltslaste omavaheline juriidiline seos. Kõigile kolmandaile isikuile lihtselts teatud välise ühtsusena ei eksisteeri. Kolmandad isikud sõlmivad kõik tehingud üksikute seltslastega, mitte aga seltsiga. Need seltslased kannavad ka vastutust tehingute järgi kolmandate isikute ees. Niiviisi on seda liiki seltsi juriidiline kord erakordselt mittekeerukas, lihtne. Seepärast kannabki selline selts nimetust lihtselts.

Lihtseltsi möödapääsematuks tunnuseks on tema osaliste ühine tegevus, s. o. seltslaste tegutsemine üheskoos. Sellega erineb ta selliseist ühendustest, kus puudub osaliste koostegutsemise kavatsus. Seepärast ei või tunnustada seltsiks ainult osavõttu kaasomandist.

Lihtseltsi kohuslikuks tunnuseks on samuti seltsi osaliste panuste ühendamine. Panuseks tunnustatakse kõik see, mida iga seltslane ühisesse ettevõttesse toob, olgu see raha, muu vara või teenused (TsK § 277).

Kuid lubamatu on osavõtt seltsist ainult varalise panusega: iga seltslane on kohustatud osa võtma seltslaste ühisest tegevusest. Kõigi

seltslaste panused tunnustatakse võrdseiks, kuivõrd see lepinguga ei ole sätitud teisiti.

§ 2. Seltslaste õigused ja kohustused.

Samal ajal, kui teiste lepingute järgi on poolte õiguste ja kohustuste sisu erinev (näiteks kasutusandja ja kasutaja), langevad iga seltslase õigused ja kohustused põhimiselt ühte teiste seltslaste õiguste ja kohustustega.

Seltsi asjade ajamine toimub kõigi seltslaste ühisel nõusolekul. See ei kõrvalda volituse andmise võimalust seltsi asjade ajamiseks ühele või mitmele seltslasele (TsK § 281).

Seltsi osaline, kes ühistes huvides on teostanud mingisuguse toimetuse, ilma et ta selleks oleks saanud vastavat volitust, on õigustatud nõudma tema poolt tehtud kulutuste tasumist; kuid sellist nõuet võib ta esitada ainult juhul, kui tal oli alust arvata, et need toimetused on seltsi huvides vajalikud (TsK § 283).

Seltslaste panused rahas või muus varas, samuti ka kõik seltsi soetised moodustavad seltsi niinimetatud panusvara (TsK § 280). Seltsi panusvara ei kuulu üksikuile seltslastele, vaid ühiselt kõigile, moodustades enesest seltslaste muust varast eraldatud vara.

Seltsi kestuse ajal pole seltslane õigustatud tegema korraldusi oma osa kohta panusvarast (TsK § 286).

Seltslaste ühisest asjast tekkinud võlgade tasumine toimub panusvarast. Ainult sel juhul, kui panusvara osutub mitteküllaldaseks nende võlgade tasumiseks, tuleb seltslastel täiendada puuduv summa oma muust varast.

Panusvara jagamine seltsi likvideerimisel on lubatud alles pärast seltslaste ühisest asjast tekkinud võlgade tasumist (TsK § 294 p. b).

Iga seltslane kannab vastutust ühiste võlgade eest proportsionaalselt tema seltsist osavõtu osaga, kui seltsileping ei määra teisiti. Seltslaste solidaarset vastutust ühiste võlgade eest ei eeldata (TsK § 287).

Igal seltslasel on õigus teiste seltslaste poolt panuseks toodud vara kasutada. Igal seltslasel on võrdne õigus võtta osa seltsi ühisest asjaajamisest saadud kasudest, kui lepinguga pole sätitud teistsugune kasude jaotamise kord. Samadel alustel toimub ka ühisest asjaajamisest tekkinud kahjude jaotamine seltslaste vahel (TsK § 288).

Eeldades seltslaste ühist tegevust on lihtselts ühenduseks, kus osaliste isiklikud omadused on teistele osalistele erakordse tähtsusega. Seoses sellega ei saa seltsist osavõtu õigust üle anda ilma teiste seltslaste nõusolekuta (TsK § 286).

Seltslasel on õigus loobuda edasisest osavõtust seltsis. Kokkulepe, millega tühistatakse lahkumise avalduse õigus, tunnustatakse kehtetuks (TsK § 291).

§ 3. Seltsilepingu sõlmimine ja lõpetamine.

Lihtseltsilepingut võib sõlmida teatud tähtajaks või tähtaega määramata (tähtajata).

Seadusega ei ole sätitud mingit erilist vormi lihtseltsilepingu sõlmimiseks. Selles suhtes rakendatakse üldreegleid lepingute vormi kohta, mis on ette nähtud TsK § 136 ja selle märkuses.

Lihtseltsi lõpetamise aluseks on järgmised asjaolud: 1) seltslase surm, 2) mõne seltslase teovõimetuks või maksujõuetuks tunnustamine, 3) seltslase poolt nõude avaldamine tähtajatu seltsi lõpetamise kohta, 4) ühe seltslase ennetähtajaline loobumine osavõtust teatud tähtajaks asutatud seltsist.

Siiski võib olla seltsilepingus või järelejäänud seltslaste kokkuleppes neil juhtudel seltsi edasikestmine ette nähtud (TsK § 290, 292).

Lihtselts lõpeb samuti: 1) tähtaja möödumisega, milleks selts oli asutatud; 2) seltsi eesmärgi saavutamisega või selle saavutamise võimatuse selgumise tõttu; 3) seltslaste kokkuleppe tõttu seltsi lõpetada; 4) mõne seltslase usaldaja nõude tõttu, kes on pööranud oma sissenõude ühe seltslase osale panusvarast (TsK § 289).

30. peatükk.

KOHUSTUSED KAHJU TEKITAMISEST.

§ 1. Kahju tekitamisest tuleneva tsiviilvastutuse mõiste. § 2. Kahju mõiste. § 3. Kahju tekitamise õigusvastasus. § 4. Süü tsiviilvastutuse alusena. § 5. Põhjuslik seos õigusvastase teo ja kahju vahel. § 6. Vastutus suurema hädaohuga seotud tegevuse eest. § 7. Vastutus teiste kahjutekitanud isikute tegude eest. § 8. Riiklike asutiste vastutus ametiisikute poolt tekitatud kahju eest. § 9. Ühiselt kahju tekitanud isikute vastutus. § 10. Kahju tasumine. § 11. Vastutus TsK § 406 alusel. § 12. Kolhoosniku vastutus kolhoosile tekitatud kahju eest. § 13. Kohustused kahju tekitamisest elule või tervisele.

§ 1. Kahju tekitamisest tuleneva tsiviilvastutuse mõiste.

Isik, kes sotsialistlikku õiguskorda rikub, teostab õigusrikke. Real juhtudel sätib seadus õiguserikkuja kohta kriminaal- või distsipli-

naarvastutuse. Kuid seadus võib sättida õiguserikkuja kohta ka kohustuse ennistada seisund või tasuda tema poolt tekitatud kahju. Sellisel juhul on tegemist tsiviilvastutusega.

Tsiviilvastutus võib tekkida riikliku rahvamajanduse plaani rikkumise tagajärjel. Selline vastutus tekib näiteks kolhooside, kolhoositalundite või üksiktalundite poolt ülesannete rikkumise korral riikliku naturaalvarumise alal. Tsiviilvastutus võib tekkida ka lepingu täitmata jätmise korral. Isik, kes on süüdi lepingu rikkumises, on kohustatud maksma leppetrahvi, tasuma kahjud jne. Tsiviilvastutust lepingu rikkumise korral nimetatakse tavaliselt lepinguliseks vastutuseks.

Kuid kahju võib tekitada ka muu õigusvastase tegevusega (näiteks vigastuse tekitamisega, võõra vara rikkumisega jms.). Siin tekib samuti tsiviilvastutus tasuda tekitatud kahju. Kuid antud juhul tekib tsiviilvastutus kahjutekitamise faktist enesest. Niiviisi on kahjutekitamine kohustuse tekkimise aluseks. Sellist liiki õigusvastaseid tegusid nimetatakse deliktideks, kahjutekitamisest tekkinud kohustusi aga — deliktilisteks kohustusteks. Tsiviilvastutuse ülalmainitud liiki nimetatakse deliktiliseks vastutuseks.

Tsiviilvastutus kahjutekitamise korral (deliktiline vastutus) võib aset leida kõrvuti kriminaalvastutusega (näiteks varguste, raiskamiste, kelmuse, haava tekitamise korral, mis kahjukannatajal esile kutsus töövõime kaotuse või vähenemise jne.). Kuid õigusrikke toimepanekust tekkinud kahjutasumise kohustus võib tekkida ka sõltumatult kriminaalseadusega ettenähtud kuriteo koosseisu olemasolust antud juhul. NSVL Ülemkohtu juhatuse kohaselt „materiaalse vastutuse kindlaksmääramine kahju tekitamise eest ei sõltu kriminaalasjast ja kahjutekitaja tsiviilvastutust võib tsiviilkohus kindlaks määrata". (Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 299 — 1939. a., NSVL Ülemkohtu pleenumi ja Kolleegiumide määruste kogu 1939. a., teine poolaasta, art. 119).

Üldreegel kahju tekitamisest tulenevate kohustuste tekkimise kohta on esitatud TsK § 403. Selle paragrahvi kohaselt on igaüks kohustatud tasuma kahju, mille ta on tekitanud teise isikule või varale. Ta vabaneb sellest kohustusest, kui ta tõendab, et ta ei saanud kahju ära hoida või et ta oli õigustatud kahju tekitama või et kahju tekkis kahjusaaja enda pahatahtluse või raske ettevaatamatuse tagajärjel.

TsK § 403 sisust järgneb, et tsiviilvastutuse tekkimiseks kahjutekitamise puhul nõutakse rea tingimuste olemasolu.

Nende tingimuste hulka kuuluvad: 1) kahju olemasolu, 2) kahju

tekitamise õigusvastasus, 3) süü olemasolu kahjutekitaja isikus, 4) põhjuslik seos õigusvastase teo ja kahju vahel.

§ 2. Kahju mõiste.

TsK § 403 räägitakse teise isikule või varale tekitatud kahjust. Isikule tekitatud kahju võib seisneda kahjusaaja tervise, kehapuutumatuse, au või muude isiklike hüvede kahjustamises.

Varale tekitatud kahju seisneb mingi varalise hüve vähendamises. Varale tekitatud kahju nimetatakse tavaliselt kahjumiks.

Kahjum võib seisneda nii kahjusaaja vara vähenemises kui ka saamatajäänud kasus, mida ta oleks võinud saada, kui ei oleks aset leidnud kahjutekitav tegu. Vara vähenemiseks on näiteks kahju, mis tekib kõduse sisseseade riknemisel majavalitsuse poolt hooletult teostatud korteriremondi tagajärjel. Saamatajäänud kasuks on kahju töötasust ilmajäämisel töövõime kaotuse tagajärjel.

Kahju võib olla samaaegselt nii isiklik kui ka varaline (saadud vigastus toob kaasa kas töövõime kaotuse või vähenemise ja töötasust ilmajäämise).

§ 3. Kahju tekitamise õigusvastasus.

Kohustuste tekkimine TsK § 403 alusel eeldab kahjutekitava teo õigusvastasust.

Mida pidada õigusvastaseks teoks? Õigusvastane tegu on tegu, mis rikub olemasolevat seadust (objektiivset õigust). Ühtlasi on ta samaaegselt rõhuvas enamuses juhtudest ka võõra õiguse (subjektiivse õiguse) rikkumine. Kui kahjustatakse näiteks võõrast vara, siis rikutakse seaduse normi, mis kaitseb kodanike isiklikku omandiõigust (NSV Liidu konstitutsiooni § 10), ja samal ajal antud kodanikule kuuluvat omandiõigust selle vara suhtes.

Kahju võib tekitada mitte ainult teoga, vaid ka tegemata jätmisega (tegevusetusega). Kohustus kahju tasuda, mis on kutsutud esile tegevusetusega, võib tekkida juhtudel, mis on seaduses otseselt tähendatud (näiteks NSV Liidu merekaubanduse koodeksi § 63) või sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumisel (NSV Liidu konstitutsiooni § 130). Küsimus konkreetse tegevusetuse õigusvastasuse kohta sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumise korral tuleb kohtu poolt lahendada olenevalt antud juhu individuaalseist erisustest.

TsK § 403 on tähendatud, et isik, kes on õigustatud kahju tekitama, ei vastuta kahju eest. Selliste isikute hulka tuleb arvata seda, kes tekitab kahju, täites tema peale pandud kohustust. Vaht, kes valvab ladu, ei vastuta kehavigastuse eest, mille ta tekitas röövijale, kes vägivaldselt püüdis lattu sisse tungida, kui on kindlaks tehtud,

et vaht tegutses vastavalt teenistusliku juhendi nõudeile. Tuletõrjekomando ülem ei vastuta varale kahjutekitamise eest, mis aset leidis tulikahju kustutamisel veega.

Isik ei kanna vastutust, kui ta hädakaitse seisundis (näiteks kaitsel bandiitide kallaletungi vastu) tekitas teisele kahju. Samuti pole õigusvastane ka kahjutekitamine hädaseisundis. Kuid vastutusest vabastamine kahjutekitamise korral on lubatud ainult neil juhtudel, kui on kinni peetud hädakaitse ja hädaseisundi kohta Vene NFSV KrK § 13 ettenähtud tingimustest.

§ 4. Süü tsiviilvastutuse alusena.

Tsiviilvastutuse tekkimiseks on nõutav mitte ainult kahjutekitava õigusvastase teo või tegevusetuse toimepanemine, vaid ka kahjutekitaja süü olemasolu.

Süü mõistesse kuulub nii p a h a t a h t l u s, s. o. kavatsetud tegu või tegevusetus, kui ka e t t e v a a t a m a t u s, s. o. nõutava ettevaatuse puudumine antud isikul, kes tekitab kahju.

Missugune ettevaatuse puudumine tuleb tunnistada ettevaatamatuseks, see oleneb antud juhu asjaoludest. Selle küsimuse lahendamine on kohtu asi. Igal juhul tuleb kohtul mitte ainult teatavaid fakte kindlaks teha, vaid anda neile ka vastav hinnang kodanikult nõutava ettevaatuse seisukohalt. Sealjuures peab kohus arvestama antud kodaniku elukutset, üldist arengu taset jne.

TsK § 403 kohaselt vabaneb kahjutekitanud isik kahjutasumise kohustusest, kui ta tõendab, et ta ei saanud kahju ära hoida. Kui aga kahjutekitanud isik võis kahju ära hoida, kuid ei teinud seda, siis järelikult ta tekitas kahju kas pahatahtlikult või ettevaatamatusega. See aga tähendab, et ta tegutses s ü ü l i s e l t.

Seega pole paljas kahjutekitamise fakt veel küllaldane tsiviilvastutuse tekkimiseks. Alles süüline kahjutekitamine tingib tsiviilvastutuse.

Erinevalt üldreeglist, mille järgi kedagi ei või tunnistada süüdlaseks, kuni see pole tõendatud, sätib TsK § 403 kahjutekitaja süü presumtsiooni (eelduse). Mitte kahjusaaja ei pea tõendama kahjutekitaja süüd, vaid kahjutekitaja peab tõendama, et ta on süütu, kui ta tahab end vastutusest vabastada. See reegel on seatud kahjusaaja huvides.

Kahju, mis pole tekitatud pahatahtlikult või ettevaatamatult, kuulub juhusliku kahju („juhuse") mõiste alla, mille eest kahjutekitaja TsK § 403 alusel ei vastuta. „Juhuse" mõiste jagamisel liht-

saks juhuseks ja kvalifitseeritud juhuseks, niinimetatud „vääramata jõuks" (vt. selle peatüki § 6), ei ole tähtsust TsK § 403 rakendamisel.

§ 5. Põhjuslik seos õigusvastase teo ja kahju vahel.

Tsiviilvastutuse tekkimiseks on nõutav ka põhjusliku seose olemasolu õigusvastase teo ja kahju vahel. See tähendab, et vastutuse pealepanemiseks mingisuguse õigusvastase teo (või tegevusetuse) eest on vajalik, et tekkinud kahju poleks mitte juhuslikult välja kutsutud selle teoga (või tegevusetusega), vaid oleks tavaliselt, normaalselt seoses sellise teoga (või tegevusetusega).

Konkreetse asja läbivaatamisel on kohtu ülesandeks kahjutekitamisele eelnevate või sellega kaasaskäivate sündmuste ahelast välja eraldada selline tegu, mille olemasolul normaalseis tingimustes tavaliselt kahju tekib. Kui sellist „normaalset" (tüüpilist) põhjuslikku seost õigusrikkumise ja kahjutekkimise vahel kindlaks teha ei saa, siis pole alust panna vastutust kahjutekitajale.

Sel vaatekohal asub ka nõukogude kohtupraktika. Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määruses 28. juunist 1926. a. (protokoll nr. 10) märgitakse, et tsiviilvastutuse kindlakstegemisel on nõutav, „et kostja tegu täielikult oleks kahju põhjustanud"..., „et juhtudel, kui esineb mitme või paljude põhjuste kokkusattumine, peab kohus hindama iga antud kahju tähtsust ja erikaalu".

See Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määrus on teataval määral ebatäpne ainult selle poolest, et Ülemkohus nõuab, et kostja tegu oleks täiel määral kahju põhjustanud. Tegelikult ei ole kunagi ühtainust põhjust, vaid antud sündmus on alati rea põhjuste resultaadiks.

Kuid Vene NFSV Ülemkohtu seletuse üldine mõte on selge. Kostja tegude reast tuleb välja valida see, mille olemasolul tavaliselt, normaalselt tekib põhjuslik seos toimepandud teo ja tekkinud kahju vahel. Seepärast, kui keegi kergelt lööb inimest, kes kannatab luude haiglase rabeduse all, milline asjaolu ei olnud lööjale teada, ja sellest tekib luumurre, siis ei kanna kahjutekitaja vastutust. Tavalistel tingimustel selline löök normaalselt arenenud inimesele vigastust ei saa tekitada.

Kohtupraktika on rangelt läbi viinud vaatekoha, mille kohaselt tsiviilvastutuse kindlaksmääramisel kahjutekitamise puhul on vajalik põhjusliku seose olemasolu kahju ja kahjutekitaja tegude vahel (võrdle näiteks NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrust nr. 3 — 1939. a., nr. 286 ja nr. 1186 — 1940. a. jt. — NSVL

Ülemkohtu pleenumi ja Kolleegiumide määruste kogud 1939. a. teise poolaasta ja 1940. a. kohta).

Real juhtudel ei kutsu põhjusliku seose kindlaksmääramine õigusvastase teo ja kahju vahel raskusi esile (näiteks kellegi tapmise korral laskeriista ettevaatamata käsitsemise tagajärjel). Kuid keerukamatel juhtudel on põhjusliku seose kindlakstegemiseks vajalik ekspertiisi (arstliku, töö, tehnilise jne.) abi.

On võimalik, et kahju tekkimine on tingitud mitte ainult õigusrikkest, vaid ka kahjusaaja enese teost. Sel juhul peab kohus kindlaks tegema, milline tegudest on tavalises asjade käigus kahjutekkimisel otsustav.

TsK § 403 kohaselt vabaneb kahjutekitaja vastutusest, kui tõendatakse, et kahju on tekkinud kahjusaaja enese pahatahtluse või raske ettevaatamatuse tagajärjel.

Sel viisil võib TsK § 403 alusel kahjusaaja süü (pahatahtlus, raske ettevaatamatus) olla aluseks õigusrikkuja vastutuse kõrvaldumisel.

On ka võimalik selline juht, kus kahjusaaja süü on tähtis ainult kui asjaolu, mis mõjub kahju jaotamisele kahjutekitaja ja kahjusaaja vahel. Sellisel juhul kõneldakse niinimetatud segavastutusest. Näitena võiks tuua sellise juhu: kahjusaaja, minnes üle raudteetammi, on joobnud olekus, vedurijuht aga ei anna hoiatusvilesid ega vähenda liikumise kiirust. Kuivõrd tekkinud kahju on „nii kahjutekitaja kui ka kahjusaaja ebaõigete, ettevaatamatute või hooletute tegude tagajärjeks, niivõrd tuleb vastutust selle kahju eest lugeda segavastutuseks, s. o. võrdsel või mingisugusel muul määral panna nii kahjutekitajale kui ka kahjusaajale vastavalt nende süü määrale" (NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a. „Kohtupraktikast hagides kahjutekitamise korral"). Seepärast võib kohus kahjutekitajalt välja mõista ainult poole või mõne muu osa ($^3/_4$, $^1/_3$ jne.) kahjutasust.

§ 6. Vastutus suurema hädaohuga seotud tegevuse eest.

1. **Suurema hädaohu allika mõiste.** Nagu juba ülemal mainitud, tekib vastutus kahju eest, vastavalt TsK § 403 väljendatud üldreeglile, ainult kahjutekitaja süü kindlakstegemise korral. Siiski tunneb kehtiv õigus juhtu, millal kahju tasumise kohustus tekib ka süü puudumisel.

Nagu tähendab TsK § 404, isikud ja ettevõtted, kelle tegevus on seotud suurema hädaohuga ümbruskonnale, nagu: raudteed, tramm, vabrikud ja teha-

sed, põletusainetega kauplejad, metsikute loomade pidajad, isikud, kes püstitavad ehitisi või muid seadeldisi jne., vastutavad kahju eest, mis tekitatud suurema hädaohu allika poolt, kui nad ei tõenda, et kahju tekkis vääramatu jõu või kahjusaaja enda pahatahtluse või raske hooletuse tagajärjel.

Kohtupraktika on laiendanud seda suurema hädaohu allikate näitlikku loendit, lisades sellesse autod, mehaanilisel jõul liikuvad mere- ja jõelaevad, laadimistööd jne.

Suurema hädaohu mõiste täpset definitsiooni seadus ei anna ja seoses tehnika alatise arenguga ei võigi anda. Küsimuse otsustamisel, kas on tegemist suurema hädaohu allikaga, s. o. asjadega või seadeldistega, mille kasutamine loob sellise hädaohu, peab kohus võtma juhtnööriks seda, et kui kellegi isiku tegevus nõuab teistelt isikutelt, kes sellega kokku puutuvad, tavalisest suuremat ettevaatust, siis selline tegevus kujutab endast suuremat hädaohtu, mis on ette nähtud TsK § 404.

Tegevus, mis kujutab endast suuremat hädaohtu, nõuab isikult, kes seda teostab, eriliste ettevaatusabinõude tarvitusele võttu. Seadus aitab sellele kaasa, pannes selle tegevuse alal tegutsevale isikule vastutuse mitte ainult tema poolt toimepandud süüliste tegude eest, vaid ka selliste tegude eest, mida ei saa temale süüks arvata. Teisiti öeldes, vastutus TsK § 404 alusel, erinevalt TsK § 403 omast, laieneb ka juhuslikule kahjutekitamisele, kui ainult selline juhuslik kahjutekitamine ei ole esile kutsutud niinimetatud vääramatu jõu läbi.

2. **Vastutusest vabastamise tingimused TsK § 404 alusel.** Vääramatu jõud on samuti juhus, kuid sel on erilised tunnused. Vääramatu jõu all tuleb mõista sellist sündmust, mida ei saa ära hoida mingite võimalike abinõudega. Seega ei ole vääramatu jõu tunnuseiks sündmuse enda objektiivsed omadused, missugune eriline loomus tal iseendast olekski, vaid selle ärahoidmatus antud tingimustes.

Selles mõttes väljendub ka nõukogude kohtupraktika: „Vääramatu jõud on suhteline mõiste. Takistus, mis segab lepingulise kohustuse täitmist, on vääramatuks jõuks mitte sellele iseloomulike seesmiste omaduste tõttu, vaid olenevalt rea tingimuste ja konkreetsete asjaolude korrelatsioonist, mis ühel kohal on kergesti väärat av, võib teisel kohal osutuda vääramatuks“ (Vene NFSV Ülemkohtu Tsiviilkassatsiooni Kolleegiumi aruandest 1925. a. eest). Neid aluseid rakendatakse mitte ainult lepingulise vastutuse suhtes, vaid ka kahju põhjustamisel tekkiva vastutuse suhtes.

TsK § 404 alusel võivad asjaoludeks, mis vabastavad vastutusest, olla ainult: 1) vääramatu jõud, 2) kahjusaaja enda pahatahtlus või raske hooletus. Vastutusest vabastavate faktide tõendamise kohustus lasub suurema hädaohu allika valdajal.

Niiviisi on kolm tingimust, mis on vajalikud kahjutekitamise puhul tsiviilvastutuse tekkimiseks (kahju olemasolu, kahjutekitamise õigusvastasus ja põhjuslik seos õigusvastase teo ja kahju vahel), vajalikud ka suurema hädaohu allikast tekkinud kahju eest vastutuse kindlaksmääramiseks. Kuid samal ajal, kui TsK § 403 järgi on juhus kahjutekitaja vastutusest vabastavaks asjaoluks, toob TsK § 404 järgi suurema hädaohu allikast tekkinud kahju endaga kaasa vastutuse tekkimise, kahjutekitaja süüle vaatamata. Seepärast näiteks vastutab raudtee reisija ees juhul, kui raudteeõnnetuse tõttu tekib temale vigastus, olgugi et raudtee töötajate süü toimunud rongiõnnetuse suhtes on tõendamata.

Õhutranspordi eritingimuste tõttu ei vabasta NSV Liidu õhukoodeks vastutusest startide, lendude ja maandumiste juures isegi vääramatu jõu olemasolul (§ 78).

Et vastutus tekiks TsK § 404 alusel, on nõutav, et kahju oleks põhjustatud tõelikult suurema hädaohu allika poolt. Seepärast ei saa isik, kes on saanud vigastada rongi rööpmel, milles ta sõitis, pidada kahju suurema hädaohu allika poolt põhjustatuks (Vene NFSV Ülemkohtu seletus 16. jaanuarist 1928. a., protokoll nr. 2).

TsK § 404 paneb vastutuse suurema hädaohu allika valdajatele. Kohtupraktika on laiendanud vastutuse TsK § 404 alusel ka neile isikuile, kes lepingu alusel valdajatega teostavad tegusid, mis on suuremaks hädaohuks teistele isikutele. Vastavalt Vene NFSV Ülemkohtu seletusele need isikud (näiteks tööettevõtja) kannavad koos suurema hädaohu allika valdajaga kahjusaaja ees solidaarset vastutust (Vene NFSV Ülemkohtu määrus nr. 7, 19. aprillist 1926. a.).

Kohtupraktika tunnustab samuti, et juhul, kui kahjusaajale oli kahju tekkinud tema tegevuse tagajärjel sotsialistliku omandi kaitsmisel (näiteks reisijale, kes kõrvalteel seisvas rongis tekkinud tulikahju kustutamisest vabatahtlikult osa võttis), on ettevõte (raudtee) kohustatud tasuma temale tekkinud kahju (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 986 — 1940. aastast — NSVL Ülemkohtu pleenumi ja Kolleegiumide 1940. aasta määruste kogu).

§ 7. Vastutus teiste kahjutekitanud isikute tegude eest.

Kuivõrd tsiviilvastutuse aluseks on süü mõiste, ei vastuta teovõimetud isikud, kes ei saa teadlikult suhtuda nende poolt toime-

pandud tegudesse, nende poolt tekitatud kahju eest. Siia kuuluvad alaealised alla 14 aasta vanuses, vaimuhaiged ja nõrgamõistuselised. Nende eest vastutavad isikud, kes nende järele on kohustatud valvama (TsK § 405): vanemad, eestkostjad, vastavate asutiste (koolide, vaimuhaigete haiglate jms.) ametiisikud.

Kahju eest, mis on tekitatud alaealiste poolt, kes on saanud 14-aastaseks, vastutavad alaealiste kõrval ka nende vanemad ja eestkostjad (TsK § 9 ja 405). Niiviisi nõutakse tasu tekitatud kahju eest sisse solidaarselt nii kahjutekitajailt alaealistelt kui ka nende vanemailt ja eestkostjailt.

Vanemate, eestkostjate ja teiste siintähendatud isikute vastutus põhineb samuti süüprintsiibil. Seepärast vabastatakse nad vastutusest, kui nad tõendavad, et nad ei saanud hoida ära kahju, mida tekitasid isikud, kelle järele nad peavad valvama.

Kodanik on vastutav kahju eest, mis tekitatud tema juures palgalisena töötava isiku poolt (näiteks valvurina, kodutöölisena jne.), kui on tõendatud, et see isik tekitas kahju teenistuskohuste täitmisel ja kui palkaja on süüdi töölise valikus või tema töö järele valvamisel.

Kohtupraktika lubab samuti juriidiliste isikute vastutust kahju eest, mis tekitanud nende organid, töölised ja teenistujad. Juriidilise isiku vastutus isikute tegude eest, kes on tema organeiks (juhatuse esimees jne.), on tingitud nende isikute süü olemasolust ja faktist, et nad oma teenistuskohuste täitmisel oma tegudega kahju tekitasid.

Tööliste ja teenistujate tegude eest võib juriidiline isik kanda vastutust ainult sel juhul, kui juriidilise isiku organid on süüdi töölise või teenistuja valikus või tema töö järele valvamisel.

§ 8. Riiklike asutiste vastutus ametiisikute poolt tekitatud kahju eest.

TsK § 407 kohaselt asutis vastutab kahju eest, mis tekitatud ametiisiku ebaõige teenistusalase teoga, ainult seaduses eriti ettenähtud juhtudel, kui seejuures ametiisiku tegu on ebaõigeks tunnustatud vastava kohtu- või administratiivorgani poolt.

Seega riigi vastutus ametiisikute tegude eest tekib ainult rea tingimuste olemasolul.

1) Riikliku asutise vastutus kahju eest, mis on tekitatud ametiisiku ebaõigete teenistusalaste tegudega, tekib ainult seaduses eriti ettenähtud juhtudel. Sellised juhud on nähtud ette Seadustikus rekvisitsioonide ja konfiskatsioonide kohta (VSKK 1927. a.

nr. 38, art. 248), Määrustikus riiklike merelootside kohta (LSKK 1934. a. nr. 53, art. 410) ja Määruses vastutuse kohta kahjude eest, mis on tekitatud võimuorganite ebaseadusliku segamisega kooperatiivsete organisatsioonide tegevusse (VSKK 1928. a. nr. 11, art. 101).

2) Asutiste all, millest kõneleb TsK § 407, mõistetakse *riiklikke organeid, mis on riiklikul või kohalikul eelarvel ja mis teostavad võimuakte* (rahvakomissariaadid, töörahva saadikute nõukogud jne.).

3) *Ametiisikuiks*, kelle ebaõigete teenistusalaste tegude eest asutis vastutab, on isikud, kes on selles asutises alalistes või ajutistes ametites ja kuivõrd nad seejuures teostavad võimuakte.

4) *Teenistusalasteks tegudeks*, mille eest riiklik asutis vastutab, tuleb lugeda teod, mida teostatakse administratiivse valitsemise alal; vastutus kahjude eest, mis ametiisiku tegevuse läbi majanduslike või tehniliste funktsioonide täitmisel on tekitatud, on sätitud TsK § 403 üldreeglite kohaselt (NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a. „Kohtupraktika kohta kahjutekitamisest tulenevate hagide asjus").

5) Asutise tsiviilvastutuse tekkimiseks nõutakse, et teenistusalaste tegude ebaõigsus oleks kindlaks tehtud võimkondse kohtu- või administratiivorgani poolt. Asutis vabaneb vastutusest, kui kahjusaaja õigeaegselt ei kaevanud ametiisiku ebaõige teo peale.

Ametiisiku tegude eest vastutaval asutisel on õigus ametiisiku palgast kinni pidada kahjusaajale makstud tasu suurune osa.

Erijuht asutise vastutusest ametiisiku tegude eest on tähendatud TsK § 407-a. See paragrahv näeb ette juhu, kui kahjusaaja on andnud vara (eriti rahasummad) asutisele või ametiisikule seaduse nõude või kohtuotsuse või -määruse täitmiseks või neile või sisekorra eeskirjadele rajatud ametiisiku korralduse täitmiseks. TsK § 407-a kohaselt vastutab asutis ametiisiku tegude eest ka neil juhtudel, kui varandus on üle antud kahjusaaja kasuks (näiteks kohtuorgani vastutus tema juures ametis oleva kohtutäituri poolt summade raiskamise korral, mis on nõutud sisse täitelehtede järgi).

§ 9. Ühiselt kahju tekitanud isikute vastutus.

TsK § 408 alusel *vastutavad ühiselt kahju tekitanud isikud kahjusaaja ees solidaarselt*.

Kahe või mitme isiku poolt ühiste tegudega kahju tekitamise korral vastutab igaüks neist isikuist kahjusaaja ees solidaarselt (võrdle NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrust nr. 1417 — 1940. a. — NSVL Ülemkohtu pleenumi ja Kolleegiumide 1940. a.

määruste kogu). Isikul, kes on tasunud kahju tervikuna, on õigus regressi korras nõuda ülejäänud osalistelt võrdseis osades tema poolt üleliia makstud summasid.

Kooskõlas Vene NFSV Ülemkohtu seletusega „kuriteost osavõtjad võivad ja peavad solidaarselt vastutama kahjusaajale tekitatud kahju eest terves ulatuses sel juhul, kui nad on tunnistatud selle kuriteo osalisteks, olgugi kui kaasaaitajad, kihutajad jne.". Ühtlasi tunnistas Vene NFSV Ülemkohus, et kui osa kohtualuseid on mõistetud süüdi riisumisest osavõtus, teine osa aga ainult varastatud vara teadlikult ostmise eest, s. o. iseseisva kuriteo eest, siis solidaarset vastutust ühe ja teise kategooria süüdimõistetute suhtes ei teki. Teadvalt varastatud vara ostmise eest süüdimõistetud vastutavad ainult kahju piirides, mis on tekkinud kahjusaajale nende otsese kuriteo tagajärjel, s. o. omandatud või varastatud kraami väärtuse piirides (Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määrus 19. juulist 1926. a., prot. nr. 12).

§ 10. Kahju tasumine.

Kahju tasumine peab väljenduma eelmise olukorra ennistamises, kuivõrd aga selline ennistamine on võimatu — tekitatud kahju katmises (TsK § 410). TsK § 410 mõtte kohaselt peab kahjutekitaja selle katma natuuras: ennistama rikutud asja, maksma kahjusaaja ravikulud.

Kui pole võimalik ennistada endist olukorda, siis on kahjutekitaja kohustatud tasuma varandusele tekitatud kahju, s. o. maksma teatud rahasumma. Siiski tekib see kohustus kahjutekitanud isiku suhtes ainult varalise kahju puhul. Kehtiv nõukogude seadusandlus ei tunne rahalise tasu võimalust mittemateriaalse (mittevaralise) kahju eest.

Kohus peab kahjutasu ulatuse kindlaksmääramisel juhinduma TsK § 117 esitatud üldreegleist.

Kooskõlas NSVL Ülemkohtu pleenumi määrusega 15. apr. 1943. a. peavad kohtud asutistelt, ettevõtteilt või organisatsioonidelt (teatrid, võõrastemajad, saunad, õmblustöökojad jms.) sissenõudmisele kuuluvate summade määramisel kodanike poolt kantud kahju tasumiseks hoiule või tellimise täitmiseks antud või kostja süü läbi valveta jäetud asjade riisumise, kaotsimineku või rikkumise tagajärjel kostja süü läbi, lähtuma riikliku kaubanduse kõrgendatud (kommerts-) hindadest, võttes arvesse asjade kulumise, kui eriseaduste või Valitsuse määrustega pole sätitud teistsugust kahjutasumise korda.

Kahjutasu suuruse määramisel peab kohus arvestama kahjusaaja ja kahjutekitaja varalist seisundit (TsK § 411). See eeskiri annab kohtule võimaluse, olenevalt asjaoludest, teha kahjutasu suuruse määramise küsimuses painduv otsus. Võib ju juhtuda, et kahjutekitajaks osutus väikesepalgaline tööline ja kogu summa väljamõistmine tekitatud kahju eest võib kaasa tuua tema oleluseks vajalike vahendite kaotuse. Siiski juhtudel, kus kahjusaajaks on riiklikud, kooperatiivsed või ühiskondlikud organid ja poolte majandusliku seisundi vastuseadmine on võimatu, osutub § 411 säte kahjusaaja majandusliku seisundi arvestamise kohta kohaldamatuks (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a.).

TsK § 411 ei kohaldata ka isikute suhtes, kes on süüdi riiklikele, kooperatiivseile ja ühiskondlikele asutistele, ettevõtteile ja organisatsioonidele kuuluvate kaupade ja toiduainete riisumises, puudujäägi tekitamises või kuritarvitamises (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a.).

Eriti ranged eeskirjad on sätitud toiduainete ja tööstuskaupade riisumise ja mahasahkerdamise läbi tekitatud kahju tasumise kohta Suure Isamaasõja tingimustes. Riigikaitse Komitee määruse alusel 22. jaanuarist 1943. a. tuleb isikud, kes on süüdi toidu- ja tööstuskaupade riisumises ja mahasahkerdamises, võtta kriminaalvastutusele ühes tsiviilhagide esitamisega nende vastu riisutud või puuduvate toidukaupade suhtes turuhindades, tööstuskaupade suhtes aga — kommertshindades viiekordses suuruses (NSVL kaubanduse rahvakomissari käskkiri nr. 50 — 29. jaanuarist 1943. a. ja NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a.).

Sellist kõrgendatud materiaalset vastutust ei rakendata väikeste puudujääkide kohta, mis on tekkinud vilumatusest või arvutusveast, kui kriminaalsüüd pole kindlaks tehtud. Neil juhtudel tuleb kohtuil kohaldada tööseadusandlusega sätitud tööliste ja teenistujate poolt nende teenistuskohuste täitmisel tööandjale tekitatud kahjude tasumise üldkorda (NSVL KTK ja RKN määrus 12. juunist 1929. a. Tööliste ja teenistujate vastutusest tööandjaile tekitatud kahju eest — LSKK 1929. a. nr. 42, art. 367; LSKK 1931. a. nr. 35, art. 257; LSKK 1932. a. nr. 40, art. 242, samuti ka Vene NFSV Töökoodeksi § 83, 83^{1}—83^{6}).

§ 11. Vastutus TsK § 406 järgi.

TsK § 406 alusel neil juhtudel, mil kahjutekitaja § 403—405 põhjal ei ole kohustatud kahju tasuma, võib kohus siiski, olenevalt tema varalisest sei-

sundist ja kahjusaaja varalisest seisundist, kohustada teda kahju tasuma.

TsK § 406 annab kohtule õiguse panna vastutus kahju eest kahjutekitajale ka neil juhtudel, kui puuduvad alused vastutuseks TsK § 403—405 korras (isegi süü puudumisel). Selle kohaldamise tingimuseks on selline poolte varalise seisundi suhe, mil oleks ebaõiglane panna kostja poolt põhjustatud kahju kandmine eranditult ainult kahjusaajale. Kuid võõra töö ekspluateerimise võimaluse puudumine NSV Liidus ja kõigi nõukogude kodanike kindlustamine õigusega tööle ei anna alust teravate erinevuste tekkimiseks töötajate varalises seisundis. Seepärast piirdub TsK § 406 kohaldamise võimalus praegusaja tingimustes äärmiselt harvade juhtudega.

Igal juhul on TsK § 406 kohaldamiseks vajalik põhjusliku seose kindlaksmääramine tekitatud kahju ja kostja tegude vahel. „Kahju tekitamise moment just antud isiku poolt peab olemas olema, sest selleta ei ole TsK § 406 kohaldamisel üldse mõistlikku mõtet" (Vene NFSV Ülemkohtu Tsiviilkohtukolleegiumi tööaruanne 1926. a. eest).

TsK § 406 ei kohaldata neil juhtudel, kui kahjutekitajaks on riigiorgan. „Riiki, kes sotsiaalkindlustuse eriorganite kaudu töötajaid kindlustab, ei tule oma teiste organite näol juurde tõmmata sama funktsiooni täitmiseks organiseerimatus korras. TsK § 406 kohaldamine riigiorganite-kostjate suhtes tähendab kahju eest kogu vastutuse panemist riigi peale, sest riik on alati majanduslikult tugevam kui üksikud töötajad" (Vene NFSV Ülemkohtu Tsiviilkohtukolleegiumi tööaruanne 1926. a. eest).

§ 12. Kolhoosniku vastutus kolhoosile tekitatud kahju eest.

Kolhoosile kahju tekitamise juhul, kui selle põhjuseks oli ebamajanduslik ja hooletu suhtumine ühiskondlikku varandusse, tuleb kolhoosniku vastu võtta tarvitusele abinõud, mis on ette nähtud Põllumajandusliku artelli põhikirja § 17 (noomitus, rahatrahv, tasunormi vähendamine, tasuta töö ümbertegemine ja teised distsiplinaarsed mõjutusabinõud). Kuid see ei vabasta kolhoosnikku kolhoosi varale kolhoosniku süü tõttu tekitatud kahju tasumisest TsK § 403 korras.

Kolhoosniku vastu hagi esitamise korral kolhoosi varale tekitatud kahju puhul tuleb kohtul kindlaks määrata, millistel asjaoludel tekkis kahju ja milles seisneb kolhoosniku ebaõige tegevus ja hooletus, mis kutsus esile kolhoosile kahjutekitamise.

Tasumisele kuuluva kahju ulatuse määramisel tuleb kohtul arves-

tada mitte ainult tekitatud kahju, vaid ka seda konkreetset olukorda, milles kahjustamine aset leidis, kui ka kolhoosniku materiaalset seisundit (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 22. veebruarist 1942. a.).

§ 13. Kohustused kahju tekitamisest elule või tervisele.

1. **Üldalused.** Kahju võib tekitada mitte ainult varale, vaid ka kahjusaaja isikule. Saadud kehavigastuse tagajärjel kaotab kahjusaaja osaliselt või täielikult töövõime. Antud juhul on kahju tekitatud kahjusaaja tervisele. Kuid kahjutekitaja tegevus võib põhjustada ka kahjusaaja surma. Viimasel juhul on kahju tekitatud kahjusaaja elule. Niiviisi võib kahju isiku suhtes väljenduda kahjusaaja tervise või elu kahjustamises.

Kahjusaaja elu või tervise kahjustamisest tekib selle kahju korvamise kohustus. Kahjutasumise üldreeglite kõrval (§ 403, 404 jt.) sätib TsK veel erireegleid vastutuse kohta kahjusaaja isikule kahju tekitamise eest.

Kahju tekitamisel tervisele kuulub kahjutasu saamise õigus kahjusaajale.

Surma põhjustamise korral kuulub kahjutasu saamise õigus isikule, kes oli surnu ülalpidamisel ja kel ei ole teisi äraelamise võimalusi (TsK § 409). See õigus kuulub mitte ainult isikuile, kes olid tegelikult surnu ülalpidamisel, vaid ka neile isikuile, kes, olgugi et nad surnu ülalpidamisel ei olnud, kuid kellel seaduse alusel oli õigus ülalpidamise saamiseks, nagu näiteks alaealised lapsed (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a.).

2. **Kahju.** Nagu meie juba teame, peab kahju korvamine seisnema endise seisundi taastamises ja, kuivõrd selline taastamine on võimatu, — tekitatud kahjude tasumises (§ 410). See eeskiri leiab kohaldamist ka käesoleval juhul.

Tervisele tekitatud kahju korral võib kahjutasumine seisneda kahjusaajale eriravi kulude tasumises, proteesi hinna maksmises jne. Töövõime kaotuse korral, mis on kaasa toonud kahjusaaja töötasu vähenemise, peab kahjutekitaja kahjusaajale tasuma, sõltumatult tähendatud kulude tasumisest, kahjud, mis on seoses kahjusaaja poolt enne tervise kahjustamist saadud töötasu kaotusega. Kui kahjusaaja saadud kehavigastuse tagajärjel vajab arstliku ekspertiisi otsuse kohaselt alalist hoolitsemist, siis võib kohus kahjutekitajat kohustada peale töötasu kaotuse heastamise tasuma kahjusaajale ka alatise hoolitsuse kulud.

Elule kahju tekitamise korral seisneb kahju tasumine kahjusaaja

poolt ülalpeetavaile nende summade tasumises, mis nad said kahjusaajalt ülalpidamiseks.

TsK § 409 annab samuti matusekulusid kandnud isikuile õiguse nõuda nende kulude tasumist isikult, kes on vastutav surma põhjustamise eest.

Seadus määrab erineva korra eluie või tervisele tekitatud kahju tasumiseks, olenevalt sellest, kas kahjutekitaja (füüsiline või juriidiline isik) tasub või ei tasu sotsiaalkindlustuse korras kindlustusmakse kahjusaaja eest.

3. **Kahjutekitanud isiku kahjutasumine, kes on kahjusaaja suhtes kindlustusvõtjaks.** Isik, kes on kindlustatud sotsiaalkindlustuse korras, saab kindlustusjuhu saabumisel rahuldust sotsiaalkindlustusorganilt (TsK § 412). Vastavalt NSVL RKN määrusele 23. märtsist 1937. a. (LSKK 1937. a. nr. 22, art. 88) on mittetöötavaile pensionäridele pensionide väljamaksmine sotsiaalkindlustusorganeilt üle antud sotsiaalhoolekande organeile. Sotsiaalkindlustuse organite funktsioone toetusrahade väljamaksmise alal ajutise töövõimetuse puhul teostavad praegusel ajal ametiühingud.

Ettevõte, kes tasub oma tööliste ja teenistujate eest kindlustusmakse ja seega tagab neile kahjutasumise võimaluse, ei või, loomulikult, enesele võtta vastutust õnnetusjuhust tekkinud kahju tasumise eest. TsK § 413 alusel isik või ettevõte, kes tasub kindlustusmakse kahjukannataja eest sotsiaalkindlustuse korras, ei ole kohustatud tasuma kahju, mis on tekkinud kindlustusjuhu saabumisest.

Seega kahjusaajal, kuigi ta ei ole saanud sotsiaalkindlustuse organeilt täielikku tasu, ei ole õigust nõuda täiendavat tasu kahjutekitajalt, kes tasub tema eest kindlustusmakse sotsiaalkindlustuse korras (kindlustusvõtjalt).

Seda eeskirja ei kohaldata sel juhul, kui kahju oli põhjustatud kindlustusvõtja kuritegeliku teoga või tegevusetusega. Tähendatud juhul on kahjusaajal, kes on töövahekorras kindlustusvõtjaga, kuivõrd ta sotsiaalkindlustuse korras ei saa täit rahuldust kahju eest, täiendav nõudeõigus kindlustusvõtja vastu (TsK § 413).

Kindlustusvõtja kuritegeliku teo või tegevusetuse all tuleb mõista kompetentse organi poolt kindlaks tehtud kehtivate töökaitse ja ohutustehnika eeskirjadest mittekinnipidamist kindlustusvõtja või isikute poolt, kes teostavad tehnilist järelevalvet tööde järgi, — mittekinnipidamist, mille tagajärjeks oli õnnetusjuht kahjusaajaga (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a.). Juhul, kui

asjaolude tõttu küsimus selle kohta, kas ettevõtte administratsioon täitis töökaitse ja ohutustehnika eeskirju, osutub vaieldavaks, tuleb kohtul selle küsimuse lahendamiseks määrata tehniline ekspertiis ja vastavalt selle otsusele lahendada küsimus ettevõtte täiendava vastutuse kohta kahjusaaja ees (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 3, 1939. a. — NSVL Ülemkohtu pleenumi ja Kolleegiumide määruste kogu 1939. a. teise poolaasta eest).

Vastavalt NSVL Ülemkohtu pleenumi määrusele 10. juunist 1943. a. ajutise töövõimetuse tõttu töölise toetusraha täielik või osaline mittesaamine vastava pideva tööstaaži puudumisel antud ettevõttes või asutises ei võta kahjusaajalt õigust TsK § 413 alusel töövõimetuse aja eest saamata jäänud töötasu sisse nõuda, kui töövõimetus oli tekkinud kindlustusvõtja kuritegeliku teo või tegevusetuse tagajärjel.

4. **Kahjutekitanud isiku kahjutasumine, kes ei olnud kahjusaaja kindlustusvõtjaks.** Kui aga kahjutekitaja ei ole kahjusaaja kindlustusvõtjaks, siis on kahjusaajal, kes ei ole saanud täit rahuldust sotsiaalkindlustuse korras, täiendav nõudeõigus kahjutekitaja vastu (TsK § 414).

Seepärast on tehase töölisel, kes kohalikul raudteel töökohale sõites on rongiõnnetuse tõttu saanud kehavigastuse, õigus raudteelt tasu nõuda töötasu kaotuse eest selle pensioni täiendamiseks, mis tema on saanud sotsiaalkindlustuse korras.

5. **Tasumisele kuuluva kahju määramine.** Töötasu kaotusega seoses oleva kahjutasu määramisel tuleb selle kahju ulatus määrata vastavalt kahjusaaja töövõime kaotuse protsendile ja tema keskmisele töötasule õnnetusjuhule eelkäiva 12 kalendrikuu eest. Ajutise töövõimetuse korral võetakse arvesse õnnetusjuhule kahe eelneva kalendrikuu töötasu. Kahjusaaja keskmise töötasu kindlaksmääramisel võetakse arvesse mitte ainult igakuine töötasu põhimise töökoha järgi kahju tekkimise hetkel, vaid ka muud regulaarse iseloomuga töötasud (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a.).

Kahju eest tasu välja mõistes peab kohus arvutama töötasu kahjutekitamise päevaks, aga mitte arvestama tulevikus võimalikke kahjusid (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus 1940. a. nr. 716 ja 724 — NSVL Ülemkohtu pleenumi ja Kolleegiumide määruste kogu 1940. a. eest).

Kahjusaajale kuuluva kahjutasu määr on sõltuv tema säilinud kutselisest ja üldisest töövõimest. Kutseliseks töövõimeks nimetatakse võimet normaalseks töötamiseks antud kutsealal, üldine töövõime aga on võime kvalifitseerimata töölise või teenistuja tööde teostamiseks. On võimalik, et kahjusaaja kehavigastuse tagajärjel

kaotab oma kutselise ja üldise töövõime osaliselt. Sel korral määratakse kahjutasu proportsionaalselt tema kutselise töövõime kaotuse astmele.

Kuid kahjutasu suuruse määramisel kehavigastuse korral peab kohus samuti arvesse võtma kahjusaajale määratud pensioni või toetusraha ja vastava summa ulatuses vähendama temale kuuluva kahjutasu suurust. Kui näiteks enne kehavigastust oli kahjusaaja töötasu 600 rubla ja ta säilitas 40% oma kutselisest töövõimest, temale määratud pension on aga 100 rubla, siis on kahjusaajale kuuluva kahjutasu suurus: 600 rbl. — 340 rbl., (s. o. 240 rbl. — 100 rbl.) = 260 rbl.

Kuid on võimalik, et kahjusaaja kaotab täielikult oma kutselise töövõime, säilitades osaliselt üldise töövõime. Sel korral kahjutasu koosneb vahe tasumisest kahjusaaja endise töötasu ühes saadava pensioniga ja selle töötasu summa vahel, mille võib saada kvalifitseerimata tööline või teenistuja vastava protsendiga üldisest töövõimest. Kui näiteks enne kehavigastust töötasu oli 600 rubla ja kahjusaaja säilitas 80% üldisest töövõimest, temale peale kehavigastust määratud pension on aga 175 rubla ja kvalifitseerimata töölise töötasu antud maakohas — 100 rubla, siis on kahjusaajale kuuluva kahjutasu suurus: 600 rbl. — 255 rbl. (s. o. 175 + 80 rbl.) = 345 rubla.

Kahjutasu määramisel kahjusaaja ülalpeetavaile tuleb kohtul kindlaks määrata, millise osa oma töötasust kulutas kahjusaaja just nende ülalpidamiseks. Selleks tuleb kohtul kahjusaaja töötasust maha arvata osa, mis ta oma jaoks kulutas, samuti ka summad, mis ülalpeetavad saavad sotsiaalhoolekande korras. Siis tuleb kohtul kindlaks määrata iga ülalpeetava osaks langev kahjutasu suurus. Ülalpeetavaile makstakse kahjutasu seni, kui nad on töövõimetud.

Vene NFSV Ülemkohtu seletuse kohaselt on lastel õigus kindlustusele kahjutekitaja poolt kuni 16-aastaseks saamiseni, koolides õppijail aga — kuni 18-aastaseks saamiseni (Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määrus 23. juulist 1929. a., protokoll nr. 9).

N ä i d e: (Surnud) kahjusaaja töötasu oli enne tema surma 450 rubla; tema ülalpidamisel olid naine ja poeg; nad saavad 170 rubla pensioni. Kuna surmasaanu perekond koosnes kolmest isikust, tuleb 450 rublast maha arvata 150 rubla ($^1/_3$ — kuulus kahjusaajale endale) ja pension 170 rubla suuruses. Jääk on 130 rubla.

Õigus tasu saamiseks kehavigastuse tekitamise korral on ka alaealisel, kellel kehavigastuse tekkimise ajaks ei olnud töötasu. Alaealise eest tuleb hagiga esineda tema seaduslikel esindajail (vanemail, eestkostjail). Kahjutasu koosneb sel korral kahjusaaja eest hoolitsemise, tugevdatud toitlustamise, proteeside muretsemise ja ravimise

kuludest. Kuigi lapseealisel mingit töötasu ei ole, on siiski tema töötajõud tulevaks ajaks kaduma läinud või vähenenud.

Seepärast võib kohus talle välja mõista pensioni, arvates tema töötäisealisuse saabumise päevast, mis tema töötäisealisuse saavutamise ajal määratakse sotsiaalkindlustuse poolt kvalifitseerimata töölise keskmise töötasu alusel. Tähendatud vanuse kättejõudmisel uue hagi esitamist ei nõuta. Kahjusaaja peab esitama ainult kohtutäiturile täitelehe ühes vastava organi teatisega pensioni suuruse kohta, mis on kindlaks määratud kvalifitseerimata töölise keskmise töötasu alusel antud kohas. Siiski on kahjusaaja õigustatud paluma kohtult talle varem määratud pensioni suurendamist, kui tehakse kindlaks, et ta tingimata oleks omandanud täisealiseks saamise ajaks kõrgema kvalifikatsiooni kui kvalifitseerimata tööline (Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määrus 10. maist 1927. a.).

Õigus tasu saamiseks kehavigastuse tekitamise eest on ka invaliididel ja vanusepensionäridel (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 206 ja 1042, 1940. a.).

Kahju tasumine toimub perioodiliste maksete tasumise teel.

Kahjusaajale kuuluvate maksete kogusumma ühekordne maksmine, samuti ka nende kapitaliseerimine ei ole lubatud (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 299, 1939. a.). Kui aga perioodiliste maksete tasumiseks kohustatud ettevõte likvideeritakse, on ta kohustatud maksete kapitaliseeritud summa sisse maksma Riikliku Kindlustuse Peavalitsusse, kes kahjusaajale kuuluvad maksed temale samadel tähtaegadel ja samas korras välja maksab, kui seda oleks teinud likvideerimata jäetud ettevõte.

6. **Ametiühingute ja sotsiaalkindlustuse organite regresshagid.** Kui kahjutekitaja ei ole kahjusaaja kindlustusvõtjaks, samuti kui kahju on põhjustatud kindlustusmakse maksva ettevõtja kuritegeliku teoga või tegevusetusega, siis on vastaval ametiühingu organisatsioonil või sotsiaalkindlustuse organil regressiõigus (tagasinõude õigus) kahjutekitaja vastu kahjusaajale väljamakstud toetusraha ulatuses (TsK § 413—414, NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a.).

7. **Kahju tasumine sotsiaalkindlustamise korras kindlustamata isikule.** Isik, kes pole kindlustatud sotsiaalkindlustuse korras, ei või nõuda kahjutekitajalt tasu suuremal määral, kui seda võiks saada kindlustatud isik ühtekokku nii sotsiaalkindlustuse organilt kui ka täiendava nõude näol kahjutekitaja vastu TsK § 414 korras. Sel juhul kohtu suval kahjusaaja loetakse võrdseks vastava kategooria tööliste või teenistujatega, olenevalt tema varalisest seisundist ja tema sotsiaalse kasulikkuse astmest (TsK § 415).

8. **Kahju tasumine kolhoosnikele.** Kolhoosi liikmel, kes on saanud kehavigastuse tööl kolhoosis, on õigus nõuda tekkinud kahju tasumist TsK § 403 ja 404 korras. Kolhoosniku surma korral kuulub õigus nõuda kolhoosilt tekkinud kahju tasumist kolhoosniku perekonnale.

Kahjutasu suurus määratakse kohtu poolt, võttes arvesse töötasu, millest kolhoosnik on kehavigastuse tõttu ilma jäänud, ja vastavalt tema töövõime kaotuse astmele. Kahjutasu määratakse teatud perioodiliste, naturaalsete või rahaliste maksete näol, mitte aga tööpäevade järgi. Seejuures peab kohus arvestama kahjusaaja varalist seisundit ja kolhoosi majanduslikku jõukust.

Kolhoosnikul, kes on saanud kehavigastuse, töötades traktoril või kombainil, on õigus nõuda vastavale organisatsioonile kuuluva suurema hädaohu allika poolt temale tekitatud kahju tasumist TsK § 404 korras (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 14. augustist 1942. a.).

Töönduslike artellide ja invaliidide kooperatsioonide liikmeid ei kindlustata riikliku sotsiaalkindlustuse korras, vaid töönduskooperatsiooni vastastikuse kindlustamise ja abiandmise kassades ja invaliidide kooperatsiooni vastastikuse kindlustamise kassades. Kuna tööndusкooperatsiooni ja invaliidide kooperatsiooni kindlustus täidab kõik riikliku sotsiaalkindlustuse poolt tööliste ja teenistujate suhtes teostatavad funktsioonid, laieneb TsK § 413 ja 414 kehtivus tööndusartellide liikmeile ja invaliidide kooperatsiooni artellide liikmeile.

Regressiõigus kahjutekitaja vastu laieneb samuti tööndusкooperatsiooni vastastikuse kindlustamise ja abiandmise kassadele ja invaliidide kooperatsiooni vastastikuse kindlustuse kassadele (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 10. juunist 1943. a.).

31. peatükk.

KOHUSTUSED ALUSETUST RIKASTUMISEST.

§ 1. Alusetu rikastumise mõiste. § 2. Nõuded alusetust rikastumisest. § 3. Alusetult saadu riigi tuludesse kandmine.

§ 1. Alusetu rikastumise mõiste.

Üheks kohustuste tekkimise aluseks on alusetu rikastumine. Nende kohustuste definitsiooni annab TsK § 399, mille järgi see „kes teise arvel on rikastunud, ilma et seadus või leping selleks küllaldast alust annaks, peab alusetult saadu tagasi andma". Rida konkreetseid alusetu rikastumise juhtumeid on nähtud ette TsK teistes paragrahvides (vt. näiteks § 147, 149, 150, 244).

Nagu nähtub § 399 sisust, on selleks, et tekiks kohustus alusetust rikastumisest, vajalik, et üks isik oleks rikastunud teise arvel küllaldase aluseta, mis on määratud seadusega või lepinguga. Alusetu rikastumine võib olla nii alusetult rikastunu varanduse suurenemine, tema poolt mingisuguste väärtuste saamine kui ka selle säästmine, mis ta oli kohustatud kulutama. — Kui kodanik Ivanov oma korterinaabri Sidorovi puhkuse ajal tasub tema eest üüriraha, Sidorov aga pärast tagasipöördumist puhkuselt ei tasu Ivanovile tema poolt tehtud väljamînekuid, siis on olemas alusetu rikastumise juht. Kuigi Sidorov sel juhul midagi ei saanud ja tema vara ei kasvanud, siiski säästis ta selle, mis ta oli kohustatud kulutama.

Võlgnikuks alusetu rikastumise puhul on isik, kes on rikastunud küllaldase aluseta, usaldajaks aga isik, kelle arvel tekkis alusetu rikastumine.

Alusetu rikastumise definitsioon, mis on antud TsK § 399, on väga lai. See haarab kõige erinevamaid ühe isiku varanduse suurenemise juhtusid teise arvel, kui ainult sel varanduse suurenemisel pole küllaldast seadusest või lepingust tulenevat alust.

Selle definitsiooni alla kuuluvad järgmised kõige tüüpilisemad alusetu rikastumise juhud:

a) Mitteõigustatu saamine võlgniku ja usaldaja vahel lepinguliste või muude kohuslike õigussuhete puudumisel. Toome sellise alusetu rikastumise näite, mis on võetud arbitraažipraktikast. Makaronivabrik saatis lepingu alusel vaguni makaronisaadusi Orsk-Halilovski kaubastu aadressil ja kirjutas arve välja. Kaubastu tasus arve, kuid kaupa ei saanud. Selle tagajärjel esitas ta nõude raudtee vastu kadumaläinud kauba väärtuse tasumise kohta. Raudtee rahuldas nõude. Edasisel kadumaläinud kauba otsimisel tehti kindlaks, et see oli eksituse tõttu välja antud mitte kaubastule, vaid ühe ehituse TVO-le (tööliste varustamise osakonnale), kes ei võtnud vaevaks saadetise valdajat kindlaks teha.

Sel viisil tööliste varustamise osakond, kes ei olnud raudteega mingisuguseis kohuslikes vahekordades, rikastus alusetult viimase arvel. Raudtee hagi tööliste varustamise osakonna vastu alusetult saadu tagasiandmise kohta rahuldati Riikliku arbitraaži poolt.

Teine seda liiki näide. Kodanik Sergejev maksis Petrovile sada rubla, ekslikult arvates, et ta viimasele selle summa võlgneb. Seejuures ta võlgnes selle summa mitte Petrovile, vaid Sazonovile.

Nagu nähtub toodud näiteist, on alusetu rikastumine mitteõigustatu saamise näol sageli seotud kohustuste eksliku täitmisega.

Teiseks tüüpiliseks alusetu rikastumise juhuks on täit-

mise saamine kehtetute tehingute ja lepingute järgi.

Alusetu rikastumine leiab neil juhtudel aset niihästi siis, kui tehing, mille täitmiseks toimub maksmine, on kehtetu algusest saadik (TsK § 29, 30, 31, 34), kui ka siis, kui see tunnistatakse kehtetuks hiljem — kahjusaanud poole palvel (TsK § 32, 33).

Siin on näide sellise alusetu rikastumise kohta. Kodanik A müüs kodanik B-le maja ja sai selle eest raha. Seaduse mittetundmise tõttu A ja B ei tõestanud sõlmitud müügitehingut notariaalselt ega registreerinud seda kommunaalosakonnas. Maja müügileping tuleb sel juhul seaduse alusel (TsK § 185) tunnistada kehtetuks. Omandiõigus maja suhtes kodanik B-le üle ei lähe. Kodanik A osutus sel viisil alusetult rikastunuks B arvel, sest tal puudusid seaduslikud alused B-lt raha saamiseks, mistõttu TsK § 151 alusel A on kohustatud tagasi andma selle, mis ta kehtetu lepingu alusel oli saanud.

c) Alusetust rikastumisest TsK § 399 mõttes on võimalik rääkida ka mitteõigustatu saamise juhtudel lepinguliste või muude kohuslike vahekordade olemasolul võlgniku ja usaldaja vahel. Kui võlgnik, kes on täitnud peakohustuse, ei teata sellest käendajale ja käendaja omakorda maksab usaldajale võla, siis võib käendaja TsK § 244 alusel sisse nõuda tema poolt makstud summa peavõlgnikult. Peavõlgnik on aga õigustatud nõudma usaldajalt alusetult saadut, sest usaldaja on saanud kahekordse rahulduse.

Hankija suurendas ekslikult arve summat saadetud kauba eest ja ostja ei märganud viga ja maksis arve täielikult. Ka siin on olemas hankija alusetu rikastumine ostja kulul.

Raudtee on õigustatud nõudma trahvi oma klientuurilt vagunite kinnipidamise eest pealelaadimisel ja mahalaadimisel saatja ja saaja vahenditega. See trahv nõutakse raudtee poolt sisse vastuvaidlemata korras. Kui raudtee nõuab seda trahvi alusetult või liigsel määral, siis on klient õigustatud nõudma tagasi — pöördudes kohtu või arbitraaži poole — raudtee poolt alusetult saadu (tema alusetu rikastuse).

§ 2. Nõuded alusetust rikastumisest.

1. **Vahekord alusetust rikastumisest tulenevate kohustuste ja teiste kohuslike nõuete vahel.** Kõigi ülaltoodud juhtude ja konkreetsete näidete puhul toimus ühe isiku vara suurenemine teise isiku vara vähenemise arvel, kusjuures isik, kes vara saanud, ei saa põhjendada toimunud varaliste väärtuste ümberasetumist ei lepinguga ega seadusele viidates. Järelikult esineb siin ühe isiku alusetu rikastumine

teise isiku arvel TsK § 399 mõttes. Siiski on täiesti selge, et mitte kõigi ülaltoodud juhtude ja näidete puhul ei saa kahjusaanud isik põhjendada oma nõuet mitteõigustatult saadu tagasiandmise kohta kui alusetul rikastumisel põhinevat nõuet.

Kohustusi alusetust rikastumisest ei saa nii laialt tõlgendada ja kohaldada.

Kõigil mitteõigustatult saamise juhtudel ühe isiku poolt teise arvel, kui nende vahel on lepingulised või muud kohuslikud vahekorrad, tuleneb mitteõigustatult saadu tagasiandmise nõue konkreetsest lepingust või muust konkreetsest kohuslikust õigussuhtest, mitte aga alusetust rikastumisest.

Seepärast võib peavõlgnik usaldajalt sisse nõuda teiskordselt saadud võlga oma käendusega kindlustatud lepingu alusel temaga, toetudes TsK § 244. Ostja, kes on maksnud eksikombel hankija liialdatud arve, võib põhjendada oma hagi sõlmitud lepinguga, eriti selle tingimusega saadetud kauba hinna kohta. Raudtee klient, kellelt raudtee ebaõigelt nõudis trahvi vagunite seisaku eest, võib oma nõudes viidata Raudtee määrustiku § 78 rikastumisele raudtee poolt.

Kohustus alusetust rikastumisest tekib ainult neil juhtudel, kui usaldajal pole teisi seadusest või lepingust tulenevaid aluseid võlgnikult vara väljanõudmiseks, mille viimane sai õigustamatult.

Praktiliselt tähendab see, et kohustused alusetust rikastumisest tekivad peamiselt: a) õigustamatult saamise juhtudel, kui võlgniku ja usaldaja vahel puuduvad lepingulised vahekorrad, b) juhtudel, kui täitmine toimub kehtetute tehingute ja lepingute järgi.

On vajalik märkida, et maksmist kohustuse järgi, mis on kaotanud hagetavuse, kuid ei ole kehtetu seaduse järgi, ei loeta võrdseks täitmisega kehtetute lepingute ja toimingute järgi ega saa see olla makstu tagasinõudmise aluseks (TsK § 401). Neil juhtudel ei tunnistata usaldaja poolt saadut alusetuks rikastumiseks, sest neil kordadel toimus kehtiva kohustuse täitmine, kuigi see polnud varustatud hagikaitsega. Praktiliselt on siin tegemist nõuetega, mille suhtes hagiõigus on juba kustunud aegumisega (niinimetatud naturaalsed kohustused — vt. 14. peatükk § 3).

2. **Alusetu rikastumise tagasiandmise nõude sisu.** See nõue taotleb alusetult saadu, kõige sagedamini raha või selle normaalset väärtust (kui on võimatu vara tagasisaamine, mille suhtes alusetult rikastunu on juba teinud korraldusi), tagasiandmist.

Peale selle paneb TsK § 400 rikastunule, kes teadis või oleks pidanud teadma oma rikastumise alusetusest, kohustuse tagasi anda või tasuda kõik tulud, mis ta saavutas või oleks pidanud saavutama alusetult saadud varast, siiski maha arvates varale tehtud või vajalikud kulutused.

Võlgnik, kes teadis rikastumise alusetusest, vastutab vara igasuguse halvenemise eest, mis ta on tekitanud või tekkida lasknud. Võlgnik, kes ei teadnud rikastumise alusetusest ja kes järelikult suhtus alusetult saadud varasse kui omasse, vastutab ainult varanduse halvenemise eest, mis on toimunud pahatahtluse või raske hooletuse tagajärjel.

§ 3. Alusetult saadu riigi tuludesse kandmine.

TsK § 402 alusel see, kes on rikastunud teise isiku arvel selle isiku seadusvastase või riigi kahjustamisele sihitud teo tagajärjel, on kohustatud maksma alusetult saadu riigi tuludesse. Sel seaduse sättel on sügav põhimõtteline tähendus. See on dikteeritud hädavajadusest kasvatada lugupidamist seaduse ja sotsialistliku ühiselu reeglite vastu. Ebaseaduslikult rikastunud isikule ei või jätta alusetult saadut. Kuid samal ajal ka teisel isikul, kes oma ebaseaduslike tegudega kutsus esile selle rikastumise, ei ole õigust tema poolt juba täidetut nõuda tagasi. Neil juhtudel nõutakse alusetult saadu riigi tuludesse.

Nii näiteks ei ole seadusvastase või ilmselt riigi kahjustamisele sihitud lepingu kehtetuse puhul kumbki pool õigustatud nõudma lepingu järgi täidetu tagasiandmist, sest siin on mõlemad pooled süüdi seaduse rikkumises. Sel juhul nõutakse alusetu rikastumine riigi tuludesse.

Neil juhtudel, kui leping on tunnistatud kehtetuks, kuna oli sõlmitud pettuse, vägivalla, ähvarduse mõjul või suunatud äärmise puuduse ärakasutamisele (TsK § 32 ja 33), on seadusvastaselt tegutsenud ainult üks lepingupool. Sellel poolel ei ole siis õigust nõuda tema poolt lepingu alusel täidetu tagasiandmist. Teise poole alusetu rikastumine nõutakse riigi tuludesse. Kahjusaanud pool aga on õigustatud nõudma oma lepinglaselt kõike lepingu alusel täidetut.

NELJAS JAGU.

AUTORIÕIGUS JA LEIUTISÕIGUS.

32. peatükk.

AUTORIÕIGUS.

§ 1. Autoriõiguse mõiste ja põhiprintsiibid. § 2. Autoriõiguse subjekt. § 3. Autoriõiguse objekt. § 4. Autoriõiguse tekkimine. Autoriõiguse kestus. § 5. Autori õigused. § 6. Kirjastusleping. § 7. Lavateose lavastamise leping. § 8. Kinoautoriõigus. § 9. Autoriõiguste kaitse.

§ 1. Autoriõiguse mõiste ja põhiprintsiibid.

1. **Autoriõiguse mõiste.** Autoriõiguse all mõistetakse antud isikule kuuluvat õigust tema poolt loodud kirjanduslikule, teaduslikule ja kunstiteosele. Seda autorile kuuluvat õigust ei tule segada autori õigusega tema poolt loodud materiaalseile esemeile (asjadele): käsikirjadele, üksikuile isiklikult temale kuuluvaile trükitud raamatu eksemplaridele, piltidele jne. Viimasel juhul on autor isikliku omandi omajaks kõigi sellest tulenevate juriidiliste tagajärgedega (õigus kasutada neid esemeid oma suva järgi, nõuda nende tagasiandmist õiguspäratult valdajalt jne.).

Omandiõigus mingisuguse kirjandusliku või kunstiteose antud eksemplarile ja autoriõigus võivad ühtida autori isikus, kuid nad võivad kuuluda ka erinevaile isikuile. Näiteks pole kogu väljaande võõrandamise korral autoril omandiõigust ühelegi oma teose eksemplarile, kuid sellele vaatamata säilitab ta oma autoriõiguse.

2. **Autoriõiguse põhiprintsiibid.** Nõukogude autoriõiguse eesmärgiks on võimalikult täielik autori isiklike ja varaliste huvide kaitsmine, kindlustades sealjuures kirjanduslike, teaduslike ja kunstiteoste maksimaalselt laialdast levimist töötajate laiades massides. Selle põhilise eesmärgiga määratakse nõukogude autoriõiguse sisu ja ulatus.

Erinevalt kapitalistlike maade autoriõigusest, mis ei loe tasumaksmist autori töö eest autoriõiguse hädavajalike tingimuste hulka, on nõukogude õiguses autori töötasu kohuslik. Kuigi autor ei ole endale tasu välja tinginud, on talle igal juhul kindlustatud autoritasu (honorari) miinimum. Autoril on samasugune õigus oma töötasule vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile nagu igal teisel NSV Liidu kodanikul (NSVL konstitutsiooni § 118).

Autorihonorari sissenõudmise kord on võrdne töötasu sissenõudmise korraga. See soodustus toob endaga kaasa rea olulisi tagajärgi. Hagejalt ei nõuta autoriõigusest tuleneval tasu sissenõudmisel lõivu ja asja menetluse kulusid (TsPK § 43 p. g); kohtuotsused neis asjus kuuluvad viivitamata täitmisele (TsPK § 187 p. a), sealjuures võimaldatakse seda, vastupidi üldreeglile, isegi niisuguste otsuste suhtes, mis on tehtud riigiorganite vastu (TsPK § 187-b); tähtaeg otsuste täitmiseks võlgnike poolt määratakse, nagu ka töötasu sissenõudmise kohta tehtud otsuste täitmiseks, lühike — 5 kuni 10 päevani, arvates riigiasutise või -ettevõtte poolt teatelehe kättesaamise päevast (TsPK § 285) jne.

Erakordselt tähtsaks soodustuseks on see, et ei lubata sissenõudmist pöörata autoriõigusele. Sissenõuet võib pöörata ainult tuludele, mis saadakse autoriõiguse teostamisel (TsPK § 271-a) ja sealjuures ainult sissenõuete töötasule pööramise suhtes kindlaksmääratud ulatuses (TsPK § 289 ja selle märkus 3).

3. **Autoriõiguse juriidiline loomus.** 16. mai 1928. a. „Autoriõiguste aluste" § 7 kohaselt on autoril ainuõigus oma nime all või varjunime (pseudonüümi) all või ilma nimeta (anonüümselt) välja lasta oma teost ja seaduses ettenähtud tähtaja jooksul seda igasugusel seaduse poolt lubatud viisil paljundada ja levitada, samuti igasugusel seaduslikul viisil saavutada tähendatud ainuõigusest varalist kasu (LSKK 1928. a. nr. 27, art. 246).

Seadus annab autorile „ainuõiguse" „välja lasta oma teost", „igasugusel seaduslikul viisil seda paljundada ja levitada" jne. Neid õigusi teostab autor siiski seadusega määratud piirides. Mingisugust monopoli oma teosele autoril ei ole. Nõukogude autoriõigus seab oma ülesandeks küll autori isiklike ja varaliste huvide kõigekülgse kaitsmise, kuid nõukogude autoriõiguse ülesandeks on samuti kirjanduslike, teaduslike ja kunstiteoste laiaulatuslik levitamine töötajate hulgas. Seepärast võib real juhtudel sotsialistliku ühiskonna huvides kasutada teost ka hoolimata autori nõusolekust (näiteks tõlkida teise keelde — vt. allpool § 6). Kuid seadusega sätitud autoriõiguse ula-

tuses võimaldatakse autorile tema õiguse rikkumise korral kaitset kõikide ja igaühe vastu. Seepärast kuuluvad autori õigused niinimetatud absoluutsete õiguste hulka. Selles mõttes räägib ka seadus autoriõigusest kui „ainuõigusest".

4. **Autoriõiguse allikad.** Põhimiseks autoriõiguse allikaks on 16. mail 1928. a. vastuvõetud üleliiduline seadus „Autoriõiguse alused" (LSKK 1928. a. nr. 27, art. 246). Selle üleliidulise seaduse alusel on antud välja seadused autoriõiguse kohta: Vene NFSV-s — 8. oktoobril 1928. a. (VSKK 1928. a. nr. 132, art. 861), Valge-Vene NSV-s — 14. jaanuaril 1929. a. (Valge-Vene SKK 1929. a. nr. 2, art. 8), Ukraina NSV-s — 6. veebruaril 1929. a. (Ukraina SKK 1929. a. nr. 7, art. 55).

28. märtsil 1938. a. on välja antud NSV Liidu RKN määrus „Filmitoodangu parandamise kohta" (LMKK 1938. a. nr. 13, art. 82), mis eriküsimust käsitab, kuid millel on suur tähtsus ka autoriõiguse kohta tervikuna.

Oluline tähtsus autoriõiguse allikaina on ka NSV Liidu Min. Nõukogu ja liiduvabariikide ministrite nõukogude üksikuil määrustel, ametkondade juhendeil ja ringkirjadel, mis sätivad autorihonorari minimaalsed määrad, väljaannete tiraaži normid, väljaandmise tüüplepingu ja muud.

§ 2. Autoriõiguse subjekt.

Autoriõiguse subjektiks on füüsiline isik, kelle loomingulise tegevuse tagajärjeks on antud teose tekkimine, s. o. autor ise.

Autori õigus, mis on tekkinud esmakordselt autori isikus, on algmine autoriõigus. Autor võib seda lepingu alusel teisele isikule üle anda, samuti võib see üle minna pärimise teel. Algmise autori õigusjärglasi loetakse samuti autoriõiguse subjektideks, kuid juba tuletatud autoriõiguse subjektideks.

Reeglipäraselt esineb autor oma nime all, kuid ta võib oma teose välja anda ka varju- või väljamõeldud nime (pseudonüümi) all, või üldse nime märkimata — anonüümselt („Autoriõiguse alused" § 7).

Autoriõigus võib ühteaegu kuuluda ka mitmele isikule — kaasautoritele („Alused" § 5).

Kaasautorlusest tuleb eristada kaastööd.

Kaastöö all mõistetakse teose koostamist mitme isiku kollektiivse tööga ühe isiku — kirjastuse või toimetaja — ülesandel. Seadus tunnustab ajakirjade ja muude perioodiliste väljaannete, samuti ka entsüklopeediliste sõnaraamatute kirjastajate autoriõigust nende väljaannete kogude suhtes kümne aasta kestel nende väljaandmise päevast arvates; iga sellise väljaande autor aga säilitab talle kuuluva

autoriõiguse oma üksikule teosele („Alused" § 13). Antud juhul on vastaval organisatsioonil tuletatud autoriõigus kogu teosele tervikuna.

Autoriõiguse subjektideks on ka võõraste teoste kogude koostajad, kuid need teosed ei ole kellegi autoriõiguse esemeks (teosed, mille suhtes autoriõiguse tähtaeg on möödunud, ametlikud dokumendid, rahvaloomingu teosed jne.), kui nad neid teoseid iseseisvalt on käsitlenud („Alused" § 6). See õigus aga ei takista teisi isikuid anda välja neidsamu teoseid iseseisvas käsitluses.

Reeglipäraselt ei ole toimetajal autoriõigust. Ainult erandlikult kuulub toimetajale autoriõigus tema poolt redigeeritud teosele, kui see ise ei ole mingi autoriõiguse esemeks („Alused" § 6). Kuid ka sel erandjuhul, kui toimetaja on autoriõiguse subjektiks, ei takista see õigus teisi isikuid neidsamu teoseid iseseisvas ümbertöötuses välja andmast.

§ 3. Autoriõiguse objekt.

Autoriõiguse objektiks on inimese loomingulise tegevuse saadus, mis on väljendatud teatud konkreetses vormis. Kuni autori mõte pole leidnud kindlat välist väljendust („objektiivset vormi", nagu on tähendatud „Aluste" § 1), pole olemas ka autoriõiguse objekti, mida seadus kaitseb.

Siiski pole igasugune teos, kuigi see on väljendatud objektiivses vormis, autoriõiguse objektiks. Autoriõiguse objektiks tunnistatakse ainult see teos, mis on inimese loomingulise tegevuse resultaadiks. Nagu kõneleb „Aluste" § 4, „autoriõigus laieneb igale kirjanduslikule, teaduslikule ja kunstilisele teosele, ükskõik milline on selle valmistamisviis ja vorm, samuti selle väärtus ja eesmärk". Vaidluse korral töö iseloomu kohta tuleb kohtul kohtuliku ekspertiisi kasutamise teel kindlaks teha, mida kujutab enesest antud töö ja kas see kuulub autoriõiguse kohta käiva seadusandluse alla (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 1003, 1940. a.).

Autoriõiguse objektina kuuluvad kaitsmisele ka sellised teosed, milles autori töö avaldus ainult juba tuntud materjali süstematiseerimises ja ühendamises. Sellised on igasugused käsiraamatud, ametlike materjalide kogud jms. Kaitsmisele kuulub sel juhul ainult selle materjali paigutamise vorm; materjali ennast aga võib kasutada igaüks. Samal alusel on autoriõiguse objektiks mitmesugust liiki tööd, mis põhinevad laenudel juba olemasolevaist kirjanduslikest allikaist (näiteks lugemikud); ka neil juhtudel kuulub kaitsmisele ainult see vorm, mille järgi koostaja kogutud materjali kogus ja jaotas.

„Aluste" § 4 annab autoriõiguse objektide näitliku loetelu. Siia kuuluvad: suulised teosed (kõned, loengud, ettekanded jne.); kirja-

likud teosed (raamatud, kirjutised, koguteosed jne.); dramaatilised ja muusikalis-dramaatilised teosed, tõlked, koreograafilised teosed ja pantomiimid, mille lavastamise kohta on kirjalikke või muul viisil väljendatud juhatusi; kinostsenaariumid; muusikalised teosed tekstiga või tekstita; joonistused, maalikunsti, skulptuuri, arhitektuuri ja graafilise kunsti teosed; illustratsioonid; geograafilised kaardid; plaanid, visandid ja plastilised teosed, mis puutuvad teadusesse, tehnikasse või dramaatilise või muusikalis-dramaatilise teose lavastamisse; kinolindid; fotograafilised teosed või teosed, mis on saadud fotograafiale analoogilisel viisil jne.

§ 4. Autoriõiguse tekkimine. Autoriõiguse kestus.

Autoriõigus tekib üldreeglina teose loomise faktiga. Sellest reeglist teeb seadus erandi ainult fotograafiliste teoste suhtes, nõudes fotograafile autoriõiguse säilitamiseks teatud formaalsuste täitmist; fotograafilise teose igal eksemplaril tuleb tähendada fotograafi firma või ees- ja perekonnanimi ning elukoht, samuti ka fotograafilise teose ilmumise aasta („Alused" § 12).

Kõigi teoste liikide jaoks, välja arvatud alamalloeteldud, on autoriõiguse kasutamiseks määratud eluaegne tähtaeg („Alused" § 10).

Autoriõiguste kasutamise tähtaeg koreograafiliste teoste, pantomiimide, kinostsenaariumide ja kinolintide suhtes on 10 aastat („Alused" § 11).

Autoriõiguste kasutamise tähtaeg fotograafilistele teostele on määratud: üksikute ülesvõtete jaoks — 5 aastat, ülesvõtete kogude jaoks — 10 aastat („Alused" § 12).

Ajakirjade ja muude perioodiliste väljaannete, samuti entsüklopeediliste sõnaraamatute väljaandjaile tunnustatakse autoriõigus väljaannete kogu ulatuses 10 aasta jooksul, arvates nende ilmumise päevast („Alused" § 13).

Autor võib talle kuuluva autoriõiguse edasi anda. Selline autoriõiguse edasiandmine kirjandusliku teose suhtes toimub tavaliselt kirjastuslepingu kujul („Alused" § 16).

Autoriõiguse edasiandmine ilmumata dramaatilise, muusikalis-dramaatilise, muusikalise, pantomiimilise, koreograafilise või kinoteose lavastamiseks ja avalikuks ettekandmiseks toimub lavastamislepingu kujul (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 30).

Pärast autori surma läheb autoriõigus üle tema seadusjärgseile või testamendijärgseile pärijaile 15 aastaks, arvates autori surmaaasta 1. jaanuarist. Neil juhtudel, kui autoriõiguse kasutamise tähtaeg autori suhtes on piiratud (koreograafilised teosed, kinostsenaa-

riumid jms.), läheb autoriõigus pärijaile üle ainult seaduses ettenähtud tähtaja selle osa kestel, mis on autori surmapäevaks veel möödumata („Alused" § 15). Niiviisi on autoriõiguse kestus üldreeglina piiratud 15 aastaga peale autori surma. Ukraina seadus autoriõiguse kohta võimaldab erandjuhtudel Ukraina NSV valitsuse määruse alusel autoriõiguse tähtaja pikendamist (§ 14 märkus).

Teoseid, mille suhtes on möödunud autoriõiguse kehtivuse tähtajad, võivad kõik isikud paljundada, välja anda, levitada ja ette kanda autoritasu maksmata, kui nad mitte seadusandlike organite eriliste määrustega pole kuulutatud riigi omandiks (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 14).

Igasugust teost, millel on eriline tähtsus ühiskonnale, võidakse kuulutada riigi omandiks. Teose kuulutamine riigi omandiks toimub selle sunniviisilise väljaostu teel, s. o. autorile või ta õigusjärglastele vastava tasu maksmisega („Alused" § 20). Riik aga, kuulutanud antud teose oma omandiks, omandab ajaliselt piiramata õiguse selle teose paljundamiseks või levitamiseks. Sel juhul on teose kasutamine teiste isikute poolt võimalik ainult vastava riigiorgani (Haridusministeeriumi) poolt seatud tingimustel.

§ 5. Autori õigused.

Autori loomingulise tegevuse iseloomustavaks erisuseks on tihe side autori isiku ja tema poolt loodud teose vahel. Tähelepandav osa autori huvidest, mis on seotud tema poolt loodud teosega, on varalise iseloomuga; kuid peale varalise iseloomuga huvide on autoril rida isiklikke, mittevaralisi huvisid. Seoses sellega jagunevad autorile kuuluvad õigused varalisteks ja isiklikeks.

1. **Võõra teose lubatud kasutamise viisid ja piirid.** Nagu juba varem on tähendatud, määravad autoriõiguste ulatust mitte ainult autori huvide kaitsmise ülesanded, vaid ka kirjanduse, teaduse ja kunstiteoste maksimaalse levitamise eesmärgid töötajate laiade masside hulgas, s. o. kogu sotsialistliku ühiskonna huvid. Seoses sellega sätib seadus teatud piirid autorile kuuluvate varaliste õiguste kasutamise kohta.

Autori nõusolekuta on lubatud tema teose tõlkimine teise keelde („Alused" § 9 p. a). Lubatakse kasutada võõrast teost uue teose loomiseks, mis oluliselt sellest erineb, sealjuures on jutustava teose ümbertöötamine draamateoseks ja kinostsenaariumiks ja vastupidi lubatud siiski ainult autori või tema õigusjärglase nõusolekul. Erandjuhtudel, kui autorilt ei saa nõusolekut ümbertöötamiseks, võib ümbertöötamise loa anda selle vabariigi haridusministeerium,

mille territooriumil kavatsetakse ümbertöötatud teost välja anda; honorari tasumise korra määrab neil juhtudel liiduvabariikide seadusandlus („Alused" § 9 p. b ja märkus).

Lubatud on üksikute väiksemate katkendite mahutamine ja isegi väikeseulatuslike kirjanduslike ja teiste teoste, samuti väikesel arvul päevapiltide, röntgenogrammide jne. täielik äratrükkimine teaduslikes, poliitilis-hariduslikes ja kooliraamatuis ning muis teaduslikes teoseis, kusjuures kasutatud autor ja allikas tuleb kohuslikult ära tähendada („Alused" § 9 p. v).

Autoriõiguse rikkumiseks ei tunnustata avalikel koosolekuil ettekantud kõnede mahutamist ajalehtedesse või ajakirjadesse („Alused" § 9 p. d).

Samuti on lubatud maaliteost kujutada skulptuuriliste vahenditega ja skulptuurteost maalikunsti vahenditega („Alused" § 9 p. k).

NSVL KTK ja RKN määruse kohaselt 10. aprillist 1929. a. (LSKK 1929. a. nr. 25, art. 230) on lubatud üle kanda raadio teel avalikes kohtades ettekantavaid muusikalisi, dramaatilisi ja muusikalis-dramaatilisi teoseid, loenguid, ettekandeid jms. erilise tasuta selle eest nii autorile ja ettekandjaile kui ka teatrile jms. See eeskiri on sätitud sihiga ühendada töötavaid masse sotsialistliku kultuuriga.

2. **Autori varalised õigused.** Põhimine autorile kuuluv varalise iseloomuga õigus seisneb õiguses „seaduses ettenähtud tähtaja jooksul igasugusel seaduse poolt lubatud viisil teost paljundada ja levitada ning saavutada igasugusel seaduslikul viisil varalist kasu" („Aluste" § 7). Seaduse sõnastus autori õigusest „paljundada ja levitada teost" ei tähenda, et autor peab ise oma teose välja andma ja seda levitama. Need operatsioonid teostatakse NSV Liidus ühiskonnastatud majanduse eriliste organisatsioonide — kirjastuste — poolt, mis korraldavad kogu teose väljaandmise protsessi ja teostavad vastava aparaadi abil selle levitamist. Kuid seda võivad nad teha mõistagi ainult autori nõusolekul.

„Varalise kasu" saavutamise all mõistetakse kõigepealt autoritasu — honorari — saamise õigust. Selle tasu suuruse määrab teose iseloom ja kvaliteet. Real juhtudel sätib seadus normeeritud tasu (näiteks muusikaliste teoste avaliku ettekandmise eest).

3. **Autori isiklikud õigused.** Kooskõlas Vene NFSV 8. oktoobri 1928. a. Autoriõiguse seaduse § 11 (VSKK 1928. a. nr. 132, art. 861) tuleb autoriõigust kaitsta rikkumiste vastu ka neil juhtudel, kui selle rikkumisega pole seotud kindlad varalised huvid. Autori isiklike õiguste hulka, mis kaitsevad autori mittevaralisi huvisid, kuulub eelkõige autorsuse

õigus. Autoril on õigus nõuda, et tema nimi oleks märgitud teose väljaandmisel. Seejuures määrab autor ise, missuguse nime all (oma nime all, pseudonüümselt või anonüümselt) tuleb teos välja anda.

Autori isiklike õiguste hulka kuulub õigus teost välja anda ja veel mitte väljaantud dramaatilise, muusikalise, koreograafilise ja kinoteose avaliku ettekande õigus („Aluste" § 7, 8).

Autori isiklike eriti tähtsate õiguste hulka kuulub ka õigus teose puutumatusele. Õigus teha mõnesuguseid täiendusi, lühendusi ja muudatusi nii teoses endas kui ka selle pealkirjas ja autori nime märkimises kuulub ainult autorile („Aluste" § 18).

Autoril on õigus keelata oma teoste paigutamist avalikule näitusele („Aluste" § 9 p. m).

Kuna autorist sõltub oma teose väljaandmine, siis kuulub autorile ka õigus keelata kirjastusele oma teose teiskordset väljaandmist. Sel juhul võib kirjastus teise trüki välja anda ainult Haridusministeeriumi erilisel loal (kirjastuse tüüplepingu § 11).

Autori isiklikud õigused on nende kandja isikust lahutamatud ega lähe tema õigusjärglastele üle ei autori eluajal ega ka peale tema surma. Autori surma korral annab seadus autori pärijaile autoriõiguse kehtivuse ajaks teose puutumatuse kaitse õiguse. Peale autori surma pole kirjastus õigustatud oma heaksarvamisel mõnesuguseid muudatusi või täiendusi tegema autori pärijate nõusolekuta. Kokkuleppe mittesaavutamise korral lahendab küsimuse Haridusministeerium (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 28). Siiski pole ei pärijad ise ega ka Haridusministeerium õigustatud tegema teosesse selliseid muudatusi, mis moonutavad teose olemust.

§ 6. Kirjastusleping.

1. **Kirjastuslepingu definitsioon ja selle liigid.** Kirjastuslepinguks nimetatakse lepingut, mille alusel autor loovutab kindlaksmääratud tähtajaks ainuõiguse objektiivsesse vormi valatud teose kirjastamiseks, kirjastus aga kohustub maksma autorile honorari ja kirjastama selle teose, samuti ka võtma tarvitusele kõik temast olenevad abinõud selle teose levitamiseks.

Eristatakse kaht liiki kirjastuslepinguid. Esimesel juhul võtab kirjastaja endale niisuguse teose kirjastamise, mis on juba olemas (valatud objektiivsesse vormi). See ongi kirjastusleping sõna otseses mõttes.

Teisel juhul sõlmitakse kirjastusleping teoste kohta, mis pole autori

poolt lepingu sõlmimise momendil veel loodud (valatud vastavasse objektiivsesse vormi). See kirjastusleping on niinimetatud kirjanduslik tellimine (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 17). Kirjandusliku tellimislepingu alusel kohustub autor looma teatud teose (kirjandusliku, muusikalise jne.) ja esitama selle määratud tähtajal kirjastajale trükkimiseks. Autori suhted kirjastajaga reguleeritakse kirjastuse tüüplepinguga, mis on kinnitatud Vene NFSV Hariduse RK poolt (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 26). Iga individuaalne kirjastusleping aga võib sisaldada tingimusi, mis ei ole ette nähtud või ei ühti kirjastuse tüüplepinguga; kuid tingimused ja klauslid tunnistatakse kehtetuks, kui need kalduvad halvendama autori seisundit võrreldes tüüplepingu tingimustega ja nende läbi sätitud poolte õigused ja kohustused määratakse sel juhul tüüplepingu kehtivate eeskirjade kohaselt. Kirjastuslepingu pooled on autor ja kirjastaja. Autoreid võib olla üks või mitu.

NSV Liidus, kus kogu kirjastustegevus on koondatud ühiskonnastatud majandusse, võivad kirjastajaiks reeglipäraselt olla ainult riiklikud, ühiskondlikud ja kooperatiivsed kirjastused.

2. **Kirjastuslepingu vorm ja selle kehtivuse tähtaeg.** Kirjastusleping tuleb sõlmida kirjalikult („Aluste" § 16). Notariaalset tõestamist kirjastuslepingu suhtes ei nõuta (Vene NFSV TsK § 137 p. e).

Kirjalik vorm pole kohuslik autoriõiguse loovutamise lepingute jaoks niisuguste teoste puhul, mis kuuluvad trükkimisele perioodilistes väljaannetes ja entsüklopeedilistes sõnaraamatutes („Alused" § 16 ja selle märkus).

Kirjastuslepingu objektiks võib olla iga autoriõiguse objekt, mis võimaldab enda paljundamist ja levitamist. Siia kuuluvad esimeses järjekorras kirjanduslikud teosed, siis muusikalised, kujutavate kunstide alased teosed, ülesvõtted ja fotograafiaga analoogilisel teel valmistatud teosed.

Vene NFSV seaduse kohaselt ei või kirjastusleping kirjanduslike teoste kohta olla sõlmitud pikemaks tähtajaks kui neli aastat (Autoriõiguse seadus § 19). Lepingu kehtivuse tähtaja jooksul ei tohi autor kirjastuse sellekohase kirjaliku nõusolekuta anda välja oma teost ei terviklikul kujul ega osadena, olgugi muudetud pealkirja all. Selle kohustuse rikkumise korral on kirjastusel õigus lepingut tühistada ja nõuda autorilt sisse sellise rikkumise tõttu kantud kahjud, mille suuruse määrab kohus (tüüplepingu § 15).

3. **Poolte õigused ja kohustused lepingu järgi.** Käsikirja peab autor esitama trükivalmis kujul, s. o. kirjutusmasinal või selgelt ja loetavalt käsitsi kirjutatult ning määratud tähtajal (tüüplepingu § 3 ja 16).

Kui kirjastus keeldub käsikirja vastu võtmast selle kõlbmatuse pärast tingimuseks seatud sisule mittevastavuse tõttu, on kirjastusel õigus lepingut tühistada. Autorile honorari arvel antud avanss kuulub tagasimaksmisele siiski ainult sel juhul, kui kohus teeb kindlaks, et autor on oma töö tegemisel toiminud ebaausalt (tüüplepingu § 9).

On ette nähtud kindlad tähtajad, mille jooksul kirjastus peab teose välja andma (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 22 ja 23).

Kirjastus on kohustatud maksma autorile autorihonorari. Autorihonorari suurus määratakse poolte kokkuleppega. Siiski ei või see ühelgi juhul olla madalam Vene NFSV RKN poolt määratud tasunormidest (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 20). Autorihonorar kirjanduslike tööde eest makstakse tavaliselt poognate alusel. Autoripoogen sisaldab 40 000 trükitud märki, mille hulka kuuluvad kõik tähed ja märgid, samuti ka tühjad kohad sõnade vahel, kusjuures poolikud read loetakse terveiks.

Erakordselt tähtis on kirjastuse kohustus teose levitamiseks. Vene NFSV autoriõiguse seaduse § 17 kohaselt peab kirjastaja võtma tarvitusele kõik temast olenevad abinõud teose levitamiseks. Nende abinõude hulka kuuluvad: kuulutused ilmunud väljaannete kohta, eeltellimised, raamatukaubanduslike organisatsioonide täielik ja õigeaegne varustamine väljaannete eksemplaridega jne.

§ 7. Lavateose lavastamise leping.

Lavastamisleping on leping, mille alusel autor loovutab lavastajale (lavastusettevõttele) õiguse oma teose avalikuks ettekandmiseks, lavastaja aga kohustub maksma autorile honorari ja määratud tähtajal teose lavastama (avalikult ette kandma). Ilmunud vaatemängulist või muusikalist teost võib ka autori nõusolekuta ette kanda, kuid makstes temale honorari („Alused" § 8). Seepärast võib lavastamislepingut kohaldada ainult ilmumata teoste suhtes.

Analoogiliselt kirjandusliku tellimisega on võimalik lavalise tellimise sõlmimine teose suhtes, mis pole veel valatud objektiivsesse vormi lepingu sõlmimise päevaks (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 30). Lavastamislepingu pooled on teose autor ja lavastaja — lavastusettevõte.

Lavastamisleping peab olema sõlmitud kirjalikult („Alused" § 16). Lavastamislepingus peavad olema täpselt märgitud: a) esimese avaliku ettekande tähtaeg, b) lepingu kehtivuse tähtaeg, c) autoriõiguse

kasutamise territoriaalsed piirid, d) autoritasu suurus, e) garanteeritud etenduste miinimum, mis kindlustab autorile ta tasu miinimumi.

Lavastamislepingut ei saa sõlmida pikemaks tähtajaks kui kolm aastat, arvates teose esimese avaliku ettekande päevast (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 33). Lavastusettevõte on kohustatud teostama lavastuse hiljemalt kahe aasta jooksul muusikalis-dramaatiliste ja koreograafiliste teoste (operett, ooper, ballett) lavastuse puhul ja ühe aasta jooksul muude teoste puhul (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 34).

Kui lavastus ja avalik ettekandmine ei toimu lavastamislepingus kokkulepitud või seaduses määratud tähtaja jooksul, siis lõpetatakse leping autori avalduse põhjal ja lavastusettevõte on kohustatud maksma autorile kokkulepitud honorari (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 39). Teose avaliku ettekandmise eest autorile makstav tasu ei või olla madalam autorihonorari normidest, mis on määratud tasumäärades kirjastatud teoste avalikkude ettekannete eest (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 38). Autoritasu põhimiseks vormiks on protsentuaalsed mahaarvamised ettekannete sissetulekuist.

Lavastusettevõttega lavastamislepingu sõlminud autor ei kaota õigust sama teose lavastamise kohta sõlmida lepinguid teistes linnades teiste lavastusettevõtetega.

§ 8. Kinoautori õigus.

„Kino on Nõukogude võimu käes hiigla suur, hindamatu jõud. Omades ainulaadseid võimalusi masside vaimseks mõjustamiseks, aitab kino tööliskiassil ja tema parteil kasvatada töötajaid sotsialismi vaimus, organiseerida masse võitluseks sotsialismi eest, tõsta nende kultuuri ja poliitilist võitlusvõimet.“ [1]

Kinoteose loomisest võtab osa palju isikuid: kinostsenaariumi autor, kinorežissöör, kinooperaator, helifilmides aga ka — komponist.

Kinostsenaarium kujutab endast tulevase kinofilmi üksikasjalist sisu, mis annab üksikute kinostseenide detailse lavalise kuju, samuti ka pealkirjade tekstid (tiitlid). Peale selle peab helifilmi kinostsenaarium sisaldama kinofilmis tegevate isikute kõik dialoogid ehk diktoriteksti. Niiviisi esineb kinostsenaarium kirjandusliku teose eriliigina.

Kinostsenaariumi autori vahekord kinoettevõttega meenutab kõige enam dramaturgi vahekorda lavastusettevõttega. Seepärast tunnistab kehtiv Vene NFSV autoriõiguse seadus lepingu kinostsenaariumi valmistamise kohta lavastamislepinguks (Vene NFSV autoriõiguse sea-

[1] Stalin, „Pravda“ 11. jaanuarist 1935. a.

dus § 30). Siiski sisaldab see leping rida iseärasusi, mis seda eristab lavastamislepingust. Seepärast oleks õigem kinostsenaariumi valmistamise lepingut nimetada mitte lavastamis- vaid stsenaarlepinguks. NSVL RKN juures asuv Kinoasjanduse Komitee on 27. veebruaril 1939. a. kinnitanud stsenaar-tüüplepingu kunstilisele helifilmile.

Stsenaar-tüüplepingu kohaselt kohustub autor vastavalt kinostuudio poolt temale antud ülesandele kirjutama teatud teemal kirjandusliku stsenaariumi. Selles lepingus on ette nähtud ka stsenaariumi esitamise kord ja tähtajad, autoritasu suurus ja muud. Kui kinostuudio ei anna stsenaariumi kahe aasta jooksul tema poolt stsenaariumi lõpliku variandi vastuvõtmise päevast arvates produktsiooni, siis on autoril õigus lepingut tühistada ja toimida stsenaariumiga oma heaksarvamise järgi, eriti üle anda seda teisele kinostuudiole.

Kinofilmi lavastavate kinorežissööri ja kinooperaatori vahelised suhted kinostuudioga määratakse eriliste töölepingutega. Töö-tüüplepingud kinotööstuse loovtöötajate kohta on kinnitatud NSVL RKN juures asuva Kinoasjanduse Komitee poolt.

NSVL RKN määruste alusel 10. ja 23. detsembrist 1938. a. on NSVL RKN juures asuv Kinoasjanduse Komitee sättinud kindlad tasumäärad kinorežissööridele, kinooperaatoreile, kinostsenaariumi autoreile ja komponistidele, kes loovad muusika kinofilmi jaoks. Tasumaksmine loeteldud isikuile protsentide alusel kinofilmide avalikust demonstreerimisest saadud üldtulust on lõpetatud 1. jaanuarist 1939. a. („NSVL RKN juures asuva Kinoasjanduse Komitee bülletään", 1939. a., nr. 3).

Peale kinostsenaariumi on autoriõiguse iseseisvaks objektiks ka kinofilm („Alused" § 4). Kinofilm kujutab endast kinolavastuse lõplikku resultaati. Kehtiva seaduse alusel tunnistatakse autoriõigus kinofilmile (filmilindile) kuuluvaks seda tootnud filme produtseerivale ettevõttele (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 3). Siiski säilitavad isikud, kelle loovtööle on kinoteose loomine tänu võlgu (mitte ainult kinostsenaariumi autor, vaid ka komponist, kinorežissöör ja kinooperaator), oma isiklikud autoriõigused. Eriti on nad õigustatud nõudma nende nimede paigutamist kinofilmi kõigile koopiaile.

Kinofilmi kasutamise tavaliseks vormiks on üürileandmine. Üürileandmine kujutab endast kinofilmi koopia üleandmist demonstreerimiseks lepingu alusel teatud tasu eest ja on üheks varakasutuse liigiks. Kinofilmide üürileandmise ainuõigus NSV Liidus kuulub NSVL RKN juures asuva Kinoasjanduse Komitee Kinofilmide Massilise Tootmise ja Üürileandmise Peavalitsusele (LMKK 1940. a. nr. 2, art. 26).

§ 9. Autoriõiguste kaitse.

Autoriõiguse rikkumised võivad esineda sel kujul, et võõrast teosest võetakse üksikud teose osad, mainimata laenu allikat või kogu teose reprodutseerimise näol autori nõusolekuta, eesmärgiga seda levitada ja muud. Mõningaid autoriõiguse rikkumisi jälitatakse kriminaalkorras, teisi aga tsiviilkorras.

Vene NFSV kriminaalkoodeksi § 177 määrab kindlaks kriminaalvastutuse kirjanduslike, muusikaliste ja muude kunsti- ja teaduslike teoste omavolilise kasutamise eest autoriõiguse rikkumisega. Siiski kuuluvad kriminaalvastutusele vastavalt Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi seletusele 19. novembrist 1928. a. ainult need autoriõiguse rikkumise juhud, mis seisnevad võõra teose tahtlikus teisendamises, võõra teose kuritahtlikus moonutamises või kuritahtlikus kasutamises.

Autoriõiguse rikkumises süüdiolevate isikute kriminaalvastutusele võtmine ei võta autorilt õigust nõuda neilt võimalike kahjude tasumist.

Tsiviilkorras kaitsmisele kuuluvad peamiselt autori varalised õigused. „Aluste" § 19 kohaselt heastatakse autoriõiguse rikkumisega põhjustatud kahjud liiduvabariikide seadusandluse alusel. Vene NFSV autoriõiguse seaduse § 10 määrab, et autoriõiguse rikkumisega põhjustatud kahjud kuuluvad tasumisele vastavalt Tsiviilkoodeksi võlaõiguse sätteile, s. o. TsK § 403 korras. Siiski on autoril õigus nõuda talle tekitatud kahjude tasumise asemel honorari maksmist Hariduse RK poolt määratud normide alusel.

Autoriõigust kaitstakse rikkumiste vastu ka neil juhtudel, kui selle rikkumisega ei ole seotud teatud varalised huvid (Vene NFSV autoriõiguse seadus § 11). Kui näiteks on toimunud autori nime muutmine, teose teksti või pealkirja moonutamine jne., siis võib autor nõuda toimunud moonutuste parandamist.

33. peatükk.

LEIUTISÕIGUS.

§ 1. Nõukogude leiutisõiguse mõiste ja põhiprintsiibid. § 2. Leiutis, tehniline täiustus, ratsionaliseerimis-ettepanek. § 3. Autoritunnistus ja patent. § 4. Leiutis- ja tehniliste täiustuste õiguste vormistamine. § 5. Autoritunnistuste ja patentide väljaandmise õigsuse vastu vaidlemine. § 6. Autoritunnistuse saanud isiku õigused ja kohustused. § 7. Patendi saanud isiku õigused ja kohustused. § 8. Salajased ja avaldamisele mittekuuluvad leiutised. § 9. Leiutaja ja tehniliste täiustuste ning ratsionaliseerimis-ettepanekute autori õiguste kaitse.

§ 1. Nõukogude leiutisõiguse mõiste ja põhiprintsiibid.

1. **Leiutisõiguse mõiste.** Leiutisõigus reguleerib tehtud leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimis-ettepanekutega seoses tekkivaid suhteid.

Esinemisel ÜK(b)P XVIII kongressil ütles seltsimees Stalin: „Meie oleme tähtsamaist kapitalistlikest maadest ette jõudnud tootmistehnika ja tööstuse arendamise tempo suhtes. See on väga hea. Kuid sellest on vähe. Neist tuleb ette jõuda ka majanduslikult.“[1]

ÜK(b)P XVIII kongressi resolutsioonis sm. Molotovi ettekande puhul tähendatakse, et selle ülesande lahendamiseks „on vaja kõigi rahvamajandusharude tehnilise varustuse tõhusat kasvu ja järelikult masinaehituse ja kogu rasketööstuse igakülgset arengut, tootmistehnoloogia kogu organisatsiooni otsustavat paremaksmuutumist uusimate teaduse ja leiutiste saavutuste laiaulatusliku sisestamisega, tootmiskaadrite arvulist ja eriti kvalitatiivset kasvu ja tehnika suuremääralist äraõppimist tööstuses, transpordis ja põllumajanduses.“[2]

ÜK(b)P XVIII Üleliidulise konverentsi resolutsioon sm. Malenkovi ettekande puhul sisaldab kategoorilise juhatuse vajaduse kohta „pöörata erilist tähelepanu uue tehnika küsimustele, lakkamatult töötada tehnika täiustamise alal, ära õppida uute masinate, materjalide ja saaduste tootmist.“[3]

2. **Leiutisõiguse põhiprintsiibid.** Leiutustegevus NSV Liidus kannab massilist iseloomu. Leiutamistegevusse on tõmmatud kõige laiemad tööliste ja insener-tehnilisel alal töötajate ringid. Sotsialistliku majanduse tingimustes saavutab töölistemassi tehniline looming ainulaadse ulatuse, mis on võimatu kapitalistliku korra puhul.

Massiline leiutamistegevus on üks „tähtsamaid tööliste otsese osavõtu vorme sotsialistliku tootmise ratsionaliseerimisest“ (ÜK(b)P KK määrus 26. oktoobrist 1930. a. „Massilise leiutamistegevuse olukorrast selle mõju seisukohalt tootmise ratsionaliseerimisele“, „Партийное строительство“ 1930. a., nr. 23—24) ja on sellega võimsamaid tegureid sotsialismi ehitamisel.

Määratu suurt osa etendab sotsialistlikus tootmise ratsionaliseerimises võimas stahhaanovlik liikumine, mis „purustab vanad vaated tehnikale, purustab vanu tehnilisi norme, vanu projekteeritud võim-

[1] Stalin, Aruandekõne ÜK(b)P XVIII kongressil. Vaata J. Stalin, Leninismi küsimusi. Tallinn, 1945, lk. 509.
[2] Резолюция XVIII с'езда ВКП(б) 1939, lk. 12.
[3] Резолюция XVIII Всесоюзной конференции ВКП(б) 1941, lk. 10.

susi, vanu tootmisplaane", „selle ülesandeks on revolutsioneerida meie tööstus".[1]

Teiseks NSV Liidu leiutamistegevuse iseloomulikuks jooneks on selle plaanipärasus. Sotsialismimaal kannab niihästi leiutamistegevus ise kui ka leiutiste kasutamine organiseeritud ja plaanikindlat iseloomu.

Nõukogude leiutisõiguse ülesandeks on mitte ainult leiutaja huvide kaitsmine, vaid ka leiutiste täielik ja õigeaegne kasutamine sotsialistlikus majanduses.

Leiutaja huvisid kaitstes ja luues kõige soodsamad tingimused tema tegevuseks soodustab nõukogude leiutisõigus sellega ka leiutamistegevuse ulatuslikku arengut, mis on vajalik sotsialistlikule majandusele. Taotelles leiutiste maksimaalset kasutamist sotsialistlikus majanduses, ergutab nõukogude leiutisõigus leiutaja loomisjõudu ja tagab, et tema poolt kulutatud töö ei läheks kaotsi ja et ta saab täieliku tasu.

3. **Leiutisõiguse allikad.** Leiutisõiguse põhimiseks allikaks on 5. märtsil 1941. a. kinnitatud Määrustik leiutiste ja tehniliste täiustuste kohta (LMKK 1941. a. nr. 9, art. 150). Selle „Määrustiku" väljaandmiseni kehtis 9. aprilli 1931. a. Määrustik leiutiste ja tehniliste täiustuste kohta. 5. märtsi 1941. a. Määrustik säilitab 9. aprilli 1931. a. Määrustiku põhiprintsiibid, kuid ühes sellega lahendab rea leiutisõiguse küsimusi täielikult uudselt.

27. novembril 1942. a. kinnitas NSVL RKN juhendi „Tasu määramise kohta leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimis-ettepanekute eest" (LMKK 1942. a. nr. 10, art. 178).

§ 2. Leiutis, tehniline täiustus, ratsionaliseerimis-ettepanek.

NSVL RKN määrus 5. märtsist 1941. a. „Leiutiste ja tehniliste täiustuste määrustiku kinnitamise kohta" ja „Määrustik" ise eristavad: 1) leiutisi, 2) tehnilisi täiustusi ja 3) ratsionaliseerimis-ettepanekuid.

Kõik need loova töö liigid on massilise tööleiutamistegevuse vormid ja taotlevad uute relvastusmudelite väljatöötamist Punaarmeele ja Sõjamerelaevastikule, uute masinatüüpide ja tööpinkide loomist, tehnoloogiliste protsesside parendamist jms. Samal ajal on neil olulised erisused nii loova töö iseloomult kui ka oma tähenduselt.

1. **Leiutis.** Leiutis on uudne, kaasaegse tehnika taset kõrgendav teatud tehnilise probleemi loov lahendus, mis võimaldab selle teostamist tööstuses.

[1] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945. Lk. 436, 437.

Antud ettepaneku leiutiseks tunnustamiseks nõutakse rea tingimuste olemasolu:

a) Leiutis peab omama o l u l i s e u u d s u s e tunnust („Määrustik" § 29). See tähendab, et leiutaja on loonud tehnika alal midagi objektiivselt uut, varemtundmatut, mis maailma tehnika taset kõrgendab. Leiutisel pole uudsuse iseloomu, kui see on juba üldiseks teadmiseks välja kuulutatud või praktikas tarvitusele võetud.

b) Antud tehnilise probleemi lahendamisel nõutakse leiutajalt iseseisvat loovat tööd. On võimalikud juhud, kus antud leiutis vaid parandab varem tehtud leiutist; sellele vaatamata ei kaota see leiutise iseloomu juhul, kui leiutaja andis täiesti originaalse lahenduse antud tehnilisele probleemile, vastavalt olemasolevale maailma tehnika tasemele.

c) Seaduse kaitse alla kuuluvad ainult need leiutised, mida saab teostada t ö ö s t u s l i k u l t e e l („Määrustik" § 2).

Leiutiste hulka, mida saab teostada tööstuslikul teel, kuuluvad leiutised, mis leiavad enda rakendamist mitte ainult tööstuses kitsamas mõttes, vaid ka põllumajanduses, transpordi alal jne., teiste sõnadega — rahvamajanduse iga haru tootmistingimustes.

Niiviisi tuleb tunnistada leiutise tunnusteks järgmised: 1) leiutis peab erinema täieliku uudsusega, 2) leiutis peab esinema teatud tehnilise probleemi loova lahendusena, 3) leiutis peab võimaldama tööstuslikku kasutamist.

2. **Tehniline täiustus.** T e h n i l i n e t ä i u s t u s o n t e h n i l i s - k o n s t r u k t i i v s e i s e l o o m u g a v õ i t o o t m i s e t e h n o l o o g i l i s t i s e l o o m u m u u t e v e t t e p a n e k, m i l l e l a g a e i o l e l e i u t i s e l e o m a s t o l u l i s t u u d s u s t.

Kui ettepanek, millel on tehnilis-konstruktiivne iseloom (näiteks masina või tööpingi uus konstruktsioon) või mis muudab tootmise tehnoloogilist iseloomu, omab maailma tehnika taseme vaatepunktist uudsuse iseloomu, siis on see leiutis. Kui aga selline ettepanek on tehnilise ülesande lahendus, mis uudsusena esineb ainult antud ettevõttes või rahvamajanduse antud harus nende tehnilise tegeliku olukorra tingimustes, siis on tegemist tehnilise täiustusega. Leiutise puhul nõutakse k v a l i t a t i i v s e l t uut tehnilise ülesande lahendust, mis kaasa toob maailma tehnilise taseme tõusu. Tehnilist täiustust saavutatakse teaduses ja tehnikas juba t u n t u d vahendite abil.

3. **Ratsionaliseerimis-ettepanek.** R a t s i o n a l i s e e r i m i s - e t t e p a n e k u i k s o n k õ i k m u u d e t t e p a n e k u d, m i s e i o l e e i l e i u t i s e d e g a k a t e h n i l i s e d t ä i u s t u s e d. Siia kuuluvad: 1) ettepanekud, mis vahetult parandavad tootmisprotsessi sisse-

seade, materjalide või tööjõu efektiivsema kasutamise teel, kuid mis ebaoluliselt muudavad konstruktsiooni või tehnoloogilist protsessi (näiteks tööpinkide sisseseade uus paigutus, uus töökoha organiseerimine); 2) ettepanekud, mis parandavad ettevõtte või asutise organisatsiooni või juhatamist (näiteks arvestamise, aruandluse jne. parandamise alal).

4. **Teaduslik avastus.** Leiutisega ei tule segi ajada *teaduslikku avastust*. Teaduslik avastus on teatud seaduste püstitamine rea ühest ja samast liigist nähtuste kohta. Avastus annab teadusliku iseloomuga ülesande lahenduse. Selles on selle erinevus leiutisest, millega lahendatakse praktiline tehniline probleem. Näitena võiks tuua maamagnetismi avastamise ja kompassi leiutamise. Esimesel juhul leidis aset teadusliku ülesande, teisel juhul aga tehnilise ülesande lahendamine, ja nimelt: selle avastuse alusel erilise aparaadi loomine, mida kasutades on võimalik määrata ilmakaari. Igal juhul kuuluvad kehtiva nõukogude õiguse alusel kaitse alla, leiutiste ja tehniliste täiustuste määrustiku põhjal, ainult need teaduslikud avastused, mis annavad ühtlasi tehniliste probleemide lahenduse.

5. **Täiendav leiutis.** Kehtiv seadusandlus tunneb veel niinimetatud *täiendavat leiutist*. Täiendava leiutise all mõistetakse leiutist, mis on täiustuseks teisele (põhi-) leiutisele, mille kohta on antud välja autoritunnistus või patent ja mida ei saa iseseisvalt kasutada, rakendamata põhileiutist. Täiendava leiutise kaitse eesmärgiks on õhutada juba olemasoleva ja avaldatud leiutise rakendamisele ja parandamisele („Määrustiku" § 54—58).

§ 3. Autoritunnistus ja patent.

Määrustik leiutiste ja tehniliste täiustuste kohta 5. märtsist 1941. a. sätib leiutaja õiguste kaitseks kaks süsteemi: *autoritunnistuse* süsteemi ja *patendisüsteemi*. Kui leiutise autor soovib, et tunnistatakse ainult tema autorsust, siis antakse talle välja autoritunnistus; kui ta aga soovib, et talle võimaldatakse ka ainuõigus leiutisele, siis antakse välja patent.

Autoritunnistuse väljaandmise süsteem võtab leiutisõiguselt „ainulikkuse" iseloomu. Leiutaja loova töö resultaat tehakse sotsialistliku riigi omanduseks. Leiutaja aga, astumata riigiga mingeisse lepingulistesse vahekordadesse, omandab õiguse kindla, seadusega määratud tasu saamiseks. Saades patendi säilitab leiutaja endale ainuõiguse oma leiutisele, kuid peab selle eest ise hoolitsema oma leiutise teostamise eest (vt. § 7). Nõukogude leiutaja pole huvitatud ainuõiguse saavutamisest oma leiutise kohta, vaid selle võimalikult laiaulatus-

likust kasutamisest sotsialistliku riigi poolt. Seepärast on täiesti arusaadav, et nõukogude leiutajad eelistavad saada autoritunnistusi; patente võtavad välja peamiselt välismaalased.

Mõningail juhtudel patenti välja ei anta, vaid võidakse välja anda ainult autoritunnistus. See esineb siis:

1) kui leiutis on tehtud ühenduses leiutaja tööga teaduslikus uurimisinstituudis, konstruktsioonibüroos, katsetöökodades, laboratooriumides ja muudes asutistes ja ettevõtetes;

2) kui leiutis on tehtud riigiorgani, kooperatiivse või ühiskondliku organisatsiooni erilisel ülesandel;

3) kui leiutaja on saanud leiutise väljatöötamiseks riigilt, kooperatiivselt või ühiskondlikult organisatsioonilt materiaalset abi.

§ 4. Leiutis- ja tehniliste täiustuste õiguste vormistamine.

Määrustik leiutiste ja tehniliste täiustuste kohta 5. märtsist 1941. a. paneb autoritunnistuste ja patentide väljaandmise NSVL rahvakomissariaatide, NSVL RKN juures asuvate peavalitsuste ja komiteede, Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu, samuti ka liiduvabariikide kohaliku tööstuse, kommunaalmajanduse ja hariduse rahvakomissariaatide peale („Määrustiku" § 15).

Selleks, et kindlustada endale leiutisõigused, tuleb huvitatud isikul pöörduda mõne nimetatud organi poole (selle järgi, kelle pädevusse antud leiutis oma iseloomu kohaselt kuulub) avaldusega leiutise kohta autoritunnistuse või patendi saamiseks.

Avaldus tuleb esitada kirjalikult.

Avaldus autoritunnistuse saamiseks esitatakse leiutaja enese, tema pärijate või leiutaja volitusel vastava ettevõtte või asutise poolt („Määrustiku" § 25).

Avaldust patendi saamiseks võib esitada nii leiutaja ise kui ka tema õigusjärglane („Määrustiku" § 43). Õigusjärglase all tuleb mõista nii leiutaja pärijat kui ka isikut, kellele leiutaja oma eluajal loovutas patendisaamise õiguse.

Avalduses märgitakse kohuslikult leiutise autor, tema tegevuse liik ja töökoht. Avaldusele tuleb lisandada leiutise kirjeldus ühes vajalike joonistega.

Iga saabunud avaldus võetakse uurimisele temas o l u l i s e u u d s u s e tunnuse olemasolu kohta („Määrustiku" § 29). Ekspertiisi uudsuse kindlakstegemiseks toimetab NSVL Min. Nõukogu juures asuva Riikliku Plaanikomisjoni Leiutiste Büroo. Oma otsuse saadab NSVL Min. Nõukogu juures asuva Riikliku Plaanikomisjoni Leiutiste Büroo vastavale ministeeriumile. Hiljemalt kahe kuu jooksul, Leiutiste

Büroo otsuse saamise päevast arvates, peab ministeerium otsuse tegema autoritunnistuse või patendi väljaandmise või sellest keeldumise kohta.

Autoritunnistuse või patendi väljaandmisest keeldumise peale võib avaldaja kaevata rahvakomissarile.

Avaldaja vastuväidete puudumisel leiutise olemuse kavatsetud formulatsiooni kohta (leiutise formel) saadab ministeerium ärakirja oma otsusest autoritunnistuse või patendi väljaandmise kohta NSVL Min. Nõukogu juures asuva Riikliku Plaanikomisjoni Leiutiste Büroole.

Autoritunnistuste ja patentide väljaandmine toimub pärast nende registreerimist NSVL Min. Nõukogu juures asuva Riikliku Plaanikomisjoni Leiutiste Büroo poolt. Autoritunnistuste ja patentide väljaandmisest kuulutatakse NSVL Min. Nõukogu juures asuva Riikliku Plaanikomisjoni Leiutiste Büroo „Bülletäänis".

Kui leiutis on tehtud ühiselt mitme isiku poolt, siis on igaühel neist õigus saada autoritunnistust, milles on märgitud kõigi kaasautorite perekonnanimed, nimed ja isanimed. Leiutajale tehnilist abi osutanud isikut ei tunnustata kaasautoriks.

Kui leiutis on tehtud mõne ettevõtte, teadusliku uurimisinstituudi või muu organisatsiooni ülesandel, siis antakse autoritunnistus välja tõelise leiutaja nimele, kuid ühes sellega märgitakse autoritunnistuses ettevõte või organisatsioon, kus leiutis on välja töötatud („Määrustiku" § 27).

Kui leiutis pole üksikute leiutajate või leiutajate grupi isikulise algatusvõime, vaid kollektiivse kogemuse ja praktika resultaadiks, siis antakse autoritunnistus välja vastava büroo, laboratooriumi või ettevõtte nimele (niinimetatud tehase leiutis).

Peale saabunud avalduse uurimise uudsuse suhtes võetakse iga avaldus uurimisele selles kasulikkuse tunnuse olemasolu kohta („Määrustiku" § 29). Leiutise kasulikkuse hindamine toimub ettevõtetes ja teaduslikes uurimisinstituutides. Kasulikuks tunnustatud ettepanek, s. o. selline, mis võib otstarbekohast rakendamist leida tootmises, kui sellele ei nõuta patenti, kuulub kasutamiselevõtule tootmises („Määrustiku" § 19).

Leiutise kasulikkuse ekspertiis toimub sõltumatult ekspertiisist uudsuse kohta. Seepärast, olgugi et ekspertiis uudsuse kohta ei ole lõppenud, tuleb kasulikuks tunnustatud ettepanek võtta tootmises viivitamata tarvitusele. Sellise ettepaneku teinud isik arvatakse tehnilise täiustuse ettepaneku tegijaks ja ta saab tasu nagu tehnilise täiustuse eest. Juhul, kui aga temale autoritunnistus välja antakse, võib ta nõuda vahe väljamaksmist temale leiutise eest kuuluva tasu-

summa ja selle summa vahel, mis ta on saanud ettepaneku kui tehnilise täiustuse eest.

Antud ettepaneku tehniliseks täiustuseks tunnustamine ja selle kohta õiguste vormistamine toimub vahetult ministeeriumide, organisatsioonide ja ettevõtete poolt, kes seda täiustust kasutavad; tehnilise täiustuse autorile antakse vastav tunnistus („Määrustiku" § 9).

Antud ettepaneku ratsionaliseerimis-ettepanekuks tunnustamine toimub samuti nende ministeeriumide, organisatsioonide ja ettevõtete poolt, kes seda ettepanekut kasutavad.

Niiviisi otsustatakse küsimus ettepaneku leiutiseks, tehniliseks täiustuseks või ratsionaliseerimis-ettepanekuks tunnustamise kohta administratiivkorras.

Seadusega on sätitud kindlad tähtajad leiutaja ettepanekute ja tehniliste täiustuste läbivaatamiseks.

Ettevõttele saabunud ettepanek tuleb läbi vaadata hiljemalt 10 päeva, trustile — hiljemalt 20 päeva ja ministeeriumile — hiljemalt 2 kuu jooksul, ettepaneku saabumise päevast arvates. Selle tähtaja jooksul on ettepaneku saanud organisatsioon kohustatud kas selle vastu võtma kasutamiseks või selle tagasi lükkama või võtma proovimiseks või katsetamiseks. See otsus tuleb ettepaneku autorile viivitamata teatada („Määrustiku" § 19).

§ 5. Autoritunnistuste ja patentide väljaandmise õigsuse vastu vaidlemine.

Iga riiklik organ, kooperatiivne või muu ühiskondlik organisatsioon ja iga isik võib protestida autoritunnistuse või patendi väljaandmise vastu leiutise kohta, tõendades, et see pole uus. Neid vaidlusi vaatab läbi NSVL Min. Nõukogu juures asuva Riikliku Plaanikomisjoni Leiutiste Büroo. Niiviisi toimub sel korral vaidlustamine administratiivkorras.

Vaidlustamine tähendatud põhjusel autoritunnistuse väljaandmise õigsuse suhtes on lubatud ühe aasta jooksul autoritunnistuse väljaandmise väljakuulutamise päevast arvates, vaidlustamine patendi väljaandmise õigsuse suhtes aga — patendi kogu kehtivuse aja jooksul („Määrustiku" § 38 ja 45).

Iga riiklik organ, kooperatiivne või ühiskondlik organisatsioon või üksik isik võib samuti vaielda autoritunnistuse või patendi väljaandmise vastu neil kaalutlustel, et leiutise tõelikuks autoriks on teine isik. Sellised vaidlused vaadatakse läbi kohtu korras.

§ 6. Autoritunnistuse saanud isiku õigused ja kohustused.

1. **Leiutaja varalised õigused.** Kui leiutis on võetud vastu realiseerimiseks, siis on leiutajal õigus saada tasu („Määrustiku" § 69). Tasu suurus ja väljamaksmise kord on sätitud NSVL RKN juhendiga 27. novembrist 1942. a. (LMKK 1942. a. nr. 10, art. 178).

Üldreeglina toimub tasu suuruse kindlaksmääramine, samuti ka selle väljamaksmine leiutise kasutamisele võtnud majandusorganisatsiooni poolt. Tasu suurus määratakse teatud skaala alusel, sõltuvuses leiutise rakendamisel saavutatavast aastasest kokkuhoiust. Leiutise kasutamise laiendamise korral järgneval neljal aastal pärast selle tootmises kasutuselevõtu aastat toimub kokkuhoiu ümberarveldus tegeliku kasutamise andmete alusel igal aastal, kusjuures kokkuhoiu lõplik ümberarveldus toimub maksimaalse üheaastase kokkuhoiu alusel kasutamise esimesest viiest aastast. Kui leiutise kasutamine ei anna kokkuhoidu, selle tähtsus aga sisaldub töötingimuste ja tehnilise ohutuse või produktsiooni kvaliteedi parandamises, siis määratakse leiutajale tasu leiutise tõelikule väärtusele vastavalt.

Leiutistasu makstakse sõltumatult leiutise autori ametikohast.

Leiutise autor kaotab tasusaamise õiguse, kui ta, teades oma leiutise kasutamisest, ei kasutanud temale kuuluvat tasusaamise õigust kolme aasta jooksul, selle õiguse tekkimise hetkest arvates.

Õigus autoritunnistuse saamiseks kui ka väljaantud autoritunnistus lähevad üle pärimise teel. Leiutaja surma korral läheb õigus tasule üle tema pärijaile.

Autoritunnistuse saanud leiutaja kasutab leiutise realiseerimiseks vastuvõtmise korral peale saadud tasu veel rida soodustusi (leiutustegevuse tasu autoritunnistuse alusel võrrutatakse töötasuga, leiutistasu, mille kohta on antud autoritunnistus summas kuni 10 000 rublani, ei maksustata tulumaksuga ja muud).

2. **Leiutaja isiklikud õigused.** Autoritunnistuse saanud leiutajal on ka rida isiklikke õigusi. Leiutise autoril on õigus tema nime märkimisele autoritunnistuses (autorsuse õigus). Seadus, tugevdades leiutaja isiklike õiguste kaitset, õigustab leiutajat nõudma leiutisele oma nime või mingi erinimetuse andmist, mis märgitakse tehiseile või nende pakendeile („Määrustiku" § 3).

Leiutajal on õigus osa võtta oma leiutise läbitöötamisest ja proovimisest.

Seadus ei säti mitte ainult leiutaja õiguste kaitset, vaid paneb tema peale ka teatud kohustused. Leiutaja peab aktiivselt kaasa aitama oma leiutise realiseerimisele ja edaspidisele arendamisele.

Eriti on ta kohustatud andma ettepanekut läbitöötavaile ja realiseerivaile organeile kõik temal olevad materjalid, andma vajalikke seletusi ja konsultatsioone. Ta on samuti kohustatud mitte avaldama riigi huvisid kahjustavaid teateid oma leiutise kohta („Määrustiku" § 10).

3. **Tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimis-ettepanekute autorite varalised õigused.** Ka tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute autoreil on õigus saada tasu. Nende tasu suurus ja maksmise kord on sätitud ülalnimetatud NSVL RKN juhendiga 27. novembrist 1942. a.

Sel juhul rakendatakse põhimiselt samast korda kui leiutise autorile tasu väljamaksmisel. Kuid antud leiutise kasutamisest saadud kokkuhoiu suurust arvutatakse ainult esimese aasta eest ja see ei kuulu edaspidisele ümberarveldamisele. Ergutus ratsionaliseerimisettepanekute puhul organisatsiooni ja ettevõtte juhtimise paremaks muutmise alal (vt. § 2) toimub premeerimise korras ettevõtte (asutise) juhataja äranägemisel.

§ 7. Patendi saanud isiku õigused ja kohustused.

Neil juhtudel, kui leiutisele on saadud patent, ei või keegi kasutada leiutist selle isiku nõusolekuta, kellele patent kuulub.

Patent antakse välja 15-aastase tähtajaga. Isik, kes on saanud patendi, on kohustatud maksma patendilõivu. Patendilõivu tähtajal mittemaksmine lõpetab patendi kehtivuse („Määrustiku" § 49).

1. **Patendiomaniku varalised õigused.** Isik, kellele patent kuulub (patendiomanik), võib leiutisest, millele ta on saanud patendi, ammutada materiaalset kasu: 1) litsentsi andmise teel ja 2) patendi teisele isikule loovutamise teel.

Litsentsilepingu järgi võib patendiomanik anda teisele isikule (litsentsiaadile) loa (litsentsi) oma leiutise kasutamiseks kas tervikuna või osaliselt. Täislitsentsi puhul läheb leiutise kasutamise õigus üle teisele isikule teatud tähtajaks (patendi kehtivuse tähtaja piirides) ilma mingi kitsenduseta. Osalise litsentsi (lihtlitsentsi) puhul läheb üle ainult leiutise mõni kasutamise viis. Litsentsilepingu alusel patendiomaniku poolt väljaantud litsentsi eest peab teine pool (litsentsiaat) maksma teatud tasu. Selle tasu suurus ja vorm määratakse lepinguga.

Patendi võib patendiomanik teatud tasu eest tervikuna loovutada kolmandale isikule. Antud juhul on tegemist patendi müügiga. On võimalik ka patendisaamise õiguse loovutamine veel enne avalduse esitamist patendi saamiseks.

Patendisaamise õigus, samuti ka patent ise lähevad üle pärimise teel.

2. **Patendiomaniku õiguste kitsendamise juhud.** Ehkki seadus säilitab patendiomanikule „ainuõiguse" leiutisele, siiski on selle „ainuõiguse" ulatus tunduvalt kitsendatud sotsialistliku ühiskonna huvides.

Neil juhtudel, kui leiutisel on riigile eriti oluline tähtsus, vastav ministeerium aga ei ole saavutanud kokkulepet patendiomanikuga patendiõiguse loovutamise kohta, võib NSVL Ministrite Nõukogu teha määruse patendi sundvõõrandamise või sundlitsentsi (leiutise kasutamise loa) väljaandmise kohta huvitatud organi kasuks. Tasu suuruse, mis sel juhul patendiomanikule määratakse, määrab kindlaks NSVL Min. Nõukogu („Määrustiku" § 4). Patendi ülemineku hetkest riigile võivad leiutist kasutada kõik riiklikud, kooperatiivsed ja ühiskondlikud organisatsioonid oma tegevusala kohaselt, nagu autoritunnistuse väljaandmise korral.

Patendiomaniku õigus on piiratud niinimetatud *varemkasutajate* õigusega. Asutised, ettevõtted ja isikud, kes leiutise esitamiseni, sõltumata leiutajast, rakendasid NSVL piirides antud leiutist või tegid selleks kõik vajalikud ettevalmistused, säilitavad õiguse leiutise edasiseks kasutamiseks („Määrustiku" § 4 p. v).

Patendi saanud leiutaja peab, samuti nagu autoritunnistuse saanud leiutaja, aktiivselt kaasa aitama oma leiutise realiseerimisel, andma tema ettepanekut läbitöötavaile ja realiseerivaile organeile kõik temal olevad materjalid, andma konsultatsioone jne.

Patendi saanud leiutaja ei kasuta autoritunnistuse saanud leiutajale antud soodustusi.

Leiutisele patenti omava isiku õiguste rikkumise korral peab süüdlane nende rikkumises tasuma tema poolt tekitatud kahjud.

3. **Patendi saanud leiutaja isiklikud õigused.** Nagu autoritunnistuse väljaandmisel märgitakse ka patendis kohuslikult tõelise leiutaja nimi. See reegel on kehtiv ka sel juhul, kui patent on antud välja mitte leiutajale enesele („Määrustiku" § 6). See leiutaja autorsuse õigus on tema isiklik õigus ega ole võõrandatav; patendi loovutamise korral teisele isikule ei lähe õigus nimetada end leiutise autoriks üle patendi omandajale.

§ 8. Salajased ja avaldamisele mittekuuluvad leiutised.

Salajasteks tunnustatakse leiutised ja tehnilised täiustused, mis kuuluvad riigikaitse alasse. Salajasteks võib tunnustada ka muid

leiutisi ja tehnilisi täiustusi, mille saladuses hoidmine on riigi huvides nõutav („Määrustiku" § 59).

Leiutaja, kes arvab, et tema leiutis või tehniline täiustus võib omada saladuse iseloomu, on kohustatud tarvitusele võtma kõik võimalikud abinõud leiutise või tehnilise täiustuse kaitsmiseks avaldamise eest ja selle üle andma huvitatud NSVL riiklikule organile („Määrustiku" § 63). Seadusega on sätitud erikord avalduste suundamisele autoritunnistuste väljaandmiseks salajaste leiutiste kohta, nende ekspertiisi kohta, kirjavahetuse kohta leiutajaga jne. („Määrustiku" § 64—65).

Kui teadete avaldamine leiutise kohta tunnistatakse riiklikel kaalutlustel ebaotstarbekaks, siis võib tunnustada, et leiutis ei kuulu väljakuulutamisele. Sellest teatatakse leiutise autorile kui ka huvitatud organeile. Antud juhul võib publikatsiooni avalduse kohta, autoritunnistuse või patendi väljaandmise kohta, samuti ka leiutise kirjelduse ja jooniste avaldamist edasi lükata või üldse ära jätta („Määrustiku" § 53).

§ 9. Leiutaja ja tehniliste täiustuste ning ratsionaliseerimis-ettepanekute autori õiguste kaitse.

Real juhtudel teostatakse leiutaja õiguste kaitset administratiivkorras. Kuna, nagu meie juba teame, küsimus tehtud ettepaneku iseloomu kohta, s. o. selle kohta, kas see on leiutis, tehniline täiustus või ratsionaliseerimis-ettepanek, otsustatakse administratiivkorras (vt. § 5), ei kuulu selline küsimus ka vaidluse korral kohtuorganite kompetentsi. Administratiivkorras esitatakse kaebused autoritunnistuse või patendi väljaandmisest keeldumise peale. Administratiivkorras vaadatakse läbi ka vaidlused patentide väljaandmise õigsuse kohta uudsuse puudumisel. Administratiivkorras, viimaks, lahendatakse ka selline tähtis küsimus, nagu ettepaneku autorile kuuluva tasu suuruse küsimus, kusjuures ministri (keskasutise juhataja) otsus loetakse lõplikuks („Määrustiku" § 23).

Tsiviil- (kohtu-) korras lahendatakse vaidlused leiutise, tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimis-ettepaneku autorsuse kohta.

Vaidluste hulka autorsuse kohta kuuluvad kõigepealt juhud, kus antud isik vaidleb teise isiku autorsuse vastu, tõendades, et nimelt antud isik on teatud ettepaneku autoriks või kaasautoriks. Vaidluste hulka autorsuse kohta kuuluvad ka juhud, kus antud isiku autorsuse vastu vaidleb riiklik organ, kooperatiivne või ühiskondlik organisatsioon.

Tsiviilkorras lahendatakse vaidlused leiutiste, tehniliste täius-

tuste ja ratsionaliseerimis-ettepanekute eest tasumaksmise korra ja tähtaegade rikkumise kohta. Siiski sellised vaidlused vaadatakse kohtu poolt läbi alles pärast seda, kui vastavate organite (ettevõtte, trusti jne.) poolt on määratud ettepaneku autorile kuuluva tasu suurus. Vaidlused ratsionaliseerimis-ettepanekute tasu maksmise korra ja tähtaegade kohta, mis organisatsiooni juhataja äranägemisel premeerimise korras välja makstakse, ei kuulu läbivaatamisele kohtu korras.

Tsiviilkorras lahendatakse ka vaidlused leiutise kohta, patendi saanud isiku ainuõiguse rikkumise kohta ja mõned teised.

Real juhtudel sätib seadus leiutaja õiguste rikkumise eest kriminaalvastutuse (vt. kriminaalõiguse õpperaamatut). Kui leiutajale on sealjuures tekitatud materiaalset kahju, siis lasub süüdlasel ka selle kahju tasumise kohustus.

VIIES JAGU.

PEREKONNAÕIGUS.

34. peatükk.

PEREKONNAÕIGUS.

§ 1. Nõukogude perekonnaõiguse mõiste ja üldiseloomustus. § 2. Sugulus. § 3. Abielu ja selle sõlmimise kord. § 4. Abikaasade isiklikud ja varalised vahekorrad. § 5. Abielu lõppemine. § 6. Isiklikud ja varalised vahekorrad vanemate ja laste, samuti ka teiste sugulaste vahel. § 7. Riigi hoolitsemine ema ja lapse eest. § 8. Lapsendamine. § 9. Patronaat.

§ 1. Nõukogude perekonnaõiguse mõiste ja üldiseloomustus.

1. **Perekonnaõiguse mõiste.** Perekonnaõigus haarab põhimiselt õigussuhete kaht ringi, mis kannavad nii isiklikku kui ka varalist iseloomu. Esimesse ringi kuuluvad õigussuhted, mis on tekkinud abielust meesisiku ja naisisiku (mehe ja naise) vahel — abikaasade vahel; teise ringi kuuluvad õigussuhted, mis on tekkinud abielule rajanevast perekondlikust ühendusest selle ühenduse liikmete (perekonnaliikmete) vahel, s. o. sugulaste — vanemate ja laste, vendade ja õdede jne. vahel.

Lähestikku perekonnaõiguste küsimustele asuvad eestkoste ja hoolduse küsimused, kuid eestkoste ja hooldus seatakse mitte ainult lapseealiste ja alaealiste üle eesmärgiga asendada vanemaid eestkostjate ja hooldajatega, vaid ka nõrgamõistuseliste ja vaimuhaigete üle, samuti ka isikute üle, kes oma füüsilise seisundi tõttu ei või iseseisvalt oma õigusi kaitsta. Seepärast on eestkostest ja hooldusest tulenevad õigussuhted laiema ulatusega kui ala, mida vahetult perekonnaõigusega reguleeritakse. (Eestkoste ja hoolduse küsimused on käesolevas õpperaamatus eraldi esitatud — vt. 4. peatükk § 6.)

Põhimisteks perekonnaõiguse küsimusi reglamenteerivaiks seadusandlikeks aktideks on liiduvabariikide poolt antud abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeksid (lühendatult — APEK). Käesoleval ajal Vene NFSV-s kehtiv Abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeks on kinnitatud 19. novembril 1926. a. ja jõustunud 1. jaanuaril 1927. a. Siiski on rida perekonnaõiguse tähtsamaid küsimusi reglamenteeritud hilisemate määrustega, millest põhimisteks on:

1) NSVL KTK ja RKN määrus 27. juunist 1936. a. „Abortide keelust, sünnitajaile materiaalse abi suurendamisest, suureperelistele riikliku abi sättimisest, sünnitusmajade, lastesõimede ja lasteaedade võrgu laiendamisest, alimentide mittemaksmise eest kriminaalkaristuse suurendamisest ja mõningatest muudatustest seadusandluses abielulahutuse kohta" (LSKK 1936. a. nr. 34, art. 309).

2) NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 8. juulist 1944. a. „Riikliku abi suurendamisest rasedatele naistele, lasterikastele ja vallaemadele, emade- ja lastekaitse tugevdamisest, aunime „Sangar-ema" sisseseadmisest ja ordeni „Ema au" ning medali „Emamedal" asutamisest" (NSVL Töötajate Saadikute Nõukogude Teataja 9. juulist 1944. a.) [1]

2. **Nõukogude perekonnaõiguse üldiseloomustus.** Nõukogude perekonnaõigus ja ühes sellega ka nõukogude abielu ja nõukogude perekond baseerub reale põhimõtteile, mis tulenevad põhialustest, millele on rajatud sotsialistlik ühiskond. Nende nõukogude perekonnaõiguse põhimõtete hulgas omavad erilist tähtsust järgmised:

a) Abielu on tõeliselt vaba ühendus mehe ja naise vahel, mis võib tekkida ainult meesisiku ja naisisiku vahelise vaba kokkuleppe alusel. Seepärast on naisisiku igasugune sundimine abiellu astumiseks (samuti ka tema röövimine abiellumiseks) kriminaalkuriteona KrK § 179 kohaselt karistatav. Sama paragrahvi kohaldatakse analoogia põhjal ka neil juhtudel, kui abieluealist naisisikut takistatakse abiellumisel — kasusaamise, sugukondlikel või muudel isiklikel kaalutlustel (vt. Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määrus 15. oktoobrist 1928. a., protokoll nr. 17).

b) Meesisik ja naisisik on võrdõiguslikud. Selle põhimõtte tõeline teostumine on saanud võimalikuks ainult meil selle tõttu, et ainult sotsialistlikus ühiskonnas on naisisik täielikult vabastatud ja on sätitud sugupoolte täielik võrdõiguslus. „Naisele antakse NSV Liidus — ütleb NSVL konstitutsiooni § 122 — mehega võrdsed õigused kõigil majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel." Sama paragrahvi kohaselt nende õiguste teostamise võimaluse

[1] Vt. Eesti NSV Teataja 1945. a. nr. 4, art. 45 (Tõlkija märkus).

kindlustab „naistele meestega võrdse õiguse andmine tööle, töötasule, puhkusele, sotsiaalkindlustusele ja haridusele, ema ja lapse huvide riiklik kaitse, raseduse puhul naistele puhkeaja andmine ülalpidamise säilitamisega, laialdane sünnitusmajade, lastesõimede ja lasteaedade võrk".

See sugupoolte võrdõigusluse põhimõte väljendub ka selles, et mehe või naise varaliste õiguste vähendamist taotlevad kokkulepped abikaasade vahel on kehtetud ja mittesiduvad nii kolmandaile isikuile kui ka abikaasadele enestele, kellel on õigus igal ajal nende täitmisest keelduda (APEK § 13); sama võrdõigusluse põhimõtte alusel on mõlemal abikaasal täielik tegevusala ja elukutse valiku vabadus; ühise majapidamise korraldamine määratakse abikaasade vastastikusel kokkuleppel ja ühe abikaasa elukoha muutmine ei kohusta teist temale järgnema (APEK § 9).

c) Abielu on rajatud ainuabielu (monogaamia) alustele. Kahenaisepidamine ja mitmenaisepidamine (polügaamia) on kriminaalkuriteona KrK § 199 kohaselt karistatav. Registreerimisele ei kuulu ja ei tekita abikaasade õigusi ja kohustusi abielud isikute vahel, kellest kas või üks on juba teises abielus (APEK § 6).

d) Vanemate õigused laste suhtes on samal ajal ka nende kohustused, mida tuleb teostada eranditult laste huvides. Nende ebaseadusliku teostamise korral võib kohus vanemailt need õigused APEK-i § 33 alusel ära võtta.

e) Täiesti ainulaadne on riigi hoolitsus ema ja lapse eest. NSVL KTK ja RKN määrusega 27. juunist 1936. a. (LSKK 1936. a. nr. 34, art. 309), millega on ära keelatud abordid, on suurendatud sünnitajaile materiaalne abi ja sätitud toetus lasterikastele emadele. See riigi hoolitsus laste ja emade eest ilmnes erilise jõuga NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluses 8. juulist 1944. a., millega on suurendatud abi rasedaile naistele, lasterikastele ja vallasemadele, tugevdatud emade- ja lastekaitse, sisse seatud aunimi „Sangar-ema", asutatud orden „Ema au" ja medal „Emamedal". On tähelepanuväärt, et see tähtsaim seadusandlik akt on antud Suure Isamaasõja raskete oludes.

f) Abiellumisel usutalituslikus korras ei ole APEK-i § 2 kohaselt mingisugust juriidilist tähtsust. See põhimõte tuleneb NSVL konstitutsiooni § 124 kindlustatud üldalusest kiriku lahutamise kohta riigist. Seepärast ei ole abiellumisel abiellujate usutunnistuse küsimusel mingit õiguslikku tähtsust.

g) Rahvuste ja rasside võrdõiguslus perekonnaõiguse alal, kui stalinliku konstitutsiooni § 123 kindlustatud NSV Liidu kodanike võrdõigusluse põhimõtte väljendus, on sõltumata nende rahvusest ja

rassist kõigil majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel. Seepärast käsitatakse „ükskõik millist otsest või kaudset õiguste kitsendamist või, vastupidi, otseste või kaudsete eesõiguste kehtimapanekut sõltuvalt kodanike rassilisest või rahvuslikust kuuluvusest" perekondlik-abielulisel alal kui kriminaalkuritegu ja karistatakse seadusega (NSVL konstitutsiooni § 123). Ei saa siinkohal märkimata jätta diametraalselt vastupidist põhimõtet, millele on rajatud fašistliku Saksamaa perekonna „õigus" ja nimelt — saksa (aaria) vere „puhtuse" kaitsele segunemise vastu „alaväärtuslike" kodanike verega.

§ 2. Sugulus.

1. **Suguluse mõiste.** Suguluse õiguslikul mõistel on tähtsus kõige erinevamais õiguse harudes (tsiviil-, kriminaal-, töö- jne.), kuid eriline tähtsus on sel perekonnasuhete alal.

Suguluse all mõistetakse seost, mis on rajatud ühe isiku päritolule teisest või kahe või mitme põlvnemisele ühisest esivanemast. Selle tõttu eristatakse: otsest sugulust ehk sugulust otsejoones, kui on antud katkestamata sündide seos kahe isiku vahel, ja külgsugulust ehk sugulust külgjoones, kui suguluseseos seisneb ainult selles, et antud isikuil on ühine esivanem.

Omakorda sugulust otsejoones nimetatakse siis, kui räägitakse isikuist, kellest antud isik vahetult otsejoones põlvneb, suguluseks ülenevas joones; sugulust otsejoones, kui räägitakse isikuist, kes antud isikust vahetult otsejoones põlvnevad, nimetatakse sugulaseks alanevas joones. Otsesteks sugulasteks ülenevas joones on isa, ema, vanaisa, vanaema jne., ja otsesteks sugulasteks alanevas joones — poeg, tütar, lapselaps jne.

Külgsuguluses, s. o. suguluses, mis avaldub selles, et antud isikud põlvnevad ühisest esivanemast (näiteks onu ja vennapoeg, kellel on ühine esivanem onu isa näol, kes samal ajal on vennapoja vanaisa) omab erilist praktilist tähtsust sugulus vendade ja õdede vahel. Kui vendadel ja õdedel on ühised isa ja ema, siis nimetatakse neid täisvendadeks ja -õdedeks. Kui aga vendadel ja õdedel on ühine isa ja erinevad emad või ühine ema ja erinevad isad, siis nimetatakse neid poolvendadeks ja -õdedeks. Poolvendi ja -õdesid nimetatakse ühise isa ja erinevate emade puhul isapoolseiks vendadeks ja õdedeks, ja ühise ema, kuid erinevate isade puhul — emapoolseiks vendadeks ja õdedeks.

2. **Suguluse astmed (lähedus).** Sugulus üksikute isikute vahel võib olla erinevas läheduse astmes. Läheduse aste sõltub sündide

arvust, millest on tingitud suguluse seos antud isikute vahel. Nii näiteks on isa ja poeg otsese suguluse esimeses astmes, kuna selle suguluse tekkimiseks on vajalik üks sünd — poja sünd; samuti on vanaisa ja lapselaps otsese suguluse teises astmes. Külgsuguluse puhul arvutatakse päritolu kindlaksmääramiseks ühisest esivanemast vajalike sündide hulka, kuid jättes arvesse võtmata ühise esivanema sündi. Nii näiteks on onu ja venna- või õepoeg külgsuguluse kolmandas astmes, kuna nende põlvnemise kindlaksmääramiseks ühisest esivanemast on vaja kolm sündi — onu sünd ja venna- või õepoja ja tema isa või ema sünnid; ühise esivanema sündi, s. o. antud juhul onu isa, kes samal ajal on ka venna- või õepoja vanaisa, sündi arvesse ei võeta.

3. **Hõimluse mõiste.** Suguluse mõistest tuleb eristada hõimluse mõistet. Hõimluse all mõistetakse suhet, mis tekib abiellumise tõttu ühel abikaasal teise abikaasa sugulastega. Nii näiteks on naise isa mehe äi, naise ema — tema ämm, mehe isa — naise äi, mehe ema — tema ämm, naise vend — näälmees, mehe vend — naise küdi, mehe õde — tema nadu jne. Hõimluse suhted ei too kaasa mingeid juriidilisi tagajärgi.

Abielu ei säti mehe ja naise vahel ei sugulust ega ka hõimlust, vaid abielulisi vahekordi.

§ 3. Abielu ja selle sõlmimise kord.

1. **Abielu nõukogude perekonnaõiguse järgi.** Ainult registreeritud abielu tekitab abikaasade õigusi ja kohustusi, mis on ette nähtud APEK-is (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluse 8. juulist 1944. a. § 19): ühisomandit mehe ja naise poolt abielu jooksul soetatud vara kohta, vastastikuseid kohustusi alimentide alal jms. Seega ei või üksnes mees- ja naisisiku vaheliste lähedaste suhete fakti käsitada abieluna õiguslikus mõttes; kehtiva perekonnaõiguse vaatekohalt on see vaid mees- ja naisisiku kooselu, mis ei tekita mingeid APEK-is ettenähtud abikaasade õigusi ja kohustusi.

Selle tõttu, et abieluna registreerimata mees- ja naisisiku vaheline kooselu ei tekita abielulisi õigusi ja kohustusi, ei ole emal lapse suhtes, kes on sündinud isikust, kellega tema ei olnud registreeritud abielus, õigust pöörata kohtu poole isaduse kindlaksmääramiseks ja nõuda isalt alimente lapse ülalpidamiseks; selline laps märgitakse tema sünni registreerimisel perekonnaseisuaktide registreerimise organite juures ema perekonnanimega, kusjuures temale antakse ema poolt nimetatud isanimi.

2. **Abielu sõlmimise tingimused.** Abiellumiseks nõutakse ühelt poolt

rea tingimuste olemasolu, ilma milleta ei või abielu registreerida, ja teiselt poolt rea olude puudumist, mis takistavad sellist registreerimist.

Abielu registreerimiseks on nõutavad järgmised tingimused: esiteks — vaba kokkulepe abiellumiseks abiellu registreeritava mees- ja naisisiku vahel, nende vastastikune nõusolek abiellu registreerimiseks (APEK-i § 4 p. a); teiseks — abieluline teovõime. Võttes arvesse, et abielu registreerimine toob kaasa abielluvaile isikuile rea mitmesuguseid õiguslikke tagajärgi, on nõutav, et abiellu registreerijad oleksid perekonnaõiguse vaatekohalt teovõimelised isikud, s. o. isikud, kes saavad aru nende poolt teostatavate õiguslike tegude tähendusest. Tsiviilõiguse üldaluste kohaselt arvatakse selles suhtes teovõimetuiks isikud, kes on seatud korras tunnustatud nõrgamõistuselisteks või vaimuhaigeiks; teiste haiguste olemasolu, mis enesega kaasa ei too isiku teovõimetuks tunnistamist, ei ole liiduvabariikide APEK-te enamiku järgi abiellumise ja selle registreerimise takistuseks.

Ikkagi nõuab APEK-i § 132 abiellujate eneste kui ka tulevase järelpõlve huvides, et abiellujad peavad registreerimisel esitama allkirja selle kohta, et nad on vastastikku teadlikud teineteise tervislikust seisundist, eriti sugu-, vaimu- ja tuberkuloosihaiguste suhtes. Siiski nõutakse Azerbaidžani NSV APEK-i kohaselt abiellumise ühe vajaliku tingimusena abiellujate füüsilist tervist, kusjuures füüsilise tervise all mõistetakse suguhaiguste, samuti ka pidalitõve ja tuberkuloosi puudumist nakkuse staadiumis.

Sõltumata üldisest tervislikust seisundist võib abiellu astuja isik olla ajutiselt sellises seisundis, kus ta ei saa aru oma tegude tähendusest. TsK § 31 kohaselt on toiming tühine, mis on teostatud isiku poolt sellises seisundis. Tuleb arvata, et see üldeeskiri käib ka abiellumise kohta. Siiski ainult mõne liiduvabariigi (Valge-Vene, Ukraina ja Gruusia NSV) APEK sätib otseselt, et seda liiki asjaolu on abiellumise ja sellega ka selle registreerimise takistuseks.

Mis puutub teovõime saabumise küsimusse sõltuvalt abiellujate teatud vanusesse jõudmisest, siis mõne liiduvabariigi (Ukraina, Armeenia, Gruusia, Azerbaidžani, Turkmeeni ja Uzbeki) APEK-id lubavad abielluda naisisikul, kes on saanud 16-aastaseks, s. o. veel mitte omades üldist tsiviilteovõimet. Vene NFSV APEK-i kohaselt võivad erandjuhtudel kohalike (mitte alla rajooni) nõukogude täitevkomiteed eritaotlusel vähendada abieluealisust naisisikule kuni 17 aastani (märkus APEK-i § 5 juurde). Meesisiku abieluealisus on kõikjal 18 aastat.

Abielulistesse vahekordadesse astumine mitte-abieluealise isikuga on KrK § 198 kohaselt kriminaalkuritegu.

Mingit vanuse ülemmäära abiellu astumiseks meie perekonnaõigus ei tunne (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kolleegiumi määrus nr. 1374, 1940. a. — „NSVL Ülemkohtu pleenumi ja Kolleegiumide 1940. a. määruste kogu", 1941, lk. 237).

Abielu registreerimise takistuseks on järgmised asjaolud:

Esiteks — ei või uude abiellu astuda isikud, kes on juba abielus, selle lõppemiseni (teise abikaasa surma või seatud korras abielu lahutuse tõttu), kuna abielu ühteaegu mitme isikuga (polügaamia) on kriminaalkuritegu (vt. käesoleva peatüki § 1 p. 2). Tähendatud isikud ei või astuda uude abiellu (APEK § 6 p. a) ja seepärast ei saa sellist abielu registreerida.

Teiseks on vaja teatud sugulusastme puudumine abiellujate vahel. Nii on keelatud APEK § 6 p. v kohaselt abielud otsejoones ülenevate ja alanevate sugulaste vahel (näiteks vanaisa ja lapselapse vahel), külgjoones aga — täisvenna ja täisõe ja poolvenna ja poolõe vahel. Sellega on külgjoones suguluse muudel juhtudel abielu lubatud ja sellise suguluse olemasolu abiellujate vahel ei ole takistuseks abielu registreerimisel (näiteks onu ja vennatütre, vennaste või õeste laste vahel jne.).

3. **Abielu registreerimise kord.** Abielu registreerimine toimub linnades perekonnaseisuaktide registreerimise organite (osakondade, büroode — Perekonnaseisuaktide büroo) poolt ja maal ning töölisasulais — küla- ja asulanõukogudes.

Registreerimine toimub abiellujate ühise avalduse järgi. Avaldusi võib esitada nii kirjalikult kui ka suuliselt Perekonnaseisuaktide büroo organile ühe abielluja elukoha järgi. Registreerimine toimub pidulikus olukorras, mõlema abielluja ja, nende soovil, ka tunnistajate juuresolekul. Ei ole lubatud abielu registreerimine esindaja (voliniku, eestkostja) kaudu.

Abielu registreerimisel tuleb esitada abiellujate isikut tõendavad dokumendid ja allkiri abiellumise takistuste puudumise kohta (vt. ülal p. 2). Abielu registreerija Perekonnaseisuaktide büroo organi vastutav ametiisik, pärast abielu registreerimist takistavate asjaolude puudumise kindlakstegemist, loeb abiellujaile ette abiellumise tingimusi määravad APEK-i paragrahvid, hoiatab abiellujaid kriminaalvastutuse eest valeandmete andmise korral ja selle järel teeb vastava sissekande abielu registreerimise raamatusse. Pärast seda loetakse tehtud sissekanne ette, kirjutatakse abiellujate poolt alla ja kinnitatakse ametiisiku allkirjaga.

Abiellunuile antakse välja vastavalt vormistatud dokument abielu registreerimise kohta ja peale selle tehakse kohuslik sissekanne abielu registreerimise kohta abikaasade passidesse, märkides abi-

kaasa perekonnanime, nime, isanime, sünniaasta ja samuti abielu registreerimise koha ja aja.

§ 4. Abikaasade isiklikud ja varalised vahekorrad.

1. **Abikaasade isiklikud vahekorrad.** Real asjaoludel neis isiklikes vahekordades, mis tekivad abikaasade vahel seoses nende abiellumisega, on õiguslik tähendus ja seepärast on need reglamenteeritud perekonnaõiguse normidega. Tähtsaimad neist asjaoludest on järgmised:

a) Abiellunud isikute perekonnanimi. APEK-i § 7 kohaselt võivad abikaasad pärast abiellumist säilitada oma enneabielulised perekonnanimed, kuid nad võivad ka avaldada registreerimisel soovi võtta ühiseks perekonnanimeks mehe või naise perekonnanime. Mehe ja naise perekonnanimede ühendamine ei ole Vene NFSV-s lubatud.

b) Abikaasade kodakondsus. Kui abiellunud isikuist üks on NSV Liidu kodakondsuses ja teine välisriigi kodakondsuses, siis säilitab APEK-i § 8 kohaselt kumbki oma kodakondsuse. Kui need isikud soovivad muuta oma kodakondsust, siis võivad nad seda teha vaid järgides üldkorda, mis on seadusega sätitud NSV Liidu kodakondsuse kohta 19. aug. 1938. a.

c) Tegevusala ja elukutse valik pärast abiellumist. Abiellumine ei avalda mingit mõju kummagi abiellunu tegevusala ja elukutse valikule, sest et APEK-i § 9 alusel säilitavad mõlemad abikaasad täieliku vabaduse tegevusala ja elukutse valikul.

d) Isikute koos- või lahuselamine pärast nende abiellumist. Abikaasad säilitavad oma elukoha valikul täieliku vabaduse, kusjuures APEK-i § 9 alusel ühe abikaasa elukoha muutmine ei kohusta teist abikaasat temale järgnema.

e) Laste kasvatamine. Laste kasvatamine on mõlema abikaasa isiklik õigus ja kohustus. Seepärast tuleb abikaasadel seda üheskoos teostada nende ühise kokkuleppe kohaselt.

f) Ridamuid küsimusi, mis on seotud abielus olekuga. Rea mõlemasse abikaasasse ühtlaselt puutuvate tegude toimepanemiseks on nõutav nende ühine nõusolek (näiteks võõra lapse lapsendamisel). Eriti märgib APEK-i § 9 ühise majapidamise korraldamise küsimuse kohta, et see kord määratakse abikaasade vastastikusel kokkuleppel.

Esitatust nähtub, et seadus lahendab kõik ülalmainitud küsimused vastavalt põhialusele, millele on rajatud nõukogude perekonnaõigus ja nimelt: abielupoolte täieliku võrdõigusluse põhimõttele.

2. **Abikaasade varalised vahekorrad.** Abikaasade varalised vahekorrad on rajatud samale abielupoolte võrdõigusluse alusele, mille põhjal on reglamenteeritud ka nende isiklikud õigused. Abiellumise tõttu abikaasade vahel tekkivaid varalisi vahekordi võib jagada kahte põhirühma. Esimesse rühma kuuluvad vahekorrad, mis on seoses abikaasade vastastikuste õigustega olemasoleva vara kohta, nagu rahalised vahendid, koduse sisseseade- ja tarvitusesemed, isikliku tarvituse ja mugavuse esemed, kummagi abikaasa tegevusala ja elukutsega seoses olevad esemed ja abikaasade muud materiaalsed säästud. Teise rühma kuuluvad need abikaasade vahelised varalised vahekorrad, mis on seotud ühe abikaasa ülalpidamisega teise poolt, s. o. alimentidega.

Abikaasade varaliste vahekordade keskseks küsimuseks, mille paigutame esimesse rühma, — on küsimus selle kohta, kellele kuulub omandiõigus abikaasadel olemasolevale varale: kummalegi abikaasale eraldi või mõlemale ühiselt. Seda küsimust lahendavad Vene NFSV APEK ja rida teiste liiduvabariikide abielu-perekonna koodekseid kummalegi abikaasale eraldi veel enne abiellumist kuuluva vara ja abielu jooksul soetatud vara eristamise alusel.

Mis puutub enne-abielulisesse, s. o. kummalegi abikaasale enne abiellumist kuulunud varasse, siis jääb see ka pärast abiellumist lahusvaraks. Abikaasade poolt aga abielu jooksul soetatud vara loetakse nende ühisvaraks, kusjuures kummalegi abikaasale kuuluva ühisvara osa määrab vaidluse korral kohus (APEK § 10). Vastavalt Vene NFSV-s väljakujunenud kohtupraktikale ei tule kohtul selle osa määramisel lähtuda seisukohalt, et need osad peavad võrdsed olema: arvesse võttes konkreetseid asjaolusid võib kohus ühe abikaasa osa teise osa arvel suurendada.

Mõnevõrra teisiti lahendavad seda küsimust Ukraina NSV, Valge-Vene NSV ja Gruusia NSV abielu-perekonna koodeksid. Neis eristatakse ühelt poolt kummalegi abikaasale enne abiellumist eraldi kuulunud ja neile abielu jooksul lahusvarana jäänud vara ja teiselt poolt vara, mis ei ole abikaasade poolt „soetatud", vaid abielu jooksul abikaasade „ühise tööga omandatud". See abielu jooksul „ühise tööga omandatud" vara loetakse abikaasade ühisvaraks. Selles „ühises töös" kummagi abikaasa osavõtu osa määramisel võetakse arvesse mitte ainult vahetult elatusvahendite hankimisele suunatud tööd, vaid samal määral ka tööd kogu majapidamise korraldamise ja lastekasvatamise alal. Selle ühisvara jagamisel saab kumbki abikaasa võrdse osa.

Abielus ühiselt „soetatud" vara ja „ühise tööga" omandatud vara mõistete erinevus viib sellele seisukohale, et teisel juhul ühisvaraks

ei muutu näiteks vara, mis on kingitud ühele abikaasadest, mis on üks abikaasadest saanud pärimise teel jms.

Tuleb silmas pidada, et vaidluste läbivaatamisel abikaasade ühisvara jagamise kohta on kohtupraktikas tekkinud rida seisukohti, mille kohaselt mõned varaliigid sõltumatult nende omandamise viisist ja ajast ei tule jagamisele kuuluva abikaasade ühisvara hulka arvata, vaid neid tuleb vaadelda abikaasade lahusvarana. Nii ei arvata ühisvara hulka, vaid jäävad kummagi abikaasa individuaalseks isiklikuks omandiks asjad, mis oma iseloomu kohaselt on määratud ühe abikaasa eriliseks teenindamiseks (näiteks rõivad, jalanõud, kutselised tööriistad jms.). See ei käi ainult toredusesemete kohta (näiteks kallihinnaliste ehete kohta), mis on soetatud abielulise ühiselu jooksul, ehkki abielu ajal need olid ühe abikaasa individuaalsel kasutamisel (Vene NFSV Ülemkohtu määrus — «Судебная практика», 1928, nr. 23 ja 1930, nr. 9).

Abikaasade ühisvara koosseisu ei võeta samuti: a) autasusid teenete eest, mis üks abikaasa isiklikult on saanud (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 297, 1939. a.); b) hoiuseid, mis ühe abikaasa poolt on sisse makstud oma nimele riiklikku tööhoiukassasse (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 29. jaanuarist 1943. a.) ja c) ema poolt saadud riiklikku lasterikaste emade toetusraha (NSVL RKN poolt 22. mail 1937. a. kinnitatud NSVL Tervishoiu RK juhend „Lasterikastele emadele riikliku toetusraha määramise ja väljamaksmise korra kohta" — LSKK 1937. a. nr. 35, art. 145).

Abikaasade ühisvara kuulub neile ühisomandi õiguse alusel, sealjuures ühise ühisomandi õiguse, mitte aga mõttelistes osades kaasomandi õiguse alusel (vt. 9. peatükk § 3). Selle tõttu esiteks, ei või kumbki abikaasadest abielu ajal nõuda oma osa eraldamist ühisomandist, sest see tähendaks ka selle vara suhtes ühisomandi asemel omandilahusust, mis aga oleks vastuolus APEK § 10; teiseks selle tõttu, et see on ühisomand, mitte aga kaasomand mõttelistes osades, võib kummagi abikaasa osa suuruse küsimus tekkida alles ühisomandi lõppemisel, see aga omakorda võib aset leida vaid abielu lõppemisel (ühe abikaasa surma või abielu lahutuse tõttu).

Ühe abikaasa osa eraldamine ja seega ka selle osa suuruse määramine võib toimuda abielu ajal ainult sundkorras ja nimelt sissenõudmise pööramise korral ühe abikaasa osale ühisvaras, aga kuidagi mitte abikaasade eneste või neist ühe nõudmise alusel.

Üldreeglina kumbki abikaasa vastutab oma võlgade eest selle varaga, mis temale isiklikult kuulub (lahusvaraga), samuti ka temale ühisvarast kuuluva osaga, mis sel korral, nagu äsja tähendatud, kuulub sundkorras eraldamisele ühisvarast.

Siiski võib mõnikord sissenõudmist ühe abikaasa võlgade puhul pöörata ka abikaasade kogu ühisvarale.

See leiab aset järgmistel juhtudel: esiteks, kui need võlad on tekkinud abikaasade ühisest majapidamisest (näiteks ühe abikaasa poolt sõlmitud lepingu alusel on soetatud abikaasade ühise korteri sisustis), teiseks, kui sissenõudmine toimub ühe abikaasa poolt riikliku asutise või ettevõtte, kooperatiivse või ühiskondliku organisatsiooni vara raiskamise, riisumise või omastamise läbi tekitatud kahju tasumise eesmärgil. Kuid viimasel juhul peab kohus kindlaks tegema, et abikaasade vara on nende süütegude tõttu suurenenud; peale selle ei tohi raiskamise, riisumise või omastamise toimepanekust kuni kriminaaljälitamise algatamiseni mööduda üle kahe aasta (NSVL KTK ja RKN määrus 10. augustist 1927. a. — LSKK 1927. a. nr. 51, art. 507 ja NSVL Kohtu RK juhend 28. septembrist 1939. a. Kohtuotsuste täitmise korra kohta § 51-a).

Abikaasade — kolhoosi ja üksiktalundipere liikmete vara suhtes kohaldatakse neidsamu reegleid, mis esitatud ülalpool. Tuleb vaid silmas pidada, et abikaasad — pereliikmed on ühes teiste pereliikmetega pere enese kui perekondliku töö-ühenduse ühisvara osalised.

Varaliste vahekordade teine grupp on, nagu ülalpool tähendatud, seotud ühe abikaasa poolt teise ülalpidamise küsimusega, s. o. küsimusega alimentide kohta.[1]

Nõukogude perekonnaõiguses on sätitud üldpõhimõte, mille alusel puudustkannataval töövõimetul abikaasal on õigus saada ülalpidamist (alimente) teiselt abikaasalt, kui viimane on kohtu poolt tunnustatud suuteliseks talle ülalpidamist andma (APEK § 14). Niiviisi tekib see kohustus ainult sel korral, kui üks abikaasadest töövõimetuse tõttu puudust kannatab. See reegel on üldkujul märgitud Vene NFSV Ülemkohtu Kassatsioonikolleegiumi instruktiivkirjas 11. juulist 1929. a., milles tähendatakse, et „õigust alimentidele ei tohi mingil määral kasutada vahendina, mis aitab kaasa ühtede perekonnaliikmete söödiklusele, töötule logelemisele teiste liikmete töö ja vahendite arvel".

Alimendikohustused abikaasade vahel säilivad reeglipäraselt ka mõne aja kestel peale lahutust; siiski on selle küsimuse lahendamisel mitmesuguste liiduvabariikide seadusandlustes rida erinevusi. Ses suhtes võib liiduvabariikide koodekseid jagada nelja gruppi.

Esimese grupi koodeksid (Vene NFSV, Azerbaidžani NSV ja Armeenia NSV) sätivad abikaasa kohustuse maksta alimente teisele,

---

[1] Sõna „alimendid" tuleneb ladinakeelsest sõnast „alimentum" — „toit", „toitmine".

puudustkannatavale abikaasale olenemata sellest, millal tema töövõimetus tekkis — enne abiellumist, abielu ajal või pärast lahutust. Teise grupi koodekseis (Uzbeki NSV ja Turkmeeni NSV) on seatud tingimuseks, et töövõimetus oleks tekkinud enne abielu lahutust. Kolmanda grupi koodeksid (Gruusia NSV) nõuavad, et töövõimetus oleks tekkinud enne abielu lahutust; kui see aga on tekkinud peale abielu lahutust, on ikkagi vaja, et see oleks tekkinud abielus olemisega seotud asjaoludest. Viimaks, neljanda grupi koodeksid (Ukraina NSV) panevad abikaasa peale alimentide maksmise kohustuse teisele, puudustkannatavale abikaasale, kui töövõimetus on tekkinud enne abiellumist, abielu ajal või mitte hiljem kui ühe aasta jooksul pärast abielu lahutust. Tähtaeg, mille jooksul ühel endistest abikaasadest lasub kohustus pärast lahutust maksta teisele puudustkannatavale ja töövõimetule endisele abikaasale alimente, on mitmesuguste liiduvabariikide koodekseis erinev: Vene NFSV-s, Armeenia NSV-s, Valge-Vene NSV-s ja Turkmeeni NSV-s — mitte enam kui ühe aasta jooksul pärast lahutust, Gruusia NSV-s ja Uzbeki NSV-s — mitte enam kui kolme aasta jooksul pärast lahutust. Ukraina NSV-s aga ei ole see kohustus üldse tähtajaga piiratud.

Pooltevahelise vaidluse alimentide suuruse kohta lahendab kohus, kes seejuures lähtub poolte materiaalsest seisundist.

§ 5. Abielu lõppemine.

1. **Abikaasa surm.** Abielu lõpeb ühe abikaasa surmaga. Kuna teadmata kadunud äraolija isiku surnuks tunnustamine (TsK § 12) kutsub välja samad õiguslikud tagajärjed kui surm, siis ühe abikaasa surnuks tunnustamine toob samuti kaasa abielu lõppemise (APEK § 17).

2. **Lahutus.** Abielu lõpeb mitte ainult ühe abikaasa surmaga või tema surnukstunnustamisega, vaid ka abikaasade eluajal abielu lahutuse teel.

Nõukogude perekonna kindlustamise ja abikaasade lahutusele kergemeelse suhtumise vastu võitlemise eesmärgil, mis eriti raskelt võib mõjutada sellest abielust sündinud alaealiste laste elujärge, on nõukogude perekonnaõiguses sätitud, et lahutus võib toimuda ainult avalikult kohtu kaudu (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 8. juulist 1944. a. § 23). Ainult erandina võib abikaasade palvel ja vajaduse korral lahutuse asja kohtuotsuse põhjal arutada kinnisel kohtuistungil.

Abielu lahutamise kohta kohtuliku menetluse algatamiseks on NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 8. augustist 1944. a. säti-

tud rea nõuete kohuslik täitmine. Esiteks tuleb rahvakohtule esitada sooviavaldus abielulahutuse kohta lahutuse motiivide, samuti ka teise abikaasa perekonnanime, nime ja isanime, sünniaasta ja elukoha märkimisega; abielulahutuse kohta avalduse esitamisel nõutakse sisse 100 rubla. Teiseks — kohus on enne asja arutamist kohustatud välja kutsuma teise abikaasa tema tutvustamiseks teise abikaasa poolt esitatud avaldusega lahutuse kohta, lahutuse esialgsete motiivide selgitamiseks, samuti ka kohtulikuks asjaarutamiseks väljakutsumisele kuuluvate tunnistajate kindlakstegemiseks. Kolmandaks tuleb kohalikku ajalehte paigutada kuulutus lahutuse kohta kohtuliku menetluse algatamisest; selle kuulutuse hind pannakse abielulahutuse avalduse esitanud abikaasa arvele (8. juuli 1944. a. seadluse § 24).

Rahvakohus on kohustatud abielulahutuse asja arutamisel kindlaks tegema lahutuse avalduse esitamise motiivid ja võtma tarvitusele abinõud abikaasade lepitamiseks; selleks tuleb kohuslikult välja kutsuda lahutatavad abikaasad ja vajaduse korral ka tunnistajad. Kui abikaasade lepitamine rahvakohtus ei lähe korda, siis tuleb lahutusasja menetlus rahvakohtus lõpetatuks arvata ja hagejal on õigus abielulahutamise avaldusega pöörduda kõrgemalseisva kohtu poole.

Abielulahutamise otsuse võib teha oblasti-, krai-, ringkonna- või linnakohus, või liidu- või autonoomse vabariigi ülemkohus.

Seoses lahutusega tekib paratamata rida küsimusi, mis puutuvad nii abikaasade isiklikesse ja varalistesse vahekordadesse kui ka lahutatavast abielust sündinud lasteealiste ja alaealiste laste edaspidisesse saatusesse. Seepärast peab vastav oblasti-, krai-, ringkonna- või linnakohus või liidu- või autonoomse vabariigi ülemkohus, tunnustades abielulahutuse vajalikuks: esiteks määrama, kes lastest jääb kelle juurde lahutatavaist abikaasadest, samuti ka, kes vanemaist ja millisel määral kannab laste ülalpidamise kulud; teiseks, määrama varajaotamise korra natuuras või osades lahutatavate abikaasade vahel; kolmandaks, andma kummalegi lahutatavale abikaasale tema soovil enneabielulise perekonnanime. Vanemate lahutuse korral säilitavad lapsed perekonnanime, mille nad said sündimisel (APEK § 34).

Abikaasade lahutuse ja sellega ka abielu lõppemise kohta toimunud kohtuotsuse alusel annavad perekonnaseisuaktide registreerimise organid välja lahutuse tunnistuse. Selle tunnistuse väljaandmisel tehakse kummagi abikaasa passile märge lahutuse kohta ja peale selle võetakse kohtu määramise kohaselt ühelt või mõlemalt abikaasalt 500 kuni 2000 rubla.

Abikaasade vaheliste abieluliste vahekordade faktiline lõpetamine ei too kaasa mingeid õiguslikke tagajärgi ja abielu ei või lõppenuks arvata ilma vastava kohtuotsuseta abielu lahutamise kohta.

§ 6. Isiklikud ja varalised vahekorrad vanemate ja laste, samuti ka teiste sugulaste vahel.

1. **Isiklikud vahekorrad vanemate ja laste vahel.** Nagu ülalpool on tähendatud (vt. § 1 p. 2), on vanemate õigused oma laste suhtes ühteaegu ka neil lasuvad kohustused. Vanemail tuleb neid teostada üksnes laste huvides (APEK § 33). Seoses mõlema abikaasa täieliku võrdõigusluse põhimõttega peab igasuguste abinõude tarvitusele võtmine laste suhtes toimuma vanemate poolt ühiselt, vanemate lahkarvamuse korral aga lahendavad vaieldava küsimuse eestkoste- ja hooldusorganid vanemate osavõtul (APEK § 38 ja 39).

Vanemate ja laste vaheliste isiklike vahekordade alal on vanemate põhimiseks kohustuseks — hoolitseda oma alaealiste laste kui tulevaste nõukogude kodanike kasvatuse eest nõukogude patriotismi ja sotsialistlikule kodumaale ustavuse vaimus, valmistada neid ette ühiskonnakasulikule tegevusele sotsialistliku ühiskonna huvides (APEK § 41). Oma kohuste täitmata jätmise või oma õiguste ebaseadusliku teostamise korral vanemate poolt, samuti ka laste julma kohtlemise korral on kohtul õigus otsustada lapsi vanemailt ära võtta ja neid üle anda eestkoste- ja hooldusorganite hooldamisele, ühes sellega võttes vanemailt nende vanemlikud õigused (APEK § 46).

Teiselt poolt on vanemail õigus nõuda kohtu kaudu neile lapse tagastamist igalt isikult, kes õigusvastaselt hoiab enda juures nende last. Lapse tagasinõudmise otsustamisel ei või kohus toenduda üksnes vanemate vormilisele õigusele, vaid on kohustatud lähtuma eranditult laste huvidest (APEK § 44); seejuures ei tule lapse huvide all mõista ainult tema materiaalseid huve, vaid igal üksikul juhul tuleb arvestada konkreetseid tingimusi tervikuna ja nende alusel otsustada, kus on kõige enam tagatud lapsele nõutav kasvatus ja tema ettevalmistus ühiskonnakasulikule tegevusele (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 437, 1940. a.).

Laste kasvatamise alal oma kohustuste täitmise ja neile vastava hariduse andmise eesmärgil peavad vanemad lapsi kooli saatma. Selle kohustuse rikkumise eest võetakse vanemad vastutusele administratiivkorras (VKTK ja Vene NFSV RKN määrus 10. augustist 1930. a. — VSKK 1930. a. nr. 39, art. 479).

Kui vanemad ei ela koos, siis lahendatakse küsimus selle kohta, kumma juures peavad alaealised lapsed elama, vanemate vahelise

kokkuleppega; lahkarvamuse puhul vanemate vahel lahendab küsimuse rahvakohus üldises hagikorras (APEK § 40). Selle küsimuse lahendamisel peab kohus arvestama mitte ainult kummagi vanema materiaalseid ja eriti korteri-tingimusi ja kummagi vanema kui lapse tulevase kasvataja isiksust ja iseloomu, vaid arvesse tuleb võtta ka lapse vanust ja tema isiklikku kiindumust ühesse vanemaist (NSVL Ülemkohtu Tsiviilkassatsiooni Kolleegiumi määrus — «Советская юстиция», 1939, nr. 1, lk. 77 ja NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 5. jaanuarist 1940. a.).

Lapse sünni registreerimisel märgitakse perekonnaseisuaktide registreerimise organite poolt tema perekonnanimi. Kui vanemail on ühine perekonnanimi, siis määratakse see nimi ka lastele. Kui vanemail on eri perekonnanimed, siis laste perekonnanimed määratakse vanemate kokkuleppel. Vanemate kokkuleppe puudumise korral selles küsimuses määrab laste perekonnanime eestkoste- ja hooldusorgan (APEK § 34). Isanimi märgitakse isa nime järgi. Ema mitteregistreeritud abielust sündinud lapse sünni registreerimisel registreeritakse laps ema perekonnanime järgi ja talle antakse ema poolt nimetatud isanimi (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 8. juulist 1944. a. § 21).

Vanemate erineva kodakondsuse puhul, kellest üks oli lapse sündimise hetkel NSVL kodanik, tunnustatakse laps NSVL kodanikuks sel korral, kui vähemalt üks vanemaist elas lapse sündimise hetkel NSVL territooriumil. Kui üks vanemaist oli lapse sündimise hetkel NSVL kodanik, mõlemad vanemad aga elasid sel hetkel väljaspool NSVL territooriumi, siis määratakse lapse kodakondsus vanemate kokkuleppel. NSVL kodakondsusse kuuluva ja NSVL territooriumil elava kummagi vanema kodakondsuse muutumine ei mõjuta nende laste kodakondsust. Laste kodakondsus sel juhul, kui üks vanemaist, kes kuulus NSVL kodakondsusse, kuid elas väljaspool NSVL territooriumi, lahkub NSVL kodakondsusest, määratakse vanemate kokkuleppel (APEK § 35 ja 36). Viimaks, juhul, kui vanemate kodakondsus muutub, mille tõttu mõlemad astuvad NSVL kodakondsusse või mõlemad lahkuvad NSVL kodakondsusest, muutub vastavalt ka nende alla 14 aasta vanuste laste kodakondsus. 14 kuni 18 aasta vanuste laste kodakondsuse muutmine võib järgneda ainult nende nõusolekul (NSVL Ülemnõukogu Kodakondsuse seadus 19. augustist 1938. a.).

Alaealiste laste huvide — nii isiklike kui ka varaliste — kaitse lasub vanemail, kes on laste esindajaiks kohtus ja muudes asutistes (APEK § 43) ja tunnustatakse seaduse järgi oma laste eestkostjaiks

ja hooldajaiks, mille tõttu nad ei vaja ka erilist määramist eestkoste- ja hooldusorganite poolt (APEK § 71).

Vanemate kokkuleppel laste kuuluvuse kohta sellesse või teise usundisse ei ole mingisugust juriidilist tähtsust (APEK § 37).

Ülaltähendatud vanemate isiklikud õigused ja kohustused abielus sündinud laste suhtes teostatakse mõlema vanema poolt ühiselt; neidsamu õigusi ja kohustusi lapse suhtes, kelle ema ei ole registreeritud abielus, teostab ema. Seesugune vallasema (s. o. mitte abielus olev ema) võib omal soovil paigutada oma lapse lastekasvatusasutisse üleskasvatamiseks täielikult riigi kulul, säilitades endale õiguse oma last igal ajal lastekasvatusasutisest tagasi võtta, et teda ise üles kasvatada (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 8. juulist 1944. a. § 4).

2. **Varalised vahekorrad vanemate ja laste vahel.** Vanemad on kohustatud andma ülalpidamist oma alaealistele, s. o. alla 18-aastastele lastele, samuti ka puudustkannatavaile töövõimetuile lastele (APEK § 42). Vanemate õiguste kaotamine ei vabasta vanemaid laste ülalpidamise kohusest (APEK § 51). Võrdsel määral on ka lapsed kohustatud andma ülalpidamist oma puudustkannatavaile töövõimetuile vanemaile (APEK § 49).

Lapse ülalpidamise kohustus lasub ka emal, kes ei ole registreeritud abielus; kui selline ema saab oma enne 8. juulit 1944. a. (s. o. kuni NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 8. juuli 1944. a. seaduse väljaandmiseni) sündinud lapse isalt alimente, siis säilitab ta alimentide saamise õiguse lapse täisealisuseni. Kui 1944. a. enne 8. juuli 1944. a. seadluse väljaandmist sündinud lapse ema ei saa alimente, siis on tal õigus saada selle seadlusega sätitud riiklikku abiraha, mida saavad kõik vallasemad (s. o. kes ei ole abielus) oma laste ülalpidamiseks ja kasvatamiseks, kes on sündinud pärast NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 8. juuli 1944. a. seadluse väljaandmist. Vallasema abiellumine ei võta temalt õigust riiklikule abirahale.

Riiklik abiraha on määratud järgmistes suurustes: 100 rubla kuus ühe lapse pealt, 150 rubla — kahe lapse pealt ja 200 rubla — kolme või enam lapse pealt. Riiklikku abiraha vallasemadele makstakse kuni lapse 12-aastaseks saamiseni. Vallasemadele, kellel on kolm või enam last, makstakse riiklikku abiraha täiendavalt lasterikkuse abirahale (selle kohta vt. käesoleva peatüki § 7).

Võõrasisa ja võõrasema on kohustatud ülal pidama oma alaealisi ja puudustkannatavaid võõraspoegi ja võõrastütreid. Siiski see kohustus tekib võõrasisale ja võõrasemale ainult sel korral, kui nende laste vanemad on surnud või kui vanemail ei ole küllaldasi ainelisi võimalusi. Peale selle nõutakse, et võõraspojad või võõras-

tütred peavad olema võõrasisa või võõrasema ülalpidamisel ja kasvatusel enne isa või ema surma või enne seda, kui kohus tunnustas vanemail küllaldaste aineliste võimaluste puudumist. Teiselt poolt on võõraspojad ja võõrastütred samuti kohustatud andma ülalpidamist oma puudustkannatavale töövõimetule võõrasisale ja võõrasemale, kuid ainult sel tingimusel, kui nad olid võõrasisa või võõrasema ülalpidamisel vähemalt 10 aastat (APEK § 42[1]).

Kuna lapsendatuid (lapsendamise kohta vt. käesoleva peatüki § 8) võrrutatakse abielus sündinud lastega (APEK § 64), lasub lapsendajail, samuti kui vanemail, kohustus alaealisi või puudustkannatavaid töövõimetuid lapsendatuid ülal pidada ja vastupidi lapsendatuil lasub kohustus oma lapsendajaid ülal pidada. Siiski selle tõttu, et lapsendamine on võimalik ka lapsendatu vanemate olemasolul, tekib küsimus lapsendatu õiguse kohta nõuda üheaegselt alimente nii lapsendajailt kui ka vanemailt.

Mõne liiduvabariigi (Vene NFSV, Turkmeeni NSV, Uzbeki NSV ja Armeenia NSV) seadusandlus ei sisalda juhatusi selle kohta, et lapsendamise tõttu lõpevad varalised suhted lapsendatute ja nende vanemate vahel. Selle tõttu tuleb tunnustada, et lapsendatul on õigus esitada alimentide nõuet nii lapsendajate kui ka oma vanemate vastu. Siiski lähtub kohtupraktika sel korral seisukohalt, et vanemate kohustus tekib ainult siis, kui on kindlaks tehtud, et lapsendajad ei või lapsendatule anda vajalikku ülalpidamist (NSVL Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus nr. 128, 1940. a.).

Teiste liiduvabariikide (Ukraina NSV, Valge-Vene NSV, Azerbaidžani NSV ja Gruusia NSV) seadusandluse järgi lõpetab lapsendamine varalised vahekorrad lapsendatu ja tema vanemate vahel, mille tõttu lapsendamise hetkest arvates lõpeb ka vanemate kohustus ülal pidada oma lapsi, kes on teise isiku poolt lapsendatud. Analoogiliselt tuleb lahendada ka küsimus lapsendajate ja lapsendatu vanemate õiguse kohta nõuda temalt alimente.

Isikud, kes on võtnud enda juurde võõraid lapsi kasulastena alatiseks kasvatamiseks (ilma vormilise lapsendamiseta), on samuti kohustatud lastele ülalpidamist andma, kuid ainult neil juhtudel, kui nende laste vanemad on surnud või kui vanemail ei ole küllaldasi ainelisi võimalusi nende laste ülalpidamiseks. Alimentide maksmise kohustus ei laiene eestkostjaile ja hooldajaile, samuti ka isikuile, kes on lapse võtnud kasvatamiseks patronaadilepingu alusel (vt. selle peatüki § 9).

Alimentide maksmine vanemaile (võõrasisale, võõrasemale, lapsendajaile) pannakse kõikide täisealiste töövõimeliste laste (võõras-

poegade, võõrastütarde, lapsendatute) peale võrdseis osades, välja arvatud need juhud, kus kohus, silmas pidades kohustatud isikute erinevat varalist seisundit või mõne äraolekut neist või lõpuks mingeid muid kaaluvaid põhjusi, tunnustab tarvilikuks sättida alimentidemaksu teistsugust määra kõigile kohustatud isikuile (APEK § 52). Alimentide suuruse määrab kohus, võtnud arvesse igal üksikul juhul poolte varalise seisundi ja muud konkreetsed asjaolud.

3. **Laste ülalpidamiseks sissenõutavate alimentide suurus.** NSVL KTK ja RKN määrusega 27. juunist 1936. a. (LSKK 1936. a. nr. 34, art. 309) on sätitud, et laste ülalpidamiseks alimentide väljamõistmisel peab kohus alimentide suuruse määrama mitte teatud kindlas summas (näiteks 500 rubla või 600 rubla), vaid selle vanema, kes alimente peab maksma, töötasu teatud osas. See osa on täpselt tähendatud nimetatud määruse § 29, kus selle osa suurus on tehtud sõltuvaks laste arvust, kelle kasuks on alimendid välja mõistetud. Nii võrdub see osa ülalpidamise sissenõudmisel ühele lapsele — ¼ kostja töötasust, kahele lapsele — $^1/_3$ sellest ja kolmele või enamale lapsele — poolega kostja töötasust.

Töölise või teenistuja töötasule sissenõudmise pööramisel mõistetakse töötasu all mitte ainult võlgniku kuupalgamäära, vaid ka kõiki teisi püsiva iseloomuga tasuliike töölepingu alusel (tükitöötasu, kohakaaslustasu jne.). NSVL Ülemkohtu pleenumi määruse kohaselt 22. jaanuarist 1942. a. toimub alimentide makseteks töötasu osa kinnipidamine sellest summast, mis kostjale kuulub pärast töötasust kõigi sellele langevate maksude mahaarvamist. Samas korras toimub alimentide sissenõudmise pööramine abirahadele ja pensionidele sotsiaalhoolekande ja sotsiaalkindlustuse alal, personaalpensionidele jms. (TsPK § 289 märkus 2).

Isikute suhtes, kes ei saa tööpalka (ei tööta töölepingu alusel), nagu näiteks kirjanikud, kunstnikud jms., määratakse teenistuse kuusumma, millest alimendid tuleb kinni pidada, $^1/_{12}$ osa suuruses nende aastatulust, mis on määratud tulumaksuga maksustamisel või kindlaks tehtud kohtu poolt.

Alimentide väljamõistmisel kolhoosnikelt toimub arvutamine samade normide alusel, mis ülalpool tähendatud ($^1/_4$, $^1/_3$, $^1/_2$), kuid tööpäevades. Kui ema-kolhoosnik, kes lapse ülalpidamiseks saab alimente, töötab selle isaga ühes kolhoosis, siis kannab kolhoosi juhatus tööpäevade arvutamisel kostja poolt väljatöötatud tööpäevade vastava osa otseselt ema arvele. Kui aga ema töötab teises kolhoosis, siis toimub isa poolt väljatöötatud tööpäevade vastava osa ülekandmine lapse ema nimele tööpäevade lõplikul arvestamisel kolhoosi juhatuse poolt, kus isa töötab (APEK § 51-a). Kui kolhoosnikul, kes

on kohustatud alimente maksma, on peale teenistuse tööpäevades kolhoosis veel lisateenistus teenimisest väljas hooajatöödel, käsitööst jne., siis toimub alimentide sissenõudmine ka nendest lisateenistustasudest; alimentide suurus nendest teenistustasudest arvutatakse samas korras nagu isikuilt, kes ei saa palka (NSVL Kohtu RK ringkiri nr. 3, 1936. a.).

Isikud, kes elavad oma majandi või käsitöö tuludest (üksiktalupojad, mittekoopereerunud kodutööndajad ja teised), maksavad alimente kindlas summas, lähtudes oma aastase üldtulu $^1/_{12}$ osast (NSVL Kohtu RK ringkiri nr. 3 1936. a.).

Alimentide sissenõudmine kostjalt tema Punaarmees ja Sõjamerelaevastikus kutsealusena olemise ajal, haiguse ajal, kui kostja ei saa abiraha ajutise töövõimetuse tõttu, vahi all viibimise ajal ja samuti ka muudel juhtudel, kui kostja ei tööta, võib toimuda ainult sel tingimusel, kui kostja omab vara, millele seaduse järgi võib sissenõudmist pöörata. Sel korral arvutatakse sissenõudmisele kuuluvate alimentide suurus mitte osana töötasust, mida kostja on saanud enne töötamise katkenemist ülaltoodud põhjustel, vaid kohtu poolt igal üksikul juhul sõltuvalt kostja majanduslikust seisundist määratava kindla rahasumma näol (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 15. novembrist 1939. a.).

Toimunud abielulahutuse korral peab lahutusotsuse teinud kohus määrama, kumma vanema juurde ja kes lastest jääb ja seoses sellega — samuti, kes vanemaist ja millisel määral kannab laste ülalpidamise kulud (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 8. juulist 1944. a. § 26 p. a).

Alimentide sissenõudmisel ühelt kostjalt mitme ema laste kasuks mõistetakse alimendid välja sätitud normide ($^1/_4$, $^1/_3$, $^1/_2$) alusel olenevalt laste üldisest arvust. Sel viisil saadud summa jagatakse laste vahel võrdseis osades. Igal juhul ei või alimentide suurus, olenemata laste arvust, ületada 50% kostja töötasust. Kui aga ühele võlgnikule esitatakse mitu täitelehte alimentide sissenõudmise kohta, mille üldsumma ületab 50% tema töötasust, siis peetakse kinni ainult 50% tema töötasust ja sissenõutud summa jagatakse kõikide laste vahel võrdseis osades (vt. 29. septembri 1939. a. Juhend kohtuotsuste täitmise korra kohta § 91).

Ülaltoodud alimentide suuruse määramise ja nende sissenõudmise korda rakendatakse ka alimentide sissenõudmisel võõrasisalt ja võõrasemalt võõraspoja või võõrastütre kasuks, samuti ka lapsendajalt lapsendatu kasuks.

4. **Varalised vahekorrad teiste sugulaste vahel.** Varalised vahekorrad tekivad mitte ainult vanemate ja laste vahel (samuti ka

võõrasisa ja võõrasema, ühelt poolt, ja võõraspoja ja võõrastütre vahel, teiselt poolt, lapsendaja ja lapsendatu vahel), vaid ka vanaisa ja vanaema, ühelt poolt, ja lastelaste vahel, teiselt poolt, ja samuti vendade ja õdede vahel.

APEK-i § 55 kohaselt on puudustkannatavail alaealistel või töövõimetuil lastelastel õigus saada ülalpidamist küllaldasi ainelisi võimalusi omavalt vanaisalt või vanaemalt, kui lapselapsed ei või ülalpidamist saada oma vanemailt (vanemate surma tõttu või neil aineliste võimaluste puudumise tõttu, nende töövõimetuse tõttu jms.).

Küsimuse selle kohta, kellelt, s. o. milliselt vanaisalt või vanaemalt (lapse isa või ema joones) tuleb sisse nõuda ülalpidamist lastelastele, otsustab kohus olenevalt iga antud asja konkreetseist asjaoludest (vanaisa või vanaema elukoht, nende materiaalne seisund ja muud). Seepärast on võimalik hagi esitamine vanaisa ja vanaema vastu, sealjuures — nii lapse isa kui ka ema joones, s. o. ühteaegu nelja kostja vastu ja kohtu äranägemisest oleneb, kas panna alimentide maksmise kohustus kõikide peale, mõnede peale või ainult ühe peale neist neljast kostjast (Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi seletus 5. märtsist 1928. a. — „Vene NFSV Ülemkohtu seletuste kogu", 1935, lk. 135).

Töövõimetul ja puudustkannataval vanaisal ja vanaemal on samuti õigus saada ülalpidamist oma lastelastelt, kel on küllaldasi ainelisi võimalusi, kui nad ei või saada ülalpidamist üksteiselt või oma lastelt, s. o. oma lastelaste vanemailt (APEK § 55).

Puudustkannatavail alaealistel vendadel ja õdedel on õigus saada ülalpidamist oma vendadelt ja õdedelt, kellel on küllaldasi ainelisi võimalusi, neil juhtudel, kui puudustkannatavail vendadel ja õdedel ei ole võimalik saada ülalpidamist oma vanemailt: kas vanemate puudumisel või nende maksuvõimetuse tõttu (APEK § 54).

Alimentide sissenõudmisel vanaisalt ja vanaemalt lastelaste kasuks ja vastupidi lastelastelt vanaisa ja vanaema kasuks ja samuti alimentide sissenõudmisel vendadelt ja õdedelt nende vendade ja õdede kasuks määrab kohus alimentide suuruse kindlas rahasummas, arvestanud poolte materiaalset seisundit.

§ 7. Riigi hoolitsemine ema ja lapse eest.

1. **Abortide keeld.** Abortide kahjulikkuse tõttu naisisiku organismile on NSVL KTK ja RKN määrusega 27. juunist 1936. a. (LSKK 1936. a. nr. 34, art. 309) aborditegemine keelatud. See on lubatud erandlikult neil juhtudel, kui raseduse edasikestmine on raseda naisisiku elule hädaohtlik või ähvardab raske keharikkega, samuti ka

vanemail raskete, pärandatavate haigustuste olemasolul, kusjuures aborditegemine tähendatud juhtudel on võimaldatud ainult haiglates ja sünnitusmajades. Aborditegemine tähendatud tingimusi rikkudes ja samuti naisisiku sundimine aborditegemisele on KrK § 140, 140-a ja 140-b kohaselt karistatavad kriminaalkuriteod.

2. **Riigi hoolitsemine raseda naisisiku ja sünnitaja eest.** Keelanud üldreeglina aborditegemise, avaldab riik samaaegselt maksimaalset hoolitsust raseda naisisiku ja sünnitaja eest rasedus- ja sünnituspuhkuste sättimise (35 kalendripäeva enne sünnitust ja 42 kalendripäeva pärast sünnitust), rasedate naisisikute, alates 4 rasedusekuust, ületunnitöödest ja rinnalapsi omavate emade lapse toitmise perioodiks öötöödest vabastamise, vastsündinud lapse pealt ühekordse abiraha andmise, laste konsultatsioonide, lastesõimede, lasteaedade, asutiste ja ettevõtete juures ema- ja lastetubade võrgu organiseerimise ja püsiva laiendamise teel jne.

Tuleb eriti märkida, et Suure Isamaasõja ajal riigi kogu materiaalsete ressursside maksimaalsele pingutusele vaatamata on NSVL KTK ja RKN määrusega 27. juunist 1936. a. läbiviidud põhimised abinõud rasedate naisisikute ja sünnitajate seisundi parandamiseks, emade- ja lastekaitseks ja muud tunduvalt laiendatud; erilisi rasedus- ja sünnituspuhkusi ja mitut liiki materiaalset abistamist suurendati tunduvalt NSVL Ülemnõukogu seadlusega 8. juulist 1944. a.

3. **Riigi hoolitsus ema ja lapse eest.** NSVL KTK ja RKN määrusega 27. juunist 1936. a. on sätitud riiklik abiraha lasterikastele emadele, kellel on 6 last, seitsmenda ja iga järgmise lapse sündimise korral. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 8. juulist 1944. a. on riiklik abiraha lasterikastele emadele suurendatud ja selle kohaldamine tunduvalt laiendatud: riiklikku abiraha saavad nüüd emad, kellel on kaks last, kolmanda ja iga järgmise lapse sündimisel. Seda abiraha antakse ühekordse rahasumma ja igakuuliste väljamaksete näol, alates lapse teisest eluaastast tema viieaastaseks saamiseni.

Erilist abiraha saavad vallasemad (kes ei ole abielus), millest juba ülalpool on mainitud (vt. § 6 p. 2). Emale ja lapsele materiaalse abi andmise kõrval tõstab 8. juuli 1944. a. seadlus emaduse väärikust ja au ennenägematule kõrgusele aunime „Sangar-ema" sisseseadmise ja ordeni „Ema au" ja medali „Emamedal" asutamise teel.

§ 8. Lapsendamine.

1. **Lapsendamise mõiste.** Lapsendamise all mõistetakse seesugust juriidilist akti, mille alusel kahe võõra isiku (lapsendaja ja

lapsendatu) vahel tekivad õiguslikud (nii isiklikud kui ka varalised) vahekorrad, mis on vanemate ja laste vahel (APEK § 64).

Kõige sagedamini lapsendatakse praktikas lapsi, kel ei ole vanemaid. Siiski lubab nõukogude perekonnaõigus ka selliste laste lapsendamist, kellel on vanemad (APEK § 61). On loomulik, et Suure Isamaasõja tingimustes, aga ka ajal peale sõda on lapsendamisel eriline tähtsus. Seepärast on Vene NFSV RKN poolt 8. aprillil 1943. a. kinnitatud Vene NFSV Hariduse RK, Vene NFSV Tervishoiu RK ja Vene NFSV Kohtu RK eriline juhend vanemateta jäänud laste patroneerimise, eestkoste ja lapsendamise kohta (VMKK 1943. a. nr. 3, art. 24).

Lapsendada on lubatud ainult lapseealisi ja alaealisi ja ainult lapsendatavate huvides (APEK § 57).

2. **Lapsendamise kord.** Lapsendamine toimub lapsendaja palvel töörahva saadikute nõukogude rajooni või linnatäitevkomitee otsusega lapsendatava elukoha järgi.

Lapsendamiseks nõutakse: esiteks lapsendaja avaldust lapsendamise kohta ja, kui lapsendaja on abielus, siis ka teise abikaasa avaldus nõusoleku kohta lapsendamiseks (APEK § 62); teiseks lapsendatava vanemate või eestkostjate (hooldajate) nõusolek lapsendamiseks (APEK § 61); kolmandaks nõutakse lapsendatavalt, kes on üle 10 aasta vana, nõusolekut lapsendamiseks. Tuleb märkida, et lapsendatava vanemate nõusolek ei ole nõutav, kui vanemad on kohtulikult kaotanud vanemlikud õigused või on ise psüühiliselt haigetena eestkoste all (Vene NFSV Hariduse RK ringkiri nr. 20/102, 1934. a.).

Vanemateta jäänud lapse lapsendamisel tuleb esitada dokumendid mõlema vanema surma kohta või tunnistus nende seatud korras surnuks tunnustamise kohta (Vene NFSV RKN poolt 8. aprillil 1943. a. kinnitatud juhendi § 16).

Lapsendajaiks ei või olla isikud, kes on kaotanud õiguse olla eestkostjateks (APEK § 58). (Isikute kohta, kes on kaotanud õiguse olla eestkostjateks, vt. 4. peatükk § 6.)

Lapsendamine tuleb registreerida perekonnaseisuaktide registreerimise kohaliku organi juures.

Kui lapsendamine ei ole vormistatud lapsendaja-sõjaväelase eluajal, siis võib tuvastada lapsendamise fakti pärast lapsendaja surma kohtu teel (NSVL Ülemkohtu pleenumi määrus 27. oktoobrist 1931. a.).

3. **Lapsendamise tühistamine.** Kui lapsendamine on teostatud lapsendatu vanemate nõusolekuta, ehkki nõusoleku saamine oli kohuslik, siis võivad eestkoste- ja hooldusorganid vanemate palvel lapsendamist tühistada. Siiski on tühistamine lubatud ainult sel

korral, kui lapse tagasiandmine vanemaile on kooskõlas lapse huvidega (APEK § 65).

Lapsendamise tühistamine kohtu korras võib toimuda iga isiku või asutise hagi alusel, kui ainult seda tühistamist nõuavad lapsendatud lapse huvid (APEK § 66). Seejuures teeb kohus lapsendamise tühistamise korral ühteaegu määruse lapse äravõtmise kohta lapsendajalt ja üleandmise kohta eestkoste- ja hooldusorganite hooldamisele ja peale selle võib kohus lapsele välja mõista ülalpidamise endiselt lapsendajalt (APEK § 67).

Üle 10-aastase alaealise lapsendamise tühistamiseks on nõutav tema isiklik nõusolek (APEK § 65).

4. **Vastastikused õiguslikud vahekorrad lapsendajate ja lapsendatute vahel.** APEK § 64 üldmõtte kohaselt tekivad lapsendatu (ja tema järeltulijate) ja lapsendaja ja vastavalt — lapsendaja ja lapsendatu (ja tema järeltulijate) vahel lapsendamise akti alusel needsamad isiklikud ja varalised vahekorrad, mis tekivad vanemate ja laste (ja nende järeltulijate) vahel ühelt poolt ja laste (ja nende järeltulijate) ja vanemate vahel teiselt poolt.

Lapsendaja ja lapsendatu vaheliste isiklike vahekordade alal tuleb eriti märkida, et NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluse kohaselt 8. septembrist 1943. a. („Ülemnõukogu Teataja", 1943, nr. 34) võib lapsendatavale anda lapsendaja palvel lapsendaja perekonnanime ja isanime viimase eesnime järgi. Peale selle võib lapsendajat tema soovil sisse kanda sünniregistrisse lapsendatu vanemana. Kui aga lapsendatav on 10-aastaseks saanud, siis lubatakse temale lapsendaja perekonnanimi ja isanimeks viimase eesnimi anda, samuti ka lapsendajat vanemana sisse kanda ainult lapsendatava nõusolekul (APEK § 60).

Mis puutub lapsendamise akti alusel tekkivate lapsendaja ja lapsendatu (ja tema järeltulijate) vahelistesse varalistesse vahekordadesse, siis seoses ülaltooduga tuleb tunnustada, et nende vahel tekivad vastastikused alimentide kohustused ja nimelt: lapsendaja on kohustatud, muidugi seadusega sätitud üldtingimuste olemasolul, maksma lapsendatule (ja tema järeltulijaile) alimente ja vastupidi: lapsendatu (ja tema järeltulijad) on kohustatud lapsendajale alimente maksma (vt. selle kohta üksikasjalisemalt § 6 p. 2). Samuti tuleb lapsendatu ja tema järeltulijate kui lapsendaja pärijate peale vaadata.

Kuna APEK § 64 otsese juhatuse kohaselt tekivad õigussuhted vaid lapsendatu ja tema järeltulijate ja lapsendaja vahel, lapsendaja järeltulijaid aga ei ole mainitud, siis lapsendatu (ja tema järeltulijad) ei ole kohustatud maksma alimente näiteks lapsendaja las-

tele, keda ka isiklikes vahekordades ei või vaadelda tema vendade ja õdedena. Vastavalt sellele ei ole ka lapsendaja lapsed kohustatud maksma lapsendatule alimente näiteks lapsendaja surma korral. Samadele järeldustele tuleb jõuda ka pärimise küsimuse lahendamisel.

§ 9. Patronaat.

1. **Patronaadi mõiste.** Patronaat on väga lähedane oma üldeesmärkide kohaselt lapsendamisele, kuid ta ei loo neid õiguslikke tagajärgi, mis lapsendamise akt tekitab ja mis on ülalpool § 8 esitatud. Patronaadi all mõistetakse vanemateta jäänud või oma vanematega sidemed kaotanud lapseealise lapse kasvatamiseks võtmist töötajate perekonda.

Patronaat, mille eesmärgiks on tagada üksildasele lapsele võimalust normaalset kasvatust saada töötajate perekonna oludes, on üheks võitlusvormiks laste kodutuse ja järelevalvetusega. On täiesti arusaadav, et selle tõttu on patronaadil lapsendamise kõrval Suure Isamaasõja tingimustes ja ajal peale sõda erakordselt suur tähtsus. Seda patronaadi tähtsust on eriti märkinud NSVL RKN määrus 23. maist 1942. a. (LMKK 1942. a. nr. 2, art. 26), osutades vajadusele laialt arendada patroneerimist. Patroneerimisega seoses olevad küsimused on üksikasjaliselt reglamenteeritud juba mainitud Vene NFSV Hariduse RK, Tervishoiu RK ja Kohtu RK juhendis vanemateta jäänud laste patroneerimise, eestkoste ja lapsendamise kohta, mis on kinnitatud Vene NFSV RKN poolt 8. aprillil 1943. a.

2. **Patronaadile andmise kord.** Patroneerimise aluseks on kirjalik leping, mis sõlmitakse linnades ja töölisasulais kohalike tervishoiuorganite (5-kuuliste kuni 4-aastaste laste üleandmisel) või rahvaharidusorganite poolt (4-aastaste kuni 14-aastaste laste üleandmisel) isikuga, kes lapse kasvatamiseks võtab.[1] Maakohtades sõlmitakse see leping sama isikuga kolhooside ühiskondliku vastastikuse abiandmise kassa juhatuse poolt järgneva registreerimisega külanõukogus. Lepingus märgitakse poolte vastastikused kohustused.

Lapse kasvatamiseks võtnud isik saab organilt, kellega ta patroneerimise lepingu sõlmis, igakuulist materiaalset abiraha lapse ülalpidamiseks. Lapsi patroneerimiseks võtta võivad tööliste, teenistu-

[1] ENSV kohta vt. ENSV RKN 15. aug. 1945. a. määrus nr. 748 „Töötajate perekondadesse vaeslaste, väikelastekodude ja lastekodude kasvandike kasvatada andmise juhend" — ENSV T 1945, 32, 507 või APEK 1946, lk. 49 jj. (Toimetaja.)

jate ja kolhoosnike perekonnad, kusjuures patroneerimine tekib vaid vabatahtlikkuse alusel.

Vastavalt ülalpool mainitud Vene NFSV RKN 8. aprilli 1943. a. juhendi § 11 võib patroneerimiselepingut enne tähtaega tühistada: a) kui lapse kasvatamiseks võtnud isik rikub oma lepingulisi kohustusi, b) kui lapse kasvatamiseks võtnud isiku perekondlik-eluolustikulistes tingimustes toimuvad lapsele ebasoodsad muudatused ja c) kui lepingu tühistamist nõuavad leidunud või teadmata äraolekust ilmunud vanemad või lapse lähimad sugulased.

Lapse patroneerimiseks võtnud isikut võrrutatakse tema õigusliku seisundi järgi eestkostjaga ja ta on seetõttu kohustatud hoolitsema patroneeritava kasvatuse ja ülalpidamise eest vastavalt seaduse poolt eestkostjale esitatavaile nõudeile. Selle tõttu ei või isik, kellel ei ole APEK § 77 kohaselt õigust olla eestkostjaks, saada last kasvatamiseks ka patroneerimise korras.

KUUES JAGU.

PÄRIMISÕIGUS.

35. peatükk.

Pärimisõigus.

§ 1. Pärimisõiguse põhimõisted. § 2. Pärandi avanemine. § 3 Seadusjärgne pärimine. § 4. Testamendijärgne pärimine. § 5. Pärandi hoiu abinõud. § 6. Pärandi vastuvõtmine ja pärandist loobumine. § 7. Pärijate vastutus pärandil lasuvate võlgade eest. § 8. Vaibevara. § 9. Tunnistuste väljaandmine, mis tõendavad õigusi pärandile. § 10. Erilised eeskirjad surmapuhuste korralduste kohta hoiukassadesse ja krediitasutistesse antud hoiuste suhtes. § 11. Pärimise erinevused kolhoosipere ja üksiktalupoja pere suhtes.

§ 1. Pärimisõiguse põhimõisted.

1. **Stalinliku konstitutsiooni sätted isikliku omandi pärimisõiguse kohta.** Stalinliku konstitutsiooni § 10 kohaselt kaitseb seadus kodanike isikliku omandi pärimise õigust.

Sotsialistlik pärimisõigus erineb põhimõtteliselt iga ekspluateerimisele rajatud ühiskonna pärimisõigusest. Ekspluateerimisele rajatud ühiskonnas on pärimisõiguse põhimiseks ülesandeks kaitsta kapitalistlikku eraomandit surnu vara üleminekul tema õigusjärglastele.

Kodanliku pärimisõiguse ekspluateerivale iseloomule viitas Marx I Internatsionaali Üldnõukogu esitises Baseli kongressil: „Pärimisõigusel on sotsiaalne tähendus ainult niivõrd, kuivõrd ta jätab pärijale selle võimu, mida kadunu omas eluajal ja nimelt võimu enese omandi abil omastada võõra töö saadusi.“[1]

Täiesti teised eesmärgid on sotsialistlikul pärimisõigusel. NSV

[1] Маркс и Энгельс, Доклад Генерального Совета о праве наследования, Соч., XIII k., I j., lk. 336.

Liidus allub seaduse kaitsele isikliku omandi pärimisõigus, s. o. sellise omandi, mis ei või olla võõra töö ekspluateerimise vahendiks. Iga NSV Liidu kodanik võib olla kindel, et temale kuuluv vara läheb üle pärast tema surma ta lähemaile perekonnaliikmeile või neile riiklikele või ühiskondlikele organisatsioonidele, kellele ta soovib seda anda. Sel teel aitab sotsialistlik pärimisõigus kaasa töötajate isikliku omandi kaitsele, töötootlikkuse tõusule ja nõukogude perekonna kindlustamisele kui ka sidemete kõvendamisele, mis ühendavad NSV Liidu kodanikku sotsialistliku ühiskonnaga.

2. **Pärimise ja pärivusliku õigusjärgluse mõiste.** Pärimise all mõistetakse ühe isiku vara üleminekut pärast ta surma teisele isikule või teistele isikutele.

Isikut, kelle vara läheb üle teisele isikule, nimetatakse pärandajaks. Isikut, kellele see vara üle läheb, nimetatakse pärijaks. Pärast surma üleminev vara on pärand ehk päranditomp.

Pärandi koosseisu moodustavad nii pärandajale kuulunud varalised õigused (aktiva) kui ka tema kohustused (passiva). Pärimise teel ei lähe üle puht-isiklikud õigused ja kohustused (näiteks vanemate õigus laste kasvatamiseks). Samuti ei lähe pärimise korras üle need varalised õigused ja kohustused, mis on lahutamatult seotud pärandaja isikuga, nagu näiteks õigused ja kohustused töölepingust, volituslepingust ja muud. Siiski lähevad surnu poolt tema eluajal seoses nende lepingute täitmisega juba soetatud varalised õigused pärimise teel üle, nagu näiteks töölise õigus saada kätte temale kuuluv töötasu, voliniku õigus saada kätte kokkulepitud tasu ja ülesande teostamisel kantud kulutuste korvus (TsK § 256).

Pärivuslik õigusjärgsus. Vara, mis läheb surnult tema õigusjärglasele (pärijale), läheb üle tervikuna. See tähendab, et üksikute pärandi koosseisu kuuluvate asjade, nõudeõiguste ja kohustuste üleminekuks ei nõuta tegude sooritamist, mis on määratud nende asjade, nõudeõiguste või kohustuste üleandmiseks (näiteks asja faktilist üleandmist, nõude loovutamise teostamist, võla ülekandmist).

Pärandi üleminekut ühes tervikus nimetatakse üldiseks ehk universaalseks õigusjärgluseks.

Kui surnult läheb vara üle mitte ühele, vaid mitmele pärijale, siis sel juhul igaüks neist astub igasse pärandajast järelejäänud varanduslikku vahekorda, kuid ainult teatud osas ($^1/_2$, $^1/_3$ jne.).

Seepärast, kui pärandajast jäi maha vara, mis koosneb sularahast, nõudeõigustest (aktiva) ja võlgadest (passiva), siis õigusjärglasele (pärijale) läheb üle mitte ainult pärandaja aktiva, vaid ka

passiva. Kui aga pärijaid on kaks, kolm või enam, siis igaühele neist läheb aktiva ja passiva üle vastavas osas.

Universaalsest õigusjärglusest tuleb eristada *üksikut* või *singulaarset* õigusjärglust. Erinevalt universaalsest õigusjärglasest ei ole singulaarne õigusjärglane õigusjärglaseks ei pärandaja kogu vara (aktiva ja passiva) ega ka pärandvara üksikute osade suhtes. Singulaarne õigusjärglane saab pärandvarast ainult osa aktivat — mingisuguse üksiku õiguse. Singulaarseks õigusjärglaseks on legataar (vt. selle peatüki § 4).

3. **Pärimise liigid.** Nõukogude seadusandlus tunneb kaht alust, mille põhjal tekib ühe isiku vara üleminek teisele pärimise korras: 1) seadus ja 2) testament (TsK § 416).

Seadusjärgsel pärimisel läheb vara üle isikuile, kes seaduses endas on tähendatud pärijaina.

Testamendijärgsel pärimisel läheb vara üle isikuile, keda pärandaja märkis pärijaina erilises dokumendis, mida nimetatakse testamendiks (testamendi kohta vt. selle peatüki § 4).

TsK § 419 määrab, et pärimine seaduse järgi leiab aset kõigil juhtudel, kui ja kuivõrd seda pole muudetud testamendiga. See tähendab, et seadusjärgne pärimine esineb: 1) kui pärandaja ei jätnud üldse mingit testamenti; 2) kuigi jättis, siis testeeris ainult osa varast, viimasel juhul see osa varast, mis on jäänud väljapoole testamendi korraldusi, läheb üle seadusjärgseile pärijaile; 3) kui testamendijärgne pärija sureb enne pärandajat; 4) kui testamendijärgne pärija ei soovi pärandit vastu võtta; 5) kui testament tunnistatakse kehtetuks.

§ 2. Pärandi avanemine.

1. **Pärandi avanemise mõiste ja juriidiline tähendus.** *Pärandi avanemise all mõistetakse selliste juriidiliste faktide saabumist, mis tingivad pärimisõiguste tekkimist.*

Sellisteks juriidilisteks faktideks, mis toovad kaasa pärandi avanemise, on:

1) *pärandaja surm ja*

2) *teadmata kadunud äraolija isiku surnukstunnustamine.*

Suur juriidiline tähtsus on pärandi avanemise ajal ja kohal. Pärandi avanemise momendil määratakse kindlaks pärijate koosseis. Pärijaiks võivad olla ainult isikud, kes on elus pärandaja surma momendil. Erandlikult annab seadus pärimisõiguse lastele, kes pole

veel sündinud pärandi avanemise ajaks, kuid kes on juba eostatud. Kuid laps, kes on eostatud enne pärandaja surma, saab pärida ainult siis, kui ta sünnib elusana (TsK § 418 märkus).

Pärandi avanemise koha järgi võetakse tarvitusele abinõud pärandvara hoiuks, antakse välja tunnistused pärimisõiguse kohta jne.

2. **Pärandi avanemise aeg.** Pärandi avanemise ajaks arvatakse pärandaja surmapäev.

Surma fakti tõenduseks on väljavõte perekonnaseisuaktide registreerimise raamatust.

Kui pärandaja on teadmata kadunud äraolijana surnuks tunnustatud, arvatakse pärandi avanemise ajaks (vastavalt TsK § 12) notariaalorgani poolt vastava tunnistuse väljaandmise kuupäev või antud isiku surnukstunnustamiseks tehtud kohtumääruse seadusjõusse astumise kuupäev.

3. **Pärandi avanemise koht.** Pärandi avanemise kohaks arvatakse pärandaja viimane alaline elukoht, s. o. koht, kus pärandaja oma teenistuse, alalise tegevuse või oma vara asupaiga tõttu alaliselt või peamiselt asus (TsK § 11). Pärandi avanemise koht ei tarvitse langeda kokku pärandaja surma kohaga, kui ta suri alalisest elukohast eemal viibides. Kui alaline elukoht on teadmata, siis arvatakse pärandi avanemise kohaks pärandvara asukoht.

§ 3. Seadusjärgne pärimine.

1. **Seadusjärgsete pärijate ring.** Isikute ring, keda kutsutakse pärimisele seaduse alusel, on määratud kindlaks Vene NFSV TsK § 418. Seadusjärgseiks pärijaiks on: 1) pärandaja otsejoones alanejad; 2) pärandaja poolt lapsendatud ja nende alanejad; 3) surnu üleelanud abikaasa; 4) töövõimetud ja varata isikud, kes tegelikult olid surnu täielikul ülalpidamisel mitte vähem kui ühe aasta kestel enne tema surma.[1]

---

[1] Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 15. augustist 1945. a. Tsiviilkoodeksi muutmise ja täiendamise kohta (vt. Eesti NSV Teataja 1945. a. nr. 29, art. 441) on rida pärimisõigust käsitavaid Tsiviilkoodeksi seadusi muudetud. Selle tõttu on oluliselt muutunud rida varemkehtinud pärimisõiguse norme ja ühes sellega vastavad, käesolevas õpperaamatus toodud teesid. Üheks tähtsamaks uudsuseks on TsK § 418 (1945. a. redaktsioonis) ettenähtud seadusjärgsete pärijate ringi laiendamine. Kui varemalt seadusjärgsete pärijate ring oli üheastmeline (lapsed ja lapsendatud, abikaasa ja töövõimetud ning varata isikud, kes olid surnu ülalpidamisel), siis nüüd on TsK § 418 (1945. a. red.) kohaselt pärijate ring kolmeastmeline. Esimese astme seadusjärgseiks pärijaiks on surnud isiku lapsed (nende

Kui loendatud isikud puuduvad, tunnistatakse pärand vaibevaraks ja see läheb üle riigile (vt. selle kohta käesoleva peatüki § 8).

2. **Seadusjärgsete pärijate üksikud liigid.** a) Otsejoones alanejad. Otsejoones alanejateks on kõigepealt lapsed. Peale laste arvab Vene NFSV TsK otsejoones alanejate pärijate hulka veel lastelapsed ja lastelastelapsed. Lastelastelapsi Vene NFSV Tsiviilkoodeks ei maini, kuid kohtupraktika tunnustab neile pärimisõiguse.[1]

TsK § 418 eeskirja otseste alanejate kohta on võtnud omaks liiduvabariikide tsiviilkoodeksite enamik.

b) Lapsendatud ja nende alanejad. Lapsendatute ja nende alanejate õigused pärimisele tulenevad üldreeglist nende veresugulastega võrdseks pidamise kohta isiklikes ja varalistes õigustes ja kohustustes (APEK § 64). Lapsendamine ei kitsenda Vene NFSV Ülemkohtu Tsiviilkassatsiooni Kolleegiumi määruse kohaselt („Советская юстиция", 1937, nr. 4) pärimisõigust lapsendatud isikuile pärast nende vanemate surma jäänud vara suhtes. Niiviisi võib lapsendatu pärida nii lapsendajalt kui ka oma vanemailt.

c) Üleelanud abikaasa. Kuna NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluse kohaselt 8. juulist 1944. a. ainult registreeritud abielu tekitab abikaasade õigusi ja kohustusi, võib pärida ka ainult registreeritud abielus olnud abikaasa.

d) Ülalpeetavad. Seadusjärgsete pärijate ringi arvamiseks peavad need isikud:

1) olema töövõimetud ja ilma iseseisvate äraelamisvahenditeta;[2]
2) olema pärandaja täielikul ülalpidamisel vähemalt ühe, pärandaja surmale eelneva aasta kestel.

Suguluse faktil pole tähendust. Sellesse pärijate gruppi võivad kuuluda ka isikud, kes ei ole pärandajaga suguluses. Ühtlasi võivad

---

hulgas ka lapsendatud), abikaasa ja töövõimetud vanemad, samuti ka teised töövõimetud, kes olid surnud isiku ülalpidamisel vähemalt üks aasta enne tema surma. Kui kõik need isikud puuduvad või nad ei võta pärandit vastu, siis kutsutakse nende asemel pärimisele surnud isiku töövõimelised vanemad (teise astme seadusjärgsed pärijad). Kui ka töövõimelised vanemad puuduvad või nad ei võta pärandit vastu, siis kutsutakse pärijaiks surnud isiku vennad ja õed (kolmanda astme seadusjärgsed pärijad). (Tõlkija märkus.)

[1] TsK § 418 (1945. a. red.) mainib seadusjärgsete pärijatena ka lastelastelapsi. (Tõlkija märkus.)

[2] TsK § 418 (1945. a. red.) ei nõua, et töövõimetud seadusjärgsed pärijad oleksid ilma iseseisvate äraelamisvahenditeta; piisab nende töövõimetusest ja sellest, et nad olid surnud isiku ülalpidamisel vähemalt üks aasta enne tema surma. (Tõlkija märkus.)

siia gruppi kuuluda ka need sugulased, keda seadus ei arva seadusjärgsete pärijate hulka, nii näiteks vanaisa ja vanaema.

3. **Seadusjärgsete pärijate kutsumise kord.** Kõik TsK § 418 tähendatud seadusjärgsed pärijad pärivad üheskoos (TsK § 420). Pärandvara jagatakse nii mitmeks osaks, kui suur on pärijate arv (peade kaupa). Lähem sugulusaste (näiteks poeg) ei kõrvalda kaugemaid astmeid (lapselaps). Seepärast, kui pärandajast jäid maha näiteks poeg, tütar, naine, kaks lapselast (viis pärijat), siis pärand jagatakse kõigi nende vahel viieks võrdseks osaks.[1]

Erandi sellest üldreeglist teeb seadus isikute suhtes, kes kuuluvad pärijate hulka ja elasid surnuga üheskoos. Nad saavad peale neile kuuluva osa surnu varast veel vara, mis koosneb tavalisest majasisustisest ja tarbeesemeist, välja arvatud toredusesemed (TsK § 421). Vene NFSV Rahanduse RK poolt 1929. aastal välja antud toredusesemete nimestik on ühenduses NSV Liidu kodanike jõukuse kiire kasvuga vananenud. Kahtluse korral, kas lugeda üks või teine objekt toredusesemete hulka, tuleb küsimus lahendada kohtu poolt.

4. **Pärimisõigusest ilmajätmine.** Kohtupraktika on tunnistanud, et tahtlik ja Kriminaalkoodeksi alusel karistatav pärandaja tapmine jätab selle tapmise teostanud pärija ilma pärimisõiguseta tapetu vara suhtes (Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määrus 7. juunist 1926. a., protokoll nr. 9). See käib ka testamendi järgi pärimise juhtude kohta. (Pärimisõigusest ilmajätmise kohta testamendiga vt. selle peatüki § 4.)

§ 4. Testamendijärgne pärimine.

1. **Testamendi mõiste.** Testament on pärandaja poolt seadusega nõutud vormis surma korraks tehtud korraldus oma varanduse kohta. Sellise korralduse teinud pärandajat nimetatakse testamenditegijaks.

Testamendi instituut taotleb anda pärandajale võimalust oma soovi kohaselt muuta mõningal määral seda pärimise korda, mis on

---

[1] TsK § 418 ja 420 (mõlemad — 1945. a. red.) kohaldavad niinimetatud esindamisõigust. Selle kohaselt juhul, kui keegi pärandaja lastest sureb enne pärandi avanemist, läheb tema pärandiosa üle tema lastele (pärandaja lastelastele), viimaste surma puhul aga — nende lastele (pärandaja lastelastelastele), kusjuures pärandaja lastelapsed ja lastelastelapsed, kes on kutsutud pärimisele, jagavad endi vahel võrdselt selle pärandiosa, mis oleks kuulunud nende surnud vanemale. (Tõlkija märkus.)

tuvastatud seaduse poolt (näiteks isa, kel on kolm poega, jätab varanduse ainult ühele neist jne.).

Testament on ühepoolne toiming. Seoses sellega peavad tema suhtes tulema kohaldamisele vastavad tehingute kohta käivad eeskirjad testamenditegija õigusvõime ja teovõime suhtes, tema tahteavalduse kehtivuse suhtes ja muud.

Testamenditegija peab testamendi tegemise momendil olema teovõimeline. Teovõime kaotamine pärast testamendi koostamist (näiteks vaimuhaigus) ei avalda mõju testamendi jõule ja vastupidi — teovõimetu poolt koostatud testament ei muutu kehtivaks, kui testamenditegija hiljem teovõimeliseks saab (näiteks psüühiliselt haige terveneb).

Et testament on ühekülgne toiming, ei nõuta selle kehtivuseks, et selles pärijaina loeteldud isikud annaksid testamendi koostamisel oma nõusoleku pärijaiks nimetamiseks. Nad võivad isegi mitte teada nende pärijaiks määramisest. Kuid neist sõltub, kas nad hiljem (pärast pärandaja surma) nõustuvad pärandit vastu võtma või mitte. (Pärandi vastuvõtmise ja pärandist loobumise kohta vt. selle peatüki § 6.)

Testamente kui akte, kus nõutakse eriti täpset testamenditegija tahte väljendamist, ei saa koostada esindajate: volinike, eestkostjate — kaudu (TsK § 425 ja Vene NFSV Kohtu RK juhend 17. novembrist 1939. a. § 55 Riiginotariaadi määrustiku rakendamise kohta).

2. **Testamendijärgsete pärijate ring.** Testamendijärgseiks pärijaiks võivad olla ainult needsamad füüsilised isikud, kes võivad olla seadusjärgseiks pärijaiks (TsK § 418), s. o. 1) otsejoones alanejad, 2) lapsendatud ja nende alanejad, 3) üleelanud abikaasa ja 4) töövõimetud ja varata isikud, kes olid surnu täielikul ülalpidamisel vähemalt ühe aasta kestel enne tema surma.[1]

Seega ei lubata määrata varandust kõrvalistele isikutele, kes ei ole pärijaiks seaduse järgi.[2] Erandiks on Valge-Vene NSV seadusandlus. Valge-Vene NSV tsiviilkoodeks lubab testida vara peale loeteldud isi-

---

[1] Ka testamendijärgsete pärijate ringi on 15. augusti 1945. a. seadlus laiendanud. TsK § 422 (1945. a. red.) kohaselt võib testamendi järgi jätta kogu oma vara või osa sellest kas ühele või mitmele TsK § 418 (1945. a. red.) nimetatud isikuist, s. o. seadusjärgseile pärijaile, samuti ka riiklikele organeile ja ühiskondlikele organisatsioonidele. Kui pole olemas TsK § 418 (1945. a. red.) tähendatud isikuid, võidakse vara pärandada testamendiga igale isikule. (Tõlkija märkus.)

[2] TsK § 422 (1945. a. red.) kohaselt võib vara pärandada teatud tingimustel (vt. tõlkija eelnev märkus) igale isikule, seega ka mitteseadusjärgsele pärijale. (Tõlkija märkus.)

kute ka testamenditegija vanemaile ja lapsendajaile, olenemata sellest, kas nad olid tema ülalpidamisel või mitte.

Peale ülaltähendatud füüsiliste isikute võib pärandaja pärandada vara: 1) riigile ja tema organeile — asutistele ja ettevõtteile, 2) partei- ja ametiühingulistele organisatsioonidele, 3) seatud korras registreeritud ühiskondlikele ja kooperatiivseile organisatsioonidele.[1] Sealjuures on testamenditegijal õigus määrata konkreetset otstarvet pärandatud vara kasutamiseks (TsK § 423).

Testamendi tegemist riigi või ühiskondlike organisatsioonide kasuks ei näe ette Ukraina NSV seadusandlus. Siiski tunnustab Ukraina NSV kohtupraktika selliseid testamente kehtivaiks.

Tsiviilkoodeks lubab testamendikorraldusi nende kooperatiivsete organisatsioonide kasuks, mis kuuluvad vastavasse kooperatiivsesse süsteemi. Kuigi kolhoosidel käesoleval ajal ei ole liidulist ühendust (varem oli selliseks ühenduseks Kolhoostsentr), siiski kuuluvad nad oma erandliku poliitilise ja majandusliku tähtsuse poolest kahtlemata nende kooperatiivsete organisatsioonide hulka, kelle kasuks on võimalik teha testamentlikke korraldusi.

3. **Testamendi sisu.** a) Vara jagamine pärijate vahel. TsK § 422 kohaselt testamenditegija, kuigi tal ei ole õigust oma vara määrata kellelegi muule kui § 418 loeteldud isikuile, võib:

1) jagada pärandvara kõigi või mõningate pärijate vahel ebavõrdsetes osades;
2) määrata kogu vara ühele või mitmele pärijale.

Näiteks võib testamenditegija, kel on kaks täisealist poega ja naine, määrata $^1/_2$ varast naisele, poegadele aga: ühele — $^3/_8$, teisele — $^1/_8$. Ta võib määrata kogu oma vara naisele ja pojad hoopis ilma jätta.

Testamenti koostades pole testamenditegija kohustatud tingimata märkima testamendis kogu talle kuuluva vara saatust. Testeerinud ühe osa, võib ta jätta ülejäänud osa väljapoole testamentlikku korraldust. See vara osa, mis jäänud testeerimata, läheb pärijaile üle seaduse alusel (TsK § 419).

Oma vara testeerides võib testamenditegija täpselt tähendada iga testeeritava eseme. Kuid ta võib, mitte tehes selliseid täpseid viiteid, piirduda kõige üldisemate väljenditega, nagu näiteks „Kogu oma vara, millest see ka minu surma päeval koosneks, jätan oma naisele". Samuti võib testamenditegija vara mitmele pärijale jättes märkida

[1] TsK § 422 (1945. a. red.) nimetab võimalike testamendijärgsete pärijatena kõige üldisemal kujul „riiklikke organeid ja ühiskondlikke organisatsioone". (Tõlkija märkus.)

ainult teatud osa (1/3, 1/4 jne.), mille ta jätab antud pärijale. Juhul, kui on vaigitud pärimisosade kohta, tuleb osad lugeda võrdseiks.

b) Asepärija nimetamine (substitutsioon). Testamenditegijal on õigus paigutada testamenti korraldust asepärija nimetamise kohta, s. o. ta võib nimetada pärijale pärija. Selline asepärija nimetamine (substitutsioon) on võimalik Tsiviilkoodeksi järgi kahel juhul: 1) kui pärijaks nimetatud isik sureb või tunnustatakse teadmata kadunud äraolijana surnuks enne pärandi avanemist; 2) kui pärijaks nimetatud isik ei võta pärandit vastu (TsK § 424).

Substitutsiooni näiteks võib olla selline testamentlik korraldus: „Pärandan 1000 rubla oma pojale Peetrile, kui ta aga sureb enne mind, siis oma tütrele Mariale."

Nii pärija kui ka asepärija määramisel võib testeerija valida ainult TsK § 418 loeteldud seadusjärgsete pärijate hulgast.[1]

Ei lubata asepärija nimetamist pärijale, kes on elanud üle pärandaja ja pärandi vastu võtnud. Vastasel korral oleks piiratud pärija õigus käsutada talle üleläinud vara.

c) Pärandist ilmajätmine. Testamenditegijal on õigus jätta testamendiga pärimisõigusest ilma üht, mitut või kõiki § 418 märgitud füüsilisi isikuid. Kui sealjuures testamenditegija ei jäta vabaksjäänud pärandiosi teistele pärijatele (füüsilistele isikutele või organisatsioonidele), siis läheb pärandvara kas täielikult või vastavas osas riigile kui vaibevara (TsK § 422, märkus 1).[2]

d) Sundosa. Üldreeglina sõltub varanduse jagamine pärijate vahel pärandaja äranägemisest. Sellest üldreeglist teeb seadus erandeid alaealiste pärijate huvides.

Testamenditegijal pole õigust seaduslikust pärimisõigusest ilma jätta neid seadusjärgseid pärijaid, kes pärandaja surma hetkeks pole veel saanud 18-aastaseks. Samuti pole lubatud säärased testamentlikud korraldused, mille tõttu on neile pärijaile jäetud testamendi alusel vähem kui kolm neljandikku sellest osast, mida nad oleksid saanud seadusjärgsel pärimisel. Selle sättega määratakse alaealiste

---

[1] TsK § 424 (1945. a. red.) lubab substitutsiooni korras seadusjärgsete pärijate puudumisel kutsuda pärimisele iga isikut. (Tõlkija märkus.)

[2] TsK § 422 uues (1945. a.) redaktsioonis on ära jäänud endise § 422 märkus 1. TsK § 433 (1945. a. red.) kohaselt juhul, kui pärandaja on ühelt või mitmelt pärijalt pärimisõiguse ära võtnud, läheb nende osa teistele seadusjärgseile pärijaile ja jagatakse nende vahel võrdseis osades; ainult sel korral, kui pärandaja võtab kõigilt pärijailt ära pärimisõiguse, tunnustatakse vara vaibevaraks ja see läheb riigi omandusse. (Tõlkija märkus.)

pärijate huvides kindlaks niinimetatud sundosa (3/4 nende osast seadusjärgsel pärimisel).[1]

Eeskirja sundosa kohta ei tunne mõningate liiduvabariikide tsiviilkoodeksid (Ukraina NSV). Siiski tunnustab Ukraina NSV kohtupraktika tühiseks testamendid, milles on tehtud korraldusi pärandvara kohta eesmärgiga kahjustada alaealisi.

e) Testamentaarne annak (legaat). TsK § 423 annab testamenditegijale õiguse määrata niinimetatud testamentaarseid annakuid ehk legaate. Seda õigust kasutades võib testamenditegija oma vara pärijaile jättes panna neile mingisuguse kohustuse täitmise teise isiku või teiste isikute kasuks. Eriti võib testamenditegija panna testamendijärgseile pärijaile kohustuse anda üle teatud asi, pidada eluaeg ülal kedagi muudest seaduslikest pärijaist või anda neile isikuile eluaegse elamisõiguse testeeritud majas (Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määrus nr. 71, 15. aprillist 1929. a.).

Testamentaarsest annakust tekkivate suhete osalisteks on: 1) testamenditegija, 2) isik, kellele on pandud testamentaarse annaku täitmine ja 3) annaku saaja (legataar).

Isikuiks, kes on kohustatud täitma testamentaarset annakut, on testamendijärgsed pärijad. Testamentaarsete annakute täitmise pealepanemine pärijaile, kes pole pärijaiks nimetatud testamendi alusel, pole lubatud.

Annaku saajaiks võivad olla ainult seadusjärgsed pärijad, aga mitte testamendiga pärijaiks nimetatud. Testamentaarse annaku määramist kõrvaliste isikute kasuks ei lubata.[2]

Testamentaarse annaku alusel omandab annaku saaja õiguse nõuda testamendijärgseilt pärijailt neile testamenditegija poolt pealepandud kohustuse täitmist. Seega on annaku saaja testamendijärgsete pärijate suhtes nende usaldajaks.

Pärija, kes on võtnud pärandi vastu, on kohustatud täitma talle pandud kohustuse annaku saaja kasuks tema poolt saadud pärandi väärtuse piirides.

f) Mittevaralise iseloomuga korraldused. TsK § 422 käsitab testamenti kui vara käsutamist.

See on üldreegliks. Kuid testamendis on võimalikud ka mittevaralise iseloomuga korraldused (näiteks testamenditäitja nimetamine).

[1] Sundosa küsimuses asub TsK § 422 (1945. a. red.) seisukohal, et pärandaja ei või oma alaealisi lapsi ja teisi töövõimetuid pärijaid ilma jätta osast, mis neile oleks kuulunud seadusjärgsel pärimisel. (Tõlkija märkus.)

[2] TsK § 423 (1945. a. red.) kohaselt võib juhul, kui testamendijärgseks pärijaks on § 422 (1945. a. red.) alusel määratud mitteseadusjärgne pärija („iga isik"), legataariks olla iga isik. (Tõlkija märkus.)

4. **Testamendi vorm.** Testament peab olema koostatud kirjalikult ja notariaalselt tõestatud (TsK § 425). Testament, mis on küll kirjalik, kuid koostatud kodusel teel (notari osavõtuta) on kehtetu. Samuti ei lubata suulist testamenti.

Üksikute liiduvabariikide seadusandluse poolt (Ukraina NSV, Valge-Vene NSV ja Gruusia NSV) nõutakse notariaalset vormi testamendi kehtetuse ähvardusel. Vene NFSV Tsiviilkoodeks sellist tingimust ei sea, kuid kohtupraktika on tunnistanud notariaalse vormi silmaspidamise kohuslikuks.

Erandina üldreeglist määrab seadus, et kooperatiivsesse algorganisatsiooni paigutatud panuseid võivad selle kooperatiivse organisatsiooni liikmed testeerida isikuile, kelle kasuks on võimalik testamentide tegemine, tehes vastava pealkirja pärijaksnimetamise kohta liikmeraamatus, ilma seda pealkirja notariaalselt tõestamata (TsK § 425 märkus).

Kirjaoskamatu testamenditegija eest kirjutab testamendile alla kolmas isik, kelleks ei või olla isik, kelle kasuks testamendiga määratakse mingi vara (Vene NFSV Kohtu RK 17. novembri 1939. a. juhendi Riiginotariaadi määrustiku rakendamise kohta § 55).

Notariaalorgan on kohustatud kontrollima testamendi korralduse seaduspärasust. Korralduse ebaseaduspärasuse avastamisel (näiteks testamenditegija teovõimetuse puhul) peab ta keelduma testamendi tõestamisest.

Kuid notariaalorgan ei pea kontrollima testamenditegija õigusi vara kohta, mida ta testeerib. See ei oleks ka otstarbekohane, sest pärandi avanemise ajaks võib pärandvara koosseis alati tublisti muutuda. Ka ei pea notariaalorgan kontrollima, kas need isikud, kellele vara jäetakse, kuuluvad TsK § 418 tähendatud pärijate hulka. Kuid igal juhul peab notariaalorgan testamenditegijale ära seletama TsK § 418 ja § 422 teise märkuse[1] sisu, mis piirab testamenditegija õigusi pärijate suhtes, kes pole saanud veel 18-aastaseks (Vene NFSV Kohtu RK juhendi Riiginotariaadi määrustiku rakendamise kohta § 55).

Peale notariaalsete testamentide on lubatud veel konsulaar-, mere- ja sisevete transpordi laevadel koostatud testamendid.

Välismaal võivad NSV Liidu konsulid ja konsulaaragendid tõestada nõukogude kodanike testamente (NSVL konsulaarseadustik § 60 — LSKK 1929. a. nr. 61, art. 567).

---

[1] TsK § 422 (1945. a. red.) juures ei leidu enam märkusi, antud juhul tuleb kohaldamisele sama paragrahvi 2. lõige. (Tõlkija märkus.)

NSV Liidu lipu all sõitva merelaeva kaptenil on õigus tõestada sõidu ajal testamente, mis on koostatud laeval asuvate isikute poolt (NSV Liidu kaubandusliku merekoodeksi § 59 — LSKK 1929. a. nr. 41, art. 365).

Sisevete transpordi laeva kaptenil on samuti õigus tõestada testamente, mis on koostatud laeval viibivate isikute poolt (Sisevete transpordi määrustik § 27 — LSKK 1930. a. nr. 55, art. 582).

NSVL RKN määruse alusel 15. septembrist 1942. a. „Sõjaväelaste volikirjade ja testamentide tõestamise korra kohta" on testamentide tõestamine lubatud peale notariaalorganite ka üksikute väeosade (polkude, divisjonide, roodude, patareide jne.) juhatustel ja haiglates ravimisel viibivate sõjaväelaste testamentide tõestamine — haiglate ülemail.

5. **Testamendi muutmine ja tühistamine.** Testamenditegija võib igal ajal tema poolt koostatud testamenti muuta või tühistada.

Testamendi muutmine toimub uue testamendi koostamise teel, milles testamenditegija näitab, missuguseid muudatusi ta teeb varem tema poolt tehtud testamentlikes korraldustes.

Testament võib tühistuda uue testamendi koostamisega, kuivõrd varasemas testamendis ei jää püsima korraldused, mida pole nähtud ette uues testamendis. Testamenditegija võib tühistada tema poolt tehtud testamendi ka ilma uut testamenti koostamata, esitades notariaalorganile avalduse testamendi tühistamise kohta (TsK § 426). Testamendi tühistamise korral ilma uue testamendi koostamiseta kutsutakse pärimisele seadusjärgsed pärijad.

6. **Testamendi täitmine.** Reeglipäraselt täidetakse testamendis tehtud testamentaarsed korraldused pärijate endi poolt. Kui seejuures nende vahel tekivad vaidlused, siis lahendatakse need kohtu poolt.

Et kergendada pärandvara jagamist pärijate vahel kui ka alaealiste pärijate huvides, võib testamenditegija testamendis endas teha testamendi täitmise ülesandeks erilisele isikule — *testamenditäitjale*. Selleks nõutakse testamenditäitjaks määratud isiku nõusolekut (TsK § 427).

§ 5. Pärandi hoiu abinõud.

TsK § 431 kohaselt isiku surma korral pärijate väljakutset kuulutuse kaudu ei teostata, kuid pärandi avanemise koha notariaalorganid (Azerbaidžani NSV-s, Valge-Vene NSV-s, Armeenia NSV-s ja Uzbeki NSV-s rahvakohtud) võtavad tarvitusele abinõud selle hoiuks sel juhul, kui nad tunnustavad selle otstarbekohaseks riigi või pärijate huvides. Hoiuabinõude tarvitusele võtuga taoteldav siht on vältida

võimalikku pärandvara riisumist, kui vara asupaigas pole ühtegi pärijat, kui on teadmata testamendi sisu jne.

Pärandi hoiu abinõud rakendatakse viivitamata pärast teate saamist pärandaja surma kohta. Pärandi hoid kestab kuni pärijate ilmumiseni, kuid mitte üle 6 kuu.

Hoiu abinõudeks on: 1) surnust järelejäänud vara üleskirjutamine, 2) hoidja määramine sellele varale. Pärandvara üleskirjutamist teostavad notarid isiklikult või nende ülesandel notariaalkontori kaastöölised. Mõnel juhul võivad pärandvara üleskirjutamist esialgselt teostada majavalitsused, rahandusosakonnad või külanõukogud. Pärandvara hoidja määratakse notariaalorgani poolt.

§ 6. Pärandi vastuvõtmine ja pärandist loobumine.

1. **Pärandi vastuvõtmine.** Pärandi omandamine pärijate poolt on võimalik ainult nende nõusolekul. Sellise nõusoleku väljendamine pärijate poolt ongi p ä r a n d i v a s t u v õ t m i n e.

Pärandi vastuvõtu suhtes jagab Tsiviilkoodeks pärijad kahte kategooriasse: „kohalviibivaiks" pärijaiks ja „kohal mitteviibivaiks" pärijaiks (TsK § 429 ja 430). Mõlema kategooria jaoks on seaduses mõningad erinevused pärandi vastuvõtu vormis ja tähtajas.

Kohalviibivaks pärijaks loetakse pärija, kes asub pärandi avanemise kohas. Kui pärandi avanemise kohal viibiv pärija kolme kuu jooksul, arvates pärandi avanemise päevast, ei avalda vastavale notariaalorganile pärandist loobumist, siis loetakse ta pärandi vastuvõtnuks. Seega kehtib kohalviibiva pärija suhtes pärandi vastuvõtu presumptsioon (eeldus).

Kõik ülejäänud pärijad, kes ei asu pärandi avanemise kohas, tuleb lugeda kohal mitteviibivaiks pärijaiks. Kohal mitteviibivate pärijate suhtes nende poolt pärandi vastuvõtu presumptsiooni (eeldust) ei kohaldata. Seadus nõuab, et kohal mitteviibivad pärijad võtaksid pärandvara vastu kas isiklikult või volinike kaudu kuue kuu jooksul, arvates pärandi avanemise päevast (TsK § 430).[1]

Pärandi avanemise hetkeks alles sündimata pärija osa võib nõuda tema seaduslik esindaja kolme kuu jooksul pärast tema sündimist (TsK § 430 märkus).

---

[1] TsK § 430 (1945. a. red.) kohaselt võivad isikud, kelle pärimisõigus tekib § 418 kolmanda lõike alusel, ainult juhul, kui puuduvad teised pärijad või nad loobuvad pärandist (teise ja kolmanda astme pärijad) kuue kuu jooksul avaldada isiklikult või volinikkude kaudu oma nõusolekut pärandi vastuvõtmiseks, hoolimata sellest, kas neid kutsutakse pärijaiks. (T õ l k i j a m ä r k u s.)

Pärandi vastuvõtt võib väljenduda: 1) seesuguste tegude toimetamises, mis tõendavad pärija kindlat kavatsust astuda pärandi valdusse (näiteks varanduse valitsemisele asumine), 2) pärija poolt notariaalorganile või rahvakohtule avalduse esitamises pärandi vastuvõtmise kohta.

Pärandi vastuvõtmise päevaks loetakse:

1) pärijate suhtes, kes faktiliselt on asunud pärandvara valitsemisele, — selle vara valitsemisele asumise päev;
2) pärijate suhtes, kes asuvad pärandi avanemise kohas, kuid kes pole asunud valitsemisele, — pärandi avanemise päevast arvates kolmekuise tähtaja lõpp-päev, kui selle tähtaja jooksul ei ole järgnenud pärijate loobumist varast;
3) pärandi avanemise kohas mitteviibivate pärijate suhtes — nende poolt pärandi vastuvõtmise avalduse esitamise päev, kuid mitte hiljem kindlaksmääratud kuuekuulist tähtaega, arvates pärandi avanemise päevast.

Pärandi vastuvõtmiseks ei peeta pärimisele kutsutud isiku tegusid, mis on suunatud ainult pärandi hoiule, kuid mis ei tõenda pärija otsest soovi pärandi vastuvõtmiseks (näiteks endale vara hoidja kohustuse võtmine). Seepärast sellist isikut ei loeta pärandit vastuvõtnuks.

Sõjaaja tingimuste tõttu on Punaarmeesse ja Sõjamerelaevastikku kutsutud isikuilt, samuti ka isikuilt, kes elunevad vaenlase poolt ajutiselt okupeeritud territooriumil või kes on sõjaaja olukorra tõttu evakueeritud, faktiliselt võetud võimalus esineda TsK § 430 sätitud kuuekuulise tähtaja jooksul avaldusega nende poolt pärandi vastuvõtmise kohta. Mitte alati ei saa sõjaaja olukorra tõttu kuuekuulise tähtaja piirides pärandi vastuvõtmisele ilmuda ka need pärijad, kellele peab vara üle minema, mis on jäänud pärast isikute surmä, kes olid Punaarmees või Sõjamerelaevastikus või elunesid vaenlase poolt ajutiselt okupeeritud territooriumil või olid sõjaaja olukorra tõttu evakueeritud.

Seoses sellega on NSVL Ülemkohtu pleenum oma määrusega 15. septembrist 1942. a. andnud kohtuile juhatusi sõjaaja olukorra tõttu TsK § 430 ja 433 tähendatud tähtaegade peatamise kohta pärijate võimatuse korral ilmuda pärandi vastuvõtmisele nende tähtaegade piirides.

Pärandi vastuvõtu tähtaja jooksu peatamine selliste pärijate suhtes ei võta teistelt, pärandi avanemise kohal viibivailt pärijailt õigust asuda pärandvara valitsemisele, kuid ainult oma osa ulatuses. Selle pärija osa, kelle suhtes pärandi vastuvõtu tähtaja jooks on peatatud,

kuulub pärandvara koosseisust eraldamisele ühes hoiuabinõude kohusliku tarvitusele võtmisega.

2. **Pärandist loobumine.** Pärija võib ka loobuda pärandist. Pärandist loobumine teostatakse pärija poolt vastava avalduse esitamise teel notariaalorganile või rahvakohtule. TsK § 429 kohaselt läheb loobunu osa üle vastavaile TsK § 418 ettenähtud riiklikele organeile või organisatsioonidele.[1] Nagu Vene NFSV Ülemkohtu pleenum protokollis nr. 20 — 10. detsembrist 1926. a. seletas, tähendab TsK § 429 teises lõikes ettenähtud pärandist loobumine kategoorilist ja tingimusteta avaldust pärimisest loobumise kohta. Seepärast ühe või mitme pärija avaldusi oma pärandiosast loobumise kohta teiste seadusjärgsete pärijate kasuks kas ei tule üldse tähele panna või tuleb neid, silmas pidades vastavaid seadusi, vaadelda kui avaldusi oma osa loovutamise kohta teistele pärijatele ja igal juhul mitte kui pärandist loobumist.

3. **Pärandi mittevastuvõtmine.** Pärandist loobumisest kui pärija formaalsest avaldusest, et ta ei soovi pärandit vastu võtta, tuleb eristada *faktilist* pärandi mittevastuvõtmist. Kui pärija faktiliselt ei võtnud pärandit vastu seatud kuuekuulise tähtaja jooksul ja tema osa hakkas valdama teine pärija või mitu neist, siis on tal õigus nõuda oma osa pärandi vastuvõtnud pärijailt üldise kolmeaastase aegumistähtaja jooksul (Vene NFSV Ülemkohtu pleenumi määrus 19. aprillist 1926. a., protokoll nr. 7).

§ 7. Pärijate vastutus pärandil lasuvate võlgade eest.

Et pärimine osutub õigusjärgluseks mitte ainult pärandaja aktiva, vaid ka passiva suhtes (vt. selle peatüki § 1), siis pannakse pärijale vastutus pärandaja võlgade eest.

Pärija vastutus pärandaja võlgade eest on *piiratud*: ta vastutab pärandaja võlgade eest ainult pärandvara tegeliku väärtuse piirides (TsK § 434).

Kui pärijaid on mitu, siis igaüks neist reeglipäraselt vastutab proportsionaalselt oma pärandosaga. Kui üks pärijaist maksis pärandaja võlgu üle selle summa, mis temal tuleks tasuda vastavalt

---

[1] 15. augusti 1945. a. seadlusega on TsK § 429 2. lõige tühistatud, mille kohaselt loobunu osa pidi üle minema riigiorganitele või organisatsioonidele. TsK § 433 (1945. a. red.) alusel läheb loobunu osa üle teistele seadusjärgseile pärijaile ja jagatakse nende vahel võrdseis osades. Ainult sel korral, kui kõik pärijad loobuvad pärandist, tunnustatakse vara vaibevaraks ja see läheb üle riigi omandusse. (*Tõlkija märkus.*)

ta pärandiosale, siis on tal õigus nõuda teistelt pärijailt üleliia makstud summa tasumist vastavalt nende pärandiosadele.

Eriline pärijate vastutuse juhtum pärandaja kohustuste eest on nähtud ette Vene NFSV APEK § 42². Pärandaja kohustused alimentide maksmise suhtes on rangelt isiklikud kohustused ega lähe üle pärijaile. § 42² alusel on siiski pandud pärijaile, kes saavad pärandi isikult, kes peab ülal või kes on kohustatud ülal pidama alaealisi või puudustkannatavaid töövõimetuid lapsi, kohustus anda ülalpidamist neile lastele saadud pärandvara piirides. Erandina üldisest osalise vastutuse reeglist on see kohustus pärijate suhtes solidaarne.

Selline vastutus tekib: a) kui nende laste vanemad on surnud; b) kui vanemail pole küllaldasi ainelisi võimalusi laste ülalpidamiseks.

APEK § 42² reeglit teiste isikute suhtes, kel on õigus alimentide saamiseks (näiteks vanemad, vanaisa ja vanaema), ei laiendata.

Tähtajaks, mille jooksul pärandaja usaldajad peavad avaldama oma nõuded, on kuus kuud, arvates pärandi avanemise päevast. Kui usaldajad ei avalda oma pretensioone selle kuuekuulise tähtaja jooksul, kaotavad nad õiguse oma nõuete rahuldamiseks (TsK § 434 märkus).

§ 8. Vaibevara.

Kui pärijad ei ilmu (ükskõik kas nende kohal mitteviibimise või pärandi faktilise mittevastuvõtmise tõttu) kuuekuulise tähtaja jooksul, arvates pärandi avanemise päevast, tunnistatakse pärandvara vaibevaraks ja see läheb üle riigi käsutusse (TsK § 433).[1] Sel korral esineb riik pärijana.

Vaibevaraks loetakse ka selle pärija osa, kes formaalselt on avaldanud pärandist loobumist, välja arvatud juht, kui testamenditegija on määranud teise pärija seks juhuks, kui esimene pärija ei peaks pärandit vastu võtma (TsK § 424)).[2]

Lõpuks on vaibevaraks ka selle pärija osa, kellelt on võetud testamenditegija poolt pärimisõigus (TsK § 422 märkus).[3]

---

[1] TsK § 433 (1945. a. red.) kohaselt tunnistatakse juhul, kui ükski pärija ei ilmu kindlaksmääratud tähtajal, kõik pärijad loobuvad pärandist või pärandaja võtab kõigilt pärijailt ära pärimisõiguse, vara vaibevaraks ja see läheb riigi omandusse. (Tõlkija märkus.)

[2] 15. augusti 1945. a. seadlusega on tühistatud TsK § 429 2. lõige, mille kohaselt selle pärija osa, kes formaalselt on avaldanud pärandist loobumist, pidi üle minema riigiorganeile või organisatsioonidele. (Tõlkija märkus.)

[3] TsK § 433 (1945. a. red.) kohaselt ei loeta vaibevaraks selle pärija osa, kellelt on võetud testamenditegija poolt pärimisõigus, vaid see osa läheb üle teistele seadusjärgseile pärijaile. (Tõlkija märkus).

Vastavalt NSVL RKN poolt 17. aprillil 1943. a. kinnitatud Määrustikule natsionaliseeritud, konfiskeeritud, vaibevara ja peremeheta vara arvestuse ja kasutuse korra kohta (LMKK 1943. a. nr. 6, art. 98) ja Vene NFSV RKN poolt 28. detsembril 1943. a. kinnitatud Eeskirjadele pärandvarade riigile ülemineku kohta (VMKK 1944. a. nr. 3, art. 21) antakse riigile üleläinud vaibevara pärast üle vastavaile riiklikele ja kooperatiivseile organisatsioonele.

§ 9. Tunnistuste väljaandmine, mis tõendavad õigusi pärandile.

Seadusjärgsed või testamendijärgsed pärijad võivad paluda kohalikult notariaalkontorilt nende pärimisõigust tõendava tunnistuse väljaandmist (TsK § 435).

Tunnistus seadusjärgse pärimisõiguse kohta antakse välja pärast kuuekuulise tähtaja möödumist, arvates pärandi avanemise päevast; kui notariaalorganil on kindlaid andmeid, et kõik pärijad on välja selgitatud, siis võib tunnistust välja anda ka enne kuuekuulise tähtaja möödumist. Tunnistus testamendijärgse pärimisõiguse kohta antakse välja igal juhul, ootamata kuuekuulise tähtaja möödumist (Määrustik Vene NFSV Riiginotariaadi kohta § 53 — VSKK 1930. a. nr. 38, art. 476).[1]

Reas liiduvabariikides (Valge-Vene NSV, Azerbaidžani NSV ja Uzbeki NSV) antakse pärimisõigust tõendavad tunnistused rahvakohtu poolt.

Mõningail juhtudel on selliste tunnistuste saamine vajalik pärimisõiguste teostamiseks (pärimiskorras omandiõiguse ülemineku maja ehitamisele, hoonestusõigusele, hoiuse puhul pangas või hoiukassas summaga üle 300 rubla, kui puudub hoiustaja korraldus hoiuse väljaandmise kohta pärast tema surma teatud isikule).

Ei nõuta tähendatud tunnistust selleks, et saada:

1) kooperatiivset osakut, samuti ka surnu töötasu, kui nende suurus ei ole üle 300 rubla (Vene NFSV Kohtu RK ringkiri nr. 66, 1931. a.);

2) koduse majapidamise ja isikliku tarvituse esemeid, raha ja muid väärtusi summas mitte üle 300 rubla, mis on jäänud maha isikuist, kes on surnud haigemajas (NSVL Tervishoiu RK käskkiri nr. 591, 28. septembrist 1939. a.);

3) hoiust või hoiuse osa hoiukassades rahas ja väärtpabereis, sum-

---

[1] ENSV kohta vt. „Riiginotariaadi määrustik" § 117 — ENSV Teataja 1940, 71, 978. (Toimetaja.)

mas mitte üle 300 rubla, kui puudub hoiustaja korraldus hoiuse väljaandmise kohta pärast tema surma teatud isikule.

Loeteldud juhtudel piisab igasuguste tõendite esitamisest, mis kinnitavad pärijate pärimisõigust (majavalitsuse teatis, kohaliku võimuorgani teatis jne.).

Ülaltähendatud NSVL Ülemkohtu pleenumi määruse alusel 15. septembrist 1942. a. peavad notariaalorganid kohalviibivaile pärijaile tunnistuste väljaandmisel pärimisõiguse kohta selgitama, kas pärandajal ei ole pärijaid, kes viibivad Punaarmee ridades või Sõjamerelaevastikus või elunevad vaenlase poolt ajutiselt okupeeritud territooriumil või on sõjaaja olukorra tõttu evakueeritud. Neil juhtudel antakse kohalviibivaile pärijaile tunnistus pärimisõiguse kohta välja ainult nende pärandiosade ulatuses.

§ 10. Erilised eeskirjad surmapuhuste korralduste kohta hoiukassadesse ja krediitasutistesse antud hoiuste suhtes.

TsK § 436 seab erilise korra surmapuhuste korralduste suhtes hoiuste kohta, mis on antud hoiukassadesse või krediitasutistesse ja seda niihästi nende korralduste vormi kui ka isikute ringi suhtes, kellele tuleb pärast hoiustaja surma hoius välja anda.

Hoiustajaile kuulub õigus määrata isikut või isikuid, kellele see hoius tuleb välja anda hoiustaja surma korral; sellised avaldused pangale või hoiukassale tehakse kirjalikult (tavalist testamendi notariaalset vormi ei nõuta).

Isikuiks, kellele tuleb hoius välja anda, võidakse määrata üksikuid kodanikke, sõltumata sellest, kas nad on hoiustaja pärijad, samuti ka juriidilisi isikuid.

Need hoiused ei kuulu pärandi koosseisu ja neile ei laiendata Tsiviilkoodeksi üldisi eeskirju pärimise kohta. Seepärast mainitud hoiuseid saavate isikute suhtes, kui need isikud kuuluvad hoiustaja pärijate hulka, ei arvestata neid hoiuseid nende pärandiosade suuruse määramisel.

Neil juhtudel, kui hoiustaja ei ole teinud ülaltähendatud avaldust surma korraks, lähevad sellised hoiused üle tema pärijaile üldistel alustel, s. o. silmas pidades üldisi Tsiviilkoodeksi poolt seaduse ja testamendi alusel pärimiseks antud eeskirju.

§ 11. Pärimise erinevused kolhoosipere ja üksiktalupoja pere suhtes.

Kolhoosipere pärimiskorra määramisel tuleb teha vahet kolhoosipere vara ja pereliikmete isikliku vara vahel.

Kolhoosipere vara, mille hulka kuulub abimajapidamine talundi juures oleval maatükil, tootlik kari, kodulinnud, põllumajanduslik väikeinventar, kuulub kolhoosiperele isikliku omandiõiguse alusel (stalinliku konstitutsiooni § 7). Isikliku omandiõiguse subjektiks ei ole iga kolhoosipere liige üksikult, vaid kolhoosipere tervikuna, märkimata pereliikmete osi üksikult. Kolhoosipere liikme surma korral pärimine kolhoosipere vara suhtes ei avane.

Kolhoosipere surnud liikme osa pere ühisest varast ei eraldata, vaid see jääb kõigi ülejäänud pereliikmete ühiseks kasutamiseks. Seega Tsiviilkoodeksi eeskirju pärimise kohta kolhoosipere vara suhtes kolhoosipere liikme surma korral ei kohaldata. TsK üldisi eeskirju pärimise kohta kohaldatakse praktikas ainult kolhoosipere viimse (ainsa) esindaja surma korral (Vene NFSV Kohtu RK 17. novembri 1939. a. juhendi Riiginotariaadi määrustiku rakendamise kohta § 126—127).

Teisiti on lugu pereliikmete isikliku vara üleminekuga pärimise korras. Igal kolhoosipere liikmel on isiklik omandiõigus töötuludele ja säästudele, isikliku tarvituse esemeile jne. Vastavalt Vene NFSV Ülemkohtu Presiidiumi seletusele 3. märtsist 1932. a. (protokoll nr. 7) kuulub kolhoosniku isikliku vara hulka, mis läheb üle surnu pärijaile vastavalt Tsiviilkoodeksi sätteile, ka tasu kolhoosniku poolt väljatöötatud tööpäevade eest, mida surnu ei jõudnud eluajal kolhoosilt kätte saada (Vene NFSV Kohtu RK juhendi Riiginotariaalmäärustiku rakendamise kohta § 128). Kolhoosniku sellise isikliku vara kohta kohaldatakse täielikult Tsiviilkoodeksi eeskirju pärimise kohta.

Analoogilisi reegleid kohaldatakse üksiktalupoja pere ühise vara kohta, samuti ka üksiktalupoja pereliikme isikliku vara kohta.

Tõlgitud teose järgi: М. В. Зимелева, В. И. Серебровский, З. И. Шкундин. Гражданское право. Учебник для юридических школ. Под редакцией проф. С. Н. Братусь. Юридическое издательство НКЮ СССР. Москва. 1944.

Tõlkija: K. Saarman.

Peatükid 1—13 ja 24 on kirjutanud M. V. Zimeleva, peatükid 14—23, 26—27 ja 31 — Z. J. Škundin, peatükid 25, 28—30, 32—33 ja 35 — V. J. Serebrovski ja 34. peatüki — K. A. Grave.

LÜHENDID.

APEK — Abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeks
art. — artikkel
KK — Keskkomitee
KrK — Kriminaalkoodeks
KTK — Kesk-täitevkomitee
LMKK — NSV Liidu valitsuse määruste ja korralduste kogu (Собрание постановлений и распоряжений Правительства СССР).
LSKK — NSV Liidu tööliste ja talupoegade valitsuse seaduste ja korralduste kogu (Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР).
NSV — Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
RK — Rahvakomissariaat
RKN — Rahvakomissaride Nõukogu
SKK — Seaduste ja korralduste kogu
TsK — Tsiviilkoodeks
TsPK — Tsiviilprotsessi koodeks
UNSV — Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
vt. — vaata
VKTK — Ülevenemaaline Kesk-täitevkomitee
VMKK — Vene NFSV valitsuse määruste ja korralduste kogu (Собрание постановлений и распоряжений Правительства РСФСР).
NFSV — Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik
VSKK — Vene NFSV tööliste ja talupoegade valitsuse seaduste ja korralduste kogu (Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства РСФСР).
ÜAÜKN — Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu
Фин.-хоз. зак. — Финансовое-хозяйственное законодательство.

SISUKORD:

ESIMENE JAGU.

ÜLDOSA.

1. peatükk.

Nõukogude tsiviilõiguse definitsioon.

Lk.

§ 1. Nõukogude tsiviilõiguse aine; selle süsteem 5
§ 2. Nõukogude tsiviilõiguse iseloomustus 7

2. peatükk.

Nõukogude tsiviilõiguse allikad.

§ 1. Nõukogude tsiviilõiguse allikad 8
§ 2. Tsiviilseaduste rakendamine ja tõlgendamine 10
§ 3. Tsiviilseaduste kehtivus 12

3. peatükk.

Tsiviilõiguslik suhe.

§ 1. Tsiviilõigusliku suhte mõiste 13
§ 2. Juriidilised faktid 14
§ 3. Tsiviilõigusliku suhte elemendid 15
§ 4. Tsiviilõiguste klassifikatsioon 18
§ 5. Tsiviilõiguste kaitsmise meetodid 19

4. peatükk.

Õigussubjektid. Üldalused. Füüsilised isikud (kodanikud).

§ 1. Üldalused 20
§ 2. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime 21
§ 3. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime sisu 22
§ 4. Füüsiliste isikute (kodanike) õigusvõime algus ja lõpp . . 24
§ 5. Füüsiliste isikute (kodanike) teovõime 27
§ 6. Eestkoste ja hooldus 29
§ 7. Nimi 31

§ 8. Elukoht 31
§ 9. Perekonnaseisuaktid 31

5. peatükk.

Õigussubjektid. Juriidilised isikud.

§ 1. Üldalused juriidiliste isikute kohta 32
§ 2. Riik, kohalikud nõukogud, riigiasutised 35
§ 3. Riiklikud ettevõtted 36
§ 4. Kooperatiiv-kolhoossed organisatsioonid 38
§ 5. Firma ja sotsialistlike majandusorganisatsioonide tootmismärgid ja kaubamärgid 42
§ 6. Ühiskondlikud organisatsioonid 43

6. peatükk.

Õigusobjektid 44

7. peatükk.

Tehingud.

§ 1. Tehingute mõiste ja liigid. Tehingute vormid 48
§ 2. Tehingute kehtivus ja kehtetus. Tehingu kehtetuks tunnistamise tagajärjed 50
§ 3. Tingimuslikud ja tähtajalised tehingud 55
§ 4. Esindus 56

8. peatükk.

Hagi aegumine.

§ 1. Hagi aegumise mõiste 58
§ 2. Hagi aegumise arvutamine 59
§ 3. Hagi aegumise mõju 61

TEINE JAGU.

ASJAÕIGUS.

9. peatükk.

Omandiõiguse üldine iseloomustus NSV Liidus.

§ 1. Üldalused 63
§ 2. Omandiõiguse omandamine ja kaotamine 66
§ 3. Kaasomand 68
§ 4. Omandiõiguse kaitse 70

10. peatükk.

Riiklik sotsialistlik omand.

§ 1. Riikliku sotsialistliku omandi iseloomustus 72

§ 2. Riikliku omandi tekkimise alused 74
§ 3. Riikliku omandi objektid 76
§ 4. Riiklike majandusorganisatsioonide valitsemisel olev vara 79

11. peatükk.

Sotsialistlik kooperatiivne-kolhoosne omand.

§ 1. Üldalused 82
§ 2. Kooperatiivse-kolhoosse omandi tekkimise alused 83
§ 3. Kooperatiivse-kolhoosse omandi iseloomustus 85
§ 4. Kooperatiivsed fondid. Sissenõuete pööramine kooperatiivsete organisatsioonide varale 87

12. peatükk.

Isiklik omand.

§ 1. Kodanike isiklik omand 89
§ 2. Kolhoosipere isiklik omand 91
§ 3. Väike eramajand 93

13. peatükk.

Hoonestusõigus 94

KOLMAS JAGU.

VÕLAÕIGUS.

14. peatükk.

Õpetus kohustusest.

§ 1. Kohustuse mõiste 97
§ 2. Kohustuse sisu 98
§ 3. Kohustus kui suhteline õiguslik vahekord 100
§ 4. Sanktsioonid kohustuses 101
§ 5. Kohustuse tekkimise alused 102
§ 6. Pooled kohustuses. Osa- ja solidaarsed kohustused . . . 105
§ 7. Isikute vahetumine kohustuses. Nõude loovutamine. Võla ülekandmine 106
§ 8. Kohustuste täitmine 107
§ 9. Kohustuste lõppemine 112
§ 10. Sõja mõju kohustustele 113

15. peatükk.

Üldine õpetus lepinguist.

§ 1. Lepingu mõiste ja lepingute liigid 115
§ 2. Nõukogude lepinguõiguse põhiprintsiibid 118
§ 3. Lepingu sisu 119

§ 4. Lepingu vorm 120
§ 5. Lepingute sõlmimine 121
§ 6. Lepingulised vahekorrad sotsialistlike organisatsioonide vahel 123
§ 7. Lepinguliste kohustuste tagamise viisid 126
§ 8. Lepingu täitmine. Lepinguliste kohustuste rikkumise tagajärjed 133
§ 9. Lepingu mittetäitmise eest vastutusest vabastamise tingimused 136
§ 10. Lepingu lõpetamine ja muutmine 137

16. peatükk.

Müük.

§ 1. Müügilepingu mõiste 138
§ 2. Müügilepingu liigid 139
§ 3. Müügilepingu ese 140
§ 4. Omandiõiguse ülemineku hetk. Lepingu eseme hävimise oht 141
§ 5. Poolte õigused ja kohustused 142
§ 6. Müüja vastutus müüdud vara puuete eest 143
§ 7. Ehitiste müük 144
§ 8. Jaemüük 144
§ 9. Jaemüük järelmaksuga 146
§ 10. Hankeleping sotsialistlike organisatsioonide vahel 146

17. peatükk.

Vahetusleping 154

18. peatükk.

Kinkimine 154

19. peatükk.

Varakasutus.

§ 1. Varakasutuslepingu mõiste 156
§ 2. Poolte õigused ja kohustused kasutuslepingu järgi . . . 157
§ 3. Kasutaja poolt tehtud parenduste saatus 159
§ 4. Kasutuslepingu tähtaeg 160
§ 5. Kasutuslepingu vorm 160
§ 6. Kasutuslepingu rakendamine 161

20. peatükk.

Eluruumide üürileping.

§ 1. Eluruumide üürilepingu mõiste 162
§ 2. Elamufond 163
§ 3. Õigus elamispinnale 164
§ 4. Elamispinna norm. Õigus lisapinnale. Elamispinna ülejäägid 165

§ 5. Pooled eluruumide üürilepingus. Lepingu vorm ja tähtaeg 166
§ 6. Üürniku (üürilevõtja) eriõigused eluruumide üürilepingu järgi 167
§ 7. Korteri üüriraha 169
§ 8. Eluruumide allüür 170
§ 9. Eluruumi üürilepingu lõpetamine. Üürniku väljatõstmine 170
§ 10. Sõjaväelaste õigused eluruumidele. Evakueeritute õigused eluruumidele 173

21. peatükk.

Pruuklaen (tasuta vara kasutamisele andmise leping).

§ 1. Pruuklaenulepingu mõiste 174
§ 2. Pooltevaheliste vahekordade reguleerimine pruuklaenulepingu järgi 175

22. peatükk.

Tööettevõtteleping.

§ 1. Tööettevõttelepingu mõiste 176
§ 2. Tööettevõttelepingu erinevus naaberlepinguist 178
§ 3. Poolte õigused ja kohustused tööettevõttelepingu järgi . . 179
§ 4. Tööettevõttelepingu eseme ja materjalide hävimise riisiko 182
§ 5. Tööettevõttelepingu lõpetamise juhud ja tingimused . . 182
§ 6. Tööettevõttelepingu rakendamine kodanike tarbimisvajaduste teenindamiseks 183
§ 7. Tööettevõtteleping kapitaalehituse alal 184

23. peatükk.

Volitusleping, volikiri ja komisjonileping.

§ 1. Volitusleping 189
§ 2. Volikiri 191
§ 3. Komisjonileping 194

24. peatükk.

Hoiuleping.

§ 1. Hoiulepingu mõiste 197
§ 2. Poolte õigused ja kohustused 200

25. peatükk.

Vedu.

§ 1. Veokohustuse mõiste. Veo liigid 203
§ 2. Kaupade vedu raudteel 205
§ 3. Kaupade vedu merel 212
§ 4. Kaupade vedu siseveeteedel 214
§ 5. Kaupade vedu õhus 215
§ 6. Reisijate ja pagasivedu 215

26. peatükk.

Laen.

§ 1. Laenulepingu definitsioon ja sisu 216
§ 2. Pandimaja laen 218
§ 3. Hoiukassade laenuoperatsioonid. Hoiused ja nende käsutamise kord 218

27. peatükk.

Krediidi-arvelduslikud õigussuhted.

§ 1. Krediidi-arvelduslike vahekordade süsteem 220
§ 2. Riigipanga operatsioonid 222
§ 3. Pangalaenud majandusorganeile 223
§ 4. Kontokorrent-leping 226
§ 5. Arveldus- ja jooksev arve 229
§ 6. Riigipanga osa majandusorganite vaheliste arvelduste organiseerimisel 231
§ 7. Teiselinnalised arveldused 232
§ 8. Samalinnalised arveldused 235

28. peatükk.

Kindlustus.

§ 1. Kindlustuse organisatsioon 237
§ 2. Kindlustuse liigid 238
§ 3. Kindlustuslepingu mõiste ja põhielemendid 240
§ 4. Kindlustuslepingu sõlmimine 243
§ 5. Varakindlustus 243
§ 6. Isikukindlustus 247
§ 7. Edasikaebamine Riikliku Kindlustuse Peavalitsuse organite tegevuse peale. Hagi aegumine 250

29. peatükk.

Lihtselts.

§ 1. Lihtseltsilepingu definitsioon ja sisu 251
§ 2. Seltslaste õigused ja kohustused 252
§ 3. Seltsilepingu sõlmimine ja lõpetamine 253

30. peatükk.

Kohustused kahju tekitamisest.

§ 1. Kahju tekitamisest tuleneva tsiviilvastutuse mõiste . . . 253
§ 2. Kahju mõiste 255
§ 3. Kahju tekitamise õigusvastasus 255
§ 4. Süü tsiviilvastutuse alusena 256
§ 5. Põhjuslik seos õigusvastase teo ja kahju vahel 257
§ 6. Vastutus suurema hädaohuga seotud tegevuse eest . . . 258
§ 7. Vastutus teiste kahjutekitanud isikute tegude eest 260

§ 8. Riiklike asutiste vastutus ametiisikute poolt tekitatud kahju eest 261
§ 9. Ühiselt kahju tekitanud isikute vastutus 262
§ 10. Kahju tasumine 263
§ 11. Vastutus TsK § 406 alusel 264
§ 12. Kolhoosniku vastutus kolhoosile tekitatud kahju eest . . 265
§ 13. Kohustused kahju tekitamisest elule või tervisele 266

31. peatükk.

Kohustused alusetust rikastumisest.

§ 1. Alusetu rikastumise mõiste 271
§ 2. Nõuded alusetust rikastumisest 273
§ 3. Alusetult saadu riigi tuludesse kandmine 275

NELJAS JAGU.

AUTORIÕIGUS JA LEIUTISÕIGUS.

32. peatükk.

Autoriõigus.

§ 1. Autoriõiguse mõiste ja põhiprintsiibid 276
§ 2. Autoriõiguse subjekt 278
§ 3. Autoriõiguse objekt 279
§ 4. Autoriõiguse tekkimine. Autoriõiguse kestus 280
§ 5. Autori õigused. 281
§ 6. Kirjastusleping 283
§ 7. Lavateose lavastamise leping 285
§ 8. Kinoautoriõigus 286
§ 9. Autoriõiguste kaitse 288

33. peatükk.

Leiutisõigus.

§ 1. Nõukogude leiutisõiguse mõiste ja põhiprintsiibid 289
§ 2. Leiutis, tehniline täiustus, ratsionaliseerimis-ettepanek . . 290
§ 3. Autoritunnistus ja patent 292
§ 4. Leiutis- ja tehniliste täiustuste õiguste vormistamine . . 293
§ 5. Autoritunnistuste ja patentide väljaandmise õigsuse vastu vaidlemine 295
§ 6. Autoritunnistuse saanud isiku õigused ja kohustused . . 296
§ 7. Patendi saanud isiku õigused ja kohustused 297
§ 8. Salajased ja avaldamisele mittekuuluvad leiutised 298
§ 9. Leiutaja ja tehniliste täiustuste ning ratsionaliseerimis-ettepanekute autori õiguste kaitse 299

VIIES JAGU.

PEREKONNAÕIGUS.

34. peatükk.

Perekonnaõigus.

§ 1. Nõukogude perekonnaõiguse mõiste ja üldiseloomustus . . 301
§ 2. Sugulus 304
§ 3. Abielu ja selle sõlmimise kord 305
§ 4. Abikaasade isiklikud ja varalised vahekorrad 308
§ 5. Abielu lõppemine 312
§ 6. Isiklikud ja varalised vahekorrad vanemate ja laste, samuti ka teiste sugulaste vahel 314
§ 7. Riigi hoolitsemine ema ja lapse eest 320
§ 8. Lapsendamine 321
§ 9. Patronaat 324

KUUES JAGU.

PÄRIMISÕIGUS.

35. peatükk.

Pärimisõigus.

§ 1. Pärimisõiguse põhimõisted 326
§ 2. Pärandi avanemine 328
§ 3. Seadusjärgne pärimine 329
§ 4. Testamendijärgne pärimine 331
§ 5. Pärandi hoiu abinõud 337
§ 6. Pärandi vastuvõtmine ja pärandist loobumine 338
§ 7. Pärijate vastutus pärandil lasuvate võlgade eest 340
§ 8. Vaibevara 341
§ 9. Tunnistuste väljaandmine, mis tõendavad õigusi pärandile 342
§ 10. Erilised eeskirjad surmapuhuste korralduste kohta hoiukassadesse ja krediitasutistesse antud hoiuste suhtes . . 343
§ 11. Pärimise erinevused kolhoosipere ja üksiktalupoja pere suhtes 343
Lühendid 345

Vastutav toimetaja S. Rootalu.

Keeleline toimetaja M. Tedre.

Ladumisele antud 3. VIII 1946. Trükkimisele antud 16. X 1946. Trükiarv 2200. Paber 56×79, 1/16. Trükipoognaid 22. Trükitähti trükipoognas 47 872. Arvutuspoognaid 26,3. MB-06306. Tellimise nr. 1252.

Trükikoda „Ühiselu", Tallinn, Pikk tn. 42.

На эстонском языке.
М. Зимелева, В. Серебровский и др.
Гражданское право.

Õiendusi.

	On trükitud:	Peab olema:
Lk. 269, rida 10 ül.	(s. o. 240—100 rbl.)	(s. o. 240+100 rbl.)
Lk. 274, rida 20 ül.	rikastumisele	rikkumisele

RBL. 25.—

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00824207 7